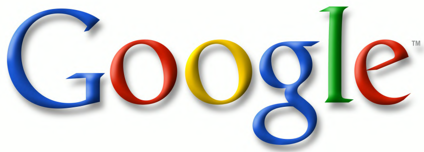
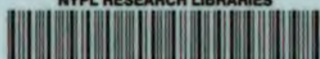
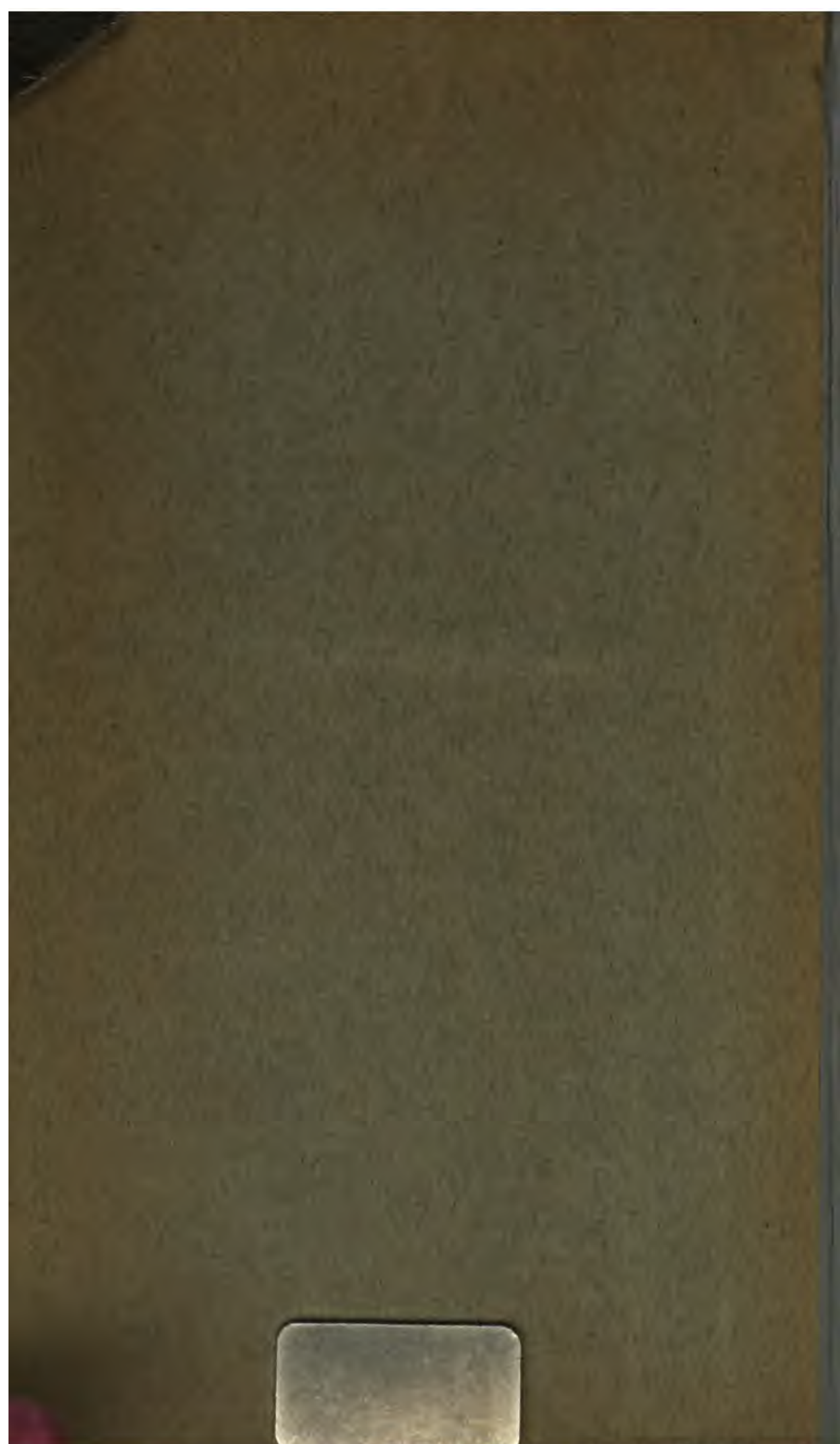

Google

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 08162846 7

Nathan Lange

STL

HANDELINGEN

DER

STATEN-GENERAAL.

HANDELINGEN

DER

STATEN-GENERAAL

OVER

ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

1853—1854.

TE LEYDEN, BIJ

D. DU MORTIER EN ZOON.

1854.

De »HANDELINGEN *der* STATEN-GENERAAL, *gedurende de Zitting van* 1853—1854, *over onderwerpen, met* ONDERWIJS, KUNSTEN *en* WETENSCHAPPEN *in verband staande,*" *zijn thans in één boekdeel vereenigd kunnen worden. Een Bladwijzer is er aan toegevoegd, en eene Alphabetische Lijst der Sprekers, door welk een en ander men hoopt, dat genoegzaam de weg zal gebaand zijn, om hetgeen men mogt willen nazien, te kunnen opslaan, of vinden. Door de beknopte uitdrukkingen, onmiddellijk voorafgaande de opnoeming der Sprekers in elke Zitting, heeft men getracht met weinig woorden een of meer van de hoofdonderwerpen, in die Zitting verhandeld, aan te duiden. Eene korte aanwijzing is het; meer niet.*

Hier laten wij nog volgen het »*Berigt*", *door hetwelk de uitgave dezer* »*Handelingen*" *is aangekondigd, en dat voorkwam op den omslag van de* » Eerste Aflevering."

Wat hiermede het Publiek wordt aangeboden, is de uitvoering van een denkbeeld, reeds in 1850 *aan een geacht vriend voorgehouden, die het aanwezig zijn van iets dergelijks wel nuttig achtte ter toelichting van de geschiedenis der uitvoering van art.* 194 *der Grondwet, welke het voor een goed deel zelfs stond te bevatten; maar wiens bezigheden hem beletteden zulke*

taak op zich te nemen. — Dezer dagen is de aansporing tot mij terug gekomen, en ik volg haar. Of de onderneming zal kunnen voortgezet worden, zal van de ontvangst bij het Publiek afhangen. — Telkens als er stof aanwezig zal zijn ter vulling van een vel druks, zal dit onverwijld aan die reeds zullen verschenen zijn, worden toegevoegd. De Uitgevers maken de voorwaarden der uitgave bekend.

Aanmerkingen en teregtwijzingen zullen welkom zijn. Wat tot verbetering kan strekken, zal erkentelijk worden vernomen. Mogt een of ander over 't hoofd zijn gezien, de plaatsing blijft altijd mogelijk, terwijl de Bladwijzer het noodige verband tusschen afgescheiden voorkomende deelen zal kunnen aanduiden.

Ook hier nog »een enkel woord." — Het op dit oogenblik in de Kamers reeds verhandelde levert ruimschoots stof op om, naar aanleiding daarvan, het Onderwijs ten onzent, in zijn geheel, en het verband der onderscheidene deelen, meer van nabij te beschouwen, en wij verwachten, dat zulks geschieden zal. — Te midden van zoo vele gevoelens en denkbeelden, als dezer dagen zijn geuit, wenschen wij bijzondere aandacht toe aan dat, hetwelk door een der geachte sprekers, den heer Bosscha, *is te berde gebragt. — Zal echter, volgens een ander geacht spreker, de Regering in zaken van onderwijs* voorgaan, *dan moet de hoofdleider niet in onoverzienbare en ondoorworstelbare beslommeringen worden gestoken; dan behooren hem geene kluisters te worden aangelegd, die hem het* gaan, *het* rondzien, *het* toezien, . . . *het* grondwettig zorgen, *met één woord, moeijelijk, zoo niet onmogelijk maken. Voor de groote belangen van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen vordert het tegenwoordige tijdsgewricht niet minder een* geheel man, *dan het begin dezer eeuw en vijftien jaren later. Mogt de herstelling van een Departement, onder zulke benaming — dewijl die van* Nationale Opvoeding *wel als verouderd is te achten —, door de gevoerde beraadslagingen zijn bevorderd, dan zullen deze daarin alléén reeds van groot nut zijn geweest. De kans mag geacht worden gunstig te staan. Wanneer toch het bestaan van twee Ministeriën van Eeredienst wordt noodig geacht; zou dan een De-*

partement voor Onderwijs, Kunsten, Wetenschappen, en het daarmede in verband staande, niet als onmisbaar mogen aangemerkt worden?

Eenige regelen van den edeldenkenden Gijsbert Karel Grave van Hogendorp *mogen dit »Berigt" besluiten. De denkbeelden, in het begin daarvan voorgedragen, zijn tegenwoordig meer verspreid, dan toen hij ze ter neder schreef. Zij mogen intusschen nog meer algemeen en het slot geheel op onzen tegenwoordigen toestand van toepassing worden.*

»Deze eenigheid [in de Natie] werkt vooral bij de ontwikkeling der zedelijke kracht, waarbij de natuurlijke krachten gering zijn. De zedelijke kracht der Natie wijzigt het gebruik der natuurlijke krachten, en brengt dezelve tot hare uiterste grenzen. De staatsman en de krijgsman, de koopman en de landman, hebben ieder in hunnen kring kundigheden en beschaving noodig, nog meer deugd en gevoel van pligt; deze ontvangen zij van de weldadige hand van onderwijs en opvoeding. Ook voor dit onderwijs is groote zorg gedragen; onze hooge, middelbare en lage scholen zijn wel ingerigt, of worden in een goeden staat gebragt, tot welk einde een afzonderlijk Ministerie is aangesteld." (*)

Maastricht, B. Schreuder.
28 December 1853.

(*) Bijdragen tot de Huishouding van Staat enz. 1e. Dl. bl. 48.

HANDELINGEN

DER

STATEN-GENERAAL

OVER

ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

1853—1854.

TWEEDE KAMER.

DE TROONREDE.

Ontwerp-adres van antwoord.

In de Troonrede komt voor:

Voor zooveel men kan opmaken uit de berigten, welke nog slechts gedeeltelijk verzameld zijn, zal de oogst niet boven de middelmatige te rekenen wezen. Ofschoon de bekommering, hierdoor in den laatsten tijd bij sommigen ontstaan, eenigzins overdreven moge schijnen, heb Ik echter voorloopig maatregelen genomen, om den invoer der eerste levensbehoeften, reeds niet noemenswaardig bezwaard, verder van belemmering te ontheffen.

Voorspoedig is ook dit jaar de toestand van handel, scheepvaart en scheepsbouw. Deze takken van volkswelvaart gaan voort zich uit te breiden.

. . . .

Deze zitting zal, zoo Ik vertrouw, en gelijk het de ernstige wensch is Mijner Regering, de gelegenheid schenken, om belangrijke onderwerpen van wetgeving tot afdoening te brengen.

Het ontwerp-adres van antwoord luidt:

§. 6. Met Uwe Majesteit erkennen wij dankbaar, dat de onderscheidene takken van volkswelvaart over het geheel in eenen bloeijenden toestand verkeeren en dat in den lande gewenschte bedrijvigheid heerscht. Te midden van dien voorspoed doet het ons leed, dat de jongste oogst niet ruimer is geweest; wij waarderen dan ook de zorg Uwer Majesteit, om aan welligt eenigzins overdrevene bekommering te gemoet te komen door het bijna geheel ontheffen der eerste le-

vensmiddelen van de daarop nog gehevene, geringe regten van invoer: een maatregel tot welker bekrachtiging wij gaarne zullen medewerken.

§. 8. Uwe Majesteit opent ons het uitzigt, dat aan de Staten-Generaal de gelegenheid zal worden geschonken, om in deze zitting belangrijke onderwerpen van wetgeving tot afdoening te brengen. Ongetwijfeld zullen onder de hier bedoelde voorstellen ook de zoodanige behooren, bestemd om aan gewigtige bepalingen der gewijzigde Grondwet uitvoering te geven. Gaarne verzekeren wij, dat wij, van het gewigt onzer roeping doordrongen, al onze krachten aan de naauwgezette overweging van die voorstellen zullen wijden.

Beraadslaging.

(*Zitting van den 26. September.*)

De heer **Bosscha**:

Zoo uitlokkend als het tafereel is in de troonrede, met vele bijzonderheden voorgedragen, van de stoffelijke welvaart des Lands, zoo zeer bevreemdt het mij daarin geen enkel woord te vinden van eenen anderen kring van aangelegenheden, waaraan, meen ik, toch ook eenig gewigt moet gehecht worden, wanneer men spreekt van welvaart van het volk, van het welzijn des Vaderlands. Bij den lof van inspanning tot stoffelijke ondernemingen, aan de natie toegebragt, vernemen wij niets over volksopvoeding en volksbeschaving, niets over hooger en lager onderwijs, niets over kunsten en wetenschappen. Ik vertrouw, dat die weglating onwillekeurig is, maar ik geloof dat althans eene Nederlandsche volksvertegenwoordiging dat stilzwijgen niet met stilzwijgen mag beantwoorden. Ik had daarom in de afdeeling, waartoe ik behoor, eene bijvoeging in deze paragraaph voorgesteld. De Commissie voor het adres heeft het niet noodig gekeurd, die bijvoeging op te nemen. Zij zal daarvoor gewis gegronde redenen hebben gehad. Maar daar ik niet wensch, dat mij althans het verwijt zou kunnen gedaan worden van over aangelegenheden, die mij zoo zeer ter harte gaan, een volslagen stilzwijgen te hebben bewaard, stel ik bij wijze van amendement de bijvoeging voor, die ik reeds in de afdeeling heb ter sprake gebragt, om namelijk achter het woord *heerscht* in deze paragraaph te laten volgen: »Voegt zich daarbij in gelijke mate de verstan»delijke en zedelijke ontwikkeling des volks, dan mogen wij de »toekomst gerust te gemoet gaan." Vervolgens, ten einde het verband van het tweede lid van deze paragraaph met het eerste niet verbroken worde, zou ik wenschen de woorden: *te midden van dien voorspoed*, weg te laten, en te lezen: »Doet het ons leed »dat de jongste oogst niet ruimer is geweest, wij waarderen de »zorg Uwer Majesteit" enz., verder volgens den tekst.

De heer **van Lennep**, lid der Commissie:

. . . .

Wat betreft het amendement, voorgesteld door den geachten spre-

ker uit Amsterdam, het zou, geloof ik, aan ieder van de individuele leden der Commissie leed doen, indien men geloofde, dat ook zij niet gaarne in de troonrede hadden gewag zien gemaakt van die zedelijke en verstandelijke welvaart des volks, en die op hooger prijs nog hadden zien stellen dan de stoffelijke welvaart. De Commissie heeft alleen in haar concept-adres gezwegen van dit onderwerp, omdat de troonrede er niet van gesproken heeft. De geachte voorsteller heeft de periode, welke hier op dat onderwerp slaan zou, naar het oordeel der Commissie, gebragt op eene plaats, waar zij in een goeden zin niet wel gelezen kan worden. Dáár, tusschen de bedrijvigheid en de volkswelvaart aan de eene zijde, en de mindere ruimte van den oogst aan de andere, zou die zedelijke en verstandelijke ontwikkeling een eenigzins zonderling figuur maken. Heeft hij welligt daarmede, zinnebeeldig, te kennen willen geven, dat die ontwikkeling dikwijls in de klem heeft gezeten tusschen bloot materiële belangen, dan, geloof ik, heeft hij in de daad zijn doel bereikt. In het algemeen zal de Commissie zich niet tegen het amendement verzetten, maar zij moet toch in bedenking geven, of die zinsnede hier wel op hare ware plaats zou staan.

De heer **Mackay**:

Dat het onderwijs menigmaal in de klem geweest is, weten wij, maar in of buiten de klem, het zou mij goed doen als een amendement van de strekking, door den afgevaardigde uit Amsterdam aangegeven, in dit adres wierd opgenomen. Of ik nu juist zou toestemmen dat men aan eene welvarende, verstandelijke en zedelijk ontwikkelde natie genoeg heeft om de toekomst gerust te gemoet te gaan, is eene andere vraag. Maar ik sta er niet bij stil, want ik verheug mij, dat de hoogere behoeften der natie ten minste vervuld worden.

En nu zou ik van deze paragraaph afscheid kunnen nemen, met het amendement te ondersteunen, indien ik niet in mijn ontwerp een vraagteeken vond geplaatst achter een woord van den voorlaatsten regel, waar ik lees: »een maatregel, tot *welker* bekrachtiging wij gaarne zullen medewerken.” Daar de spreker uit Amsterdam, lid der Commissie (de heer van Lennep), deze paragraaph heeft verdedigd, wil ik hem vragen, of »maatregel” niet tot het mannelijke geslacht behoort en hier dus eene schrijf- of drukfout is ingeslopen.

De heer **van Lennep**:

De Commissie erkent zeer gaarne, dat de uitdrukking: *tot welker bekrachtiging* eene fout is, maar dan ook niet meer dan eene drukfout. In het oorspronkelijk opstel heeft zij stellig niet gestaan. Maar nog moet ik aan den laatsten geachten spreker in bedenking geven, of niet juist in de achtste paragraaph ook, hoezeer ingewikkeld, gesproken wordt van of gewezen wordt op die hooge belangen van het onderwijs, welke hij wil dat een bepaald onderwerp der zorg van de Regering worden.

De Minister **van Reenen**:

Ik neem de vrijheid de oplettendheid van den geachten voorsteller van het amendement op deze zesde paragraaph opmerkzaam te maken op de omstandigheid, dat hij zijn wensch door de aanneming van dat amendement toch niet zal bereiken. Hij wenscht dat er in het adres van antwoord — terwijl er in de troonrede niet van is gesproken — een woord zal worden gezegd van de zedelijke belangen der natie, en stelt daarom voor de navolgende phrase in deze paragraaf te voegen: »Voegt zich daarbij in gelijke mate de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling des volks, dan mogen wij de toekomst gerust te gemoet gaan.'' Bij eene oplettende lezing zal de geachte afgevaardigde ontwaren, dat hij nu eigenlijk daarmede niets zegt van den zedelijken toestand van de natie; maar zich bepaalt tot eene algemeene verklaring die zeker gaarne ieder zal onderschrijven; doch die niet te huis behoort in eene troonrede of in een adres van antwoord daarop. Niemand zal betwijfelen dat het goed is, wanneer zich bij de materiële welvaart der natie voegt in gelijke mate de zedelijke ontwikkeling der natie; maar hier in de troonrede en in het antwoord wordt alleen opgegeven wat werkelijk plaats heeft, en daartusschen kan men dus niet plaatsen eene phrase, die niet in betrekking staat tot hetgeen werkelijk plaats heeft, maar alleen eene algemeene verklaring behelst, die nergens, in geen enkel beschaafd land, en ook hier niet, kan gezegd worden, zonder dat men ze als waarheid zal erkennen; maar eene phrase, die toch niets zekers, niets bepaalds uitdrukt, en die uit een taalkundig oogpunt — de geachte voorsteller vergeve het mij dat ik dit hier opmerke, want hij kon mijn leermeester zijn in alles wat letterkunde en taalkunde aangaat — die, naar mijn gevoelen, uit een taalkundig oogpunt, het adres van antwoord zou ontsieren, omdat het toeval wil, dat juist dezelfde zinswending hier zou ingelascht worden, die onmiddellijk volgt. »Voegt zich daarbij,'' aldus begint de eerste zinsnede van het amendement, terwijl de tweede aanvangt: »Doet het ons leed,'' twee wendingen alzoo, geheel van denzelfden vorm, zouden onmiddellijk elkander opvolgen. Ik geloof dus, dat, terwijl de geachte spreker wenscht dat door zijn amendement in dit antwoord een bewijs worde gegeven, dat naar zijn oordeel in de troonrede ontbreekt — een bewijs dat wij op een goeden trap van zedelijke ontwikkeling staan — een doel dat echter door zijne wijziging niet wordt bereikt — op hetzelfde oogenblik een bewijs zou worden gegeven, dat onze wijze van ons uit te drukken nog veel te wenschen overlaat.

De heer **Bosscha**:

Er zijn, Mijne Heeren, tegen het amendement, door mij voorgesteld, twee bedenkingen in het midden gebragt. De eene is, dat het niet zou voldoen aan mijn verlangen, — namelijk het verlangen, dat in de troonrede omtrent de intellectuele en morele aangelegenheden van het volk iets ware gezegd, ook aan hare bevorderaars een woord van belangstelling ware toegedeeld geworden. Zeker kan door het adres van antwoord der Volksvertegenwoordiging aan

dat gemis, in een staatsstuk dat van de Regering is uitgegaan, niet worden te gemoet gekomen; maar een adres van antwoord — ik moet hier met een woord herhalen, wat ik daaromtrent in mijne afdeeling heb in het midden gebragt — en ieder lid van een adres van antwoord kan driederlei karakter hebben: het kan zijn een weêrklank; het kan zijn een oordeel; het kan zijn eene banier. Van eene poging om ons adres te doen worden eene banier van eene partij die in den strijd der discussie de overhand heeft behouden, daarvan is gelukkig in dit adres van antwoord, zoo ik geloof, geen spoor; maar in alle deelen van dit ontwerp vind ik niet alleen een weêrklank op de troonrede, maar ook een eigen oordeel uitgesproken. Dat oordeel wordt nu eens geuit door een enkel woord, gelijk, en ik betreur dat woord, in de eerste paragraaph door het woord: *telken reize;* soms door eene weglating, gelijk in paragraaph 3, soms ook door eene bijvoeging, gelijk aan het einde van paragraaph 7. En nu vermeen ik dat de bijvoeging van de woorden, die ik heb voorgesteld, ook een zoodanig oordeel bevat. Het amendement strekt om aan de natie, die dit adres van antwoord leest, te zeggen: in de troonrede is alleen gewezen op de volkswelvaart met betrekking tot stoffelijke belangen; maar wij zijn van oordeel dat, om met die stoffelijke welvaart gerust de toekomst te kunnen gemoet gaan, ook de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling van het volk in gelijke mate moet bevorderd worden.

Wat de tweede taalkundig genoemde bedenking betreft, zoo moet ik doen opmerken, dat de verdeeling van een dergelijk adres van antwoord bij wijze van paragraphen, die genommerd zijn, ten einde de beraadslaging daarover gemakkelijk te maken, voor de beoordeeling van het geheel hare bezwaren heeft. Wanneer men deze paragraaph splitst, en wanneer men b. v. bij de woorden: »Doet het ons leed, dat de oogst niet ruimer is geweest", eene nieuwe alinea begint en er, zoo men wil, een nieuw nommer voor zet, dan geloof ik dat dit laatste bezwaar genoegzaam zal vervallen. Ik blijf derhalve het amendement voorstaan, gelijk het door mij voorgedragen is.

Het amendement van den heer Bosscha wordt met 26 tegen 17 stemmen aangenomen.

De gewijzigde paragraaph 6 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

De heer **Groen van Prinsterer:**

. . . .

Ik veroorloof mij een amendement voor te stellen van anderen aard. Ik wensch dat er gelezen worde van regel 5 af: »Ongetwijfeld zal daarbij ook gelet worden op het voorschrift der Grondwet, waarbij de onverwijlde indiening van bepaaldelijk opgenoemde voordragten van wet verlangd wordt."

In elk geval wordt in deze paragraaph wijziging vereischt. Wat toch wordt er gezegd? »Ongetwijfeld zullen onder de hier bedoelde voorstellen ook de zoodanige behooren, bestemd om aan gewigtige bepalingen der gewijzigde Grondwet uitvoering te geven."

De Commissie is evenzeer als wij doordrongen van de verbindende kracht van het vijfde additionele artikel der Grondwet. Maar wat verlangt zij? Dat buiten de voordragten van wet, die in dat artikel zijn opgenoemd, ook andere gewigtige bepalingen der gewijzigde Grondwet tot uitvoering zullen worden gebragt.

Dit is *te veel* gevraagd; te veel met het oog op *dit* Ministerie, dat nog zoo weinig tijd gehad heeft om de ontwerpen voor te bereiden. Te veel, met het oog op het *vorige* Ministerie; als of nu, in ééne zitting, meer dan toen in vier zittingen tot afdoening zou worden gebragt. Te veel met het oog ook op *deze Kamer*, door wie eene zoodanige mate van zelfvertrouwen niet aan den dag behoort te worden gelegd.

De Commissie vraagt te veel en ook te weinig, want zij vraagt niet *wat de Grondwet eischt*. Ik kan, evenmin bij paragraaph 8 als bij paragraaph 1, aannemen dat men de kracht van iets vermeerdert, wanneer men daaraan door vermenging het eigenaardig karakter ontneemt. Dit geschiedt hier met het vijfde additionele artikel. Het is, door de algemeenheid der uitdrukking, waarin het met andere voorschriften gelijkelijk omvat wordt, van kracht en beteekenis beroofd. Het distinctive der aldaar opgenoemde wetten, de eisch van *voorrang*, het karakter van urgentie dat de Grondwet gegeven heeft, vervalt. Een amendement wordt dus in elk geval vereischt.

Het mijne is, naar ik meen, zoo voorzigtig en gematigd, als mogelijk is, gesteld. Ik vraag geene indiening van een enkel ontwerp; ik vraag, met het oog op de bezworene Grondwet, dat op het artikel worde gelet, dat men niet vergete den aan de daar opgenoemde voordragten van wet verleenden *voorrang*. Ik heb daarbij nog eene *arrière-pensée;* ik wenschte dat, in verband met dit artikel, men zich ook mogt afvragen welke soort van voordragten ter tafel behooren te worden gebragt. Wanneer de Ministers het mogten kunnen goedvinden, — ik zal ook hier geen aandrang bezigen — zou ik het zeer wenschelijk achten dat hunne meening omtrent deze gewigtige vraag kenbaar gemaakt wierd. Het vorige Gouvernement was van oordeel dat de Grondwet *algemeene organisatien* eischt en het voordragen van *partiele* wetten niet vergunt. Misschien mogen wij van dit Gouvernement, hetwelk eene *meer tegenovergestelde rigting* is toegedaan, *partiele* verbetering te gemoet zien. Zoo wij dat stelsel niet aannemen, zullen, bij de verscheidenheid van beginsels en de moeijelijkheid der zaak, de meest gewigtige onderwerpen misschien nimmer tot afdoening worden gebragt.

In de afdeeling waartoe ik de eer heb te behooren, had ik gesproken van een *reeds veel te lang onvervuld gebleven* voorschrift van de Grondwet. Ik doelde op den reeds lang verstreken *termijn*. Maar, zoo als het gaat, wanneer men in kwaad gerucht is, de opmerking werd gemaakt, dat daarmede op eenigzins scherpe wijze gezinspeeld werd op het vorige Ministerie. Nu heb ik ter ondersteuning van mijn amendement, dit weggelaten, en bepaal mij tot verwijzing naar den eisch der Grondwet. Zoo als de zinsnede nu gesteld is (ik geloof, dat de Commissie van redactie dit bij nadere

overweging zal toestemmen), heeft zij eene ongrondwettige strekking; zij neemt de kracht van het 5de additionele artikel geheel weg.

De heer **de Brauw**:

Ik kan mij met het door den spreker uit Zwolle (den heer GROEN VAN PRINSTERER) op deze paragraaph voorgestelde amendement vereenigen, niet omdat ik dit Ministerie zou willen dringen, evenmin als die spreker dat wenscht, om reeds in deze zitting ontwerpen van wet voor te stellen die misschien na eene optreding, nog kort geleden, eene langere voorbereiding vereischen, — maar omdat ik oordeel dat het goed is, dat ook door deze Vergadering gewezen worde op het vijfde additionele artikel der Grondwet, en dat dit artikel niet als het ware op den achtergrond worde geschoven door in het adres van antwoord in het algemeen op wets-ontwerpen te wijzen, die zouden behooren te worden ingediend.

De Minister **van Reenen**:

. . . .

Mijnheer de Voorzitter, ik zal mij geene partij stellen ten aanzien van het amendement, op dit artikel voorgesteld. Ik moet alleen deze aanmerking maken, dat de zinsnede, voorkomende in paragraaph 8 en luidende: » Ongetwijfeld zullen onder de hier be» doelde voorstellen ook de zoodanige behooren, bestemd om aan » gewigtige bepalingen der gewijzigde Grondwet uitvoering te geven," door de Regering zoo is opgevat, dat daaronder ook begrepen zijn de wetten, bedoeld bij het 5de der additionele artikelen. De vraag is gedaan, of men meent, dat aan de wetten, bij dat artikel vermeld, de voorrang moet worden gegeven en of zij in de eerste plaats zullen worden ingediend. Ik kan daarop toestemmend antwoorden. De Regering zal zooveel mogelijk behooren te voldoen aan de bepaling van dit artikel en er zich op moeten toeleggen, die wetten in de eerste plaats aan de Vergadering voor te stellen. Het is het voornemen der Regering de wet op het armwezen, zoo geene bijzondere omstandigheden het verhinderen, vóór den aanvang van het nieuwe jaar aan de beraadslagingen der Kamers te onderwerpen. Het zal met geene billijkheid van ons kunnen gevergd worden, ook de andere belangrijke onderwerpen, als bij voorbeeld dat op het onderwijs, hetwelk al gedurende zoo geruimen tijd is uitgesteld, reeds spoedig in behandeling te brengen. Hoewel ik al de moeijelijkheid gevoel, die verbonden is aan het indienen van eene wet op dit onderwerp, zoo geloof ik evenwel, dat het de pligt is van den Minister, die aan het hoofd van het Departement van Binnenlandsche Zaken is geplaatst, om daartoe onmiddellijk over te gaan, en het is mijn vurige wensch, dat vóór het einde dezer zitting ook omtrent dit onderwerp eene wet worde ingediend. Ik geloof dat de Kamer niet wenscht, en dat het niet zou zijn in het belang der zaak, om thans reeds te spreken over de beginselen, waarop die wetten zullen berusten, of over de inrigting, welke daaraan zal worden gegeven. Daarover zal meer gevoegelijk kunnen worden gehandeld bij de beraadslagingen over die wetten zelve.

De aandacht der Regering is gevestigd op nog een belangrijk onderwerp, de wet betreffende den waterstaat. Men is reeds sedert geruimen tijd bezig de bouwstoffen daarvoor te verzamelen. Het onderwerp is evenwel van zulk een ruimen omvang, dat daaromtrent met geene zekerheid eenige toezeggingen kunnen worden gedaan. Het wordt echter niet uit het oog verloren, en men is bezig het voor te bereiden. Het reglement, waarop de laatste spreker de aandacht der Regering heeft gevestigd, zal daaraan niet ontgaan. Bij de behandeling daarvan zullen de aanmerkingen, die in deze Kamer zijn in het midden gebragt, in ernstige overweging worden genomen.

De heer **van Rappard**, lid der Commissie:

Mijnheer de Voorzitter! De eerste spreker (de heer Groen) heeft aanvankelijk zijn wensch kenbaar gemaakt, dat in deze zinsnede het een of ander ware opgenomen, waardoor de Regering wierd uitgelokt hare beginselen bloot te leggen. Die spreker liet er echter dadelijk op volgen, dat hij geen amendement in dien zin zou voorstellen, en na die verklaring zal wel, naar ik vertrouw, de meerderheid der Kamer geene zoodanige zinsnede wenschen, die zoo ligt tot nuttelooze discussien zou kunnen aanleiding geven. De achtste paragraaph is bijna eene uitzondering op den regel. Het is geen weêrklank. Uwe Commissie heeft gemeend met den meesten aandrang haren wensch te moeten kenbaar maken, dat eindelijk worde voldaan aan de voorschriften der Grondwet, dat eindelijk die wetten mogen worden vastgesteld, welke tot de uitvoering der Grondwet noodzakelijk zijn. Uwe Commissie heeft gemeend daarbij geen verwijt te mogen voegen, omdat gewis aan dit Ministerie de schuld van het achterblijven dier wetten niet is te wijten. — Ik heb hooren aanvoeren dat de zinsnede, zoo als zij thans luidt, zou zijn ongrondwettig en dat zij het 5de der additionele artikelen zou wegcijferen; maar ik moet in gemoede verklaren, dat de Commissie eenstemmig de bedoeling heeft gehad, om juist eene herinnering te geven aan dat artikel, maar dat zij zich niet wenschte te beperken tot de wetten, daarin bedoeld. Het is dan toch door de ondervinding gebleken, het blijkt nog uit hetgeen de geachte spreker uit Gouda (de heer de Brauw) zoo even heeft aangevoerd, dat er nog andere onderwerpen zijn, die dringende voorziening vorderen, zoo als dat van den waterstaat, door hem genoemd, waarbij nog kunnen gevoegd worden de wet betreffende de jaren der dienstpligtigheid en andere wetten. Uwe Commissie heeft dus wel inzonderheid het oog gehad op het 5de der additionele artikelen, maar geene andere onderwerpen willen uitsluiten. Uwe Commissie — en dit meen ik er bij te moeten voegen — heeft bepaaldelijk gebezigd de uitdrukking: »gewijzigde Grondwet", om daardoor aan te toonen, dat onder de zoo gewigtige onderwerpen, die zij ingediend wenscht te zien, inzonderheid behooren diegene, welke ten gevolge van de herziening der Grondwet noodzakelijk zijn geworden. Zoo nu het amendement van den geachten spreker uit Zwolle de strekking heeft, om uit te sluiten die onderwerpen, niet in het 5de additionele artikel genoemd, dan zou de meerderheid

uwer Commissie meenen zich daartegen te moeten verzetten. Mogt echter zijne bedoeling zijn ook aan te dringen op andere onderwerpen, die de ondervinding geleerd heeft noodzakelijk te zijn, dan zou de meerderheid uwer Commissie zich wel met zijn amendement kunnen vereenigen.

De heer **Groen van Prinsterer**:

Mijnheer de Voorzitter! Ik zal mijne gelofte gestand doen en niet aandringen op eenige uitlegging der verklaring van 26 April; ofschoon ik niet toegeef dat het uitlokken van eenige vraag daaromtrent tot *doellooze* discussiën zou hebben geleid.

Ik kan niet anders dan den Minister van Binnenlandsche Zaken danken voor zijne toezegging: waarlijk, het zou onbescheiden zijn, de indiening van meer ontwerpen te verlangen. Ik durf mij vleijen, dat mijn amendement zal worden aangenomen, daar noch de Regering, noch de meerderheid van de Commissie het bestrijdt.

Ik verwonder mij somtijds over onze kalmte en onbezorgdheid, bij de vergelijking van onzen toestand met hetgeen men, blijkens het 5de additionele artikel, bij de grondwetsherziening te gemoet zag. Het is geene geringe zaak, dat wij, bij den aanvang der *zesde* gewone zitting sedert 1848, slechts een zoo gering gedeelte der taak hebben afgewerkt; dat op regeling van het hooger en middelbaar, van het lager onderwijs, hetwelk in zoo zonderlinge gesteldheid verkeert, zelfs na de toezegging van heden, wanneer men op den strijd der meeningen acht geeft, nog zoo weinig uitzigt bestaat. Het is geene geringe zaak, dat er, om uit vele voorbeelden nog een te noemen, na zoo veeljarigen aandrang nog geen uitzigt bestaat op de afschaffing van art. 291 van het *Code Pénal*, die men van de wet op de vereenigingen te gemoet zag. Daarom zou ik gaarne vernomen hebben, of ook dit Ministerie van oordeel is, dat wij volgens het 5de additionele artikel tot het wederom inslaan van den weg der *algemeene organisatiën* verpligt zijn.

De paragraaph, gelijk zij nu is voorgedragen, zou voorspiegelen omtrent deze zitting, hetgeen niet verwezenlijkt kan worden. Na hetgeen in de laatste jaren in deze Kamer is gebeurd, zijn wij tot eenige meerdere vastheid van politieke tijdberekening geraakt. Wat zal er in *deze* zitting gebeuren? Wanneer wij nu onmiddellijk aan het werk gaan der begrooting, zullen wij daarmede en met de toegezegde finantiële wetten het einde van het jaar wel bereiken. Dan is een winter-reces onmisbaar. Wordt er geene wet op de kerkgenootschappen voorgedragen, dan heeft de Kamer op eene academische zomervacantie van ongeveer drie maanden regt. Berekent nu wat er in den overschietenden tijd tot stand zal kunnen worden gebragt, en of gij u niet zult behooren te verheugen over de afdoening van *ééne* wet, als b. v. die op het *armbestuur* of over het *Oost-Indisch regerings-reglement.*

Ik blijf bij mijn beweren omtrent de *ongrondwettigheid* van de paragraaph. De geëerde Commissie vraagt of ik door het amendement andere wetten wil *uitsluiten*. Neen, ik niet; maar ze zullen uit den aard der zaak, door hetgeen ook de Minister omtrent den voorrang heeft gezegd, uitgesloten zijn.

Men heeft dezen morgen zich beroepen op het gezag van de Eerste Kamer. Wat heeft zij in het jaar 1852 bij het adres van antwoord gezegd? »De ontwerpen van wet, op nieuw door Uwe »Majesteit aan de Vertegenwoordiging voor te dragen, worden »met andere, wier indiening de Grondwet *zoo bepaald voorschrijft*, »of het belang des Vaderlands vordert, *met toenemend verlangen* »te gemoet gezien."

Ook op de vorige *Tweede* Kamer wijs ik. De Tweede Kamer, gelijk ze nu zamengesteld is, mag als een der voornaamste steunsels van het Gouvernement worden beschouwd. Maar ook daarom is het wenschelijk, dat zij, in de naleving van de Grondwet, minstens even naauwgezet zij als de vorige Tweede Kamer geweest is. In het jaar 1852 heeft de Tweede Kamer in het adres van antwoord gezegd: »*Inzonderheid* stellen wij hoogen prijs op de »aanbieding der wetsvoorstellen, *in de eerste plaats* door de Grond- »wet verlangd."

Ik heb verder niets tot adstructie van mijn amendement te zeggen. Ook de laatste zinsnede der paragraaph verlang ik niet te behouden. Eene verzekering van hetgeen tot de meest eenvoudige pligtsvervulling behoort, acht ik overtollig.

De heer **van Rappard**, lid der Commissie:

De Commissie wenscht den laatsten spreker bepaaldelijk af te vragen, of hij, volgens zijn amendement, verlangt, dat de Regering de wetten, bij het 5de van de additionele artikelen van de Grondwet voorgeschreven, met uitsluiting van andere voordrage? De Commissie laat de al of niet ondersteuning van het amendement van het antwoord van den geachten voorsteller afhangen.

De heer **Groen van Prinsterer**:

Ik geloof aan de Commissie een allezins voldoend antwoord te kunnen geven. Ik verlang bij mijn amendement geen enkele wet; ik vraag alleen dat *gelet worde* op het 5de additionele artikel van de Grondwet, waarbij de onverwijlde voordragt van sommige wetten verlangd wordt. Ik wensch, dat dit artikel in zijne eigenaardige kracht worde gehandhaafd, en die kracht gaat, dunkt mij, verloren door de wijze, waarop de zinsnede gesteld is.

De heer **van Rappard**, lid der Commissie:

Terwijl de heer Groen van Prinsterer niet stellig op de gedane vraag heeft verkiezen te antwoorden, vermeent de Commissie zich eenstemmig tegen het door hem voorgedragen amendement te moeten verklaren.

De heer **Mackay**:

Wanneer ik den voorsteller van het amendement wel begrepen heb, dan heeft hij gezegd, dat op de Grondwet moet worden gelet, omdat zij die wetten voorschrijft. De uitvoering van de Grondwet moet de prioriteit hebben. Het lid der Commissie beweert dat de Commissie er nu tegen is. Dit kan ik niet begrijpen. Er kunnen zich wel moeijelijkheden voordoen in de uitvoering van de

Grondwet, maar daar, waar men de Grondwet herstelt in hare eischen, vordert men niets te veel. Wij vorderen niets meer dan de Grondwet, en wanneer wij minder vorderden, zouden wij blijven beneden de Grondwet.

De beraadslaging wordt gesloten.
De gewijzigde paragraaph 8 wordt zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd.

HOOFDSTUK III DER STAATSBEGROOTING.

(Buitenlandsche Zaken.)

Algemeene Beraadslaging.

(*Zitting van den* 25. *November.*)

De heer **van Goltstein**:
Er is een woord door den heer Minister van Buitenlandsche Zaken gezegd, dat mij noopt iets in het midden te brengen. Er is door dien Minister gezegd, dat bovenal kunde in een diplomaat worden vereischt. Men dient dus naauwkeurig te onderzoeken, of de behoorlijke kundigheden bij den jeugdigen diplomaat aanwezig zijn. Zij, die wenschen de diplomatieke loopbaan in te treden, worden, ten einde men zich daarvan verzekere, aan een onderzoek onderworpen, hetwelk bij verschillende Koninklijke besluiten is geregeld, namelijk die van 13 April en 17 Julij 1846, N°. 89 en 75, 26 September 1850, N°. 44, zoo als zij vermeld worden in de *Staats-Courant* van den 22. October 1850, N°. 250.
Het is mij voorgekomen, dat de inrigting van dat onderzoek veel te wenschen overlaat, het is te veelomvattend; er worden te veel onderwerpen ter gelegenheid van dat onderzoek ter sprake gebragt, dan dat het binnen een kort tijdperk zou kunnen afloopen, dan dat het inderdaad mogelijk zou zijn zich voor zoodanig te veelomvattend onderzoek behoorlijk te bekwamen. Wanneer men slechts de lijst nagaat van al de onderwerpen, die daarop voorkomen in de aangehaalde Koninklijke besluiten, dan zal men wel overtuigd worden, dat zoodanig onderzoek niet behoorlijk kan worden ingesteld en dat daarvan het noodwendige gevolg moet wezen, dat het òf al te gestreng, òf al te onbeduidend zal zijn, zoodat dit niet kan worden gerekend dien waarborg op te leveren, welken men wenscht te erlangen, dat de vereischte kundigheden inderdaad bij den aankomeling zouden aanwezig zijn.
Men heeft zich die zaak, naar mijn inzien, verkeerd voorgesteld; hij, die aan zoodanig onderzoek wordt onderworpen, is reeds in vroeger tijd tot meester in de regten bevorderd en uit dien hoofde kan men onderstellen, dat bij hem de noodige kennis aanwezig is, zoowel in het algemeen wat de regtswetenschap betreft, als van

de daarmede in verband staande vakken, zoodat het er hier enkel op aan kan komen om zich te verzekeren van het aanwezig zijn van de kundigheden die bijzonder in den diplomaat worden gevorderd, namelijk de kennis van het volkenregt en van de verdragen, die tusschen Nederland en andere natiën bestaan, van de regtsbetrekking, in welke Nederland en andere mogendheden is geplaatst, van het hier bestaande staatsregt, van de inrigting van den Staat, van de middelen, over welke dit land te beschikken heeft en van de behoeften die het moet vervullen, van hetgeen te dien aanzien bij andere natiën bestaat, ten einde tot eene juiste waardering en gewenschte uitbreiding van de handelsbetrekkingen te komen.

Wanneer men aldus den kring der kundigheden, waarover dat onderzoek moet loopen, heeft getrokken, dan is het mogelijk voor dengene, die het onderzoek instelt, zich behoorlijk te kunnen verzekeren van het aanwezig zijn van die kundigheden, en dan is het mogelijk, dat degene, die zich aan dat onderzoek onderwerpen moet, zich kan bekwamen om dit examen behoorlijk te kunnen ondergaan. Maar wanneer men nu die aangehaalde besluiten ziet, dan zal men daaruit ontwaren, dat b. v. de geschiedenis der diplomatie moet worden nagegaan van het sluiten van den Munsterschen vrede af tot op het tegenwoordige tijdperk, en dat men dan nog wel bijzonder wenscht te vernemen, welken invloed dit op de gesteldheid van dit land in betrekking tot de andere mogendheden heeft gehad, en alsof dit alles nog niet genoeg ware, wordt er nog bijgevoegd, dat men een onderzoek zal instellen ten aanzien van de andere kundigheden en eigenschappen, die daarenboven bij den diplomaat van meer of minder nut kunnen worden geacht.

Wanneer men alzoo het doel wenscht te bereiken, hetwelk men zich heeft voorgesteld, dan kan er geene zwarigheid bestaan tegen eene betere inrigting van dat onderzoek, en ik moet er ook bijvoegen, dat het zeer wenschelijk is, ten einde het onderzoek behoorlijk kunne plaats hebben, dat zij die daaraan worden onderworpen niet geheel vreemd zijn aan hen, die dit onderzoek instellen; dat het dus noodzakelijk zal zijn om tot leden van die commissie de hoogleeraren te benoemen, die bijzonder de wetenschap van het volkerenregt aan de verschillende hoogescholen hebben geleeraard, ten einde zij zich in staat mogten bevinden, om eene behoorlijke leiding van het onderzoek op zich te nemen en het ook naar gelang van den aanleg van dengene, die aan het onderzoek onderworpen wordt, eenigermate te wijzigen.

Ik acht deze zaak van genoegzaam belang, om de aandacht der Regering daarop te vestigen; ik heb mij dit reeds vroeger veroorloofd, en tot mijn genoegen heeft men mij een bevredigend antwoord gegeven; ik hoop dit op nieuw te bekomen, en ik vlei mij daarenboven, dat het niet enkel bij dit antwoord zal blijven, maar dat daaraan ook eenig gevolg zal worden gegeven.

De Minister **van Hall**:

. . . .

Gaarne, Mijne Heeren, geef ik een voldoend antwoord aan den

geachten spreker, afgevaardigd uit Utrecht, namelijk in dien zin voldoend, dat ik, even als ik gewoon ben al wat van hem komt, gelijk het altijd draagt de sporen van zijne kennis en doorzigt, van veel gewigt te achten, ook dit in overweging zal nemen; maar over het onderwerp zelf een voldoend antwoord te geven in dien zin, dat ik het geheel met hem eens zou zijn, dat kan hij niet van mij verlangen, maar hij kan er op rekenen dat, alvorens op nieuw een examen worde uitgeschreven, het besluit op nieuw zal worden onderzocht, en bij die gelegenheid getoetst aan de beschouwingen, die ik hem dank zeg dat hij in het midden heeft gebragt.

HOOFDSTUK IV DER STAATSBEGROOTING.

(Justitie.)

Wets-ontwerp tot vaststelling der begrooting van uitgaven wegens den arbeid der gevangenen over 1854. (Ingekomen 17 October.)

Eindverslag der Commissie van Rapporteurs.

§. 3. Betreffende de gevangenis voor jeugdige veroordeelden te Rotterdam werd de vraag gedaan, of alleen aan dezulken, die voor langer dan een jaar zijn veroordeeld, onderrigt in eenig handwerk wordt gegeven. Indien dit het geval ware, dan zoude men er sterk op aangedrongen willen hebben, dat niet langer op dien weg wierd voortgegaan, maar dat aan allen, naar het doel van de instelling, dat onderrigt wierd gegeven.

§. 4. Men wenschte ook van de Regering te mogen vernemen, hoe er gehandeld wordt met die jeugdige misdadigers, die, hoewel volgens de bepaling van art. 66 Code Pénal niet tot straf veroordeeld, evenwel ten gevolge van een regterlijk vonnis in een verbeterhuis moeten verblijven, en waar die personen alsdan worden gedetineerd.

Memorie van beantwoording.

§. 3. Aan alle jeugdige veroordeelden in de gevangenis te Rotterdam wordt, zonder onderscheid (en dus ook aan dezulke die voor minder dan een jaar zijn veroordeeld), onderrigt in eenig handwerk gegeven.

§. 4. De jeugdige misdadigers, die volgens de bepaling van art. 66 van het Code Pénal niet tot straf veroordeeld, maar ten gevolge van een regterlijk vonnis in een verbeterhuis moeten worden opgevoed en bewaard, worden tot nog toe in de gevangenis voor jeugdige veroordeelden te Rotterdam, zooveel doenlijk afgescheiden van die veroordeelden, gedetineerd, en zooveel mogelijk overeenkomstig de bedoeling van den wetgever behandeld.

De Regering heeft reeds sedert lang vruchteloos pogingen aange-

wend om een gesticht in de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid tot opvoedingsverblijf voor de bedoelde kinderen te doen aanwijzen. Zij kan echter nu hierbij voegen, dat er thans vooruitzigt bestaat, weldra (bij eene der gevangenissen) een afzonderlijk opvoedings- en verbeterhuis voor gemelde kinderen tot stand te kunnen brengen.

Beraadslaging. (21 November.)

De heer **van Lynden**:

Ik wensch, naar aanleiding van het verslag over dit wets-ontwerp, tot de Regering twee vragen en één wensch te rigten. De eerste vraag betreft den geregelden arbeid der gevangenen in kleine gevangenhuizen. De Regering heeft op de vraag, deswege in de Afdeelingen gedaan, opgegeven in welke huizen van arrest geregelde arbeid plaats heeft, en daarbij de verklaring afgelegd, dat dit bij de overige nog niet is kunnen worden ingevoerd, maar dat, naar gelang der omstandigheden, daarmede zal worden voortgegaan. Ik wensch, in het belang van het kwaad dat de Regering en de Kamer zooveel mogelijk trachten te voorkomen en tegen te gaan, het kwaad van lediggang, te mogen weten of er geene gelegenheid bestaat, dat die kleine huizen dan toch voorloopig in verband worden gebragt met de grootere huizen van arrest, voor zooveel dit noodig is om ook in de eerste een geregelden arbeid te doen plaats hebben. Ik weet wel dat de commissiën van beheer zelven trachten te zorgen dat er geregelde arbeid verrigt worde, maar dit blijft altijd onzeker en gebrekkig; het is daarom, mijns inziens, wenschelijk dat de verordeningen daartoe van de Regering uitgaan.

Mijne tweede vraag betreft de gevangenis voor jeugdige veroordeelden te Rotterdam. Door de Commissie van Rapporteurs is gevraagd, of daarheen alleen werden gezonden veroordeelden voor één jaar en langer, of ook zij die voor korter tijd veroordeeld zijn. Het antwoord der Regering beslist die vraag in den laatsten zin. Maar zoo ik wel geïnformeerd ben, zijn er bij sommige regtbanken in der tijd aanschrijvingen ontvangen om alleen veroordeelde knapen, wier straftijd één jaar en meer bedraagt, derwaarts te doen vertrekken, terwijl bij andere regtbanken eene minder beperkte toezending wordt toegelaten. Nu wensch ik te weten of dit afhankelijk gemaakt wordt van plaatselijke of andere omstandigheden, en in het algemeen of de jeugdige veroordeelden voor minder dan één jaar naar de gevangenis te Rotterdam kunnen worden opgezonden?

Aan het slot van die beide vragen heb ik nog een wensch, die betreft de middelen tot wering, zooveel mogelijk, van ledigheid, inzonderheid met betrekking tot de zedelijke verbetering van de gevangenen.

In de groote strafgevangenissen is een geestelijke bepaald belast met de gevangenen toe te spreken; in de kleine gevangenissen is dit uit den aard der zaak niet het geval. In sommige gevangenissen wordt dit vrijwillig door de plaatselijke geestelijken waar-

genomen, maar in andere localiteiten zou men daaromtrent wel eenige meerdere ijver en belangstelling verwachten. Ik wenschte dat de Ministers der verschillende eerediensten mogten kunnen goedvinden de plaatselijke geestelijken van alle gezindheden uit te noodigen, zich het lot van de gevangenen aan te trekken en zooveel mogelijk hen geregeld te bezoeken. Ik meen van die bezoeken op vele plaatsen wat goeds te mogen verwachten.

De Minister **Donker Curtius**:

Ik zal, Mijnheer de Voorzitter, kortelijk de twee gedane vragen beantwoorden.

Omtrent het eerste punt moet ik zeggen, dat men doet al wat mogelijk is om den lediggang tegen te gaan, óók in de kleine gevangenissen; maar dat het daarstellen van eene geregelde werkzaamheid in de meeste zeer moeijelijk is, omdat noodwendig aan die geregelde werkzaamheid moet verbonden zijn een voortdurend toezigt: men moet hebben een bepaalden opzigter, een bepaald persoon, die de gevangenen op de hoogte van het werk brengt en hunnen arbeid nagaat. Dat zou, wanneer die regelmatige werkzaamheid ook in de kleine gevangenissen moest worden ingevoerd, groote kosten na zich slepen, en derhalve moet men wel met eenige omzigtigheid te dien aanzien te werk gaan. Maar, ik herhaal het, men doet al het mogelijke om de menschen aan het werk te helpen, getrouw aan de spreuk, dat de lediggang des duivels oorkussen is.

Ten aanzien van de tweede vraag, geef ik ten antwoord, dat *alle* jeugdige veroordeelden *kunnen* opgezonden worden naar de gevangenis van jeugdige veroordeelden te Rotterdam; maar dat dit toch geen plaats heeft, wanneer de gevangenistijd zeer kort is; want dan zou dat opzenden veel kosten veroorzaken, en het zou inderdaad geen nut aanbrengen, b. v., bij eene veroordeeling voor 14 dagen of ééne maand gevangenisstraf. Derhalve zal altijd ook te dien aanzien met eenige omzigtigheid moeten worden te werk gegaan, en zal dat opzenden naar de gevangenis te Rotterdam niet kunnen geschieden ten aanzien van diegenen, die slechts voor zeer korten tijd zijn veroordeeld.

Ten aanzien van het onderwijs, ook in het godsdienstige, meen ik dat zooveel mogelijk, ook met toekenning van persoonlijke belooning, personen worden aangezocht om zich daarmede bezig te houden. Een van de eerste, een van de groote punten welke ik behartigd heb toen ik voor het eerst aan het hoofd van het Ministerie van Justitie stond, is geweest, om in de gevangenissen strenge tucht te vestigen, en, om die strenge tucht effect te doen hebben, is het ook noodzakelijk dat zooveel mogelijk middelen tot zedelijke verbetering worden aangewend. Ook daarop houdt de Regering het oog gevestigd.

HOOFDSTUK V DER STAATSBEGROOTING.

(Binnenlandsche Zaken.)

Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs.

§. 1. In meer dan ééne Afdeeling zijn er leden geweest, die niet konden ontveinzen, dat de lezing der Memorie van Toelichting tot dit hoofdstuk hen had te leur gesteld. Dat stuk weidt uit over drie nieuw te ondernemen openbare werken, doch behelst geen enkel woord over de hoogere belangen der Natie, over den zedelijken en stoffelijken toestand des Lands, waarop het Departement van Binnenlandsche Zaken toch in zoo vele rigtingen invloed uitoefent of kan uitoefenen. Men kan dit niet goedkeuren en meent, dat zoodanig stilzwijgen niet geschikt is, om de Kamer bij het beoordeelen der aangevraagde staatsuitgaven aan hare roeping te doen beantwoorden.

. . . .

§. 3. Het eindcijfer van dit hoofdstuk der begrooting heeft in twee der Afdeelingen tot ernstige beraadslaging aanleiding gegeven. Dat eindcijfer is in de laatste jaren telkens geklommen, en thans weder ruim ƒ 170,000 hooger dan voor 1853. De aanleiding tot die gestadige vermeerdering is niet verre te zoeken, daar zij, zoo niet geheel, dan toch voor verre het grootste gedeelte in de toeneming der uitgaven ligt voor de afdeeling *Waterstaat en publieke werken*. . . . . Het blijkt dus wel ontegenzeggelijk, dat in klimmende evenredigheid gelden voor openbare werken worden besteed, en dat te dien aanzien vooral met ruime hand wordt te werk gegaan. Bij andere afdeelingen van ditzelfde hoofdstuk der begrooting, die dan toch ook zeer wezenlijke belangen der natie betreffen, is eene dergelijke gestadige vermeerdering geenszins merkbaar. Voor de afdeeling *onderwijs*, die op de begrooting van 1848 ƒ 521,930 bedroeg, wordt thans nog geene ƒ 10,000 meer aangevraagd, en het cijfer der afdeeling *Kunsten en wetenschappen* is sedert 1848 met eenige duizende gulden verminderd.

IVde afdeeling. *Medische politie.*

§. 11. Bij artikel 56 is de wensch geuit om inlichting te ontvangen omtrent het tegenwoordig aantal kweekelingen van 's Rijks Veeartsenijschool, alsmede omtrent dat der reeds gevormde veeartsen, opdat men den tegenwoordigen toestand dezer rijks-instelling en de resultaten der daarin laatstelijk gebragte wijziging eenigzins meer zou kunnen leeren kennen. Tevens wenschte men te weten, in hoeverre thans door de plaatsing van geëxamineerde veeartsen op verschillende punten des Rijks in de behoefte aan geneeskundige behandeling van het vee voorzien is.

VIde afdeeling. *Waterstaat en publieke werken.*

§. 19. Naar aanleiding van artikel 64 van dit hoofdstuk, hebben eenige leden inlichting gevraagd omtrent de tegenwoordige inrigting der examina van de adspirant-ingenieurs. Men wenschte vooral te weten, of, ter aanmoediging der studiën, niet aan een bepaald aantal adspiranten uitzigt op plaatsing, na voldoend afgelegd examen, zou kunnen worden gegeven, even als zulks vroeger het geval was, toen de opleiding voor den Waterstaat te Breda plaats had. Ook gaf men in bedenking, of de afloop der bedoelde examina niet openbaar zou kunnen worden gemaakt.

VIIde afdeeling. *Onderwijs.*

§. 33. Eenige leden hebben gemeend, ook met het oog op de mogelijke verandering in de wetgeving op het onderwijs, de aandacht der Regering te moeten vestigen op de aanmerkingen, waartoe de jongste, volgens art. 194 der Grondwet ingediende jaarlijksche verslagen van den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen aanleiding hebben gegeven. Men meent, dat deze verslagen niet genoegzaam aan hunne bestemming beantwoorden, als daarin te uitsluitend de uitwendige staat der scholen behandeld wordt en zij omtrent de eigenlijke gang en rigting van het onderwijs zelf geen overzigt mededeelen.

§. 34. Het Koninklijk besluit van 4 Augustus 1853 (*Staatsblad* N°. 31), waarbij op de hoogescholen aan de studenten, die geen bewijs omtrent het met vrucht volbrengen hunner studiën op eene der Latijnsche scholen of gymnasiën kunnen vertoonen, de verpligting tot het ondergaan van een nieuw openbaar examen wordt opgelegd, is in al de Afdeelingen besproken. Verscheidene leden, ofschoon geenszins in 't algemeen tegen het onderwerpen der studenten aan een nieuw examen gestemd, konden zich met de strekking van dit besluit niet wel vereenigen. Zij vreesden, dat men niet op al de hoogescholen met gelijke gestrengheid omtrent de afneming van het thans voorgeschreven examen zou te werk gaan, en dat de studenten vooral daarheen zouden komen, waar te dezen aanzien meerdere slapheid heerschte. Het opdragen van het afnemen der examina aan éénе en dezelfde commissie voor al de hoogescholen scheen boven den weg, dien de Regering thans insloeg, verre verkieslijk. Ook vreesde men dat het genomen besluit niet gunstig op de verbetering van den inwendigen toestand der Latijnsche scholen en gymnasiën zou werken.

§. 35. Enkele leden wenschten der Regering gevraagd te hebben, of bij de benoeming van hoogleeraren in de godgeleerdheid aan de hoogescholen, wel in billijkheid wordt gelet op de verschillende rigtingen in het Hervormd Kerkgenootschap hier te lande. Anderen meenden, dat zoodanige overwegingen bij die benoemingen niet mogten gelden, daar het onderwijs in de godgeleerdheid op onze hoogescholen alleen in verband moest worden beschouwd met den daar in dat vak van wetenschap te verkrijgen academischen graad.

§. 36. Naar het oordeel van eenige leden is het zeer af te keuren, dat het onderwijs in geschiedenis en letterkunde op onze hoogescholen aan eenen en denzelfden hoogleeraar wordt opgedragen. Zij wenschen voor elk dier beide vakken een afzonderlijken leerstoel gevestigd te zien.

§. 37. De aanmerking werd gemaakt, dat het zeer te betreuren is, dat in ons Land, waar de uitgebreide handel en scheepvaart de belangstelling in sterrekundige waarnemingen moest verhoogen, voortdurend een goed, naar de tegenwoordige eischen der wetenschap ingerigt observatorium ontbreekt.

§. 38. Algemeen is er op aangedrongen, dat bij het voortdurend bestaan der Delftsche academie, de kosten dier instelling op de Staatsbegrooting worden gebragt.

§. 39. Bij de artikelen 82 en volgende van dit hoofdstuk is men teruggekomen op de meermalen gemaakte aanmerking, dat de hoogeschool te Leyden aan den Lande zooveel meer kost dan elke der beide andere hoogescholen, en dat er b. v. geene evenredigheid bestaat tusschen het tractement van den secretaris te Leyden en dat van die te Utrecht en te Groningen. De meeste leden waren echter van gevoelen, dat het oogenblik niet geschikt kon worden geacht, om in deze sedert lang bestaan hebbende onevenredigheid verandering te brengen.

§. 40. Volgens artikel 91 zou het gezamenlijk bedrag der beurzen voor studerenden van ƒ2000 tot ƒ3000 worden verhoogd. Indien, hetgeen uit de aanteekening op het artikel niet duidelijk blijkt, die vermeerdering het gevolg is van verpligting, in verband met aan den Staat gekomene geestelijke goederen, kan daartegen geene bedenking bestaan. Eene vermeerdering dezer beurzen, zonder dat de Regering daartoe verpligt is, zou men echter niet kunnen goedkeuren.

§. 41. Men heeft gevraagd, of de rijkstoelagen aan leeraren van Latijnsche scholen en gymnasiën, die onder artikel 92 worden opgeteld, niet van lieverlede kunnen worden verminderd. Het is meermalen aangemerkt, dat daaronder scholen zijn, die weinig of geen leerlingen tellen. De Regering zelve heeft bij de behandeling der vorige Staatsbegrooting zeer stellig het uitzigt op vermindering dezer posten geopend. Intusschen blijkt, dat terwijl de stad Arnhem van de ƒ700 voor haar gymnasium heeft afgezien, en het cijfer van het artikel dus ten minste met dat bedrag had kunnen worden verlaagd, voor het gymnasium te Brielle eene nieuwe bijdrage van ƒ800 uit 's Rijks schatkist is toegestaan.

§. 42. Van de geheele som van ƒ150,000, die bij artikel 94 voor jaarwedden aan onderwijzers en onderwijzeressen bij de lagere scholen wordt gevraagd, is niet minder dan ƒ49,035, en dus nagenoeg één derde, voor Noordbrabant bestemd. Men vraagt, waar het aan toe te schrijven is, dat deze provincie in dit opzigt zoo veel meer dan de overige geniet.

VIIIste afdeeling. *Kunsten en Wetenschappen.*

§. 43. Bij deze afdeeling is men teruggekomen op de klagt, dat bij het bepalen der sommen, die jaarlijks uit 's Rijks kas aan de bevordering van kunsten en wetenschappen worden te koste gelegd, in menig opzigt met groote karigheid wordt te werk gegaan. Wat daarvoor wordt toegestaan, dient grootendeels voor de bezoldiging van bestuurders en opzigters van verzamelingen en dergelijke, terwijl het materieel dier verzamelingen, waar het toch op aankomt, meestal hoogst spaarzaam is bedeeld. Ten bewijze beriep men zich op de sommen voor den aankoop van boeken voor de Koninklijke Bibliotheek, van schilderijen voor de kunstverzamelingen en van voorwerpen voor het Museum van Natuurlijke Historie te Leyden.

§. 44. De som, voor het onderhoud van historische gedenkteekenen bij artikel 99 uitgetrokken, blijft, ofschoon zij verhoogd zij, betrekkelijk zeer nietig. Het eenige gedenkteeken, dat de Regering daarbij noemt, wekt, in plaats van aangename, pijnlijke herinneringen op. Verscheidene leden meenen ernstig aan de Regering in bedenking te moeten geven, om bij het besteden der tot het aangeduide doel toegestane gelden te denken aan de graftomben van Piet Hein en Tromp te Delft, die in der tijd van staatswege zijn opgerigt, en thans in eenen vervallen toestand verkeeren.

§. 45. Eenige leden hebben zich gedrongen gevoeld, te dezer gelegenheid eene aanbeveling aan de Regering te rigten, om voor de bewaring der belangrijke gedenkteekenen van de grijze oudheid, die zich op Java bevinden, zooveel mogelijk zorg te dragen.

§. 46. Bij artikel 100 schijnt de herinnering niet overbodig, dat de behoefte aan het bezit van eenen catalogus der Koninklijke Bibliotheek nog altijd onvervuld blijft.

§. 47. Terwijl men met genoegen heeft gezien, dat aan den directeur van de penningverzameling te Leyden eene verhooging van jaarwedde is toegelegd, kan men niet nalaten aan te merken, dat de bezoldiging der conservateurs van 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie en van het Kabinet van Archaeologie aldaar (artikel 110*b* en 112*b*) veel te gering blijft, vooral als men in aanmerking neemt, dat deze betrekkingen niet anders met vrucht kunnen worden waargenomen dan door mannen, die in hun vak van wetenschap op eenen hoogen trap staan, en dat aan de hier vooral bedoelde personen buitengewone verdiensten niet kan worden ontzegd.

§. 48. Eenige leden kunnen den wensch niet onderdrukken, dat aan de Koninklijke Academie van Wetenschappen (artikel 118) door de toevoeging van afdeelingen voor de staat- en zedekundige wetenschappen eene minder eenzijdige rigting worde gegeven.

§. 49. Naar het oordeel van sommige leden, zouden de *f* 5000 voor de meteorologische inrigting te Utrecht (artikel 119) goed besteed zijn, indien men daar deugdelijke werktuigen voor het doen der waarnemingen bezat. Zoo als de zaak thans staat, was men niet van het nut dezer uitgave overtuigd.

Men heeft nog gevraagd, of niet door tusschenkomst van het

Departement van Marine aan de bevelhebbers van 's Rijks schepen de verpligting tot het doen van weêrkundige waarnemingen op zee zou kunnen worden opgelegd.

§. 50. Algemeen wenscht men ingelicht te worden, hoe ver de arbeid aan de geologische kaart is gevorderd, waarvoor bij artikel 120 weder ƒ 10,000 wordt aangevraagd.

Eenige leden wenschten te dier gelegenheid te weten, wat er zij van de ontdekking eener steenkolenlaag in Gelderland.

Memorie van Beantwoording van het Voorloopig Verslag.

§. 1. Zoo als reeds elders werd gezegd, is naar het oordeel der Regering de Memorie van Toelichting der begrooting de plaats niet voor algemeene beschouwingen omtrent den zedelijken en stoffelijken toestand van het land, maar moet zij strekken tot toelichting der cijfers welke in de begrooting zijn opgenomen. Werd in de Memorie van Toelichting van het Vde hoofdstuk over drie nieuw te ondernemen openbare werken uitgeweid, die memorie scheen, om de uitgebreidheid der toelichting, en om geene andere reden, meer dan de uitgewerkte staat, daarvoor de geschikte plaats.

IVde afdeeling. *Medische politie.*

§. 11. Het tegenwoordig aantal kweekelingen aan 's Rijks Veeartsenijschool bedraagt zeven. Van deze zijn 2 in 1851 aangekomen, 3 in 1852 en 2 op den 1. October j. l., bij den aanvang van het nieuwe leerjaar.

Tijdens de reorganisatie der instelling, in het begin van 1851, waren 5 kweekelingen aanwezig, waarvan 4 aan het einde van dien cursus tot veeartsen zijn bevorderd.

In 1852 had geen examen plaats, omdat in 1848 niet één kweekeling was aangekomen.

De eenige kweekeling van 1849 werd onlangs tot veearts bevorderd.

In het volgende jaar zal er weder geene bevordering zijn, want ook in 1850 deden zich geene nieuwe kweekelingen op.

De toestand der school, wat betreft het aantal kweekelingen, is thans eenigzins gunstiger dan in de drie jaren die de reorganisatie voorafgingen.

Sneller vooruitgang was in den eersten tijd niet te verwachten. Deze kan eerst dan plaats hebben, wanneer de resultaten van het verbeterd onderwijs meer algemeen bekend worden door het optreden van jonge veeartsen, die van eene goede praktische vorming doen blijken.

De aanzienlijke vermeerdering van zieke dieren, die in de twee laatste jaren ter behandeling naar de school werden gezonden, en steeds toeneemt, is reeds een sprekend bewijs van het herwonnen vertrouwen der veehouders. Zij verschaft den kweekelingen een veld van waarneming en oefening, gelijk er vroeger geen bestond.

Een aantal van 129 geëxamineerde veeartsen is over de provinciën aldus verspreid:

Noordbrabant 13, *Gelderland* 22, *Zuidholland* 23, *Noordholland* 10, *Zeeland* 10, *Utrecht* 8, *Friesland* 12, *Overijssel* 7, *Groningen* 11, *Drenthe* 6 en *Limburg* 7.

Hiermede is voor het oogenblik in de behoefte aan geneeskundige behandeling van het vee voldoende voorzien, waarbij echter dient in aanmerking te worden genomen, dat naast de geëxamineerde veeartsen zich op hetzelfde terrein nog de zoogenaamde empiristen bewegen, en dat deze de eerstgenoemden meer dan vijf maal in aantal overtreffen.

VIDE AFDEELING. *Waterstaat en publieke werken.*

§. 19. De bevordering van de adspirant-ingenieurs van den waterstaat wordt evenmin als die van de ingenieurs van een nader examen afhankelijk gemaakt.

Voor zoover de examina der surnumerairen mogten zijn bedoeld, kan het volgende worden medegedeeld.

Bij het jongste examen, dat in den aanvang dezes jaars voor het eerst heeft plaats gehad en de in-dienst-stelling van surnumerairen, waaruit in het vervolg de adspirant-ingenieurs worden gekozen, is voorafgegaan, zijn de candidaten, welke zich voor die betrekking hadden aangemeld, onderworpen aan een vergelijkend examen, volgens het programma, dat voor het eindexamen aan de Koninklijke Academie van Delft is voorgeschreven.

Het examen is afgenomen door eene speciale commissie, daartoe benoemd, bestaande uit hoofdambtenaren van den waterstaat, uit een der hoogleeraren van 's Rijks universiteiten, uit den voormaligen kommandant der Militaire Academie te Breda en uit eenige docenten der academie te Delft.

Volgens de verordeningen, die een gevolg zijn van het Koninklijk besluit van den 8. Februarij 1849 (*Staatsblad* N°. 6), houdende reorganisatie van het corps ingenieurs van den waterstaat, geschiedt de in-dienst-stelling der surnumerairen, na volbragte studiën in de opgerigte of nog op te rigten speciale scholen voor burgerlijke ingenieurs, op dit oogenblik uitsluitend de Koninklijke academie te Delft.

De Regering is van meening, dat de studiën op die academie door het uitzigt op zoodanige in-dienst-stelling voldoende worden aangemoedigd, en dat het verkieslijk is, bij het ontstaan van behoefte tot benoeming van surnumerairen, binnen zekere grenzen wat den leeftijd en de physieke gesteldheid der candidaten betreft, al de kweekelingen die hunne studiën aldaar hebben volbragt tot de mededinging toe te laten, dan aan een zeker getal adspiranten bij hunne admissie op de academie bij voorkeur uitzigt op plaatsing te openen, hetgeen daarenboven, wegens de betrekkelijk geringe sterkte van het corps ingenieurs van den waterstaat, niet telken jare zou kunnen geschieden.

De benoeming van surnumerairen, die een gevolg is van het plaats gehad hebbend examen en de uitkomst doet kennen, welke het heeft opgeleverd, wordt in de *Staats-Courant* openbaar gemaakt.

VIIDE AFDEELING. *Onderwijs.*

§. 33. Op de reeds bij verslagen van wege de Tweede Kamer gemaakte, hier herhaalde aanmerking, dat de jaarlijksche regeringsverslagen omtrent den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen geen overzigt mededeelen ten aanzien van de eigenlijke gang en rigting van het onderwijs, zij het geoorloofd te doen opmerken, dat die verslagen, zoo zij al niet in zoo vele bijzonderheden afdalen als sommigen wenschen, toch niet wel gezegd kunnen worden ter dezer zake geheel het stilzwijgen te bewaren, zoo als bij nadere inzage blijken kan.

Overigens zou het reeds vroeger gegeven antwoord kunnen worden herhaald, dat het, bij de onbekendheid welke mate van uitvoerigheid wordt verlangd, moeijelijk is aan dat verlangen te voldoen; dat de eigenlijke gang en ontwikkeling van het onderwijs niet uit de feiten van één jaar, maar slechts over eene reeks van jaren kunnen blijken; dat bovendien de bouwstoffen, welke der Regering ten dienste staan, in het algemeen op dit punt veel te wenschen overlaten.

Hierop zal dan ook, bij het vaststellen van nieuwe verordeningen, behooren te worden gelet.

§. 34. Om over het Koninklijk besluit van den 4. Augustus 1853 (*Staatsblad* N°. 31) met grond te kunnen oordeelen, behoort men het uit het juiste oogpunt te beschouwen.

Het in 1845 ingestelde zoogenaamde staats-examen was, na in 1850 en 1851 slechts voor een gedeelte behouden te zijn, in 1852 geheel afgeschaft.

De toegang tot de hoogescholen stond van toen af onbelemmerd voor een ieder open.

Voor een verstandig genot dier vrijheid waren de meeste jongelieden nogtans niet rijp en velen maakten er misbruik van. Waren de klagten over de jongelieden, toegelaten ten gevolge van het examen, zoo als dit in 1850 en 1851 was gehouden, talrijk, toen in 1852 de dam, die enkelen nog terughield, geheel was weggenomen, ontving de Regering van onderscheidene kanten de meest dringende aanzoeken, dat de onbeperkte toegang tot de hoogescholen mogt worden tegengegaan. De jongelieden toch, zelven gevoelende dat die toestand niet natuurlijk was, en beseffende dat daaraan weldra een einde zou worden gemaakt, beijverden zich, hetzij al dan niet in staat de academische lessen met vrucht te volgen, als student te worden ingeschreven, om zoo doende, ware het mogelijk, de beperkende bepalingen, die zij te gemoet zagen, te ontgaan.

Vooral had dit plaats nadat een ander Minister van Binnenlandsche Zaken was opgetreden. Als een bewijs hiervan kan strekken, dat, terwijl het gemiddelde getal jongelieden, dat zich, te rekenen van de overdragt van het rectoraat (gewoonlijk 26 Maart) tot aan het begin der groote vacantie, aan de hoogeschool van Utrecht als student liet inschrijven, in de laatste zeven jaren 17 bedroeg, het in 1853, gedurende hetzelfde tijdvak, 67 beliep. De klagten der hoogleeraren, die aan dergelijke slecht voorbereide of van alle ontwikkeling verstoken studenten onderwijs moesten geven, waren dan

ook van dien aard, dat de Regering, wilde zij het academisch onderwijs niet zien te gronde gaan, niet langer mogt aarzelen, toen haar die toestand bekend was gemaakt, te overwegen hoe daaraan het best een einde te maken.

Die overwegingen gaven slechts twee middelen aan de hand: herstel van het staats-examen van 1845, of van het examen bij art. 150 van het organiek besluit van 2 Augustus 1815 voorgeschreven.

Aan het eerste, indien namelijk het examen zoodanig kon worden gewijzigd, als blijkens de ondervinding der vijf jaren, waarin het plaats had, volstrekt noodzakelijk was, zou de Regering, schoon de zaak overigens niet vrij van bedenkingen scheen, welligt de voorkeur hebben gegeven. De tijd was echter te kort om het examen dan nog voor den aanstaanden, spoedig naderenden, academischen cursus te doen werken. Het was volstrekt onmogelijk daartoe alles nog tijdig in gereedheid te brengen. Aan uitstel viel nogtans niet te denken; het kwaad moest onmiddellijk worden gestuit, en er bleef dus der Regering niet anders overig dan tot het andere middel over te gaan, wederinvoering van het examen, dat dertig jaren lang, krachtens art. 150 van het organiek besluit, voor de letterkundige faculteit werd afgelegd, zoodanig evenwel gewijzigd, dat de misbruiken, die daarbij gaandeweg waren ingeslopen, geweerd wierden.

Uit deze korte toelichting blijkt, waarom het afnemen der examina niet werd opgedragen aan eene en dezelfde commissie voor al de hoogescholen, waaraan verscheiden leden de voorkeur zouden hebben gegeven. Voor de vrees, dat men niet op al de hoogescholen met gelijke gestrengheid omtrent het afnemen der examina zal te werk gaan, kan, naar de Regering meent, geen grond bestaan. Zij houdt zich althans overtuigd, dat al de hoogleeraren daarbij dezelfde naauwgezetheid en de noodige gestrengheid zullen in acht nemen.

Op de verbetering van den inwendigen toestand der Latijnsche scholen en gymnasiën zal het besluit, de Regering wil dit gaarne toegeven, waarschijnlijk geen overwegenden invloed uitoefenen. Dit is ook, blijkens het bovenstaande, het doel van het besluit niet. Het behoort uitsluitend beschouwd te worden als een tijdelijk, door den drang der omstandigheden geboden redmiddel om grooter kwaad te verhoeden, het eenige, dat voor dadelijke toepassing vatbaar was. Hoogere aanspraken maakt het hoegenaamd niet. Afdoende verbetering van het gymnasiaal en academisch onderwijs kan alleen ten gevolge der wettelijke regeling verkregen worden.

§. 35. Op de hier gedane vraag van enkele leden kan een ontkennend antwoord gegeven worden. De Regering is van oordeel dat, even als ook andere leden meenen, zoodanige overwegingen niet mogen gelden.

§. 36. De hier geuite wensch zal bij het ontwerpen van wettelijke verordeningen op het hooger onderwijs een punt van ernstige overweging uitmaken. Dat het, geldelijke bezwaren daargelaten, verkieslijk is een afzonderlijken leerstoel voor elk dier beide vakken te hebben, zal niet ligt tegenspraak ontmoeten.

§. 37. Het bezit van een goed, naar de tegenwoordige eischen

der wetenschap ingerigt observatorium leed dusverre schipbreuk op de aanzienlijke kosten, daaraan verbonden. Vermoedelijk zal de eerlang bij de Utrechtsche hoogeschool op te rigten nieuwe sterrewacht, zoo niet geheel, dan toch grootendeels in dit gemis voorzien.

§. 38. De Regering blijft het wenschelijk achten, dat de kosten der Delftsche academie niet op de Staatsbegrooting worden gebragt.

Bij de nog steeds bestaande onzekerheid omtrent het lot dier instelling, schijnt het onraadzaam de Staatsbegrooting te bezwaren met uitgaven ten haren behoeve.

Daarbij komt, dat, zoo als bij eene vorige gelegenheid werd aangemerkt, bij de stichting blijkbaar de gedachte heeft bestaan, de academie, uit het finantiële oogpunt, niet als eene rijks-instelling te beschouwen; van daar dat de personen, voor het onderwijs en de dienst aan de academie verbonden, niet voorkomen als bezoldigd uit de staats-inkomsten, niet als lands-ambtenaren worden aangemerkt, en dus, bij ontslag of aftreden, geen aanspraak kunnen maken op pensioen of wachtgeld ten laste van den Staat. Wierden de uitgaven der academie op de Staatsbegrooting gebragt en hare inkomsten onder de staats-ontvangsten opgenomen, dan zou dit alles veranderen, en zouden er ook uit dit oogpunt voor den Staat in de gevolgen lasten geboren worden, die bij de tegenwoordige wijze van beheer niet zijn te vreezen.

§. 39. Zonder de juistheid der hier gemaakte opmerkingen te willen in twijfel trekken, is de Regering met de meeste leden van oordeel, dat het oogenblik niet geschikt kan worden geacht om in deze sedert lang bestaan hebbende onevenredigheid verandering te brengen.

§. 40. De Regering is van meening, dat inderdaad zoodanige verpligting bestaat. In den laatsten tijd zijn vrij aanzienlijke geestelijke goederen aan den Staat gekomen; dit neemt nog voortdurend toe.

De inkomsten dier goederen waren vroeger grootendeels voor het onderwijs bestemd. Het is dus niet alleen billijk, dat een gedeelte dier inkomsten voortdurend voor dat doel wordt gebezigd, maar met grond kan worden beweerd, dat de Staat daartoe verpligt is.

§. 41. De Regering heeft wel gezegd, dat aan de Latijnsche scholen, die slechts zeer enkele of somtijds geene leerlingen tellen, de rijkstoelagen allengs zullen worden ontnomen, maar iets anders is het, eene Latijnsche school, die, dank aan eene nieuwe inrigting en aan den ijver van hare onderwijzers en bestuurders, uit eenen vervallen toestand tot ontwikkeling en bloei geraakt, bij onvermogen der gemeente, van rijkswege te gemoet te komen, zoo als ten aanzien van Brielle wordt voorgedragen. Die school, welke der vernietiging nabij was, en in dien toestand zeker door de Regering zou zijn prijs gegeven, heeft zich krachtig opgeheven en eene eervolle plaats onder de overige instellingen van dien aard ingenomen. Het toenemen van haren bloei is van vermeerdering van haar onderwijzend personeel afhankelijk, en de Regering is van oordeel, dat zoodanige inrigting eene geringe bijdrage van rijkswege ten volle verdient.

§. 42. Op de vraag, waar het aan toe te schrijven is dat de provincie Noordbrabant, wat betreft de jaarwedden aan onderwijzers en onderwijzeressen, zooveel meer geniet dan de overige, dient het navolgende tot antwoord.

Bij art. 4 van het besluit van den Souvereinen Vorst van 20 Maart 1814 (*Staatsblad* N°. 39) is bepaald, dat, in afwachting eener finale beslissing omtrent het bestrijden der kosten van het onderwijs (welke beslissing achterwege is gebleven), aan de schoolonderwijzers uit 's Lands kas, en te rekenen van 1 December 1813, zoodanige tractementen of subsidiën zouden worden uitbetaald, als zij vóór de inlijving dezer landen in Frankrijk, respectivelijk uit 's Lands of uit eenige algemeene kas genoten hebben.

Deze tractementen of subsidiën bedroegen in Noordbrabant, vóór die inlijving, ongeveer *f* 35,000.

De som van *f* 14,000, die daaraan ontbreekt om tot het cijfer van *f* 49,000 te geraken, is een gevolg van de jaarlijksche bijdragen, welke, te rekenen van 1814 tot heden toe, aan de provincie Noordbrabant, even als aan de overige provinciën, van 's Rijks wege worden toegekend tot het verbeteren van het inkomen van sommige uiterst karig bezoldigde onderwijzers; tot het gedeeltelijk bezoldigen van onderwijzers in nieuw opgerigte scholen, tot het houden van ondermeesters enz. Over bijna 40 jaren verdeeld, zal die som van *f* 14,000 niet wel hoog worden geacht.

VIIIste afdeeling. *Kunsten en Wetenschappen.*

§. 43. Zoo het waar is, gelijk hier wordt geklaagd, dat, bij het bepalen der sommen, die jaarlijks uit 's Rijks kas aan de bevordering van kunsten en wetenschappen worden te koste gelegd, in menig opzigt met groote karigheid wordt te werk gegaan, dan wijte men dit niet zoo zeer aan bezuinigingszucht der Regering, als wel aan den aandrang, dusverre steeds van de Volksvertegenwoordiging uitgegaan, om zooveel mogelijk dergelijke uitgaven te beperken. Het is der Regering hoogst aangenaam dat nu in tegenovergestelden zin wordt gesproken, en zij zal gaarne, waar zij het wenschelijk acht, van die gunstige gezindheid gebruik maken.

De vraag zou intusschen kunnen worden gedaan, of de bewijzen, tot staving der klagt aangevoerd, wel overtuigend zijn.

De Koninklijke Bibliotheek ontvangt jaarlijks voor materiële uitgaven ruim *f* 5000, waarvan het grootste gedeelte voor aankoop van boekwerken is bestemd. Bovendien wordt zij aanzienlijk verrijkt door ruiling en talrijke geschenken.

Ook heeft de Regering meermalen, wanneer de fondsen der Bibliotheek niet gedoogden daaruit kostbare werken aan te schaffen, deze van rijkswege uit den post voor aankoop van boekwerken enz. bestemd, aangekocht en op de Bibliotheek doen plaatsen. Dit geschiedde onder anderen met twee prachtwerken van Jubinal, *Armeria Real* en *Tapisseries Illustrées*, met de *Paléographie Universelle* van Silvestre, met het werk van Botta en Flandin over *de oudheden van Ninive*h, waarvoor gezamenlijk meer dan *f* 2000 werd besteed.

Aankoopen van schilderijen voor de kunstverzamelingen hebben zeker tegenwoordig zelden plaats; maar om in dit opzigt iets noemenswaardigs te kunnen doen, zouden minstens zooveel duizenden behooren te worden besteed als nu honderden, en het schijnt twijfelachtig, of, niettegenstaande de nu gebleken gunstige gezindheid der Tweede Kamer, gelden tot zoodanig bedrag zouden worden toegestaan.

Wat de voorwerpen voor het Museum van Natuurlijke Historie te Leyden betreft, verlieze men niet uit het oog, dat de daar aanwezige dubbelen de gelegenheid aanbieden om de verzameling, waar het noodig is, door ruiling aan te vullen; dat het museum insgelijks voortdurend vele, daaronder hoogst gewigtige geschenken ontvangt; terwijl, ten bewijze dat de Regering, wanneer zich de gelegenheid aanbiedt om het museum te verrijken, deze niet laat voorbijgaan, kan vermeld worden, dat zij nog kort geleden eene som van *f* 1500 heeft beschikbaar gesteld tot het doen van aankoopen uit de verzamelingen, door Dr. Dalen te Rotterdam nagelaten.

§. 44. Schoon de som, voor het onderhoud van historische gedenkteekenen uitgetrokken, niet hoog is, schijnt zij voor 's hands voor de behoeften voldoende. Bij ontoereikendheid kan aanvulling uit den post voor onvoorziene uitgaven geschieden.

Naar den toestand der graftomben van Piet Hein en Tromp te Delft zal onderzoek worden gedaan.

§. 45. Op de aanbeveling ten aanzien van de bewaring der belangrijke gedenkteekenen op Java zal zooveel mogelijk worden gelet.

§. 46. Het gedeelte van den catalogus der Koninklijke Bibliotheek, dat de Regering eventueel wenschelijk zou achten in de eerste plaats in druk uit te geven, namelijk de regtsgeleerde en staatkundige werken, is der voltooijing zeer nabij.

§. 47. Het is niet te ontkennen, dat de bezoldiging der conservateurs bij 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leyden en van het Kabinet van Archaeologie aldaar gering is. De Regering zal in overweging nemen, of, bij de eerstvolgende begrooting, een voorstel tot verhooging hunner jaarwedden, zoomede, naar aanleiding der herhaalde aanvragen van den directeur van 's Rijks Museum, tot aanstelling van nog een conservateur bij die instelling, kan worden gedaan.

§. 48. De hier geuite wensch wordt door de Regering in overweging genomen.

§. 49. De Regering wenscht de som van *f* 5000 voor de meteorologische inrigting te Utrecht, te besteden tot het verbeteren en ontwikkelen van het bestaande. Volgens de opgaven, die in der tijd aan de Regering verstrekt zijn, was *f* 600 voldoende voor den aankoop en de vernieuwing van werktuigen aan het Meteorologisch Observatorium. Mogt het blijken, dat de thans aldaar voorhandene middelen gebrekkig zijn, zoo zal de Regering er zich op toeleggen die te verbeteren. Van dit gebrekkige is echter tot nog toe der Regering niets gebleken.

Door het Departement van Marine zijn reeds, bij aanschrijving van den 11. Junij 1853, aan de bevelhebbers van Zijner Majesteits

schepen van oorlog de noodige voorschriften en bevelen gegeven tot het doen van meteorologische waarnemingen op zee.

Het is mede met het doel om de uitkomsten dezer waarnemingen in verband te brengen tot andere en tot een geheel te bewerken, dat de organisatie van eene meteorologische inrigting te Utrecht wenschelijk schijnt.

§. 50. De vorderingen, door de geologische Commissie in haren arbeid gemaakt, zijn vermeld in haar verslag aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, dat als bijlage hierbij wordt overgelegd.

De eerste bundel verhandelingen, alsmede de catalogus van de verzameling op het Paveljoen te Haarlem, zijn door de Commissie aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangeboden.

Het gerucht, dat eene steenkolenlaag in Gelderland zoude zijn ontdekt, schijnt zijn oorsprong te hebben in het gezegde van eenen in die zaken onervarene, welke daardoor de eigenaren der steengroeve op de scholteplaats Willink, onder Winterswijk, tot het ontginnen daarvan heeft meenen aan te sporen.

Op wetenschappelijke gronden is het voorkomen van steenkool op bereikbare diepte, noch in Gelderland, noch in Overijssel te vermoeden. De steen uit de groeve onder Winterswijk schijnt echter tot eene formatie te behooren die elders bruinkolen bevat, gelijk die daaruit, onder Iburg en Bielefeld, op de hellingen van het Teutoburger-wald gewonnen worden. Hoe zeer thans nog niets dat naar die brandstof zweemt, is voor den dag gekomen, bestaat de mogelijkheid dat die bij verder graven gevonden worde.

Beraadslagingen.

(*Zitting van den* 29. *November.*)

De Minister **van Reenen**:

Mijnheer de Voorzitter, het verwondert mij niet, dat, bij gelegenheid dat ik voor de eerste maal optreed ter verdediging eener begrooting van het Departement van Binnenlandsche Zaken, mij door sommige leden gevraagd is naar de rigting, welke ik in het bestuur dacht te volgen. Door mijn geachten ambtgenoot is in eene der voorgaande zittingen nader ontwikkeld de algemeene rigting, die dit Ministerie zich heeft voorgesteld. De beginselen, door hem aangegeven, zijn die van het Kabinet; zij zijn derhalve ook de mijne.

Wat nu meer bepaald betreft de inrigting, welke ik wensch te volgen in het bestuur dat mij is toevertrouwd, zoo wil ik alleen dit voegen bij hetgeen vroeger gezegd werd, dat ik geheel onbevangen en zonder de minste vooringenomenheid deze betrekking heb aanvaard, met het stellige voornemen om voort te gaan op het pad, dat mij zou toeschijnen goed gekozen te zijn, maar tevens om die wijzigingen in de administratie te brengen, welke ik zou meenen, dat in het belang van het land worden geëischt. Ik heb mij voorgesteld, de stoffelijke welvaart der natie te vermeerderen, door van de zijde der Regering, daar waar het noodig is, bijstand te verlee-

nen tot het daarstellen van nuttige werken en tevens de hoogere belangen van het volk, zijne zedelijke ontwikkeling, voor zooverre dit van de Regering afhangt, te bevorderen.

VIde afdeeling. *Waterstaat en publieke werken.*

(*Zitting van den* 30. *November.*)

De heer **van Goltstein**:

. . . .

Ik heb van de zijde van den Minister van Binnenlandsche Zaken met genoegen vernomen, dat hij vooral het oog heeft gevestigd op de stoffelijke welvaart der natie, ik voor mij stel daar ook hoog belang in, maar ik meen, dat daarbij ook zal moeten worden gelet, dat men ook hoog belang dient te stellen in de verzekering van den zedelijken welstand der natie; tusschen beide bestaat een naauw verband; wanneer het volksonderwijs behoorlijk is verzekerd, dan is daardoor de weg gebaand tot bestrijding van toenemende armoede, en wanneer ik nu het oog sla op de begrooting, dan geraak ik in twijfel, of niet meer de aandacht is gevestigd geworden op den stoffelijken dan wel den zedelijken welstand der natie; wanneer ik slechts daarop let, hoeveel wij ten aanzien van stoffelijke verbeteringen zijn vooruit gegaan sedert het jaar 1849, dan vind ik daarin eenen hoogst gewigtigen vooruitgang, maar let ik daarentegen op de verbetering van den zedelijken welstand, dan vind ik, dat deze als het ware op dezelfde hoogte is gebleven. Wanneer ik het cijfer neem van hetgeen voor den waterstaat in het jaar 1849 is uitgetrokken, dan vind ik ƒ2,162,875, en wanneer ik zie hetgeen voor den jare 1854 gevraagd wordt, met inbegrip van de kosten voor de telegrafie, dan vind ik dat dit cijfer ƒ3,307,701,33 bedraagt, zoodat hier eene vermeerdering aanwezig is van bijna 11½ ton gouds. Wanneer ik daarentegen inzie, hetgeen voor het onderwijs en kunsten en wetenschappen in het jaar 1849 werd gevorderd, dan vind ik het cijfer van ƒ638,790, en thans vind ik, dat voor die onderwerpen is aangevraagd de som van ƒ642,034, zoodat hier slechts eene vermeerdering plaats vindt van ƒ3244. Bovenal is het ook opmerkelijk, hoezeer de subsidiën voor administratiën steeds vermeerderen, en dit is natuurlijk, want de aandrang, die te dien opzigte is ontstaan, is zeer groot, het is voor de Regering steeds moeijelijk om aan dien aandrang weêrstand te bieden, ik vind in het jaar 1849 daarvoor ƒ94,602 uitgetrokken, en in 1852 de som van ƒ275,633,34; zoodat hier eene vermeerdering bestaat van ƒ181,031,34.

Ik meende dit te moeten opmerken, omdat ik wenschte, dat de aandacht van de Regering niet uitsluitend gerigt worde op de verzekering van den stoffelijken welstand, maar opdat zij ook het oog vestige op de verbetering van den zedelijken welstand der natie. De een en de ander moeten te zamen gaan, en nu zou het kunnen gebeuren, dat de Regering, door te veel aan den eenen toe te geven, van den ander werd afgetrokken. Ik voor mij ben niet ongenegen, om de Regering in het eene zoowel als in het andere

punt te ondersteunen, zoodra het mij gebleken is, dat het algemeen belang zoodanige vermeerdering vordert, en zoodra het mij tevens gebleken is, dat de schatkist van al die middelen is voorzien, welke kunnen strekken, om alle zoodanige uitgaven te bestrijden.

Ik geloof, dat ik door dit weinige genoeg gezegd heb, om mijne bedoeling thans behoorlijk te doen uitkomen.

De Minister **van Reenen :**

. . . .

De spreker uit Utrecht, die zijne vrees te kennen heeft gegeven, dat welligt te veel voor publieke werken werd uitgegeven, heeft de aandacht der Regering gevestigd op de hoogere belangen der natie, voornamelijk op de zedelijke ontwikkeling van het volk. Ik had, zoo ik mij niet bedrieg, gisteren, bij den aanvang mijner rede reeds te kennen gegeven, dat ik zeker geen minder belang stelde in de intellectuële dan in de stoffelijke welvaart van de natie. Op dit oogenblik zijn er geene grootere sommen aangevraagd voor bestaande inrigtingen van wetenschap enz. Ik heb het reeds in de Memorie van Beantwoording te kennen gegeven, dat dikwijls ook de vorige Regering niet in de mogelijkheid is geweest om, ten gevolge van den toestand der finantiën, daarvoor te doen wat zij wenschelijk achtte. Evenwel mogt er meer geld benoodigd zijn, om aan deze of gene inrigting van wetenschap meer uitbreiding te geven, de Regering zal zich vol vertrouwen bij deze Kamer aanmelden.

De heer **Storm van 's Gravesande :**

Zoo ik steeds een innig belang stel in alles wat strekt tot verdediging des Lands tegen buitenlandsche vijanden, niet minder belang stel ik in datgene, wat kan strekken om ons te verdedigen tegen een anderen, binnenlandschen vijand, het water. Het is dus geen wonder dat ik steeds met belangstelling naga al wat betreft de opleiding van die mannen, die ons tegen dien vijand moeten beschermen, de ingenieurs van den waterstaat. En dit nu leidt mij er toe om terug te komen op eene aanmerking, gemaakt in het Voorloopig Verslag, waarbij men zich beklaagt dat tegenwoordig niet gelijk vroeger aan eenige jonge lieden het bepaalde uitzigt wordt gegeven om bij den waterstaat geplaatst te worden.

De Regering heeft daarop geantwoord, dat dit vooral ook daarom moeijelijk zou wezen wegens de geringe sterkte van het corps ingenieurs van den waterstaat. Ik moet daaromtrent aanmerken dat het gedurende 25 jaren zoo bestaan heeft en het steeds goed is gegaan. Zoolang de toekomstige ingenieurs van den waterstaat aan de militaire school zijn opgeleid, is altijd een zeker aantal jongelieden bij die school geweest, waaraan de *zekerheid* werd gegeven, dat zij na *goed* volbragte studiën in het corps voor den waterstaat zouden worden opgenomen, en wanneer er nu of dan meer noodig waren, werd er een examen gehouden van daartoe geschikte opzigters. Voor het belang der zaken schijnt het mij noodzakelijk toe, dat men ook nu weder aan de jonge lieden uitzigt geve dat, wanneer zij hunne studiën goed hebben volbragt, zij ook zeker van

hunne plaatsing zijn. Het is mij toch bekend, dat verscheiden kundige jongelieden alleen daarom zich niet tot de studie van den waterstaat hebben begeven. Wanneer iemand voornemens is zich aan dat vak te wijden, dan is het hem te doen om zekerheid te hebben dat hij na vier jaren studie, en na een behoorlijk afgelegd examen, ook geplaatst zal worden. Thans is dit echter het geval niet; na verloop van dien tijd mogen zij, die hunne studiën hebben volbragt en die voorzien zijn van een diploma van bekwaamheid, wachten en nog eens wachten, verscheidene jaren lang, tot dat er een vergelijkend examen wordt gehouden voor den waterstaat zelven. Nu zegge men niet, dat men in dien tusschentijd als civiel-ingenieur kan werkzaam zijn, want behalve de onzekerheid of dit mogelijk zal zijn, komt hier nog bij, dat niet ieder zich naar die soms zeer afhankelijke betrekkingen wil schikken. Bovendien zijn de studiën voor architect of voor ingenieur van den waterstaat zeer verschillend; hetgeen tot beide betrekkingen vereischt wordt, loopt in sommige opzigten zoo uit een, dat die studiën daarnaar ingerigt moeten worden. Het is eene fout, welke ik reeds meermalen hier te lande, bepaaldelijk ook in militaire zaken, heb opgemerkt, dat men de personen te veel wil laten leeren, of voor te veel zaken te gelijk wil bruikbaar maken, waardoor zij eindigen met in het geheel niet, of althans veel minder bruikbaar te worden dan noodig en wenschelijk is.

Ik ben vroeger lang genoeg aan het onderwijs bij de militaire school werkzaam geweest om eenigzins over dit onderwerp te kunnen oordeelen. Vroeger, toen minder ingenieurs noodig waren dan thans, waren er vier kadets op de militaire school, waarvan er telken jaar een, of om de twee jaren twee, werden benoemd, en toen ging het steeds goed. Nu trede ik thans niet in de quaestie, of de opleiding te Delft of te Breda moet geschieden, maar ik heb hier alleen op het oog de wijze der opleiding, in zoo ver namelijk geen voldoend vooruitzigt op plaatsing wordt gegeven, en ik neem de vrijheid den heer Minister van Binnenlandsche Zaken té verzoeken dit punt in ernstige overweging te willen nemen.

De Minister **van Reenen**:

Ik vraag alleen het woord, Mijnheer de Voorzitter, om den laatsten spreker te zeggen dat ik bereid ben deze zaak in nadere overweging te nemen. De Regering is van oordeel geweest, dat het meer in het belang van den waterstaat was de onderscheidene jongelieden die te Delft hunne opleiding hebben genoten, tot een vergelijkend examen op te roepen en van deze de uitstekendsten te plaatsen, dan vooraf aan sommigen het vooruitzigt op plaatsing bij den waterstaat reeds vooraf te geven.

De heer **Storm van 's Gravesande**:

Ik geloof, Mijne Heeren, dat er in dezen nog wel een middenweg zou te bewandelen zijn. Wat is b. v. het geval bij de Fransche *Ecole polytechnique?* Daar heeft de bekwaamste bij een examen de keuze om bij zeker vak geplaatst te worden, en nu zou men reeds eenigzins gevorderd wezen, indien men bij het exa-

men aan den bekwaamsten de zekerheid gaf dat hij bij den waterstaat zou geplaatst worden. Wanneer zoowel het examen van toelating als het eindexamen met gestrengheid en regtvaardigheid wordt afgenomen en daaraan goed wordt voldaan, dan toch kan men wel gerust zijn dat men bekwame ingenieurs zal bekomen. Wij hebben daarvan de bewijzen in onze tegenwoordige ingenieurs, waaronder zooveel kundige mannen zijn en die meest allen hunne opleiding hebben gehad aan de militaire school, op de door mij bedoelde wijze, met bepaalde zekerheid van te zullen worden geplaatst.

VIIde afdeeling. *Onderwijs.*

(*Zitting van den* 1. *December.*)

De heer **Groen van Prinsterer:**
Mijnheer de Voorzitter, in het najaar van 1850 was de wet op het onderwijs nog niet volkomen in gereedheid; in het najaar van 1851 kon de Minister van Binnenlandsche Zaken omtrent die wet niets beloven; in het najaar van 1852 ontvingen wij berigt dat aan die wet gestadig met ijver werd voortgewerkt. In het najaar van 1853 is door dezen Minister te kennen gegeven dat hij zich vleit de wet nog in deze zitting te kunnen indienen; hetgeen men ook aldus zou kunnen uitdrukken, dat hij de behandeling in deze zitting als ondenkbaar beschouwt. Inderdaad, na de misrekening van den vorigen Minister, kunnen wij veilig aannemen dat de wet op het onderwijs noch in deze noch in de volgende, noch, ik durf niet zeggen in *welke* zitting tot stand zal komen. En daar het eindelijk tijd wordt, dat er iets aan een zoo gewigtig onderwerp worde gedaan, wensch ik te onderzoeken: wat er *reeds nu*, niet door *partiele* wetten (ik zal zelfs geene partiele wetten vragen bij den menigvuldigen arbeid die reeds aan den Minister opgelegd is), maar volgens de bestaande verordeningen zou kunnen worden verrigt; niet *contra legem*, niet *in fraudem legis*, maar naar den waren zin en geest van wetten en besluiten.

Ik begin met het *bijzonder lager onderwijs*. Hieromtrent verzoek ik dat men voor de oprigting van bijzondere scholen bij voortduring en waar het noodig is, bij toeneming lette, niet enkel op het *getal*, maar op den *aard* der scholen, de *behoefte* niet afhankelijk make van de willekeur der plaatselijke overheden, en zoo veel mogelijk zorge dat de ingezetenen niet door verkeerde interpretatiën der verordeningen worden gekweld. Ik wensch, dat in menig opzigt gevolgd worde het voorbeeld van den vorigen Minister. Hij zal begrijpen waarom het mij onmogelijk is, in verband met hetgeen ik zoo dikwerf in deze Kamer gezegd heb, aan zijne daden, ook omtrent het bijzonder onderwijs, onvoorwaardelijk lof te schenken. Evenwel ben ik dankbaar voor de circulaire van 2 December 1849; evenwel verwijs ik naar de uitmuntende redenen waarmeê hij in de zitting van 24 November 1852 de belangen en de regten van het bijzonder lager onderwijs voorgestaan heeft.

Bij de optreding van dit Ministerie zijn er bij sommigen *reaction-*

naire velleïteiten ontstaan; ik ben overtuigd, dat de Minister aan geene reactie denkt; ik voeg er bij: thans is onder elken Minister, in dit opzigt, reactie ondenkbaar. Men heeft ons dezer dagen eene vraag gedaan, waarop het hagchelijk is, antwoord te geven: wat hebt gij, wat heeft uwe partij ooit verrigt?

Ik spreek niet over mij zelven, maar zonder vrees voor tegenspraak beweer ik: de vrijheid van *godsdienstige bijeenkomsten* en van het *bijzonder lager onderwijs* heeft, door de practische volharding mijner vrienden, gerugsteund door een aanzienlijk *deel der natie*, over de vrijzinnigheid in Kerk en Staat getriumfeerd.

Ik kom tot het *openbaar lager onderwijs*. Wat bedoelen wij? Wat meenen wij reeds nu van den Minister te mogen te gemoet zien? Welke zijn de *hoofdlijnen* van de regeling der openbare volksschool?

Wat wij bedoelen? Nog ten vorigen jare dacht de Minister van Binnenlandsche Zaken, waarlijk buiten mijne schuld, dat wij enkel bijzondere scholen verlangden, aan het openbaar schoolwezen weinig waarde hechtten, misschien ook niet genoeg indachtig waren aan de regten van den Staat. Het tegendeel is waar. Wij wenschen een deugdelijk openbaar onderwijs en handhaving der regten van den Staat; maar ook de *pligten* van den Staat moet men in het oog houden. De Staat, gebonden aan den eisch en de behoefte der Kerk. Geen onmisbaarheid van een voorafgaand *overleg* met de Kerk; geen oprigting van *gezindheidsscholen; geen leerstellingen* of *catechetisch* onderrigt; maar inachtneming door den Staat van godsdienstige behoeften der natie gelijk ze uit gezindheden is zamengesteld. Dit is de beteekenis der uitdrukking, waarvan men zich zoo dikwijls een schrikbeeld heeft gemaakt; *publiek regt der gezindheden;* waar van godsdienst en zedelijkheid sprake is, mag de Staat niet eigendunkelijk te werk gaan; het geloof der gezindheden behoort het rigtsnoer der Regering te zijn.

Wat verlangen wij *reeds nu* van den Minister? Geene *staatscommissie*. Neen; hetzelfde wat ik reeds herhaaldelijk in de vorige Kamer te berde gebragt heb: erkenning, ook van wege het Gouvernement, dat de gemengde school *facultatief* is; dat het wenschelijk is, waar geene overwegende finantiële bezwaren bestaan, in groote steden, als de bevolking het verlangt, de splitsing te doen plaats hebben, en dat daartegen in verordeningen en reglementen geen bezwaar ligt. Het *besluit* van 1842 laat ik daar. Het is *doodgeboren*. Met de beste bedoelingen genomen, is het nooit ten uitvoer gelegd, omdat het in een land, als het onze, niet vatbaar voor ten-uitvoer-legging was. Maar de *wet van* 1806? Omtrent de bijzondere scholen heeft de vorige Minister van Binnenlandsche Zaken gezegd dat zich, naast de wet, eene soort van verkeerde *traditie* gevormd had. Evenzeer, acht ik, wat de openbare scholen betreft. Wat wil de wet van 1806? Zij heeft, dat is waarschijnlijk, vereeniging *ondersteld;* maar zij heeft *voorgeschreven* opleiding tot *Christelijke* deugden. En dat zij niet enkel in naam het Christelijk beginsel bedoeld heeft, blijkt uit de afzonderlijke bepalingen die voor *Israëlitische* scholen gemaakt zijn. Die

wet heeft ook gebruik van de Heilige Schrift en voordragt der volks-historie gewild. Maar wat is er gebeurd? Eerst is er eene strekking naar proselitisme geweest. Zoo iemand, dan heb ook ik mij tegen dezen zijdelingschen invloed op de Roomschgezinden verzet. Naderhand is men in een ander uiterste vervallen; de Bijbel, de volkshistorie en het Christelijk element is van lieverlede geweerd, en van welke *traditie* heeft men zich hiervoor bediend? Het Christelijk beginsel is opgevat in den zin van een Christendom, onergerlijk ook voor de Israëliten, en van eene zedekunde zonder eenigen dogmatieken grondslag. Het voorschrift van de wet is prijs gegeven, om vast te houden aan eene onderstelling, waarbij voorzeker de ontwerpers van de wet nooit aan zoodanige verandering van omstandigheden noch aan dergelijke gevolgtrekkingen hadden gedacht.

Reeds veel zou gewonnen zijn, indien het Gouvernement aan de splitsing, waar zij mogelijk is, bevorderlijk was. Dan zouden voor den Minister ook de *hoofdlijnen* die ik op het oog had, aannemelijk zijn. Vooreerst, dat voor *opvoeding* worde gezorgd. Geene scheuring van onderwijs en opvoeding. Ten andere, dat die opvoeding *Christelijk* zij. Ten derde, dat de Christelijke gehalte niet aan het wisselvallig oordeel van een ministerie of van de burgerlijke autoriteiten, maar aan den aard en de behoefte der Christelijke gezindheden ter toetse worde gebragt; eindelijk, dat men dwang vermijde en er zooveel mogelijk aan de vrije ontwikkeling der natie overgelaten zij.

Misschien zal iemand zich verwonderen dat ik op eenigzins stelligen toon het woord voer. Van waar dit? Vooreerst, hebben wij aanspraak op eenige mededeeling der inzigten van het Gouvernement. De verklaring van 26 April, niet *enkel* oorlogswerktuig, bevat hieromtrent niets; ook later heeft men hierover niets vernomen; ten andere geldt het een *nationaal* regt; er zijn regten, die van de willekeur, noch der Kroon, noch der Staten-Generaal, maar enkel van het gemeen overleg behooren afhankelijk te zijn; er zijn *historische* regten, waaronder hier te lande de Christelijke volksopvoeding behoort, waarop, ook niet met gemeen overleg van de drie takken der wetgevende magt, inbreuk mag worden gemaakt. Ook zijn de evengemelde hoofdtrekken de uitkomsten van den strijd der laatste jaren in deze Kamer en onder de natie, de vruchten der polemiek, die wij ons niet mogen laten ontnemen.

Ik kom tot het *hooger* onderwijs. Één speciaal punt gaat mij zeer ter harte. De benoeming van de professoren in de godgeleerdheid. Ook door anderen zal dat punt wel ter sprake worden gebragt. Één woord slechts. Volgens de Memorie van Beantwoording moet er, niet op den eisch der *Hervormde Kerk*, enkel op de *wetenschap* worden gelet. Ik zal gaarne vernemen hoe dit overeenkomt met art. 56 van het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1815. »De faculteit van godgeleerdheid *tot vorming der kweekelingen voor de* HERVORMDE *godsdienst.*" In verband ook met art. 58. »Aan de behoefte van het hooger onderwijs in de *Roomsch-katholijke* godsdienst, zal door het subsidiëren van *seminaria* op den tegenwoordigen voet voldaan worden." Met art. 59. »Insgelijks zullen

subsidiën worden bepaald ten behoeve van het hooger onderwijs in de godsdienst bij de *Luthersche*, *Doopsgezinde* en *Remonstrantsche* gezindheden. Ik zal gaarne weten waarom gelet moet worden op alle gezindheden, behalve op de Hervormde Kerk. Nog wijs ik op art. 10 van het besluit van 5 December 1816, tot oprigting van het *Luthersch seminarium:* » De academische graden van candidaat en van doctor in de godgeleerdheid voor het Luthersche kerkgenootschap zullen verleend worden door de theologische faculteit van de hoogeschool te Leyden, bij welke, in dat geval, de hoogleeraar in de *stellige* godgeleerdheid zal vervangen worden door den gewonen hoogleeraar van de *Luthersche* kweekschool te Amsterdam.''

Verder wensch ik aan de Kamer eene algemeene beschouwing te onderwerpen. Er is *periculum in mora*. Dit heb ik ook in 1850 alhier verklaard, en sedert zijn wij onder het stelsel van vooruitgang op hetzelfde punt blijven staan. Ik omgeef mij met alle voorzorgen tegen te zware verantwoordelijkheid. Ik spreek in het algemeen, enkel over die wetenschappen, waarover ik welligt het regt heb eenigzins een oordeel te vellen; ik geef toe, dat er menigvuldige uitzonderingen zijn; maar ik beweer dat de toestand onzer academiën veel te wenschen overlaat in verband met de ontwikkeling der natie. Ik steun op het rapport der *Staatscommissie van* 1849, waar dit op den voorgrond gesteld is. Ik wensch dat de aandacht ook van het Gouvernement op dit rapport worde gevestigd. Eenig blijk hiervan zou niet overtollig zijn, ook ter opbeuring van tegenwoordige en toekomstige staatscommissiën; vooral na het ijzingwekkend tafereel onlangs omtrent het lot van den arbeid der staatscommissiën alhier opgehangen. In dit rapport wordt aangedrongen op vrije ontwikkeling der wetenschap; geen dwang-collegiën meer; daarentegen privaat-docenten, en wat dies meer zij. Ik zal dit niet aanroeren, nu ik zelfs geene partiele wetten van den Minister verlang. Ik vraag slechts wat thans in het vermogen van den Minister is; namelijk, volgens de voordragt der Staatscommissie *vermeerdering*, overeenkomstig de behoeften der wetenschappen, van het getal hoogleeraren; maar vooral op zoodanige wijze, dat men op de *verscheidenheid der rigtingen in de wetenschap* acht sla. Iemand zegt welligt, dat is altijd geschied. Ik zal geen feiten opnoemen. Het zou mij niet moeijelijk vallen treffende bijzonderheden aan de Kamer, ik zeg niet mede te deelen, maar in herinnering te brengen. Ik zal liever wijzen op de *oorzaak* en, ook in voorbeelden op de verderfelijke gevolgen van het kwaad.

De *oorzaak* ligt in eene goede hoedanigheid van onzen landaard; in *vredelievendheid*, in afkeer van polemiek, van twistvuur. Hierdoor heeft men vergeten het eigenlijke doel eener hoogeschool, niet enkel of vooral het geven van onderwijs. In den tegenwoordigen stand der wetenschap, bij de menigvuldigheid van boeken en hulpmiddelen, ware het niet ondenkbaar, bij wel ingerigte staats-examens, de academiën af te schaffen en evenwel behoorlijk onderrigte personen voor de verschillende maatschappelijke betrekkingen te verkrijgen. Op eene academie moet er zijn ontwikkeling der geesten door *strijd;* eene hoogeschool is een *strijdperk;* een *animal disputax*

te zijn is de eerste qualiteit van een academieburger. Geen ontwikkeling der wetenschap zonder strijd. Eene academie is te regt vergeleken bij een *brandpunt*, waar door den gloed der discussie, de wetenschap zelve wasdom verkrijgt, waar men tegen de bezwaren van het practische leven door de vuurproef gehard wordt; een brandpunt waarvan licht, warmte en gloed over het geheele Vaderland moet uitgaan. Hoe zal dat geschieden, indien elke vonk gesmoord, elk ontvlambaar element geweerd wordt? Gij wilt licht en warmte, en gij wilt geen vuur!

En welke zijn de gevolgen geweest? In die wetenschappen, welke het onderwerp ook mijner beoefening hebben uitgemaakt — jammerlijke *eenzijdigheid*, *conventionele eigenwijsheid*, monopolie en laatdunkendheid en *exclusisme*, waaraan een einde moet worden gemaakt; want de gevolgen zijn schadelijk voor het Vaderland geweest. Indien de Vergadering het mij veroorlooft, breng ik daarvan twee *voorbeelden* bij. Met het eene ben ik verlegen; indien ik er een wist, even treffend, ik zou het liever geven. Het betreft de *antirevolutionnaire* partij.

Nog onlangs hebben landgenooten, ook van niet gewone bekwaamheden, met wetenschap en belezenheid rijk begaafd, en ontsteld, gelijk zij te kennen gaven, door de meerdere kracht onzer partij in deze Kamer, onderzoek gedaan naar hetgeen door ons geleerd en bedoeld wordt, en zij hebben bevonden dat wij aan de natie, terwijl we haar in tweedragt brengen, wilden opdringen een regeringsvorm zamengesteld uit middeneeuwsche begrippen, uit het despotisme van Lodewijk XIV en uit de leerregelen van Dordt. Nagenoeg ten zelfden tijde heeft zich een andere landgenoot opgedaan, bekwaam, scherpzinnig, van wien de anti-revolutionnaire partij meermalen scherpe teregtwijzing ontving, maar, door zelfstandige studie bekend, behalve met de politieke letterkunde van ons Vaderland, met het staatsregt en de geschiedenis in haar geheelen omvang, en inzonderheid met hetgeen Frankrijk en Engeland in vroegeren en lateren tijd op dat wetenschappelijk terrein te voorschijn gebragt heeft. En wat heeft deze ontdekt? De verwantschap dezer partij met Guizot en Burke. Ik moet er bijvoegen dat hij getrouwheid aan die leermeesters, door citaten uit mijne geschriften, bij mij reeds lang in vergetelheid geraakt, sedert 1829 gestaafd heeft. Nu vraag ik hoe is het met de politieke ontwikkeling der Natie, zoo begaafde en gemoedelijke landgenooten bij het publiek uitmaken voor landbedervers en voorstanders van dweepzucht en dwinglandij, hen die meer dan twintig jaren naar vermogen het voetspoor gevolgd hebben der staatslieden die bekend zijn als de verdedigers bij uitnemendheid van waarheid en regt? Wat zal de politieke organisatie van het volk u baten, indien dit ligchaam niet, ook ten gevolge van den invloed der hoogescholen, meer dan tot dusver, met een ook door kennis van geschiedenis en staatsregt gelouterden publieken geest bezield wordt?

Een tweede voorbeeld ontleen ik aan eene zinsnede uit de Memorie van Beantwoording, nopens meergemelde benoeming van de professoren in de theologie. Volgens den Minister is er niet gelet op

de verscheidenheid der rigtingen in de Hervormde Kerk. Ik zal den Minister niet ten kwade duiden dat *lakoniek* antwoord, maar van waar dat van hen die de Minister geraadpleegd heeft, dergelijk antwoord heeft kunnen uitgaan? Het is een natuurlijk gevolg der eenzijdigheid waarvan ik sprak. Op een eenzijdig standpunt kent men weldra geene andere rigtingen meer; men erkent geene wetenschappelijkheid dan die het merk en den stempel van eigen inzigten en beschouwingen draagt; geen wetenschap dan die haar domicilie in ons eigen studeervertrek en dat onzer vrienden en strijdgenooten heeft. Aldus ziet men (ook bij de meeste goedwilligheid welligt) ter voldoening aan onze wenschen geen kans. Immers in elk die tot onze zienswijze behoort, is reeds hierdoor het merk van onwetenschappelijkheid kenbaar. Meer en meer heeft eene partij in het kerkbeheer de overhand gehad, in wier schatting men, om wetenschappelijk te zijn, zich vereenigen moet ook met hen door wie, hetgeen volgens de kerk*leer* der Hervormde gezindheid, de grondslagen der Christelijke waarheid uitmaakt, aangerand wordt. Zal in de handelwijs van het Gouvernement verandering plaats hebben? Ik begrijp dat men huiverig is benoemingen te doen ook in onzen zin en geest. Evenwel het is tijd het verbroken evenwigt te herstellen, gehoor te geven aan billijke wenschen, en die wrijving der denkbeelden niet langer te beletten, die ter ontwikkeling van elke wetenschap vereischt wordt.

Ik vraag geene *reactie*. Ik ben, sprekende uit mijn eigen standpunt, gedachtig geweest aan het regt van allen. Er is matiging, geen aanmatiging in hetgeen wij wenschen. Eenige aandrang was mij, dacht ik, vergund; met het oog op den aard van *onze rigting;* op het gestadig *uitstel* in deze zaak; op hetgeen wij van *dit* Ministerie te gemoet zien, en op het *belang* ook *van het Kabinet.*

Aan de te regt zoogenaamde *Christelijk-historische partij* heeft men verweten, dat zij voor slechts enkele onderwerpen hart heeft. Dit verwijt is onbillijk. In al wat voor het Vaderland nuttig kan zijn; in al wat inderdaad de stoffelijke welvaart van het volk bevorderen kan, kan op onze medewerking rekening worden gemaakt, al is het dat finantiële en politieke bemoeijenissen voor het wezenlijk en bestendig heil van Nederland niets kunnen baten, zoo niet hooger belangen den rang verkrijgen, die daaraan toekomt. Het is noodig ernstig na te gaan wat ter tegemoetkoming aan de behoeften der minvermogenden kan worden verrigt. Evenwel geloof ik niet dat ik mij omtrent mijne landgenooten eene te gunstige voorstelling maak, wanneer ik beweer, dat er duizenden zelfs onder de hulpbehoevenden zijn, die verlangen dat er niet voor hunne tijdelijke behoeften alleen, maar ook en bovenal door betere inrigting van kerk en school, voor het zielevoedsel, van hen en van hunne kinderen worde gezorgd.

Ik ben gedachtig geweest aan het gestadig uitstel. Gedurende welk eene reeks van jaren zijn deze onderwerpen telkens vruchteloos te berde gebragt; en in welken toestand zijn wij geraakt? Men make zich geene begoochelingen! Ook over het lager onder-

wijs, indien men onbevangen deskundigen raadpleegt, zal men spoedig erkennen dat de tijd der triomfkreten voorbij is.

Ik heb gelet op hetgeen van dit Ministerie mag worden verwacht; op den oorsprong van dit Ministerie heb ik gelet. Wij hebben verwacht en wij verwachten eene gewijzigde politiek. Wij ontkennen dat dit Ministerie geene andere roeping zou gehad hebben dan om de Protestantsche opgewondenheid te sussen en ons in een toestand te brengen, waaruit wij, andermaal door plotselinge verandering van personeel, met een gevaarlijken reactionairen sprong, in den toestand, zoo niet van Maart 1848, van Maart 1853 zouden worden gebragt.

Ik heb gelet op het *belang ook van dit Kabinet*. Ik wensch vooral bij hetgeen ik nu zeg, mij voor alle overdrijving te wachten. Evenwel geloof ik op den voorgrond te mogen stellen, dat ook de rigting, waartoe wij behooren, tot het ontstaan en de instandhouding van dit Ministerie heeft medegewerkt. Wij wenschen dit Ministerie te blijven ondersteunen. Wij kunnen dit niet, het is dikwijls gezegd en het kan niet te dikwijls worden herhaald, dan volgens de eigenaardigheid van ons beginsel: daarbuiten hebben wij geene kracht. Zoo wij iets vermogen, het is omdat dit beginsel bij een niet onaanzienlijk deel van het volk sympathie vindt. Ik moet er een wenk bijvoegen, niet overtollig bij de omstandigheden die wij beleven en misschien spoedig te gemoet gaan; door den zamenloop van gebeurtenissen en de verhouding der partijen zijn wij voor het Ministerie, op dit oogenblik nog een, ik zeg niet onmisbaar, maar toch zeer *bruikbaar* element. In de Kamer is ons getal eenigzins vermeerderd, en hoog waardeer ik die winst.

Maar waarom vooral hebben wij in kracht gewonnen? Omdat, hoe gering het getal zij (en ook een gering getal kan somtijds een beslissend gewigt hebben), wij niet meer, gelijk vroeger, kunnen worden *geteld;* ik althans weet niet hoe velen er van onze partij hier zijn. Met andere woorden: de scheiding is weggevallen, ofschoon wij van onze beginselen niet afgeweken zijn; in plaats van op ons zelven te staan, zijn wij nu met de geheele Kamer in verband. Ook, wat de bruikbaarheid van het element betreft, vergete het Ministerie niet dat wij vergelijkenderwijze nog meer kracht hebben, ik zeg niet bij het kiezersvolk, maar bij het volk in het algemeen, bij het Nederlandsche volk.

Dit Ministerie is een *conservatief* Ministerie. Ik zeg niet, dat al de leden van dit Ministerie altijd conservatief geweest zijn; ik zeg: dit Ministerie is thans, in handel, werking en doel bij uitnemendheid conservatief; maar ik voeg er bij: wij hebben hier en elders vele conservative ministeriën, waarin uitstekende staatslieden zitting hadden, overleefd, en waarom? Omdat zij in de *vrijzinnige*, niet in de *nationale* sympathiën steun hadden; omdat zij niet wisten, of zich in de practijk niet hadden herinnerd, dat men, om waarlijk *conservatief* te zijn, staan moet op een onveranderlijken grondslag, op datgene, hetwelk ook voor de volkeren en de ministeriën — de ervaring onzer dagen heeft het overvloedig geleerd — het *ééne noodige* mag worden genoemd, op het *Christelijke stand-*

en steunpunt, waarop alleen men kracht ter bescherming van ieder *regt* en ter ontwikkeling van elke *vrijheid* verkrijgt.

De heer **Bosscha**:

Mijnheer de Voorzitter, zal het, hoop ik, niet buiten de orde oordeelen, wanneer ik eenige bedenkingen over twee achtereenvolgende onderdeelen van dit hoofdstuk te zamenvat. Die onderdeelen zijn de VIIde en de VIIIste afdeeling, waarvan de eene tot opschrift heeft: *onderwijs*, de andere *kunsten en wetenschappen*. Zij staan in een naauw verband, niet alleen wat de daarin behandelde onderwerpen zelve betreft, maar ook kunnen ze bij de beoordeeling van deze Staatsbegrooting niet worden gescheiden. In ons Voorloopig Verslag is bij het behandelen van de VIIIste afdeeling de klagt geuit, dat bij hetgeen van rijkswege wordt te koste gelegd aan de bevordering van kunsten en wetenschappen, steeds met te groote karigheid wordt te werk gegaan. Die klagt zal door mij niet bestreden worden; maar bij het beoordeelen van hare meerdere of mindere gegrondheid, moet men niet blijven staan bij de afdeeling, die ten opschrift heeft *kunsten en wetenschappen*, maar moet men ook het oog vestigen op de sommen, die zijn uitgetrokken onder de *zevende* afdeeling, ten behoeve van onze drie rijkshoogescholen. Die sommen toch zijn niet berekend voor de behoeften alléén eener vorming van onze *spes patriae* tot regtsbeoefenaren en geneesheeren en docenten en bedienaren van de godsdienst — wel te verstaan, gelijk ons zoo even herinnerd is, van de Hervormde Godsdienst; — maar die drie rijks-academiën zijn ook — hetzij dan gebrekkig — zij zijn echter uitgerust om te zijn *universiteiten*, waar de wetenschappen zelve gekweekt worden in haar encyclopedisch verband; en de gelden daaraan te koste gelegd, moeten dus in rekening komen, wanneer men bepalen wil — zoo het eenig statistiek belang heeft — hoeveel of hoe weinig van rijkswege wordt bijgedragen voor de onderwerpen, waarvoor de sommen onder de *achtste* afdeeling zijn uitgetrokken. Bij den wensch, dat daartoe altijd onbekrompen, ook van rijkswege zal worden bijgedragen, overal waar behoefte daaraan bestaat, heb ik nog een anderen wensch te voegen. Die wensch is deze: dat zich bij de Regering vestigen moge eenige vastheid van beginselen in het vervullen van dat gedeelte der taak die op haar rust voor de bevordering van onderwijs en van de beoefening van kunsten en wetenschappen, te zorgen voor hetgeen gisteren door den Minister van Binnenlandsche Zaken genoemd is, de *intellectuele welvaart des volks*. Tot hiertoe heeft men in de maatregelen, die daaromtrent van de Regering zijn uitgegaan, niet de minste eenheid van rigting kunnen waarnemen; maar heeft men integendeel gezien, dat, door toe te geven aan velerlei aandrang, om hier wat te doen en dáár wat te doen, er eene versnippering heeft plaats gehad van middelen, die op zich zelve niet vruchteloos zijn verspild, maar die, bijeengebragt in ééne rigting, met volle kracht het doel hadden kunnen bereiken. Deze aanmerking moet niet strekken om den Minister, die thans aan het hoofd van het departement van Binnenlandsche Zaken is geplaatst,

opmerkzaam te maken op aangelegenheden, die sedert lang het voorwerp zijner belangstelling zijn geweest. Die aanmerking moet ook in het minst niet strekken, om de verdiensten te miskennen van de laatstvorige Ministers van Binnenlandsche Zaken; maar in de meeste andere Staten zijn de *intellectuele* met de *morele* volksbelangen gezamenlijk opgedragen aan één Minister die, aan het hoofd van een Departement van Onderwijs en Eeredienst, meestal uitsluitend, somtijds in vereeniging met Justitie, eene enkele maal met andere binnenlandsche aangelegenheden — zijne geheele aandacht bepalen kan om in het rigten van de daartoe beschikbare middelen éénheid te brengen en overeenstemming. Bij ons — misschien kan het niet anders, en misschien heeft het ook zijne voordeelen — is er eerst afscheiding en splitsing in twee Departementen van Eeredienst, en dan combinatie met velerlei onderwerpen in een uitgebreid Departement van Binnenlandsche Zaken. Met te meer vrijmoedigheid mag en met te meer naauwgezetheid moet daarom de volksvertegenwoordiger over de in dezen door de Regering gevolgde rigting zijn oordeel uitspreken en zijne aanmerkingen in 't midden brengen. Nog in een anderen zin dan het in de Grondwet staat, zijn de Staten-Generaal de Vertegenwoordigers van het geheele Nederlandsche Volk; zij zijn niet alleen de vertegenwoordigers van het stoffelijk organismus van het volk, van hetgeen in de stof arbeidt en van de stof leeft, maar ook van hetgeen in dat organismus denkt en onderzoekt, waarneemt en gevoelt.

Ten gevolge van onze organisatie der ministeriële departementen moet juist dit gedeelte der staatszorg, die daaronder het meest lijden moet, beheerscht worden door den geest der bureaucratie; een geest, dien ik vernomen heb, dat somtijds zoo sterk is, dat de wil van een Minister er op afstuit, zoodat ook misschien wel eens de scherpzinnigheid van een Minister er op zal afstuiten. Wanneer nu deze aangelegenheden, waarbij de onstoffelijke werking de hoofdzaak is, moeten behandeld worden als een deel van het gewone dagwerk in de bureaux van een departement van algemeen bestuur, dan wordt alles binnen de meest bekrompen lijnen gedrongen. Dan wordt op een onderwijzend personeel alleen acht geslagen als op een vast corps ambtenaren, waarvan de bezoldiging een begrootingspost uitmaakt van het departement; instellingen voor kunsten en wetenschappen worden enkel aangemerkt als van rijkswege gesubsidiëerde ligchamen; volksopvoeding en geestbeschaving worden enkel geacht als takken van de publieke dienst; maar de bezieling ontbreekt eener levendige overtuiging, dat voor elke natie vooruitgang in kennis, vooruitgang is in kracht. Zoo die overtuiging bij ons levendig ware geweest; zoo de Regering doordrongen ware geweest van het besef, dat ons klein volk door geestkracht vergoeden moet wat het te kort schiet in stoffelijke kracht, en dat geestkracht de vrucht is van studie, wij zouden niet nog heden verlangend uitzien naar eene regeling van ons hooger onderwijs. Er zijn acht jaren verloopen sedert in deze Kamer een Minister van Binnenlandsche Zaken namens de Regering de verklaring heeft afgelegd, dat er noodzakelijkheid was eener herziening van onze aca-

demische verordeningen. Dezer dagen heb ik door een oud-soldaat uitgerekend gezien dat gebreken in de oefening onzer miliciens onze oorlogskrachten verzwakken zullen tot in het jaar 1867: maar het is niet te berekenen tot in welk tijdpunt der toekomst de invloed werken zal van gebreken in de vorming van hen, die opgroeijen tot hoofdarbeiders en toongevers in ons maatschappelijk leven. En evenwel, wat is er gedaan in acht jaren, nadat de Regering de noodzakelijkheid erkend heeft eener nieuwe wettelijke organisatie van ons hooger onderwijs? Wat er gedaan is? Eene staatscommissie is werkzaam geweest; de bouwstoffen zijn bijeengebragt; de uiteenloopende beschouwingen, de verschillende regten en belangen zijn bekend geworden: maar ook hier merkt men op wat reeds ter gelegenheid van de begrooting voor Justitie is aangemerkt ten aanzien van de militaire strafvordering; wat door den afgevaardigde uit Deventer (den heer Storm van 's Gravesande) is opgemerkt ten aanzien van de nationale militie, door den afgevaardigde uit Leyden (den heer Gevers van Endegeest) ten opzigte van de schutterijen, door mijn mede-afgevaardigde uit Amsterdam (den heer Godefroi) ten aanzien van medische politie: — een doortastende geest om een besluit te nemen ontbreekt. Al wat men verder gedaan heeft is de instelling van een staats-examen tot admissie bij de hoogescholen; een staats-examen, dat weder afgeschaft is om volkomen vrijheid te geven zonder eenige waarborgen van maturiteit; eene vrijheid, die nu weder vervangen is door eene teruggave van het jus promovendi aan de gymnasia, ofschoon in dien tusschentijd de rijks-inspectie van die gymnasia is opgeheven, zoodat thans de Regering geenerlei waarborg heeft voor het misbruik, dat van dit privilegie kan gemaakt worden. Ten opzigte van dit laatste punt echter moet den Minister van Binnenlandsche Zaken dank worden gezegd voor de inlichtingen, gegeven in de Memorie van Beantwoording. Uit dat antwoord mag men opmaken, dat reeds tegen het volgende academiejaar eene meer duurzame regeling, althans eene betere voorziening voor de admissie tot de hoogescholen, zal worden verordend. Ik durf mij vleijen, dat de Minister dan ook tot de overtuiging zal gekomen zijn, dat door het besluit van den 4. Augustus jl. inderdaad de athenaea van Amsterdam en Deventer verkort zijn in een regt, dat zij door de wettelijke organisatie op het hooger onderwijs bezaten, het regt namelijk, om aan hen, die niet van de gymnasia zijn gepromoveerd, na afgelegd examen, een testimonium van maturiteit uit te reiken; een testimonium, dat niet alleen diende om hen die het ontvingen, toe te laten tot de lessen aan die athenaea, maar dat volkomen dezelfde kracht had als de testimonia van de litterarische faculteiten op de hoogescholen, en alzoo ook de bevoegdheid gaf om naar academische graden te dingen.

Nog eene andere dankbetuiging heb ik den Minister te brengen voor eene andere mededeeling in de Memorie van Beantwoording. Het is de verzekering, dat bij de Regering een punt van overweging is de vraag, of ook aan de Academie van Wetenschappen (hetgeen in dien titel beteekent, die wetenschappen, die de zigtbare

natuur tot voorwerp van hare nasporing hebben) zal behooren toegevoegd te worden de andere categorie van wetenschappen, die in historiekennis en wijsbegeerte en staathuishoudkunde hare bronnen hebben. Zoo de slotsom van die overweging een bevestigend antwoord dier vraag mogt opleveren, dan zal kunnen hersteld worden een vernietigd verbindings-orgaan tusschen de Regering en de beoefenaars van die andere wetenschappen, en dan zal tevens hersteld worden het nadeel, dat door de opheffing van het Koninklijk Nederlandsch Instituut is toegebragt aan onze wetenschappelijke reputatie buiten 's lands.

Ten aanzien van twee bijzondere punten in de twee genoemde afdeelingen van het Vde Hoofdstuk der Staatsbegrooting — de beschouwing van welke punten in verband staat met hetgeen ik de vrijheid nam voor te dragen — moet ik, met het oog op de Memorie van Beantwoording, eenige bedenkingen in het midden brengen.

De eerste geldt de meteorologische inrigting te Utrecht. Daarvoor is op de tegenwoordige begrooting — gelijk ook reeds op die van het loopende dienstjaar, waarin die gelden ongebruikt zijn gebleven — eene som uitgetrokken van ƒ5000, met de bevoegdheid in art. 2 van dit wets-ontwerp, om ook deze som uit de onvoorziene uitgaven te verhoogen. De opgaven echter, door de Regering gedaan, volgens de Memorie van Beantwoording, wezen eene raming aan van slechts ƒ600. Maar de Regering, zoo als blijkt uit eene aanteekening op den toelichtenden staat, wenscht de bevoegdheid te hebben om te Utrecht eene rijks-instelling te creëren voor meteorologische waarnemingen. De opheffing derhalve van het Instituut, het zij in het voorbijgaan gezegd, zal geene vermindering van uitgaven van rijkswege in deze afdeeling te weeg brengen; het zal slechts zijn eene overbrenging van een post voor de eene categorie van wetenschappen naar een post voor de andere categorie. Het doen van weèrkundige waarnemingen, niemand zal het ontkennen, kan voor landbouw en zeevaart veel practisch nut hebben, en wanneer die waarnemingen gelijktijdig op onderscheidene punten van den aardbol geschieden, kunnen zij leiden tot wetenschappelijke resultaten, en het getuigt daarom van lofwaardige belangstelling van de Staten van Noordholland, die onlangs uit de provinciale middelen den ijver ondersteund hebben van een beambte van den waterstaat aan den Helder in het vestigen van een meteorologisch observatorium aldaar, bestemd, zoo ik wel onderrigt ben, een succursaal te worden van de inrigting te Utrecht. Maar het komt mij voor opmerking te verdienen, dat wij hier zullen bekomen eene nieuwe rijks-instelling van wetenschappelijken aard, afgescheiden van de hoogeschool, onder het regtstreeksch bestuur van het Departement van Binnenlandsche Zaken, zonder dat de Academie van Wetenschappen, die bepaald ook het aanwezen heeft om in natuurwetenschappelijke onderwerpen de Regering ter zijde te staan, daarvan de leiding heeft, of over het nut, de inrigting en de werking van een zoodanig rijks-etablissement gehoord is. Tot mijn onderzoek daaromtrent heeft aanleiding gegeven eene zekere vrees, dat hier dezelfde oorzaak werkzaam is, die den val

van het Instituut heeft voorbereid. De Regering heeft van dat ligchaam nooit het gebruik willen maken, dat zij daarvan hebben kon. Bij velerlei naijver, zoo als het gaat in kleine landen gelijk in kleine steden, heeft zich gevoegd de bureaucratie, die nooit gaarne adviserende ligchamen buiten zich werkzaam ziet en die liever de zaken haren slakkengang laat gaan, dan zij zich iets uit de handen laat nemen.

Ik kom tot het andere punt waaromtrent ik eenige bedenkingen in 't midden heb te brengen. In ons Voorloopig Verslag is de aanmerking gemaakt, dat in ons land, waar de uitgebreide handel en scheepvaart de belangstelling in sterrekundige waarnemingen moesten verhoogen, voortdurend een goed, naar de tegenwoordige eischen der wetenschap ingerigt observatorium ontbreekt. Die aanmerking is gegrond. Groot-Brittannie, waar handel en scheepvaart diezelfde belangstelling verhoogd hebben, is als overdekt met sterrewachten; men telt er meer dan 60. Het is waar, slechts één daarvan wordt door het Rijk bekostigd; maar het is juist daar, waar de particulieren te kort schieten, dat de Regering het ontbrekende moet aanvullen. De wetenschappen behooren tot die zaken, waarvan de vruchten door het volk genoten worden, meestal zonder dat de boom, die ze voortbrengt, grootelijks gewaardeerd wordt; en het is in dat geval de pligt van de Regering elk vak van kennis, aan wier toepassing het maatschappelijk leven behoefte heeft, met kracht te ondersteunen.

Nu is, onder de regering van Koning Willem I, door de ijverige bemoeijingen van den staatsman, die thans aan het hoofd van de provincie Noordholland geplaatst is, van rijkswege een uitmuntend ingerigt observatorium te Brussel gesticht. Het is ons door de gebeurtenissen van 1830 ontvallen. Na dien tijd zijn op het observatorium te Leyden, dat reeds uit de zeventiende eeuw dagteekent, met allergebrekkigste hulpmiddelen, waarnemingen volbragt, waarvan de juistheid overtroffen heeft die der waarnemingen op de groote sterrewachten te Berlijn en te Bonn, en niet overtroffen is door die, gedaan op de nog grootere en rijker voorziene sterrewachten te Koningsbergen en op den Pulkowa, aan welke laatste anderhalf millioen is te koste gelegd. Wil men daar nu de bewering uit afleiden, dat wij eene sterrewacht, naar den tegenwoordigen stand der wetenschap ingerigt, niet grootelijks behoeven, — het zij zoo. Evenwel zal er toch het bewijs in gelegen zijn, dat, als men begrijpt, dat van rijkswege voor de sterrekunde sommen moeten worden aangewezen, die gelden dan dáár, en dáár bij uitnemendheid, goed besteed zullen zijn. Maar de juistheid der te Leyden volbragte waarnemingen is de vrucht van de ongeloofelijke inspanning van een man, die zijne levenskrachten heeft uitgeput ten gevolge der gebrekkige hulpmiddelen, waarmede hij zich heeft moeten behelpen; een man, die juist gedaan heeft wat wij in ons Voorloopig Verslag beoogd hebben, die bij ons de sterrekunde heeft dienstbaar gemaakt aan de zeevaart, die aan onze marine het eerst den weg heeft gewezen, om, ter vervaardiging van voldoende zeekaarten onzer Indische bezittingen, vaste plaatsbepalingen door ster-

rekundige waarnemingen te verkrijgen; een man, die begonnen is eene school van sterrekundigen, ook van en voor onze zee-officieren te vormen, en die school reeds zou gevormd hebben, zoo hij er geene gewetenszaak van had gemaakt, het leven en de gezondheid zijner leerlingen in gevaar te brengen op het doorluchtig torentje van het hol en onherbergzame academiegebouw te Leyden. En nu mag ik vragen, of het voor een man van die verdiensten niet is om wanhopend te worden; maar neen, ik vraag liever, of het niet betreurenswaardig is voor de wetenschap, voor het belang en de eer van ons Land, uit het antwoord der Regering, op den wensch in onze afdeelingen geuit, te vernemen dat eerlang aan de hoogeschool te Utrecht een nieuw observatorium, ingerigt naar de eischen der wetenschap, zal worden gesticht. Evenwel schijnt het voornemen tot die grootsche onderneming, het stichten van zulk een observatorium aldaar, bij de Regering nog niet tot rijpheid te zijn gekomen, en van de aanzienlijke sommen, die daartoe gevorderd worden, is op deze begrooting nog geen deel uitgetrokken. De wensch is dus nog niet overbodig, dat ten aanzien der sterrekunde, gelijk de overige onderwerpen, die in de VIIde en VIIIste afdeeling van dit hoofdstuk der Staatsbegrooting door cijfers vertegenwoordigd worden, niet, ten gevolge van den aandrang van naijver en kleingeestige beschouwingen, door versnippering van middelen, belangrijke doeleinden mogen gemist worden.

Bij de beoordeeling der vraag, of die versnippering van middelen niet ook hare voordeelen heeft, moet, naar ik meen, niet worden voorbijgezien, dat bij de behartiging van de belangen, waarover ik spreek, niet bloot onze inwendige volkskracht moet beoogd worden, maar ook deze overtuiging moet gelden, dat elke versterking van onzen wetenschappelijken invloed, gelijk van onzen commerciëlen invloed, eene versterking is van onze politieke stelling in Europa.

De heer **van Lennep:**

De Kamer is, zoowel als ik zelf, dank schuldig aan mijn geachten vriend, den afgevaardigde uit Amsterdam. Immers veel van hetgeen door hem is gezegd, was ook ik voornemens onder de aandacht der Regering te brengen. Hij heeft dit beter, meer overredend gedaan dan ik dit zou hebben kunnen doen. Ik ben hem dus dank schuldig dat hij mij van het bezwaar van herhaling ontslaat, en de Kamer dat mijne rede kort zal kunnen zijn. Op één punt echter, door hem niet aangeroerd, wensch ik nog de aandacht der Regering te vestigen. Met genoegen heb ik gisteren van den Minister van Binnenlandsche Zaken vernomen, dat de intellectuële welvaart der natie niet minder zijne belangstelling wekt dan hare stoffelijke welvaart. Die verklaring uit 's Ministers mond verheugde mij, maar zij verwonderde mij niet. Maar wat mij verwonderde, wat mij eenigzins te leur stelde, was, dat de afdeeling, die wij nu behandelen, geen het minste blijk draagt, dat aan die verklaring des Ministers gevolg zal worden gegeven. Niet dat ik van den Minister nu reeds, na den korten tijd, dat hij aan het Bewind is, zou verwacht hebben, dat hij ons eene algemeene regeling van het

onderwijs zou hebben voorgedragen. Maar er was, naar ik althans meen, aanleiding om op één punt te toonen, hoe zeer het onderwijs zijne belangstelling wekt. Wat, Mijne Heeren, ik vraag het, wat constitueert eigenlijk eene natie? Is het niet hare taal? Is het niet hare geschiedenis? Een volk dat noch eigen taal, noch eigen herinneringen heeft, kan op den naam van natie geene aanspraak maken. Het is slechts eene bloote zamenvoeging van menschen. Evenzoo zal eene natie, die hare taal, die hare geschiedenis niet in eere houdt, niet handhaaft, niet ontwikkelt, hare nationaliteit verliezen. Wat hier te lande in vorige eeuwen heeft plaats gehad, strekt tot bewijs van de waarheid mijner beweringen. Bedenkt het, Mijne Heeren, wat hier eene eeuw geleden het geval was. Onze geschiedenis, gewrongen in een bepaald stelsel, opgemaakt door de toenmalige Staatspartij die, alleen het gezag hebbende, wilde, dat men alleen door hare oogen zou zien en hare rigting volgen —, onze geschiedenis, zeg ik, geschreven door hen, aan wie de leiders dier partij tot Maecenaten strekten, had eene algemeene bepaalde rigting aangenomen, waarnaar alles zich schikte, terwijl het eigenlijk geschiedkundig verleden bij de natie was verloren gegaan. Onze *taal*. Is het niet eene eeuw geleden, dat een hoogleeraar aan de academie te Leyden zich niet ontzag van het spreekgestoelte te verklaren, dat het Nederduitsch eene barbaarsche taal was, die men niet in geschriften gebruiken mogt, maar dat alleen het Latijn de taal was, die den geleerden, den beschaafden man in zijne werken voegde. En hoe was het bij het volk zelf gesteld? Welke vrouw van eenige opvoeding kon hare taal, ik wil niet eens zeggen, zonder fouten, maar hare taal zelve spreken? Aan Fransche gouverneurs en Zwitsersche gouvernantes was de opleiding van kinderen in beschaafde huisgezinnen toevertrouwd. En wat is het gevolg van dit alles, van dat vergeten van taal en geschiedenis, voor de natie geweest? Dat de natie werd overgeleverd aan den vreemden dwingeland, wiens taal zij reeds boven de hare had leeren stellen.

Men zegge niet, het waren burgertwisten en maatschappelijke veeten, die den weg aan den vreemdeling geopend hadden, want ook 130 jaren vroeger hadden er in ons land maatschappelijke veeten en twisten plaats gehad en was de vijand reeds meester van een groot gedeelte van ons land, en toch werd de despoot, die toenmaals het oog op dat land gevestigd had, met zijne legerbenden over de grenzen gedreven, omdat men toen nog hechtte aan de taal en aan de herinneringen van het Vaderland.

De tijden, waarvan ik gewaagde, zijn gelukkig verkeerd. Eene gunstige reactie heeft ten goede gewerkt; wederom is de Hollandsche taal en de geschiedenis van ons land in eere, en thans zou de vrouw van opvoeding zich schamen, indien zij niet hare eigene taal even goed als vreemde talen kon schrijven. De geschiedenis, ik behoef niet ver te gaan, om mannen te kunnen aanwijzen, die haar eene nieuwe ontwikkeling hebben gegeven; de Staat, steden en bijzondere huizen hebben hunne archiven ten beste gegeven; een geheel nieuw, onmetelijk veld is ter ontginning voorbereid; de oude, zoowel als de nieuwere geschiedenis wekken wederom ieders belangstelling in eene mate op, als nooit te voren werd beleefd.

Hetzelfde, Mijne Heeren, heeft plaats met onze taal; bij de studie der taal zelve, is sedert de laatste jaren eene nieuwe studie gekomen, waaraan onze voorvaderen nimmer gedacht hadden; ik bedoel de geschiedenis der midden-Nederlandsche letterkunde. Men heeft een geheel nieuw, een klassiek veld ontgonnen, waaruit de wording, de geschiedenis en de ontwikkeling van onze taal geleerd en verstaan kan worden. Daarbij komt, hetgeen vroeger minder noodzakelijk was, dat namelijk ieder man, ik zal niet zeggen van den hoogeren stand, niet van geleerdheid, — maar zelfs ieder burgerman, zijne taal goed spreke, is door den constitutionnelen regeringsvorm noodzakelijk geworden, sedert de openbaarheid in de pleitzaal, in de raadsvergaderingen van land en steden het noodig maakt, dat ieder, die daar zijn gevoelen wil doen kennen, voor de vuist spreekt, althans in zoodanige taal spreekt, dat hij verwacht daarmede zijne toehoorders te kunnen overreden. Die noodzakelijkheid heeft de behoefte doen gevoelen, dat ieder zich meer dan te voren op de taal toelegge. Er bestaat dus behoefte aan een goed, aan een grondig onderwijs in beide deze vakken; beide vakken, welke ik u heb opgenoemd, zijn thans te zwaar geworden voor de schouders van één man. Wie elk van deze vakken wil onderwijzen, heeft voor dag-onderwijs al zijn tijd noodig. Wat is intusschen geschied? Terwijl wij in de faculteit der geneeskunde *vier* hoogleeraren vinden, terwijl wij voor die van de wis- en natuurkundige wetenschappen *vijf* hoogleeraren zien, vinden wij voor *onze* taal, die ons van meer belang moet zijn dan eenige andere, een *halven* hoogleeraar, vinden wij voor onze landsgeschiedenis, voor het erfdeel, door onze vaderen nagelaten, voor de geschiedenis, welke wij hopen te vervolgen, een *halven* hoogleeraar. En nu vraag ik u, of die verdeeling billijk en regtmatig is? De Minister erkent zelfs in de Memorie van Beantwoording de wenschelijkheid, dat deze beide vakken gesplitst worden. En dit is werkelijk wenschelijk. Want met hoeveel zucht men ook bezield zij om de ons opgedragene taak wel te vervullen, wanneer men twee vakken van dat belang moet onderwijzen, zal men voorliefde hebben òf voor het een òf voor het andere. Dan zal men slechts ten halve kunnen doen wat waarlijk den bekwaamsten mensch reeds zwaar genoeg valt om alleen te doen. Het is na de optreding van den tegenwoordigen Minister geschied — en ik zou er anders niet op aandringen —, dat de waardige man, die sedert meer dan 50 jaren die beide vakken aan de Leydsche hoogeschool onderwezen heeft, zijn emeritaat bekomen heeft. Nu dus, zoo ooit, was er gelegenheid geweest om ten uitvoer te brengen hetgeen men zelf wenschelijk achtte. De verzorgers zelve van die hoogeschool verlangen niets liever dan eene splitsing van die beide vakken. En toch tot mijn innig leedwezen, en ik geloof tot het leedwezen van velen, en ook van den man, die aangesteld is, heeft die splitsing niet plaats gehad, ter besparing eener ongelukkige som van *f* 2800, die op de begrooting, waarvan ik het cijfer thans niet noemen zal, geen object zal uitmaken. De reden, dat aan andere hoogescholen die splitsing moeijelijk viel, omdat aldaar een hoogleeraar was aangesteld, die misschien door

de splitsing zijne inkomsten zou zien verminderen, geldt hier minder, omdat juist door de splitsingen eene vacature ontstaat. Intusschen, al wierden er bezwaren gemaakt, geen bezwaar kan naar mijn inzien de regeling weêrhouden om te voorzien in eene behoefte, zoo dringend als de splitsing van deze beide vakken. En de geringe uitgaaf, daarvoor op de begrooting gebragt, zal waarlijk niet weggeworpen zijn, wanneer zij strekt om aan de opkomende jongelingschap liefde in te boezemen voor de taal van het Vaderland en voor de geschiedenis van het voorgeslacht en om haar te vormen tot mannen die in staat zijn van den kansel, voor de balie en in 's lands vergadering de taal te doen hooren, welke daar voegt, welke strekken kan om den roem van den kansel, van de balie en van 's lands vergaderingen te verhoogen.

De heer **Gevers van Endegeest:**

De beraadslaging, die straks voor eene poos in hooger sferen had gezweefd, is nu tot meer practisch terrein teruggebragt. Ik zal mij aan die practische zijde blijven voegen. En dan beaam ik in de eerste plaats hetgeen de laatste spreker heeft gezegd omtrent het allezins wenschelijke dat de leerstoel, waarvan hij gesproken heeft, in tweeën moge worden gesplitst, hetgeen ook mijn wensch is geweest, dien ik, waar dat pas gaf, heb aangeprezen. Het andere practische punt is reeds op voortreffelijke wijze door den voorlaatsten spreker behandeld. Ik verheug mij van harte in hem een waardigen bondgenoot te hebben gevonden, die nu met mij ondersteunt hetgeen ik meermalen heb voorgestaan, de stichting van een observatorium te Leyden.

Er is vroeger tegengeworpen, en ik heb ook buiten deze Kamer meermalen hooren zeggen: 1°. waartoe dat observatorium te Leyden op nieuw verbeterd; er is immers een observatorium? 2°. er is op dat observatorium, al is het niet zoo uitnemend, toch in den laatsten tijd zooveel gedaan, en 3°. waar zouden de aanzienlijke kosten tot verbetering van daan komen?

1°. Ja, Mijne Heeren, er is te Leyden een observatorium, maar een verouderd gebouw van het jaar 1690. Het werd toen hoog boven de academiegebouwen opgetrokken, en van de ontzaggelijke werktuigen van dien tijd voorzien; maar het bleef in onbruik tot dat Lulofs, in het midden der vorige eeuw, daar zijne studiën op waardige wijze voortzette: na hem viel het weêr in onbruik, en de hoogleeraar van Beeck Calkoen verliet Leyden en ging een sieraad worden van de Utrechtsche hoogeschool, omdat te Leyden de hulpmiddelen voor zijne astronomische waarnemingen ten eenenmale ontbraken.

In het begin van ons nieuwe koningrijk, in het jaar 1818, werden er op nieuw aanzienlijke kosten aan dat observatorium besteed, toen een nieuwe hoogleeraar tot den leerstoel der astronomie werd geroepen. Men ontzag toen geen uitgaven; men liet het observatorium nog 40 voet verhoogen, en later werd de teleskoop door den landbouwer Rienks uit Friesland gemaakt, die ontzaggelijke teleskoop, die 20 voet lang had moeten zijn, maar die verminderd werd

op 13 voet, hetgeen men trachtte te vergoeden door ongekende grootheid der spiegels. Doch men had van dien teleskoop niet meer nut dan van de gewone verrekijkers van den tegenwoordigen tijd; het was onmogelijk daarmede waarnemingen te doen, het was slechts een werk van dure liefhebberij. Intusschen werden daarvoor groote kosten gemaakt; het observatorium werd op nieuw uitgebreid en verhoogd, tot plaatsing van het monster-instrument; maar met geen ander nut dan dat 30 jaren later diezelfde spiegel-teleskoop moest worden afgebroken, daar hij tot niets kon gebruikt worden. Intusschen was na den hoogleeraar Uylenbroek, een voortreffelijk man, maar die tevens aan de natuurkunde een groot deel van zijn tijd zou besteden, de tegenwoordige hoogleeraar gekomen, waarvan wij den lof zoo even met ware woorden hebben hooren verkondigen. Deze kwam, na elf jaren van zijn leven onder den nederigen titel van observator te hebben gezwoegd — ik zeg gezwoegd, wijl men hem verbood en belette zich in zijne geliefkoosde studie te oefenen —, deze kwam na 11 jaren druk op den leerstoel, door hem sedert zoo waardig bekleed; en van dat oogenblik dagteekent de herleving van de studie der sterrekunde en de roem, dien wij in dat opzigt in geheel Europa hebben verworven. Zoo als daareven te regt is gezegd, hij paste zijne kennis toe op de zeevaart; hij was het, die een officier der marine opleiding gaf om aan het hoofd te kunnen staan eener commissie, door hem gevormd, onderrigt en nog heden bestuurd, die in Indië de ware standpunten moest opnemen van onderscheidene plaatsen, waarvan die ligging nog niet met juistheid was bepaald, waardoor eene uitmuntende verbetering in de zeekaarten van die streken kan worden gebragt. De sterrekunde is dus niet, zoo als ik wel eens heb hooren zeggen, bloote bespiegeling, liefhebberij, maar eene zaak ook van practische studie, van het grootste belang voor onzen handel en zeevaart, en zoo als door den laatsten spreker te regt is aangemerkt, aan de studie, aan de moeite, aan de groote waarnemingen, welke te Leyden op het gebrekkig observatorium met onverdroten inspanning hebben plaats gehad, zijn wij geheel onzen tegenwoordigen roem in de sterrekunde verschuldigd. Daaraan is ook veel van de ontdekking van planeten te danken, zoo als van de Iris en van de Flora.

Doch de man, die al zijn leven daaraan heeft besteed, heeft er tevens zijne gezondheid aan opgeofferd; en de observator, hem toegevoegd, die zich onder hem gevormd heeft, en op zoo voortreffelijke wijze de voetstappen drukt van den waardigen meester, stelt eveneens zijne gezondheid in de waagschaal: en nu zou men de mogelijkheid tot voortzetting van zoo uitmuntende studie niet daarstellen! Want met de tegenwoordige sterrewacht kan het niet langer. De ondervinding toch heeft geleerd, dat de sterrewachten het best zijn laag bij den grond en aan de woning van den observator gebouwd, opdat deze, zoo dikwijls de weêrsgesteldheid het toelaat, zijne waarnemingen kunne doen, zonder door het heen en weêr gaan van en naar zijne woning een aanmerkelijk tijdverlies te ondergaan. En nu te Leyden? Daar moet de observator zijne woning telkens verlaten, soms in het midden van den nacht aan gure koude

blootgesteld, en tachtig voet hoog klimmen, om zijne waarnemingen te doen in een tochtig vertrek, terwijl het dreunen van elk voorbijgaand rijtuig tot het doen van naauwkeurige waarnemingen nog oneindig meer inspanning van hem vordert.

De Commissie voor het onderwijs, die in 1849 haar uitmuntend rapport heeft uitgebragt, heeft reeds toen onder de punten, waarop voornamelijk de aandacht als volstrekt voor het onderwijs noodig, moest vallen, genoemd het bouwen van een observatorium te Leyden, en daarvoor eene som opgegeven die, in verband tot het uitnemende doel, waartoe het zou strekken, gering mag genoemd worden. Er is geen sterrewacht noodig van kostbaren aard, zoo als men op andere plaatsen heeft; zij behoeft geenszins te zijn zoo als te Berlijn, of te Pulkowa, of elders; men heeft slechts eene kleine sterrewacht noodig, waarvan de kosten geen *f* 60,000 zouden bedragen. Mijne Heeren, voor de meteorologische inrigting te Utrecht heeft men het vorige jaar *f* 5000 gegeven; die som is ook dit jaar voorgedragen, en welligt zal zij ook het volgend jaar worden gevraagd; voor de geologische kaart heeft men *f* 50,000 gesteld. Voor het Haarlemmer-meer hebben de Staten der provincie Noordholland *f* 600,000 toegestaan; dit geeft al aanstonds aanleiding om te denken, of er ook buiten de begrooting geen middelen zouden te vinden zijn. Voor de verbetering onzer rivieren worden tonnen goud besteed; het voordeelig saldo van 1850 bedroeg bijna zes millioen, dat van 1851 bijna vier millioen; dat over 1852 ruim vier en een half millioen; terwijl over 1853 het batig slot wederom aanzienlijk zal wezen; daar is onlangs in deze Kamer eene wet toegestemd, volgens welke schuld zal worden geamortiseerd voor vijftien millioen, en er is ons tevens een ontwerp voorgedragen, waarbij zes en dertig millioen gesteld wordt voor de hermunting in Oost-Indië; en wij zouden geen armzalige *f* 60,000 kunnen vinden om een uitmuntend leeraar van eene plaats te voorzien, waarin hij zijne gewigtige studiën kan voortzetten! Dat was mijns inziens bedoeld, toen men de aanmerking opnam in het Voorloopig Verslag, al was daarbij juist Leyden niet genoemd; er werd *betreurd, dat in ons land voortdurend een goed observatorium ontbreekt.* Het moest, dunkt mij, van zelf spreken, dat het zag op een observatorium te Leyden. Een observatorium elders te bouwen, kwam mij voor te zijn, even als of een landbouwer eene nieuwe ploeg liet maken, en het bestuur daarvan aan een nog ongeoefenden bouwknecht gaf, om den ervaren bouwknecht met het verouderde werktuig te laten voortsukkelen; het observatorium elders te bouwen, het scheen mij toe hetzelfde te wezen, als een schip te bouwen dáár, waar zeker eenmaal goed water zal ontstaan, doch dat bouwen dààr na te laten, waar het water reeds golvend stroomt; een observatorium elders op te rigten dan te Leyden, het scheen mij toe te zijn, als of men een legercorps voor een jeugdig maar veelbelovend bevelhebber oprigtte, om den reeds beproefden, reeds hoogbekwamen, reeds wijd vermaarden veldheer zonder legerbenden te laten; het was dus niet zonder verbazing, dat ik het antwoord heb gelezen in de Memorie van Beantwoording, dat de eerlang bij de Utrechtsche school op te rigten

nieuwe sterrewacht in het gemis zal voorzien. Het zij met bescheidenheid gezegd, dit antwoord kwam mij voor te zijn niets meer dan een niet aannemelijk afschuiven van de Regering. En wat zal nu de conclusie zijn mijner rede? Zal ik een woord in het midden brengen, dat naijverig zou kunnen schijnen op Utrecht? Volstrekt niet, Mijne Heeren, ik verheug mij er in, dat daar lust en veerkracht en middelen zijn gevonden om zelf te stichten, wat door anderen niet werd verstrekt; en ik wensch die beroemde hoogeschool geluk met haar edel streven naar het goede. Zal ik mij dan wagen aan het voorstellen van een amendement en alzoo de vesting stormenderhand trachten in te nemen? Geenszins; want welligt zou uwe bezadigdheid den aanval verhinderen, en dan zou men welligt omtrent dit onderwerp nog verder dan op dit oogenblik van den weg zijn geraakt. Wat ik verlangd heb met mijne rede, Mijne Heeren, het is dat de Regering overwege, om wat de vorige spreker zeide en wat ik er bijvoegde, den toets der waarheid niet allezins kan doorstaan? wat ik begeer — het is, dat mijne woorden weêrklank mogen vinden bij allen; die het wel meenen met den wetenschappelijken roem van ons Vaderland, een roem die, zoo als de voorlaatste spreker uitmuntend zeide, eerbied en ontzag inboezemen moet, voor een klein land vooral van zoo veel waarde. Wat ik met het aangevoerde bedoel, is bij allen, wier harten gloeijen voor kennis, wetenschap en vernuft gewenschte sympathie op te wekken. Wat ik beoog, is, dat *zij* vooral er door worden opgewekt, die meer onmiddellijk in betrekking staan tot de belangen van de oude academiestad; de vertegenwoordigers der provincie, de bestuurders van Leyden zelve, opvolgers toch van hen, die in vroegeren tijd, voor heldhaftige daden van tegenweer als grootste belooning vroegen een zetel van Minerva in hunne muren gevestigd te mogen zien, de waardige burgers van het beroemde Leyden; de academieburgers harer vermaarde hoogeschool, zoo de voormalige als de tegenwoordige.

Ik wensch, dat onder hen allen die ik noemde, de begeerte worde opgewekt, om van hunne zijde handen aan het werk te slaan, een plan te ontwerpen, sommen bijeen te brengen, een subsidie van de Regering te vragen. En mogt dit gelukken, mogt in het aanstaande jaar op de begrooting een subsidie, op zoodanige grondslagen, door de Regering voor het beoogde doel worden gevraagd, dan mag het Vaderland, geloof ik, zich overtuigd houden, dat de gewenschte sterrewacht te Leyden zal komen.

De heer **van der Brugghen**:

Ik acht mij gelukkig, Mijnheer de President, voor de eerste maal in deze Vergadering in de gelegenheid gesteld te zijn, omtrent dit aangelegen onderwerp, dat ons thans bezig houdt, van mijne homogeneïteit te kunnen doen blijken met den geachten staatsman en spreker, mijn vriend voor mij gezeten.

Met leedwezen heb ik den geachten spreker, die mij is voorafgegaan, den heer Gevers van Endegeest, eene tegenstelling hooren maken tusschen redenen gevoerd van uit hoogere sferen en zijne re-

de, die zich zoude bepalen tot de practijk. Meermalen heeft men hier vaneen trachten te scheiden en te schiften, hetgeen toch volstrekt bij elkander behoort. De beschouwing der zaken moet, ook uit de hoogste sferen geschieden, maar om met waarheid en regt terug te kunnen keeren tot de lagere sferen der toepassing. Of zou men bij den aanleg van kunstwegen, van vaarten, bij verbeteringen van rivieren en stroomen, waarvan wij dezer dagen zooveel hebben hooren spreken, met verachting nederzien op den ingenieur, die de plannen en bestekken ontwerpt, en deze afscheiden als de hooge vlugt der theorie, terwijl de practijk alleen zou gelegen zijn in het opeenstapelen van steenen of het opwerpen van aardkluiten? Immers neen. Ik acht mij ook gelukkig, Mijnheer de President, thans een enkel woord te mogen spreken over een onderwerp, dat mij zoo zeer ter harte gaat en over hetwelk wij nog dikwerf zullen moeten spreken, al voeren ons de beschouwingen daarover ook tot hoogere sferen. Ik weet welke de gevolgen zijn van het kiezen bij de behandeling van dit onderwerp van de partij aan welke ik mij heb aangesloten; welke vergnizing, welke miskenning, welke versmading, welke bespotting daaraan verbonden is. Maar al ware het ook niet, dat ik die partij koos uit volle, innige overtuiging, dan zou ik het doen om de eer te hebben van zulk een leidsman te volgen als de geachte spreker voor mij gezeten.

Ik zal thans niet treden op het gebied van het lager onderwijs; weldra, hoop ik, zullen wij daarover van gedachten kunnen wisselen. Ik wensch den Minister van Binnenlandsche Zaken alleen op het hart te drukken het wijze woord dat door den geachten spreker voor mij gezeten is uitgesproken, wanneer hij wees op de mogelijkheid en op de noodzakelijkheid, ook als eene voorbereiding tot de volgende wet op het onderwijs, om het beginsel aan te kleven dat de gemengdheid der scholen facultatief moet worden gehouden. Ik meen dat dit beginsel even goed kan worden uitgemaakt, door te zeggen, dat de gemengdheid niet meer *verpligtend* moet zijn. Wanneer men dit beginsel op den voorgrond plaatst — wanneer men het den tijd laat om langzamerhand wortel te schieten, — wanneer men alzoo tot de overtuiging zal komen dat het beginsel van verpligte gemengdheid der scholen bij ons vreemd, aan de wet opgedrongen en in dezelve niet inheemsch is en nadeelig voor onze volksopvoeding en voor ons onderwijs, — wanneer men het oor zal leenen aan geachte stemmen uit het buitenland ons toeroepende, waarop ik zou kunnen wijzen, die onze wetgeving op het onderwijs uitnemend achten en daaraan boven andere de voorkeur geven, mits daaruit worde weggenomen de verpligting van gemengd onderwijs, — dan zal de weg gebaand worden voor eene vreedzame oplossing dezer gewigtige quaestie.

Ja, Mijne Heeren, ik koester het vertrouwen, dat men, langzamerhand tot dat denkbeeld komende, op dien weg voortgaande, van schrede tot schrede weinig moeite zal hebben om eene goede wetgeving tot stand te brengen, door niet veel nieuwe wetten te maken, maar door eenvoudig in de wet van 1806 in eenige opzigten die verbeteringen te brengen, welke aan aller wenschen zullen kunnen voldoen.

Ik stap met deze weinige aanmerkingen van dit punt af, om nog een enkel woord in het midden te brengen omtrent het punt van het hooger onderwijs en bepaaldelijk omtrent hetgeen aangevoerd is ten opzigte der professoren in de theologie. Ik geloof, Mijnheer de President, dat ik nog eenige argumenten in het midden zou kunnen brengen tot ondersteuning van hetgeen door mijn geachten vriend aangevoerd is omtrent het weinig voldoende van het te regt door dien spreker *lakoniek* genoemde antwoord van den Minister van Binnenlandsche Zaken aangaande de keuze van de professoren in de theologie. Ik geloof, dat ik, bij voorbeeld, nog een argument zou kunnen vinden dáárin, dat volgens de begrooting zelve de professoren in de theologie tevens moeten zijn *concionatores academici*, kanselredenaars: niet bij de andere gezindheden, niet bij de Luthersche, niet bij de Roomsch-katholijken, maar alleen bij de Hervormde gezindheid. Er bestaat dus eene betrekking tusschen de professoren in de theologie en de Hervormde gezindheid. Maar ik voor mij, Mijnheer de President, geef de voorkeur, moet ik zeggen, aan eene andere beschouwing; ik wil mij hier liefst alleen op het terrein der theologie als *wetenschap* bewegen. En dan is het eene daadzaak, een feit, dat niet kan tegengesproken worden (en ik spreek nu niet uitsluitend van de Hervormde Kerk), dat op het gebied der Christelijke theologie tegenwoordig meer dan vroeger strijd bestaat, een heftige strijd, die gevoerd wordt door rigtingen welke tegenover elkander staan. Daarvoor de oogen te willen sluiten, zou gelijkstaan met het willen voorbijzien van het feit, dat er in deze Kamer politieke partijen, of rigtingen bestaan. Zulk voorbijzien baat ons niet en brengt ons slechts in een valschen toestand. Het feit van het aanwezig zijn dier strijdende rigtingen op het theologisch gebied is geen geheim voor den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken en was voor den vorigen niet verborgen. En nu eischt juist die strijd (zal hij naar regt en naar waarheid gevoerd worden), dat hij met billijkheid en waardigheid worde gestreden, dat aan elke rigting in dien strijd ook de gelegenheid worde gegeven zich te ontwikkelen en haar woord te spreken, en dat de mond aan eene tegenovergestelde rigting niet worde gesnoerd. Want, is dit laatste het geval, dan is er geen strijd, dan is er onderdrukking en dan worden de voorwaarden van een eerlijken strijd niet in acht genomen. Dat is ook niet wat verlangd kan worden door degenen, die der heerschende rigting toegedaan zijn. Zij zelven kunnen in hun eigen welbegrepen belang niet wenschen, dat eene meerderheid van gezag, van magt of van invloed aan hen wordt toegekend. En nu mag ik mij beklagen, dat sedert lang aan onze academiën te Leyden en te Groningen de katheder alleen vergund is geweest aan ééne bepaalde theologische rigting, en dat men met opzet en met voordacht het woord niet heeft gegeven aan de andere rigting. Laat de strijd tusschen die rigtingen in volle vrijheid gevoerd worden, Mijnheer de President, en ik ben overtuigd dat de waarheid hare regten zal handhaven. Wij kunnen het aan haar gerust overlaten. Ik ben voor dien strijd niet bang en zou niet wenschen, dat die rigting, die op het theologisch gebied tegen-

over de mijne staat, eenigzins belemmerd werd in hare vrije ontwikkeling. Volstrekt niet. Hoe meer, hoe duidelijker zij zich uitpreekt, hoe liever ik het heb. Maar dan verwacht ik ook voor de andere rigting die billijkheid, dat ook zij niet verhinderd zal worden hare stem te doen hooren. Dit verwacht ik met vertrouwen en zonder vrees van tegenspraak, en ik doe daartoe beroep op de eerlijkheid, op het regte gevoel, op de edelmoedigheid van dit Gouvernement; ik verwacht van den Minister, dat hij aan alle rigtingen dezelfde gelegenheid zal geven om zich vrij te bewegen op het wetenschappelijk terrein, naar al de regelen van eenen eerlijken strijd.

Ik kan verder gaan en den Minister eenen weg aanwijzen, waardoor men zoude kunnen aanvangen dat spoor te betreden: en hier kom ik op een meer practisch terrein. Aan de hoogeschool te Utrecht zijn, volgens het organiek besluit van het jaar 1815, noodig *drie* professoren in de theologie, terwijl er te Leyden *vier* en te Groningen ook *drie* moeten zijn. Dit is de normale toestand der theologische faculteiten in ons land. Maar welke is nu de toestand in Utrecht? Ik beroep mij hier op een feit, dat geconstateerd is in het laatste verslag over het onderwijs: en dit is, dat te Utrecht thans meer studenten in de theologie zijn dan te Leyden en te Groningen. Wanneer nu te Leyden voor een minder getal studenten *vier* hoogleeraren noodig zijn, dan is het toch billijk, dat men te Utrecht voor een meerder getal niet slechts *drie*, maar ten minste ook *vier* hoogleeraren hebbe. En daartoe is ook de gelegenheid gegeven. Want, terwijl in art. 67 van het organiek besluit het getal professoren in de theologie aan elke der drie hoogescholen bepaald wordt, gelijk ik dit hierboven heb opgegeven, zoo zegt art. 68 bepaaldelijk, dat in buitengewone gevallen en wanneer de noodzakelijkheid het vordert, meer professoren in de eene of andere faculteit zullen kunnen worden aangesteld. En nu vraag ik het, of hier niet werkelijk zulk eene noodzakelijkheid bestaat, daar toch te Utrecht voor *meer* studenten dan te Leyden *minder* professoren zijn. En de aanstelling van een vierden hoogleeraar te Utrecht zou aan de schatkist slechts op *f* 2200 komen te staan. Langs dezen weg zoude aan den Minister de weg geopend zijn om van zijne zucht te doen blijken, om ook aan andere rigtingen dan de elders heerschende, het woord te verleenen. Ik mag daarop te meer aandringen, omdat daardoor de gelegenheid zou bestaan, om een man voor ons Vaderland te behouden, dien wij allen hoogachten als dichter en letterkundige, en welken Nederland anders gevaar loopt te verliezen.

Ik leg deze opmerkingen in den schoot der Vergadering neder. Ik waag het niet voor alsnog een amendement voor te stellen. Wanneer ik het genoegen zal gehad hebben, den Minister daarover te hooren, dan zal het bij mij een punt van overweging uitmaken, of het goed zal wezen deze opmerkingen als een stellig amendement te formuleren.

De heer **Gevers van Endegeest**:

Ik moet verklaren, dat de laatste spreker mij bedoelingen heeft

toegeschreven, die volstrekt niet in mij lagen. Ik heb op geenerlei wijze iets willen zeggen, dat stootend was voor iemand, veel min voor den man, dien de spreker zijnen voortreffelijken leidsman noemt, en dien ik veel te hoog acht, om iets kwetsends tegen hem of tegen zijne beschouwingen in het midden te willen brengen. Ik kan ook volstrekt niet gelooven, dat hij zou denken, dat ik iets onaangenaams voor hem in deze Vergadering heb willen aanvoeren.

De eenvoudige reden, waarom ik gezegd heb de beraadslaging, wat mij betreft, in geen hooger sferen te zullen blijven houden, is, dat ik veel prijs stel op practische zaken, en dat ik gaarne wil bekennen, dat mij niet alleen dikwijls de lust, maar vooral ook de bekwaamheid ontbreekt, om aan den strijd over zulke hooge beschouwingen en bespiegelingen deel te nemen.

(*Zitting van den 2. December.*)

De heer **van Goltstein:**

Ik ben verpligt, na den loop dien de beraadslagingen op gisteren namen, een oogenblik het woord op te vatten. Er zijn toch, naar mijn inzien, te dier gelegenheid verscheidene opmerkingen gemaakt, die niet van onjuistheid zijn vrij te pleiten, en de toon, die niet zelden werd aangeslagen, klonk mij niet zeer aangenaam in de ooren. Eenige dier opmerkingen moet ik bestrijden. Ik vang aan met hetgeen werd voorgedragen door den geachten afgevaardigde uit Zwolle, den heer Groen van Prinsterer. Ik zal niet gewagen van hetgeen door dien spreker is gezegd over het lager onderwijs, noch treden in eene beschouwing of zijne verklaring van de wet van 1806 wel de ware is, en of niet veeleer kan gezegd worden, dat hij in de wet wenscht te lezen hetgeen hij in zijn gemoed omdraagt, veeleer dan hetgeen in de wet is nedergelegd. Ik zal mij enkel eene opmerking veroorloven op hetgeen door hem is gezegd ten aanzien van het hooger onderwijs, en wel in het bijzonder over hetgeen door hem werd opgemerkt ten opzigte van het onderwijs in de godgeleerdheid aan de hoogescholen. Te dien aanzien werd in het Voorloopig Verslag de opmerking gemaakt, of bij de benoeming van hoogleeraren in de godgeleerdheid wel wordt gelet op de verschillende rigtingen, die zich in het Hervormd kerkgenootschap hebben opgedaan. Daartegenover is de meening geuit, dat het hier enkel aankwam op eene wetenschappelijke vorming der godgeleerden. De Regering schijnt het laatste gevoelen te zijn toegedaan; mij is het voorgekomen met gemelden geachten spreker, dat ook dit gevoelen niet kan worden aangenomen, maar het is mij ook voorgekomen dat het andere gevoelen, dat, hetwelk het eerst werd gemeld, almede niet kan worden gehuldigd. Het is reeds opgemerkt, dat ook bij het organiek besluit van 1815 alleen geschreven staat in art. 56, dat de faculteit van de godgeleerdheid strekt tot vorming van de kweekelingen voor de Hervormde godsdienst. Dit is ook zoo ontwijfelbaar, dat dit denkbeeld ook op den voorgrond staat in het ontwerp, hetwelk door de Staatscommissie van 1849 werd daargesteld. Aldaar wordt, nadat in art. 12 verschillende andere faculteiten waren genoemd, in art. 13 gezegd:

» Hierbij komt eene godgeleerde faculteit, uitsluitend bestemd tot » vorming der godsdienstleeraars van het Hervormde kerkgenootschap."

En bij de toelichting van die bepaling werd gezegd: » De facul- » teit der godgeleerdheid, tot vorming der kweekelingen voor de » Hervormde godsdienst, gelijk zij min naauwkeurig in art. 56 van » het besluit van 1815 wordt genoemd, is eene bijkomende facul- » teit, die niet in de gewone volgreeks behoort te worden vermeld.

» De Staat heeft er belang bij, dat in ieder kerkgenootschap be- » ginselen van godsvrucht en deugd onder de burgers worden opge- » wekt en aangekweekt; hij heeft er belang bij, dat dit werk aan » kundige mannen worde toevertrouwd. Hij stelt de rijks - univer- » siteiten voor de vorming en opleiding dier mannen open."

Het komt hier dus niet enkel aan op eene bloot wetenschappelijke vorming der godgeleerden, maar op de vorming der godgeleerden op zoodanige wijze, dat die vorming in overeenstemming is met de leerstellingen, die door dat kerkgenootschap zijn aangenomen. De andere meening is echter, dat de verschillende rigtingen, in dat kerkgenootschap aanwezig, zouden moeten worden vertegenwoordigd op de hoogescholen. Dit schijnt mij evenzeer toe niet aannemelijk te zijn. Er moet eenheid in het onderwijs op de hoogescholen heerschen. Dat onderwijs wordt in verschillende vakken verdeeld, zoo als men dit uit het organieke besluit kan zien. Daar leest men in art. 56:

» De onderwerpen van het onderwijs zullen verdeeld zijn in vijf faculteiten:

» 1°. die van godgeleerdheid tot vorming der kweekelingen voor den Hervormden godsdienst;

» 2°. die van regtsgeleerdheid;

» 3°. die van geneeskunde;

» 4°. die van wis - en natuurkundige wetenschappen;

» 5°. die van bespiegelende wijsbegeerte en letteren."

Die verschillende vakken van wetenschap moeten noodwendig in diezelfde rigting worden onderwezen, omdat anders zij, die het onderwijs genieten, niet behoorlijk kunnen worden gevormd, omdat dan, wanneer de een in deze, de andere in gene rigting onderwijs geeft, de kweekelingen noodwendig in verwarring zouden geraken. Daarom blijkt het dus, dat dat denkbeeld om de verschillende rigtingen op de hoogescholen te vertegenwoordigen, voor geene verwezenlijking vatbaar is. En waarom, mogen wij vragen, moeten dan die verschillende rigtingen op alle hoogescholen evenzeer aanwezig zijn? Het is bekend, dat de Groningsche school de zoogenaamde vrijzinnige is en dat daaraan geacht wordt de Leydsche zich aan te sluiten. Welke is nu de rigting, die de Utrechtsche volgt? Eene zoodanige, die aan allen voldoende voorkomt, omdat daarop geene aanmerkingen te maken zijn. Zoodat men kan zeggen, dat bij die school eene rigting bestaat, welke kan voldoen aan de behoefte, die door het Hervormd kerkgenootschap wordt gevoeld. En zou dan ook, mag men vragen, geen waarborg aanwezig zijn, dat inderdaad voldaan werd aan de rigtingen, welke door dat kerkgenootschap zullen worden gevolgd? Immers zij, die met het on-

derwijs belast zijn, zijn niet vreemd aan het kerkgenootschap. Zij maken daarvan een gedeelte uit, zij worden gekozen uit hen die de leeraars zijn bij dat kerkgenootschap, en die als zoodanig erkend worden de leer te belijden die door dat kerkgenootschap wordt gevolgd, en zij die op de hoogescholen worden gevormd, worden niet toegelaten door het kerkgenootschap, dan nadat zij een examen hebben ondergaan, zoodat daardoor de zekerheid wordt verkregen, dat zij op zoodanige wijze zijn gevormd, dat zij tot de dienst in dat kerkgenootschap kunnen worden toegelaten. Ik geloof dat het hieruit op eene voldoende wijze blijkt, dat het denkbeeld dat in het verslag is opgenomen, om eene vertegenwoordiging te erlangen van de verschillende rigtingen bij eene hoogeschool, niet uitvoerlijk is en dat het, ook wanneer het mogt kunnen worden uitgevoerd, eigenlijk niet aannemelijk kan geacht worden in den tegenwoordigen stand der zaak.

De geachte spreker is vervolgens overgegaan tot eene kenschetsing van hetgeen onder eene hoogeschool moet worden verstaan, en heeft zich daarbij veroorloofd eene zoo hooge vlugt te nemen, dat ik mij niet in staat bevind hem daarin te volgen. Op de hoogescholen, zeide hij, moet een strijdperk worden geopend voor de verschillende meeningen, ten einde zij zich aldaar kunnen bekampen; de hoogeschool moet een brandpunt opleveren waarvan het licht naar alle kanten uitstroomt; de hoogeschool moet niet eene bloote leerschool voor de maatschappij opleveren. Ik durf den geachten spreker niet in die beschouwingen volgen. Het eerste wat, naar mijn inzien, van de hoogeschool moet worden gevorderd is, dat zij, die aldaar gevormd worden, voldoen aan de betrekking waarvoor zij in de maatschappij worden opgeleid, en dat zich daar tevens een lichtpunt bevindt, dat strekt om de wetenschap voor allen toe te lichten. Dat is inderdaad ook eene wenschelijke zaak, maar het is, naar mijn inzien, niet het hoofdpunt waarom de stichting voor de hoogescholen heeft plaats gehad. Ik zal mij verder niet begeven in eene beschouwing van dit punt, hetwelk mij te ver zou kunnen leiden; ik wil enkel aanmerken dat de bedenking van den geachten spreker, dat zich eene achterlijkheid in de wetenschap zou vertoonen, mij nog niet duidelijk is geworden. Ik zie daarentegen de wetenschap in vele dier hoogescholen zeer ontwikkeld, in enkele waarvan zoodanig uitstekende mannen optreden, dat niet alleen het oog van het land, maar dat van geheel Europa op hen gevestigd is. Volgens dien spreker zou de achterlijkheid bestaan in het staatsregt en in de geschiedenis. Maar wanneer ik mij wel voorstel, dat de beginselen der wetenschap op de hoogescholen moeten worden geleerd, ten einde men gedurende zijn volgend leven bedacht kunne zijn om die beginselen verder te ontwikkelen, dan geloof ik, dat ook ten aanzien van dat punt de hoogescholen aan het vereischte voldoen. Ten minste zoolang men niet kan aanwijzen, dat er verzuim ten aanzien van die punten in het onderwijs bestaat, zoolang is zulk een bloot gezegde niet voldoende om dat onderwijs als het ware in minachting te brengen.

Ik ga thans over om met een woord te antwoorden op hetgeen

door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam (den heer BOSSCHA) is gezegd. Ik zal evenwel niet antwoorden op hetgeen voorgedragen is door den afgevaardigde uit Leyden (den heer GEVERS VAN ENDEGEEST). Ik heb bij dezen zulk eene hooge ingenomenheid ontmoet met de stad waaruit hij is afgevaardigd, dat ik wanhoop hem daarvan terug te brengen. Indien ik denzelfden toon wilde aanslaan, als hij, zou ik tot eene vergelijking kunnen komen tusschen de verschillende hoogescholen en mij de vraag veroorloven, waarom er zulk eene grootere som aan de eene dan aan de andere wordt toegekend; waarom op de begrooting meer dan ƒ 111,000 staat uitgetrokken voor de hoogeschool te Leyden, en waarom slechts ƒ 72,000 voor die van Utrecht, terwijl het toch bekend is, en uit het laatste verslag over den jare 1851 blijkt, dat er meer werkelijk studerenden aan de laatste dan aan de eerste aanwezig waren. Ik zou al verder het beklag kunnen doen gelden, hetwelk in het verslag van het vorige jaar is opgenomen, dat de hoogleeraren te Leyden eene hoogere bezoldiging genieten dan die te Utrecht. Maar ik wil mij in de tegenstelling der beide hoogescholen niet verdiepen. Ik wil enkel terugkomen op een paar opmerkingen van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam. Hij heeft bijzonder zijne aandacht gevestigd op de weêrkundige inrigting te Utrecht, en de sterrewacht aldaar opgerigt. Ten aanzien van het eerste punt heeft hij met eene zekere mate van onzekerheid gedoeld op het nut, dat van zoodanige inrigting kan worden getrokken; wanneer op verschillende plaatsen dergelijke waarnemingen werden gedaan, en men die met elkander in verband bragt; dan zouden daaruit goede uitkomsten worden verkregen. Maar zoodanige instelling behoorde niet op zich zelve te staan; het ware wenschelijk dat zij onder het toezigt wierd geplaatst van de Koninklijke Maatschappij van Wetenschappen, en wanneer men die instelling in verband beschouwde met de afschaffing van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, dan ontwaarde men, dat hetgeen minder werd uitgegeven ten gevolge dier afschaffing, weder verloren ging door hetgeen aan deze instelling werd toegekend.

Ik wil te dien aanzien enkel opmerken, dat de voorstelling van zaken door dien geachten afgevaardigde niet geheel juist is. Daardoor zou men den indruk ontvangen, als of die instelling van rijkswege ware opgerigt en dat zij geheel en al door het Rijk werd bekostigd, zoodat, met het oog daarop, zoodanige wijziging in die inrigting kon worden gebragt, als van rijkswege werd verlangd.

Maar wanneer men nu nagaat hoe de zaak zich werkelijk heeft toegedragen, dan ziet men, dat het hier geldt eene instelling, welke door een particulier is opgerigt geworden op eigen kosten, en welke na eenigen tijd eene zoodanige ontwikkeling heeft gekregen, dat daaraan een subsidie van rijkswege is toegekend geworden. Men moet bij het beoordeelen van die inrigting dus het oog houden op de wijze, waarop zij is ingesteld. Wanneer men wil overgaan tot eene beschouwing en beoordeeling van de verschillende instellingen, welke in Utrecht zijn gevestigd, en welke tot de hoogeschool aldaar behooren, moet men ook vooral in het oog houden, dat tel-

ken jare daarvoor vele duizenden èn door het gewest èn door de stad worden bijgedragen, ten einde die instellingen te onderhouden, en dat dus te dien aanzien van de zijde van het Rijk slechts in eene geringe mate behoeft te worden te hulp gekomen.

Wanneer men b. v. het scheikundig laboratorium te Utrecht beschouwt en de voortreffelijkheid van die instelling nagaat, dan zou men die welligt aan de Utrechtsche hoogeschool kunnen misgunnen, als te vele kosten voor het Rijk te weeg brengende; maar wanneer men dan daarbij verneemt dat die instelling op kosten van de stad is daargesteld, dan zal men ook moeten erkennen, dat het bij de beoordeeling van het in stand houden van dergelijke inrigting, wel in het oog mag worden gehouden op welk eene wijze zij is tot stand gekomen. Wanneer men nadere opgaven ten aanzien van het meteorologisch observatorium te Utrecht verlangt, dan behoeft men slechts in te zien het antwoord der Regering op het verslag, dat in het vorige jaar, met betrekking tot de begrooting van het Vde hoofdstuk werd gegeven, alwaar gezegd wordt: »Op het voetspoor van den overleden verdienstelijken Wenckebach, heeft de hoogleeraar Buijs Ballot, uit eigen middelen, een meteorologisch observatorium te Utrecht opgerigt. De door hem gedane waarnemingen worden door hem met die van eenige andere plaatsen, in en buiten Nederland, geordend en uitgegeven. Deze uitgaaf kon veel uitgebreider en volmaakter zijn dan tot heden geschiedde, doch vordert dan kosten, welke de krachten van den bijzonderen persoon te boven gaan.

»De Regering heeft gemeend zich de zaak, in het belang èn der wetenschap èn der practijk, te moeten aantrekken, zoo wat betreft de uitbreiding van het meteorologisch observatorium te Utrecht, als ten aanzien der kosten van het verzamelen en bekend maken der waarnemingen, die op verschillende plaatsen worden gedaan. De reeds goede inrigting kan met geringe middelen voortreffelijk worden." Ik geloof, dat deze opgaven kunnen strekken, om hetgeen te dien aanzien is gezegd geworden, in een beter en juister daglicht te stellen.

En wat is er nu van die sterrewacht te Utrecht? Men heeft het zich voorgesteld, als of de voortreffelijke sterrekundige, die zich te Leyden bevindt, als het ware van hartzeer verging, omdat zoodanige sterrewacht te Utrecht en niet te Leyden werd gevestigd, en het had dus het voorkomen als of door de Regering eene keuze moest worden gedaan tusschen de vestiging van eene sterrewacht op die plaats dan wel te Leyden, en als of de kosten, voor beide gevorderd, inderdaad gelijkstonden. Aanzienlijke kosten zouden voorzeker gevorderd worden, zoo men het Leydsche observatorium volkomen aan zijne bestemming wilde doen beantwoorden. Maar welke zijn de kosten, die de sterrewacht te Utrecht heeft gevorderd? Eene bijdrage van ƒ6000 werd door de Regering verleend, en eenvoudig daarom, omdat het meerendeel van stadswege of uit het academiefonds werd verschaft. Men misgunne dus inderdaad die stichting niet aan deze stad, en men beseffe wel dat, al is zij ook aan Utrecht toegekend, dit geene reden kan zijn om ook

niet op eene andere plaats, b. v. te Leyden, aan het observatorium de vereischte verbeteringen aan te brengen.

Het is niet aangenaam in zulke bespiegelingen te treden; maar waar de zaken op eene zoodanige wijze worden voorgesteld, is het wel noodig dat men trachte, ze in het ware daglicht te plaatsen.

Ik moet hier nog een enkel woord bijvoegen omtrent een punt, hetwelk ik reeds meermalen in deze Kamer heb behandeld; ik bedoel het staats-examen.

Met genoegen heb ik gezien, dat de Regering het noodig geacht heeft de verkeerdheid te herstellen, welke zich te dien aanzien heeft voorgedaan, en evenzeer, dat die herstelling, gelijk zij nu heeft plaats gehad, slechts voorloopig is, en dat men op dien weg verder wil voortgaan. De tijd was te kort — zoo wordt van regeringswege opgemerkt — om een afdoenden maatregel vast te stellen. Men heeft dus voorloopig hersteld wat vroeger plaats vond, namelijk dat het examen aan de hoogescholen zou worden afgenomen. Maar men heeft tevens zeer wel ingezien, dat men, zoo men tot een afdoenden maatregel wilde komen, verder zou moeten gaan en één enkel examen instellen, waarbij de bekwaamheid der kweekelingen voor de toelating tot de hoogescholen zal worden onderzocht. Ik hoop, dat de Regering daartoe zal overgaan, en ik geloof, dat het op eene voldoende wijze gebleken is, welke gunstige uitkomsten door het staats-examen verkregen zijn, zoodat wij vertrouwen mogen dat de Regering het herstellen zal. Om het bedoelde nut duidelijker te doen uitkomen, zal ik mij veroorloven te wijzen op hetgeen te dien aanzien door de staatscommissie van den jare 1849 opgemerkt is. Door haar werd gezegd: » Het Koninklijk besluit van den 23. Mei 1845, N°. 25, kwam ter goeder ure. Het heeft vijf jaren lang krachtig gewerkt om de voorbereidende studiën te verbeteren; het heeft ons den weg gebaand om thans hervormingen te kunnen voorstellen op grooter schaal. Wel hebben zich vele stemmen tegen het daarbij ingevoerd zoogenaamd staats-examen verheven; maar de bezwaren, die zij kenbaar maakten, kunnen grootendeels door eene doeltreffende uitvoering worden uit den weg geruimd. Op geene andere wijze kan ooit aan de twee hoofdvereischten, waarop het stelsel van examina steunen moet, voldaan worden: gepaste gestrengheid en gelijkmatige werking."

Meer dan alles wat er sedert 1815 is geschied, heeft dat besluit ter verbetering der Latijnsche scholen gewerkt. Eenige voor geene hervorming vatbare scholen zijn verdwenen. Van vele is de inrigting geheel gewijzigd en in verband gebragt met de behoeften van onzen tijd. Op vele plaatsen heeft men het drieledig element van gymnasiaal onderwijs, voor zoover het met de opleiding tot de hoogeschool in verband staat, het klassieke, het mathematische en het historische, juist leeren onderscheiden. Niet alleen het cijfer der docenten is vermeerderd, maar men heeft ook gelet op de rigting, welke ieders bijzondere studie volgde. Vele beter onderlegde jongelingen zijn sedert tot de academie overgegaan. Ik neem de vrijheid bij deze gelegenheid dit gewigtig onderwerp aan de aandachtige overweging der Regering aan te bevelen.

De heer van Rappard:

Ik heb slechts een kort woord te zeggen, alleen om mijne denkwijze kenbaar te maken, niet om thans mijne beweeggronden daartoe te ontwikkelen. Ik ben van gevoelen, dat de lagere scholen niet alleen moeten worden toegewijd aan het onderrigt, maar ook aan de opvoeding, waarvan de godsdienstige opleiding onafscheidelijk is. Ik weet, dat dit niet in alle oorden van ons vaderland kan plaats hebben voor de verschillende godsdienstige gezindheden, doch door den geachten afgevaardigde uit Zwolle (den heer Groen van Prinsterer) is reeds opgemerkt, dat dit in de grootere plaatsen kan geschieden in al die gemeenten, waar onderwijzers van de verschillende godsdienstige gezindheden zijn toegelaten, alsmede in al die gemeenten, waar al de ingezetenen tot slechts ééne godsdienstige gezindheid behooren. Ik wensch, dat dit door den Minister van Binnenlandsche Zaken moge worden bevorderd en dat, voor zooverre het bestaan der wet van 1806 hiertegen een hinderpaal mogt opleveren — ik wil dit thans niet beoordeelen, — de Minister ons eerlang in de gelegenheid zal stellen, dien hinderpaal uit den weg te ruimen. Ik kan mij intusschen bij dezen wensch alleen niet bepalen. Ik heb de innige overtuiging, dat ons hooger en lager onderwijs gebiedend verbetering vordert. Ik wensch dus, dat door de Regering aan haar voornemen moge kunnen worden voldaan, om nog in deze zitting een wets-ontwerp op het openbaar onderwijs aan de Tweede Kamer aan te bieden. Ik wensch dit ook daarom, omdat daardoor zal worden voldaan aan een stellig, gebiedend voorschrift der gewijzigde Grondwet van 1848. Het is u allen bekend, dat ik tegen vele bepalingen dier gewijzigde Grondwet mijne stem heb verheven, doch, eenmaal die Grondwet daargesteld zijnde, wensch ik die getrouw te zien opgevolgd, nageleefd en toegepast en geheel in een zin, zoo als door den Minister van Justitie zoo treffend is uitgedrukt, in een monarchalen zin. Ik ben alleen in zóóver reactionair, dat ik niet wensch een Koning in naam en een Minister, die zich het gezag van president eener republiek aanmatigt. Ik ben alleen in zooverre reactionnair, dat ik in ons Rijk niet wensch gevestigd te zien, hetgeen men wel eens heeft genoemd *une république déguisée.*

Nog een woord: ik heb een afkeer van eene onopregte politiek en van transactie, en van het oogenblik af, waarop ik bemerk, dat de politiek van dit Ministerie onopregt is, van het oogenblik af, waarop ik bemerken zal, dat dit Ministerie zich door transactiën zal trachten staande te houden, zal ik het eene ondersteuning weigeren, die ik thans zoo gaarne aan hetzelve verleen.

De heer van Reede van Oudtshoorn:

Ik heb het woord gevraagd om in de eerste plaats te ondersteunen hetgeen gisteren door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam (den heer van Lennep) en door den geachten afgevaardigde uit Leyden (den heer Gevers van Endegeest) is in het midden gebragt, tot betoog van de wenschelijkheid en de noodzakelijkheid eener splitsing aan de hoogescholen van het onderwijs in de ge-

schiedenis en in de letterkunde. Ik stem gaarne in met de gronden door die leden tot staving van hun betoog aangevoerd; beide vakken van wetenschap zijn van te grooten omvang en van te groot gewigt, dan dat het onderwijs aan de hoogescholen daarin op den duur aan één enkel persoon zoude kunnen blijven toevertrouwd. Ik hoop dat de Regering ten eenenmale overtuigd moge zijn van de dringende noodzakelijkheid om in de bestaande behoefte in dit opzigt te voorzien. Er zijn in den laatsten tijd van rijkswege zoo vele sommen besteed geworden tot bevordering van de stoffelijke welvaart des lands, dat ik geloof gerustelijk te mogen beweren, dat de Regering zich aan geene weelde zal schuldig maken door ettelijke duizende guldens meer op de begrooting te brengen ten behoeve en in het belang van de wetenschap.

In de tweede plaats wensch ik een enkel woord te spreken met betrekking tot de meteorologische inrigting te Utrecht, die gisteren door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam (den heer Bosscha) is ter sprake gebragt, en waaromtrent door den heer van Goltstein, heden morgen, een enkel woord ter bestrijding van hetgeen door den afgevaardigde uit Amsterdam werd in het midden gebragt, is aangevoerd. Die inrigting is door den eerstgenoemden afgevaardigde aan een zijdelingschen aanval onderworpen geworden. De rede, welke genoemde afgevaardigde te dien opzigte heeft gehouden, had voornamelijk ten doel een *beklag* over de miskenning door het voormalig Instituut en de tegenwoordige Academie van Wetenschappen van wege de in den laatsten tijd elkander opgevolgd hebbende Regeringen ondervonden, in betrekking tot de van staatswege ingestelde *belangstellende* bemoeijingen ten behoeve dezer inrigting.

De heer Bosscha heeft wijders (hij vergeve het mij, indien ik hem minder juist mogt hebben begrepen), heeft wijders eenigen twijfel opgeworpen met opzigt tot de doelmatigheid van de inrigting, en wel bepaaldelijk omtrent het wel besteden der gelden, ten haren behoeve van regeringswege op de nu in beraadslaging zijnde begrooting uitgetrokken. Ik acht het van belang met opzigt tot het welbesteden dier gelden eenige bewijzen aan de Kamer mede te deelen en gevoel mij daartoe te meer geroepen, met het oog op hetgeen met betrekking tot deze inrigting voorkomt in het Voorloopig Verslag. Daarin wordt toch gezegd: »Naar het oordeel van som»mige leden zouden de *f* 5000 voor de meteorologische inrigting te »Utrecht goed besteed zijn, indien men daar deugdelijke werktui»gen voor het doen der waarnemingen bezat. Zoo als de zaak »thans staat, was men niet van het nut dezer uitgave overtuigd." Ik mag van een man als den hoogleeraar Bosscha niet veronderstellen, dat hetgeen met betrekking tot die inrigting door hem is gezegd aan plaatselijken naijver zou moeten worden toegeschreven, doch kan niet ontkennen dat de indruk, door zijne rede aanvankelijk op mij gemaakt, mij aan het bestaan van zoodanigen naijver heeft doen denken. Ik geloof dat het voormalig Instituut regtmatigen grond tot beklag heeft gehad over de houding, door de vorige Regering te diens aanzien aangenomen. Maar ik zou daartegenover ook wel de vraag kunnen stellen: heeft het genoemde Instituut in

der tijd voor de wetenschap alles gedaan, wat met grond van hetzelve kon worden verwacht? Waarom heeft het Instituut in der tijd niet eene zoodanige meteorologische inrigting als thans te Utrecht bestaat, door hare bemoeijingen helpen tot stand brengen? De vroegere Regeringen hebben zulks insgelijks verzuimd. Wanneer ik dit in aanmerking neem, dan mag ik mij verheugen — en ik gebruik hier gaarne de woorden, welke de afgevaardigde uit Leyden (de heer Gevers van Endegeest) gisteren heeft uitgesproken met betrekking tot het sterrekundig observatorium te Utrecht — dan mag ik mij verheugen, zeg ik, dat er mannen van wetenschap zijn gevonden, die genoeg lust en veerkracht hebben getoond, en bereid tot menige opoffering zijn geweest om eene inrigting, als waarvan thans sprake is, in het leven te roepen. Die inrigting, Mijne Heeren, is mij bekend. Het is te danken aan den ijver en de volharding van den hoogleeraar Buijs Ballot, gepaard met groote geldelijke opoffering zijnerzijds, en aan de belangelooze medewerking van Dr. Krecke, die het doen der waarnemingen heeft op zich genomen, dat zij verkeert in den toestand, waarin zij zich thans bevindt. Ik heb ze nog onlangs bezocht, en heb bij dat bezoek de volle overtuiging erlangd, dat de gelden, door de Regering daarvoor aangevraagd, zeer goed zullen besteed zijn. De meteorologische inrigting te Utrecht is niet alleen bestemd voor Utrecht, ook niet alleen voor ons Vaderland in Europa: zij moet strekken hoofdzakelijk ter bevordering van de belangen van den handel en de zeevaart in het algemeen, en het is daarom noodig, dat het bestuur van die inrigting zich in verbinding stelle met andere inrigtingen van dien aard, zoo in Europa, als in andere deelen der wereld. Die inrigting is niet bestemd om alleen waarnemingen te land, ook niet om alleen waarnemingen ter zee te doen, maar *beide*. Dit blijkt uit het allezins lezenswaardig jaarboekje van den hoogleeraar Buijs Ballot over de jaren 1851 en 1852, en uit de maatregelen, welke in den loop van dit jaar door den Minister van Marine zijn voorgeschreven tot het doen van weêrkundige waarnemingen op 's Lands oorlogsschepen ter zee. Wie aan het nut van zoodanige inrigting mogt twijfelen, meen ik te mogen verwijzen naar de belangstelling, welke in het doen van weêrkundige waarnemingen door alle regeringen in Europa betoond wordt. In Rusland bestaan van rijkswege zoodanige inrigtingen over het geheele rijk, tot in Siberië toe. Aan het corps der »ingenieurs des mines" is het doen der waarnemingen opgedragen. De belangstelling aldaar van regeringswege daarin betoond is zoo groot, dat in de ver afgelegen streken afdeelingen Kozakken, ter beveiliging, ten dienste zijn gesteld van hen, die met het doen der waarnemingen zijn belast. In Pruissen bestaat eene inrigting, aan wier hoofd zich bevindt de beroemde hoogleeraar Dove te Berlijn, die van rijkswege een tractement van 5000 à 6000 thalers geniet. In Oostenrijk, dat met zoovele finantiële moeijelijkheden te kampen heeft, bestaan van rijkswege 40 meteorologische inrigtingen, waarvan de centraalvereeniging is geplaatst te Weenen. Ik zou nog vele dergelijke opgaven kunnen doen met opzigt tot vele andere landen in Europa, doch

zal mij slechts bepalen tot Groot-Brittannië. Aldaar zijn 33 stations gevestigd; het hoofdstation te Greenwich. Aan dit station wordt alleen tot het doen der magnetische waarnemingen van rijkswege jaarlijks eene som van 1000 L. st. toegelegd. Het nut van de waarnemingen ter zee wordt thans algemeen erkend. Op de Noord-Amerikaansche schepen, zoowel van oorlog als van handel, worden sedert vele jaren zoodanige waarnemingen gedaan — en men plukt reeds de vruchten daarvan, naardien door de betere kennis van de zeestroomen en heerschende winden in de verschillende jaargetijden, sommige der groote zeewegen reeds aanmerkelijk zijn bekort. Zullen nu de waarnemingen ter zee, welke ook reeds bij ons, zoo als ik straks de eer had te zeggen, door den Minister van Marine zijn voorgeschreven, op handel en zeevaart een gunstigen invloed uitoefenen, dan is het noodig, dat zij niet in de journalen van de schepen blijven begraven, maar behoorlijk wetenschappelijk worden geordend en bewerkt: het is daartoe en tot het houden van het opzigt daarover, dat de hoogleeraar Buijs Ballot zich heeft willen leenen. Maar tot dat einde zijn gelden noodig. De som van *f* 5000 door de Regering op de begrooting uitgetrokken, zal gedeeltelijk tot bestrijding der daartoe benoodigde kosten moeten strekken. Ik geloof, dat bij niemand eenige twijfel zal bestaan met opzigt tot de vraag, in hoeverre dit opzigt en toezigt aan goede en bekwame handen kan geacht worden te zijn toevertrouwd, en meen alzoo met hetgeen door mij is aangevoerd, te kunnen volstaan, ten bewijze, in de eerste plaats, van de doelmatigheid der inrigting, en om in de tweede plaats de wenschelijkheid te doen uitkomen, dat het door de Regering aangevraagde subsidie door de Kamer worde verleend. Ik zeg een *subsidie*, en ik herhaal hier hetgeen de afgevaardigde uit Utrecht heeft aangevoerd, de *f* 5000 zijn niet bestemd om te strekken tot bestrijding van al de onkosten; het is slechts eene *tegemoetkoming*. Welligt zullen de waarnemingen; die te Utrecht worden gedaan, geen tiende gedeelte bedragen van de geheele kosten der inrigting.

Nu meen ik nog een enkel woord te moeten spreken met opzigt tot de aanmerkingen, welke in het verslag zijn gemaakt omtrent de deugdelijkheid der werktuigen. Het uiterlijk aanzien dier werktuigen moge iets te wenschen overlaten, volgens mij door deskundigen gegeven inlichtingen, kunnen ze niet wel beter worden gemaakt. Aan meer naauwkeurig werkende instrumenten bestaat aldaar geen behoefte; alleen de meting van de windkracht was niet volkomen, maar daarom is reeds sedert eenigen tijd een nieuwe windmeter besteld en onder handen. De hoofd-instrumenten zijn het eigendom van de academie. Zij zijn vervaardigd door de bekwaamste werktuigkundigen buiten en binnen 's lands. Nadat zij bijna drie jaren tot het doen der waarnemingen hadden gediend, bezocht de hoogleeraar Dove uit Berlijn de inrigting te Utrecht. Hij vergeleek de instrumenten met de zijne en andere in Europa, en eindigde met ze als *wetenschappelijke standaards* voor Nederland te verklaren. Ik hoop dat hetgeen ik hieromtrent heb medegedeeld, genoegzaam zal worden geacht om de bezwaren, welke in

het verslag tegen de deugdelijkheid dier instrumenten zijn geopperd, op te heffen. De aanmerkingen waren in een openbaar stuk gedaan, het belang der inrigting bragt mede dat ze in het openbaar wierden wederlegd. Ik heb daartoe gaarne mijne stem willen leenen.

De heer **van Hoëvell**:

Mijnheer de Voorzitter, van het Vde hoofdstuk der Staatsbegrooting is zeker geen onderwerp belangrijker dan dat hetwelk ons thans bezig houdt. Het verheugt mij daarom, dat verschillende sprekers zich daarover hebben doen hooren, en ofschoon er onder hen verscheidene zijn, die in hunne beschouwingen omtrent de behoeften van ons onderwijs, vooral ook wat het lager onderwijs betreft, lijnregt tegen mijne begrippen overstaan, zoo heeft toch hunne stem op mij dien onaangenamen indruk niet gemaakt, dien ze op den geachten spreker uit Utrecht heeft te weeg gebragt. Immers, ik verheug mij altoos, wanneer ik een stap verder ga in de kennis van hetgeen mijne tegenpartij eigenlijk bedoelt. Ik geloof nu, Mijne Heeren, dat wij een stap verder zijn gegaan. Ik moet vooral den geachten spreker, afgevaardigde uit Zutphen, mijnen dank betuigen dat hij gisteren, met eene edele rondborstigheid, datgene gezegd heeft, wat die partij verlangt; dat hij dit gedaan heeft op eene wijze, waardoor mij in zijne korte woorden meer licht is gegeven, dan ik heb kunnen verkrijgen uit de meeste redevoeringen van den geachten spreker uit de residentie.

Ik zal mij veroorloven, Mijnheer de Voorzitter, over het lager onderwijs slechts een enkel woord in het midden te brengen, maar mij daarna meer bijzonder bepalen bij hetgeen sommige sprekers hebben verlangd ten opzigte van het hooger onderwijs, speciaal wat betreft de hoogleeraren in de godgeleerdheid.

Indien ik mij niet vergis, dan heb ik gisteren den geachten spreker uit de residentie betrapt op een illusie, die hij zich gemaakt heeft. » Hij heeft gezegd: vrijheid van godsdienstige bijeenkomsten en vrijheid van onderwijs hebben gezegevierd over vrijzinnigheid, door zijne vrienden, geruggesteund door een aanzienlijk deel der natie." Waarschijnlijk heeft hij voor oogen gehad eene beschuldiging, voor eenige dagen tegen zijne partij ingebragt, dat zij nog nimmer iets had tot stand gebragt, en zelfs geen aanleiding gegeven had om iets tot stand te brengen. Nu heeft hij een bewijs willen geven, dat toch inderdaad die partij iets vermag. Maar, Mijne Heeren, is het waar? Heeft die partij over de » vrijzinnigen", zoo als de spreker zich uitdrukte, gezegevierd, door te verkrijgen vrijheid van godsdienstige bijeenkomsten en vrijheid van onderwijs? Heeft niet in ons land juist de liberale partij altoos gestreden voor die vrijheid? Heeft niet eerst onder het vorig Gouvernement die vrijheid volkomen gezegevierd? Is zij toen niet in practijk gebragt? Is de spreker uit de residentie niet in tegenspraak met zich zelven, wanneer hij die phrase ons voorlegt, en wanneer hij op hetzelfde oogenblik aan den afgetreden Minister van Binnenlandsche Zaken zijnen dank betuigde voor zijne krachtige medewerking tot het verkrijgen dier vrijheid? Ik geloof dus, dat de spreker zich illusies

maakt, wanneer hij aan *zich en zijne partij* toeschrijft de overwinning, die hier te lande vrijheid van godsdienstige bijeenkomsten en vrijheid van onderwijs heeft behaald. Ik geloof, dat het eene geheel valsche voorstelling is, wanneer hij meent, dat die overwinning op » de vrijzinnigheid" moest worden behaald.

Het licht, dat ik verkregen heb in de eischen dier partij, ten opzigte van het lager onderwijs, bestaat hierin, dat ik nu weet, dat zij verlangt om tot haar doel te komen, niets anders dan eenvoudig vrijheid om daar, waar men het goedvindt, facultatief, gezindheidsscholen op te rigten.

De geachte spreker uit Zutphen heeft de openhartigheid gehad, er bij te voegen: » Geef ons dat, dan zullen wij wel langzamerhand en ongemerkt, zelfs zonder wet, verder komen. Geef ons niets anders dan vrijheid om facultatief daar, waar men het goedvindt, van staatswege gezindheidsscholen op te rigten, *en wij zullen dan wel verder komen.*" Opmerkelijke woorden!

» De Staat", zegt de spreker uit de residentie, » moet bij de regeling van het onderwijs de eischen der Kerk in het oog houden", dus ook bij de regeling dier gezindheidsscholen. Ik vraag, van welke Kerk? Er zijn hier in ons land *vele* kerkgenootschappen. En van welke Kerk moet nu de Staat de eischen in het oog houden bij de inrigting van die gezindheidsscholen? Ik kan op het oogenblik het antwoord op die vraag niet geven. Ik verwacht van den geachten spreker uit de residentie nadere ontwikkeling van hetgeen hij bedoelt met de eischen *der* Kerk in ons land.

En *hoe* moeten die scholen ingerigt zijn? Daarvan heeft de geachte spreker ons ook iets medegedeeld. Hij is het eens met den afgevaardigde uit Amersfoort, den heer van Rappard, dat *onderwijs opvoeding* is. Mijne Heeren, ik voor mij geloof, dat het onderwijs *een gedeelte der opvoeding is*, dat men het eene verwarring van begrippen mag noemen, wanneer men zegt: onderwijs is opvoeding. Ook verlangt die spreker, dat deze van staatswege opgerigte scholen zoodanig worden ingerigt, dat daar opvoeding plaats hebbe; dat die opvoeding Christelijk zij; dat dit Christelijke niet aan de wisselvallige meening der autoriteiten, maar aan de eischen en behoeften der gezindheid worde overgelaten. Ziedaar, Mijne Heeren, *het nationaal onderwijs uit Nederland verdwenen en het kerkelijk onderwijs daarvoor in de plaats gesteld!* Ziedaar de scholen gebragt onder de verschillende kerkgenootschappen! Ik zou het betreuren, wanneer eene eerste schrede gedaan wierd op dien weg; ik zou dat oogenblik beschouwen als het begin van de ontbinding van den Nederlandschen Staat.

Ik heb slechts dit weinige over het onderwijs in het midden willen brengen, omdat ik niet geloof, dat het thans de gelegenheid en de plaats is, om de beginselen, waarop de aanstaande wet op het onderwijs zal berusten, hier te bespreken; maar omdat ik, nadat dergelijke stemmen zich in deze Vergadering hebben doen hooren, het pligt gerekend heb, dat ook zij, die van eene andere meening zijn, hunne stem verhieven, opdat niet buiten deze Kamer onrust en vreeze ontsta door de aanranding van eene der voortreffe-

lijkste inrigtingen, die in Nederland bestaan, de inrigting van het lager onderwijs, van het nationale lager onderwijs.

Ik wil nog een paar woorden zeggen over hetgeen van gindsche zijde verlangd wordt, ten opzigte van de hoogleeraren in de godgeleerdheid. Het verheugt mij, dat die sprekers ook nu iets duidelijker doen uitkomen wat zij verlangen, dan een vorig jaar, toen ik het genoegen had over dit onderwerp mede een enkel woord met hen te wisselen. Zij hebben zich geplaatst op het standpunt van het besluit van 2 Augustus 1815; en dit verheugt mij, want ik geloof, dat dit besluit de veroordeeling bevat van hetgeen zij verlangen. De sprekers hebben ons gewezen op art. 56 van dat besluit, waar gezegd wordt: de onderwerpen van het onderwijs zullen verdeeld zijn in vijf faculteiten; vooreerst die van de godgeleerdheid tot vorming der kweekelingen voor de Hervormde godsdienst." Dus het onderwijs in de godgeleerdheid moet strekken tot vorming der kweekelingen voor de Hervormde godsdienst. Maar wie is nu belast met de regeling van het onderwijs aan de hoogescholen? De Kerk? Neen, volgens dit besluit, de Staat, en *de Staat alleen*."

Men heeft eenzijdig het oog geslagen op dat art. 56, maar twee andere artikelen uit het oog verloren, die bij deze quaestie van veel gewigt zijn. Het zijn artt. 82 en 83. In die artikelen wordt voorgeschreven wat voor den graad van candidaat in de godgeleerdheid vereischt wordt, wat voor het doctoraal examen in de theologie. Dat, Mijne Heeren, zijn uitsluitend *academische graden;* maar van hetgeen vereischt wordt *om tot de predikdienst te worden toegelaten in de Hervormde Kerk*, geen woord. Het is dus duidelijk, dat in dit besluit niets anders is geregeld dan het hooger onderwijs.

Bij het hooger onderwijs is eene faculteit tot opleiding, tot vorming van kweekelingen voor de Hervormde godsdienst. Wanneer nu de Hervormde Kerk gebruik wil maken van die gelegenheid, die haar daartoe aan de academie is geopend, dan heeft zij daar vrijheid toe, en zij maakt ook tot nu toe van die vrijheid gebruik: maar, tot waarborg van hetgeen zij noodig heeft en noodig rekent bij de aanvaarding van de bediening als leeraar in die Kerk, heeft zij zelve een examen ingesteld. Het is dus duidelijk, dat uit dat besluit blijkt, dat de regeling van het onderwijs, óók in de godgeleerdheid, geheel en al aan den Staat is overgelaten. De Staat benoemt volgens dat besluit de hoogleeraren in de godgeleerdheid *zonder eenige ruggespraak met de Hervormde Kerk;* de Staat benoemt leden dier Kerk, die het radicaal hebben van leeraren, en overigens wetenschappelijke mannen zijn, tot hoogleeraren in de Hervormde godgeleerdheid; verder let de Staat op niets en heeft hij ook op niets te letten.

Maar wat verlangt nu de *anti-revolutie?* Zij verlangt „eerbiediging", zoo is de formule — „eerbiediging van het regt der Hervormde Kerk, bij de benoeming van hoogleeraren in de godgeleerdheid." Ik heb reeds bij eene vroegere gelegenheid tot den spreker uit de residentie gezegd, dat de uitdrukking mij nevelachtig voorkomt. Welk regt kan de Hervormde Kerk, wanneer de Staat het hooger onderwijs regelt en inrigt — meer eischen dan elke andere Kerk? »Ja," zeide de spreker gisteren, »maar de andere kerkge-

nootschappen hebben hunne seminaria, die door het Gouvernement worden ondersteund, en de Hervormde Kerk heeft niets anders dan de academien." Welnu, wanneer de Hervormde Kerk niet langer van die *bloot wetenschappelijke* inrigting van de academien gebruik wil maken; wanneer zij meent dat zij, even als andere genootschappen, tot de vorming harer leeraren seminarien noodig heeft; laat de Hervormde Kerk zich tot het Gouvernement wenden, laat zij dat regt vragen. Tot dusver heeft de Hervormde Kerk, *als Kerk*, de Synode, als de vertegenwoordigster der Kerk, zich nimmer met dien eisch tot het Gouvernement gewend. De Kerk als Kerk heeft nimmer bezwaren ingebragt tegen de wijze, waarop de vorming van hare aanstaande leeraren aan de academien plaats heeft. Wie hebben die bezwaren ingebragt? Enkele stemmen in deze Kamer, enkele stemmen in die Hervormde Kerk buiten deze Kamer, maar ik herhaal het, de Kerk *als Kerk* nimmer.

En wat is nu het grootste bezwaar, dat die sprekers tegen het Gouvernement inbrengen, omtrent de wijze waarop het zorgt voor de faculteit der godgeleerdheid aan de academien. Zij zeggen: „er zijn verschillende rigtingen in de Hervormde Kerk, maar altijd heeft men éène rigting bevorderd en voorgestaan, en de overige heeft men niet vertegenwoordigd in de leerstoelen." Vooreerst, Mijne Heeren, ontken ik het feit: ik houd het er voor, dat aan onze drie academien de verschillende rigtingen in de Hervormde Kerk *zijn* vertegenwoordigd. Maar dat is nu de uitkomst van een goed beginsel. Dat beginsel, door het Gouvernement gevolgd, is: „wij vragen naar geene rigting," de eenige waarborg, dien wij verlangen, is, dat de te benoemen persoon zij lid van de Hervormde Kerk en het radicaal hebbe van leeraar van die Kerk; overigens vragen wij naar niets anders dan wetenschappelijke waarde. Het gevolg nu van dat beginsel is, dat inderdaad aan onze academien *verschillende rigtingen zijn vertegenwoordigd.*

Wilde het Gouvernement een anderen weg volgen en op die rigtingen letten bij de benoeming, — het zou iets beoogen dat, naar mijn inzien, onuitvoerlijk zou zijn; want wat zou het gevolg daarvan wezen? Dat het Gouvernement uitspraak zou doen over de vraag, wat eigenlijk de Hervormde kerkleer is; dat het Gouvernement *judex* zou worden van godsdienstige twisten. Ik zal u een voorbeeld geven, Mijne Heeren. Ik durf een merkwaardig boek van een onzer voortreffelijkste hoogleeraren te Leyden ook nu nog noemen, ofschoon de geachte spreker uit de residentie mij, bij eene vroegere gelegenheid, toen ik het noemde, heeft verwezen tot eene refutatie, die toen weldra zou komen. Ik heb die refutatie gelezen, maar ook daarna durf ik dat boek nog noemen; het is het zeer bekende werk van den hoogleeraar Scholten. Wat bewijst nu die hoogleeraar in dat werk? Dat juist die rigting, die de geachte spreker uit de residentie en zijne vrienden voorstaan, *niet* is eene Hervormde rigting, *niet* behoort in de Hervormde Kerk. Wanneer alzoo ten uitvoer zou worden gelegd datgene, wat men van gindsche zijde verlangt, dan zou het Gouvernement eerst moeten uitspraak doen in den twist tusschen den hoogleeraar Scholten en de

partij, op gindsche banken gezeten, dan zou het moeten uitmaken, of deze wel in de Hervormde Kerk behoort. Mij dunkt, dit is een afdoend bewijs voor de onmogelijkheid, dat het Gouvernement bij de benoeming van hoogleeraren acht geve op de rigtingen in de Hervormde Kerk.

Maar nu heeft mij ten laatste getroffen — en hiermede eindig ik — hetgeen de geachte spreker uit Zutphen (de heer VAN DER BRUGGHEN) eigenlijk verlangt. Die spreker heeft gezegd: „Aan de academie te Utrecht zijn thans de meeste studenten in de godgeleerdheid. Aan die academie zijn slechts drie hoogleeraren. Nu zou ik er nog een vierde bij verlangen", en hij heeft ons zelfs bedreigd met een amendement. Ten einde wat? Ten einde het Gouvernement in de gelegenheid te stellen „zijn vriend", een voortreffelijk dichter (ik geloof, dat hij bedoeld heeft den heer BEETS), aan de academie te Utrecht te plaatsen als hoogleeraar in de godgeleerdheid.

Maar, Mijne Heeren, ik geloof dat juist te Utrecht eene zekere rigting in onze Hervormde Kerk niet is vertegenwoordigd, dat is de zoogenaamde Groninger school. Wanneer nu de geachte spreker eenvoudig een amendement voordraagt tot verhooging van het cijfer, om het Gouvernement de gelegenheid te geven van nog een vierden hoogleeraar te Utrecht aan te stellen, dan zal hij zijn doel niet bereiken. Want als dan het Gouvernement het verlangen van dien spreker volgt, dan zal ééne rigting, die daar niet is vertegenwoordigd, vertegenwoordigd moeten worden, en dan zou het wel eens kunnen gebeuren, bijv. dat een door mij hooggeacht predikant, een vriend van mijn academie-tijd, die eerstdaags naar Amsterdam vertrekt, in plaats van gegeven te worden aan die gemeente, te Utrecht aan de hoogeschool de studenten zou gaan onderwijzen en eene rigting voorstaan, die ook de mijne is.

De heer **van der Brugghen**:

Mijnheer de President, ik neem de vrijheid allereerst het woord te vragen tot een kleine rectificatie. Ik heb gisteren van eenigen mijner vrienden vernomen, dat zij uit mijne woorden hadden opgemaakt, dat ik, van de theologische rigting sprekende welke de heerschende is, ook de academie te Utrecht daaronder begrepen had en had willen aanduiden, dat de bedoelde rigting ook daar de overhand had. Zulks is verre van mijne bedoeling geweest, en indien ik mij op die wijze heb uitgedrukt, dan verwonder ik mij niet, dat mij het ongeluk overkomen is van mijne gedachten slechts gebrekkig weder te geven, en neem ik deze gelegenheid te baat om te verklaren dat niets dergelijks in mijne bedoeling heeft gelegen.

Ik neem voorts de vrijheid een woord te rigten tot den geachten spreker uit Leijden (den heer GEVERS VAN ENDEGEEST). Ik meende, Mijnheer de President, uit zijne woorden opgemerkt te hebben, dat in die woorden een kleine prikkel verborgen lag tegen de hooge vlugt naar hooge sferen, eene kleine krachts-aanwending om die te hooge vlugt, welke hij meende bespeurd te hebben, een weinig meer naar de aarde terug te voeren. Ik heb toen gemeend te mogen wijzen op het innig verband dat er is tusschen de hoogere en lagere sferen.

Tot mijn genoegen heb ik van dien spreker vernomen, dat het niet zijn voornemen geweest was er een afkeurend oordeel over te vellen, en ik neem dus gaarne hetgeen ik in antwoord tot hem heb gezegd, terug. Ik mag dus op het bondgenootschap van den geachten spreker rekenen, als ik nu de vrijheid zal nemen een woord van troost toe te spreken tot den geachten redenaar uit Utrecht (den heer VAN GOLTSTEIN), welke zich beklaagd heeft dat hij de hooge vlugt, die gisteren genomen is, niet kon volgen.

Ik wenschte namelijk den geachten spreker uit Utrecht te doen opmerken, dat die vlugt waarlijk niet zoo zeer buiten het bereik onzer debatten ligt, en dat het geene diepe, afgetrokkene, metaphysische contemplatien zijn, als men zegt, dat eene universiteit, eene academie, iets meer is en iets meer beduidt dan eene lagere school, welker roeping is een zeker quantum van kundigheden mede te deelen, waarmede men in zijn lateren werkkring zijn profijt kunne maken. Dat is niet de roeping eener academie en ook niet de edele roeping, durf ik zeggen, van het academisch onderwijs. Daarvan is de roeping niet enkel den jongelingen eene hoeveelheid kundigheden in te prenten, waarmede zij voorzien, predikanten of doctoren of advocaten kunnen worden; maar de roeping is, aldaar den jongeling door strijd heen te voeren, opdat hij zelf door eene zelfstandige keuze tusschen hetgeen waar of onwaar is in elk vak van wetenschap, kunne gevormd worden tot zelfstandige geleerdheid, die niet meer ziet door de oogen van den leermeester of professor, maar door eigene oogen om na te gaan wat waar en goed is. Daarom behooren de academien het brandpunt te zijn van onderscheidene rigtingen, en daarom moet er strijd zijn. Ik ben er zoo ver van verwijderd, Mijnheer de President, dien strijd af te keuren, dien strijd, gelijk hij voorgesteld is door den geachten spreker uit Utrecht, dat ik mij zeer verheug dat onze tijd vooral op theologisch gebied een levendigen strijd vertoont. Strijd is leven; waar hij niet was, zou de dood zijn, de dood voor alle wetenschap, maar vooral voor de heerlijk schoone wetenschap der godgeleerdheid.

Ik kan dus niet het gevoelen van den geachten spreker uit Utrecht deelen, wanneer hij in onze universiteiten eene volstrekte eenheid wil brengen, ten einde op denzelfden voet van wetenschap al de kweekelingen voor de theologie te vormen. Ik begrijp nu waarom die spreker zoo gedrukt heeft op de vorming van kweekelingen voor het Hervormde kerkgenootschap. Maar die eenheid, Mijnheer de President, is niet te bereiken; het is onmogelijk in onzen tijd van opgewektheid, van levendigen strijd, die eenheid tot stand te brengen, welke de spreker verlangt. Het zou bovendien in strijd wezen met de regten der waarheid. Men zou een fictiven toestand creëren en het feit ignoreren dat er werkelijk een groot verschil van rigtingen bestaat. Dit bestaat niet alleen bij de hoogleeraren, maar ook bij de jongelieden die het onderwijs zullen ontvangen; en nu is de vraag, aan welke zijde de waarheid zich bevindt. Het is de roeping der hoogleeraren en evenzeer der jongelieden dat te leeren onderscheiden, en volstrekte eenheid te willen, is bevordering eener eenzijdige en trage onwaarheid.

Maar ik moet daarenboven den spreker nog wijzen op de groote inconsequentie, waaraan hij zich, naar mijn bescheiden oordeel, heeft schuldig gemaakt, door eenheid van onderrigt voor de kweekelingen voor de Hervormde Kerk op onze universiteiten te vorderen. Als de spreker dat verlangt, zal hij genoodzaakt wezen consequent te zijn, en dan zal hij niet moeten toelaten, dat aan ééne academie (die te Utrecht) eene rigting gevolgd worde, die ik voor mij gaarne zie volgen, en dat men op de twee andere hoogescholen eene tegenovergestelde rigting volge. Ik acht het gelukkig, dat er te Utrecht gelegenheid is om in eene rigting te worden onderwezen, welke dáár hare stem kan verheffen, en wanneer ik gisteren verlangd heb, dat een vierde leerstoel zou worden opgerigt voor de theologie, dan heb ik dit niet gedaan met het oogmerk om daar eene rigting te bestrijden, welke bestreden zou moeten worden, maar om dien leerstoel waardiglijk bezet te zien, zoo het mogelijk ware, door den geachten man, die bij de godgeleerdheid ook met geluk de dichtkunde en de letterkunde beoefent. Ofschoon hij ook wel te Groningen beroepen zou kunnen worden en daar misschien met goed gevolg een strijd zou kunnen aanvangen, zoo moet ik bekennen dat ik er te zeer tegen op zoude zien, mede te werken om hem dien strijd op te leggen; welligt zoude hij in zoodanig geval dan nog liever naar de verre gewesten der Kaapstad ruste gaan zoeken. De spreker uit Utrecht heeft met een enkel woord gesproken van den vermeenden achteruitgang van het onderwijs aan onze hoogescholen, maar ik geloof niet dat daarover met die woorden is geklaagd door den geachten spreker uit Zwolle. Het zou misschien te gewaagd zijn om van achteruitgang te spreken. Ik weet wel dat het licht der wetenschap aan den hemeltrans onzer universiteiten nog heerlijk schittert; ik verheug mij in dezen roem van ons Vaderland. Evenwel mag ik de overtuiging, die misschien wel eenigzins op ondervinding gevestigd is, niet verzwijgen, dat ons academisch onderwijs, wat de regtsgeleerdheid betreft, toch wel wat beneden den roem staat der dagen van van der Kessel en Kluit, en, om van een korter tijdperk te spreken, van onzen Smallenburgh; de soliditeit dier dagen is niet meer daar. Vurig wensch ik dan ook dat aan onze academien, zoo al niet worde *teruggekeerd* tot de goede klassieke studie van het Romeinsche regt, in die studie ten minste worde volhard. Ik hoop dat men zich zal wachten om aan die klassieke studie, die den roem uitmaakte onzer voorvaderen, te substitueren eene gemakkelijke wetenschap van arresten en van nieuw gemaakte codificatien, die, ja wel een zeker getal artikelen in het hoofd brengen, maar niet die kennis van beginselen aanbrengen, welke den waren regtsgeleerde maakt en die hem in staat stelt om in elke quaestie onmiddellijk het ware van het valsche te onderscheiden.

Ik heb mij verpligt geacht deze opmerking, in het belang der wetenschap, welke ik lief heb, hier neder te leggen. Ik laat geheel en al aan mijn geachten vriend, voor mij gezeten, over om met een woord van beleefd en vriendelijk bescheid te antwoorden op hetgeen door den geachten spreker uit Almelo, den heer van Hoëvell, is in het midden gebragt. Slechts éène aanmerking moet ik mij daarom-

rent veroorloven. Die spreker heeft gezegd: het onderwijs is geene opvoeding; het is slechts een gedeelte der opvoeding. Ik meen dat hij daaruit de gevolgtrekking wilde afleiden, dat de opvoeding niet zou te huis behooren in de scholen, maar zich tot de huisgezinnen moet bepalen.

Ik erken zeer gaarne dat het onderwijs een gedeelte is der opvoeding, slechts een gedeelte, misschien zelfs een miniem gedeelte; maar juist omdat het een gedeelte daarvan uitmaakt, daarom is de opvoeding noodzakelijk ook voor het onderwijs; het totum is voor de pars onontbeerlijk. In de theorie moge dit duister schijnen, en misschien ben ik niet gelukkig geweest in mijne uitdrukking, misschien wel daardoor dat eene zaak, die uit zich zelve duidelijk en klaar is, onduidelijker wordt, wanneer men die nog duidelijker wil maken. Ik wil mij daarom hier liever op de ondervinding beroepen en aan dien spreker, die zelf kinderen heeft onderwezen — want dit was een gedeelte van zijne edele taak als Evangelieprediker —, vragen, of het hem mogelijk zou geweest zijn aan die kinderen iets mede te deelen, zonder eenige opvoeding, zonder eenige tucht, over die kinderen uitgeoefend? Heeft hij hun niet toegelaten gedurende het onderwijs bandeloos en onoplettend te zijn, maar heeft hij hun hunne zedelijke pligten in dit opzigt voorgehouden, dan is hij de baan der opvoeding ingetreden. Zonder opvoeding der kinderen, zou hij niets hebben kunnen doen, en zoo als hij niets zou hebben kunnen doen, zoo kan ook in geen school een half uur onderwijs gegeven worden zonder opvoeding, zoo zeker is het dat opvoeding en onderwijs niet te scheiden zijn. Hen die zulke stellingen voordragen, wil ik gevraagd hebben, een oogenblik het hooge standpunt hunner geleerdheid te verlaten en eene gewone dagschool binnen te treden. Zoo zij daar slechts een oogenblik getuigen willen zijn van het onderwijs, zullen zij, naar ik geloof, voor goed genezen zijn van hun verlangen om opvoeding en onderwijs vaneen te scheiden.

Langer zal ik uwe aandacht niet met beschouwingen over dit onderwerp bezig houden, maar ik zal thans den verderen loop der discussie afwachten en vooral met verlangen uitzien naar hetgeen nog door den geachten spreker uit Zwolle zal worden aangevoerd.

De heer **Schimmelpenninck van der Oije**:

Het is mij altijd eene vreugde, wanneer ik in gevoelen overeenstem met mannen, die ik als mensch en burger zoo hoog acht als de redenaars uit Zwolle en Zutphen, de heeren Groen van Prinsterer en van der Brugghen. Maar die vreugde ontgaat mij heden, en ik acht het pligt dit te doen opmerken, opdat het der Regering tijdig blijke dat niet alle leden in hunne beschouwing van dit onderwerp van de door hen geopperde beginsels uitgaan. Ik acht mij daarenboven nog verpligt daarvan te doen blijken, omdat ik ook eenmaal geroepen werd om voor het onderwijs van Staatswege te zorgen en het besluit van 2 Januarij 1842 door mij werd geprovoceerd.

Eeuwen lang hebben wij een lager onderwijs gehad, van staatswege op een godsdienstig dogma rustende, en eeuwen lang bleef de menigte uitgesloten, bij het leeren van lezen, schrijven en rekenen,

van eigenlijke opvoeding, naardien de leiding was opgedragen aan menschen, die veelal zelven onkundig waren, en hunne school als eene bijzaak beschouwden. Het was den meester geene roeping, maar, veelal tevens koster, eene werktuigelijke bijzaak, om zonder groot offer van studie wat te verdienen. Hooger inzigt moest toen alleen gegeven worden door den geestelijke of dominé, die de jeugd in het eenvormige keurslijf van zijn dogma wrong, en genoeg gedaan had wanneer hij alles weerde wat niet met het heerschende geloof overeenstemde. Bijgeloof voor den niet denkende, ongeloof voor hem, dien de banden te naauw waren, ontkiemden, en wanneer ons land zich in de 16de en 17de eeuw gunstig onderscheidde, zal niemand dit aan het genoten onderwijs dank zeggen, ja was het in weerwil van dien.

Met de godsdienst van Staat moest dit onderwijs tevens vallen. Het Evangelie mogt zijne waarde behouden, maar de mensch kreeg nù eerst vrijheid van denken en oordeelen.

Wraak ik de omwenteling van 1795 in hare vernielende beginselen, zoo deed zij toch ook een weldadig, meer algemeen verspreid licht opgaan: weldadig vooral werkte dit op het schoolwezen.

Eerlang werden de onderwijzers voor het vak beter opgeleid, allengs verhieven zich scholen, meer dien naam waardig. De Staat, de gemeente, de ingezeten begon in te zien dat het onderwerp een offer vereischte. Onderwijs werd tevens opvoeding. De heilzame wet van 1806 gaf regtens, wat reeds in den geest der natie lag.

Hieraan, meer dan aan iets anders, schrijf ik het toe, dat de menigte minder bekrompen leerde denken, gezonder begrippen kreeg, hare waarde als mensch en burger leerde kennen, — al ontken ik de gebreken en gevaren niet, die onvolledige kennis, die betweterij in hetgeen men naauwelijks begrijpt, tot nasleep heeft.

En nu de vrije school. Al moet men van een vast beginsel uitgaan, daarom is de gemengde school niettemin in staat overeenkomstig de Christelijke beginselen te leeren, zonder in de twistgedingen der dogma's te treden. De meerdere diepte en omvang van het lager onderwijs staat den wijzen meester eer ten dienste dan zij hem belemmert.

In de aanbidding van God, in het zaligmakende der leer van Christus, in het streven naar deugd, naar waarheid, liefde tot zijne naasten en ijverige pligtsbetrachting voor dit en het volgend leven stemt men overeen; is dat veld niet ruim genoeg?' Zal men over de predestinatie, over den vrijen wil, over de onfeilbaarheid der Apostelen, over de beteekenis van het zoenoffer op Golgotha, over kerkleer onder de leiding van eenen aardschen stedehouder Gods, of persoonlijk onderzoek van de bedoeling des Evangelies, over al dan niet zaligen, al dan niet heiligen, en als gevolgtrekking over het gezag van Kerk en Staat, op school dogmatiseren? Ik acht het roekeloos, gevaarlijk, èn wegens het verschil tusschen de gezindheden, èn omdat men geene voldoende kennis ten deze van de meeste onderwijzers mag verwachten, èn omdat men de opleiding van het kind tot mensch, burger, niet kan vereenzelvigen met de bijzondere (al zijn zij niet strijdige) eischen van eenig godsdienstig dogma.

Het besluit van 2 Januarij 1842 geeft den godsdienstleeraar de bevoegdheid om elken dag de kinderen, tot zijne Kerk behoorende, in de afzonderlijke leer te onderwijzen. Verder te gaan acht ik vijandschap kweeken tusschen de deelen van het opkomend geslacht, en van staatswege regelen wat niet tot zijne roeping behoort.

De aantijging, dat het onderwijs in verband met de opvoeding zoo doende zielloos is, en men den Staat tot atheïst verklaart, treft mij niet. Er is onderscheid tusschen niet gelooven en het leerstellige voorschrijven, tusschen eene zedekunde die met de Christelijke beginselen overeenstemt, en het toetsen der schismatieke punten. De school legt een fundament, waar elks godsdienst op bouwt.

Strekt de gemengde school hier en daar tot bevoordeeling van eene secte, dan bewijst het tegen den onderwijzer en schoolopziener, tegen de wijze van toepassing van een goed beginsel. Die verkeerdheid zoude, bij naauwgezette keus van het personeel, uitzondering worden, indien zij niet door wantrouwen, door overdrijving gevoed werd. Laat ik er bijvoegen, dat het kwaad zijn geneesmiddel medebrengt, door het waken en de belangstelling van allen op te wekken.

Geef een ieder vrijheid tot onderwijs, al is het met de waarborgen van bekwaamheid en zedelijkheid, en gij moedigt aan om voor elke godsdienstige gezindte eene afzonderlijke school op te rigten. Tusschen de vrije en de secteschool is eene zoo naauwe verwantschap, dat zij ligt ineensmelten. Ik weet dat men dit loochent en vrijheid alle eenzijdigheid uitsluit. Maar zal men loochenen, dat de vrije school niet gevorderd wordt om in gebrek aan onderwijs te voorzien, en de geheele strekking medebrengt om bepaalde katechetische beginselen tot grondslag van het vrije onderwijs te leggen; zoo al, dan strijdt men om hetgeen reeds bezeten wordt.

Men zegt, het zij gedoogend, niet gebiedend. De Staat behoude zijne scholen. Maar wat dan? Het kan alleen in groote gemeenten of door aanzienlijke offers van eenigen worden toegepast. Voor ¾ zal men moeten kiezen tusschen geene scholen of éene gemengde. Reeds dit maakt de zaak onpractisch, want men mag het goede niet aan ¾ der bevolking onthouden. Tallooze proefnemingen zullen heinde en verre genomen worden, geldelijk met het gevolg, dat de onderwijzers van staatswege althans tijdelijk geen bestaanmiddel overhouden, bijaldien de Staat niet met groote offers schadeloos stelt. Ik zeg met groote offers, en stel Frankrijk tot voorbeeld: daar is het onderwijs vrij; maar de Staat zorgt toch voor ten minste eene zijnerzijds betaalde school in elke der 40,000 gemeenten, en besteedt daartoe, bij beterkoop leven dan hier, fr. 20,000,000. Zullen wij de *f* 150,000, voor onderwijzers bestemd, naar verhouding tot een millioen gulden opvoeren, staatkundig met het gevolg dat men zoovele beginselen als gezindten, of zelfs als gemeenten, zal zien ontstaan?

Ik huldig de autonomie der onderdeelen meer dan de strekking der jongste jaren, doch met voorbehoud van algemeene regelen tot waarborg van het staatsbelang.

Ik eerbiedig de vaderlijke magt in huis en bij privaat onderwijs, maar stel er perken aan, zoodra zij, bij vereeniging van meerderen, naar buiten werkt.

Ik weer geene bijzondere scholen, mits aan de gemeente of het centraal bestuur een oordeel over de behoefte of het wenschelijke worde voorbehouden.

Avondscholen, zondagsscholen, bewaarscholen, zoo heilzaam in doel en uitwerking, zal men ook dan bij toenemende belangstelling zien toenemen.

Ik durf echter het bestaande goede niet aan de kansen van partijzuchtige proefnemingen ondergeschikt maken.

Dit een en ander was niet strijdig, maar in overeenstemming met het besluit van 2 Januarij 1842; een besluit dat, bij de eenzijdige strekking des tijds, als eene laatste proef moest zijn om de beginselen der wet van 1806 te blijven handhaven.

Zal men intusschen uit het gezegde afleiden, dat ik het bestaande goedkeur of voldoende acht? Het zoude met de bedoeling strijden.

Elk tijdstip heeft eigenaardige behoeften. Er moet naar vooruitgang, naar toenemende ontwikkeling worden gestreefd. De wet van 1806 was, toen zij ontstond, een roem voor ons land, die aan duizenden eene vroeger gemiste kennis schonk. Minder veroordeel, opgeklaarder oordeel, zelfdenken, aanleiding tot nuttige toepassing mogten er van verwacht worden; en toch eischt die wet thans wijziging. Niet zoo zeer om haar beginsel, dan om dat uitlegging en toepassing ze schier beginselloos schijnt te maken, en eenige bepalingen niet meer op onzen toestand passen.

Ik sta in beraad om u het gebrekkige aan te wijzen, dat mijns erachtens in het bestaande schoolwezen bestaat, maar moet dan in bijzonderheden treden die thans niet aan de orde zijn. Het zij dus als ontijdig teruggehouden.

Echter nog een algemeen woord ten slotte. Was ik Roomsch-katholijk, en vermengde ik dan de eischen of belangen van den burger met die van den geloovige, hetgeen men trouwens niet zal willen, dan moest ik de vrije school voorstaan, omdat zij noodzakelijk onder de leiding der geestelijkheid zoude staan, en de onwrikbare eenheid dier Kerk, welke elks inzigt of geloof aan het gebod van Rome ondergeschikt maakt, eene grootere kracht aan de Kerk zoude geven. Omgekeerd begrijp ik het niet, hoe wij Protestanten, de zaak uit het godsdienstige oogpunt beschouwende, voor vrije, dat is in de gevolgen onmisbaar voor gezindheidsscholen, kunnen zijn. Bij elks bevoegdheid om zelf te onderzoeken wat de Heiland gebood of bedoelde, is eenstemmigheid van opvatting onmogelijk, en moesten die onderscheiden Protestantsche secten ontstaan, die deze of gene geloofspunten in verschillenden zin opvatten. Is die veelzijdigheid van beschouwing vruchtbaar in het naderen der eeuwige waarheid; kunnen wij op den duur niet dan winnen bij grondige polemiek; zoo acht ik het toch strijdig met het staatsbelang, ja roekeloos, beginselen van strijd in ongesloten jeugdige hersenen te leggen, die ons kunnen onderwerpen aan het *divide et impera*.

Gebiedt de Grondwet vrijheid, men leenige dan het kwaad door waarborgen.

Mijne Heeren, na het voorafgegane mogt ik niet geheel zwijgen, al was ik niet tot spreken voorbereid. Ik was voornemens terug te

komen op het staats-examen. Maar om in geene herhalingen te vervallen, beroep ik mij eenvoudig op hetgeen, naar ik meen, te dien aanzien afdoende is gezegd door den geachten spreker uit Utrecht (den heer VAN GOLTSTEIN), waarmede ik mij volkomen vereenig.

Een derde punt, niet met stilzwijgen voorbij te gaan, betreft de hoogleeraren van de hoogescholen. Ik heb met groot genoegen de beginselen gehoord, deswege gisteren door de redenaars uit Amsterdam in het midden gebragt. Ik beaam, Mijne Heeren, het groote bezwaar, daarin bestaande, dat wij onze krachten te veel verspreiden. Het is niet te ontkennen, dat voor een klein land als het onze, drie hoogescholen te veel zijn, en dat men voor drie hoogescholen niet al datgene kan doen, wat men zou kunnen doen, zoo wij slechts ééne of hoogstens twee hoogescholen hadden. Maar ik voeg er bij, dat het bestaan der drie scholen, het, mijns inziens, schier ondoenlijk zal maken, eene of meer daarvan op te heffen; wij hebben dus slechts te kiezen tusschen het kwaad, om het hooger onderwijs aan die drie academien gebrekkig te doen zijn, of daarvoor groote offers aan te brengen. Vergelijkt men hetgeen aan andere hoogescholen plaats heeft, ik wil slechts die van Bonn en Berlijn noemen, dan vindt men daar wel driemaal zooveel hoogleeraren als bij ons, en waarom? omdat de vorderingen die de wetenschap in verschillende vakken maakt, de opzettelijke behandeling vorderen van specialiteiten, die wel niet het verband behoeven te verbreken, maar toch toelaten een dieper doordringen en het onderwijs dienstig maken aan de opleiding. En, vergeten wij het niet, de hoogeschool heeft wel tot hoofdbestemming om het opkomend geslacht wetenschappelijk te vormen; maar als men de sommiteiten in de onderscheidene vakken tot hoogleeraar benoemt, worden die instellingen tevens brandpunten die alom licht verspreiden. Tusschen het onvoldoende en uitbreiding moetende kiezen, en geene opheffing durvende wenschen, vraag ik, of wij, die zooveel doen voor het stoffelijke — en bij voldoende middelen te regt —, ook niet iets meer zouden moeten doen voor het hooger onderwijs, en of de redenaars geen gelijk hadden, toen zij het verlangen opperden, dat meer hoogleeraren zouden worden benoemd in vakken, waar de gekoppelde werkkring voor de krachten van één man te zwaar is. Ik durf, omdat een spreker het reeds vóór mij deed, zelfs een stap verder gaan, en heb, dit zeggende, op dit oogenblik bepaald het oog op één man. En voorwaar, ik ben wel onpartijdig, als ik dit zeg. Want die man volgt eene rigting die geenszins de mijne is. Zijn naam is genoemd. Het is dominé BEETS, een man, in zijn vak uitmuntende, een man in zijn vak wel eene sommiteit, en dan acht ik het, welke rigting hij ook moge volgen, wenschelijk, dat zulk een man voor het Vaderland behouden blijve, al erken ik daarbij, dat de keus van het personeel, bij uitsluiting van ons, aan de Regering is opgedragen. Het hooger onderwijs moeten wij — ik wil die uitdrukking eens bezigen — objectief en niet subjectief beoordeelen, en minder vragen naar de rigting dan naar de bekwaamheid van hem, die er toe geroepen wordt. Ik vrees ook den strijd niet tusschen geleerden. Zelfs op dit terrein provoceer ik dien strijd; want het licht en de wetenschappen zullen er bij

winnen, als mannen van verschillende rigtingen aan het hoofd staan, mits uitmuntende, mits in staat om tot leidsmannen eener rigting te strekken. Ik zou het betreuren, indien geldelijke bezwaren alleen ons hooger onderwijs terughielden van datgene hetwelk eene behoefte is van den tijd, zoo wij geen gelijken tred hielden met hetgeen in andere landen plaats vindt.

De heer **Mackay**:

De opmerking is gemaakt, dat menige redevoering, hier gehouden, aanvangt met den aanhef, » slechts weinige woorden'', » eenige woorden'', en dat bij slot van rekening, al die weinige woorden evenwel eene groote som uitmaken. Ik wil echter op die wijze aanvangen, maar daaraan getrouw blijven en slechts enkele woorden spreken. De vorige spreker (de heer Schimmelpenninck van der Oije) heeft eene rede gehouden over het lager onderwijs, die mij wel eenigzins getroffen heeft, doch zóó, dat ik meen, dat zij geen opzettelijke beantwoording noodig heeft, omdat de aangevoerde argumenten tot de zoodanige behooren, die reeds sinds zoo lang en reeds zoo vaak, en naar ik meen voldoende, zijn beantwoord. Ik bepaal mij dan ook bij een paar uitdrukkingen. Hij heeft de wet van 1806 genoemd eene heilzame wet. Die heilzaamheid geef ik, in zeker opzigt, voor het oogenblik toe, maar ik voeg er bij, dat de onheilzame uitlegging, aan die wet gegeven, de heilzaamheid der wet heeft vernietigd. Ware die wet uitgevoerd geweest, zoo als zij later werd toegepast, ik geloof, wij zouden minder bezwaren hebben en meer eenstemmig zijn in de erkenning der heilzaamheid van die wet.

De spreker heeft als eene vrucht dier wet voorgedragen: meer gevoel der waarde van den mensch. Is dit de heilzame vrucht der wet, dan kan de spreker gerust zijn, daar men thans het minste lijdt aan het euvel, van zich zelven niet te waarderen.

De geachte spreker is opgekomen tegen al wat dogma is. Ik zal dit genoegzaam afgehandelde punt niet weder behandelen, maar den spreker alleen herinneren, dat hij zelf een school-dogma heeft opgegeven, bestaande in het *streven naar deugd*, *het streven naar waarheid*, *het streven naar liefde voor den evenmensch*, *het streven naar eigen pligtsbetrachting*. Het zal er nu op aankomen of dit school-dogma meer innerlijke waarde heeft dan het kerkdogma, dat met de school in verband kan worden gebragt. Ik behoef niet te zeggen, dat ik daarmede niet bedoel het brengen op de school der theologische geschilpunten, die de spreker heeft opgesomd. Ik weet niet of de spreker ooit eene bijzondere school van de 1ste klasse heeft bezocht, en wel van die rigting, die hij meent te moeten bestrijden. Heeft hij eenmaal zulk eene school bezocht, dan zal hij, geloof ik, wel van zienswijze veranderen.

Wat betreft het besluit van 1842, wil ik alleen zeggen, dat, zoo het heilzaam was, dit heilzame gelegen lag hierin, dat het wederom een middel is geweest om de onheilzame uitlegging der wet van 1806 tegen te gaan door een beroep daar te stellen op Gedeputeerde Staten, en door middel van dat beroep, op het punt der vrije scholen, werking aan de wet van 1806 te geven.

Er is veel gesproken over het lager en hooger onderwijs en met geen enkel woord over het middelbaar onderwijs. Ik wil in geen breedvoerig onderzoek treden omtrent het al of niet doeltreffende der gymnasia, noch omtrent hetgeen het middelbaar onderwijs in het algemeen behoeft. Ik bepaal mij bij eene opmerking, hier voor den Minister, en voor zoo ver zij elders reikt, voor alle besturen, dat er toch op worde gelet en voor worde gewaakt om het onderwijs op de gymnasien niet te overdrijven en door encyclopedistisch onderwijs geen oppervlakkige jongelieden te vormen. Men mag het wel met aandacht gadeslaan, opdat wij niet jongelieden verkrijgen, die fabriekmatig voor het examen worden voorbereid, die, uit vrees voor nota's en door zucht tot menigvuldige prijzen, tot aan het examen komen, en, is het gelukt, boeken en studie ter zijde werpen. Zij worden opgevuld, ik mag zeggen opgepropt, met allerlei, en de ware wetenschap en de ware liefde voor de studie hebben zij niet; de intellectuele ontwikkeling is niet genoeg op den voorgrond, terwijl het fabriekmatig klaar maken voor het examen te veel wordt doorgedreven.

Over het hooger onderwijs zal ik natuurlijk geen oordeel uit de hoogte vellen. Ik vernam dat dit onderwijs niet vooruitging; ik heb het gebrekkig hooren noemen; ik oordeel niet; en zoo ik een middel dat mij wenschelijk voorkomt, aangeef, het is met bescheidenheid, bijna met schroomvalligheid. Het middel, dat, naar mijne denkbeelden, zou kunnen en moeten worden aangewend en dat mij inderdaad eenvoudig en doeltreffend voorkomt, is het toelaten der vrije docenten, om de jongelieden, die meer speciaal sommige vakken zouden willen behandelen, daartoe in de gelegenheid te stellen. Ik kom hier echter slechts ter loops op neder; wij behandelen later, ik hoop spoedig, eene wet ook op het hooger onderwijs.

De spreker uit Almelo, die mij door zijne rede heeft uitgelokt om het woord op te nemen, heeft van eene illusie gesproken. Ik wil hem aanstonds op eene dubbele illusie opmerkzaam maken. De eerste is zijn begrip van den Staat. Hij wil eene burgermaatschappij, een menschelijken Staat, die geene Kerk, ja geen godsdienst kent, een Staat die zelfs door de Kerk *in de verrigtingen der groote menschelijke taak en in zijne zelfstandige ontwikkeling* belemmerd zou worden, en dus uitsluit al wat godsdienst, en *a fortiori*, al wat Kerk is. Zulk een Staat is, naar mijne wijze van zien, eene illusie, onuitvoerbaar; maar in het stelsel van gindsche zijde, dat dezerzijds bestreden wordt, — een strijd geheel stelselmatig, niet persoonlijk — een hoofdbeginsel, waarop wordt gebouwd en waaruit veel wordt verklaard. In dit stelsel is de Kerk een particulier genootschap; in dit stelsel scheidt men onderwijs en opvoeding; en gij moet het doen, want opvoeding raakt aan godsdienst, en de Staat, die eene *menschelijke taak te verrigten heeft*, sluit godsdienst buiten.

Die menschelijke Staat is een illusie-Staat; de Staat waarin men alleen als mensch leeft, en zich als mensch beweegt, waar de mensch alles regelt en organiseert, die illusie is onhoudbaar. Wat gij uitsluit, en wat reeds door vroegere proefnemingen in dat stel-

sel is uitgesloten, heeft slechts verdubbelden invloed van het uitgeslotene bevorderd.

In dat stelsel, in dien bloot menschelijken Staat was natuurlijk het besluit van 1815 zeer onwelkom en daarom bestrijdt die spreker dat besluit, en vermits het niet is weg te redeneren, tracht hij dat besluit te ontzenuwen. In dien menschelijken Staat, met zijne Kerken als particuliere genootschappen, in dit accoord van menschelijke harmonie, van Staatseenheid, moest de bepaling van het besluit »vorming voor de Hervormde godsdienst" een wanklank zijn. Godsdienst past in dien Staat; Hervormde godsdienst allerminst. De spreker heeft het besluit in zijn stelsel van pas willen maken en het ten andere door onderlinge vergelijking der artikelen willen ontzenuwen.

Het besluit te voegen naar zijn stelsel is de tweede illusie waarin de spreker verkeert. Hij beweerde: ja de Staat leidt wel op voor de Hervormde godsdienst, maar de Staat doet dit uit vriendelijkheid, de Kerk kan daar gebruik van maken, indien zij wil; en indien zij dit niet wil, behoeft zij er geen gebruik van te maken. Ik geloof het niet. Ik geloof, dat het onderwijs aan eene hoogeschool verpligtend is: maar behalve dat, is het geene illusie om het besluit te beschouwen geheel onafhankelijk van zijnen oorsprong? Staat het niet in verband met de begrippen die toen heerschten? Had men in 1815 niet wel degelijk het oog op de oude theologische Hervormde faculteiten? Men moge dit noemen eenen verouderden toestand, er ligt in allen gevalle een ander denkbeeld in, dan wat de spreker voorstaat die het besluit verwringen wil tot opleiding in bloot wetenschappelijke theologie en het kerkelijk karakter tracht te ontzenuwen. De geschiedenis echter verdringt het stelsel. De Staat moet leeraren vormen, speciaal voor de Hervormde Kerk, en kan zich dus niet plaatsen op een louter wetenschappelijken grond. De Kerk heeft haar regt.

De spreker heeft het besluit door onderlinge vergelijking der bepalingen trachten te ontzenuwen. Hij beweert, dat al wat men van de hoogeschool verkrijgt, buiten de Kerk omgaat en de graden alleen wetenschappelijke academie-graden zijn. Hij meent dat dit volgt uit artt. 82 en 83 van het besluit. De Regering heeft daar zelve voorgeschreven wat de candidaat zal moeten kennen. Mijne Heeren, zoo ver is men toen ter tijde niet gegaan; die afscheiding van Kerk en wetenschap bestond toen niet. Ter bevestiging van dit gevoelen beroep ik mij op het Koninklijk besluit van 5 December 1816, regelende de Luthersche seminarien. Wanneer een student van het Luthersche seminarium een graad wil bekomen, wat doet dan de Staat? De Staat laat dan een professor komen, uitsluitend van de Luthersche kweekschool, om dien graad te verleenen. In het besluit, dat ik daar zoo even heb aangehaald, zegt art. 10:

» De academische graden van candidaat en van doctor in de god-
» geleerdheid voor het Luthersche kerkgenootschap, zullen verleend
» worden, door de theologische faculteit van de hoogeschool te Ley-
» den, bij welke, in dat geval, de hoogleeraar in de stellige god-
» geleerdheid zal vervangen worden door den gewonen hoogleeraar
» van de Luthersche kweekschool te Amsterdam, of bij deszelfs af-

» wezendheid door den oudsten in dienst of benoeming der buiten-
» gewone Luthersche hoogleeraren.''

Indien de Staat nu bloot een staatsonderwijs gaf, een staatsgraad verleende, waartoe dan die professor? Neen, de Staat heeft begrepen, dat er eerbied moest wezen voor het dogma, en dat niet de Staat alleen kon bepalen, niet wat een bloot wetenschappelijk, maar wat een kerkelijk candidaat en doctor weten moet. De Staat had destijds ten minste dien eerbied voor de Kerk. Ik meen dat, wat de spreker heeft gezegd, dat volgens het besluit van 1815, er niets anders zou zijn dan een eenvoudig staats-onderwijs, dat de Staat alles kon bepalen en doen, dit door de bepaling van het opvolgend besluit van 1816, in verband met dat van 1815, geheel is wederlegd.

De spreker heeft gezegd, dat de Staat op niets behoeft te letten, dat de Staat naar geene rigting vraagt. Ik zal beide gezegden zamen wederleggen. Wat de Staat *vraagt*, weet ik niet; maar wat de Staat gevraagd heeft, weet ik zeer wel, en dit stond in verband met het voornemen, dat de Staat sedert 1816 had, om alle Protestantsche kerkgenootschappen te vereenigen; eene bedoeling die later uit daadzaken is gebleken. In verband nu met die bedoeling stond ook het beroepen van hoogleeraren. Daarbij moest natuurlijk al hetgeen positief confessioneel was, worden geweerd. Al wat het plan, het voornemen, om eene enkele Evangelische Kerk te hebben, verstoorde, moest worden geweerd, en nu moet men niet zeggen: men vraagt niet naar eene rigting; het is eene daadzaak dat men geweerd heeft, geweerd al wat niet tot die geliefkoosde eenzijdige rigting behoorde. En wat is de vraag dezerzijds? Wij vragen geene uitsluitende, exclusive toepassing van het regt der Hervormde Kerk, zoo als zij rust op hare belijdenis, der confessionele rigting, indien men haar zoo noemen wil. Wij vragen juist, dat het jegens haar gepleegde onregt ophoude, dat zij met billijkheid worde behandeld en dat de exclusive rigting, die nu heerscht, ophoude.

Men kan ons niet tegenwerpen: gij zijt zoo klein, zoo weinig in getal; dat doet er niet toe: het geldt hier een beginsel, een regt, en deze Regering zal dit beginsel niet willen verwerpen. Immers ik zie dat zij bij de beantwoording van het VIde hoofdstuk der Staatsbegrooting, de kerkgenootschappen niet beschouwt als particuliere genootschappen, maar als zelfstandige ligchamen.

Wij vragen eenvoudig van de Regering billijkheid en eerlijkheid, wij vragen afstand van het oude stelsel en dat men lette op het andere gedeelte. O! ik voorzie de beschuldiging: gij wilt door de politieke kracht worden opgeheven, ondersteuning genieten van den sterken arm der Regering! Neen, Mijne Heeren, integendeel. Ik vraag opheffing van dien publieken invloed, en vermits de verpligting daar is om volgens het besluit de professoren te benoemen, verlang ik dat die verpligting naar eerlijkheid en regt worde uitgevoerd. Geene eenzijdige rigting die genoeg bekend en zigtbaar is. Daaraan moet een einde worden gemaakt. Wij vragen het in het belang der wetenschap, van het regt en van de eerlijkheid.

Ik hoop dat bij deze Regering, die niet het stelsel heeft van een

abstracten Staat (een stelsel dat ik overigens als zoodanig eerbiedig), geen stelsel waarin godsdienst en Kerk als particuliere zaken worden beschouwd, — dat die Regering er op zal letten en niet zal vragen of zij aan dezen of genen eene dienst doet, maar of zij haar pligt als Regering volbrengt, en juist daar waar minderheid, maar waar onregt is, regt en billijkheid zal handhaven.

Het besluit is daar; het legt verpligtingen op de Regering die ze moet volbrengen; zij moet den regten en eerlijken weg volgen en den ouden weg verlaten, dien weg van eenzijdigheid, die zooveel bitterheid heeft te weeg gebragt, en aan welken eindelijk toch, uit liefde voor vrede en eensgezindheid, een einde moet worden gemaakt. Nogmaals, Mijne Heeren, ik vraag geene eenzijdigheid, maar regt, ik vraag niets exclusiefs, maar eenvoudig dat die eenzijdige rigting, die door de Regering zoo zeer is voortgeholpen, zal worden opgeheven. Geen beschuldiging: gij vraagt ondersteuning van den politieken arm. Die arm heeft ondersteund, en die mij beschuldigt, veroordeelt zich zelven. Eene niet te loochenen eenzijdigheid worde ten minste opgegeven!

De Minister **van Reenen**:

Mijnheer de Voorzitter, door de belangrijke redevoeringen, die in den loop van gisteren middag en heden ochtend gehouden zijn, is de behandeling van de begrooting eenigzins op den achtergrond geraakt. Tegen de posten dezer afdeeling zijn nagenoeg geene aanmerkingen gemaakt; — die, welke in het midden zijn gebragt, betreffen meer posten welke ontbreken, dan wel die uitgetrokken zijn. Evenwel ik beklaag mij niet; ik heb met de meeste aandacht de belangrijke discussie die in deze Vergadering gehouden is, gevolgd; ik heb gevolgd de algemeene beschouwingen der leden omtrent hetgeen naar hunne verschillende inzigten, bij het ontwerpen van eene wet op het lager en hooger onderwijs zoude moeten in acht genomen worden. Het is evenwel mijn voornemen niet die leden daarin te volgen. Ik zou vreezen dat van de plaats waar ik hier sta, ik welligt óf te veel, óf te weinig zou zeggen. Te veel voor deze gelegenheid, dewijl de wet op het onderwijs niet wordt behandeld, te weinig om wel begrepen te worden hier in deze Vergadering en ook buiten deze zaal. Ik zal mij derhalve bepalen tot het beantwoorden van die punten, welke in de verschillende redevoeringen zijn voorgekomen en waaromtrent een bepaald antwoord noodig is.

Zoo kom ik vooreerst tot de merkwaardige rede die de spreker uit 's Gravenhage over dit onderwerp heeft gehouden.

Die spreker heeft in de eerste plaats betreurd dat de wet op het onderwijs, zoo dikwijls reeds toegezegd, tot op dit oogenblik niet tot stand was gekomen, en hij heeft daarbij gevoegd de vrees, dat die wet welligt nog in geruimen tijd niet zou worden in het leven geroepen.

Ik moet herhalen hetgeen ik bij het behandelen van het ontwerp-adres van antwoord op de troonrede heb gezegd, dat ik mijne beste krachten zal inspannen, om zoo mogelijk een ontwerp in deze zitting aan de Vergadering aan te bieden. Of het de goedkeuring der

Vergadering zal wegdragen, daaromtrent valt natuurlijk niets te zeggen. Ik geloof evenwel, dat het tot stand komen eener wet op het onderwijs eerst dan mogelijk zal zijn, wanneer bij het beoordeelen der voorgedragen bepalingen steeds voor oogen wordt gehouden het algemeen standpunt waarop de Regering geplaatst is, en waarvan zij niet mag afwijken bij het behandelen van dit belangrijk onderwerp.

Indien die spreker mij bepaald had afgevraagd, wat mijn voornemen was betrekkelijk de aanstaande wet op het onderwijs, ik geloof dat ik hem het antwoord zou hebben moeten schuldig blijven, om de reden, reeds vroeger door mij ontwikkeld, dat naar mijn oordeel het oogenblik daartoe nog niet gekomen is, en omdat ik wensch bij het aanbieden van een wets-ontwerp de beginselen die ik voorsta, in hun zamenhang aan de Vergadering aan te bieden.

Dat heeft de spreker dan ook niet van mij gevraagd, maar hij heeft meer bepaaldelijk mijn gevoelen uitgelokt omtrent de toepassing van de thans bestaande wet en verordeningen. De spreker heeft zijne rede in drie deelen gesplitst. Hij heeft in de eerste plaats gesproken van het bijzonder onderwijs, in de tweede plaats van het openbaar lager onderwijs, en in de derde plaats van het hooger onderwijs.

Omtrent het bijzonder onderwijs heeft de spreker zijn wensch te kennen gegeven, dat deze Regering zou handelen in den geest en den zin der bestaande verordeningen. Dat is geheel de bedoeling der Regering; maar zij wenscht tevens die verordeningen, zoo lang zij bestaan en tot dat zij door andere wettelijke bepalingen zullen zijn vervangen, in acht te nemen en te handhaven.

In de tweede plaats heeft de spreker den wensch te kennen gegeven, dat bij het toestaan van de oprigting van bijzondere scholen, niet *alléén* op het getal der bestaande scholen zou worden gelet, en dat niet alles aan de willekeur der plaatselijke besturen zou worden overgelaten.

Het beginsel van vrijheid van onderwijs, Mijne Heeren, is in de Grondwet neêrgelegd. Wat mij betreft, ik heb het altijd betreurd, wanneer om deze of gene weinig voldoende reden door een gemeentebestuur de oprigting van bijzondere scholen werd geweigerd. Ik meen, in eene andere betrekking waarin ik geroepen werd die verordeningen toe te passen, meer dan eens daarvan het bewijs te hebben gegeven. Het is mijn voornemen om op dezelfde wijze voort te gaan, doch ik wensch ook hierbij de bestaande verordeningen in acht te nemen, en bijaldien, krachtens die verordeningen, aan een plaatselijk bestuur, of aan Gedeputeerde Staten, de beslissing is opgedragen, dan geloof ik, dat de Vergadering het mij ten goede zal houden, dat ik, als Minister, niet tusschen beide treed. Ik wensch hierin volstrekt geene reactie; evenmin in deze zaak, als in vele andere opzigten.

De spreker heeft in de tweede plaats behandeld het openbaar lager onderwijs. Hij heeft daarbij zijne zienswijze omtrent dat onderwerp doen kennen. »Ik wensch de erkenning," heeft hij gezegd, »door den Staat van de regten der Kerk. Ik verlang even-

wel geen bepaald overleg met de Kerk; ik verlang geene gezindheidsscholen; geen katechetisch onderwijs op die scholen." De zienswijze van dien spreker heeft voornamelijk betrekking op de bepalingen, die nog moeten *worden* vastgesteld. Ik treed dus niet in eene beoordeeling of bestrijding daarvan; maar ben bereid om die mededeelingen, welke ook op mij een diepen indruk hebben gemaakt, in gedachten te houden en er, zooveel als van het algemeen standpunt van de Regering mogelijk zal zijn, op te letten bij het ontwerpen der wettelijke bepalingen die verwacht worden. Maar ook heeft de spreker gezegd, dat hij wenschte en verwachtte, dat door de Regering zouden worden kenbaar gemaakt twee inzigten ten aanzien van de toepassing van de bestaande verordeningen. Hij heeft gevraagd, hoe de denkbeelden van de Regering waren omtrent de wet van 1806? of, volgens die wet, de gemengde scholen niet als facultatief moesten worden beschouwd en andere scholen daarnevens konden geplaatst worden. Ik moet daar op antwoorden, dat, naar mijne wijze van zien, tot grondbeginsel van de wet van 1806 liggen *de gemengde scholen*, en dat, zoo lang die wet bestaat, de openbare scholen *gemengde scholen* zullen moeten zijn. Ik zou derhalve aan den spreker de verzekering niet mogen geven, dat de Regering zoodanige splitsing in de tegenwoordige omstandigheden zal bevorderen. Ik geloof dat zij, met het oog op de bestaande bepalingen, die verzekering niet kan geven.

Met betrekking tot het lager onderwijs heeft die afgevaardigde in de tweede plaats ook nog zijn wensch te kennen gegeven, dat van staatswege gezorgd zou worden voor eene Christelijke opvoeding. In abstracto beschouwd, geloof ik dat geene scheiding tusschen opvoeding en onderwijs moet gemaakt worden; maar het is eene andere vraag of, van *haar* standpunt, de Regering voor zoodanige Christelijke opvoeding kan en moet zorgen bij de wet. Ik weet zelfs niet, of in het algemeen zoodanige staatszorg voor de opvoeding wel zou worden gewenscht.

In de derde plaats heeft de geachte spreker over het hooger onderwijs het woord gevoerd, meer in het algemeen; maar vooraf is eene vraag gedaan, naar aanleiding van het antwoord der Regering in hare memorie op het Voorloopig Verslag der Kamer. De spreker heeft zijn leedwezen geuit over het lakonieke van dat antwoord. Die aanmerking is ook door andere sprekers gemaakt. Ik heb gemeend op eene bepaald geformuleerde vraag een bepaald antwoord te kunnen geven, zonder mij aan onbeleefdheid schuldig te maken. Dit lag althans volstrekt niet in mijne bedoeling. In het Voorloopig Verslag staat: » Enkele leden wenschten der Regering gevraagd te hebben of, bij het benoemen van hoogleeraren in de godgeleerdheid aan de hoogescholen, wel in billijkheid wordt gelet op de *verschillende rigtingen in het Hervormd Kerkgenootschap* hier te lande. Anderen meenden, dat zoodanige overwegingen bij die benoemingen niet mogten gelden, dat het onderwijs in de godgeleerdheid aan onze hoogescholen alleen in verband moest worden beschouwd met den daar in dat vak van wetenschap te verkrijgen academischen graad." Daarop heeft de Regering geantwoord: » Op

de hier gedane vraag van enkele leden kan een ontkennend antwoord gegeven worden. De Regering is van oordeel, dat, even als ook andere leden meenden, zoodanige overwegingen niet mogten gelden." En nu geloof ik, Mijne Heeren, dat ik de vraag tot haar eenvoudig standpunt moet terugbrengen, ten einde zoowel haar zelve als het antwoord der Regering te beoordeelen. Er is gevraagd: of de Regering niet moest letten op de *verschillende rigtingen in het Hervormd Kerkgenootschap* bij de keuze van hoogleeraren? en daarop heeft de Regering geantwoord, dat zij meende op die rigtingen het oog niet te moeten vestigen. En inderdaad, indien de Regering dat wilde doen, zoude zij zich naar mijn inzien op een verkeerd standpunt plaatsen. Zij kan en mag de rigtingen in de kerkgenootschappen niet beoordeelen. Daardoor zoude zij komen op een vreemd, op een kerkelijk terrein, waarop zij zich niet mag begeven. De Regering moet oordeelen, of hij die tot hoogleeraar benoemd wordt, als mensch, en als wetenschappelijk gevormd mensch, geschikt is om de jongelieden aan de academie op te leiden tot den wetenschappelijken graad, dien zij behoeven.

Een ander geacht spreker heeft zich beklaagd, dat vroeger eene eenzijdige rigting zou zijn gevolgd, en dat de hoogleeraren altijd van eene bepaalde rigting waren gekozen. Wanneer dit het geval ware geweest, waaromtrent ik mij op dit oogenblik niet behoef uit te laten, dan volgt uit het antwoord der Regering dat zij die handelwijze afkeurt.

De verdere beschouwingen over het onderwijs waren meer algemeen. De spreker heeft gezegd: de academiën laten veel te wenschen over, en hij heeft verlangd, dat van gouvernementswege meer acht mogt worden geslagen op het uitgebragt rapport der staatscommissie. Ik geloof, dat de schildering die van het hooger onderwijs door sommige sprekers gedaan is, eenigzins te sterk is gekleurd. Dat het onderwijs verbeterd kan worden, erken ik; maar ik meen niet dat het die afkeuring verdient, waaraan het heeft blootgestaan. Ik wil gaarne toegeven aan vele sprekers, dat een vermeerdering van het aantal hoogleeraren in sommige opzigten welligt wenschelijk kan worden geacht. Maar ik geloof niet dat men zich moet voorstellen, dat alleen door de vermeerdering van dat aantal, noch zelfs door de invoering eener wet op het hooger onderwijs, die academiën zullen worden brandpunten van wetenschap — zoo als men het heeft genoemd — waarvan de stralen zich over het geheele Vaderland en ook daarbuiten zullen verspreiden. Ik geloof dat dit meer zal afhangen van de personen, die aan die academiën geplaatst zijn, en ook van den lust der studerende jongelingschap.

De geachte spreker uit Amsterdam (de heer Bosscha) heeft beide de afdeelingen, de zevende en de achtste, te zamen gevoegd en heeft gezegd, dat door de Regering zeer weinig werd gedaan tot bevordering van het onderwijs en van de kunsten en wetenschappen; hij heeft geklaagd over de wijze, waarop de zaken, die meer bepaaldelijk in betrekking staan tot de onstoffelijke belangen der ingezetenen, aan de ministeriën werden behandeld, waar ze uit een veel te bekrompen oogpunt werden beschouwd.

De Regering verlangt niets liever, Mijne Heeren, dan die zaken èn uit een grootscher oogpunt te beschouwen èn ook voor de daarbij betrokken inrigtingen de noodige gelden te koste te kunnen leggen; maar, daargelaten de vraag, of door de wijze waarop de zaken tot nu toe behandeld werden, de belangen van het onderwijs en der kunsten en wetenschappen schade geleden hebben, moet toch ook niet worden vergeten, dat men aan het Ministerie niet te veel mag toegeven aan den wensch tot uitbreiding van het bestaande en het tot stand brengen van nieuwe inrigtingen; maar dat men noodwendig wordt teruggebragt tot een meer beperkten kring en tot de cijfers van de begrooting.

Diezelfde spreker heeft met een woord melding gemaakt van het besluit van Augustus jl. betreffende het examen. Ik behoef in geene verdediging te komen van dat besluit; de geachte spreker heeft het ook niet aangevallen, en ik heb reeds in de Memorie van Beantwoording te kennen gegeven, uit welk oogpunt ik verlang dat dit stuk zal worden beschouwd. Het was een maatregel die, naar mijn inzien, dringend gevorderd werd; maar ook een maatregel die, uit den aard der zaak, slechts tijdelijk is; bij het vaststellen van definitive maatregelen zal dan ook gelet kunnen worden op de aanmerkingen van dien spreker, bepaaldelijk ten opzigte van de athenaea, zoowel te Amsterdam als te Deventer.

Dezelfde spreker heeft ook met een woord melding gemaakt van het ontbonden Instituut en van de tegenwoordige Academie van Wetenschappen. Hij heeft zijn genoegen te kennen gegeven, van de Regering te hebben vernomen, dat het punt in overweging was, in hoever aan die Academie van Wetenschappen eenige meerdere uitbreiding zou worden gegeven.

Ik voor mij, Mijne Heeren, reken het ook wenschelijk, dat aan die Academie eenige uitbreiding worde gegeven en dat daaraan sommige andere takken van wetenschap worden toegevoegd; die zaak is in overweging en ik hoop daaromtrent spoedig eenige nadere voorziening voor te stellen.

De spreker uit Amsterdam heeft ook gewag gemaakt van eene nieuwe inrigting, welke te Utrecht zou worden tot stand gebragt, namelijk de meteorologische inrigting. De zaak zelve heeft hij geheel goedgekeurd; doch hij voegde er eene vraag bij: tot welk doel er staatsinrigtingen bestonden zoo als de Academie van Wetenschappen en het vroegere Instituut, wanneer de Regering geen gebruik maakt van het licht, dat die inrigtingen over moeijelijke vraagstukken, tot haren werkkring behoorende, kunnen verspreiden.

Ik wil aan den geachten spreker alleen dit antwoorden, dat de meteorologische inrigting te Utrecht op dit oogenblik nog haar bestaan niet heeft erlangd, dat wanneer de daartoe betrekkelijke post op de begrooting door de Vergadering is goedgekeurd, de Regering handen aan het werk zal slaan, ten einde daarin te voorzien; in dezen oogenblik is het dus nog onzeker welke de bedoeling der Regering is omtrent het raadplegen in dezen van de Academie van Wetenschappen, en of zij niet van die Academie inlichtingen zal vragen.

De spreker heeft eindelijk nog gewaagd van het observatorium te Leyden — en ditzelfde onderwerp werd behandeld door den geachten afgevaardigde uit die stad (den heer GEVERS VAN ENDEGEEST). Beiden hebben verklaard, dat het observatorium veel te wenschen overlaat; beiden hebben het verlangen te kennen gegeven, dat daarin mogt worden voorzien. De Regering wil volstrekt niet beweren, dat het observatorium op dit oogenblik beantwoordt aan de vereischten. Het gebouw is niet goed, dit valt niet te ontkennen; er is dan ook reeds meermalen quaestie van geweest om een nieuw observatorium daar te stellen; men heeft evenwel — ik moet het zeggen — teruggedeinsd voor de kosten. Een nieuw observatorium zou een bedrag van ongeveer zeventig à tachtig duizend gulden vorderen, en de Regering heeft tot nu toe die som niet durven aanvragen, ook wel eenigzins — gelijk in de Memorie van Beantwoording is gezegd — omdat de waarschijnlijkheid bestaat dat in Utrecht eerlang een goed observatorium zal worden ingerigt.

Eene andere aanmerking, door verschillende sprekers gedeeld, was deze: dat het wenschelijk was sommige vakken van wetenschap aan de academiën, die thans door één hoogleeraar worden gedoceerd, te splitsen, en daarvoor twee hoogleeraren aan te stellen. De spreker uit Steenwijk (de heer VAN LENNEP) heeft voornamelijk gewezen op de letteren en de geschiedenis, en op welsprekende wijze aangetoond, hoe wenschelijk het is dat ieder dier vakken door een afzonderlijk persoon worde onderwezen. Ten opzigte daarvan wil ik gaarne de verzekering geven, dat, indien het mij gegeven wordt de begrooting in een volgend jaar op te maken, ik de aanmerkingen, thans in het midden gebragt, in gedachten zal houden, en bepaald zal onderzoeken in hoever meerdere sommen voor tractementen van hoogleeraren in die vakken moeten worden uitgetrokken.

Door den geachten spreker uit Gelderland (den heer VAN DER BRUGGHEN) is aangedrongen op hetzelfde, wat in de eerste plaats door den spreker uit 's Gravenhage (den heer GROEN VAN PRINSTERER) is verlangd; hij heeft zich geheel gevoegd bij de beschouwingen van dien spreker; maar omtrent één punt heeft hij meer bepaald zijn gevoelen en zijn wensch te kennen gegeven: het was omtrent het aanstellen van nog een hoogleeraar in de theologie aan de universiteit te Utrecht.

De spreker heeft ons aangetoond, dat in dezen oogenblik het getal studenten in die wetenschap te Utrecht grooter is dan het getal der studenten in de godgeleerdheid te Leyden, en heeft daaruit aanleiding genomen, om eene vermeerdering van het aantal hoogleeraren te vragen. De spreker heeft zelfs zijn voornemen te kennen gegeven, om welligt een amendement voor te stellen; maar heeft gezegd eerst te willen afwachten, wat door de Regering daaromtrent zou worden aangevoerd.

Ik wil voor het oogenblik niet onderzoeken in hoever het getal studenten van invloed moet zijn op het aantal hoogleeraren. Dat aantal alleen is, geloof ik, geene genoegzame reden om het aantal der hoogleeraren òf te vermeerderen òf te verminderen. Wat het

amendement betreft, kan ik alleen zeggen, dat de Regering zich niet zal verzetten tegen het stellen van een post op de begrooting voor het tractement van nog een hoogleeraar, omdat zij daardoor in de mogelijkheid zal zijn om, bijaldien zij dit wenschelijk rekent, nog iemand aan te stellen. Maar ik geloof dat daaruit geenszins kan of mag worden opgemaakt dat de vermeerdering met het oog op aanstelling van een bepaald persoon zal geschieden. De spreker heeft namen genoemd, en in de benoeming van een bepaald persoon was de reden gelegen der door hem gewenschte verhooging. En dit, Mijne Heeren, is eene zaak, welke aan de uitvoerende magt, aan den Koning, moet worden overgelaten.

De sprekers die verder het woord hebben gevoerd, zijn grootendeels teruggekomen op punten en aanmerkingen, welke reeds door vroegere sprekers waren in het midden gebragt en waarover ik reeds heb gesproken. Ik acht het dus onnoodig die sprekers verder in hunne beschouwingen te volgen. Alleen de laatste spreker, de heer Mackay, heeft met een woord melding gemaakt van het middelbaar onderwijs, maar zelf erkend dat zijne beschouwingen betrekking hadden tot een onderwerp, dat later zou moeten worden behandeld. Ik geloof dus met deze beantwoording te kunnen volstaan en meen den verderen loop der discussie te mogen afwachten.

De heer **Thorbecke**:

In den loop van de laatste discussiën zijn drie hoofdpunten ter sprake gebragt, die ik gaarne zou opnemen. Het eerste is de betrekking van de Regering tot de beoefening van wetenschap en kunst. Hier ontmoet ik den geachten spreker uit de hoofdstad, naast mij gezeten (den heer Bosscha). Ik meen evenwel dat dit punt niet op dit oogenblik, zoo wij in de orde willen blijven, behoort behandeld te worden. Hetgeen daarover gezegd is zal kunnen worden beantwoord, meer gepast welligt, wanneer de discussiën over de volgende afdeeling zullen zijn geopend. Ik onthoud mij dus voor dit oogenblik, ofschoon met moeite, want de geachte spreker, zoo even genoemd, heeft bij zijne rede tusschen deze deelen een verband gelegd, waarin ik hem gaarne gevolgd had.

Het tweede punt betreft de betrekking van de Regering — Regering genomen in den wijdsten omvang, wetgeving en bestuur — tot het onderwijs.

Ten derde kwam ter sprake hetgeen van de tegenwoordige Regering van meer dan éénen kant wordt gewacht.

In de eerste plaats de betrekking van de Regering tot het onderwijs. Men heeft ook nu weder gezegd wat meer dan eens in de laatste dagen in deze zaal is vernomen, dat sedert 1849 de stoffelijke welvaart zeer was vooruitgegaan, sterk was bevorderd, maar dat wij ten aanzien van het onderwijs gebleven waren op dezelfde hoogte. Men heeft zich daarbij beroepen op de cijfers der begrooting, nagenoeg onveranderd, zoo men ze met die van vóór eenige jaren vergelijkt.

Ik zal niet antwoorden op deze reden, daar ik niet aanneem dat men uit de cijfers den toestand van het onderwijs zal willen

afleiden. De vraag is, of de Regering voor het onderwijs minder gedaan hebbe dan in de laatste jaren noodig was. Dat men meer had moeten doen dan geschied is, dit is niet betoogd.

De spreker uit de hoofdstad heeft de betrekking van de Regering tot de beoefening van kunsten en wetenschappen en hare betrekking tot het onderwijs door één behandeld. Ik geloof evenwel dat er onderscheid, ja, dat er verschil bestaat. Ten aanzien van het onderwijs moet de Regering *voorgaan*, en dit geef ik niet toe ten aanzien van hare betrekking tot de beoefening van kunsten en wetenschappen. Op het eerste gebied moet de Regering voorgaan, omdat de particuliere krachten *verre* te kort schieten. Het onderwijs in zijn algemeenen omvang is drieledig; het kan, zoo ver de Regering er voor te zorgen heeft, in drie takken worden onderscheiden; in de eerste plaats onderwijs voor allen; in de tweede plaats, dat voor dien burgerstand, die hedendaagsche maatschappelijke beschaving, zonder geleerde vorming, behoeft en verlangt; en in de derde plaats, geleerde vorming, die, mijns inziens met de opneming van de oudheid in het onderwijs begint.

Welke zijn nu de hoofdpunten der regeling? Ik geloof, dat zij bij eene eenvoudige wet tot weinige kunnen worden gebragt. Zij heeft *vooreerst* waarborgen te geven voor de bekwaamheid en zedelijkheid der onderwijzers; *ten andere* met de openbare scholen te doen; en wel in de eerste plaats de inrigting van het onderwijs aldaar, en in de tweede plaats de pligten van het landsbestuur, van de provinciale en van de gemeentebesturen tot oprigting van scholen te regelen. *Ten derde* zal de wet de algemeene vrijheid, om, onder publiek toezigt, scholen op en in te rigten, verzekeren.

Het komt mij voor, Mijnheer de Voorzitter, dat de wetgeving en bestuur het meest te doen zullen vinden voor het middelbaar onderwijs, zoo als ik het daar even beschreven heb. Voor het lager onderwijs, voor het hooger onderwijs, is veel geschied. Van staatswege is voor het middelbaar onderwijs, vergeleken met hetgeen gedaan is voor de twee andere hoofdtakken, nagenoeg niets verrigt. Ik begrijp onder dat onderwijs voor den burgerstand, die maatschappelijke beschaving zonder geleerde vorming behoeft en verlangt, geenszins alleen hetgeen men de elementen van algemeene beschaving zou kunnen noemen, ik begrijp daaronder alle speciale opleiding voor de verschillende bedrijven van het burgerlijk leven. Ook in de oprigting van zoodanige scholen zal de Regering veel meer, dan tot dusver, het voorbeeld moeten geven.

In het hooger onderwijs zijn, ik geloof het met sommige sprekers, gebreken. Ik geloof echter met den Minister, dat men op de goede eigenschappen niet, gelijk de billijkheid misschien vorderde, heeft gelet. Bij de veroordeeling heeft men twee punten onder andere uit het oog verloren.

Vooreerst, dat de inrigting van onze academiën eenvoudig is, en eenvoudig zal moeten blijven. Ik zie daarin, Mijne Heeren, ook geen nadeel; ik zie er zelfs voordeel in. De eenvoudige inrigting van onze academiën doet ons hooger onderwijs nader blijven bij zijne wezenlijke bestemming. Wij hebben in andere landen voor-

beelden van uitstekend groote, hoog begunstigde inrigtingen. Zij trekken het oog; maar doen zij voor het onderwijs, hetgeen van staatswege voor het hooger onderwijs dient te geschieden? Wat toch behoort aan de academie te worden medegedeeld? Mij dunkt, de beginselen der wetenschappen, zóó dat hij, die van het onderwijs wordt ontslagen, zijn weg in de wetenschap zelfstandig kunne vinden. Zoo men nu telkens aandringt — en die aandrang is niet nieuw, hij is van jaren herwaarts — op vermeerdering van het personeel, op uitbreiding der inrigtingen, waarheen gaat men? Ik zou het kunnen verklaren, zoo men in plaats van drie hoogescholen ééne wilde stellen; ik geloof men zal het niet willen; en zoo lang men drie hoogescholen zal behouden, zal men van regeringswege gelijkelijk voor die drie hoogescholen behooren te zorgen. Een voordeel aan de eene gegund geeft aanspraak aan de andere. Zekere grenzen dient men in acht te nemen; men moet weten zich te beperken; wijze spaarzaamheid is ook in dit opzigt verzekering van kracht.

Een tweede punt, dat, meen ik, door de sprekers, die ons hooger onderwijs berispten, uit het oog werd verloren, is, dat de vruchten van het onderwijs vooral afhangen van de mannen die het geven. Ik heb vele hoogescholen gezien binnen en buiten 's lands, en ik geloof dat degenen, die in mijn geval waren, zullen bevonden hebben hetgeen mij is voorgekomen, dat namelijk de leeraren, die het meest klaagden over de inrigting, over de Regering, het minst vermogten indruk op de jeugd te maken.

Ik kom tot eenige bijzonderheden, die ook met betrekking tot de vorige Regering zijn aangevoerd door den spreker uit de residentie (den heer Groen van Prinsterer), dien ik op mijn weg steeds gaarne tegenkome, al gelukt het mij zeldzaam met hem te zamen te gaan.

De geachte spreker is gisteren begonnen met het zeggen, dat hij geene reactie bedoelde tegen het vorige Gouvernement, wat de bijzondere scholen betreft. Hetgeen hij zeide, was, geloof ik, te verstaan als eene betuiging van erkentelijkheid, wegens de vrijheid die het vorige Gouvernement in bescherming heeft genomen.

De spreker evenwel, die niet zeldzaam in één volzin het strijdige zamenvoegt, liet op erkentelijkheid ondank onmiddellijk volgen. Hij voegde er bij, dat de verworven vrijheid eene zege is over de vrijzinnigheid in Kerk en Staat, behaald door hetgeen de geachte spreker — vroeger was het een andere naam, — thans noemt: de Christelijk-historische partij. Er was gezegd: toon — gij verwijt aan anderen steeds hun onvermogen — toon wat gij verrigt hebt; eene billijke vraag, voorgelegd niet aan eene partij in het land, maar aan eene parlementaire partij, met betrekking tot parlementaire verrigtingen. »Eene zege behaald over de vrijzinnigheid"? Ik geloof in tegendeel, dat de geachte spreker bij nader inzien zal moeten erkennen, dat het juist die »vrijzinnigheid" is geweest, welke de vrijheid van het bijzonder onderwijs, zeer tegen de meening van velen heeft verwezenlijkt, niet ten behoeve van eene partij, maar in het belang van regt en waarheid. Het Gouvernement,

die vrijheid in bescherming nemende, heeft voor zich het gebruik dat die partij daarvan maakte, geenszins goedgekeurd, maar het heeft niet geoordeeld, dat een min wenschelijk gebruik het regt op de vrijheid mogt verkorten.

De vorige Minister van Binnenlandsche Zaken heeft, volgens den spreker, gemeend, dat »wij, Christelijk-historische partij, niet »hechten aan het openbaar onderwijs." Ik herinner mij niet, Mijne Heeren, dat ik dergelijke meening ooit heb gekoesterd. Mogt het woord mij zijn ontvallen, het was eene onjuiste uitdrukking. Steeds heb ik gemeend, dat de geachte spreker aan het openbaar onderwijs veel hecht, maar aan het openbaar onderwijs, ingerigt naar zijn geest en voor de uitkomsten die hij verlangt. En wat verlangt hij? Hij heeft het ons gezegd. Hij heeft bij die gelegenheid een woord, door hem dikwerf gebezigd en dat mij vroeger duister was en ook nu nog niet volkomen verklaarbaar is, eenigzins helderder uitgelegd dan vroeger. Hij zeide: de geheele inrigting der openbare scholen behoort zoo te zijn, dat gelet worde op de behoeften der godsdienstige gezindheden. Dat is, heeft de spreker er bijgevoegd: »*het regt* der gezindheden". Daaruit zou mijns inziens het besluit zijn af te leiden dat de geachte spreker geene andere openbare scholen toelaat dan waarbij dat regt der gezindheden geldt. Derhalve scholen, waar het onderwijs wordt gegeven, zoo als de verschillende kerkelijke gezindheden het verlangen.

De geachte spreker evenwel, met die buigzaamheid, die hem eigen is, die wij meermalen in de gelegenheid geweest zijn in hem te bewonderen, gaat voor het oogenblik zoo ver niet. Hij vraagt enkel, dat de gezindheidsschool »facultatief" zij, dat wil zeggen: de overheid moet vrij zijn eene openbare school zóó in te rigten, dat het onderwijs, daar gegeven, enkel passe voor diegenen, die eene bepaalde geloofsleer belijden. Ik meen, dat, zoo die vraag gesteld wordt, en die vraag is aan het vorig Gouvernement gedaan, daarop moet worden geantwoord: *ja*, wat betreft de bijzondere scholen, *neen*, wat betreft de openbare scholen. En waarom niet facultatief voor de openbare scholen, of die, welke door de overheid zijn ingesteld? Omdat de overheid haar wezen, hare roeping, de Grondwet zou te buiten gaan, zoo zij gezindheidsscholen oprigtte. De overheid als zoodanig behoort niet tot deze of gene gezindte; zij kleeft geen bepaald kerkgenootschappelijk dogma aan; zij mag het niet tot rigtsnoer van hare maatregelen nemen.

Volgens den geachten spreker is Christelijke volksopvoeding een nationaal regt. Dit woord brengt mij tevens in aanraking met den geachten spreker uit Nijmegen (den heer VAN DER BRUGGHEN), die, de onderscheiding van opvoeding en onderwijs tegensprekende, niettemin beweert, dat in onderwijs altoos opvoeding is. Die stelling zal ieder toegeven. Maar blijft het, schoon de onderwijzer tevens in zekere mate tucht zal behooren uit te oefenen over zijne leerlingen, en men in zooverre opvoeding en onderwijs niet volstrekt kan scheiden; blijft het, zeg ik, daarom minder waar, dat opvoeding en onderwijs twee verschillende verrigtingen zijn? Naar ik meen, is opvoeding een huisselijk, een familieregt. Opvoeding, be-

schouwd in het algemeen, is en blijft een familieregt, al moet dan ook de leermeester, een kind in de school onderwijzende, zich in hetgeen bij opvoeding te pas komt, eenigzins mengen.

De spreker uit de residentie keert de zaak om; volgens hem moet, en dit is ook de eindpaal van de redenering van den spreker uit Nijmegen, de opvoeding, de Christelijke volksopvoeding in de school plaats hebben.

De spreker uit de residentie vergeve het mij, na al hetgeen ik van hem nu en in vroegere jaren heb gehoord, is hetgeen hij onder Christelijke volksopvoeding verstaat, de meest eenzijdige, uitsluitende, dogmatische opleiding, en het is deze, die wij bestrijden.

De spreker uit de residentie heeft ten slotte van zijne behandeling van het lager onderwijs gezegd: hetgeen wij hier vragen, zijn de uitkomsten, de vruchten van den strijd, sedert eenige jaren in de Kamer en daarbuiten gevoerd. Mij dunkt, zoo de spreker hetgeen hij vraagt *verkregen* had, hij zou het met regt *vruchten* kunnen noemen van den strijd. Stelt gij u met het *vragen* tevreden, men zal u deze vrucht niet betwisten.

De spreker uit de residentie is vervolgens gekomen tot het hooger onderwijs. Ik zal voorbijgaan hetgeen hij in enkele woorden over de gebreken van het hooger onderwijs in het algemeen gezegd heeft. Ik zal mij bepalen bij hetgeen, zoo mij voorkomt, het bijzondere doel was van dit gedeelte zijner rede. Het is de benoeming van professoren in de theologie, een punt, een eisch, in vorige jaren reeds door den geachten spreker tegen het Gouvernement niet zeldzaam ingebragt.

Hij beroept zich op het besluit van 1815, hetgeen zegt dat het onderwijs in de theologische faculteit aan de hoogeschool bestemd is tot vorming van kweekelingen voor de Hervormde godsdienst. Daaruit trekt de spreker dit besluit: er moet dus niet enkel op de wetenschap, maar op de Hervormde geloofsbelijdenis van de hoogleeraren worden gelet. Is dat niet geschied? Mijne Heeren, het is geschied; er is tot dusver, zooveel ik weet, geen Lutheraan, geen Mennoniet tot hoogleeraar aangesteld in eene godgeleerde faculteit onzer hoogescholen. Er is op de wetenschap, op de bekwaamheid van den Hervormden godgeleerde tot het geven van onderwijs gelet. De spreker weet dat, maar hij is er niet mede tevreden; hij wil, dat uitsluitend op de dogmatieke belijdenis worde gelet. Mij dunkt, de spreker houdt een gedeelte voor het geheel. Er is één groot gemeenschappelijk gebied van Protestantsche, ja van Christelijke godgeleerdheid, dat zich eerst, waar het op bijzondere geloofsstellingen aankomt, in verschillende provinciën splitst. Zelfs het dogma, dat slechts een van de vele deelen van het theologisch gebied uitmaakt, is, tot op sommige punten, één en hetzelfde; er is ook in dat opzigt één gemeen Christendom. Maar de spreker wil uitsluitend de geschilpunten, de twistpunten, in aanmerking doen nemen, en ziedaar, waarom hij verlangt dat de hoogescholen niet leer- en oefenperken, maar *strijd*perken zijn.

De spreker heeft in de laatste plaats gezegd, wat hij van het tegenwoordig Ministerie verwacht. Hij heeft — ik heb dit met ge-

noegen gehoord — zich verschoond van, of, zoo men wil, zich verklaard tegen reactie.

Ditzelfde is gedaan door een spreker uit Gelderland, den heer VAN RAPPARD, die van ochtend kortelijk het woord heeft gevoerd. Ook die spreker heeft gemeend zich van reactie te moeten verschoonen. Evenwel in één opzigt wil die spreker wel reactionair zijn: » alleen in zoo verre wil ik het zijn", zegt hij, » dat ik niet wensch een Koning in naam, noch een Minister die het Koninklijk gezag voert; dat ik niet wil, in de plaats van eene monarchie, *une republique déguisée*. In zooverre wil ik zijn reactionair, maar ook alleen in zooverre." Indien men, Mijne Heeren, een dergelijk gezegde vond in een dagblad, of in eene brochure, men zou het met stilzwijgen voorbijgaan; maar nu zoodanig woord hier gebruikt is, in deze zaal, in de Tweede Kamer, wat zal men er op antwoorden? In *zooverre* wil de spreker reactionair zijn; dus hij verbeeldt zich dat zijne reactie in zooverre een voorwerp heeft. Nu geloof ik, dat de volksvertegenwoordiger, die zich dat verbeeldt, niet met eene algemeene beschuldiging dient voor den dag te komen, maar hetgeen zeer inconstitutioneel, zeer ongrondwettig zou zijn, indien het bij ons had plaats gehad, behoort te *betoogen*.

Ik zie wel, Mijne Heeren, dat het tot de rigting van den dag behoort, den naam, den persoon van den Koning in het Parlement weder op den voorgrond te plaatsen. Ik acht dit te eenenmaal strijdig met het begrip en de kracht der ministeriële verantwoordelijkheid, eene van de heilzaamste instellingen van de herziene Grondwet. Ik zal slechts herinneren, hoe dit beginsel in het Engelsche Parlement, bij den aanvang der achttiende eeuw, toen de constitutionele instellingen nog in hare kindschheid waren, werd gehuldigd. Het was, zoo ik mij wel herinner, eene discussie over het sluiten van den vrede van Utrecht, waarbij de naam der Koningin werd gebruikt om de gevoerde verraderlijke onderhandelingen te dekken; welnu, reeds toen werd het gebruiken van dien naam als eene schennis van de privilegiën van het Parlement gebrandmerkt.

De spreker uit de residentie, zich tegen reactie verklarende, heeft tevens gezegd, wat hij van de tegenwoordige orde van zaken verlangt. Hetgeen hij verlangt, dat verlangt hij in naam van de *Christelijk-historische partij*. Dit Ministerie is voor hem en de zijnen, van den dag zijner optreding af, een Ministerie van stille belofte geweest; hij wil de hoop, dat het dit nog steeds zij, nog niet loslaten, en in allen geval aan anderen niet ontnemen.

Hij wil, hetgeen hij vraagt, geenszins om niet; hij stelt er beloften, hij stelt er groote uitzigten voor dat Ministerie tegenover. De geachte spreker wijst op de kracht van zijne partij in deze Kamer en bij het volk.

In deze Kamer: zijne partij kan niet meer worden geteld; zoo die partij zich niet met de Kamer heeft vereenigd, de Kamer heeft zich, volgens den spreker, vereenigd met zijne partij. De Kamer is, in zijne schatting, doortrokken van den geest zijner partij. De aanwas zijner partij is dus groot in de Kamer; maar vergelijkenderwijze acht hij dien aanwas nog veel grooter bij het volk. Het

Ministerie lette wel! De geachte spreker heeft niet onduidelijk te kennen gegeven, dat de beweging van April, dat de oprigting van dit Ministerie inzonderheid aan zijne partij, aan de Christelijk-historische partij, moet worden toegeschreven.

De spreker, die voorheen zijne partij tegenover de Kamer plaatste, laat thans, met den vorigen naam, dat stelsel van afzondering vallen, zoolang hij kan gelooven, Kamer en Regering in zijnen geest te zien handelen. Ik vraag niet wat zal deze Kamer, wat zal deze Regering doen? De Kamer en de Regering moeten weten wat zij u kunnen toestaan of niet kunnen weigeren. Maar naar het gevoelen van het vorig Gouvernement, naar mijne innige overtuiging, is hetgeen gij met betrekking tot het openbaar lager en hooger onderwijs, onder den naam van voldoening aan de Christelijk-historische partij verlangt, hernieuwing van de meest onzalige godsdiensttwisten. De geachte spreker, ik wil het gelooven, bedoelt dit welligt niet regtstreeks, ofschoon hij strijd boven alles stelt, maar hetgeen hij vraagt zal leiden tot hetgeen aan het vorig Gouvernement in de hoogste mate verderfelijk toescheen, en waartegen ik mij tot het uiterste zal blijven verzetten. Gij zegt strijd, wrijving te willen; maar niemand twijfelt, of gij wilt uwe rigting inplanten, gij wilt een officieel orgaan, *om* alle andere rigtingen uit te sluiten.

De heer **van Rappard**:

Daar de vorige spreker zich de uitdrukking, door mij gebezigd en niet zeer juist door hem overgebragt, heeft aangetrokken, reserveer ik mij volgaarne om, zoodra daartoe gelegenheid zal bestaan, zonder gevaar te loopen van door den Voorzitter tot de orde te worden geroepen, mijne denkbeelden daaromtrent nader te ontwikkelen.

De heer **Groen van Prinsterer**:

Mijnheer de Voorzitter, welligt had ik in deze Vergadering nooit moeijelijker taak. Ook na de uitmuntende wijze waarop veel is wederlegd van hetgeen tegen mij aangevoerd was, ben ik evenwel verpligt voor de beantwoording van menig bezwaar, in dubbele mate de welwillendheid der Kamer te verzoeken.

Ik begin met een tweetal opmerkingen, zoo even door den voormaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, ik zou bijna zeggen naar den trant van de uitnemendste redenaars in de *democratiën* der Grieksche en Latijnsche oudheid tegen mij gemaakt. Ik had, in mijne veranderlijkheid, nu plotseling gesproken van eene *Christelijk-historische* partij. Vóór twintig jaren reeds heb ik dit in uitgegevene geschriften gedaan. Ook zijn wij *anti-revolutionairen*, juist omdat wij staan op *Christelijk-historisch* terrein. Volgens den geachten redenaar zou ik het hebben doen voorkomen, als of de Kamer zich met ons had vereenzelvigd. Ik vraag, is mij eenig woord ontvallen, hetwelk aanleiding geeft tot het verwijt, dat ik mij aan eene zoo dwaze en onbetamelijke voorstelling schuldig gemaakt heb? Indien ik door de voordragt van den geachten redenaar altijd geschokt werd, ik acht het ook een opbeurend verschijn-

sel, dat hij telken reize bepaaldelijk tegen ons het woord voert; zelfs wanneer ik, gelijk gisteren, getracht heb te vermijden al wat op een terrein, waar de geachte spreker zeer raakbaar is, hem zou kunnen kwetsen.

Ik zal eerst sommige bedenkingen opnemen, daarna meer opzettelijk, ook in verband met de rede van den Minister van Binnenlandsche Zaken, de twee punten behandelen die in deze discussie op den voorgrond hebben gestaan: de *benoeming van de hoogleeraren in de godgeleerdheid* en de *facultative splitsing* der openbare scholen; eindelijk het onderwerp beschouwen in verband met *de politieke omstandigheden van den dag.*

Het geachte lid uit Almelo heeft mij gevraagd: Als gij spreekt van de eischen der Kerk, *welke* Kerk bedoelt gij? In een Staat, waar onderscheidene gezindheden historische en verkregene regten hebben, bedoel ik, niet ééne gezindheid, maar, zonder uitzondering, alle.

Die geachte spreker zegt: het onderwijs is een deel der opvoeding. Het onderwijs is van de opvoeding onafscheidelijk; in dien zin, dat er niet alleen tucht, maar vorming van het hart vereischt wordt. Het *familieregt*, waarvan de vorige Minister van Binnenlandsche Zaken sprak, werkt fraai op het papier; maar zonder opvoeding op de *school*, zal er voor het grootste deel der natie geene opvoeding zijn. De spreker uit Almelo heeft *nationaal* onderwijs tegenover *kerkelijk* onderwijs gesteld. In Nederland kunnen velen zich geen denkbeeld maken van nationaal onderwijs buiten invloed der Kerk, en er is van het woord *nationaal* zoo velerlei misbruik gemaakt, dat wij door dien klank alleen niet onmiddellijk uit het veld worden gejaagd.

Een vorig Minister van Binnenlandsche Zaken sprak van het *besluit van* 1842, dat ik rakelings, omdat het eigenlijk nooit kwaad deed, voorbijging. Dit besluit was in Nederland onuitvoerbaar, en aan den geachten spreker, die de heilzame wet van 1806 vermeld heeft, moet ik, even als aan den spreker uit Almelo, doen opmerken, dat beider systeem de wegcijfering is van de beginselen der wet van 1806.

Omtrent het *hooger onderwijs* ondersteun ik den wensch, dat het *staats-examen van* 1845, welligt eenigzins gewijzigd, worde hersteld. Aan den geachten spreker uit Maastricht (den heer Thorbecke) heeft zijne ondervinding, op binnen- en buitenlandsche hoogescholen verkregen, geleerd, dat de hoogleeraren, die zich het meest beklagen over de Regering, den minsten invloed hebben op de studerende jeugd. Evenwel de krachtigste stem tegen de afschaffing van het staats-examen is van een hoogleeraar, wiens uitstekende begaafdheden grooten invloed op de jeugd hebben, van den hoogleeraar Cobet.

Ik ondersteun den wensch naar een *observatorium* te Leyden. Het geachte lid uit Maastricht schijnt te beweren dat hetgeen ééne academie verkrijgt, aan alle moet worden verleend. Ik dacht niet, dat naar het systeem van gelijkheid en uniformiteit, en ook omdat er drie academiën bestaan, een drietal sterrewachten, of niet ééne

moest zijn. Ik hoop dat de Regering niet wachte met een observatorium te Leyden, tot dat een sterrekundige van Europesche vermaardheid bezwijke, ook ten gevolge der ongeschiktheid van het locaal.

Ik ondersteun den wensch naar *splitsing van geschiedenis en taal*. De Memorie van Beantwoording verwijst naar de aanstaande » wettelijke verordeningen." Ik vrees, dat de Minister, terwijl hij zich illusie maakt, aldus schier *ad calendas Graecas* verwijst; het finantiële bezwaar zal niet onoverkomelijk zijn. Wel acht ik met den spreker uit Maastricht dat alles afhankelijk is van de mannen, die onderrigt geven; maar dan moet men ook de zeldzame talenten opzoeken, niet voorbijzien; nooit den eenen om politieke consideratiën weren, den tweeden naar een ander werelddeel laten vertrekken.

Het geachte lid uit Utrecht heeft mij in verlegenheid gebragt, door de opmerking, dat ik over verachtering van het academisch onderwijs mij onvoorzigtig zou hebben uitgelaten. Ik heb slechts geparaphraseerd hetgeen voorkomt in een stuk, ook door het geachte lid onderteekend, in het rapport van de staats-commissie van 1849.

» *Vooral de inwendige toestand der universiteiten eischt her-* » *vorming*. Wij willen geenszins beweren, dat de hoogescholen » zelve, door eene gebrekkige uitvoering van de bestaande bepalin- » gen, tot de noodzakelijkheid dier hervorming hebben aanleiding » gegeven: *wij matigen ons geen oordeel aan over het onderwijs* » *door elken bijzonderen hoogleeraar gegeven:* op de wijze, waar- » op de faculteiten in het afnemen der examina zijn te werk ge- » gaan; over de academische tucht, gelijk die tot hiertoe door de » senaten is gehandhaafd. Maar wij stemmen volkomen in met het » gevoelen van hen, die, zonder de vele goede vruchten, die het » hooger onderwijs sinds meer dan dertig jaren heeft gedragen, te » miskennen, zonder regtmatige hulde te weigeren aan de mannen, » die niets onbeproefd lieten, om dat onderwijs steeds meer vruchtbaar » te maken, nogtans meenen, *dat er veel te verbeteren valt*."

Deze zinsneden neem ik als bolwerk tegen hetgeen het geachte lid in het midden gebragt heeft.

Ik kom tot de *benoeming der hoogleeraren in de godgeleerde faculteit*. Ik zal kort zijn, om hetgeen reeds gezegd is, en om de soort van argumenten die tegen ons gebruikt zijn. Zoo hebben de geachte leden uit Utrecht en Almelo gesproken als of de Hervormde Kerk was in een *normalen* toestand en als of — ik wil slechts één voorbeeld nemen — het examen door de provinciale kerkbesturen voldoenden waarborg gaf van beantwoording aan den eisch der Kerk. Is men dan met haar gedesorganiseerden toestand ten eenen male onbekend? Zoo heeft de spreker uit Almelo uit het besluit van 1815 willen betoogen dat enkel op de *wetenschap* en niet op het regt der *Kerk* moet worden gelet.

Ik kan daar niets tegen inbrengen; indien hij na de *lezing* hiervan overtuigd is, moet ik hem de *overlezing* verzoeken.

Het geachte lid uit Maastricht schijnt niet zeer bekend met den aard der geschilpunten in het Hervormde kerkgenootschap. Ik heb

groot crediet voor hem op het gebied van staatsregt; minder evenwel op dat van kerkelijk staatsregt; nog iets minder wanneer hij zich in theologische quaestiën begeeft.

Althans nu heeft hij daarin een uitstap gewaagd, waarbij hij op een dwaalspoor geraakt is. Wij moesten tevreden zijn, omdat onder zijn Ministerie op den eisch der Hervormde Kerk gelet was. Immers nooit was er tot hoogleeraar in de theologische faculteit aangesteld een Lutheraan, Mennoniet of Remonstrant. Maar de geschillen zijn juist van dien aard dat wij, met het oog op het regt der Hervormde Kerk, wel eens veel liever zouden hebben een Lutherschen hoogleeraar, dan een Hervormde, die het examen bij een provinciaal kerkbestuur afgelegd had. De geachte spreker wees op een *algemeen Christelijk* terrein, in onderscheidene provinciën verdeeld. Zeer juist; alleen zou er tusschen hem en ons over den aard van dit algemeen terrein wel eenig verschil zijn. Maar ik acht het te minder noodig hierover uit te weiden, omdat waarschijnlijk door de omstandigheden weldra over het een en ander meer licht zal opgaan; omdat de natuur der verschilpunten meer duidelijkheid zal verkrijgen voor iedereen; omdat het openbaar zal worden, dat het om geene schoolsche spitsvondigheden te doen is, wier behandeling enkel in het studeervertrek te pas komt, maar om waarheden, die in den eigenlijken zin levensquaestiën mogen worden genoemd. Ik acht dat, misschien spoedig, de verbazing, de verontwaardiging algemeen zijn zal over het onregt dat aan de Hervormde Kerk geschied is. Ik zou wenschen, dat nu reeds dit Ministerie uit eigen beweging deed datgene, waartoe men, eerlang welligt — ik spreek van zedelijken dwang — uit noodzaak zal worden gebragt.

Nu het punt dat mij vooral ter harte gaat, de *facultative splitsing der gemengde school.* Ik dank den Minister voor de vriendelijke en welwillende wijze, waarmeê hij op onze aanmerkingen en bepaaldelijk ook op de mijne gelet heeft; en wensch dat geen woord mij ontvalle, dat den schijn van onbescheidenheid zou kunnen hebben. Omtrent het *bijzonder* lager onderwijs zal de Minister volgen het spoor van het vorig Gouvernement; hier blijft dus alleen het bezwaar dat, naar onze meening, de plaatselijke en gewestelijke autoriteiten niet willekeurig de autorisatie mogen weigeren, maar in de uitoefening van hun regt gebonden zijn, onder toezigt van het centraal bestuur, aan den zin en geest der bestaande verordeningen, en bepaaldelijk de wet van 1806.

De Minister heeft zich voor alsnog niet willen uitlaten omtrent de *hoofdlijnen*, waarvan ik sprak, ofschoon op dit oogenblik — de Minister wenscht nader overleg — meer overhelling, dunkt mij, naar de beginselen van zijn voorganger, dan naar de onze bespeurd wordt.

De *facultative splitsing* der openbare scholen heb ik in 1851 en 1852 evenzeer als in 1853 alhier voorgestaan. Ik verheug mij in meerderen bijval; de woorden vooral ook van den geachten afgevaardigde uit Zutphen (den heer VAN RAPPARD) hebben mij grootelijks verblijd. Des te meer is hetgeen over dit gewigtige punt door den Minister gezegd is, mij eene teleurstelling geweest.

De Minister zegt: »het grondbeginsel van de wet van 1806 is de gemengde school." Waar is dit te lezen in die wet, en staat er in die wet niet uitdrukkelijk dat er opleiding tot *Christelijke* deugden moet zijn? Zal de Minister ter handhaving van hetgeen hij een beginsel der wet van 1806 noemt, ook zoo ver gaan, dat in die steden, waar splitsing reeds plaats gehad heeft, dit voor het vervolg worde belet?

Nog altijd onderstelt men dat met splitsing van de school, het oprigten van *gezindheidsscholen* bedoeld wordt. Reeds in 1851 heb ik alhier het verschil doen uitkomen tusschen het oprigten van *gezindheidsscholen* — dat is scholen voor Lutherschen, Remonstranten, Afgescheidenen, enz. hetgeen van *staatswege* onder de ongerijmdheden behoort, en eene inrigting van het schoolwezen — waardoor de openbare instellingen, ook wat de godsdienstige behoefte betreft, bruikbaar zijn voor de bevolking. Zelfs het geachte lid uit Maastricht — het is verwonderlijk nadat de zaak zoo dikwerf, jaren achtereen ter sprake gebragt is — koestert nog altijd hetzelfde denkbeeld van ons, dat wij namelijk van de openbare school willen maken eene *gezindheidsschool*, waar niet alleen de speciale leer van de *Hervormde* Kerk, maar de meest *eenzijdige*, *uitsluitende*, *dogmatische* (ik weet niet of hij nog meer bijvoegelijke naamwoorden gebruikt heeft) opleiding gebragt wordt. Volgens hem begeeren wij dit zelfs voor de *openbare* school. Wij verlangen het zelfs niet bij de oprigting eener *bijzondere* school. Indien de geachte spreker zich de moeite wil geven de school te bezoeken, welke wij in deze stad hebben opgerigt, zal hij, ik houd mij hiervan overtuigd, ontwaren dat zij bruikbaar is, niet alleen voor Hervormden die aan de meest eenzijdige, uitsluitende, dogmatische rigting gehecht zijn, maar voor allen, die op de waarheden, welke de Protestantsche gezindheden gemeenschappelijk, als hoofdzaak van het Christendom, belijden, gesteld zijn. Dit werpt, meen ik, een geheel ander licht over ons verlangen, en, voegt men er bij, dat wij het zijn door wie naleving der wet van 1806, naar den eisch der veelzins veranderde omstandigheden, begeerd wordt, dan zal ons denkbeeld welligt voor zeer velen, en ook voor den Minister aannemelijk zijn.

Nog één punt mag ik niet onvermeld laten, waar ik den geachten spreker uit Almelo, den heer VAN HOËVELL, en den voormaligen Minister van Binnenlandsche Zaken tegen mij vereenigd ontmoet. Het betreft de aanmerking dat, al is het niet onder wettelijke vormen, de anti-revolutionaire partij in Nederland toch wel iets tot stand gebragt heeft.

De spreker uit Almelo zegt: gij maakt u *illusie*. Dit kan iedereen gebeuren; zelfs aan den spreker uit Almelo is het gebeurd, toen hij, nu twee jaren geleden, in eene uitmuntende rede, welke hij in drie hoofdpunten had verdeeld, betoogd heeft, dat de anti-revolutionaire partij nagenoeg had opgehouden te bestaan.

Het geachte lid heeft gezegd, en de vorige Minister heeft het met nadruk bevestigd, dat ik de verdiensten der *vrijzinnigheid* miskend had. Hoe! wij zouden op de vrijzinnigheid gezegevierd hebben;

het was de vrijzinnige, de *liberale* partij, die de vrijheid van onderwijs en van godsdienstige zamenkomsten verleend had. Het geachte lid uit Almelo noemde de *liberale partij* en sprak in éénen adem van het *vorige Gouvernement* en van den *vorigen Minister van Binnenlandsche Zaken* en zijne verdiensten omtrent het bijzonder onderwijs. Maar de liberale partij, in wetenschappelijken en parlementairen stijl, is de rigting die, niet enkel sedert 1848, maar sedert 1795 en vroeger hier te lande en elders de overhand gehad heeft. Wanneer was het dat hier of elders die vrijzinnigheid, ik zeg niet de vrijheid *beloofde*, maar de vrijheid *gaf?* Ik wil het veld aan den geachten spreker uit Almelo ruim laten; hij kan zijne voorbeelden uit elk land ontleenen, ook uit Frankrijk, om te toonen welke heerlijke vrijheidsvruchten, ook bijv. van 1848 tot 1851 (het is heden DE TWEEDE DECEMBER), aan den vrijzinnigheidsboom gegroeid zijn.

Maar in Nederland toch moet voor de vrijheid van *bijzonder onderwijs* en van *godsdienstige zamenkomsten*, aan de vrijzinnigheid de eer worden gebragt? De vrijzinnigheid in Kerk en Staat heeft ons de vrijheid van bijzonder onderwijs betwist; voet voor voet hebben zij ze op die rigting veroverd; ook op dat terrein heeft zij de gewetensvrijheid miskend, en ook zij door wie de vrijheid van onderwijs, ten gevolge van de meer opgewekte nationale behoefte, op het papier der Grondwet gebragt is, hebben ons in de moeijelijke veeljarige worsteling nooit eene behulpzame hand gereikt.

De vrijheid van *godsdienstige bijeenkomsten*. Ik heb gezegd, dat ik den vorigen Minister, ook niet op een terrein waar hij zeer trefbaar is, noodeloos wil kwetsen. Het is mij dus genoeg, wanneer ik het jaartal 1837 genoemd heb. Den geachten spreker uit Almelo zal ik straffen alleen met de herhaling dat de practische volharding der anti-revolutionaire partij, in het veroveren van de vrijheid van godsdienstige zamenkomsten en van bijzonder onderwijs, over *de vrijzinnigheid in Staat en Kerk* de zege behaald heeft.

Ik eindig met een woord naar aanleiding der *politieke omstandigheden* die wij beleven en te gemoet gaan. — Wat is, wanneer ik zamenvat het antwoord van den Minister op onze, naar ik dacht, billijke en gematigde wenschen, de uitkomst der zaak? Dat ons niets, niets hoegenaamd, toegezegd is. De Minister zal zich niet verzetten tegen een amendement, waarbij de *geheel vrije* beschikking over meerdere gelden zou worden verleend. Geen Minister zal zich tegen dergelijk amendement verzetten, of liever, Mijnheer de Voorzitter, ieder Minister en ieder lid der Kamer behoort zich tegen dergelijk amendement te verzetten. Wij hebben het regt aan de Regering onze wenschen kenbaar te maken; maar zoo we, bij amendementen, ter suppletie van de begrooting, de een zijn observatorium te Leyden, de ander zijn professoraat te Utrecht of te Groningen, gaan oprigten, begeeft de Kamer zich op *administratief* terrein en vergeet haar roeping en pligt. Met leedwezen, met teleurstelling herhaal ik: er is ons *niets* toegezegd. Wanneer ik vergelijk de rede van den vorigen met die van den tegenwoordigen Minister, zie ik groot verschil in de vriendelijkheid der vormen, waar-

voor ik dankbaar ben, groot verschil in het verwijzen naar een nader overleg, waarover ik dankbaar ben; maar op dit oogenblik is aan de *Christelijk-historische* partij *niets* toegezegd, en het schijnt, dat wij de voortzetting moeten verwachten, althans ten onzen opzigte, van hetgeen onder het vorig Gouvernement geschied is. En nu wil ik spreken, niet in ons belang, maar in het belang van het Vaderland en van het Kabinet, en dan vraag ik: is dit in de tegenwoordige omstandigheden raadzaam?

De crisis in April 1853 begonnen, is niet voorbij. Tel uw vijand niet te ligt, acht u zelven niet te sterk, en vergeet niet, dat somtijds ieder bondgenoot, ook de zwakste, niet alleen bruikbaar is, maar onmisbaar. Vergeet niet, dat de strijd voortduurt; geen systeem van transactie, naar de allezins gepaste waarschuwing die men dezen morgen reeds gaf; geen systeem van *pacificatie*, of zoo ik het triviaal mag uitdrukken, van *amadoueren* baat u. De vijand vergeeft niet hetgeen gij verrigt hebt, en waarom niet? Omda hij op hervorming kans ziet. Met geen afweren en afwachten kunt gij volstaan. De strijd moet op vijandelijk gebied worden overgebragt. En hoe? Aan de natie moet blijken dat er tusschen u en het vorig Gouvernement een wezenlijk en gunstig verschil is. Wat hebben tot dusver de beraadslagingen over de begrooting te dien aanzien geleerd? Ik heb met genoegen gehoord, dat de Ministers zijn verantwoordelijke dienaars van den Koning, maar ik had gaarne vernomen hoe de ministeriele verantwoordelijkheid onder eene monarchale regering, in verband gebragt wordt met den wensch naar *een Ministerie*, zoo als het in 1848 niet alleen, maar steeds, naar den eisch van een parlementair en constitutioneel Gouvernement, verlangd werd. Het stelsel der organieke wetten zal worden gehandhaafd. De afschaffing van art. 291 van het *Code Pénal* is nog in het verschiet. Ik ga niet verder; maar zou het dan niet wenschelijk zijn, dat ten minste in die onderwerpen waarop de belangstelling is gevestigd van een deel der natie dat tot verandering van zaken medegewerkt heeft, eenige tegemoetkoming verleend wierd? Ik wijs haar een terrein, waar de vorige Minister — dit zal bezwaarlijk worden weêrsproken — de Grondwet niet ten uitvoer gelegd, en begrippen heeft voorgestaan, die ergerlijk aan een groot deel der bevolking geweest zijn. Ik wil het tegenwoordige kabinet steun geven in den *godsdienstzin der Natie*.

Ik eindig met een citaat, omdat, waar men van beginselen spreekt, het dikwerf zoo moeijelijk is den schijn van zedemeester te ontgaan.

Ongeveer een jaar geleden heb ik mij veroorloofd aan den vorigen Minister deze regelen van den Christen-wijsgeer Vinet te onderwerpen: » Les questions religieuses dominent en secret toutes les autres; leur action mystérieuse et profonde trompe tous les calculs.... Elle tend le piège le plus invisible et le plus inévitable à la politique mondaine.''

De Minister was en bleef, zeide hij, aan die wereldsche politiek gehecht en voor den valstrik niet bevreesd. Ook ik had niet gedacht dat de voorspelling zoo spoedig zou worden vervuld.

Ik eindig thans met de woorden van een staatsman, wien geheel

Europa, ook na zijnen val, en meer nog welligt dan vóór 1848 eerbiedigt, van GUIZOT.

» Les croyances religieuses aspirent à résoudre les problèmes fondamentaux de notre nature et de notre destinée individuelle. C'est là leur premier et leur grand dessein, plus grand que le maintien même de l'ordre dans la société. A ce seul titre, et surtout à ce titre-là, un respect profond leur est dû, car elles tiennent à ce qu'il y a dans l'homme de plus intime, de plus puissant et de plus noble. La politique, qui ne voit pas ces faits-là, ou ne s'incline pas respectueusement quand elle les voit, *est une politique futile*, *qui ne connait pas l'homme*, *et ne saura pas le diriger dans les grands jours.*"

De Minister **van Reenen**:

Mijnheer de Voorzitter, het was mijn voornemen niet den spreker, die op het oogenblik het woord heeft gevoerd, te beantwoorden, omdat hij zelf te kennen had gegeven, dat hij wenschte, dat de beschouwingen, door hem in het midden gebragt, nader door mij in overweging zouden worden genomen. De laatste woorden zijner rede evenwel nopen mij nog een oogenblik op te staan. De spreker heeft gevraagd, of het dan niet mogelijk was dat de Regering eenig bemoedigend, eenig voldoend antwoord aan hem en aan zijne vrienden gave. Ik mag geen ander antwoord geven als hetwelk ik zoo even reeds gaf. Ik wensch in eene milde beteekenis en zin de bestaande verordeningen uit te leggen en toe te passen; maar zoolang ze bestaan; reken ik mij verpligt ze in acht te nemen, en ik zal trachten ze met de meeste billijkheid te handhaven.

Ik geloof niet, Mijnheer de Voorzitter, dat het thans het oogenblik is om weêr te treden in meer algemeene beschouwingen over de politiek van deze Regering en hare zienswijze omtrent sommige wetten.

De Regering heeft bij eene vorige gelegenheid bepaald de rigting aangegeven welke zij voornemens was te volgen; zij heeft toen ook haar voornemen omtrent de organieke wetten medegedeeld. Ik zal daarop nu niet terugkomen. Alleen nu ik het woord heb opgevat, zal ik den geachten spreker een kort antwoord geven op eene vraag, in den loop zijner rede gesteld.

De spreker heeft gevraagd, of hij uit mijne rede niet mogt opmaken, dat het mijn wensch en mijne bedoeling was, datde gemeentebesturen bij het beoordeelen der oprigting der bijzondere scholen zich hielden aan den geest en den zin van de verordeningen. Daaromtrent kan, dunkt mij, geen twijfel bestaan. Het is volkomen de meening geweest, die ik gewenscht heb uit te drukken.

In de tweede plaats heeft de geachte spreker gezegd: de Minister is van oordeel geweest, dat de grondbeginselen van de wet van 1806 zouden zijn de *gemengde scholen;* waar staat dat in die wet geschreven?" Het is waar, het staat er niet met even zooveel woorden in vermeld, maar het blijkt duidelijk genoeg, wanneer men die wet naauwkeurig nagaat en ze vergelijkt met de nadere reglementen en besluiten die ter executie van die wetten zijn genomen. Ik geloof dat daaruit onmiskenbaar blijkt, dat de gemengde scholen als beginsel in die wet zijn neêrgelegd. Het is dan ook om die reden,

dat ik gezegd heb niet te kunnen bevorderen de splitsing, door den spreker bedoeld. Wat de vraag betreft, of het voornemen der Regering zou zijn de splitsing dáár, waar zij mogt hebben plaats gehad, te doen opheffen, moet ik antwoorden, dat daaromtrent geen bepaald voornemen bij de Regering bestaat.

(*Zitting van den* 3. *December.*)

Onder-artikel 86.

» Tractementen en verdere belooningen der hoogleeraren van de » onderscheidene faculteiten en van de overige ambtenaren en bedien- » den *f* 59,911.00."

De heer **van Reede van Oudtshoorn:**

In den uitgewerkten en toelichtenden staat, bij dit hoofdstuk gevoegd, is voor dit artikel uitgetrokken: voor een tractement voor een buitengewoon hoogleeraar in de regtsgeleerde faculteit aan de Utrechtsche hoogeschool eene som van *f* 1000, en voor een buitengewoon hoogleeraar in de geneeskundige faculteit aldaar eene som van *f* 600; terwijl voor al de overige buitengewone hoogleeraren, zoo aan deze als aan de andere hoogscholen, is uitgetrokken een tractement ten bedrage van *f* 1600. Dat verschil in het bedrag dier tractementen heeft mij bevreemd, en ik heb deswege een onderzoek ingesteld. Ik ben dan ook te weten gekomen, dat de buitengewone hoogleeraar in de geneeskundige faculteit in der tijd op het tractement van *f* 600 is aangesteld, doch dat, ten gevolge van het emeritaat van een der gewone hoogleeraren in diezelfde faculteit aan die hoogeschool, waarschijnlijk spoedig een aanmerkelijke verbetering in den finantielen toestand van dezen buitengewonen hoogleeraar zal worden gebragt. Wanneer dit zal hebben plaats gehad, dan zal de tegenwoordige buitengewone hoogleeraar in de regtsgeleerde faculteit aan de hoogeschool te Utrecht de eenige buitengewone hoogleeraar zijn, die aangesteld zal zijn op een tractement beneden de *f* 1600. Het is mij voorgekomen dat dit niet geheel van onbillijkheid is vrij te pleiten. De heer Minister van Binnenlandsche Zaken zal mij waarschijnlijk tegemoet voeren, dat deze hoogleeraar te voren geen tractement genoot, en dat het thans voor de eerste maal is dat een tractement ten zijnen behoeve op de begrooting is uitgetrokken; maar ik neem de vrijheid den heer Minister te herinneren, dat juist, omdat men vermeende dat deze hoogleeraar voor het vervolg in het genot van een tractement behoorde te worden gesteld, door curatoren van het hoogeschool te Utrecht eene voordragt tot dat einde is gedaan, waarin de hoegrootheid van dat tractement was gebragt op *f* 1600. Dit bedrag is echter door de Regering verminderd op *f* 1000, en ik meen dat die afwijking van de voordragt der curatoren, die inkrimping van het tractement ten behoeve van dien hoogleeraar voorgedragen, moet worden beschouwd als eene miskenning van zijne verdiensten. De som van *f* 1600 is het *minimum* van het tractement, dat bij het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1815 is be-

paald voor de hoogleeraren; ik meen dat de door mij bedoelde hoogleeraar aanspraak heeft om in het genot van dat minimum te worden gesteld, en minstens gelijkgesteld te worden met de overige buitengewone hoogleeraren aan de onderscheidene hoogescholen in dit Rijk. Ik wensch alzoo eene poging bij den Minister aan te wenden, om hem te bewegen gemelden hoogleeraar in het genot van dat minimum te stellen.

De door mij bedoelde hoogleeraar is geheel onbekend met mijn voornemen, om dit onderwerp alhier ter sprake te brengen. Ik zou niet gaarne een amendement ten zijnen behoeve aan deze Kamer voordragen, eensdeels, omdat ik mij overtuigd houd, dat hij ongaarne door middel van een amendement in eene verhooging van zijn tractement zou worden gesteld; anderdeels, omdat naar mijn oordeel het voorstellen van een amendement in dit opzigt zou strijden met het monarchaal beginsel, dat in de Grondwet ligt. Ik zou vreezen daardoor te treden in de praerogativen van de Kroon, en het is vooral daarvoor dat ik mij wensch te wachten. Ik zal mij dus bepalen tot eene aanbeveling van deze zaak aan den Minister en tot het verzoek om deswege eenige ophelderingen te mogen ontvangen.

De heer **van der Brugghen**:

Ik heb het woord gevraagd om te verklaren dat het door mij geprojecteerde amendement op art. 86 niet zal worden voorgesteld; niet, omdat ik mij zou verpligt achten te buigen voor de autoriteit van mijn geachten vriend, voor mij gezeten, den heer Groen van Prinsterer, wiens gezag voor mij nimmer een ander zal wezen dan dat der waarheid. Die geachte speker heeft gisteren als zijne meening kenbaar gemaakt dat het niet parlementair zou wezen eene som, uitgetrokken voor eenige uitgave op de begrooting, te verhoogen door een amendement.

Ik kan dat gevoelen niet deelen; ik geloof dat het allezins overeenkomt met onzen constitutionelen regeringsvorm dat de Vertegenwoordiging hoogere sommen kan toekennen, dan gevraagd zijn, aangezien altijd aan de Regering de bevoegdheid verblijft, om naar keuze daarvan al dan niet gebruik te maken. Het is hier in dit geval alleen de vraag, of meer of minder sommen moeten beschikbaar zijn; de bevoegdheid van het gebruik maken daarvan, dit erken ik, behoort aan den Koning alléén, en het is verre van mij, daarop eenige inbreuk te willen maken. Daar dit vaststaat, geloof ik, dat het voorstellen van een amendement niet zou strijden met de regels van een constitutioneel parlementair gouvernement. Maar indien mijn amendement niet wordt voorgesteld, geschiedt dit om twee redenen. De eerste is het belang van het Ministerie zelf. Ik zou het niet wenschelijk achten dat door eene telbare uitkomst van mijn amendement, welke niet gunstig voor dat voorstel en misschien gunstig voor het Ministerie zou kunnen zijn, dit in eene illusie gebragt werd omtrent de niet-materiele, maar zedelijke krachten van onze partij èn in deze Kamer èn daar buiten.

Mijne tweede reden bestaat hierin, dat ik meen te mogen zeggen, dat bij de thans duidelijk genoeg gebleken geringe gezindheid

van den Minister, om in éénige tegemoetkoming van deze zijde te treden, het gebruik maken van eene som, bij het eventueel succes van mijn amendement toegestaan, voor de vestiging van eenen vierden leerstoel der godgeleerdheid aan de academie te Utrecht, in den zin van de opvatting die voorgesteld is door den geachten spreker uit Almelo (den heer van Hoëvell), aan deze zijde eene al te grievende teleurstelling en misrekening zou zijn.

De Minister **van Reenen:**

Mijnheer de Voorzitter, door den spreker uit Utrecht (den heer van Reede van Oudtshoorn) is aan de Regering eenige inlichting gevraagd betreffende het uitgetrokken tractement van een buitengewoon hoogleeraar te Utrecht. De spreker keurde het af dat dit tractement zou blijven beneden dat, hetwelk aan de andere hoogleeraren wordt uitgekeerd. Ter beantwoording diene het volgende.

De hoogleeraar, waarvan hier sprake is, werd eenige jaren geleden als buitengewoon hoogleeraar aangesteld, met uitdrukkelijke bepaling, dat aan hem geen tractement zou worden verleend, maar dat hij genoegen zou nemen met de collegie-gelden. Het is volstrekt niet uit miskenning van de verdiensten van dien uitstekenden man, dat thans het tractement lager dan voor de andere professoren wordt uitgetrokken. Integendeel, het is juist omdat de Regering overtuigd is van de verdiensten van dien hoogleeraar, en dat zij daarvan een bewijs wil geven, dat bij deze gelegenheid de som van *f* 1000 is uitgetrokken. Ik geloof dien spreker te kunnen verzekeren, dat met deze regeling van de zaak zoowel het collegie van curatoren als de betrokken hoogleeraar genoegen neemt. Ik zie dus ook geen genoegzamen grond, om dat tractement thans hooger voor te dragen.

De tweede spreker uit Nijmegen (de heer van der Brugghen) heeft te kennen gegeven, dat hij afzag van het voordragen van het amendement, waarvan hij gisteren heeft gesproken. Hij is getreden in eene ontwikkeling van de gronden, waarom dat amendement door hem niet wordt voorgesteld. Ik ben het met dien spreker eens, en geloof, dat aan deze Vergadering geenszins de bevoegdheid kan worden ontkend om de sommen, op de begrooting uitgetrokken, door amendementen te verhoogen. Maar ik geloof aan den anderen kant, dat aan de Regering de geheel vrije beschikking over die sommen moet verblijven, en dat het aan de beslissing van den Koning moet worden overgelaten al dan niet hoogleeraren aan te stellen, naar mate Hoogstdezelve goedvindt.

De heer **van Reede van Oudtshoorn:**

Ik acht mij verpligt bij den Minister op nadere ophelderingen aan te dringen. Gelijk ik reeds de eer had te zeggen, was door curatoren voorgedragen het tractement van dien hoogleeraar te bepalen op een som van *f* 1600, terwijl men van regeringswege gemeend heeft niet dienovereenkomstig te moeten handelen, maar dat tractement op eene som van *f* 1000 vast te stellen. Ik geloof dat hieruit genoegzaam blijkt, dat de bepaling van het tractement door de Regering niet is geschied in overeenstemming met het collegie van cu-

ratoren. Het is mij ook niet bekend, dat de betrokken hoogleeraar met het thans uitgetrokken tractement heeft genoegen genomen, maar alleen dat hij daartegen niet heeft *geprotesteerd*. Ik wensch den Minister ter overweging in bedenking te geven, dat het voor een hoogleeraar haast verkieslijker moet worden geacht in het geheel geen tractement te ontvangen, dan zich eene bezoldiging te zien toegekend, die niet gezegd kan worden overeen te stemmen met de waardigheid der betrekking, door hem bekleed.

De Minister **van Reenen**:

Mijnheer de Voorzitter, ik zal niet ontkennen, dat over deze zaak eene correspondentie gevoerd en vroeger het voorstel gedaan is, om het tractement eenigzins te verhoogen. Ik heb alleen dit bedoeld, dat, nu de zaak op de thans voorgestelde wijze is geregeld, er volstrekt geen bezwaar meer bestaat bij het collegie van curatoren en bij den betrokken hoogleeraar.

VIIIste afdeeling. *Kunsten en Wetenschappen.*

(*Zitting van den* 3. *December.*)

De heer **Hoekwater**:

Mijnheer de Voorzitter, ik heb het woord gevraagd om een oogenblik uwe aandacht te bepalen bij de Delftsche academie.

Vreest niet, Mijne Heeren, dat ik eene oratio pro domo houden zal, ik wensch alléén het voortdurend bestaan eener inrigting, waar dan ook gevestigd, te bepleiten, die ik in ons land, in betrekking tot onze industrie en in het belang onzer overzeesche bezittingen, voor onmisbaar houde.

Bij het Voorloopig Verslag over het Vde hoofdstuk der Staatsbegrooting, thans in behandeling, is onder § 38 aan de Regering te kennen gegeven, dat de leden dezer Kamer algemeen hebben aangedrongen daarop, dat, bij het voortdurend bestaan der Delftsche academie, de kosten dier instelling op de Staatsbegrooting zouden worden gebragt.

Bij de Memorie van Beantwoording komt onder § 38 deswege voor, dat de Regering het wenschelijk blijft achten, dat de kosten der Delftsche academie *niet* op de Staatsbegrooting worden gebragt, op grond dat bij de nog steeds bestaande onzekerheid omtrent het lot dier instelling, zegt de Regering, het onraadzaam schijnt, de Staatsbegrooting te bezwaren met uitgaven ten haren behoeve.

Daarbij komt, zegt de Regering verder, zoo als bij eene vorige gelegenheid werd aangemerkt, dat bij de stichting blijkbaar de gedachte heeft bestaan, de academie, uit het finantiele oogpunt, niet als eene rijks-instelling te beschouwen; van daar dat de personen, voor het onderwijs en de dienst aan de academie verbonden, niet voorkomen als bezoldigd uit de staats-inkomsten, niet als landsambtenaren worden aangemerkt, en dus, bij ontslag of aftreden, geen aanspraak kunnen maken op pensioen of wachtgeld ten laste van den Staat; en dat, wierden de uitgaven der academie op de Staatsbegrooting gebragt en hare inkomsten onder de staats-ontvang-

sten opgenomen, dan dit alles veranderen zou, en ook uit dit oogpunt, voor den Staat in de gevolgen lasten zouden geboren worden, die bij de tegenwoordige wijze van beheer niet zijn te vreezen.

Ik ontveins niet, Mijne Heeren, dat die verklaring van de Regering mij diep heeft getroffen; immers is daaruit blijkbaar, dat bij haar de overtuiging niet schijnt te bestaan van het hooge belang der instelling, in verband met onze industrie en van onze Indische bezittingen.

En toch, die academie werd opgerigt om te voorzien in meer dan eene dringend gevoelde behoefte; immers, bestonden niet in bijna alle beschaafde landen van Europa rijks-instellingen van hooger onderwijs voor de nijverheid; instellingen, waar de aanstaande koopman en fabriekant de kundigheden verkrijgen kon, voor zulke bedrijven in den tegenwoordigen tijd gevorderd?

En nu bestond in ons Vaderland zulke inrigting niet.

Maar is het dan niet bekend, dat onze vroegere voorrang in bijkans alle takken van nijverheid voornamelijk daaraan toe te schrijven was, dat het Nederlandsche volk, uitstekend door hoogere beschaving, in zijn besten tijd, dien zin voor wetenschap en kunst ontwikkelde, waardoor het zich zoo gunstig van andere volken, van zijne naburen onderscheidde?

Maar is het niet even zóó bekend, dat de zigtbare verachtering vooral ook te wijten was aan de verwaarloozing der studie van de wis- en natuurkundige wetenschappen, en dat daardoor onze industrie niet in staat bleef, zich op de hoogte te houden der toepassing van die wetenschappen, waardoor andere volken ons te ver zijn vooruitgestreefd?

En was het onder het besef van dien stand van zaken dan niet gebiedend noodig dat een verlicht bestuur op een middel bedacht was, om door de beoefening der wetenschappen en hare toepassing, de natie in het bezit te stellen van hetgeen zij door veronachtzaming verloren had?

Deze weg — het was voor lang gevoeld — moest worden ingeslagen; van daar het ontstaan van gelegenheden voor jongelieden van beschaafden stand, om eenig onderrigt in wis- en natuurkundige wetenschappen te ontvangen; van daar vooral de vestiging der zoogenaamde industriescholen voor de arbeidende klasse. Werden de eerste weinig geschikt geoordeeld om die degelijke kennis aan te brengen, die alleen waarde heeft — want de bedoelde gelegenheden voerden tot oppervlakkigheid —, de laatste, de industriescholen, hoe nuttig ook, werden onbevredigend voor de groote behoefte gevonden.

Alleen eene hoogere inrigting voor industrieel onderwijs, waarop de hoofden der bedrijven, de eigenlijke fabriekanten gevormd zijn door goed onderwijs, zal aan de industrie-scholen die nuttige strekking geven, welke van haar verwacht wordt.

Wilde men zulk eene inrigting aan eene der hoogescholen verbonden hebben, ik zou meenen, Mijne Heeren, dat dit eene miskenning toen zou zijn geweest en later, van den aard, die beiderlei soort van inrigtingen moet onderscheiden.

Of zou men geen gevaar geloopen hebben, dat het onderwijs in de rigting, voor de hoogescholen te practisch, en voor de nijverheid te bespiegelend zou geworden zijn, en zoo doende, door de vereeniging, *twee* inrigtingen bedorven hebben?

Evenmin was de vestiging van het beoogde industrieel onderwijs bij de Militaire Academie denkbaar; of zou de onmiskenbare zin der natie zich niet verzet hebben tegen zulke zamenvoeging? Immers, zoo als de oorlog den vrede uitsluit, zoo gedoogt het geheele doel van beiderlei onderwijs, de verschillende rigting van den geest, die onderscheidenlijk in den aanstaanden krijgsman en in den aanstaanden industrieel moet opgewekt worden en ontwikkeld, geene zoodanige vereeniging.

Dit schenen de gronden voor de verwachting, dat eene afzonderlijke instelling, welke aan eene erkende behoefte voldoen zou, algemeen zou worden toegejuicht.

En wat heeft zich van die, ik durf met volle overtuiging zeggen, Mijne Heeren, billijke verwachting verwezenlijkt? Niets dan tegenkanting. Aan dien zin moet grootendeels toegeschreven worden de bekrompenheid van middelen, die de Delftsche academie van den beginne af verhinderde, dat nut in breederen omvang te stichten, waarvoor die instelling vatbaar was.

Eigenaardig was de opleiding der toekomstige ingenieurs van den waterstaat, zoo voor de dienst hier te lande als voor Indië, aan de academie opgedragen: de nieuwe instelling toch zou de civile genie in haren geheelen omvang moeten onderwijzen, en daarvan maakt de waterbouw en wat er mede in verband staat een aanmerkelijk deel uit; kon men nu niet hopen, wanneer eenmaal bekwame ingenieurs voor 's Lands dienst van de instelling gekomen waren, wanneer in Indië eene nieuwe dienst, die der mijnen, zou georganiseerd zijn, de meening omtrent de academie wel beteren zou? En nu heeft de academie zeer bekwame ingenieurs aan den lande geleverd; — de mijn-ingenieurs in Indië hebben reeds gewigtige diensten bewezen; maar wel verre dat de academie daarom beter ondersteund is, heeft men haar bestaan sedert 1848 onophoudelijk bedreigd en haar zelfs eenige voordeelen ontnomen.

Die onzekerheid, Mijne Heeren, zij werkt noodlottig; dit kan onder anderen uit het volgende blijken.

Te ontkennen viel het niet, dat aan de stoffelijke middelen bij den aanvang veel ontbrak, om het onderwijs zóó uit te breiden, dat het voor de nijverheid geheel geschikt kon wezen: door beleid en spaarzaamheid waren die middelen evenwel aanzienlijk vermeerderd en verbeterd; de kostbare rijksverzameling van modellen, van den aanvang bij de academie geplaatst, was met eenige belangrijke stukken vermeerderd; de modelmakerij aanzienlijk uitgebreid, met kostbare werktuigen voorzien, bood eene uitmuntende gelegenheid aan tot oefening, onder den hoogst bekwamen modelmaker der academie; het scheikundig laboratorium, dat wel voorzien en ruim was, liet toe, dat velen er zich in bezig hielden met eigen onderzoekingen; geene inrigting hier te lande, uitgezonderd die van Utrecht, bood betere, ja zelfs zoo goede gelegenheid aan; eene zeer bruik-

bare en voor het onderwijs voldoende verzameling van mineralen, was door aankoop het eigendom der academie geworden; het physisch kabinet, dat lang geheel onvoldoende was geweest, had een aantal, en daaronder zeer kostbare instrumenten ontvangen, zoodat het ten volle was gebragt op de hoogte der instelling en de vergelijking met andere dergelijke verzamelingen kon doorstaan; de boekerij, hoewel blijken dragende van de kortheid van haar bestaan, was evenwel tamelijk voorzien, en in werken voor de nijverheid rijker dan eenige andere hier te lande; die boekerij was bovendien wel ingerigt, zeer gemakkelijk voor het gebruik.

In dezen stand van zaken nu vond men vrijheid om een voorstel te doen tot uitbreiding van onderwijs met den aanvang van den cursus van 1852; door die uitbreiding zou de instelling eene deugdelijke en allezins voldoende inrigting geworden zijn van hooger onderwijs voor handels- en fabrieknijverheid; bij de welwillendheid der docenten, konden de kosten dier uitbreiding geheel uit de middelen der academie bestreden worden; het liet zich verwachten, dat die middelen door een aanzienlijk getal kweekelingen ruimer zouden worden, toereikend genoeg om de Delftsche academie, binnen weinige jaren, tot eene der beste instellingen van hooger onderwijs voor de nijverheid te verheffen; en toch, het voorstel werd verworpen, op grond der onzekerheid van het bestaan der academie.

Die noodlottige onzekerheid weêrhoudt alle verbetering, berooft het land van een onderwijs waaraan groote behoefte bestaat, terwijl inmiddels in alle beschaafde landen groote verbeteringen gemaakt worden.

Éene zaak, Mijne Heeren, staat naar mijne innige overtuiging vast; zij is deze: de Delftsche academie blijve bestaan, of zij worde vernietigd, en met het laatste wordt voorzeker aan de welvaart van Delft een doodelijke slag toegebragt; maar in ieder geval zal de Regering, wil zij voldoen aan hare verpligting, aan de dringende eischen des tijds, voor het bewaren en het ontwikkelen van hetgeen ons land nog van nijverheid bezit, eene instelling moeten doen stand grijpen van hooger onderwijs voor technische en handelswetenschappen.

Maar, Mijne Heeren, reeds lang was het ook begrepen, dat het voor het belang van Nederland en Java dringend vereischt werd, dat de Indische ambtenaren bekend zouden wezen met de taal, de zeden en gewoonten der menschen, aan hun bestuur en toezigt onderworpen; de instelling daartoe in Indië — zegt men — had veel gekost en mogelijk geene evenredige vruchten gedragen; men kwam tot de overtuiging dat dergelijke instelling in Nederland moest gevestigd worden, waar zij minder kosten zou en betere gevolgen beloven: men kwam er dus eindelijk toe in Nederland voor de opleiding der Indische ambtenaren te doen wat men in Engeland reeds zoolang gedaan had; het opheffen van het Indisch Instituut, de verplaatsing naar Nederland, veroorloofde eene niet onaanzienlijke besparing, die, hetgeen niet altijd bereikt wordt, hier met verbetering gepaard ging; het scheen een gelukkig denkbeeld, het onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Neêrlandsch In-

dië te doen geven aan de academie voor technische wetenschappen en daaraan de aanstaande Indische ambtenaren te doen opleiden; die vereeniging was gunstig te noemen voor de opleiding van de ambtenaren, in vergelijking met hetgeen ten aanzien van Indische ambtenaren in Engeland plaats vond; die vereeniging van onderwijs heeft hier te lande bovendien nog een belang, wat zij in Engeland niet kan hebben, onder de omstandigheid, dat aldaar bijkans uitsluitend Engelsche jongelieden tot Indische ambtenaren worden opgeleid; en wordt daar te lande de toegang tot de inrigtingen van onderwijs enkel door protectie verleend, meer billijk staat hier de inrigting voor ieder open: een groot getal der jongelieden, die voor ambtenaren worden opgeleid, is in Indië geboren; voor de vorming van die jongelieden, voor de opwekking van goede gezindheid jegens Nederland, is het nuttig, dat zij omgang hebben met geheel Nederlandsche jongelingen; eene inrigting tot opleiding van Indische ambtenaren, op zich zelve staande, zou alleen uit dit oogpunt reeds minder verkieslijk zijn.

Intusschen, Mijne Heeren, heeft diezelfde noodlottige onzekerheid omtrent het voortdurend bestaan der academie, ook met betrekking tot de opleiding van Indische ambtenaren, menige verbetering teruggehouden, heeft den toevloed van kweekelingen verminderd; daardoor is gebrek gekomen aan wel opgeleide ambtenaren; door het plaatsen van minder bekwame, is de ijver voor de studie verflaauwd; en wanneer ik mij dan herinner, hoe dezer dagen een geacht lid dezer Vergadering, wiens kennis van Indische aangelegenheden buiten bedenking schijnt, bij gelegenheid der behandeling in de afdeeling, waartoe ik behoor, van het voorstel van negen leden, onder de redenen tegen het bovenmatig steunen op batige saldo's der koloniën, deze opnoemde, dat voor het geval de Regering niet voornemens was het stelsel van cultuur te laten varen, dat wel niet wenschelijk toescheen, het dan hoe langer hoe noodiger werd, het corps Indische ambtenaren zeer aanzienlijk uit te breiden; dan geloof ik, dat het meer dan tijd wordt, dat die onzekerheid van het voortdurend bestaan der academie ophoude.

Ik geloof, Mijne Heeren, dat uit het aangevoerde kan worden afgeleid:

1°. dat in Nederland behoefte bestaat aan eene instelling van hooger onderwijs in technische wetenschappen, en dat het schijnt aangewezen, dat de Regering wel zal doen in die behoefte te voorzien;

2°. dat de Delftsche academie, met eenige uitbreiding van onderwijs, reeds terstond in die behoefte zou kunnen voorzien;

3°. dat, vermits dit onderwijs geheel omvat het vak van den burgerlijken ingenieur, in den ruimsten zin, aan die inrigting alzoo best gevestigd blijft de opleiding van ingenieurs van 's Rijks waterstaat;

4°. dat geen andere instelling hier te lande aan het opgegeven doel even goed dienstbaar kan worden gemaakt;

5°. dat de opleiding van Indische ambtenaren in Europa *moet* geschieden, en die ambtenaren dààr bewijzen hunner verkregen kundigheden moeten afleggen;

6°. dat die opleiding best en met de minste kosten schijnt te kunnen geschieden aan de academie voor technische wetenschappen;

7°. dat de academie, om de belangrijkheid van het onderwijs voor 's Rijks dienst, om het nut dat zij kan hebben voor eene uitgebreide klasse van ingezetenen die ruim in 's lands lasten deelen, even goed, en misschien meer dan andere instellingen van hooger onderwijs, verdiende door den Staat bekostigd en naar behooren verzorgd te worden;

8°. dat de onzekerheid van het bestaan het stichten van veel nuts en goeds verhinderd heeft;

9°. dat zoodanige onzekerheid behoort opgeheven te worden, en het bestaan van deze of dergelijke inrigting behoort verzekerd te worden, om voor Nederland het verwijt te ontgaan, dat men het goede niet wil.

Alvorens te eindigen, moet ik, Mijne Heeren, terugkomende op de Memorie van Beantwoording, daarop nog aanmerken, dat de docenten aan de academie, even als andere rijks-ambtenaren, door den Koning worden aangesteld; zij zijn verbonden aan eene openbare rijks-inrigting en werkzaam in het algemeen belang; hetzij die ambtenaren op de begrooting voorkomen of niet, de rang van Rijks-ambtenaren kan hun niet betwist worden.

De aanspraak op pensioen is eene andere vraag, waarvan de beantwoording van andere overwegingen afhankelijk is. Wanneer die aanspraak afgeleid zou kunnen worden uit het verschijnen der academie op de begrooting, dan zouden die ambtenaren een regt verkrijgen, dat hun later willekeurig niet meer kan worden ontnomen, en dit ware gewenscht, omdat de Memorie van Beantwoording den schijn geeft, als of die ambtenaren, bij eene opheffing der academie, naar huis zouden worden gezonden, zonder eenige vergoeding; maar dit is toch van geene Nederlandsche Regering te wachten! Neen, Mijne Heeren, ik geloof niet dat eene Regering, die nationaal is, dit zou kunnen doen; daarom geloof ik niet dat van onze Regering te verwachten is, dat zij verdienstelijke mannen, die hunne beste jaren aan 's Rijks dienst hebben gewijd, zonder middelen van bestaan zoude wegzenden.

Het zijn deze overwegingen, Mijne Heeren, die mij de vrijheid zullen doen nemen, aan uwe Vergadering voor te stellen om de Delftsche academie alsnog op de begrooting voor 1854 voor *memorie* te brengen, terwijl ik den wensch uit, dat de onzekerheid omtrent haar voortdurend bestaan spoedig moge worden opgeheven.

De heer **Thorbecke:**

Hier komt, Mijnheer de Voorzitter, het punt te pas, dat ik gisteren achterwege liet, de betrekking der Regering tot de beoefening van kunsten en wetenschappen; het terrein, waarop ik den geachten spreker uit Amsterdam (den heer Bosscha) ontmoet. Ik zal zijne hoofdstellingen, zoo als ik die uit zijn mond heb opgeteekend, nagaan. Ik zal mij veroorloven, vooreerst, omtrent eenige van die stellingen eene enkele opmerking in het midden te brengen, en in de tweede plaats, tegenover het beginsel, dat die geachte spreker over

het algemeen scheen aan te bevelen, te doen gelden wat, naar mijn inzien, daartegen overstaat. Ik hecht er aan, Mijne Heeren, dat ook te dien aanzien de gedachte van het vorig Gouvernement niet worde miskend. Ik zeg, de gedachte. Men heeft niet altoos de gelegenheid, het is niet altoos mogelijk, zelfs niet voor den Volksvertegenwoordiger, bij enkele handelingen der Regering tot haar algemeen stelsel op te klimmen. Ik wensch de gedachte, zonder polemiek, te plaatsen tegenover hetgeen de geachte spreker van de Regering schijnt te verlangen.

De geachte spreker stelde vooreerst bevordering der materiele welvaart en die van de intellectuele en morele ontwikkeling tegenover elkander. Ik geloof evenwel niet, dat ik mij op dit punt tegenover den geachten spreker bevind. Hij miskent gewis het innig verband tusschen beide niet. Hij ziet niet over het hoofd, dat in menigerlei opzigt stoffelijke welvaart de voorwaarde is van morele ontwikkeling. Zonder de eerste heeft onderwijs geen vat op het volk. Volkswelvaart maakt eerst ontwikkeling van den geest tot eene behoefte. Onderwijs moet vrij maken, en men zal het eerst zoeken, wanneer men zelfstandig genoeg is het op te nemen en tot vrucht te doen gedijen.

Op een ander punt durf ik mij niet vleijen met den geachten spreker ééne lijn te trekken. Hij heeft, en zoo het mij voorkwam, niet enkel aan het laatste, maar aan de vorige Gouvernementen in het algemeen, verweten — zoo hij het geen verwijt genoemd heeft, een woord dat met zijne heuschheid niet gemakkelijk zamen gaat, het is geweest eene opmerking, een oordeel —: » er was tot dus» verre geene eenheid van rigting in de bevordering der intellectuele » en morele welvaart." Ik heb mij gevraagd: waarin zoekt de geachte spreker het gemis van eenheid? De spreker heeft laten volgen: » Er was tot dusverre versnippering van middelen, die bij» eengebragt eene groote kracht hadden kunnen uitoefenen." De spreker ziet, denk ik, minder dan iemand over het hoofd, dat die versnippering van middelen, indien hij daarmede de hulpmiddelen van de inrigtingen tot beoefening van wetenschap bedoelt, hier te lande versnipperd zijn van wege onze geschiedenis. Wij hadden hier niet en wij kunnen hier niet hebben zulk eene concentratie, zoodanige vereeniging, als in andere landen zeer heilzaam is geweest. Die versnippering kon, in ons land, kan ook nog niet wel, en zal welligt in het vervolg niet door verzameling in een middenpunt kunnen worden vervangen, en wij missen dus en zullen dus missen, voor zoover dat niet mogelijk is, de voordeelen daaraan verbonden. Maar, de geachte spreker ziet dit gewis niet voorbij, met die versnippering — zoo als hij het genoemd heeft —, met die verspreiding der middelen over de verschillende punten des lands, zijn ook groote voordeelen gepaard.

Ik heb getwijfeld, Mijnheer de Voorzitter, of hetgeen ik daar zoo even heb beschouwd als den zin van de klagt van den geachten spreker over versnippering van middelen, de zin is, dien de spreker bedoelde, want hij heeft laten volgen: » in de meeste Staten » zijn de intellectuele en morele volksbelangen aan één ministerie

» opgedragen". Bestaat de versnippering daarin, dat dit hier niet plaats vindt? Is de spreker van meening, dat, zoo Onderwijs met de Departementen van Eeredienst in één Departement verbonden, en daarbij de bevordering van kunsten en wetenschappen gevoegd ware, men dan meer zou te wachten hebben, dan thans? Ik weet niet, of de geachte spreker dergelijke vereeniging raadzaam zou keuren; ik voor mij twijfel zeer, of ze verkieslijk ware. Het is niet te ontkennen, dat de zamenvoeging van het onderwijs, van de kunsten en wetenschappen, met zoo menigvuldige takken, als aan het Departement van Binnenlandsche Zaken zijn toevertrouwd, voor één man, voor één Departement, eene zware taak vormt, en welligt is het wenschelijk, van het Departement van Binnenlandsche Zaken vroeger of later eenige deelen te scheiden.

Of men evenwel met eenige zekerheid zou kunnen aannemen, dat bij dergelijke afscheiding, indien zij vroeger had plaats gehad, meer zou zijn geschied tot bevordering van kunsten en wetenschappen dan thans, ik geloof het niet.

» De levendige overtuiging ontbreekt bij de Regering, in de bureaucratie, dat kennis is vooruitgang." Dit is eene zware grief; een hard verwijt, of in de onderstelling, dat de spreker — en ik veronderstel dit gaarne — geen verwijt heeft willen doen, eene treffende opmerking. De schuld lag, volgens den spreker, welligt niet aan de Ministers, maar de Ministers zijn door de bureaucratie verlamd. Dat woord wordt dikwerf gebruikt. Het komt mij voor, dat men de beletselen, die ook een zelfstandig Minister geacht wordt in de bureaucratie te vinden, ligt overdrijft. Het is niet wat men noemt de bureaucratie — en men verstaat daaronder, meen ik, den slenter en invloed van ondergeschikte ambtenaren —, het is niet de invloed van de bureaucratie, die den zelfstandigen, voortvarenden Minister belemmert, maar de dagelijksche beslommering en afwisseling, welke de gezette, aanhoudende overdenking van één groot onderwerp breekt. Eene Regering moet over jaren verdeelen, hetgeen de belanghebbende, de ijverige man voor zijn vak zoo gaarne op eenmaal, op één dag zag tot stand brengen.

De spreker wenscht, dat de Regering aan de Academie van Wetenschappen ook andere wetenschappen, dan die nu haar kring uitmaken, toevoege. Thans, zegt hij, » is het verband tusschen de Re- » gering en die andere wetenschappen vernietigd, en onze weten- » schappelijke reputatie buiten 's lands benadeeld." Nu onderwerp ik aan den spreker, aan de Vergadering, twee opmerkingen. De Minister heeft gezegd, dat hij het verlangen van den spreker overwegen zal. Wanneer de Minister tot het besluit komt, dat de begeerde toevoeging nuttig en noodig is, ik voor mij geloof, dat de uitkomsten den Minister zullen bedriegen. De spreker raadt het den Minister aan, op grond dat in dit oogenblik de band tusschen de Regering en die andere wetenschappen vernietigd en onze wetenschappelijke reputatie buiten 's lands benadeeld is.

Er is — en dit is mijne *eerste* opmerking —, er is, zoo ik mij niet bedrieg, tusschen die wetenschappen, waarvan de beoefening de bijzondere taak uitmaakt van de Academie van Wetenschappen,

en den overigen letterkundigen arbeid, een gevoelig verschil. De toepassing der wis- en natuurkundige wetenschappen op de onderscheidene takken van Staats- en maatschappelijke dienst vordert eene vaste, gestadige zamenwerking van geleerden, kostbare hulpmiddelen en gezamenlijke proefnemingen.

De overige letterkundige arbeid is meer individueel, of voor zooveel vereeniging nuttig is, wordt zij, zonder tusschenkomst van Staatswege, best aan het vermogen en den ijver der particulieren overgelaten.

Ten andere. Daar is, zoo ik mij niet bedrieg, in den tegenwoordigen toestand der maatschappij, bij de hedendaagsche behoeften der Regering, eene andere betrekking tusschen de beoefening der wis- en natuurkundige wetenschappen en de Regering, dan deze met de overige wetenschappen over het algemeen kan hebben. Van de eerste heeft zij, in het belang van de publieke dienst, zoo dikwijls voorlichting, hulp en bijstand te vragen.

De band, zegt de spreker, het verband tusschen de Regering en die andere wetenschappen is thans opgeheven. Waarin bestaat dat verband, hetgeen de spreker wil? Zoo het bestaat, of behoort te bestaan, dan zal het toch wel op een anderen grond, dan op eene klasse van historische en staathuishoudkundige wetenschappen rusten, en ook zonder zulk eene klasse aanwezig zijn.

Onze wetenschappelijke reputatie buiten 's lands zou zijn benadeeld. Indien onze wetenschappelijke naam buiten 's lands van eene historische en staathuishoudkundige klasse afhangt, ik geloof dat wij nog geen regt hebben ons op reputatie, op eenigen naam buiten 's lands te beroepen.

De geachte spreker heeft van de weêrkundige inrigting te Utrecht gewaagd. Hij verlangt, dat die inrigting, als Rijks-instelling gevestigd, mogt gebragt worden onder het toezigt van de Academie van Wetenschappen, dat althans die Academie over die inrigting ware geraadpleegd.

Ik herinner — het was, meen ik, en te regt, reeds herinnerd door den geachten spreker uit Utrecht (den heer van Goltstein) —, dat het vorig Gouvernement geenszins verzuimd heeft, zoo als ik meen gisteren gehoord te hebben van den anderen geachten spreker uit Utrecht, den heer van Reede, zich het belang van die inrigting aan te trekken. De meening van het vorig Gouvernement was, niet eene Rijksinstelling te vestigen, maar eene instelling, door particuliere krachten tot op eene zekere hoogte gebragt, te ondersteunen daar, waar zij met eigen middelen niet verder kon. Ik zeg dat niet als eene berisping van hetgeen sedert schijnt te zijn geschied. Indien het tegenwoordig Gouvernement gemeend heeft daarvan eene Rijks-instelling te moeten maken, het kan daarvoor gronden hebben gehad, die bij de vorige Regering niet bestonden, of niet bekend waren.

De spreker heeft voorts aangedrongen op de stichting eener groote sterrewacht. Zij zal, meen ik, moeten afhangen — ten aanzien van het nut kan geen twijfel bestaan — van de middelen die er zijn in het een of ander jaar.

Hierbij zal ik tevens, om de lijst der *bijzondere* aanmerkingen op eenmaal uit te putten, antwoorden op hetgeen ik zoo even van den spreker uit Delft over de Delftsche academie hoorde. » Onder het vorig Bewind, zeide hij, is het bestaan van die academie bedreigd; dit doet aan de vervulling van de taak dier inrigting het grootste nadeel.'' Ik heb dit niet vermoed, en ik durf het ook nog niet aannemen. Ik onderstel, gelijk ik ondersteld heb tot dusver, dat zij, die met het bestuur van, met het onderwijs aan die inrigting zijn belast, zoolang die inrigting bestond, volgens hare reglementen, met denzelfden ijver, waarmede zij gearbeid hebben tot dusver, het belang der instelling bleven en zouden blijven behartigen. Indien men jaren heeft gewacht om tot eene uitkomst te geraken van de overwegingen, ten aanzien dier school aanhangig, ik zal den spreker niet wijzen op hetgeen er bovendien te doen was, maar op het gewigt en den omvang dier overwegingen. De Delftsche academie is met drie takken van opleiding belast. De overwegingen liepen in de eerste plaats over hetgeen de Regering verschuldigd is te doen voor het onderwijs in zaken van nijverheid. In dit opzigt ben ik van het gevoelen van den geachten spreker. De Regering is verpligt eene groote inrigting, eene model-inrigting van onderwijs in de onderscheidene takken van nijverheid op te bouwen, en daarvoor is zeker niets beter geschikt dan de academie te Delft, die, naar de tegenwoordige eischen, oneindig zou moeten worden uitgebreid. Ten aanzien van een anderen tak van het Delftsche onderwijs, de opleiding voor den waterstaat, verberg ik niet — schoon de overweging nog niet was afgeloopen —, verberg ik niet, dat ik overhelde tot het denkbeeld, om de genie van den waterstaat wederom over te brengen naar de Militaire Academie. Maar of dat kon, en hoe dat in te rigten, vooral bij de nieuwe uitbreiding, die in de laatste jaren de academie te Breda had ontvangen, dat was niet zoo op eens te beslissen. Er is een derde, en, zoo mij voorkomt, heterogeen bestanddeel bij de school te Delft, zóó heterogeen, dat ik mij, schoon de overweging nog niet ten einde was, voorstelde het van die school af te scheiden en voor de opleiding van Oost-Indische ambtenaren eene inrigting te vestigen aan eene van onze universiteiten.

Indien nu de geachte spreker gelieft na te gaan wat er toe behoort om dat uiteenloopend onderzoek tot eene uitkomst te brengen, dan zal hij het minder kwalijk nemen, dat in de laatste jaren het lot van de academie nog niet is beslist. Zoo hij gedacht heeft, dat zij met eene geheele ontbinding werd bedreigd, heeft hij aan eene overdrevene, aan eene door niets geregtvaardigde vrees toegegeven.

Ik heb, Mijnheer de Voorzitter, de verschillende punten een voor een aangestipt; en nu zij het mij vergund ten laatste tegen hetgeen mij schijnt het beginsel, het algemeen stelsel te zijn van hetgeen de spreker uit Amsterdam van de Regering, van iedere Regering, ten aanzien van wetenschap en kunst verlangt, de gedachte van de vorige Regering over te stellen. Ik wensch de handelingen van de vorige Regering, zoo ik ze al niet kan vrijwaren tegen veroor-

deeling, ten minste tegen miskenning te beschermen en in het ware licht te plaatsen.

De spreker verlangt en verwacht van de Regering, mijns inziens, *te veel.*

In dit opzigt vooral, ten aanzien van de bevordering van wetenschap en kunst, kan de Regering veel voor den schijn doen, en daarmede populariteit verwerven. Het Mecenaatschap, is ook voor eene Regering eene gemakkelijke, behagelijke, vleijende rol. De geleerden en kunstenaars hebben gaarne een officieel karakter, en omringen gaarne hunne werken met een officielen glans. Moet de Regering daarin toegeven?

Ik geloof het niet. De Regering moet zich, mijns inziens, van alle kunstige kweeking der wetenschap onthouden. De Regering moet ook in dit opzigt zich niet in de plaats willen stellen van hetgeen ik de maatschappelijke natuurkracht noemen zal. Zij moet de wetenschap niet tot dreven en lanen willen aanleggen; zij moet ze vrij, in het open veld, laten groeijen.

Welligt kon het in vroeger tijd te pas komen het initiatief te nemen; Staatsinstellingen van beoefening van wetenschap en kunst te stichten; de mannen en werken van wetenschap en kunst door verleening van gunst, van voorkeur, van voorregt, te beschermen. Thans, in onzen tijd, is de betrekking meer natuurlijk en waar.

De Regering moet ook stoffelijke welvaart bevorderen: moet, mag de Regering uit dien hoofde fabrikant, handelaar worden? Neen. Welnu, evenmin komt *officiele beoefening* der wetenschappen te pas.

Bij de tegenwoordige middelen en snelheid van verkeer of gemeenschap, bij de vrijheid van vereeniging, vindt de wetenschap in zich zelve een voedsel, dat zij voorheen van de regeringen vroeg. Zij vindt thans in innerlijke kracht, hetgeen zij te voren van buiten ontleende. Hetgeen voorheen vorsten en regeringen op eene zeer gebrekkige wijs deden, doet thans *het publiek*, eene magt van bescherming en aanmoediging, oneindig grooter dan alle regeringsmagt.

Derhalve de Regering moet hier niet, zoo als op het gebied van het onderwijs, *voorgaan;* zij moet hier eer minder dan te veel willen doen; zij moet zich terughouden; zij moet *volgen.* Al wat bijzondere personen en vereenigingen kunnen, moet men hun overlaten: niet alleen om den wil der vrijheid, maar omdat dit het middel is om particuliere kracht te wekken.

Ziedaar de gedachte der vorige Regering. En nu geloof ik gerust te mogen vragen: waar is die Regering — voor zooveel zij daartoe bij magte was — te kort geschoten in de ondersteuning, die, omdat het zonder haar onmogelijk was te slagen, moest worden verleend? Waar is iets, dat juist nu nuttig en noodig was, door weigering eener onmisbare ondersteuning niet tot stand gekomen? Ik wensch niet op te tellen hetgeen gedaan is, maar ik wensch ook niet, dat men, omdat men geene veel hoogere cijfers op onze begrootingen, op onze rekeningen der vorige jaren ontmoet, daaruit afleide, dat de Regering meer had moeten doen.

Mijns inziens moet de Regering hulpmiddelen verschaffen, waar

men die behoeft en zonder de Regering niet kan erlangen. Maar er is ook eene *weelde* van hulpmiddelen, welke de persoonlijke inspanning uitdooft. Men vergoedt door innerlijke kracht, door vlijt, ijver en vernuft — wij hoorden er nog gisteren een voorbeeld van aanvoeren met opzigt tot het observatorium te Leyden —, wat aan uiterlijke toerusting ontbreekt. De grootste ontdekkingen, Mijne Heeren, de schoonste werken, zijn, *op het voorbeeld der natuur*, met geringe middelen tot stand gebragt.

De heer **Dirks**:
Niet bij de lezing, maar bij de herlezing van eene paragraaph in het Voorloopig Verslag en het antwoord daarop, is mijne aandacht gevallen op eene zinsnede, in die paragraaph voorkomende. Het is eene zinsnede in § 43, behoorende tot de VIIIste afdeeling, waarover op dit oogenblik gehandeld wordt. In die § 43 zegt de Kamer, dat men bij deze afdeeling is *teruggekomen* op de klagt, dat bij het bepalen der sommen, die jaarlijks uit 's Rijks kas aan de bevordering van kunsten en wetenschappen worden te koste gelegd, in menig opzigt met groote karigheid wordt te werk gegaan. Men is *teruggekomen* op die klagt; maar dit *terugkomen* nu heeft geene betrekking op eene *herhaling* in dit verslag; maar dit heeft betrekking op het vorig verslag, het is hetzelfde als wanneer in § 39 gezegd wordt: » Bij de artt. 32 en vroeger is men *teruggekomen* op de meermalen gemaakte aanmerking dat de hoogeschool te Leyden aan den lande zooveel meer kost dan elke der beide andere hoogescholen enz."

In § 43 van de Memorie van Beantwoording nu lees ik: » Zoo » het waar is, gelijk hier wordt geklaagd, dat, bij het bepalen der » sommen, die jaarlijks uit 's Rijks kas aan de bevordering van kun» sten en wetenschappen worden te koste gelegd, in menig opzigt » met groote karigheid wordt te werk gegaan, dan wijte men dit » niet zoo zeer aan bezuinigings-zucht der Regering, als wel aan » den aandrang, *dusverre steeds van de Volksvertegenwoordiging* » *uitgegaan*, om zooveel mogelijk dergelijke uitgaven te beperken."

Ik geloof volstrekt niet dat het de bedoeling der Regering is daarmede een verwijt aan de Volksvertegenwoordiging te rigten; maar ik moet toch bekennen die aanmerking niet te beamen. Ik kan dit daarom niet doen, omdat in het verslag over die afdeeling door de Volksvertegenwoordiging een wensch is geuit die zulks niet gedoogt. Men *komt* daar toch *terug* op eene klagt van vroeger, en welke is die klagt? In het Voorloopig Verslag van het vorige jaar wordt gezegd: » Verscheidene leden verklaarden met genoegen te hebben » gezien, dat volgens de thans voorgedragene begrooting ten minste » iets meer ter bevordering van kunsten en wetenschappen zou wor» den besteed, dan in de laatste jaren het geval is geweest. Naar » hunne overtuiging betaamde het der Regering eener verlichte natie » op dien weg voort te gaan."

Maar, Mijne Heeren, ook de cijfers wijzen die belangstelling aan. In 1852 bedroeg de begrooting voor deze afdeeling *f* 95,486.75 en de begrooting van 1853 bedroeg *f* 109,445, alzoo meer *f* 13,958.75. Deze begrooting is slechts *f* 400 hooger, en deze verhooging sedert

1852 is ontstaan, doordien de Kamer heeft toegestaan de aanzienlijke som van ƒ 50,000 over vijf jaren voor de geologische kaart; en in het vorige jaar eene jaarlijksche som, die evenwel dit jaar niet gebruikt is, maar die nu weder op de begrooting voorkomt, van ƒ 5000 voor de meteorologische inrigting te Utrecht.

Ik herhaal, ik maak der Regering de opname van deze zinsnede niet tot een verwijt, maar ik beaam ze niet.

Nu ik toch aan het woord ben, moet ik nog verklaren, dat ik daarentegen met genoegen het slot van de eerste alinea van § 43 gelezen heb. Daar zegt de Regering, dat het haar hoogst aangenaam is dat nu in tegenovergestelden zin wordt gesproken, en dat zij gaarne, waar zij het wenschelijk acht, van die gunstige gezindheid zal gebruik maken. Van die gunstige gezindheid vind ik ook het spoor in § 47 van het verslag, waar gezegd wordt, dat men met genoegen heeft gezien dat aan den directeur van de penningverzameling te Leyden eene verhooging van jaarwedde is toegelegd, maar waar verder op de geringe bezoldiging van de conservateurs van 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie en van het Kabinet van Archaeologie te Leyden wordt gewezen. De Regering antwoordt daarop, dat zij zal in overweging nemen, of bij de eerstvolgende begrooting een voorstel tot verhooging hunner jaarwedden, zoomede tot aanstelling van nog een conservateur, bij het museum kan worden gedaan.

Zulk eene erkenning eener te geringe bezoldiging is mij hoogstaangenaam en ik zal daarop dus niet verder aandringen, vertrouwende op de erkenning der Regering. Mijn vertrouwen op de Regering in dit opzigt is nog bevestigd door het gebeurde met 's Rijks archief. Dat archief zal nu verplaatst en aan de daarin opgehoopte schatten thans eene harer waardige plaats gegeven worden. Ook heeft mij zeer verheugd de benoeming van een kundig opzigter voor het Koninklijk Penningkabinet; ik ben overtuigd dat deze ook daar menig verborgen schat zal vinden, die voor de geschiedenis van veel nut kan zijn.

De heer **van Reede van Oudtshoorn**:

Een enkel woord in antwoord op hetgeen door den geachten spreker uit Maastricht, den heer Thorbecke, is aangevoerd ten opzigte van eene uitdrukking, welke gisteren door mij zou zijn gebezigd, toen ik sprak over de meteorologische inrigting te Utrecht; eene uitdrukking, welke, indien zij door mij is geuit zoo als zij schijnt te zijn opgevat, met regt aanstoot aan dien spreker heeft moeten geven. Ik meen mij echter te herinneren dat zoodanige uitdrukking door mij niet is gebezigd, althans niet is bedoeld; ik meen niet te hebben gesproken van de laatstvorige Regering, en dus ook niet gezegd te hebben dat die Regering in gebreke zou zijn gebleven hare belangstelling te toonen in het besproken onderwerp. Ik heb gesproken, zulks althans bedoeld, van vroegere Regeringen in het algemeen, en daarbij het oog gehad op een meer verwijderd tijdstip. Het was mij bekend dat die geachte spreker, afgetreden Minister van Binnenlandsche Zaken, ten voorleden jare in gemelde zijne vroegere hoedanigheid deze inrigting te Utrecht heeft bezocht en zijne

ingenomenheid daarmede heeft aan den dag gelegd. Het gevolg daarvan is geweest, dat op de thans nog loopende begrooting eene som ten behoeve van die inrigting is uitgetrokken. Deze daadzaak getuigt genoeg dat de laatstvorige Regering in hare belangstelling in het doen van weêrkundige waarnemingen niet is achterlijk gebleven.

De heer **Wintgens:**

Er heeft eene gedachtenwisseling plaats gehad bij deze algemeene beschouwingen over deze afdeeling met betrekking tot de Delftsche academie. Wat daaromtrent is gezegd door mijn mede-afgevaardigde uit die plaats, heeft aan den geachten spreker uit Maastricht, den heer Thorbecke, aanleiding gegeven om op dit onderwerp terug te komen.

Hetgeen die geachte spreker gezegd heeft, geeft mij aanleiding op mijne beurt een enkel woord daaromtrent in het midden te brengen. Als ik toch wel verstaan heb wat gezegd is door den geachten spreker uit Delft (den heer Hoekwater), dat de onzekerheid van den toestand dier academie nadeelig op die instelling heeft gewerkt, dan heeft hij daar niet mede bedoeld dat de ijver bij de docenten, aan die inrigting verbonden, zou verminderd zijn; maar dan had dat eene meer algemeene strekking; dan lag daarin opgesloten dat de onzekerheid op die instelling in het algemeen nadeelig werkte; — en dan geloof ik, dat hij er bepaaldelijk dit mede beoogde, dat het getal der leerlingen aan die academie niet was vermeerderd, dat het bezoek dier academie niet was aangemoedigd. De ijver der leeraren is dan ook niet in het minst verslapt, maar het is zeer natuurlijk dat, als telken jare van regeringswege gezegd wordt: wij weten nog niet wat er met die inrigting gebeuren zal —, hierdoor de toevloed van studenten vermindert. En dat dit waar is, dat in het algemeen die onzekerheid nadeelig heeft gewerkt, dat heb ik onlangs bevestigd gevonden in een geschrift van iemand, die als deskundige bij uitnemenheid mag aangemerkt worden. De Amsterdamsche hoogleeraar Veth, een man wiens getuigenis op dit punt ik gaarne inroep, heeft onlangs in het tijdschrift *de Gids*, met het oog op de Delftsche academie, een hoogst merkwaardig betoog geplaatst en daarin aangewezen, hoe die onzekere toestand sedert 1848 fataal voor die instelling heeft gewerkt, een allernadeeligsten invloed daarop heeft uitgeoefend. Men vindt daar in het nommer van Julij van dit jaar de resultaten van die onzekerheid geschetst. Ik lees daar: »De gevaren, die de academie bedreigden, moesten eenen ongunstigen invloed hebben op het getal der nieuw aankomende kweekelingen. Voor 1849—1850 lieten zich slechts 32 inschrijven en het gezamenlijk getal studenten was daardoor tot 149 gereduceerd. Het volgende jaar zonk het tot 129, en nog heeft zich de academie niet geheel van den schok hersteld, waaraan zij in 1848 was blootgesteld.''

Sedert dat jaar zijn bij de behandeling van de begrootingen nooit eenige geruststellende verklaringen gegeven omtrent het voortdurend bestaan van die academie. Ik heb hier meermalen dat onderwerp ter sprake gebragt, maar nooit heb ik daaromtrent door de Rege-

ring, òf mondeling, òf in de stukken, zoo categorisch hooren antwoorden, als thans door den geachten afgevaardigde uit Maastricht (den heer THORBECKE) gesproken is. Had men dat toen gedaan, en gezegd: die polytechnische school moet *oneindig* worden uitgebreid; het zijn maar ondergeschikte punten die nog overweging vereischen, maar het bestaan der instelling wordt niet bedreigd; zij zal integendeel uitgebreid worden, en de vrees dat zij met ontbinding bedreigd wordt, is door niets geregtvaardigd;" dan zou er werkelijk geen grond voor de vrees geweest zijn waarop de hoogleeraar VETH heeft gewezen en die, gelijk uit de cijfers blijkt, zoo nadeelig op de instelling heeft teruggewerkt.

Ik moet nog een enkel woord spreken omtrent de vraag, of die instelling geschikt is voor de vorming van Indische ambtenaren, en of het niet beter zou wezen die opleiding te doen geschieden aan eene van de andere academiën. Ik wil mij ook te dien aanzien beroepen op het gevoelen van dien geachten Amsterdamschen hoogleeraar, die juist door de rigting van zijne studiën bijzonder bevoegd is, om te oordeelen of al dan niet aan de academie te Delft die opleiding kan worden toevertrouwd. Ik vind in zijn reeds aangehaald opstel vermeld in welke vakken aan die academie onderwijs wordt gegeven. Daar wordt eene tabel medegedeeld van de verschillende onderwerpen van studie, welke daar worden onderwezen, waarop de hoogleeraar deze verklaring volgen laat: »Wij gelooven, dat deze tabel ons boven uitgesproken oordeel wettigt, dat de Delftsche academie alle elementen in zich bevat, vereischt om bekwame Indische ambtenaren te vormen."

Zijn verder oordeel over de instelling is allergunstigst; hij zegt toch op eene andere plaats in zijn betoog: »Het onderwijs, dat zij aan de kweekelingen van deze afdeeling verschaft" (dat is aan hen, die tot Indische ambtenaren worden opgeleid), »gelooven wij, dat »thans nagenoeg zoo volledig en zoo goed ingerigt is, als men re»delijkerwijze begeeren kan." En hij eindigt zijne beschouwing met in het algemeen dit te zeggen: »Het zou misschien voorbarig zijn, reeds nu, na een ter naauwernood tienjarig bestaan, te willen oordeelen over den invloed, dien de Delftsche academie op het corps onzer Indische ambtenaren heeft geoefend. Wij mogen echter onze meening niet verbergen, dat die invloed allergunstigst geweest is en het

Didicisse fideliter artes
Emollit mores nec sinit esse feros,

hier, door den allengs verbeterden staat der Indische maatschappij in de laatste jaren, eene nieuwe bevestiging heeft erlangd. Men kan thans zeggen, dat in Indie de wetenschap bloeit en de beschaving reuzenschreden doet; en de eer daarvan komt zeker voor een goed deel aan de Delftsche academie toe. Voor hen, die slechts op de batige saldo's zien, moge de vooruitgang minder blijkbaar wezen; het moge hun toeschijnen, dat evenveel suiker, koffij en indigo kan geplant worden, al verstaan de ambtenaren geen woord Javaansch. Maar het batig saldo mag het hoogste doel onzer Regering in Indie niet zijn, en bleef het dit, het zou weldra blijken

aan eigen ingewanden te knagen. Diep indringen in de kennis van land en volk, die men besturen moet, ziedaar de eerste en laatste eisch aan allen, die *goede* regeerders willen zijn. De Delftsche academie, met het onderwijs dat daar gegeven wordt, heeft de strekking om allengs tot die grondige kennis te leiden; zij heeft reeds veel daarvoor gedaan, en het is daarom vooral, dat zij onze sympathie zoo zeer opwekt." Dat is de verklaring van een bevoegd beoordeelaar, Mijne Heeren, en ik geloof, dat er na die betuiging inderdaad geen grond meer is om aan die inrigting dat onderwijs te benemen; want, ik herzeg, sedert tien jaren bestaat zij zonder eenige aanmoediging ontvangen te hebben, en desniettemin heeft zij haar roem opgehouden en gehandhaafd; — dat zoo zijnde, mag zij aanspraak maken op ruime ondersteuning van de Regering, en het is daarom dat ik zou toejuichen, zoo hier een post voor die academie voorkwam, waaraan dan misschien, zoo het noodig was, uit den post voor onvoorziene uitgaven eenige bijdrage zou kunnen worden verleend.

Ik hoop dat de Regering zal terugkomen op hare in de Memorie van Beantwoording uitgedrukte meening omtrent het pensioen der ambtenaren, aan die inrigting verbonden, want men herinnere zich, dat tot vóór twee jaren (tot 1850) die Koninklijke academie op de begrooting voorkwam; geeft dat stellen van een post op de begrooting regt op pensioen, dan is het een verkregen regt, dat door het weder wegnemen van dien post niet kan verkort worden. Maar ik geloof, dat die vraag omtrent het pensioen onafhankelijk is van het stellen van een post op de begrooting; hebben die ambtenaren regt op pensioen, dan kan het hun niet worden ontnomen. In allen gevalle geloof ik, Mijne Heeren, dat er geene reden kan zijn om die nuttige instelling de plaats te ontzeggen, die zij waardig is in te nemen onder andere rijks-instellingen van onderwijs.

De heer **Mackay**:

Ik heb het woord gevraagd om ter ondersteuning van het voorgedragene door den spreker uit Leeuwarden (den heer Dirks) de eer der Kamer te rehabiliteren, of wel van den Minister eene nadere verklaring te bekomen. In de Memorie van Beantwoording op dit hoofdstuk vind ik onder de afdeeling »kunsten en wetenschappen" de navolgende zinsnede: »Zoo het waar is, gelijk hier wordt ge»klaagd, dat, bij het bepalen der sommen, die jaarlijks uit 's Rijks »kas aan de bevordering van kunsten en wetenschappen worden te »koste gelegd, in menig opzigt met groote karigheid wordt te werk »gegaan, dan wijte men dit niet zoo zeer aan bezuinigingszucht »der Regering, als wel aan den aandrang, dusverre steeds van de »Volksvertegenwoordiging uitgegaan, om zooveel mogelijk dergelij»ke uitgaven te beperken." Wij hebben straks uit de uitmuntende rede van den geachten spreker uit Maastricht gehoord, in hoe verre de vorige Regering al of niet aan die behoeften heeft voldaan. Maar hier verwijt de Regering aan de Kamer dat deze de oorzaak der bezuiniging zou zijn geweest. Ik heb, even als de spreker wien ik ondersteun, voor mij het verslag van verleden jaar, waarin verscheidene leden verklaarden met genoegen te hebben gezien, dat ten min-

ste iets meer ter bevordering van kunsten en wetenschappen zou worden besteed, dan in de laatste jaren het geval was geweest. Blijkens het tegenwoordig verslag, is men in de sectiën teruggekomen op de klagt, dat bij het bepalen der sommen, die jaarlijks uit 's Rijks kas aan de bevordering van kunsten en wetenschappen worden te koste gelegd, in menig opzigt met groote karigheid wordt te werk gegaan. Ik geloof dus, dat de Kamer, wel verre van de Regering te belemmeren, daar waar zij iets zou willen over hebben voor kunsten en wetenschappen, de Regering daartoe veeleer heeft aangespoord. Ja zelfs die leden, die anders, ik wil niet zeggen van bezuinigingszucht, maar toch van bezuinigingsbeginselen uitgaan, daarin eene uitzondering hebben gemaakt, waar het aankomt op de bevordering van kunsten en wetenschappen. Ik heb dus gemeend de eer der Kamer te moeten rehabiliteren, of van den Minister eene nadere verklaring deswege te vragen.

De heer **Schimmelpenninck van der Oije**:
Ik sta op, bijna verlegen, of ik over het thans in behandeling zijnde onderwerp al dan niet het woord zal voeren. De instelling te Delft wekt in hooge mate mijne belangstelling; maar het is moeijelijk, wegens de beknoptheid die hier past, te spreken, vermits het onderwerp zoo diep ingrijpt in ons geheel industrie-wezen, dat men waarlijk niet weet wat daarmede al niet in betrekking moet worden g bragt. Slechts dit weinige. De academie van Delft werd in 1842 opgerigt, om in eene lang gevoelde behoefte te voorzien. Want, zoo wij roem mogten dragen op onzen waterstaat, die hier als endemisch is te beschouwen, niet alzoo was het gesteld met vele andere vakken, waarbij de toepassing van werktuigkunde en chemie noodig was. Daarin waren wij achterlijk. Werd het nut dier wetenschappen erkend, degelijke grondslagen, voorbereidende kundigheden ontbraken, om, met uitzigt op goede gevolgen, de industrie hier te lande in het leven te roepen. Toen het denkbeeld der industrieschool rijpte, erlangde het eene uitgebreider, meer algemeen nuttige strekking voor het geheele vaderland, doordien de schrandere man, die toen aan het hoofd van het Departement van Koloniën stond, het mede dienstbaar wilde maken aan onze overzeesche bezittingen, bezittingen, in een zoo onverbreekbaar verband met de belangen van het Vaderland, en waar zoo zeer de behoefte gevoeld werd aan polytechnische kennis, aan kennis der landtalen. Delft heeft, meen ik, aan de goede verwachtingen beantwoord, die men er aanvankelijk van had, en het heeft reeds in toepassing gebragt hetgeen door een redenaar uit Amsterdam (den heer Bosscha) werd gezegd: vooruitgang in kennis is vooruitgang in krachten. Door het vermeerderen van de krachten van den geest moeten wij trachten aan te vullen wat ons aan stoffelijke krachten ontbreekt. Ik heb dan ook met vreugde uit de discussie ontwaard, dat het beginsel niet werd bestreden, maar dat men slechts onderscheid maakt tusschen de verschillende takken, die daar tot grondslagen van het onderwijs worden genomen. Eenstemmig is men van oordeel, dat de eigenlijke polytechnie ten opzigte der industrie wel een eigen

school gelijk deze, wel zulk eene vrije school waard is, ja zelfs van regeringswege ondersteund mag worden. Men maakt echter bedenkingen ten opzigte der beide vertakkingen, almede te Delft onderwezen. Ik beken het, Mijne Heeren, wanneer ik het voortreffelijke van onze militaire school te *Breda* naga, is bij mij zelven wel eens de gedachte opgekomen, of wij geen gevaar loopen, onzen waterstaat aan achteruitgang bloot te stellen, door de kweekelingen aan die instelling te ontrukken. Maar de reden, waarom Delft mij verkieslijker toescheen, lag hoofdzakelijk in de vrije concurrentie. Wanneer de kweekelingen voor den waterstaat eenmaal te Breda zijn opgenomen en zij misdragen zich niet, dan moeten zij, na verloop van vierjarige studie, geplaatst worden. En niettegenstaande de uitkomsten voor de Regering in den regel gunstig waren, toch bleven daar nadeeliger kansen bestaan, dan wanneer, bij vrije concurrentie van alle gegadigden, allen werden opgenomen, die zich aan het vak wilden toewijden en, na voorloopige studie den toets hunner vermogens kenbaar te hebben gemaakt, den raad ontvingen om zich te onttrekken of zich aan het vak te blijven wijden. De uitkomsten, die Delft te dien opzigte heeft opgeleverd, waren niet nadeelig voor het vak; zij werden kosteloos verkregen; particuliere werden aan algemeene belangen ondergeschikt gemaakt.

Ook moet hier niet uit het oog worden verloren, dat, wat op de eene plaats als hoofdzaak is te beschouwen, te weten het krijgswezen, op de andere plaats bijzaak is, te weten de industrie; en dat men steeds het een of het ander zal opofferen, als men zaken vereenigt, die, hoewel aan elkander verwant, toch uiteenloopende eischen hebben.

Een derde punt betreft het koloniewezen. Het nut der voorbereiding daartoe is niet bestreden, maar men zou het dienstiger achten, aan onze hoogescholen in die behoefte te voorzien. Ik beken het, ook aan de hoogescholen had dergelijke inrigting eveneens tot stand kunnen gebragt worden. Maar ik vraag, of men, nu Delft naar eisch aan de bedoeling heeft beantwoord, van het goede kan afzien, met de hoop, dat men het betere zal verkrijgen? Ik vraag, of die verandering wel eene verbetering zoude zijn, naardien men te Delft almede een onderwijs in het elementaire geeft, dat minder aan eene hoogeschool past, naardien zij, die voor hoogere koloniale ambten optreden, aan de hoogeschool worden voorbereid in het regtswezen, en alleen te Delft, zonder afleiding, tot al datgene worden voorbereid, wat te zeer in de kolonie gemist wordt.

Ik vraag, of er niet iets, ik zou bijna zeggen, ondankbaars in gelegen is jegens eene stad, die zich zoo groote offers getroostte, ten einde deze academie te erlangen. Immers mag het geldelijke hier wel in herinnering gebragt worden, en vooral ten opzigte van den Staat zelven. Vroeger werd van regeringswege, ik meen *ƒ* 25,000 besteed voor eene school in de vorstenlanden op Java, eene school die weinig opleverde, die verkwijnde en die men gaarne wilde opheffen, ofschoon de behoefte aan iets dergelijks gevoeld werd; hier, in de residentie, bestond voorts eene verzameling van modellen, die den Staat jaarlijks *ƒ* 7000 kostte; beide instellingen werden opge-

heven en in stede van dien werden aan den Staat geene andere kosten opgelegd, dan om eens af ƒ10,000 te verstrekken en te voorzien in de Javaansche taalkennis. Delft voorzag in de oprigtingskosten door de gebouwen te geven, en bovendien, naar ik meen, wel ƒ80,000 daaraan dienstbaar te maken.

Door dit een en ander hebben wij nu eene inrigting verkregen, die veelzijdig aan de eischen voldoet, die den Staat weinig kost, die niets meer verlangt, dan het lot der leeraars als rijks-ambtenaren verzekerd te zien en waarvan de groote keerzijde slechts is — het is reeds herinnerd — de onzekerheid over haar duurzaam bestaan. Wordt die onzekerheid opgeheven, ik meen, dat de Delftsche academie dan voortdurend zal bloeijen, ja dat zij te meer kan bloeijen, omdat men daar waarborgen van plaatsing, van een volgend middel van bestaan geeft, die zelfs geene der hoogescholen kan opleveren. Ik meen toch, dat er gemiddeld jaarlijks 2 ingenieurs voor den waterstaat, 2 ijkers of roeijers, en wel 6 of 8 ambtenaren voor de koloniën worden geplaatst, hetgeen in de vier jaren studie eene plaatsing voor ongeveer het één derde der studenten verzekert, iets, dat men, behalve te Breda, aan geene der andere wetenschappelijke instellingen kan vinden; en wanneer ik er dan bijvoeg, dat wij in onzen tegenwoordigen tijd die ambtenjagt moeten te keer gaan, dat wij de menschen zooveel mogelijk moeten aanmoedigen om eigen bestaanmiddelen te zoeken, om den ondernemingsgeest door wetenschappelijke voorbereiding eene eigene baan te openen, om dus doende zoowel de welvaart van den Staat, als die van de particulieren te bevorderen, dan meen ik te mogen zeggen, dat het eene ramp zou zijn, wanneer men eene instelling, als die van Delft, niet schraagde.

De heer **Gevers van Endegeest**:

Ofschoon de Delftsche academie door meer dan eenen spreker en ook door den waardigen stichter dier nuttige instelling is voorgestaan, zij het mij veroorloofd nog een enkel woord deswege te zeggen.

Het is niet de eerste maal, dat ik omtrent de nadeelen van de onzekerheid, welke omtrent die academie bestaat, heb gesproken. Die nadeelen zijn door den eersten spreker in twee treffende voorbeelden aangewezen, namelijk dat twee malen, alleen om die onzekerheid, de Regering besluiteloos nuttige voordragten heeft afgewezen, die noodig waren tot verbetering der academische instellingen. Twee malen heeft de Regering zelve, dus wegens die onzekerheid, niet tot stand gebragt wat de inrigting behoefde. — Op andere nadeelen dier onzekerheid wijs ik u straks nog nader.

Zonderling intusschen is de loop, dien deze academie ten opzigte van haar al of niet verschijnen op de begrooting heeft gehad. In 1842 is zij ingesteld en toen kwam zij niet op de begrooting. De Regering beweerde, dat zij er niet op behoefde te staan, omdat er geene eigenlijke uitgaven aan waren verbonden. Maar het bleek dan toch, dat er eenige gelden voor noodig waren, en ik meen mij te herinneren, dat er eens eene som van ƒ10,000 uit het fonds der octrooijen voor werd verstrekt. Dat gaf aanleiding om de Delftsche

academie op aansporing der Kamer wel te brengen op de begrooting, en zij bleef er op gedurende de jaren 1844 tot en met 1852. Let wel, Mijne Heeren, dat zij daar in 1844 eerst eenvoudig op werd gezet voor memorie, maar dat zij in de begrooting voor het jaar 1850 daarop niet alleen voor memorie werd geplaatst, maar ook met de bevoegdheid, om, volgens het laatste artikel der wet betreffende dat Vde hoofdstuk, er op over te schrijven: dus was, ofschoon de post voor memorie stond, de weg tot het doen van onmiddellijke uitgaven opengesteld, daar men uit den post voor onvoorziene uitgaven ten haren behoeve gelden kon vinden. Daarom moet ik verklaren, de redenering van de Memorie van Beantwoording, even als de spreker, naast mij gezeten, niet wel te kunnen begrijpen; zij is deze: »de personen voor het onderwijs aan de »dienst der academie verbonden, kunnen door het aflaten der in»stelling van de begrooting niet als lands-ambtenaren worden aan»gemerkt en dus bij ontslag of aftreding geen aanspraak maken op »pensioen of wachtgeld ten laste van den Staat." Hangt nu het regt van pensioen of wachtgeld af van het brengen der academie op de begrooting, dan is dat regt verkregen, indien de academie er eenmaal op stond, en wijl zij werkelijk verscheiden jaren achtereen op de begrooting heeft gestaan, zelfs met de bevoegdheid om er uitgaven voor te doen, die er misschien wel voor zijn gedaan, dan kan men, mijns bedunkens, nu niet zeggen dat, omdat dit onderwerp nu weder van de begrooting wordt afgenomen, het regt op pensioen of wachtgeld nu weder zou ophouden. Dit door de Regering betwisten van regt op pensioen of wachtgeld, is alzoo wederom een bezwaar, uit den staat van onzekerheid voortgesproten; het moedigt waarlijk de betrokken personen niet aan.

De spreker uit Maastricht (de heer Thorbecke) heeft gezegd, dat niets de vrees regtvaardigt voor de opheffing der academie. Het is mogelijk, dat dit lid dezer Vergadering gelooft, dat daarvoor naar zijne vroegere inzigten geen vrees was, maar dit blijkt dan nu toch voor het eerst, en wij zijn aan die bijzondere meening geheel ongebonden; ik beroep mij op de stukken, van de Regering uitgegaan, van het vorige en ook nog van het tegenwoordige Bestuur, en dan vind ik in de gewisselde stukken integendeel alle reden om aan het voornemen van opheffing te doen denken. Zie hier wat daaromtrent bij de begrooting van 1851 gezegd is: »omtrent het »lot der hier bedoelde academie is nog geene beslissing genomen. »Om die reden wordt het artikel deswege voor memorie uitgetrok»ken." Hier wordt dus alleen gesproken van het *lot*, niet van wijziging in den aard der instelling, en nu kan eene beslissing over het lot even goed betreffen de vraag nopens het al of niet bestaan, dan wel de vraag van al of niet wijziging in den aard der instelling te brengen. Hetgeen in de Memorie van Beantwoording van het volgend jaar voorkomt, is de paraphrase (gelijk men die meermalen in de Memorie van Beantwoording vindt) van het geantwoorde ten vorigen jare. Daar wordt wegens de begrooting voor 1852 gezegd: »de academie van Delft is voor Memorie uitgetrok»ken, omdat omtrent het lot dier academie nog geene beslissing

»gevallen is." In de volgende Memorie van Beantwoording over de begrooting voor 1853 gaat men eene schrede verder. Toen wederom in de sectiën van die onzekerheid was gesproken, nu te meer, wijl de academie voor 1853 van de begrooting was weggelaten, en toen in het Voorloopig Verslag bepaaldelijk gevraagd werd waarom, toen is geantwoord:

»De Koninklijke academie te Delft werd van de begrooting weg»gelaten, dewijl het Gouvernement, bij nader inzien, geene ge»noegzame reden *voor het behoud* vond."

Daarop volgt na eene andere zinsnede verder:

»Welke *nieuwe* inrigting en verdeeling aan de gewigtige takken »van onderwijs, waarmede de Delftsche academie is belast, meest »doelmatig zullen worden gegeven, is eene hoofdzorg van het Gou»vernement, maar tot hiertoe nog niet rijp voor eindelijke beslis»sing." Wanneer ik nu zie de woorden: »dewijl het Gouverne»ment geene genoegzame reden voor *het behoud* vond"; en daarbij de volgende zinsnede in aanmerking neem, waar van »*nieuwe* inrig»ting en verdeeling van de gewigtige takken van onderwijs, waar»mede de Delftsche academie is belast," wordt gesproken, dan zal er wel eenige grond bestaan om te gelooven, dat er gedachte was aan *opheffing;* wel is waar, dat bij spitsvindige uitlegging te zeggen is, dat die woorden van *behoud* sloegen op het *behouden* op de begrooting, en niet op het *behouden* der instelling zelve; maar zeker is dit de algemeene indruk niet geweest. Zeker is het dat de beide zinsneden in verband tot elkander, en tot hetgeen meermalen was gezegd van het onzekere *lot*, algemeen de gedachte heeft doen opkomen, dat werkelijk aan *opheffing* werd gedacht.

En nu zou die gedachte aan die opheffing geen nadeel hebben gedaan aan de studiën op de academie? Neen, dat is onmogelijk! De spreker, voor mij gezeten, heeft reeds daarvan gewaagd: hij, bewoner van Delft, is een bevoegd beoordeelaar. Wel geloof ik met den afgevaardigde uit Maastricht, dat de leeraren met ijver zullen zijn voortgegaan: kan men iets anders van hen verwachten, die voor de studien leven, en zoo gaarne hunne pligten betrachten? Maar men kan in gemoede niet aannemen, dat ieder leeraar, die niet weet of hij zijne standplaats zal behouden, die onzeker is of hij zich in zijn werkkring zal blijven bewegen, met dezelfde vlijt, met dezelfde ongestoorde inspanning en lust zich aan zijn vak zal toewijden, als wanneer hij voor de toekomst onbezorgd de bewustheid heeft dat zijn lot verzekerd is. Wat nu betreft de studie; dit is toch natuurlijk, Mijne Heeren, dat die er onder lijden moet! De spreker, naast mij gezeten, heeft reeds gezegd — hoe het getal der jongelieden vermindert; en wat hen aangaat, die te Delft zich nog oefenen, is het niet eigenaardig dat zij in de onzekerheid waartoe hunne studiën hen zullen brengen, wat er met hen geschieden zal, of hunne vooruitzigten hun niet zullen ontvallen, die opgewektheid en die kalmte tevens niet kunnen bezitten, welke noodig zijn voor een rustig streven naar kennis? Voor zooveel inwoners van Delft daarenboven, wier bestaan met het behoud der academie in naauw verband staat, geeft de bestaande onzekerheid nadeel en onrust.

De spreker uit Maastricht (de heer THORBECKE) heeft gezegd, dat er drie zaken in de Delftsche academie onderscheiden zijn: de instellingen voor de nijverheid, de instellingen voor den waterstaat en de heterogene instellingen voor het leeren der Javaansche talen. Die voor den waterstaat had hij willen verplaatsen naar de militaire academie van Breda, het heterogene gedeelte tot vorming van de Oost-Indische ambtenaren, naar eene hoogeschool. En wanneer men die meeningen hoort, door hem als Minister gekoesterd, dan zou niets hebben geregtvaardigd de vrees voor opheffing? Voor die twee vakken, die twee derden van het geheel, zou het dan toch wel naar eene opheffing, althans naar eene opheffing te Delft gelijken.

Neen, men moet wenschen dat het niet alzoo zal zijn; dat men veeleer zal hechten aan het nut, door den vorigen spreker betoogd, om in de gegeven omstandigheden te Delft bijeen te houden wat er is, ook de twee laatste vakken: » waterstaat en vorming der Oost-Indische ambtenaren" te Delft te laten; opdat daardoor behouden worde het bestaande geheel, waarvan ik het doelmatige schier niet heb hooren betwijfelen, al mogen er denkbeelden hebben bestaan om wat vereenigd is te splitsen; alle verandering is daarom nog geen verbetering. Zij kan daarenboven geen plaats hebben zonder het doel te missen van gedane uitgaven, al zijn zij niet uit de schatkist gekomen, en zonder het maken van nieuwe kosten.

Ik hoop alzoo ten slotte, dat de Regering ter harte zal nemen èn het behoud der Delftsche academie èn de spoedige beslissing omtrent hare eindinrigting.

De heer **Thorbecke**:

Een woord over een post, die niet op de begrooting staat, maar evenwel eene breede plaats in onze discussie begint in te nemen, *de academie te Delft*. De spreker uit Delft (de heer WINTGENS) heeft gezegd, dat de vorige Regering nooit dergelijke verklaring had gegeven als die nu van mij was gehoord, en hij heeft dit gezegd in den toon van verwijt. De spreker uit Leyden (de heer GEVERS VAN ENDEGEEST) heeft ons eene lijst voorgehouden van verklaringen, afgelegd in onderscheidene Memoriën van Toelichting en Beantwoording, sedert de laatste jaren, om daaruit af te leiden, dat men, die lezende, kon komen tot het opvatten van de vrees, of het voortdurend bestaan van de school te Delft wel verzekerd was.

Het kwam niet te pas, dat hetgeen ik nu de eer heb gehad aan de Vergadering voor te dragen en met volkomene vrijheid kon mededeelen, door de vorige Regering hier wierd gezegd. Het kwam niet te pas, de Vergadering, het publiek, de belanghebbenden in de innerlijke gangen van een nog niet afgeloopen onderzoek van gouvernementswege in te leiden.

De spreker uit Zutphen (de heer SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE) heeft, dunkt mij, niet genoeg hierop gelet, dat bij de overwegingen, waarvan ik gewaagde, de omstandigheid inzonderheid moest gelden, dat de school te Delft eigenlijk bestemd was om eene academie voor de nijverheid op groote schaal te zijn. Hetgeen aan

die academie ten behoeve der Oost-Indische dienst en voor de opleiding van de genie van den waterstaat werd toegevoegd, is aan hare hoofdbestemming in den weg geweest. De twee takken woekerden ten nadeele van een stam, die groote ontwikkeling behoefde. En nu ontstond de vraag — ik heb gezegd, dat ik mijne persoonlijke meening aan de Vergadering mededeelde, maar dat de overwegingen bij het Gouvernement nog hangende waren —, nu ontstond de vraag, zeg ik, of, zoo voor het vervolg de academie te Delft zoodanige groote, krachtige school voor de nijverheid moest worden, als ons land verdient te bezitten, en de tegenwoordige stand der nijverheid vordert, de academie, op dien voet gebragt en volgens die bestemming ingerigt, nog de geschikte plaats van opleiding zoowel voor den waterstaat als voor de Oost-Indische dienst zou kunnen zijn.

De heer **Baud**:

Op de uitstekende wijze, waarop door onderscheidene leden de academie van Delft in deze zitting is verdedigd, zal ik, om deze beraadslaging niet onnoodig te rekken, niet terugkomen. Ik zal slechts eenige punten opnemen, die mij voorkomen door de redenaars, die mij zijn voorafgegaan, niet genoeg te zijn opgehelderd geworden.

De geachte redenaar uit Maastricht, toen hij — en ik herhaal dit met den spreker uit Delft (den heer Wintgens) — *nu voor het eerst*, de redenen heeft te kennen gegeven, waarom die zoo nadeelige onzekerheid omtrent het lot der Academie te Delft zoolang heeft blijven bestaan, heeft onder anderen in substantie gezegd, dat het hem voorkwam, »dat de opleiding van Indische ambtena»ren heterogeen was aan het overige onderwijs, te Delft gegeven, »dat het daarom een bepaald punt van overweging had uitgemaakt, »om dat gedeelte van het onderwijs te Delft toe te voegen aan eene »der hoogescholen.''

Ik kan in die beschouwing niet deelen. Het is mij steeds voorgekomen — en die zienswijze heeft in der tijd invloed uitgeoefend op de regeling van het koloniaal gedeelte van de studiën te Delft —, dat elk vak van onderwijs, hetwelk gedoceerd wordt aan eene zoogenaamde polytechnische school, behoort tot de bijna onmisbare vereischten van den Indischen ambtenaar; wanneer men er op let, dat de ambtenaar, in Indië, niet gelijk dit hier het geval is, blootelijk administrateur in een bepaald vak is, maar dat de meeste ambtenaren ginds geroepen worden om veelsoortige en veelzijdige functiën uit te oefenen, waartoe eene reeks van kundigheden, welke men hier veelal als weelde kan ontberen, in den gestrengsten zin gevorderd wordt, dan verklaart zich die meening als van zelve.

Ik meende daarom, in der tijd, dat de opleiding der Indische ambtenaren geheel op hare plaats was aan eene polytechnische school. En hieruit volgt nu van zelf, dat het denkbeeld van den geachten spreker, om de opleiding van *alle* Indische ambtenaren te verplaatsen naar eene van de hoogescholen, niet aan het doel zou beantwoorden.

De Indische ambtenaren zijn met opzigt tot de Delftsche academie verdeeld in twee klassen: de eerste bestaat uit die welke aan eene van 's Rijks hoogescholen den graad van doctor in de beide regten hebben verkregen. Zij ontvangen uitsluitend onderwijs in de land-, taal- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, en ik zal niet ontkennen de mogelijkheid om dat onderwijs over te brengen naar eene onzer hoogescholen. Maar de ambtenaren van de tweede klasse ontvangen te Delft onderwijs op eene veel ruimere schaal. Het is een onderwijs dat bij die polytechnische school bij uitnemendheid te huis behoort. Het gemis van dat onderwijs zou hun aan eene der hoogescholen niet kunnen worden vergoed. Zij die zich tot ambtenaren van de tweede klasse bestemmen, moeten behalve de Indische land-, taal- en volkenkunde, vele belangrijke cursussen bijwonen; zij vangen in zulke jeugdige jaren die studiën aan, dat het waarschijnlijk wel niet in aanmerking zou kunnen komen, om ze reeds, op die jaren, in vrije aanraking te brengen met het veel grooter aantal jongelieden van meer jaren, hetwelk zij op de hoogeschool zouden ontmoeten, jongelingen wier rigting en levenswijze zich naar hunne jaren eigent, en die daarom minder geschikt zijn om invloed uit te oefenen op jongelieden van jeugdigen leeftijd. Ik geloof dus dat er geene heterogeneïteit bestaat ten aanzien van hen die zich voor de tweede klasse der ambtenaren bestemmen, hoezeer zij welligt zou kunnen worden beweerd ten aanzien van die der eerste klasse. Maar, nu die inrigting eenmaal dáár is om beide klassen gezamentlijk op te leiden, zal men ze nu gaan splitsen? Waartoe zou het dienen, dat men aan hen die zich voor de eerste klasse bestemmen, de gelegenheid gaf om zich te bekwamen aan eene der hoogescholen, terwijl de inrigting te Delft uitsluitend voor die der tweede klasse bleef bestaan? Ik geloof dat het, bij vermeerdering van kosten, geene nuttige strekking zou hebben.

De lotgevallen der academie met opzigt tot de begrooting zijn ons zoo even kortelijk geschetst door den geachten redenaar uit Leyden; maar er zijn twee bijzonderheden in die lotgevallen waarop ik meen nog de aandacht te moeten vestigen.

Toen in December 1850 de begrooting werd behandeld van het jaar 1851, werd de beraadslaging over het Vde hoofdstuk ten einde gebragt in eene zeer merkwaardige *nacht*zitting. Ik had mij voorgesteld om van den Minister van Binnenlandsche Zaken inlichtingen te vragen ten aanzien van het voornemen der Regering omtrent de Delftsche academie; maar ik meende, uit eerbied voor de Vergadering, van het woord te moeten afzien, mij uitdrukkelijk voorbehoudende om mijne vraag omtrent de academie te Delft te doen bij gelegenheid van de behandeling van het XIde hoofdstuk. Ik deed het, maar betreurde dat de Minister van Binnenlandsche Zaken niet in de Vergadering tegenwoordig was, toen ik aan het woord kwam. Mijne vraag toen rigtende tot den Minister van Koloniën, ontving ik een, voor mij, niet zeer bevredigend bescheid. Hij antwoordde toen: »Dit onderwerp behoort minder tot *mijn* werkkring dan tot dien van den Minister van Binnenlandsche Za-

ken. De opleiding van de toekomstige Indische ambtenaren maakt slechts een deel uit van het onderwijs te Delft. Ik kan dus den spreker betrekkelijk dit punt alleen zeggen dat bij den Minister van Binnenlandsche Zaken op dit oogenblik in overweging is de wet op het onderwijs, waarbij die zaak ook zal behandeld worden. Meer bepaalde inlichtingen kan ik hieromtrent niet geven; mijn ambtgenoot voor Binnenlandsche Zaken zou ze kunnen geven, wanneer hij tegenwoordig was." Wat mij betreft, ik nam dat antwoord als nagenoeg deze strekking hebbende: » de zaak gaat mij niet aan; zij behoort tot de bemoeijingen van den Minister van Binnenlandsche Zaken." Dat antwoord was, wat de zaak betreft, niet juist, misschien wel met opzigt tot de toenmalige persoonsverhouding. Thans ontvangen wij juist het tegenovergesteld antwoord. De tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken zegt wel niet met dezelfde woorden, maar toch eenigermate in substantie: » het gaat mij minder aan: ik heb die academie niet op de begrooting gebragt, omdat zij geen rijksinstelling is, en omdat daardoor aan de docenten regt zou gegeven worden op pensioen, een regt dat zij niet hebben." De tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken heeft derhalve nagenoeg het tegenovergestelde gezegd wat de Minister van Koloniën in 1850 zeide. Nu vraag ik: onder welk Ministerie behoort dan de Delftsche academie? Welke der beide Ministers behoort zich haar lot aan te trekken? Wat er van zij, deze toestand is zeer geschikt om de onzekerheid waarover zoo zeer geklaagd is, te bestendigen en te doen uitkomen. Ik wil hiervan geen verwijt maken aan den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken, die nog eerst onlangs zijne gewigtige betrekking heeft aanvaard, maar ik meen slechts zijne aandacht daarop te moeten vestigen, opdat tusschen hem en den Minister van Koloniën worde uitgemaakt wie zich de inrigting moet aantrekken. Dat zal toch wel de eerste stap moeten zijn om te komen tot eene regeling, die een einde kan maken aan die zoo heillooze onzekerheid.

De voormalige Minister van Binnenlandsche Zaken heeft zich verwonderd, dat zijne toenmalige houding ongerustheid omtrent het toekomstig lot der academie deed ontstaan. Wat zijne bedoelingen waren, kan ik niet beoordeelen; maar dit is zeker, dat die in dezen zin werden uitgelegd, dat de academie met ontbinding werd bedreigd. En wat hieraan nog meer kracht en waarschijnlijkheid gaf, is dat zich ten zelfden tijde eene partij tegen de gansche opleiding der Indische ambtenaren in het moederland verklaarde, of althans denkbeelden vooruitzette, die, zonder de academie van Delft bepaald voor vernietigd te verklaren, echter de onmiskenbare strekking hadden om het bestaan dier academie geheel te ondermijnen. Het is aan dien zamenloop van zaken, dat ik het toeschrijf dat het aantal leerlingen, zoo als wij zoo even gehoord hebben, in de laatste jaren aanmerkelijk is verminderd. Het begrip vestigt zich meer en meer, dat het verpligt onderwijs te Delft zal worden opgeheven, en dat hij die zich zonder dat onderwijs naar Indië begeeft, evenzeer zijn doel zal bereiken als degeen die, zich aan de bestaande bepalingen onderwerpende, zijne studiën te Delft aanvangt.

De geachte redenaar uit Delft die, toen dit punt in behandeling kwam, het eerste sprak, heeft gezegd geene *oratio pro domo* te zullen houden. Noch Delftenaar, noch afgevaardigde uit Delft zijnde, zal ik mij veroorloven een enkel woord te zeggen over de nadeelen, die uit de bestaande onzekerheid ten aanzien van die stad en hare inwoners zijn ontstaan.

Het bestuur van Delft heeft bij de eerste inrigting van de academie, in de hoop dat zij daar bestendig zou gevestigd blijven, zich groote opofferingen getroost. Ik weet wel, dat *dit alleen* geen grond kan opleveren om eene inrigting, die in zich zelve niet doelmatig of niet goed geplaatst is, te behouden daar waar zij is, maar wanneer tegen plaatsing en doelmatigheid geene overwegende bezwaren bestaan, dan is de aangehaalde omstandigheid een voldoende grond tot bestendiging. Nu geloof ik, dat door die voortduring der beklaagde onzekerheid eene onverdiende onbillijkheid jegens Delft wordt gepleegd, omdat die stad een voorbeeld heeft gegeven, waarin het welligt niet door andere steden zou worden nagevolgd, het voorbeeld om uit eigen middelen eene inrigting in haar eigen boezem tot stand te brengen, waarvoor van rijkswege slechts weinig werd bijgedragen. Die onzekerheid heeft tevens zwaar gedrukt op een aantal particulieren. Er zijn een aantal ouders, voogden en andere personen, die, ter wille van de jongelieden, welke in Delft studeren, hunne woonplaats derwaarts hebben verlegd, en die zelfs daar eigendommen hebben gekocht. De onzekerheid waarin de academie verkeert, heeft het belang van die personen hoogelijks benadeeld; sommigen hebben reeds hunne eigendommen verkocht, anderen worden weêrhouden om zich daar te vestigen, en dit alles ten gevolge van den schijnbaar wankelen toestand, waarin de Regering de academie heeft gebragt. Ziedaar de reden, waarom ik aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, of zoo hem de zaak niet aangaat, aan den Minister van Koloniën, die thans evenwel niet tegenwoordig is, eenige ophelderingen wenschte te vragen nopens het lot, dat de academie te Delft te wachten staat.

De heer **Schimmelpenninck van der Oije:**
Ik heb alleen het woord gevraagd tot aflegging der verklaring, dat de splitsing, in vakken van onderwijs aan de academie te Delft, door den afgevaardigde uit Maastricht verlangd, naar mijne wijze van zien, gelijkstaat met het verlangen naar een gebouw, waarvan men het dak afneemt. Mijnerzijds ben ik van oordeel, dat een gebouw volledig moet zijn, of dat men beter doet het te sloopen.

De heer **van Hoëvell:**
Er kan tusschen den afgevaardigde uit Rotterdam, die zoo even het woord voerde (den heer Baud), en mij geen verschil bestaan over de vraag: of er hier te lande gelegenheid behoort te zijn, om aan Indische ambtenaren eene speciale opleiding te geven. Ik geef dat volkomen toe. Ik houd het zelfs voor hoog noodzakelijk. De vraag kan alleen zijn: is de tegenwoordige inrigting, om dat doel te bereiken, goed, en in de tweede plaats, is het wenschelijk, dat

uitsluitend aan zulk eene inrigting ambtenaren voor de Indische dienst worden opgeleid. Over beide deze vragen zal ik de vrijheid nemen met een enkel woord mijne meening te zeggen.

De geachte afgevaardigde meent, dat het denkbeeld, door den spreker uit Maastricht aangegeven, niet uitvoerbaar is. Het denkbeeld namelijk, dat voor de ambtenaren der Indische dienst eene inrigting wordt gevestigd aan eene onzer academiën. Er is thans te Delft opleiding van ambtenaren der eerste en tweede klasse. De eersten zijn dezulken, die den graad van doctor in de regten aan eene van de academiën hebben verkregen, en dan aan de academie te Delft, bij het bezit van dien graad, een paar jaren studie in de taal-, land- en volkenkunde van Indië voegen, en alzoo het diploma van ambtenaren der eerste klasse erlangen.

De afgevaardigde uit Rotterdam erkent, dat het mogelijk zou wezen, ten hunnen opzigte, het denkbeeld van den spreker uit Maastricht in werking te brengen. Ik geloof niet alleen, dat dit mogelijk zou zijn, maar ik geloof dat vooral *dit* noodzakelijk is. Ik beschouw het als zeer betreurenswaardig, dat mannen, die hunne studiën aan eene hoogeschool hebben volbragt, nog twee jaren lang onderwijs aan de academie te Delft moeten ontvangen, hetwelk bijna geheel gelijkstaat met dat van jongelieden van veel jeugdiger leeftijd. Die eerste beginselen der taalstudie, waartoe men hen verpligt, passen vrij wat beter voor de eerste jaren van het studentenleven, dan voor den man, die het jus pili heeft verworven. Veel beter ware het daarom, dat jongelieden, die tot ambtenaren der eerste klasse voor de dienst in de Oost-Indiën wenschen benoemd te worden, aan de academie gelegenheid hadden om, terwijl zij zich voorbereiden voor den graad van doctor in de regten, tevens die studiën daar te volbrengen, waarvoor zij nu later afzonderlijk twee jaren in Delft moeten blijven. Heeft dus de spreker uit Rotterdam ten hunnen opzigte het uitvoerlijke van het denkbeeld van den afgevaardigde uit Maastricht niet betwist, ik, Mijne Heeren, meen gronden bij te kunnen brengen voor de wenschelijkheid en noodzakelijkheid er van.

Maar nu de opleiding van ambtenaren der tweede klasse. De spreker is begonnen, naar mijn inzien zeer te regt, met de opmerking, dat ambtenaren voor de Indische dienst al die kundigheden behooren te bezitten, welke gewoonlijk aan eene nijverheids- of polytechnische school worden onderwezen. Ik ben het in dit opzigt geheel met hem eens; maar, behalve die wetenschap, behoort hij te bezitten kennis van Indische taal- en volkenkunde, hij moet dus, behalve ervaren in algemeene kennis, bovendien nog specialiteit zijn. Nu zie ik niet in, waarom jongelieden niet *eerst* aan eene groote nijverheids- of polytechnische school, die dan te Delft zou kunnen worden ingerigt, dat algemeene onderwijs ontvingen, en daarna aan eene inrigting bij eene van de academiën trachtten te verkrijgen die speciale kundigheden, welke voor de Indische dienst vereischt worden. Dat heeft veel voor; want wat is op dit oogenblik mijn groot bezwaar tegen de academie te Delft, zoo als ze thans is? Dat jongelieden van zeer jeugdigen leeftijd daar geheel aan zich

zelven zijn overgelaten; dat de leefwijze van die jongelieden geheel is als die van studenten aan de academiën; dat zij geheel op zich zelven staan op eenen leeftijd, die een bijzonder toezigt en strenger tucht volstrekt vereischt. Volgens mijn plan zou aan dit euvel te gemoet worden gekomen. Men zou die academie te Delft, die groote nijverheids- of polytechnische school, zoodanig kunnen inrigten, dat de jongelieden, op jeugdigen leeftijd daar komende, aan een strenger toezigt wierden onderworpen. Wanneer zij daar hunne studiën hadden volbragt, tot rijper leeftijd waren gekomen, meer zelfstandig konden zijn, zouden ze dan aan eene onzer academiën, in meerdere vrijheid, die kundigheden trachten te verwerven, welke voor hun speciaal vak noodig zijn.

Vergis ik mij, Mijne Heeren, of openbaart zich bovendien niet aan de academie te Delft het gebrek, dat juist de speciale vakken van Indische taal- en volkenkunde, vooral wat de Javaansche taal betreft, die andere algemeene kundigheden verdringen, die — gelijk de spreker uit Rotterdam ook op den voorgrond heeft gesteld — een Indisch ambtenaar volstrekt behoeft? Is de opleiding niet te eenzijdig? Heeft het onderwijs niet te veel ééne bepaalde rigting? Mij dunkt, vergis ik mij niet, dan zal dit groote gebrek vermeden worden, wanneer men overgaat tot de splitsing, die de spreker uit Maastricht wenschelijk acht. Zoo zouden de voordeelen tweeledig zijn: eerst de instelling eener goede nijverheidsschool op uitgebreide schaal, en bovendien eene betere opleiding van Indische ambtenaren dan thans plaats heeft.

De tweede vraag, die ik gedaan heb, is deze: is het goed, dat de ambtenaren voor de Indische dienst *uitsluitend* komen van ééne academie? Die vraag, Mijne Heeren, heb ik reeds vroeger menigmalen ontkennend beantwoord, en van dit denkbeeld ben ik nog niet teruggekomen.

Ik geloof dat de Staat opzettelijk gelegenheid moet geven voor de vorming van aanstaande Indische ambtenaren; maar aan zulk eene inrigting moet geen uitsluitend regt, geen *monopolie* verbonden zijn. Allen, die ook buiten die inrigting zich de noodige kundigheden weten te verschaffen, moeten gelegenheid hebben om hunne krachten aan de Indische dienst toe te wijden. Dat is bij mij eene algemeene waarheid. Maar speciaal in deze aangelegenheid pleegt men bovendien eene groote onregtvaardigheid, een schreeuwend onregt, wanneer die uitsluitende bevoegdheid, om ambtenaren aan de Indische dienst te leveren, voor de Delftsche academie behouden blijft.

Ik heb het oog op eene zaak, waarvoor ik sedert jaren heb gestreden. Het is een groot kwaad, dat zich zelf straft, wanneer men bij voortduring ouders, in Indië gevestigd, *verpligt*, hunne kinderen hier te lande te doen onderwijzen, indien zij hen de loopbaan van Indische ambtenaren willen doen intreden. De spreker, die het eerst over dit onderwerp het woord voerde, de geachte afgevaardigde uit Delft, heeft gezegd: »het is noodig, ten einde den band tusschen moederland en koloniën hechter te maken." Ik geloof, Mijne Heeren, dat het tegenovergestelde er de uitkomst van is. In-

dien er in Indie bij onze landgenooten ontevredenheid bestaat, dan is de eerste oorzaak dier ontevredenheid die wreede noodzakelijkheid, waarin men hen brengt. Elk ambtenaar, aan de academie te Delft gevormd, die thans de voorregten, daaraan verbonden, geniet, en die naar Indie vertrekt en zijne loopbaan daar begint, zal tien jaren later, evenzeer als ik en duizend anderen die er de werking van gevoelen, dat beginsel veroordeelen en verfoeijen; want dan ondervindt ook hij er al de grievende gevolgen van: dan moet ook hij zich van zijne kinderen scheiden en hen aan vreemden overgeven. Ik verlang dus, dat de Staat zorge dat er ook in Indie, even goed als in Nederland, in 't algemeen gelegenheid zij, om zijne kinderen te doen opvoeden; maar speciaal dat er eene inrigting verrijze voor de opleiding van aanstaande Indische ambtenaren; dat ook in Indie jongelieden, die bekwaam zijn, van die bekwaamheid bewijzen kunken geven ten einde het diploma van Indisch ambtenaar te verwerven.

Wanneer ik dus resumeer, wat ik in deze weinige woorden heb gezegd, dan betwist ik aan den afgevaardigde uit Rotterdam niet de noodzakelijkheid, dat er hier te lande zij eene inrigting, waarin ambtenaren voor de Indische dienst kunnen worden opgeleid; maar dan geloof ik, dat dit doel beter bereikt zal worden door de jongelieden te zenden naar eene algemeene nijverheids- of polytechnische school en hen dan later op eene inrigting te plaatsen, speciaal tot opleiding voor de Indische dienst bestemd. Bovendien houd ik het voor wenschelijk, dat niet meer uitsluitend aan éène inrigting het regt verbonden zij, om ambtenaren voor de Indische dienst te vormen; maar dat voor allen, die bewijzen van bekwaamheid afleggen, deze loopbaan worde opengesteld, waar ook die bekwaamheid zij verkregen. Eindelijk behoort in Indie zelf eene dergelijke inrigting tot stand te worden gebragt.

De heer **Baud**:

Wanneer ik, Mijnheer de Voorzitter, de physionomie van de Vergadering wel beoordeel, geloof ik, dat deze verlangt dat deze discussie, die hier eenigzins minder te huis behoort, eindigt. Ik zal mij derhalve alleen bepalen met te zeggen, dat hetgeen door den laatsten spreker in zijne rede is in het midden gebragt ten aanzien van de opleiding der Indische ambtenaren, mij voorkomt vatbaar te zijn voor zeer grondige en afdoende wederlegging; maar dat het mij tevens voorkomt thans niet de tijd te zijn om tot die wederlegging over te gaan.

De heer **Rijk**:

De afgevaardigde uit Rotterdam (de heer Baud) heeft met regt gezegd, dat wij eenigzins afdwalen van het onderwerp in behandeling. Dit beamende, moet ik er tevens bijvoegen, dat de sprekers, die over dit onderwerp het woord gevoerd hebben, de zaak zoo allezins voldoende en duidelijk hebben toegelicht en uiteengezet, dat ik alleen het woord heb gevraagd om te verklaren, dat ik allezins ondersteun, hetgeen door hen voor het behoud van de Delftsche academie is gezegd, vooral ook om de onzekerheid te doen ophouden.

welke reeds zulke noodlottige gevolgen heeft gehad als door den spreker uit Rotterdam zijn afgeschilderd; ik zal, om de discussiën niet noodeloos te rekken, hier op dit oogenblik dus niets meer bijvoegen.

De Minister **van Reenen:**

Hoewel de algemeene beschouwingen over deze afdeeling aan de orde waren, hebben de discussiën zich echter voornamelijk bepaald tot eenen post, die niet op de begrooting voorkomt en welken eenige leden wenschen daarop geplaatst te zien; ik bedoel dien voor de academie te Delft. Ik zal de geachte redenaars niet volgen in hunne beschouwingen over de wijze, waarop die academie moet worden ingerigt. Alleen wil ik doen opmerken, dat door geen der sprekers, die het woord hebben gevoerd, ook niet door den geachten afgevaardigde uit Maastricht, den heer Thorbecke, de wensch is geuit om over te gaan tot eene algeheele opheffing van die instelling. Dit, Mijne Heeren, ligt ook niet in de bedoeling van de tegenwoordige Regering: ik kan hiervan de stellige verzekering geven. Het is echter eene andere vraag, of in die inrigting niet eenige wijziging behoort plaats te hebben. Het was mij bekend, dat dit punt door mijn geachten voorganger was in overweging genomen. Ik van mijne zijde heb de zaak van moeijelijken en teederen aard gevonden en ben niet tot een bepaald besluit gekomen. Het is onder die omstandigheden, dat ik op de begrooting geen post, zelfs geen post voor memorie, voor deze inrigting heb uitgetrokken.

Wanneer men zich herinnert wat reeds hieromtrent heeft plaats gehad, dat eerst de post niet op de begrooting is voorgekomen, daarna er wel op gebragt is, toen weder er van is afgenomen, dan zal men het met mij wenschelijk vinden geene nieuwe verandering te maken, alvorens de zaak voor goed geregeld zij. Ook geloof ik dat hetgeen door de geachte sprekers wordt bedoeld met het brengen van een post voor memorie op de begrooting, grootendeels bereikt wordt door de verklaring, welke op dit oogenblik door de Regering wordt afgelegd. Wanneer het mij in een volgend jaar gegeven wordt de begrooting op te maken, hoop ik dat de post definitief zal kunnen worden uitgetrokken.

Ik zal niet antwoorden op sommige aanmerkingen, welke reeds gisteren door den geachten spreker uit Amsterdam betreffende deze afdeeling zijn gemaakt; ik was in de gelegenheid reeds gisteren daarover te spreken, en zal er thans niet op terugkomen. Een enkel woord moet ik nog tot den geachten spreker uit Friesland (den heer Dirks) rigten. Die spreker heeft de goedheid gehad de aandacht der Kamer te vestigen op hetgeen in den loop van dit jaar is tot stand gebragt; hij heeft gewaagd van de verplaatsing van het archief en de regeling van het penningkabinet. Ik zeg hem daarvoor dank. Daarna heeft die spreker eene aanmerking gemaakt, welke ook door den geachten spreker uit Gelderland (den heer Mackay) is herhaald, dat door de Regering eenigzins eene blaam op deze Vergadering zou zijn geworpen door te beweren, dat de re-

den, waarom zoo weinig in de laatste jaren voor de onderwerpen, in deze afdeeling behandeld, besteed is, het gevolg zou zijn van den wensch, door de Kamer te dien aanzien te kennen gegeven.

Het is volstrekt mijne bedoeling niet geweest eenig verwijt aan de Kamer te rigten; mijne bedoeling is alleen geweest te zeggen dat bij de in vele opzigten loffelijke zucht naar bezuiniging der Kamer, de Regering geen vrijheid heeft gevonden de aanzienlijke sommen aan te vragen, welke bijv. voor het stichten van een nieuw observatorium en voor het aankoopen van schilderijen, waarvan het wenschelijke nu betoogd werd, noodig waren.

De geachte spreker uit Rotterdam (de heer Baud) heeft ook nog zijne zienswijze omtrent de academie te Delft kenbaar gemaakt. Zijne aanmerkingen daaromtrent zal ik gaarne in gedachte houden. Ik wil niet tegenspreken hetgeen mijn geachte ambtgenoot voor Koloniën bij de behandeling eener vorige begrooting heeft gezegd; ik ben bereid de zaak als tot mijn departement behoorende te beschouwen, de aanmerkingen over te nemen en daaromtrent, voor zooveel noodig, met mijn ambtgenoot te raadplegen.

De heer **Hoekwater**:

Ik wensch eenvoudig te zeggen dat ik, ten gevolge van de geruststellende verklaring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, waarvoor ik hem dank zeg, van mijn voornemen afzie om een amendement, strekkende om een post voor de academie te Delft op de begrooting te brengen, voor te stellen.

De heer **Stolte**:

Ik heb slechts een enkel woord in het midden te brengen. Ik ben het geheel eens met den afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Baud, dat aan hetgeen door den afgevaardigde uit Almelo, den heer van Hoëvell, aangevoerd is, zeer veel kan worden tegengesteld, maar dat het thans daarvoor het oogenblik niet is. De reden waarom ik thans het woord heb gevraagd, is daarin gelegen, dat door laatstgenoemden spreker is gezegd, dat de Indische kinderen, op jeugdige jaren naar Nederland wordende gezonden om bij de academie te Delft te worden opgeleid, geheel aan zich zelve zijn overgelaten.

Ik kan die meening niet deelen; ik geloof dat dit welligt kan zien op een vroeger tijdstip; maar sedert twee jaren bestaat er eene Maatschappij voor de opvoeding van Oost- en West-Indische kinderen. Die maatschappij staat onder bescherming van Zijne Majesteit den Koning, en lid van die maatschappij zijnde, kan ik zeggen dat zij in bloei toeneemt. De kinderen, die aan deze maatschappij worden toevertrouwd, zijn niet aan zich zelven overgelaten, maar zij wonen bij zeer fatsoenlijke familien in huis, niet als commensalen, niet als studenten bij de academiën, maar in huis om als kinderen des huizes verpleegd te worden. Wanneer nu hier en daar nog een kind uit Indie geheel aan zich zelf is overgelaten, is dit geheel aan de ouders te wijten, welke voor alsnog de tusschenkomst dezer maatschappij van opvoeding niet hebben ingeroepen.

De heer **van Hoëvell**:

Ik heb mij eene berisping op den hals gehaald van den afgevaardigde uit Rotterdam, den heer BAUD, en nu weêr van den afgevaardigde uit Amsterdam, den heer STOLTE, als of ik niet in de orde zou zijn geweest. Maar ik heb mij eenvoudig veroorloofd eenige bedenkingen aan te voeren tegen hetgeen door den eerstgenoemden afgevaardigde was gezegd ten opzigte van de inrigting der academie te Delft. Beide afgevaardigden verklaren thans, dat zij gaarne eenige tegenbedenkingen tegen mijne rede zouden bijbrengen; maar dat het daarvoor de tijd niet zou zijn. Indien ik echter niet in de orde was, dan ligt de schuld daarvan niet aan mij, maar aan den afgevaardigde uit Rotterdam. Ik geloof echter, dat die vrees beide sprekers niet behoeft terug te houden, mij te antwoorden. Zoo lang ze echter dat antwoord schuldig blijven, sparen ze mij de moeite uit van hen te wederleggen, en houd ik mij voor 's hands aan hetgeen ik betoogd heb.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam (de heer STOLTE) heeft mij verkeerd begrepen. Ik heb gezegd, dat thans de jongelieden te Delft op zeer jeugdigen leeftijd aan zich zelven zijn overgelaten; terwijl ik zou verlangen dat die jongelieden aan eene dergelijke polytechnische school meer onder discipline zouden staan, tot dat zij, tot meer zelfstandigheid en rijper leeftijd gekomen, aan eene andere inrigting die vrijheid zouden kunnen genieten, welke hun daar zonder gevaar kan gegeven worden. Ik geloof niet, dat iemand, die met de inrigting der academie te Delft en met den toestand van de studerende jongelieden aldaar bekend is, mij zal tegenspreken, wanneer ik daaruit een bewijs afleid voor de noodzakelijkheid, dat eene dergelijke verandering in die instelling worde gebragt, als ik verlang.

De heer **Stolte**:

Hetgeen in zijne zooeven gehouden rede door den afgevaardigde uit Almelo (den heer VAN HOËVELL) is aangevoerd, is in vele opzigten juist. Het ligt in de bedoeling der Maatschappij, welke met die opvoeding belast wordt, om, wanneer het getal jongelieden grooter mogt worden, alsdan te Delft een huis te huren om de jongelieden daarin als 't ware te kazerneren en onder nog meerdere tucht en opzigt te houden; zelfs zal de Maatschappij trachten daarbij die Indische jongelingen op te nemen welke niet bepaaldelijk aan hare zorg zijn toevertrouwd en op welke de aanmerking van den spreker kan worden toegepast, twijfelende de Maatschappij niet, of zij zal deswege met de voogden van die kinderen eene overeenkomst kunnen treffen.

Onder-artikel 99.

» Onderhoud van historische gedenkteekenen *f* 1000,00."

De heer **van Lennep**:

Mijnheer de Voorzitter, SIR WALTER SCOTT begint een van zijne tot nog toe niet overtroffene werken, hetwelk ten titel voert *Old*

Mortality, met de aandoenlijke voorstelling van een grijsaard, die Schotland rondreist met het doel om overal alle oude gedenkstukken, waaraan historische herinneringen verbonden zijn, op te sporen, zoover ze zijn ingestort weder te herstellen, ze te zuiveren van onreinheid en mos.

De voorstelling van den Schotschen schrijver heeft in zijn tijd bij zijne natie een levendigen indruk te weeg gebragt, en het loffelijke doel, dat hij voor oogen had, is door hem bereikt geworden. De zucht voor oudheidkundige nasporingen, de zucht voor het herstel van historische gedenkstukken is in zijn vaderland, is in geheel Groot-Brittannie meer en meer opgewekt, en onder de bescherming van aanzienlijke en vermogende mannen hebben zich overal oudheidkundige genootschappen gevormd met het doel om de historische herinneringen des vaderlands levendig te houden.

Ook in ons Vaderland is in de laatste tijden de zucht om zoodanige historische herinneringen in waarde te houden en op te sporen, meer en meer aangewakkerd. Onze natie kan zich niet verheugen in het bezit van een genoegzaam aantal hooggeplaatste mannen, zoo mild door de fortuin gezegend, dat hun invloed, hunne bijdragen alleen dergelijke onderzoekingen in stand kunnen houden. Maar ook de Regering zelve zou, met het oog op de sommen, haar toegekend, voor een dergelijk doel het voetspoor van Groot-Brittannie zelfs niet in de verte kunnen drukken. Doch wat kan de Regering doen, terwijl zij het aan individuën overlaat om zich te vereenigen, en onderling, door het verzamelen van oudheden, of het oprigten van gedenkteekenen, de herinneringen van het verledene in stand te houden? De Regering kan zorgen dat die herinneringen, voor zoover zij aanwezig zijn en in onmiddellijk verband staan met den roem en den luister van het voorgeslacht en van de stamhuizen, die over ons geregeerd hebben, niet geheel verloren gaan, of dat, waar zij te niet gegaan zijn, zij onder een nieuwen vorm weder in 't leven geroepen worden.

Er zijn twee onderwerpen van dezen aard, welke ik onder de aandacht der Regering wenschte te brengen. In de eerste plaats wensch ik hare aandacht te vestigen op zeker gebouw te Delft, in welk gebouw vroeger Willem de Eerste zijne plannen voor het behoud, voor de grootheid van ons Vaderland, bij den worstelstrijd, dien hij met het magtige Spanje voerde, ontwierp en beraamde; dat gebouw waarin hem de gravenkroon over Holland zou gebragt zijn geworden, hadde hem in datzelfde gebouw het lood eens moordenaars niet getroffen. De bestemming, thans aan dat gebouw gegeven, is (men vergeve het mij) eene onwaardige; zij is onwaardig, omdat daardoor de herinnering uitgewischt wordt aan het groote en goede daar verrigt, en het wekt bij ieder, die de grijze stad doortrekt, een pijnlijk gevoel op, als hij het tegenwoordige gebruik ontwaart, aan dat gebouw gegeven. Ik weet zeker, Mijne Heeren, dat ik, dit punt aan de aandacht der Regering onderwerpende, bondgenooten zal vinden niet alleen bij hen, die met mij in Willem den Eerste een kampvechter voor het geloof, een strijder tegen gewetensdwang, een Vader des Vaderlands zien, maar ook zelfs

van hen, die in hem alleen erkennen den grondlegger van de onafhankelijkheid der Vereenigde Nederlanden. Ook zij die in der tijd toejuichten de oprigting van het standbeeld, dat niet ver van hier ter zijner eere werd opgerigt, ook zij zullen het evenzeer toejuichen, dat men het gebouw door mij bedoeld, aan zijne oorspronkelijke bestemming teruggeve, even als ik, even als wij allen toejuichen, dat aan GASPARD DE ROBLES, heer van Belly, ofschoon een Spanjaard, nog heden ten dage door Friesland dank toegebragt en hem ter eere het gedenkteeken hersteld is, hetwelk herinnert hetgeen hij eenmaal voor die provincie gedaan heeft.

Ik kom tot het tweede punt. Wie zijn het, Mijne Heeren, aan wie deze provincie vooral het heeft te danken, dat zij in vroeger tijden tegen het geweld der zee is beveiligd geworden, dat landbouw, dat handel hier gebloeid hebben, dat de welvaart van het kleine Holland in vroeger eeuwen alom vermaard, alom benijd was? Wie zijn het, die meer nog gedaan hebben, die tegen die kleine tyrannen, die over het land verspreid, dat land onderdrukten, het regt der vrije gemeenten hebben in het leven geroepen en van Holland gemaakt hebben wat het later werd? Zijn het niet geweest de Graven van Holland en Zeeland? En hoe heeft het nageslacht de herinnering van die Graven bewaard? Te Egmond, in die abdij, door hen gesticht, door hen begiftigd, rustte hun gebeente. Wat van die abdij geworden is, weten wij allen; maar wat allen welligt niet weten, is, dat, nadat die praalgraven van hunnen luister, van hunne versierselen waren ontdaan, de zerken, waarin dat gebeente rustte, in het geheim gesloopt en voor ƒ 200 aan een metselaar zijn verkocht geworden, en dat het gebeente der oude Vorsten van ons Land in een hoek onder het vuilnis is geworpen. En, Mijne Heeren, dit is niet gebeurd in een tijd van middeneeuwsche barbaarschheid, het is niet gebeurd in tijden van oorlog, van burger- of religietwist, neen, het is gebeurd in vollen vrede, het jaar van gratie 1825, onder de regering van WILLEM I. Met regt moet men vragen: *zweeg èn overheid hier èn gemeente?* Ja, de overheid zweeg, want zij wist het niet; de gemeente zweeg, want zij wist het niet. Eene stem toch heeft zich verheven om die schanddaad te brandmerken, en gij zult het aan den zoon vergeven, zoo hij hier voor de vertegenwoordigers der natie een wensch van zijn overleden vader uit, nu die vader zelf niet meer aan die natie zijne stem kan doen hooren. Die stem, Mijne Heeren, had weêrklank gevonden in de tweede klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, die in der tijd eene commissie benoemde, welke zich herhaaldelijk heeft begeven ter plaatse, waar de schennis was verrigt, en onderzocht heeft, in hoeverre zij de Regering zou kunnen voordragen, aldaar een expiatoir monument te plaatsen. De tweede klasse van het Koninklijk-Nederlandsch Instituut bestaat niet meer, evenmin als de gesloopte praalgraven zelf. Het is thans het oogenblik niet over dat ligchaam te spreken, en ik zou er toch niet van spreken, omdat ik de opheffing van het Instituut steeds heb beschouwd als eene impolitieke daad en ik aan eene staatkundige tegenpartij geene impolitieke daad wil verwijten, wier gevolgen juist voor die partij nadee-

lig zijn geweest. Ik wenschte alleen, dat de geachte spreker uit Maastricht (de heer THORBECKE) datgene wat hij heden tot justificatie dier daad heeft aangevoerd, tijdens die opheffing zelve hadde medegedeeld. Men had dan de oorzaak kunnen weten van eene daad, welke men toen niet begreep. Ik vraag verschooning voor deze uitweiding en keer tot het onderwerp terug. Toen dit onderzoek door de Commissie werd gedaan, was het een tijd van bezuiniging, en begreep men dat het geen zaak was, toen daarvoor eenige bijdrage van de Regering te vragen. Thans echter, bij ruimer middelen, meen ik dit punt onder de aandacht der Regering te mogen brengen, en mag dit met te meer vrijmoedigheid doen, naardien ik van de Regering zelve bijna geene gelden behoef te vragen. Ik vraag alleen, dat de Regering zich wende tot het geëerbiedigd Hoofd van den Staat; ik vraag, dat hij voorga, om, ter eere van hen, die tot zijne voorzaten behooren, de nagedachtenis van die Graven weder in waarde te brengen. Bedenken wij, hoe zeer hem, hoe zeer ons de gedachte zou grieven, dat, na verloop van vijf eeuwen, ook zijne nagedachtenis zoo weinig in eere werd gehouden, als met die zijner voorvaderen het geval is geweest. Ik ben overtuigd, dat de natie zal volgen. Want, Mijne Heeren, het is geen bloot provinciaal belang, dat hier geldt, wanneer ik spreek van de Graven van Holland en Zeeland. Ik geloof, dat iedere vroegere regering van een deel van ons land met dat geheele land vereenzelvigd is. En gelijk ik zelf, bij de herinnering aan mijne voorvaderen, die aan de zijde van WILLEM VAN GULIK hebben gestreden, gaarne zou willen bijdragen tot een gedenkteeken voor dien edelen Hertog VAN GELRE, zoo twijfel ik ook niet, of Gelderland en Friesland zouden gaarne iets willen toebrengen ter eere van hen, die over een land geregeerd hebben, waarmede zij door bloedverwantschap, door verzwagering, door nationaliteit zijn verknocht geworden.

En, zal ik wel verder behoeven te gaan? Gaan wij niet dagelijks op het Binnenhof de galerij door, wier wit bekalkte muren nog het wapen dier Graven in den gevel dragen? Is op dat Binnenhof ook niet de prachtige zaal, door WILLEM II, Graaf van Holland, gesticht? Het noemen van die zaal brengt er mij onwillekeurig toe een derde punt aan de aandacht der Regering te onderwerpen. Deze zaal is en blijft versierd met twee houten schijven, waaruit ellende en armoede gedraaid en onder de menigte verspreid worden. Ik zal een mijner vurigste wenschen vervuld zien, wanneer die schijven tot brandhout verstookt en die zaal weder aan hare oude bestemming teruggegeven worde, ingerigt tot een kapittel der militaire orde, die sedert lang, volgens den aard harer instelling, daaraan behoefte heeft.

De heer **Thorbecke**:

Mijnheer de Voorzitter, twee gezegden van den vorigen spreker verpligten mij op te staan. De geachte redenaar heeft gewaagd van de opheffing van het Koninklijk-Nederlandsch Instituut te Amsterdam. Ik heb dezen ochtend dit onderwerp zijdelings aangeraakt, zoo ik meen, zonder iemands eigenliefde te kwetsen. De geachte spreker zegt:

waren vroeger zulke redenen gegeven, als wij dezen ochtend hebben gehoord, men had kunnen verklaren hetgeen vroeger bevreemdde.

De geachte spreker zat niet op deze plaats in de vorige jaren, toen uitvoerig over dit onderwerp hier is gehandeld; ik zal slechts herinneren, dat geheele bladen van het Bijblad met discussie en verantwoording betrekkelijk dit onderwerp zijn gevuld.

De redenaar heeft de opheffing van het Instituut » eene impolitieke daad" genoemd. Mijnheer de Voorzitter, ik neem de getuigenis, die daarin voor de handelwijze van het vorig Gouvernement is afgelegd, gaarne, ik neem ze met beide handen aan. » Eene impolitieke daad"; dit kan in de zamenvoeging, waarin de geachte spreker dat woord heeft gebruikt, niets anders beteekenen, dan dat het Gouvernement gehandeld heeft zonder berekening van zijn persoonlijk belang. Inderdaad, noch in dit, noch in eenig ander geval heeft het vorig Gouvernement iets hoegenaamd gedaan, om aanhang te winnen. Het Gouvernement heeft ook in dit opzigt eenvoudig en zonder ommezien gedaan, wat het juist en nuttig en pligt oordeelde.

De Minister **van Reenen**:

Ik wil alleen dit antwoorden aan den geachten spreker uit Steenwijk (den heer VAN LENNEP), dat de Regering, evenzeer als hij, het meeste belang stelt in het behoud van de geschiedkundige herinneringen van ons Vaderland, en dat zij zal onderzoeken wat van haren kant gedaan kan worden nopens de zaak, waarop de spreker de aandacht heeft gevestigd.

Onder-artikel 107.

» Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, reis- en ver» blijfkosten, huur van localen en aankoopen voor het kabinet van » zeldzaamheden te 's Gravenhage *f* 1,630,30.

De Minister **van Reenen**:

Mijnheer de Voorzitter! Het is mij gebleken, dat er in dit artikel eene drukfout is ingeslopen. De som, die hier staat uitgetrokken, bedraagt *f* 1,630,30, de 30 cents moeten vervallen. Voor zooveel de fout ook in de concept-wet mogt voorkomen, ben ik zoo vrij daarop de aandacht te vestigen.

Onder-artikel 110.

» Tractementen en belooningen der ambtenaren en bedienden bij » 's Rijks museum van natuurlijke historie te Leyden *f* 11,920.00"

De heer **de Man**:

De geachte spreker uit Leeuwarden (de heer DIRKS) heeft straks herinnerd aan het antwoord, dat door de Regering bij § 47 is gegeven op hetgeen daaromtrent in het Voorloopig Verslag als de wensch der Kamer is te kennen gegeven. Die spreker heeft daarover zijn genoegen te kennen gegeven; het heeft namelijk betrekking op de verbetering van het lot der drie conservatoren aan het Museum van Natuurlijke Historie te Leyden en van den conservator bij het Kabinet van Archaeologie.

Wat mij betreft, ik heb, als rapporteur van mijne afdeeling over dit hoofdstuk, met genoegen in de Commissie het verlangen overgebragt, dat door de sectie was geuit en dat ook door andere sectien werd ondersteund. Het voornemen der Regering doet mij daarom genoegen, omdat ik persoonlijk weet en overtuigd ben, dat dat voornemen onze volledige goedkeuring verdient, — dat mannen van die bekwaamheid en van die studie, die ik hier op het oog heb, in hun lot verbetering ondervinden.

Maar er is door den heer Minister in zijn antwoord nog meer gegeven, dan in het verslag was gevraagd, en het is ook daarop dat ik de aandacht wil vestigen, en mijn genoegen te kennen geven; hij heeft namelijk toegezegd, dat het getal, het personeel der conservatoren aan het museum zal worden vergroot.

Het Museum van Natuurlijke Historie te Leyden is door geheel Europa bekend als eene van de beste verzamelingen van dien aard, die er bestaan; maar ik geloof niet dat er ééne dergelijke inrigting bestaat, waar het personeel, waarop alles nederkomt, zoo gering is. Het is onmogelijk, dat degenen, die daar geplaatst zijn, voldoen aan hetgeen van hen wordt gevorderd. Verschillende afdeelingen, tot het zoo uitgebreide vak betrekking hebbende, zijn aan één enkel persoon toevertrouwd, die zelfs aan ééne afdeeling genoeg werk zou hebben. Het gevolg daarvan is, dat het noodige niet kan worden waargenomen, dat de belangrijke aanvoer, die uit onze rijke bezittingen in Indie en van elders plaats heeft, niet behoorlijk kan worden verzorgd en gerangschikt, zoodat men zich grootendeels moet bepalen tot datgene, wat tot dagelijksche instandhouding gevorderd wordt. — Ik neem daarom de vrijheid aan den Minister op nieuw aan te bevelen de spoedige vervulling van de beide uitzigten, die hij geopend heeft.

Onder-artikel 112.

» Tractementen en belooningen der ambtenaren en bedienden bij » de kabinetten van archaeologie en van penningen en munten te » Leyden ƒ5,200.00."

De heer **van Hoëvell:**

Mijnheer de Voorzitter, volgens het Verslag hebben eenige leden zich gedrongen gevoeld, te dezer gelegenheid aan de Regering de aanbeveling te rigten, om voor het bewaren van de belangrijke gedenkteekenen van de grijze oudheid, die zich op Java bevinden, zooveel mogelijk zorg te dragen. De Regering heeft de goedheid gehad daarop te antwoorden, dat op die aanbeveling zooveel mogelijk zal worden gelet.

Ik behoor tot die leden, die deze aanbeveling hebben gedaan; maar ik neem de vrijheid met een enkel woord nader uit een te zetten, wat eigenlijk mijne bedoeling was. Ik behoef niet te herinneren, dat prachtige monumenten uit den Hindo's-tijd op Java aanwezig zijn; velen van die monumenten bestaan in steenen beelden uit de Hindoe-mythologie. In het museum van oudheidkunde te Leyden zijn eenige prachtige exemplaren daarvan voorhanden.

en de beroemde geleerde, die aan het hoofd van die instelling staat, heeft daarvan eene voortreffelijke beschrijving uitgegeven. Dat kabinet nu kan zonder veel kosten, met een weinig inspanning, aanmerkelijk worden vermeerderd, want tallooze prachtige voorwerpen zijn in de bosschen en wildernissen van Java aanwezig, en velen daarvan kunnen gemakkelijk worden vervoerd. Wanneer nu een deskundige eene aanwijzing deed van de stukken, die voor de wetenschap het belangrijkst zijn, dan zal het niet vele kosten na zich slepen, om die stukken in het kabinet over te brengen. Men heeft hetzelfde gedaan met het kabinet van oudheidkunde van het Bataviaasch genootschap, en op die wijze eene uitgebreide verzameling met weinig kosten verkregen. Ik wil dit niet verder ontwikkelen. Ik zal niet spreken over de middelen, welke daartoe in het werk zouden kunnen worden gesteld. Ik wilde alleen de vrijheid nemen, in het belang der wetenschap dit denkbeeld aan het oordeel van den Minister van Binnenlandsche Zaken te onderwerpen.

De Minister **van Reenen:**
Mijnheer de Voorzitter, ik moet beginnen met den geachten spreker uit Almelo (den heer van Hoëvell) te bedanken voor de inlichtingen, die hij aan de Regering heeft gegeven. Ik zal die zaak onderzoeken, en zien wat daaromtrent gedaan kan worden. Wat overigens betreft het onderhoud van de gedenkteekenen, die zich op Java bevinden, ik heb omtrent dit punt den Minister van Koloniën geraadpleegd, en van hem de mededeeling ontvangen, dat reeds in 1842 eene aanschrijving is gerigt aan de autoriteiten in Java, ten einde te zorgen, dat die gedenkteekenen niet wierden vervoerd naar het buitenland, zonder de toestemming van het Gouvernement. Wat overigens betreft de zorg voor het vergaan en bederven van de voorwerpen, die zich daar bevinden, zoo blijft het altijd voor de Regering eene zeer moeijelijke taak daarvoor zorg te dragen.

HOOFDSTUK VI DER STAATSBEGROOTING.

(Hervormde Eeredienst.)

Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs.

. . . .

d. In verband met de reeds onder *a*, aan het slot van de wederzijdsche beschouwingen over de noodzakelijkheid der Departementen van Eeredienst, opgenomene vraag, wenschten enkele leden meer bepaald het gevoelen van de Regering te mogen kennen over de verhouding van de Kerk tot het hooger onderwijs, en den invloed, welken zij kan geacht worden op de keuze der hoogleeraren in de godsdienstige wetenschappen te moeten uitoefenen. Hoewel men zich hier bepaalde tot het vragen van inlichting, waren som-

migen van oordeel, dat hier tevens als hun gevoelen moest worden vermeld, dat de Kerk hoegenaamd geen invloed op die keuze behoort uit te oefenen, omdat, behalve de oneindige moeijelijkheden, waarin men alsdan gedurig, bij het ontstaan van verschillende rigtingen en begrippen, zoude komen te vervallen, het hier een zuiver beginsel van onderwijs geldt, en het om de wetenschap en hare verkondiging te doen is, welke daarom afgescheiden van allen vreemden invloed moet bewaard worden.

Memorie van Beantwoording van het Voorloopig Verslag.

. . . .

d. De vraag van enkele leden naar de verhouding der Kerk tot het hooger onderwijs, in verband tot de benoeming der hoogleeraren in de theologie, betreft een punt, waarover men de discussie meer doelmatig zoude achten bij de behandeling der voor te dragen wet op het onderwijs.

Beraadslaging.

(*Zitting van den* 5. *December.*)

De heer **de Kempenaer:**

. . . .

Het schijnt een betreurenswaardig kenmerk van onzen tijd te zijn, dat de godsdienst op nieuw in ons werelddeel wordt eene bron van verdeeldheid, van wanorde en vervolging. Bij het bestaan daarvan schijnt het mij toe, dat politie noodzakelijk is.

Ik zeide straks, dat de godsdienstige gezindheden in ons midden tegenwoordig alle zijn in een staat van ontwikkeling; en inderdaad is er niet een, waarin men geene scheuring ontmoet. Het grootste van alle wordt voortgaande in meerdere afdeelingen gesplitst. Bepaalde zich dat tot de school, de Staat zou het lijdelijk aanzien; twistte men alleen over begrippen en leerstellingen, de Staat zou er zich niet mede inlaten; maar er is eene scheuring, die moeder is van eene partij. Die partij kiest een hoofd; met dat hoofd treedt zij op het staatkundig terrein, werpt zich op tot eene staatkundige partij; maakt als zoodanig vorderingen; laat eischen gelden; geeft op nadrukkelijken toon hare ontevredenheid te kennen, wanneer aan die eischen niet wordt voldaan of geene toezeggingen tot voldoening worden gegeven.

De academiën mogen niet meer zijn kweekhoven en oefenscholen; zij moeten zijn plaatsen, waar vuur wordt gestookt, zij moeten zijn worstelperken van rusteloozen strijd. En dit vuur is niet bestemd om te verlichten, te koesteren, te verkwikken. Neen, dat vuur moet zengen, branden, verteren.

De jongelingen, vóór dat zij nog in staat zijn eene keuze te doen tusschen begrippen der wetenschap of kerkelijke rigtingen, moeten zoo onvoorbereid in het midden van dit strijdperk worden geworpen. En van den eersten voetstap af, dien zij aan de hoogescho-

len zetten, moeten zij reeds den een of anderen hoogleeraar, dien zij bij uitnemendheid volgen, hebben gekozen. Die academiën moeten worden de voedsters van partijschappen in de Kerk en in den Staat.

Gij hebt gehoord, wat ten opzigte van het onderwijs gevorderd is; gij hebt daarop hooren aandringen met de opmerking: » zijt voorzigtig, gij Ministers! telt uw vijand niet te ligt, gij hebt ons en onze partij noodig, en zoo gij dat voorbijziet, ja dan zal, en welligt spoedig, het oogenblik geboren worden, waarop gij u daarover jammerlijk zult beklagen.

De heer **Blaupot ten Cate**:

. . . .

. . . Maar de Minister van Finantiën heeft geantwoord: » dat eene tijdige afdoening van teedere en gewigtige zaken, welker grondige behandeling eene meer onverdeelde toewijding vordert dan een waarnemend Minister, wiens eigen departement zijne geheele inspanning eischt, daaraan kan besteden," een afzonderlijk Ministerie wenschelijk maakt. En bij welk ander ministerie zou men de eerediensten kunnen voegen? Toch niet zoo bijzonder geschikt bij dat van Oorlog, of Marine, of Koloniën, of Buitenlandsche Zaken? Dan zou het toch wel moeten blijven luiden: *provisioneel belast*. Bij dat van Binnenlandsche Zaken dan? Maar het komt mij voor, dat dit Ministerie even sterk eene onverdeelde toewijding en geheele inspanning vordert, als het Ministerie van Finantiën; dat dit Departement veeleer overladen is met werkzaamheden, dan dat daaraan nog iets zou zijn toe te voegen. Nu vraag ik, waar moet de bezorging der Eerediensten dan heen, als er geene afzonderlijke ministeriën voor zullen zijn? Nu blijft alleen het punt van bezuiniging daar tegenover staan.

Hier zou het volgende in overweging kunnen komen, volgens mijn bescheiden oordeel. Maar men gelieve in aanmerking te nemen, dat ik dit gevoelen volstrekt niet als het beste wil verdedigen; ik wil het hier slechts opwerpen, omdat het niet overal elders eene nieuwigheid is, gelijk de geachte afgevaardigde uit de hoofdstad (de heer Bosscha) in zijne rede van den 1sten December jl. reeds heeft aangemerkt. Men zou onder één ministerie bij elkander kunnen voegen de onderwerpen van hoofdstuk VI en hoofdstuk X der Grondwet; *de Eeredienst*, *het Onderwijs* en *het Armbestuur*; waarbij ook de afdeeling *Kunsten en Wetenschappen* kon behooren. Vooreerst, omdat deze onderwerpen in zeer naauw verband tot elkander staan. Daarenboven, omdat deze zamenvoeging althans op de kosten van twee Ministeriën van Eeredienst zou besparen. Eindelijk, omdat het Departement van Binnenlandsche Zaken toch bovendien zeer veelomvattend is. Zoo als ik echter zeg, ik geef dit gevoelen gaarne voor beter. Misschien staan er andere, te groote zwarigheden in den weg.

De heer **Elout van Soeterwoude**:

. . . .

Maar nu vraag ik: wat is ten opzigte van sommige althans dier

punten, in verband tot die benoeming van afzonderlijke hoofden, de gezindheid dezer Regering, voor zooverre ze ons is medegedeeld? Bij de regeling van de betrekking der Kerken tot den Staat heeft de Regering gemeend dat juist *deze* twee hoofden zich van alle bemoeijenis behoorden te onthouden. En onlangs hebben wij gehoord, bij eene der gewigtige quaestiën, bij de quaestie van het hooger onderwijs, dat de Staat zich bij de benoeming van hoogleeraren in de theologie moest houden op een geheel onzijdig standpunt, als ware hij onbekend met de rigting en behoeften der gezindheden, dat het hem als Staat onverschillig moest zijn, of de boventoon gevoerd wierd door eene rigting, die ons henenvoert tot eene Openbaring zonder gezag en zonder Verlosser, en of er gelegenheid zal zijn tot opleiding van leeraren, geschikt om zielevoedsel te brengen aan eene andere rigting, welke nog vasthoudt aan de heilswaarheden, door de Evangelische kerken in de 16de eeuw met vernieuwde kracht beleden, en voor die rigting, gelijk voor de vaderen, nog steeds uitmakende den eenigen troost in leven en in sterven. Ik wensch niet terug te komen op die punten, maar ik moet toch wijzen op die beschouwingen, om mijne meening te regtvaardigen, dat wanneer de Staat acht zóó onzijdig te moeten zijn, zóó zich van alle bekendheid te moeten onthouden met de innige, waarachtige, levendige belangen der gezindheden, een afzonderlijk hoofd aan het Departement, dat ons nu bezig houdt, bijna een voorwerp van weelde zou worden, een overtollig rad aan het raderwerk van den Staat, bijna zou kunnen worden gelijkgesteld met zeker naburig uitmuntend leger, waarvan men in vorige jaren in zeer gewigtige omstandigheden beweerde, dat het de kazernen niet verliet dan voor de parade.

In die beschouwing kan ik aannemen, dat die hoofden, gelijk een geacht redenaar uit Tiel heeft gezegd, niet anders zouden te beschouwen zijn dan als commissarissen-politiek. Maar ik kom op tegen die beschouwing. Er is eene andere betrekking tusschen de Kerk en den Staat, en de Regering zelve erkent ze, dan de betrekking van toezigt en politie. Ik kom daartegen op, met de Grondwet in de hand, bepaaldelijk ook ten opzigte van het punt dat ik zoo even aanroerde, het onderwijs, waarvan de Grondwet ons zoo uitdrukkelijk leert, dat het met eerbiediging van ieders *godsdienstige* begrippen wordt geregeld; niet alleen dus bij wetsbepalingen, maar ook bij die maatregelen van bestuur, welke van die regeling uitvloeisels zijn. Hierom mag men, met de Grondwet in de hand, *eischen* dat, hetgeen zij geeft, geëerbiedigd en opgevolgd worde. De Regering nu zal het uit dit oogpunt billijken dat ik, alvorens mijne stem te regelen, eenige mededeeling wensch te ontvangen, eenige geruststelling.

De heer **Mackay**:

. . . .

Alvorens tot mijne tweede vraag over te gaan, zij het mij vergund een oogenblik bij enkele punten stil te staan. De toestand van de Kerk, zoo als nu nog is, brengt een grooten invloed der

Regering op de Kerk mede. Het is de Staat die de leeraren voorbereidt op hare hoogescholen. Ik zal deze quaestie niet weder ter sprake brengen; maar omdat de spreker uit Tiel de academiën blootelijk heeft beschouwd als gewone oefenscholen, en er vroeger door een ander lid is beweerd, dat de Kerk vrij was om hare kweekelingen ook elders voor te bereiden, moet ik wijzen op art. 116 van het besluit van het jaar 1815. Daar staat: » Niemand bij het Her» vormd kerkgenootschap zal tot de predikdienst toegelaten wor» den, zonder ten minste den graad van candidaat in de letteren » en dien van candidaat in de theologie bekomen, en daarenboven » de bewijzen van een tweejarig met vrucht bijwonen der lessen » over de uitlegkunde van het Oude en Nieuwe Testament, de *dog» matiek*, de Christelijke zedekunde en de landhuishoudkunde over» gegeven te hebben."

Zoolang die orde van zaken, uitvloeisel welligt van eenen ouden toestand, nog bestaat, is de Kerk volgens het aangehaalde besluit verpligt geene candidaten voor de heilige dienst aan te nemen dan die eenen academischen graad bekomen hebben. Ik geloof, dat de spreker, dien ik hier op het oog heb, niet kan zeggen, dat het onderwijs van de studenten in de theologie bloot wetenschappelijk is, en dat de spreker uit Tiel niet kan beweren, dat de academie eene bloote oefenschool is. Ik geloof, dat de Staat, die zich het regt heeft toegeëigend leeraren te vormen, verpligt is te letten op den waarachtigen toestand van de Kerk.

HOOFDSTUK VIII DER STAATSBEGROOTING.

(Marine.)

Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs.

IVde afdeeling. *Militaire Academie te Breda.*

Artikel 23. Na al hetgeen omtrent de verplaatsing van de Academie te Medemblik en de zamenvoeging van deze instelling met die te Breda is voorgevallen, meende men dat het overbodig was daarover nogmaals uit te weiden. Evenwel zouden eenige leden gaarne vernemen wat nu reeds door de ondervinding daaromtrent is geleerd, en of die ondervinding ook tot eenige nadere plannen aanleiding geeft?

Er heeft zich een verschil voorgedaan tusschen hetgeen op het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting als het aandeel van het Departement van Marine in de kosten voor deze instelling, en hetgeen hier staat vermeld. Die kosten worden daar geraamd op *ƒ* 13,200, en hier op *ƒ* 17,000; derhalve bestaat er een verschil van *ƒ* 3800. Men vindt de oplossing van dit verschil wel in de Vde afdeeling van het Xde hoofdstuk, maar niet in de toelichting van dit hoofdstuk, gelijk ordeshalve had behooren te geschieden.

Memorie van Beantwoording van het Voorloopig Verslag.

IVde afdeeling. *Militaire Academie te Breda.*

Artikel 23. Eene bepaalde ondervinding der Academie te Breda kan, voor zooveel de marine betreft, nog niet worden opgegeven, omdat nog geen jongelingen, die van den beginne af aan dáár hunne militaire opleiding genoten, lang genoeg in de active dienst zijn, om nu reeds te kunnen beoordeelen wat men als zeeofficieren van hen te wachten hebbe.

De som van *f* 17,000, op dit artikel voorkomende als bijdrage der marine aan de Militaire Academie, is alzoo gebragt na voorafgaand overleg met het Departement van Oorlog.

Blijkens de deswege gevoerde correspondentie, rust die som op de volgende berekening:

aandeel voor de opleiding der adelborsten.	*f*	7,725,20
vrijstelling voor adelborsten, die gedeeltelijk voor 's Rijks rekening worden geplaatst.	»	5,500,00
suppletie-tractementen voor vier luitenants ter zee. . .	»	3,800,00
te zamen . . .	*f*	17,025,20

waarvoor is genomen de ronde som van *f* 17,000.

Het aangegeven verschil tusschen dit bedrag en dat van *f* 13,200, ter zelfder zake op het Xde hoofdstuk der Staatsbegrooting uitgetrokken, is geheel vreemd aan het VIIIste hoofdstuk, en het is dus niet doenlijk daarvan te dezer plaatse de oorzaak aan te wijzen of eenige toelichting te geven.

Beraadslaging.

(*Zitting van den 7. December.*)

De heer **Bosscha**:

Bij de behandeling van dit artikel in onze afdeelingen, Mijne Heeren, is besproken de zamenvoeging van het voormalige Instituut voor de Marine te Medemblik met de Militaire Academie te Breda. Ik heb het woord niet gevraagd om mij partij te stellen voor of tegen die vereeniging. Welke nadeelen daaruit kunnen voortvloeijen voor de opleiding van adelborsten tot de zeedienst, moet ik ter beslissing aan anderen overlaten. Dit alleen weet ik, dat de vereenigde opleiding van kadets voor de verschillende wapenen van de landmagt dit nut heeft, dat er eene onderlinge kameraadschap wordt aangekweekt, die, later overgebragt in het leger, medewerkt om dien naijver tusschen deze verschillende wapenen, die zulke heillooze gevolgen kan hebben, te verminderen, ik zou bijna zeggen te veredelen. De geschiedenis leert ook, dat door naijver tusschen land- en zeemagt de gewigtigste ondernemingen kunnen mislukken. Of nu de vereenigde opleiding van officieren voor die beiderlei oor-

logskrachten bevorderlijk zal zijn aan hunne toekomstige harmonie, hangt af van het menschkundige beleid, waarmede zij daar worden opgevoed en van de beginselen, waarvan zij daar worden doordrongen. In dat opzigt moet ik aan een gezegde van den Minister van Marine, in de Memorie van Beantwoording voorkomende, eene voorwaarde verbinden. De Minister heeft te kennen gegeven, dat het oordeel over de meerdere of mindere doelmatigheid van de besproken vereeniging afhangt van de ondervinding, die men zou opdoen, wanneer jongelingen, die van den beginne aan daar hunne militaire opleiding genoten hebben, eenigen tijd in active dienst zullen zijn geweest. Hierbij nu moet deze voorwaarde gesteld worden, dat bij het Departement van Marine gezonde begrippen bestaan omtrent de vorming van toekomstige zee-officieren. Ik zou mij niet veroorloofd hebben deze opmerking hier voor te dragen, indien niet, vooreerst, dezer dagen de geachte afgevaardigde uit Maastricht (de heer Thorbecke), die als gewezen Minister van Binnenlandsche Zaken dit bij ondervinding weet, erkend had, dat ook bij den bekwaamsten Minister, de dagelijksche beslommering en afwisseling bij zijn Departement de gezette overdenking van één groot onderwerp breekt, en de opleiding van onze gewapende *spes patriae* is ook een groot onderwerp; en in de tweede plaats, indien ik niet vernomen had, dat onlangs bij de Militaire Academie te Breda al de zee-officieren gelijktijdig door anderen zijn vervangen. Maar — menschkundig beleid tot het doel, dat ik zoo even heb aangeduid, en veel min nog de tact van onderwijzen, die nog geheel iets anders is dan eene grondige kennis der zaak zelve, worden niet verkregen aan boord van een oorlogsschip. Daartoe worden gevorderd oefening en ondervinding van eenigen duur. Ieder officier, hoe bekwaam hij ook zijn moge, die daar op eens geplaatst wordt voor de leerbanken, heeft geruimen tijd noodig, eer hij zich op zijne plaats bevindt; eer hij is ingedrongen in de vatbaarheid en de eigenaardigheden van hen die daar voor hem zitten om onderwezen te worden; eer hij de kennis der beginselen van zijn vak, eene kennis, die in het practisch leven altijd eenigzins verroest, weder heeft opgehaald; eer hij den geheelen loop der zaak heeft leeren kennen. Daartoe moet hij de ondervindingen raadplegen van diegenen, die eenigen tijd in diezelfde taak zijn werkzaam geweest. En die ondervindingen gaan verloren, en die gang der zaak wordt gestoord, indien het geheele onderwijzend personeel op eens wordt vernieuwd. Ik vrees dus, dat bij het Departement van Marine hetzelfde gebrek bestaat, dat ik de vrijheid heb genomen met opzigt tot de bevordering van onderwijs, kennis en wetenschap in het algemeen aan te duiden bij de begrooting van Binnenlandsche Zaken, dat men namelijk ook bij dit Departement het onderwijs te veel beschouwt als een gewoon onderdeel van de dienst, waartoe officieren worden aangewezen, omdat zij disponibel zijn, en waarbij geene andere consideratiën worden in acht genomen dan bij de zamenstelling van het état-major op een vaartuig.

Ik neem de vrijheid èn uit hoofde van het zoo even gezegde, èn ook nog onder den indruk der rede van den geachten spreker uit

Zutphen (den heer van der Brugghen), de opleiding van onze toekomstige zee-officieren zeer bijzonder aan te bevelen aan de aandacht van den Minister van Marine.

De Minister **Enslie**:

In antwoord op de rede des vorigen sprekers, moet ik zeggen, dat de berigten die hij heeft ontvangen, onnaauwkeurig zijn. Het personeel te Breda wordt wel vernieuwd, maar niet op eens. De officieren worden verwisseld, doch in dier voege, dat zij eerst tot het onderwijs worden opgeleid en den gang der zaak leeren kennen, alvorens te worden aangesteld. Het geachte lid heeft zich dus vergist.

HOOFDSTUK IX DER STAATSBEGROOTING.

(Koloniën.)

Beraadslaging.

(*Zitting van den* 10. *December.*)

De heer **Sloet tot Oldhuis**:

. . . .

Bij de behandeling der wet op het openstellen der havens in de Molukken, heb ik den Minister gevraagd, waaraan het ware toe te schrijven, dat de wetenschappelijke nasporingen der natuurkundige commissie omtrent de Molukken, waarbij ook de handel een zeer groot belang had, niet in het licht verschenen. De Minister antwoordde toen, dat hij op dat oogenblik zich niet in staat bevond op die vraag een voldoend antwoord te geven, maar dat hij deze zaak nader zou onderzoeken. Nu geloof ik, dat ik zelf reeds de oorzaak daarvan heb ondervonden en dat die daarin bestaat, dat, helaas! van die natuurkundige commissie nog slechts één lid in leven is, de heer Junghuhn, te Leyden, en dat deze zich met een uitstekend werk over de geologie van Java en de vervaardiging van eene topographische kaart van Java bezig houdt. Mogt dit de reden der vertraging van de uitgave dier wetenschappelijke nasporingen zijn, dan wensch ik den Minister in bedenking te geven, of de Regering de uitgave van al de stukken betreffende de Molukken niet zou kunnen opdragen aan eenige wetenschappelijke mannen in het Vaderland. Maar ik ga verder. De natuurkundige Commissie voor Indie schijnt opgelost te zijn. Ik heb mij daarover steeds beklaagd en zeker velen in deze Vergadering met mij. Ik geloof zelfs, dat ik daaronder ook den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Baud, mag tellen, die gedurende zijn bestuur getoond heeft zeer veel belang in die Commissie te stellen. Ik heb hier een veld van ruime bespiegelingen voor mij, doch in plaats van mijne beschouwingen mede te deelen, wil ik mij beroepen op

het gezag van onzen wereldberoemden geleerde, den heer Temminck, die in een werk, dezer dagen in het licht gegeven, en waarmede hij de wetenschap op nieuw aan zich verpligt heeft, getiteld: *Esquisses zoölogiques de la Côte de Guinée*, op blz. 10 zegt:

» Ajoutons aussi le voeu non moins ardent, de voir rétablir dans » ses attributions, sous quelque forme organique que ce soit, et sous » telles directions ou dénominations que l'on jugera convenable, la » commission supprimée des naturalistes explorateurs dans nos pos- » sessions archipélagiques. Cette commission scientifique n'a point » fait défaut à sa destination; elle n'a non plus manqué à ses de- » voirs. Sans vouloir énumerer ici les services qu'elle a rendus à » des sciences, en quelque sorte secondaires, le dernier des mem- » bres encore en vie vient de publier une partie, et continue la pu- » blication de son précieux travail sur la constitution physique de » l'île de Java, dont le complément sera la grande carte topogra- » phique de cette île. Ces travaux remarquables, dus à Mr. le Dr. » Junghuhn, lui promettent une place marquante parmi les savants » de notre époque. Feu le Dr. Schwaner a doté le gouvernement » de l'Inde de la découverte précieuse de dépôts houilliers dans les » parties sud-ouest de Bornéo; dans les manuscrits nombreux du » défunt, ainsi que dans ceux de feu le Dr. Forster, l'on a re- » cueilli des documents très intéressants relatifs à l'ethnologie et à » la topographie de Bornéo et des parties nord de Célèbes."

Hij voegt er de opmerking bij, dat men van een batig slot van 20 millioen, ten voordeele van 's Rijks schatkist, wel eene uitgave van *f* 40,000 voor eene commissie van natuurkunde mag eischen, ten einde uit een wetenschappelijk en stoffelijk oogpunt de rijke en vruchtbare tropische gewesten van Indië te onderzoeken, hetgeen door onze voorouders gedurende meer dan 2½ eeuwen is verwaarloosd, terwijl de onmetelijke rijkdommen van dien bodem, als zij slechts beter bekend waren, dienstbaar konden worden gemaakt aan den handel en de nijverheid in de geheele wereld.

De Minister **Pahud**:

Ik zal gaarne de vragen beantwoorden, die mij zoo even zijn gedaan, in de eerste plaats door den afgevaardigde uit Zwolle, den heer Sloet tot Oldhuis.

Vooreerst heeft hij gesproken over de wenschelijkheid dat publiciteit gegeven worde aan de wetenschappelijke nasporingen in de Molukken, een onderwerp, bij eene vroegere gelegenheid ook door hem behandeld. Ik heb toen gezegd, dat die zaak mij niet in hare bijzonderheden bekend was, dat ik ze echter onderzoeken zou. Dat onderzoek is dan ook ingesteld; maar ik wil gaarne verklaren, dat hij mij niet is gelukt bij het Departement van Koloniën wetenschappelijke bijdragen of verslagen te vinden, de Molukken betreffende, die voor het publiek eenigermate belangrijk zouden kunnen zijn, verslagen, zooals de geachte spreker bedoelt, herkomstig van de natuurkundige commissie en die nog niet waren bekend gemaakt. Ik heb ten overvloede doen informeren, of stukken van dien aard nog in Indië aanwezig zijn, waarop ik nog geen antwoord heb ontvan-

gen. Het zou mij echter aangenaam zijn te vernemen, welke verslagen, en van wie afkomstig, de geachte spreker eigenlijk op het oog heeft, dit zou mij het onderzoek gemakkelijker maken.

De heer **Sloet tot Oldhuis**:

De heer Minister van Koloniën heeft verklaard, dat hij onderzoek heeft gedaan naar de verslagen van de natuurkundige Commissie en dat hij daaromtrent naar Indië heeft geschreven. Ik geloof echter, dat de Minister beter gedaan had, om zich te Leyden dan in Indië daarnaar te informeren; want, wanneer ik mij niet vergis', wat echter zeer mogelijk zoude zijn, zijn aldaar de stukken betreffende de Molukkos in het bezit van een der hoogleeraren, die zelf lid van de natuurkundige Commissie in Indië geweest is.

De heer **Heemskerk**:

Ik wensch een oogenblik de aandacht van den Minister te vestigen op eene inrigting, waarvoor geen afzonderlijke post op de begrooting is uitgetrokken, maar die toch, zoo ik mij niet vergis, behoort tot het koloniaal magazijn te Amsterdam (art. 2 toelichtenden staat). Ik bedoel het oude archief van Koloniën, bewaard op het West-Indische Huis, eigenlijk het West-Indisch *Slagthuis*, maar dat ik uit eerbied voor den hamer van den President niet alzoo durf noemen: omdat alles wat *geslagt* betreft, heden sujet à caution is.

Er is meermalen, en niet door ijverzuchtige vreemdelingen, niet door leden van eenige koloniale oppositie, maar door mannen als van Haren, van Alphen en meerdere landgenooten van dien stempel, geklaagd, dat wij Nederlanders het regte hart niet bezitten voor de roemrijke geschiedenis van ons voorgeslacht in de overzeesche bezittingen, dat het ten dien opzigte aan ware belangstelling ontbreekt bij de natie, aan welke zoo kostbare bezittingen zijn toevertrouwd. Ik moet erkennen, dat, zoo deze bewering wordt bevestigd door een blik op de armoede van onze letterkunde in de geschiedenis der Nederlanders buiten Europa, zij in nog hoogere mate en op betreurenswaardige wijze bevestiging vindt in den toestand, waarin zich de koloniale archiven bevinden. Ik zou mij zeer vergissen, wanneer zelfs het bestaan van die verzameling niet aan de meeste leden dezer Vergadering onbekend was; ik zelf ben eerst zeer onlangs door eene hoogst toevallige omstandigheid in de gelegenheid gesteld om daarmede kennis te maken, en ik was evenzeer verbaasd over de rijke mijn, die voor onze historie daar te ontginnen is, maar nog onontgonnen ligt, als over den staat van verwaarloozing en verachtering, waarin die schatten zich bevinden. Zolders, die door de Nederlandsche Handelmaatschappij zijn afgekeurd om daar koffij en indigo te bewaren, zijn goed genoeg bevonden om die echte gedenkstukken van onze koloniale geschiedenis te bevatten. Ik geloof, dat het thans meer dan tijd is, dat er aan dien staat van zaken een einde kome. Ik voor mij zou gelooven, dat het meest wenschelijk zou zijn om dit koloniaal depôt te vereenigen met de inrigting van het rijksarchief, hier in den Haag gevestigd, vroeger ook geplaatst in een locaal, waartegen herhaalde

klagten, ook in deze Vergadering, zijn opgegaan, maar dat althans de groote verdienste had, van droog en tegen waterdrop beveiligd te wezen.

Het locaal te Amsterdam wordt benadeeld door vochtigheid, lekkagien, en staat bloot aan den invloed van weêr en lucht. Het staat daarenboven bloot aan de eerlijkheid of oneerlijkheid van werklieden, die zonder behoorlijk toezigt de zolders doorkruisen. Ziedaar mijne bezwaren tegen de plaatsing in dit gebouw. Ik meen daarover niet te mogen beslissen. Ik geloof, dat het genoeg zal zijn op dit belangrijk onderwerp de aandacht te vestigen van den Minister, geplaatst aan het hoofd van het departement, dat steeds heeft uitgeblonken door wetenschappelijken zin, van den Minister, die nog onlangs betoond heeft, dat hij op het uitbreiden van zijn archief hier te 's Gravenhage grooten prijs stelt. Ik hoop, dat de Minister een welwillend oog zal slaan op die zuster-afdeeling te Amsterdam, — en de onwaardeerbare verzameling, waarin de glorierijke feiten onzer voorvaderen zijn vervat, althans voor bederf en spoliatie zal behoeden.

De Minister **Pahud**:

Ik benuttig zeer gaarne deze gelegenheid om van mijne belangstelling in datzelfde belangrijke archief, waarvan de laatste spreker gewag heeft gemaakt, te doen blijken. Het moge waar zijn, dat tot dusver dat archief niet is geplaatst in een waardig locaal, waarin het bewaren en het gebruik daarvan op eene meer voegzame wijze kan geschieden, maar ik zal dien spreker, die zelf in Amsterdam woonachtig is, er toch niet op behoeven te wijzen, hoe moeijelijk het is om in die stad behoorlijke localen voor de publieke dienst te verkrijgen. Men heeft dan ook, wat betreft het agentschap van het Departement van Koloniën, zich moeten vergenoegen met een locaal, dat te regt door hem het voormalige West-Indisch Slagthuis is genoemd. En wanneer nu mijne voorgangers, zoowel als ik, tot dusver geen voorstel hebben gedaan om daarin verandering te brengen, dan lag de reden hierin, dat de daarvoor benoodigde fondsen niet konden gerekend worden te behooren tot de meest urgente uitgaven. Maar er is meer. Sedert ettelijke jaren is er sprake geweest van een algemeen rijksarchief. Sedert geruimen tijd is men bedacht geweest op de mogelijkheid om de verschillende rijksarchieven te vereenigen in één daartoe geschikt locaal. En nu aanvankelijk althans dat denkbeeld verwezenlijkt is, nu daartoe een locaal is bestemd geworden, dat waarschijnlijk groot en ruim genoeg zal zijn om alle gouvernements-archieven te bevatten, heb ik van die omstandigheid gebruik gemaakt om bij mijn ambtgenoot voor de Binnenlandsche Zaken de wenschelijkheid te betoogen om dat rijke, waarlijk hoogst gewigtige archief daarheen te doen overbrengen en er dus eene betere en convenabele plaatsing aan te bezorgen. Ik stel daarop te meer prijs, nu een paar jaar geleden het oude koloniale archief te Amsterdam is verrijkt met het oude koloniale Middelburgsche archief. Het Middelburgsche archief is namelijk bij het overlijden van den waardigen man, aan wien

het behoud van dit archief te danken is, en die het werkelijk heeft *gered*, toen achtereenvolgens de Engelsche landing en de Fransche bezitneming der stad Middelburg die belangrijke verzameling in gevaar van vernietiging bragten — naar Amsterdam overgebragt en alzoo voor verspreiding bewaard kunnen worden. Ik heb dus aangevangen met datgene te doen, wat met den stand der beschikbare geldmiddelen overeenkomstig was. En ik hoop met den spreker, dat er mogelijkheid zal bestaan om verder gevolg te geven aan hetgeen ik met hem wenschelijk acht, om namelijk die rijke bron van nasporingen over te brengen naar een locaal, waar die nasporing beter kan geschieden en het archief behoorlijk zal geplaatst zijn. Ik moet hier ten slotte bijvoegen, dat die rijke bron niet in zoodanigen staat verkeert, als de spreker meent, dat het geval is, en het zal hem toch niet onbekend zijn, dat, vooral in de laatste jaren, verschillende belangstellende en kundige beoefenaren der wetenschap en letterkunde ruimschoots in de gelegenheid zijn geweest om uit die bron te putten, en dat hun ten dien opzigte alle mogelijke faciliteit en hulp is verleend.

HOOFDSTUK X DER STAATSBEGROOTING.

(Oorlog.)

Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs.

IIde afdeeling. *Tractementen, bureaukosten* enz.

Artikel 8. (*Kosten voor verkenningen, het maken van plans en kaarten, met de voor beide daaruit voortvloeijende uitgaven en remuneratiën aan élèves bij de kaartensteendrukkerij.*) Omtrent de vorderingen in het teekenen en graveren der topographische kaart, werd door enkele leden eenige mededeeling van de Regering verlangd.

Vde afdeeling. *Koninklijke Academie voor de Zee- en Landmagt.*

Artikel 14. Eenige leden zouden mededeeling willen ontvangen van de naamlijst der kadetten en adelborsten, die aan de Koninklijke Academie te Breda voor rekening van den Staat worden opgeleid.

Memorie van Beantwoording van het Voorloopig Verslag.

IIde afdeeling. *Tractementen, bureaukosten* enz.

Artikel 8. Ten einde aan het verlangen, hierbij geuit, te vol-

doen, worden hierbij afdrukken gevoegd der bladen *Eindhoven* en *Hillegom* van de topographische kaart (1), onder mededeeling, dat de belangrijke bladen *Amsterdam* en *'s Gravenhage* mede nog in den loop van het jaar in het licht zullen komen, zoo als zulks bij den aanvang van het volgende jaar met de bladen *Utrecht* en *Harderwijk* het geval zal wezen.

Behalve dit werk, zijn nog in dit jaar *acht* bladen der groote rivierkaart aan het Departement van Binnenlandsche Zaken afgeleverd, terwijl nog *vier* daarvan de voltooijing nabij zijn.

VDE AFDEELING. *Koninklijke Academie voor de Zee- en Landmagt.*

Artikel 14. Op het voetspoor van hetgeen deswege vroeger heeft plaats gehad, is men bereid, om aan de leden, die zulks verlangen, zoodra zij zich daarvoor bij het Departement van Oorlog aanmelden, inzage te geven van de naamlijst, ter dezer plaatse bedoeld.

Beraadslaging.

(*Zitting van den* 9. *December.*)

De heer **van der Brugghen**:

. . . .

. . . . Doch ik stap van dit punt af en kom tot mijn tweede punt. Ik zal dit echter met groote behoedzaamheid doen. Mijne korte parlementaire loopbaan heeft mij reeds doen zien, dat men die behoedzaamheid hier in groote mate noodig heeft. Ik heb dit ondervonden, toen ik bij eene vroegere discussie het ongeluk had dat de Minister van Oorlog mijne woorden telkens anders opnam, dan in mijne bedoeling lag. En nog op heden heb ik die treurige ondervinding wederom opgedaan. Ik nam namelijk voor eenige dagen, bij de behandeling der begrooting van het Departement van Binnenlandsche Zaken, de vrijheid, met eene eenigzins oratorische wending den wensch uit te drukken, dat de vroegere soliditeit in de regtswetenschap aan onze academiën mogt bewaard blijven. En nu is mij op het oogenblik ter oore gekomen, dat mijne woorden smart hebben aangedaan aan eenen man, wien ik bijzonder hoogacht als mijn leermeester, eenen man, wien ik niet schroom hier te noemen omdat hij niet alleen hier te lande, maar in Europa als uitnemend regtsgeleerde bekend is; het is de hoogleeraar van ASSEN. En nu, Mijnheer de President, ik hoop niet buiten de orde te zijn, wanneer ik thans in deze Kamer, waar ik de smart heb aangedaan, ook weder de wonde tracht te heelen, en verklaar, dat het niet in het minst in mijne bedoeling heeft gelegen te kort te doen

(1) Deze kaarten en de verdere in de tegenwoordige memorie vermelde besluiten en staten zijn, ter inzage van de leden, ter griffie der Kamer nedergelegd.

aan de eer van eenen geleerden, wiens roem evenzeer boven mijnen lof verheven is, als het waar is, dat mijne zwakke woorden, indien ik dwaas en ondankbaar genoeg ware geweest, om iets ten zijnen nadeele te willen zeggen, van dien roem niets zouden hebben kunnen afnemen.

VOORSTEL VAN NEGEN LEDEN TOT AFSCHAFFING VAN HET TONNEGELD EN VAN DEN ACCIJNS OP HET GESLAGT.

Beraadslaging.

(*Zitting van den* 15. *December.*)

De heer **Sloet tot Oldhuis:**

. . . .

. . . . Ik zal mij niet laten weêrhouden, Mijne Heeren, door de onregtvaardige verdenking van de volksgunst na te jagen, om te spreken als het tijd is; en het is meer dan tijd in het belang van die talrijke klasse kleine ambtenaren, zonder welke er geene hooge ambtenaren zouden zijn, de werkezels in het staatsbestuur, wier leven, eene aanhoudende pligtbetrachting, onder geestdoodende werkzaamheden voorbijgaat, zonder dat de belooning daarvoor hen in staat stelt iets voor den ouden dag te besparen. Nu weet ik wel, dat de fondsen van het Rijk, van de provinciën en van de gemeenten niet toelaten om de bezoldiging van die ambtenaren duurzaam te verhoogen, maar wat wij kunnen doen is dit, wij kunnen het leven minder duur voor hen maken. Ik gun ook hun en den minderen burgerstand, die met hen gelijk staat, dat er weder een stukje vleesch op hun disch verschijne.

. . . .

De Heer **Bosscha:**

. . . .

. . . . Wie zou niet eene bijdrage kunnen leveren van aandoenlijke beschrijvingen van huisgezinnen, waarin, bij een sober bestaan, voor velen gezorgd moet worden? Ik — zoo ik die bijdrage leveren moest — zou mijne tafereelen kiezen uit een stand, waarvan ik in onderscheidene betrekkingen, en niet alleen in mijne woonplaats, de behoeften en toestanden meer bijzonder heb leeren kennen; ik bedoel den onderwijzersstand bij ons openbaar lager onderwijs; en ik zou van trap tot trap door een oratorischen climax u kunnen brengen tot een openbaren onderwijzer in Nederland, die, bij eene bezoldiging van *f* 60 in het jaar, dagelijks aan de huizen der ingezetenen bij beurten zijn voedsel komt halen.

Maar ik zou dan die schilderingen willen doen strekken, niet om afschaffing van belastingen aan te prijzen, maar om te doen beseffen, hoe nuttig een overschot van 's Rijks middelen kan worden besteed, tot herstel van het evenwigt tusschen arbeid en behoefte,

dat ook in dien stand meer en meer verbroken wordt, en om te doen gevoelen welke aanzienlijke verhooging de 7de afdeeling van het Vde hoofdstuk onzer staatsbegrooting nog te wachten heeft, wanneer eenmaal zal voldaan worden aan art. 194 der Grondwet: »Er zal overal van overheidswege voldoend openbaar lager onder-»wijs worden gegeven."

EERSTE KAMER.

DE TROONREDE.

Ontwerp-adres van antwoord.

In de Troonrede komt voor:

Deze zitting zal, zoo Ik vertrouw, en gelijk het de ernstige wensch is Mijner Regering, de gelegenheid schenken, om belangrijke onderwerpen van wetgeving tot afdoening te brengen.

Het ontwerp-adres van antwoord luidt:

7. Wij hechten groot gewigt aan het vertrouwen van Uwe Majesteit, dat deze zitting de gelegenheid zal schenken om belangrijke onderwerpen van wetgeving tot afdoening te brengen, en herhalen onzen ernstigen wensch, dat de ontwerpen van wet, wier indiening de Grondwet voorschrijft, en die welke het belang des Vaderlands eischt, door Uwe Regering met onafgebroken zorg zullen worden voorbereid.

Verslag der onderscheidene Commissiën van Rapporteurs omtrent de Staatsbegrooting voor 1854.

B. Meermalen is ook van de zijde dezer Kamer aangedrongen op de aanbieding van verschillende wets-ontwerpen, welke door de Grondwet geboden zijn, of al worden die ook in de Grondwet niet genoemd, door het belang van het Rijk schijnen te worden vereischt. Op de daaromtrent vroeger uitgedrukte wenschen is men thans weder teruggekomen. Eenige leden waren van oordeel, dat verwisseling van ministeriën geen grond mag opleveren tot het voortdurend achterblijven van voordragten, die uit de Grondwet voortvloeijen, of aan welke zich eene dringende behoefte laat gevoelen. Mag het van de hoofden der departementen van algemeen bestuur aan de eene zijde niet worden gevergd, dat zij zich met de minste

bijzonderheden van die voordragten inlaten, zoo kan welligt aan de andere zijde door eene meer doeltreffende inrigting van het personeel bij die departementen, en vooral door eene behoorlijke regeling van den Raad van State, daarin het best worden voorzien. Onder de wets-ontwerpen waarop thans door verschillende leden meer speciaal gedoeld werd, behooren inzonderheid de wet op het onderwijs en op de waterschapsbesturen. Met genoegen had men de verzekering der Regering vernomen, dat aan de eerstgenoemde wet met ijver gearbeid wordt.

Vde HOOFDSTUK.

(Binnenlandsche Zaken.)

VIIde afdeeling. *Onderwijs.*

15. Enkele leden hebben verklaard, dat zij niet konden instemmen met de redenen, door de Regering gegeven, waarom de kosten der Delftsche academie niet op de begrooting zijn gebragt. Niettegenstaande die redenen, achtten zij deze academie eene rijks-instelling te zijn, waarvan de leeraren door de Regering worden benoemd en de kosten uit de koloniale fondsen worden gedekt. Het kwam hun daarom regelmatig voor dat deze post op de Staatsbegrooting worde uitgetrokken.

VIIIste HOOFDSTUK.

(Marine.)

IVde afdeeling. *Militaire Academie te Breda.*

25. *Art.* 23. Die leden, welke thans meenden te kunnen berusten in den tegenwoordigen stand der zaak, met opzigt tot de opleiding voor 's Rijks zeedienst van adelborsten bij de Militaire Academie te Breda, wilden uit hun stilzwijgen daaromtrent niet afgeleid hebben, dat deze regeling hunne goedkeuring wegdraagt.

Memorie van antwoord der Regering op het Verslag van de onderscheidene Commissiën van Rapporteurs, omtrent de Staatsbegrooting voor 1854.

Algemeene Beschouwingen.

B. De Regering, evenzeer overtuigd van de noodzakelijkheid der indiening van de wets-ontwerpen, die door de Grondwet worden

voorgeschreven, als van die door het belang van het Rijk worden vereischt, zal hare beste pogingen blijven aanwenden om aan die noodzakelijkheid te kunnen voldoen. Zij mag daarbij evenwel niet nalaten op het veelomvattende van dien arbeid te wijzen, blijkbaar ook uit de verschillende onderwerpen, waarop in deze paragraaph de aandacht der Regering bij name wordt gevestigd.

Verandering van ministeriën vermindert voorzeker noch de noodzakelijkheid, noch de wenschelijkheid der bedoelde wetsvoordragten. Dat evenwel de indiening dien ten gevolge noodwendig vertraging moet ondervinden, zal niet kunnen worden ontkend. Welke gevolgen men zich ook in dit opzigt van eene verandering in de inrigting van het personeel bij de departementen van algemeen bestuur, of van eene nieuwe regeling van den Raad van State mogt voorstellen, zal toch wel altijd het tijdelijk hoofd van het departement den grond moeten leggen van de door hem voor te dragen wets-ontwerpen en de zamenstelling daarvan moeten leiden.

Ten aanzien van de in het bijzonder opgenoemde wets-voordragten, kan de Regering van sommige, als die op het onderwijs, de waterschapsbesturen, de octrooijen, de verklaring geven dat zij in bewerking zijn; terwijl zij zich voorstelt in de uitvoering van art. 186 der Grondwet bij de algemeene herziening der wet op de militie te voorzien.

Vde HOOFDSTUK.

(Binnenlandsche Zaken.)

VIIde afdeeling. *Onderwijs.*

15. Enkele leden oordeelen het regelmatig, dat de kosten der Delftsche Academie op de Staatsbegrooting worden uitgetrokken, dewijl zij die academie eene rijks-instelling achten te zijn, waarvan de leeraren door de Regering worden benoemd en de kosten uit de koloniale fondsen worden gekweten.

Dit laatste steunt vermoedelijk op eene misvatting. Uit de koloniale fondsen toch worden, blijkens den staat, overgelegd bij de Staatsbegrooting voor 1850, alleen de tractementen van den hoogleeraar en van de twee leeraren in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, en eene som wegens kostinrigting voor in Oost-Indië te huis behoorende en aan de academie studerende jongelingen, ten gezamenlijken bedrage van ƒ10,900 's jaars, voldaan, terwijl de verdere kosten der academie, ongeveer ƒ 32,000 's jaars beloopende, uit de bijdragen der jongelieden, ad ƒ200 per hoofd, worden bestreden.

Overigens is de Regering, zoo als zij ook bij de jongste discussiën over de Staatsbegrooting in de Tweede Kamer heeft kenbaar gemaakt, bereid te overwegen, in hoeverre deze post op de begrooting van het volgende jaar zou behooren te worden uitgetrokken.

VIIIste HOOFDSTUK.

(Marine.)

IVde afdeeling. *Militaire Academie te Breda.*

25. Ten aanzien van het opleiden der adelborsten aan de Militaire Academie te Breda, acht de Regering het wenschelijk en voorzigtig afdoende uitkomsten af te wachten alvorens op nieuw daarin verandering aan te brengen.

Beraadslagingen over de Staatsbegrooting voor 1854.

(*Zitting van den 21. December.*)

De heer **van Rijckevorsel**:

Mijne Heeren, ik heb eene algemeene aanmerking, waaromtrent ik zeer kort zal kunnen zijn, maar die ik beschouw *algemeen* te zijn, omdat zij meer dan één Ministerie raakt. Zij is opgenomen in het Verslag van deze Kamer, en betreft het niet uittrekken op de begrooting van een cijfer voor de academie te Delft. Men heeft daarop geantwoord, dat door den Staat niets aan die instelling wordt betaald, maar dat daaraan alleen eene bijdrage wordt gegeven van *f* 10,900 door de Koloniën. Dit, Mijne Heeren, is die ongelukkige sacramentele uitdrukking van vroegeren tijd: » *daarin zal voorzien* » *worden zonder bezwaar van 's Lands schatkist.*" Dat heeft ons die millioenen op millioenen gekost, dat is de oorzaak geweest van dien treurigen toestand van 's Rijks finantien; toen men meende dat hetgeen uitgegeven werd uit gelden, voortkomende uit onze Oost-Indische bezittingen, konde uitgegeven worden zonder dat het toegestaan was op de begrooting. Ik neem de vrijheid, Mijne Heeren, om op nieuw ernstig er op aan te dringen, dat die academie te Delft, die eene instelling is van den Staat, gesubsidieerd wordende uit 's Rijks geldmiddelen, al is het dan ook indirect uit de kolonien, een volgend jaar op de begrooting worde gebragt.

Ik geloof ook dat het billijk is, dat, bij eene instelling, waarvan de leeraren worden aangesteld door den Koning, die leeraren ook aanspraak moeten kunnen maken op pensioenen, behoudens de bijdragen, aan het pensioenfonds door hen te doen; terwijl het nu zoude kunnen zijn, dat men hen quasi niet beschouwde als Rijksambtenaren, omdat zij niet op de begrooting voorkomen, en dat zij dus geen aanspraak op pensioen zouden kunnen maken.

Ik verzoek de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Koloniën, die ongelukkig beiden thans hier niet tegenwoordig zijn, op die zaak bij eene volgende begrooting wel te letten; want ik verklaar bij deze plegtig, dat ik, bij gemis van voorziening in dezen (even als het tot nog toe voor mij is geweest eene reden, om telken reize tegen de begrooting van het XIde hoofdstuk (Departement van Koloniën) te stemmen), ik in het vervolg daarom ook te-

gen die van het Vde hoofdstuk (Departement van Binnenlandsche Zaken) mijne stem zou uitbrengen.

IVde HOOFDSTUK.

(Justitie.)

De heer **van Rijckevorsel**:

Art. 66 van het nog vigerend (Fransche) strafwetboek bepaalt, »dat een beschuldigde beneden de zestien jaren oud, indien het uitgemaakt is dat hij zonder oordeel des onderscheids gehandeld heeft, zal worden vrijgesproken: maar hij zal naar gelang der omstandigheden, aan zijne ouders teruggegeven of in een verbeterhuis (une maison de correction), gebragt worden, ten einde, gedurende zoo vele jaren als het vonnis bepalen zal, aldaar opgevoed en in hechtenis gehouden te worden, hetgeen echter het tijdstip der volkomene bereiking van zijn twintigste jaar niet te boven zal gaan."

Naar de letter dezer bepaling, en ook volgens de *Motifs*, uitgesproken bij gelegenheid van het aanbieden van den Code, is het doel des wetgevers, de *vrijspraak* van den gevangene, in het bedoeld geval, te bevorderen. De aangehaalde *Motifs du Conseil d'État*, zeggen: »Les Juges prononceront qu'il est acquitté, mais »ils ne pourront pas le faire rentrer dans la société, sans pour»voir à ce que quelqu'un ait les regards fixés sur sa conduite; ils »auront l'option de le rendre à ses parents s'ils ont en eux assez »de confiance, ou de le tenir renfermé durant un espace de temps »qu'ils determineront. *Cette detention ne sera point une peine*, »mais un moyen de suppléer à la correction domestique, lorsque les »circonstances ne permettront pas de la confier à la famille."

Het doel is lofwaardig. Kinderen, jongelieden, zelfs van jeugdigen leeftijd, kunnen als medepligtigen of werktuigen betrokken zijn bij belangrijke misdrijven van ouders of anderen, en echter onschuldig worden verklaard, als hebbende gehandeld zonder oordeel des onderscheids. Alsdan wil de wetgever hen tegen de gevolgen eener gewone schuldigverklaring vrijwaren, hen beschermen en beveiligen tegen verderfelijken invloed van ouders of andere betrekkingen, en hen alzoo op twintig-jarigen leeftijd aan de zamenleving teruggeven, in beteren toestand dan wanneer zij als strafschuldigen in het lot der gewone veroordeelden hadden moeten deelen.

Intusschen, sedert dat de bovengenoemde Code in ons land is ingevoerd, en dus sedert meer dan *veertig* jaren, heeft dat alles geen plaats. Integendeel, het lot der zoo even beschrevene *onschuldigverklaarden* is niet alleen in Nederland gelijk geworden aan dat van de *veroordeelden*, maar in vele opzigten, tegen de duidelijke letter van het wetboek, veel rampzaliger dan dat van de gewone tuchtelingen.

Men sluit die dus vrijgesprokenen (ook wel *opvoedelingen* genoemd) met de andere veroordeelden gezamenlijk op in de gewone

huizen van correctie of tuchtiging. Bij gebrek aan hetgeen het wetboek voorschreef: *une maison de correction*, voor deze jonge menschen bepaaldelijk ingerigt, worden zij met allerlei soort van boosdoeners vereenigd.

Het kind of de jongeling wordt gedoemd om *vele* jaren — en wel de belangrijkste — die van zijne vroege levensontwikkeling — door te brengen onder schuldig verklaarde boosdoeners. Het verwijzen van dergelijke kinderen of jongelingen naar die zoogenaamde *gestichten van correctie* is meer en meer toegenomen, sedert dat het huis voor jeugdige veroordeelden, te Rotterdam gevestigd, zekere reputatie naar buiten heeft verkregen, wegens de goede zorg, aan de opgeslotenen aldaar besteed. Thans zijn er 30 à 40 van die opvoedelingen in gezegde gevangenis. Doch wie worden buiten hen in dat huis bewaard? Alle *veroordeelden welke met oordeel des onderscheids* hun misdrijf volbragt en als zoodanig strafbaar zijn verklaard, doch welke den leeftijd van *achttien* jaren nog niet hebben bereikt. Daar de bepaling van 18 jaren alleen het tijdstip is hunner intreding in de gevangenis, zoo vindt men er zelfs recidivisten van 20 jaren en meer, ook zij die, tot een langeren straftijd veroordeeld zijnde, soms daarin tot vrij gevorderden leeftijd verblijven. Alle goede zorg, voor zooveel die in een bekrompen locaal mogelijk is, wordt voor de zindelijkheid en zekerheid in acht genomen; ook het schoolonderwijs is zeer loffelijk, maar het is en blijft een kring van boosdoeners, in welks midden een onschuldig verklaard kind of jongeling allerlei voor hem nadeelige smetstof aantreft. Het is geen *zedelijk* verblijf, nog veel minder eene opvoedende kweekplaats voor *kinderen*. En toch vaak zijn het *kinderen*, kinderen van 6 à 7 jaren, welke men hier bestemt om soms voor tien of meer jaren (tot 20jarigen leeftijd kan het bevel des regters zich uitstrekken), den meest gewigtigen tijd van hun leven, weg te kwijnen. Ik zeg *weg te kwijnen*, want met geen ander woord weet ik den toestand van een knaap te bestempelen, die van zijne vroegste jeugd af van het gezigt der vrije natuur beroofd wordt, niet *spelen* kan noch mag, *bewaakt* maar niet *verzorgd* wordt, voor wien liefderijke vrouwenhulp op dien leeftijd behoefte is, maar, daarvan verstoken, bij enkele uitzondering soms eene vriendelijke toespraak geniet, maar in den regel niets dan strenge tucht ondervindt en dragen moet.

Men heeft wel getracht door enkele kleine voorregten, ook door kleeding bij voorbeeld, dergelijke opvoedelingen van de gewone gecondemneerden te onderscheiden; doch wezenlijke verzachting in hun lot kon en mogt men niet aanbrengen, zoowel uit hoofde van den algemeenen levensregel, dien men in dergelijk gesticht heeft te volgen, als wegens den naijver en de mishandeling, waaraan de opvoedelingen van de zijde der veroordeelden ten doel staan, bij elk gunstbewijs, toegekend aan lotgenooten, die zij niet waardiger dan zich zelven beschouwen.

Het lot der zoo even beschreven opvoedelingen is, zeide ik, veel beklagenswaardiger dan dat der gewone veroordeelden. Voor deze laatsten toch is *afslag van straftijd* te bekomen, voor deze laat-

sten kan men *request van gratie* indienen. Noch het een noch het ander kan voor de eerstgenoemden plaats hebben! Er ligt geen vonnis ten hunnen laste, zij hebben volgens de wet het beste verkregen, dat een beschuldigde verlangen mag: *Vrijspraak*, en daarenboven, zoo het heet, *voortgezette menschlievende opvoeding.* Van eene gunstige beschikking kan men geene absolutie verlangen noch vragen.

Doch nu verbeelde men zich den ongelukkigen toestand van een kind, dat, zoo als onlangs het geval geweest is, op 6½ jarigen leeftijd vrijgesproken, maar tot tienjarig verblijf in een huis van correctie verwezen, nu 17 jaren oud in de maatschappij terugkeert, vreemd aan de meest dagelijksche voorwerpen en gebeurtenissen, maatschappelijk geheel onontwikkeld en tot aanbeveling bij zich dragende een getuigschrift hetwelk behelst, dat hij het grootste deel van zijn jeugdig leven onder boosdoeners heeft doorgebragt. Hoezeer zijne onschuldig-verklaring duidelijk werd uitgesproken, zoo kleeft toch op hem eene onuitwischbare smet van gevangenisstraf. Bijaldien hij niet het voorwerp wordt van onzekere menschlievende hulp van elders, zoo wordt hij als een jonge deugniet van de maatschappij teruggestooten. Krachtens de thans bestaande orde van zaken is hij reeds aanvankelijk ingelijfd in den kring der aanstaande recidivisten. Inderdaad, hoe hard het zij dit uit te spreken, men heeft aan hem een *zedelijken moord* gepleegd.

Meer dan tijd en een dure pligt is het dus, te zorgen voor de oprigting van een of meer afzonderlijke huizen van opvoeding, voor dergelijke ongelukkigen geschikt, waar zij niet alleen onderwezen, maar ook zedelijk en godsdienstig ontwikkeld, tot nuttige burgers der maatschappij gevormd worden.

Ik neem de vrijheid, dit in mijne oogen hoogst gewigtig onderwerp aan de menschlievendheid, ja, aan de regtvaardigheid der Regering dringend aan te bevelen. Zij schrome de kosten niet, noodig om te waken voor het tijdelijk en eeuwig welzijn van kinderen, door de wet aan hare onmiddellijke zorg toevertrouwd. Met hen tot nuttige staatsburgers op te voeden zal het daaraan bestede geld eene hooge rente opbrengen.

. . . .

De Minister **Donker Curtius:**

Ik zal kortelijk de onderscheidene aangevoerde punten beantwoorden. In de eerste plaats moet ik spreken over eene opmerking, gemaakt door het lid uit Rotterdam. Ik zal u, Mijne Heeren, daarvan niets anders zeggen, dan dat de behandeling van die kinderen, die worden verklaard te hebben gehandeld zonder discernement, mij steeds is geweest, en nog is, eene ergernis. Het geachte lid heeft het lot van die kinderen met ware kleuren afgeschilderd: ik onderschrijf al wat hij gezegd heeft. Ik moet er eenvoudig dit op antwoorden, dat ik reeds in den aanvang van 1849, toen mijne aandacht op deze zaak gevestigd is, heb gezegd en te kennen gegeven, dat in de behandeling van die kinderen verandering moest komen. Ik heb echter de zaak teruggevonden, zoo als ik die ge-

laten had in den zomer van 1849; maar mijn eerste werk is geweest om met den hoofdambtenaar voor de gevangenissen, die zich thans, helaas, in een zeer ziekelijken toestand bevindt, over de zaak te spreken, en hem uitdrukkelijk op te dragen allereerst eene plaats te trachten te vinden, waar die kinderen kunnen worden overgebragt, en waar zij behandeld kunnen worden als in een verbeterhuis en tevens als in een opvoedingsgesticht.

Daaraan is gevolg gegeven; bij de inspectie, door hem gedaan, heeft die ambtenaar bevonden, dat er mogelijkheid was om te Alkmaar zoodanig gesticht op te rigten, en de bevelen zijn gegeven aan de bevoegde ambtenaren, om een staat van de veranderingen, die de localen daar moeten ondergaan, op te geven, ten einde inderdaad een opvoedingsgesticht daar tot stand te brengen.

Naar mijn inzien, moeten die kinderen, ofschoon onder tucht, eenige kennis maken met de maatschappij, en niet op hun 20ste jaar in een toestand komen, daar zij niets kennen van hetgeen plaats heeft buiten de vier muren, waar tusschen zij waren opgesloten.

Ofschoon ik nu op dit oogenblik belemmerd ben, vooral wat betreft de werkzaamheden voor de gevangenissen, ten gevolge der droevige ziekte van dien bekwamen en allerverdienstelijksten referendaris, als inspecteur aan dat vak geattacheerd, zoo zal ik niet te min alles doen wat in mijn vermogen is, om hierin verbetering te brengen, want ik ben het te dien opzigte geheel eens met den geachten spreker uit Rotterdam.

Vde HOOFDSTUK.

(Binnenlandsche Zaken.)

(*Zitting van den 22. December.*)

. . . .

De heer **van Rijckevorsel**:

In de eerste plaats wensch ik een woord te spreken over het lager onderwijs, voornamelijk om mijn groot genoegen te betuigen over de antwoorden, die door den Minister van Binnenlandsche Zaken te dien aanzien in de Tweede Kamer der Staten-Generaal zijn gegeven. Ik lees daar onder anderen: »Omtrent het bijzonder onderwijs heeft de spreker zijn wensch te kennen gegeven, dat deze Regering zou handelen in den geest en in den zin der bestaande verordeningen. Dat is geheel de bedoeling der Regering; maar zij wenscht tevens die verordeningen, zoo lang zij bestaan en tot dat zij door andere wettelijke bepalingen zullen zijn vervangen, in acht te nemen en te handhaven.

»In de tweede plaats heeft de spreker den wensch te kennen gegeven, dat bij het toestaan van de oprigting van bijzondere scholen, niet *alleen* op het getal der bestaande scholen zou worden ge-

let, en dat niet alles aan de willekeur der plaatselijke besturen zou worden overlaten.

» Het beginsel van vrijheid van onderwijs is in de Grondwet nedergelegd. Wat mij betreft, ik heb het altijd betreurd, wanneer om deze of gene weinig voldoende reden door een gemeentebestuur de oprigting van bijzondere scholen werd geweigerd. Ik meen, in eene andere betrekking waarin ik geroepen werd die verordeningen toe te passen, meer dan eens daarvan het bewijs te hebben gegeven. Het is mijn voornemen om op dezelfde wijze voort te gaan, doch ik wensch ook hierbij de bestaande verordeningen in acht te nemen, en bijaldien, krachtens die verordeningen, aan een plaatselijk bestuur, of aan Gedeputeerde Staten, de beslissing is opgedragen, dan geloof ik, dat de Vergadering het mij ten goede zal houden, dat ik, als Minister, niet tusschen beide treed. Ik wensch hierin volstrekt geene reactie; evenmin in deze zaak, als in vele andere opzigten."

Later (om niet alles voor te lezen) vind ik nog het volgende: » Ik moet antwoorden, dat, naar mijne wijze van zien, tot grondbeginsel van de wet van 1806 liggen *de gemengde scholen*, en dat, zoolang die wet bestaat, de openbare scholen *gemengde scholen* zullen moeten zijn. Ik zou derhalve aan den spreker de verzekering niet mogen geven, dat de Regering zoodanige splitsing in de tegenwoordige omstandigheden zal bevorderen. Ik geloof dat zij, met het oog op de bestaande bepalingen, die verzekering niet kan geven.

» Met betrekking tot het lager onderwijs heeft die afgevaardigde in de tweede plaats ook nog zijn wensch te kennen gegeven, dat van staatswege gezorgd zou worden voor eene Christelijke opvoeding. In abstracto beschouwd, geloof ik dat geene scheiding tusschen opvoeding en onderwijs moet gemaakt worden; maar het is eene andere vraag of, van *haar* standpunt, de Regering voor zoodanige Christelijke opvoeding kan en moet zorgen bij de wet. Ik weet zelfs niet, of in het algemeen zoodanige staatszorg voor de opvoeding wel zou worden gewenscht."

Ik zeg, met uitstekend genoegen heb ik in de eerste plaats de verzekering hooren geven, dat er geene reactie zou plaats hebben en dat het bestaande zou worden gehandhaafd, zoo lang het niet door eene nieuwe wet was vervangen. Ik heb het steeds betreurd wanneer ik meende te bespeuren, dat dit bij de vorige Regering niet altijd in acht werd genomen, en dat soms aan de bestaande wet, en aan de verordeningen, ten gevolge van die wet uitgevaardigd, eene uitlegging gegeven werd, niet altoos in overeenstemming, mijns inziens, met de vigerende bepalingen, die, volgens de additionele artikelen der Grondwet, moesten gehandhaafd worden, zoolang zij niet door nieuwe waren vervangen.

Ten einde de Vergadering daarmede niet te lang bezig te houden, neem ik de vrijheid om de aandacht van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan te bevelen een ingezonden stuk in de oude *Rotterdamsche courant* van 28 Julij jl., N°. 103. Het komt mij voor, dat in dit stuk vele behartigenswaardige aanmerkingen zijn gemaakt, welke allezins de aandacht van Zijne Excellentie verdienen.

Er was een tijd, Mijne Heeren, dat de wet van 1806 beschouwd wierd als een parel aan de kroon van Nederland. En te regt. Hoe was de toestand vóór de invoering van die wet, niet in eene vorige eeuw, maar nog in de eerste jaren van de tegenwoordige? Wat betreft de onderwijzers, zal ik, om u niet te lang op te houden, slechts enkele staaltjes mededeelen. In de dorpen Kerkwerve, Nieuwerkerke en Rengerskerke, moesten de onderwijzers bij de boeren op het land werken om te kunnen bestaan; te Melissant was de man te gelijk metselaar, hij hield dan ook slechts 15 of 16 weken 's jaars school; te Cortgene was hij kleedermakersbaas en de school was zijne werkplaats. Thans, wij weten het uit in 't licht gekomen stukken, zijn er in Belgie, waar de vrijheid van onderwijs is ingevoerd, zonder dat de wet door behoorlijke verordeningen is vervangen, nog plaatsen, waar de schoolonderwijzer tevens slagter is.

Wat betreft de leermiddelen, zoo waren er op enkele plaatsen slechts een genoegzaam aantal leesboeken voorhanden. Op andere behielp men zich met couranten, met de Boekzaal der geleerde wereld, de algemeene Vaderlandsche letteroefeningen, de Vaderlandsche bibliotheek voor kunst en smaak, naast het Kort begrip van den *Heidelbergschen* Cathechismus en van dien van *Hellenbroek*; op sommige vond men het geslachtregister van Adam tot Christus. Ik zal de proeven, van hetgeen in ons Vaderland nog bij den aanvang dezer eeuw bestond, niet verder uitbreiden; maar ik wil liever daarop drukken, dat men lette op den tegenwoordigen stand van ons volksonderwijs, dat men vooral lette op den onderwijzersstand, zoo als die heden is, zoo als die waardige mannen zich meer en meer ontwikkelen niet alleen, maar ook met ijver, met hart en ziel trachten hunne moeijelijke pligten te vervullen. Ik spreek natuurlijk in het algemeen, van de groote menigte, enkele uitzonderingen daargelaten. En nu wensch ik, dat het belang dier onderwijzers, in het belang van het onderwijs zelf, niet vergeten moge worden bij het daarstellen van eene nieuwe wet, opdat wij niet allengs terugkeeren tot dien hoogstbetreurenswaardigen vroegeren staat van zaken. Ik wensch verder, dat de openbare scholen mogen blijven gemengde scholen. Ik moet er de Regering op wijzen, hoe het anders mogelijk zou zijn. In de grootere steden ja, zou men scholen kunnen daarstellen voor de twee grootere afdeelingen der Christenheid, maar op de kleinere plaatsen zou dit niet wel doenlijk zijn. Maar, indien al afzonderlijke scholen worden gesticht voor de Roomsch-katholijken en de Protestanten, zullen dan de verschillende afdeelingen der Protestantsche Kerk, zullen dan vooral zij, die de rigting volgen, waartoe de geachte spreker, dien de Minister antwoordde, behoort, wel tevreden zijn? Wanneer er eene algemeene school wordt daargesteld voor al de gezindheden der Protestantsche Kerk, kan men dan niet ook verlangen, dat niet alleen voor de Hervormden, maar ook voor de Lutherschen, Doopsgezinden en de Remonstranten afzonderlijke scholen worden geopend?

En dit zal nog niet genoeg zijn, want in de Hervormde Kerk zijn verschillende rigtingen, en, even als men er nu op aandringt, om die rigtingen vertegenwoordigd te zien bij de theologische pro-

fessoren aan de hoogescholen, zoo zal men er ook op aandringen, dat zij bij de openbare scholen vertegenwoordigd worden en dat er voor iedere rigting eene afzonderlijke school worde daargesteld.

Maar wat is nu de oorzaak van den strijd tegen gemengde scholen? Ik verzoek u vooral daarop wel te letten. Men wil aan de kinderen dogmatiek onderwijzen; men wil aan de kinderen datgene onderwijzen, wat een bijzonder kerkgenootschap of eene bijzondere rigting in een kerkgenootschap kenmerkt. Bleef men bij datgene, waarin zich alle Christelijke afdeelingen vereenigen, waarover de verschillende afdeelingen van de Christenheid het eens zijn, dan had men slechts ééne gemengde school noodig, zoo als men tot nog toe met zoo veel goed gevolg heeft gehad, en dan kan men het Christelijk onderwijs, zoodanig als kinderen het naar mijn inzien noodig hebben, op die school geven.

Ik houd het er voor, gelijk de Minister gezegd heeft, dat opvoeding en onderwijs zich niet laten scheiden, maar ik houd het er tevens voor, dat die opvoeding Christelijk moet wezen, en wanneer er eene afscheiding plaats heeft, dan moet die, gelijk tot hiertoe, voor de Israëliten zijn. Dit wensch ik aan de overweging van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan te bevelen; men zorge voor de belangen van de onderwijzers; mijn wensch is gemengde scholen te behouden en op de gemengde scholen Christelijk, maar geen leerstellig onderwijs te doen geven.

Tevens wensch ik dat de Minister datgene, wat hij nu in de Tweede Kamer zeer te regt heeft aangevoerd, streng zal handhaven, namelijk het bestaande niet te verzwakken, zoolang het niet door iets nieuws vervangen wordt. Ik wil niets afdingen op hetgeen in de Grondwet is geschreven; ik neem aan, het onderwijs is vrij, maar behoudens de waarborgen, die in hetzelfde artikel van de Grondwet zijn gegeven. Ik moet daar met nadruk op wijzen, dat, wanneer thans die vrijheid verder dan de tegenwoordige wetten en verordeningen toelaten, wordt uitgebreid, alsdan die waarborgen voor de toekomst worden verzwakt. Ik herhaal dus met den Minister: geene reactie; handhaving van het bestaande, tot dat het zoo spoedig mogelijk door eene nieuwe wet zal worden vervangen. Hiermede stap ik van dit gewigtige onderwerp af.

De heer **d'Ablaing van Giessenburg:**

. . . .

. . . . Intusschen blijft het eene behoefte, eene wezenlijke behoefte, dat de medische politie de uitoefening van de vee-artsenijkunde regele. Ons land, 600 quadraat mijlen groot, bezit een veestapel, die, naar mijn inzien, thans eene waarde heeft van 120 millioen gulden en die aan producten aan den handel oplevert voor eene waarde van ongeveer 30 millioen jaarlijks. Naar mijne wijze van zien eischt zulk een belangrijke veestapel van de Regering, zoo al geen monopolie, dan toch eene krachtige medewerking tot bescherming. Die veestapel is nu bijna geheel aan zich zelven overgelaten voor zooveel betreft de behandeling van het zieke vee. Wij hebben wel eene nuttige instelling te Utrecht (de vee-artsenij-

school), welke thans aan haar hoofd heeft een ijverig en bekwaam hoogleeraar, ondersteund door ijverige en bekwame leeraren, maar desniettemin verkeert die schoone instelling thans in een kwijnenden toestand. En welke is de oorzaak van dien kwijnenden toestand? Wij bezitten 112 gegradueerde vee-artsen, maar deze personen, voor zoover ze niet bij de corpsen geplaatst of in groote steden gevestigd zijn, hebben een zeer karig bestaan. De oorzaak daarvan is dat die gegradueerde vee-artsen ten platten lande in de uitoefening der practijk bemoeijelijkt worden door 700 empirici, die hun het gras voor de voeten wegmaaijen. Zoolang wij middelen hadden om uit het veefonds schadeloosstelling te geven aan degenen, wier vee door de thans nog heerschende longziekte getroffen werd, was het in het belang van den landman, om de hulp der gegradueerde vee-artsen in te roepen, ten einde op de certificaten, door deze af te geven, schadeloosstelling te kunnen erlangen. Maar van het oogenblik dat dat fonds was uitgeput, heeft zich de kans voor de gegradueerde vee-artsen gekeerd en de landman gaat thans liever de hulp inroepen van den empiricus, die niet, als de gegradueerde vee-arts, onder de verpligting staat om nopens het heerschen der besmettelijke ziekte staten op te maken en deze aan de burgemeesters der betrokken gemeenten mede te deelen.

De landman heeft nog eene andere reden waarom hij eerder van den empiricus gebruik maakt; deze verleent hem soms ook zijne hulp om het verdachte en dikwijls reeds besmette vee te verkoopen en aan de markt te brengen. Het gevaar, hieraan verbonden, kan men nagaan, als men bedenkt, dat ééne besmette koe, die gebragt wordt op een stal van dertig koebeesten, bijna geregeld den geheelen stal aansteekt.

Nu spreekt het van zelf, dat de ouders zich thans niet meer de kosten getroosten om hunne kinderen gedurende vier jaren op dit zoo deugdelijk instituut te plaatsen, en de jongelieden zich niet meer beijveren om hunne wetenschappelijke kennis uit te breiden, daar deze zich, om de zoo even vermelde omstandigheden, bewust zijn, dat zij, eenmaal gegradueerde vee-artsen zijnde, toch geen voldoend bestaan zullen kunnen vinden.

Deze zijn de redenen van het verval en den kwijnenden toestand der vee-artsenijschool. Maar die toestand kan echter verholpen worden door eene deugdelijke wet op de medische politie, toepasselijk gemaakt op de uitoefenaren der vee-artsenijkunde. Hetgeen de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken daaromtrent reeds gezegd heeft, doet mij hopen, dat hij deze belangrijke zaak zal ter harte nemen en de verlangde wet zoo spoedig mogelijk zal voordragen.

De heer **Cremers:**

. . . .

Ik wil nog kortelijk blijven stilstaan bij eene klagte, die de geachte spreker uit Rotterdam (de heer van Rijckevorsel) geuit heeft over een zeer teeder, een zeer moeijelijk onderwerp. Hij heeft gezegd: openbare scholen moeten altijd blijven gemengde scholen. De

bezwaren, aan het ander stelsel verbonden, heeft hij zóó wel uitgelegd, met zóó veel kracht voorgedragen, dat ik, zoo ik ooit eene andere meening ware toegedaan geweest, mij nu aan de zijne zou aansluiten. Maar in de tweede plaats, of liever in de eerste woorden, heeft de geachte spreker gezegd, dat de wet van 1806 in den laatsten tijd is toegepast, ik zou bijna zeggen op eene, naar zijn oordeel, onwettige wijze, in alle gevallen op eene schadelijke wijze. Het onwettige betwijfel ik, en wat het schadelijke betreft, daarmede vereenig ik mij niet. Want juist door het vasthouden aan het beginsel, dat openbare scholen zouden zijn gemengde scholen, is het, naar mijne meening, en ik mag zeggen, naar mijne ondervinding in mijn eigen huishouden, zooveel meer noodzakelijk geworden vrijheid te laten tot het oprigten van die scholen, welke de ingezetenen in het belang hunner kinderen wenschelijk achten. De geachte spreker heeft wel niet duidelijk gezegd, maar het is toch een uitdrukkelijk gevolg van hetgeen hij heeft voorgedragen: laat de bijzondere scholen niet gemakkelijk opkomen. Hij heeft gezegd: Christelijk onderwijs, geen dogmatisch, geen leerstellig onderwijs.

Ik vereenig mij met hem in beginsel: geen leerstellig onderwijs, maar ik zeg uit mijne ondervinding op die openbare gemengde scholen, het is onmogelijk te voorkomen, dat het Christelijk onderwijs niet op de eene of andere wijze leerstellig, dogmatisch worde. Wordt het dit, dan geschiedt dit altijd op eene wijze, die regts of links moet kwetsen. Ik wil daarom niet komen tot de conclusie, dat de openbare scholen geene gemengde scholen moeten zijn; maar ik kom toch tot eene andere conclusie, strijdig met de zijne, ik zeg: laat gemakkelijk toe het opkomen van bijzondere scholen. Het onderwijs kan niet, zoo als het naar de Grondwet moet, vrij zijn, zoolang de wet die zaak niet heeft geregeld. De ondervinding heeft mij doen wenschen, dat de wet van 1806 inmiddels worde toegepast op eene voor de bijzondere scholen vrijgevige wijze. Dit wensch ik en daarom vereenig ik mij niet met den geachten spreker.

De heer **Lotsij**:

Ik wensch bij dit hoofdstuk van de begrooting kortelijk twee punten te behandelen, waarop ik de aandacht van den Minister van Binnenlandsche Zaken wilde vestigen.

Het eerste is dit: ik verlang dat ook in deze Kamer der Staten-Generaal de wensch gehoord worde, die in de Tweede Kamer voor den Minister is gebragt, dat het Rijk zich ernstig late gelegen liggen aan de verbetering van het observatorium te Leyden. Indien dit onderwerp niet in de Tweede Kamer door den heer Gevers van Endegeest zoo juist en met zooveel kracht was besproken, dan zou het mij waarlijk leed doen, dat mij de welsprekendheid ontbreekt, om op eene zoo goede zaak met meer klem te kunnen aandringen. Ik spreek hier niet als oud Leydsch academieburger, ofschoon die naam onder de dierbaarste herinneringen van mijn leven behoort, maar ik spreek hier als burger van Nederland, en ik beweer, dat de Regering des Lands niet langer moet dulden, dat een man, die

hier de eerste in zijn vak is, aan wien ons Vaderland het te danken heeft, dat het in de sterrekunde met andere natiën kan wedijveren, zijn leven verslijt en verkort door gebrekkige hulpmiddelen. Dit mag vooral niet geschieden in eenen tijd, waarin de toestand der finantiën, behoudens wijze spaarzaamheid, toelaat, dat kunsten en wetenschappen bevorderd worden: en die behooren vooral daar te worden bevorderd, waar het instellingen geldt, die onze voorvaderen in de rampspoedigste tijden hebben kunnen tot stand brengen.

Ik behoef hierop niet verder aan te dringen, want de zaak is in de Tweede Kamer met zoo veel klem en nadruk behandeld, dat ik u slechts behoef te verwijzen naar hetgeen daaromtrent in het Bijblad voorkomt. Maar ik zal hierover te minder uitweiden, omdat ik in deze zaak twee bondgenooten heb, voorzeker de beste, die ik verlangen kan. Die twee bondgenooten zijn: Z. M. onze geëerbiedigde Koning en Zijne Exc. de Minister van Binnenlandsche Zaken. Dit Ministerie heeft gezegd: wij zullen de Grondwet toepassen in monarchalen zin. Dat beginsel draagt mijne warme, mijne algeheele sympathie weg. Die toepassing van de Grondwet in monarchalen zin zal, naar ik vertrouw, ook volkomen bij de begrooting in practijk worden gebragt. En wanneer ik nu bedenk, dat Z. M. onze geëerbiedigde en geliefde Koning, een warm medegevoel heeft voor alles wat den roem van het Vaderland kan bevorderen; voor alles wat den roem van de Leydsche hoogeschool in het bijzonder kan verhoogen, van die hoogeschool, waaraan voor Zijner Majesteits Doorluchtig Geslacht zulke belangrijke herinneringen zijn verbonden; al 't welk door Zijne Majesteit den Koning bij meer dan eene gelegenheid is verklaard; wanneer ik bedenk, dat Zijne Majesteit zelf Leydsch academie-burger is geweest; wanneer ik mij dat alles herinner, dan behoef ik geene woorden meer te gebruiken, om deze zaak bij Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken aan te bevelen, die wel verzekerd kan zijn, dat, wanneer hij dit onderwerp slechts aanroert, hij dadelijk op de hooge goedkeuring van Zijne Majesteit zal kunnen rekenen.

De Minister **van Reenen:**

. . . .

De spreker uit Rotterdam (de heer VAN RIJCKEVORSEL) behandelde een geheel ander onderwerp, maar zeker niet minder belangrijk. Hij heeft gewezen op hetgeen in de Tweede Kamer over het lager onderwijs is gehandeld, en zijn genoegen te kennen gegeven over hetgeen toen door mij is gezegd. De spreker heeft verlangd, dat zoo lang de nieuwe wet niet zou zijn ingevoerd, de thans bestaande reglementen zouden worden toegepast in den geest en in den zin, waarin zij zijn ontworpen, en met het oog op de grondwettige bepalingen omtrent het onderwijs.

Die zienswijze is geheel de mijne, ik heb dit te kennen gegeven in de Tweede Kamer en ik herhaal het gaarne in deze Vergadering. De spreker heeft gewezen op den toestand van het lager onderwijs hier te lande vóór de invoering van de wet van 1806. Hij

herinnerde den ongelukkigen staat van het onderwijs en den niet minder ongelukkigen toestand, waarin de onderwijzers zich bevonden; maar hij heeft daarbij gevoegd, dat het lot van de onderwijzers ook in deze oogenblikken nog veel te wenschen overliet. Ik geef dien spreker gaarne toe, dat in vele opzigten het lot van die onderwijzers verbetering behoeft; het is dan ook een van de belangrijke punten, welke bij eene wet op het onderwijs zullen worden behandeld.

De spreker gaf zijn wensch te kennen, dat de *gemengde scholen* ook in het vervolg mogten worden bestendigd, en deelde zijne zienswijze mede omtrent de strekking van het onderwijs, dat op de scholen moest worden gegeven. De Vergadering houde het mij ten goede, dat ik dien spreker thans in die beschouwingen niet volg. Het is mijn voornemen, de wet op het lager onderwijs zoo mogelijk nog in deze zitting van de Staten-Generaal aan te bieden. Bij die gelegenheid hoop ik mijne beginselen te ontwikkelen en ik geloof dat het in het belang der zaak is, dat zij in hun zamenhang worden beschouwd, ten einde goed te worden beoordeeld in en buiten deze Vergadering.

. . . .

In de tweede plaats heeft de geachte spreker uit Utrecht melding gemaakt van de veeartsenijschool en van den kwijnenden toestand, waarin die inrigting zich bevindt. Ik geloof evenwel, dat met dien kwijnenden toestand alleen bedoeld moet worden het geringe aantal leerlingen, dat zich daar nu op het oogenblik bevindt; want de school verkeert, naar mijn inzien, wat hare inrigting en het personeel der leeraars aangaat, in een zeer gunstigen toestand. Ik geef het den spreker gaarne toe, dat de reden, waarom het aantal leerlingen zoo gering is, grootendeels is toe te schrijven aan het bezwaar, door hem geopperd, en hetwelk velen doet afzien van de praktijk van veearts. Over de wet tot wering der empirici heb ik reeds gesproken en ik zal daarop dus niet terugkomen.

. . . .

Twee punten zijn door den geachten spreker uit Zuidholland aangevoerd. Hij heeft gewezen in de eerste plaats op het wenschelijke en pligtmatige, dat het observatorium te Leyden, dat inderdaad zeer veel te wenschen overlaat, in een beteren toestand worde gebragt. Hij heeft daarbij gezegd, dat dit naar zijne overtuiging ook moest liggen in den wensch van den Minister van Binnenlandsche Zaken, en dat, bijaldien de Minister dien wensch wilde vervullen, het hem niet zou ontbreken aan de ondersteuning van het Hoofd van den Staat. Ik ben overtuigd dat in het algemeen, waar het de bevordering van kunsten en wetenschappen aangaat, men op de ondersteuning van den Koning kan rekenen, en, ik mag er bijvoegen, ook op de mijne. Evenwel zal niet altijd kunnen worden gevolg gegeven aan hetgeen op zich zelf als wenschelijk wordt beschouwd, en dat is hier, vrees ik, eenigzins het geval. Wenschelijk zeker is het dat het observatorium te Leyden geheel op nieuw worde opgebouwd; maar het is de vraag, of, bij eene volgende begrooting, de vrij aanzienlijke som van *f* 80,000, die daarvoor zou benoodigd

zijn, zal kunnen worden uitgetrokken, te meer, daar in eene andere academiestad des Rijks welligt spoedig een goed observatorium zal zijn daargesteld. Wanneer het eenigzins mogelijk is, zal het der Regering echter zeer aangenaam zijn, om aan den wensch van den spreker, en die ook de hare is, te voldoen.

TWEEDE KAMER.

Oprigting van Bijzondere Scholen.

(VERZOEKSCHRIFT VAN INWONERS VAN UITHUIZEN.)

(*Zitting van den* 18. *Maart.*)

De heer **van Asch van Wijck** brengt nog het volgende verslag uit:

IV. K. G. Kremer en 36 andere inwoners van Uithuizen en nabijliggende plaatsen (provincie Groningen), geven te kennen, dat zij reeds in 1851 aan eene commissie uit hun midden hebben opgedragen om werkzaam te zijn tot het verkrijgen van vergunning tot oprigting eener bijzondere school der eerste klasse, overeenkomstig de wet op het lager onderwijs; dat door alle lagere en hoogere besturen en autoriteiten, tot wie zij zich ten dien einde hadden gewend, bij herhaling afwijzend op hun verzoek is beschikt; dat zij daarop aan den Minister van Binnenlandsche Zaken de toedragt der zaak hebben bekend gemaakt, en zijne tusschenkomst verzocht bij een adres van den 10den Augustus 1852, en zich eindelijk tot Zijne Majesteit den Koning hadden gewend; dat door Zijne Excellentie voornoemd, bij missive van 14 Junij 1853, N°. 137, Vde afdeeling, aan hen in naam des Konings is te kennen gegeven, dat, blijkens de ingewonnen berigten, noch burgemeester en wethouders van Uithuizen, noch Gedeputeerde Staten van Groningen, *gezind* zijn de verzochte vergunning te verleenen; dat van regeringswege pogingen zijn in het werk gesteld om die autoriteiten tot eene gunstige beschikking te bewegen; dat deze pogingen evenwel vruchteloos zijn gebleven, en alzoo, vermits de betrokken autoriteiten niet gedwongen worden de gevraagde magtiging te verleenen, aan het verzoek der adressanten niet kan worden voldaan.

Om deze redenen verzoeken de adressanten, met het oog op het misschien spoedig door de Regering aan te bieden wets-ontwerp betrekkelijk het onderwijs, dat deze Kamer daarbij in welwillende overweging moge nemen de belangen der adressanten ten aanzien van de opvoeding van hun kroost, het dierbaarste hun van God op aarde geschonken, opdat zij niet bij voortduring genoodzaakt wor-

den hunne kinderen naar geene andere scholen te kunnen zenden, dan waarvan de Bijbel geweerd is; en opdat de wet zoodanige banden wegneme en ten minste volledige ruimte geven moge tot oprigting van zulke scholen, waar gezorgd wordt, dat er, benevens onderrigt in vele nuttige en noodige wetenschappen, ook zuiver bijbelsch onderwijs gegeven wordt, en waar zij hunne kinderen zonder gewetensbezwaar kunnen laten opvoeden in de leer die naar de godzaligheid leidt.

Uwe Commissie heeft de eer voor te stellen, te besluiten, om dit verzoekschrift, als in betrekking staande tot een welligt spoedig te verwachten wets-ontwerp, ter inzage der leden, te doen nederleggen ter griffie.

De heer **Groen van Prinsterer**:

Dit adres zou aanleiding kunnen geven om aan de Kamer verlof te vragen tot het rigten eener interpellatie aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. Ik zal evenwel mij bepalen aan de Kamer het verzoek te rigten om van hare belangstelling in de zaak te doen blijken, door de verzending bij afschrift aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. Het geldt hier ingezetenen die oprigting van eene bijzondere school der eerste klasse verlangen, en door de plaatselijke en gewestelijke autoriteiten herhaaldelijk afgewezen, zich tot de Hooge Regering hebben gewend. De Regering, overtuigd van de billijkheid van het verzoek, heeft getracht in de zienswijze der besturen verandering te brengen. Die pogingen zijn mislukt en de Regering antwoordt nu aan de adressanten, dat er geene mogelijkheid is om hun verzoek toe te staan, vermits de betrokken autoriteiten *niet gedwongen kunnen worden.*

Ik vraag: is het wenschelijk dat in eene zaak als het onderwijs (die voorzeker niet kan gerekend worden van plaatselijken of gewestelijken aard) de ingezetenen overleverd zijn aan de willekeur van plaatselijke en gewestelijke autoriteiten?

De reden der aanvraag ligt in een gewetensbezwaar. Ik wil hier niet ten voordeele der adressanten doen gelden, dat zij, blijkens het adres, verlangen eene Christelijke opleiding, gelijk de wet van 1806 voorgeschreven heeft. Ik bepaal mij bij de opmerking, dat het hier een godsdienstbezwaar geldt; en ik vraag: is het wenschelijk, dat in hetgeen de godsdienst betreft, de ingezetenen aan de willekeur van de plaatselijke en gewestelijke autoriteiten weerloos en zonder dat de Regering eenige tegemoetkoming kan verleenen, overgeleverd zijn?

Ik wend mij tot uw gevoel van regt, uw gevoel van billijkheid en vraag: is dit de interpretatie, die behoort gegeven te worden aan art. 12 der wet van 1806? En, zoo ja, is het niet hoog tijd dat tegen het ergerlijk misbruik door den algemeenen maatregel worde voorzien?

Voor dertien jaren is dit aan de Regering voorgesteld door de commissie, die in der tijd benoemd is voor het onderwijs. In andere opzigten zeer verdeeld, heeft zij eenparig aan het Gouvernement verzocht te willen bepalen, » dat de autorisatie tot het oprig-

ten van bijzondere scholen niet dan om *zeer gewigtige redenen* zoude mogen worden geweigerd, en dat in alle gevallen die redenen voor het afwijzen van het daartoe gedaan verzoek, binnen een bepaalden termijn, door tusschenkomst van Gedeputeerde Staten aan het Departement van Binnenlandsche Zaken, en vervolgens door het Departement aan de beoordeeling des Konings zullen moeten worden onderworpen.

Nu zal men tegenwerpen: zou dit nu in 1854 niet ontijdig zijn, bij de aanstaande regeling door de wet? Ik antwoord dat men welligt ook in 1841 eene aanstaande regeling op het oog had, en dat in de circulaire van 2 December 1849, de Minister, terwijl hij duidelijk zijn gevoelen kenbaar maakte omtrent de wenschelijkheid van den maatregel, dien achterwege liet blijven *bij het naderen eener wetgeving op het lager onderwijs*. Die in 1849 *naderende* wet is in 1854 niet gekomen; wij zijn allen overtuigd, dat zij, wegens de verscheidenheid der meeningen op dit punt, nog is op verren afstand. Maar, al ware dit niet, dan nog zou ik vragen, of uitstel te pas komt, wanneer uwe medeburgers in de eenvoudige en aandoenlijke bewoordingen van dit request zich beklagen, dat hun het geven eener Christelijke opvoeding aan hunne kinderen, volgens de uitspraak van hun geweten, belet wordt?

Men zegt: nu wordt met meer vrijgevigheid gehandeld; de voorbeelden van weigering zijn zeldzaam. Al zou er slechts één voorbeeld zijn, reden genoeg om er in te voorzien. Ik weet dat wetten en algemeene verordeningen niet voor enkele personen worden gemaakt; maar ik weet ook, dat, wanneer door de toepassing der wet, al is het slechts één persoon, in zijne regten verkort wordt, de loop van het onregt moet worden gestuit. De weigering is niet zoo zeldzaam, en zal zoo zeldzaam niet zijn als welligt menigeen onderstelt. Hiervoor is eene natuurlijke oorzaak in de eenigzins verschillende opinien van den vroegeren en den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken. Ik ben dankbaar geweest voor de circulaire van 2 December 1849, ofschoon ik niet zoo ver ga van de vermenigvuldiging der scholen op rekening enkel van die circulaire te brengen. Ik verklaar de meerdere vrijgevigheid vooral uit de verontwaardiging over de wijs waarop het regt van weigering als wapen van godsdienstige onverdraagzaamheid misbruikt was. Maar ik zie niet voorbij, dat de houding van den toenmaligen Minister gunstiger dan die van het tegenwoordig Gouvernement was. In de circulaire van 2 December 1849 lees ik: » Niet zonder grond zou kunnen worden beweerd, dat de uitvoerende magt, ten deze aan die besturen toegekend, uit den aard der zaak ondergeschikt is aan de algemeene uitvoerende magt, en dat derhalve door den Koning zou kunnen worden bepaald, dat, bij weigering van eenig provinciaal bestuur om de magtiging tot oprigting eener school te verleenen, hooger beroep op Hem zal worden toegestaan.

» Ik acht het evenwel bij het naderen eener wetgeving op het lager onderwijs, onnoodig zoodanig voorstel aan Zijne Majesteit te doen" enz.

De Minister gaf duidelijk te kennen, dat hij, des noods, het

voorstel doen zou. En wat zeide nu deze Minister in de zitting van 2 December 1853?

» Wat mij betreft, ik heb het altijd betreurd, wanneer om deze of gene weinig voldoende reden door een gemeentebestuur de oprigting van bijzondere scholen werd geweigerd. Ik meen in eene andere betrekking waarin ik geroepen werd die verordeningen toe te passen, meer dan eens daarvan het bewijs te hebben gegeven. Het is mijn voornemen om op dezelfde wijze voort te gaan, doch ik wensch ook hierbij de bestaande verordeningen in acht te nemen, *en bijaldien krachtens die verordeningen, aan een plaatselijk bestuur of aan Gedeputeerde Staten de beslissing is opgedragen, dan geloof ik, dat de Vergadering het mij ten goede zal houden, dat ik, als Minister, niet tusschen beide treed. Ik wensch hierin volstrekt geene reactie; evenmin in deze zaak, als in vele andere opzigten.*" In 1849 werden de besturen ongerust gemaakt; nu worden zij gerustgesteld. Deze gewijzigde houding, deze verklaring dat het Gouvernement magteloos is, heeft reeds vruchten gedragen. Wilt ge nog een voorbeeld? Onlangs is ook in Friesland, aan de Lemmer, in dergelijke aanvraag den 10den December door Gedeputeerde Staten gedifficulteerd; het betrof eene school, volkomen gelijk, zoo als uit de opgaven blijkt, aan de scholen, die sedert eenige jaren te Amsterdam, te Rotterdam, te 's Hage en elders opgerigt zijn.

De Minister zegt: » Ik wensch hierin volstrekt geene *reactie*, evenmin in deze zaak als in vele andere opzigten." De Minister zal bij nader overleg inzien, dat hij juist *reactie* begaat en een *achterwaardschen* tred doet. Dit althans hadden wij gewonnen, dat de onbeperktheid van het regt der plaatselijke en gewestelijke autoriteiten twijfelachtig gekeurd werd. De Minister zou, dus voortgaande, bevorderlijk zijn aan den wensch van sommigen, die zich vleijen dat in dit opzigt door het tegenwoordig Ministerie aan hunne *reactionaire velleïteiten* een steunpunt zal worden verleend. Het is meer dan tijd, dat de strekking, die zich thans weder openbaart, om terug te keeren tot noodlottige antecedenten, eindelijk door een algemeenen maatregel worde gestuit. Ik vertrouw, dat, indien ik al niet geslaagd ben al mijne medeleden geheel te overtuigen, ik evenwel niet te veel vraag, wanneer ik de verzending bij afschrift aan den Minister voorstel.

De heer **Thorbecke**:

Ik heb, Mijnheer de Voorzitter, met bijzonder genoegen het laatste gedeelte van de rede van den geachten spreker gehoord. Het was eene oorlogsverklaring tegen » reactionaire velleïteiten." En ik hoop, dat ik op dat punt hem steeds zoo eenstemmig met mij zal vinden als hij mij nu op dat punt eenstemmig vindt met zich. De geachte spreker heeft de circulaire van 2 December 1849 ingeroepen. Bij de beschouwing van die circulaire heeft hij wederom blijken gegeven van het uitnemend talent, hetgeen wij zoo dikwijls in de gelegenheid waren in hem te onderscheiden, van het talent: om te geven, maar tevens te nemen. Hij wil aan die circulaire wel

eenigen, maar toch niet veel invloed toegekend hebben. Niet dien invloed, dat ten gevolge van die circulaire het oprigten van bijzondere scholen van de eerste klasse zou zijn vermenigvuldigd. Die vermenigvuldiging, zegt de spreker, is meer het gevolg geweest van de algemeen opgewekte verontwaardiging tegen den weêrstand, welken die oprigting tot daartoe had ondervonden. Mijne Heeren, ik verlang voor de handelingen van het vorig Gouvernement geene andere getuigenis, dan dat het medegegaan is op den weg, dien het gezond verstand van het volk aanwees en verlangde. Ik geloof overigens, zonder de verdiensten van dien maatregel te overdrijven, wel te kunnen beweren, dat juist hetgeen de spreker voorgelezen heeft uit die circulaire eene waarschuwing was voor de Gedeputeerde Staten en voor de gemeentebesturen, die niet zonder gevolg is gebleven. Wanneer het Gouvernement verklaart, dat hunne beslissing wel eens niet de laatste zou kunnen zijn, wanneer het verklaart, dat de Minister zou kunnen meenen de beslissing te moeten onderwerpen aan de hoogere beslissing van den Koning, dan, dunkt mij, ligt daarin een middel om zoodanige besturen te doen zien, dat zij niet behooren toe te geven aan willekeur; dan ligt daarin het middel om hen te doen gevoelen, welke de gezindheid is van het Gouvernement; en dan konden zij zich het lot van eene willekeurige beslissing gemakkelijk voorspellen.

Ik kom tot het besluit van den geachten spreker. Mijnheer de Voorzitter, ik ben steeds geweest *tegen* eene dergelijke verzending aan den Minister als nu wordt voorgesteld, eene verzending zonder vraag. Wil men er eene vraag bijvoegen, ik zal de verzending ondersteunen. Verzending alleen, zonder meer, verpligt tot niets. Mijns inziens — en ik hoop niet, dat iemand mij dit zal euvel duiden — is eene verzending, zonder meer, deze Kamer niet waardig. Maar wil men er een verzoek bijvoegen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, dat de Minister gelieve te onderzoeken, of hij het met zijne inzigten van de bestaande verordeningen kan overeenbrengen zoodanige beslissing te onderwerpen aan de hoogere beslissing van den Koning, tot eene dergelijke verzending zal ik gaarne medewerken,

Ik geloof dat de Minister, bij onderzoek der bestaande verordeningen, zou kunnen vinden, dat zoodanige beslissing in het hoogste beroep, al was zij tot dusverre buiten gebruik, evenwel niet onmogelijk is. Ik wil echter niet vooruitloopen op de meening van den Minister; doch zooveel is zeker, dat onder het vorig Gouvernement, hetgeen ook in deze zaak met zachtheid, maar met een zeer vasten wil te werk ging, geen een geval van dien aard, door de weigering van een gemeentebestuur of van Gedeputeerde Staten, zoover is gekomen, dat de Minister, volgens zijn oordeel, in de noodzakelijkheid verkeerde, om aan den Koning eene beslissing te vragen. Het Gouvernement heeft door correspondentie met die besturen verkregen, dat ze in het laatst terugkwamen van een aanvankelijk besluit, dat, zoo men er in had volhard, volgens de inzigten van het vorig Gouvernement door eene hoogere Koninklijke uitspraak moest zijn verbeterd.

De heer **van Goltstein**:

Indien ik den geachten spreker wel begrepen heb, die het voorstel heeft gedaan tot verzending van dit verzoekschrift aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, heeft hij daarbij de bedoeling gehad om het gevoelen, hetwelk door dien Minister bij eene vroegere gelegenheid werd geopenbaard ten aanzien van de uitlegging der wet van 1806, te bestrijden, en wil hij daardoor te kennen geven dat die Minister een algemeenen maatregel zou moeten nemen ten einde tot eene behoorlijke toepassing, of liever tot eene wijziging dier wet over te gaan. Wanneer ik dat gevoelen van dien spreker aldus juist heb uitgedrukt, indien ik het denkbeeld wèl heb opgevat, dat ten grondslag is gelegen van het voorstel van verzending, dan moet ik verklaren dat ik mij met dat gevoelen niet kan vereenigen. Ik geloof dat de bestaande wet van 1806 in volle kracht moet worden gehandhaafd tot dat zij door eene andere wet is vervangen, en het gevoelen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, hetwelk te dezer gelegenheid werd bestreden door den spreker, grondde zich op dit punt, dat het inderdaad hier gold eene behoorlijke handhaving van de bekende wet van 1806. Het schijnt dat de geachte spreker meent, dat men ten aanzien van eene toepassing eenigzins gemakkelijk kon zijn, dat men zich moest bedroeven over de bepalingen van die wet, welke zooveel overlaten aan de beslissing van de plaatselijke of gewestelijke besturen, en dat men uit hoofde van het verkeerde dat in die bepalingen, naar het denkbeeld van dien spreker is gelegen, zich moet haasten om door middel van een algemeenen maatregel daarvan af te wijken.

Ik kan het denkbeeld niet omhelzen. Ik geloof dat het inderdaad niet wenschelijk is, dat men bij wege van eene circulaire of van een Koninklijk besluit, wijzigingen zou maken in de bestaande wet van 1806. Door die wet is een zeker stelsel gevestigd ten aanzien van de inrigting der scholen, en in dat stelsel zijn opgenomen de verordeningen die daarin aangetroffen worden ten aanzien van de oprigting van bijzondere scholen.

Wanneer men nu daarin eenige verandering zou willen brengen, en hetgeen in die wet is opgedragen aan plaatselijke en bijzondere besturen daaraan zou willen onttrekken, zou dat geheele stelsel worden gekrenkt, en derhalve op bedekte wijze worden te kort gedaan aan hetgeen door die wet is vastgesteld.

Men heeft veel gesproken over de willekeur van de plaatselijke en gewestelijke besturen, maar, mijns inziens is dat een te hard woord. Die plaatselijke en gewestelijke besturen zijn niet geheel vrijgelaten in hunne beschikkingen, maar gehouden de regelen na te komen, die bij de wet zijn voorgeschreven. Bovendien, die besturen zijn voortgesproten uit de vrije verkiezing der ingezetenen en drukken dus het gevoelen uit van degenen, die hen gekozen hebben. Indien zij niet beantwoorden aan hunne bestemming, dan kunnen zij daaraan worden onttrokken. Ziedaar, dunkt mij, voldoende waarborgen tegen willekeurige beschikkingen.

Men kan hier dus het denkbeeld niet doen gelden, door den geachten spreker op den voorgrond gesteld, dat er hier sprake zou

zijn van bloote willekeur, en ik kan dus den wensch van den geachten spreker niet deelen, om dit verzoekschrift te verzenden naar den Minister van Binnenlandsche Zaken. Ik kan dien wensch niet deelen, wanneer ik de denkbeelden naga, die door den spreker zijn ontwikkeld, dat er namelijk eene afkeuring in zou gelegen zijn van de vroegere gevoelens, door den Minister in deze vergadering geuit, of dat het zou moeten leiden om eene wijziging te verkrijgen van de bestaande wetgeving, op eene andere wijze dan door vervanging van die wetgeving door eene andere wet.

De heer **Mackay**:

Ik zal de discussie niet verlengen, Mijne Heeren, maar ben verpligt den vorigen spreker kort te beantwoorden. Die spreker is zeer beangst voor de wet van 1806. Ik ook, voor zoo ver ik met die wet veel doen kan; maar als de spreker verlangt dat er niets naast die wet mag bestaan, dan moet er veel veranderd worden. Al de maatregelen die genomen zijn, benoeming en toelating van onderwijzers, magtiging tot scholen en wat dies meer, zij rusten op besluiten die uitgevaardigd zijn na die wet. Zijn die krachteloos, dan zouden al de benoemingen, welke uit die besluiten zijn voortgevloeid, onwettig zijn, en indien men bevreesd is dat men door een nieuw besluit aan die wet te kort doet, dan moet men ook al die vroegere besluiten als niet geldig beschouwen. Dat bezwaar behoeft niet en kan niet wegen. De wet van 1806 is het ligchaam, maar het wandelt op voeten van besluiten, en de vraag is slechts: hoe moeten die voeten loopen? Wij hebben antecedenten in dezen: ik heb die besluiten niet bij mij, maar ik herinner mij dat de wijze van benoeming van onderwijzers, en de autorisatie tot scholen bij afwisselende besluiten geregeld zijn en dat waarborgen door hooger beroep op Gedeputeerde Staten bij besluit gegeven zijn. Zoo is dit beroep onder anderen met bevoegdheid van regt te doen als bij eerste instantie aan Gedeputeerde Staten verleend bij besluit van 1842. Toen zou men, volgens de meening van den vorigen spreker, ook hebben geraakt aan de wet van 1806; maar niemand heeft er aan gedacht. Thans wordt er gevraagd beroep van Gedeputeerde Staten op den Koning, gelijk men beroep van plaatselijke besturen doet op Gedeputeerde Staten. Wij blijven geheel in dezelfde lijn. Waarom het beroep op den Koning? Omdat de Koning, juist in materie van onderwijs, de belangen, de gewetensbelangen, van de burgers kan behartigen. En dat het de godsdienst geldt en men die scholen om der godsdienst wille weert, blijkt te duidelijk, dan dat ik het nader behoef uiteen te zetten. Voor andere scholen is men vrijgeviger. Ik geloof bijv. niet dat men ooit eene school voor het Nut van 't Algemeen geweigerd heeft; welke scholen geheel vallen in den geest van de publieke scholen. Ik geloof niet dat daaromtrent ooit moeijelijkheid bestaan heeft, doch alle moeijelijkheden komen op bij de scholen, waar men tot Christelijke deugden, volgens de wet van 1806, wil opleiden — ik zal de uitdrukking gebruiken — *in een eigenaardigen zin*, dat is, naar de overtuiging van hen die oprigten, niet naar

de meening van hen, die autorisatie verleenen. En daarom is dit punt zoo teeder, en daarom moeten die belangen van het onderwijs door ons behartigd worden.

Wat betreft het punt, door den spreker uit Maastricht behandeld, omtrent het rigten van een verzoek aan 't Ministerie, zoo geloof ik ook dat zulks zeer dienstig zoude zijn, opdat duidelijk bleek, wat men van den Minister verlangde; geene nieuwigheden, maar een enkelen schakel meer in den bestaanden keten, die, zoo als wij hopen, tot een billijken uitslag in deze zaak zou leiden.

De heer **Groen van Prinsterer:**

Nog een woord bij hetgeen door den vorigen spreker gezegd is. Ik vond ijverige bestrijding bij het geachte lid uit Utrecht en twijfelachtige ondersteuning bij het geachte lid uit Maastricht.

De geachte spreker uit Utrecht (de heer van Goltstein) verlangt dat wij ons niet zullen haasten; wanneer hij bedenkt hoe vele jaren de ingezetenen zijn blootgesteld geweest aan moeijelijkheden, als waarover thans weder is geklaagd, zal hij erkennen, dat ons geen *overhaasting* kan worden te laste gelegd. Hij is bevreesd voor eene *Circulaire;* ik ben veeleer dankbaar voor de circulaire van den 2den December 1849, die hem minder welgevallig schijnt te zijn geweest. Hij is ook niet voor een *Koninklijk besluit;* evenwel de geachte spreker uit Arnhem heeft reeds getoond dat eene reeks van besluiten de wet van 1806 heeft gewijzigd; ook is er geen bezwaar tegen regeling bij eene *partiele wet.* De geachte spreker ducht verandering in een wel geregeld en wel passend systeem; evenwel de verandering is niet van desorganiserenden aard; alles zou op denzelfden voet blijven, alleen zou er hooger beroep zijn op den Koning. Bovendien, zoo het wel geregeld stelsel de regten van de ingezetenen in gevaar brengt, is het wenschelijk dat daarop inbreuk worde gemaakt. De geachte spreker heeft gezegd: dat de besturen niet naar willekeur te werk gaan en gebonden zijn aan de regels der wet van 1806; evenwel met inachtneming van die regels smeden zij, volgens de usantie waarover wij ons beklagen, uit de bevoegdheid om naar goedvinden te weigeren een wapen dat aan godsdienstige onverdraagzaamheid dienstbaar gemaakt wordt.

De vorige Minister van Binnenlandsche Zaken, ons geacht medelid uit Maastricht, heeft in sommige opzigten mij de hand gereikt en zich over hetgeen ik zeide verblijd; hij billijkt mijn verlangen, maar heeft bezwaar tegen de eenvoudige verzending aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. Ik heb tegen den geachten spreker eene exceptie van niet-ontvankelijkheid: zoo even zijn twee requesten, het eene aan den Minister van Justitie, het andere aan den Minister van Hervormde Eeredienst verzonden, en ik heb geen tegenspraak vernomen, en waarom wordt nu in deze zaak, welke hem evenzeer ter harte gaat als mij, door hem oppositie gemaakt?

Wanneer de Kamer zich met mijn voorstel vereenigt, zal de beteekenis en de kracht van die verzending blijken, aan den Minister des noods uit het Bijblad. Het is moeijelijk eene bijvoeging, zoo als de geachte spreker wenscht, *stante pede* te formuleren; hij zal

mij, indien hij bij zijn bezwaar volhardt, eene dienst bewijzen door, met de hem eigene juistheid en kracht, te formuleren hetgeen hij verlangt. Gaarne zal ik het aldus gewijzigde voorstel ondersteunen. Zoo niet, dan hoop ik dat, in eene zaak, waarvan ook hij de billijkheid erkent, hij zich niet tegen mijn voorstel zal blijven verzetten.

De heer **Thorbecke**:

Zoo de geachte spreker, de heer Groen van Prinsterer, zich verwondert, dat ik een paar verzendingen van verzoekschriften aan Ministers, waarover voor een half uur verslag aan de Kamer is uitgebragt, zonder tegenspraak heb laten doorgaan, dan heeft hij zich niet herinnerd, dat het mijne gewoonte niet is, wanneer geene hoofdelijke omvraag plaats vindt, deze altoos te vragen, tenzij bij een onderwerp van groot gewigt. Bij die punten echter dacht ik de Kamer niet te moeten ophouden. Uit eene aanneming zonder hoofdelijke omvraag volgt nooit, dat elk lid zich met het besluit heeft vereenigd. Dit, meen ik, is als parlementair erkend, en ik protesteer dan ook tegen de gevolgtrekking, welke de spreker uit dergelijk voorval thans tegen mij zou willen ontleenen.

Of het Bijblad volkomen duidelijk zal maken hetgeen de Kamer wil, dit zal afhangen van de opvatting van den Minister. Een paar leden van de Kamer hebben gesproken in zekeren zin; is het nu de meening van de Kamer, dat over die punten en over één punt met name inlichtingen worden gegeven of verklaringen worden gedaan door den Minister, of dat deswege een onderzoek door hen worde ingesteld? Indien het Bijblad licht moet geven, dan, geloof ik, behoeft men ook de verzending niet, daar het Bijblad, ook zonder verzending, den Minister hetzelfde zal leeren.

Voor het overige, Mijnheer de Voorzitter, wat de zaak zelve betreft, ik heb steeds gemeend dat geen onregt treffender is of minder te verdragen, dan dat hetwelk ik zoo dikwijls, in vroegere en latere jaren — in de latere evenwel al zeldzamer — bij weigering der oprigting van bijzondere scholen zag aandoen. En waarom? Omdat de gemeentebesturen of Gedeputeerde Staten zich stelden in de plaats van hen die de oprigting verlangden. Dat, dunkt mij, moet bij een redelijk Gouvernement, bij eene redelijke wet niet toegelaten zijn. Zoo er zijn, die de oprigting van eene bijzondere school verlangen, welke reden van publieke orde kan er bestaan, waarom het Gouvernement de uitvoering van een dergelijk verlangen zou te keer gaan? Het is mij integendeel steeds voorgekomen, dat het Gouvernement de oprigting, onder behoorlijke waarborgen, op alle wijs moet bevorderen.

Hetgeen de geachte spreker van mij begeert, dat ik de vraag, bij de verzending te voegen, zou stellen, dat is te veel gevergd, omdat de discussie nog niet is gevorderd tot dat punt. Wanneer de Vergadering besluit, dat zij verzenden wil, maar met eene bijvoeging, dan is het welligt tijd om eene redactie voor te dragen. In den tegenwoordigen stand der zaak wordt, geloof ik, door den spreker iets gevraagd, dat welligt nutteloos zou worden ondernomen.

De heer **van Goltstein**:

Het doet mij leed, dat ik nog eenmaal het woord moet opvatten en daardoor deze beraadslaging nog eenigen tijd rekken; maar daar men het onderwerp ter sprake heeft gebragt, kan ik niet nalaten iets te zeggen tot verduidelijking van hetgeen ik vroeger heb opgegeven.

Men heeft namelijk gevraagd: Waarom met zooveel kracht te velde getrokken voor die wet van 1806? Waarom zoo zeer geijverd tegen het wijzigen van die wet door middel van Koninklijke besluiten? Het is immers bekend, dat zulke wijzigingen reeds in onderscheidene opzigten hebben plaats gehad.

Ik moet doen opmerken, dat de besluiten zelve niet zijn opgenoemd geworden, en dat het hier geheel aankomt op de vraag, van welke dagteekening die besluiten eigenlijk zijn? Zijn zij van vroeger dagteekening dan de wijziging, welke de Grondwet in 1848 heeft ondergaan, dan kan dat argument alhier in geenen deele gelden. Onder de vorige Grondwet was het mogelijk eene wijziging tot stand te brengen door middel van een Koninklijk besluit, omdat dit door die Grondwet niet was uitgesloten, en op dien grond is dan ook het bekende besluit van Januarij 1842 genomen. Maar na dien tijd is deze aangelegenheid bepaaldelijk gemaakt tot een voorwerp van wetgeving, en uit dien hoofde kan geen besluit, geene circulaire daarin meer eenige verandering brengen; dit kan voortaan alleen geschieden bij eene wettelijke bepaling.

Men heeft gezegd, dat men niets anders verlangde dan *deze* verandering, dat men, in stede van de beslissing over de oprigting van bijzondere scholen over te laten aan de gewestelijke en plaatselijke besturen, de beslissing zou kunnen inroepen van het opperbestuur. Doch ik vraag: staat dat in de wet van 1806 te lezen, of niet? Ik geloof, dat het er niet in te vinden is; en is dit waar, dan kan zoo iets niet geschieden dan ten gevolge van eene wet, welke eene wijziging in de wet van 1806 zou aanbrengen. Acht men nu de noodzakelijkheid daarvan gekomen, elk lid der Kamer heeft het regt daartoe een voorstel te doen. Wil men dit uitlokken van de zijde der Regering en uit dien hoofde eene verzending aan den Minister doen; heeft men die bepaalde bedoeling, eene andere bedoeling, dan thans daarvoor is geopenbaard, dan zou ik welligt in die verzending kunnen berusten. Maar, zoo onbepaald als die verzending thans is voorgesteld en in verband met hetgeen daarbij is gevoegd, kan ik daaraan mijne stem niet geven.

De heer **van Nispen van Sevenaer**:

Ik wensch slechts met een enkel woord te doen kennen, dat ik voor de verzending zal stemmen. Ook bij mij hebben de woorden van den Minister van Binnenlandsche Zaken, in de zitting van 2 December gesproken, een min aangenamen indruk gemaakt. Als men eenigermate nagaat, wat over het al of niet oprigten van bijzondere scholen op vele plaatsen is voorgevallen, dan kan men zich geene illusiën maken, en dan zal men ontwaren, dat zij, die geroepen waren om te beslissen, zich zelven, zoo als de vorige spreker zeide, stelden in de plaats van hen, die vroegen, en zich dus op

een verkeerd standpunt plaatsten, omdat zij hun individueel inzigt en meeningen als den toetssteen beschouwden, waarop de behoeften en wenschen van anderen konden worden beproefd, en waarnaar het oordeel kon worden geveld. Daar, waar zij, die vroegen, andere meeningen waren toegedaan, dan zij die beslisten, kregen dan natuurlijker wijze zij, die vroegen, onregt. Ik geloof, dat het niet te ontkennen valt, dat de meermalen besprokene circulaire van December 1849 in dit opzigt eene zeer goede uitwerking heeft gehad, omdat daarin aan de gewestelijke en plaatselijke besturen het uitzigt werd gegeven, dat, zoo men zich al te zeer stelde in de plaats van hen, die vroegen; zoo men al te zeer op eigen meeningen af ging, met ter-zijde-stelling van het billijk verlangen en de behoeften van anderen, de gelegenheid zou kunnen geboren worden, dat de genomen beslissing zou worden ter toetse gebragt aan het oordeel van iemand, die zich op een hooger standpunt bevond en de belangen van allen beter zou weten te waarderen.

Ik wenschte daarom, Mijne Heeren, dat door den Minister nader mogt worden overwogen, of de door hem in der tijd op den voorgrond gestelde beschouwing wel de eenige juiste zij. Immers ik weet, dat het vooruitzigt is geopend, dat wij ons binnen kort met eene wet op het onderwijs zullen bezig houden; maar vooreerst, heeft die wet, zoo als de spreker, over mij gezeten (de heer Groen van Prinsterer), heeft aangetoond, reeds langen tijd geschenen in de nabijheid te zweven, en meerendeels is het reeds vroeger gebleken dat, al is de wet voorgedragen, zij daarom nog niet is tot stand gebragt. Ik geloof daarom, dat het nuttig kan zijn, dat door de verzending van dit adres, de aandacht des Ministers nader op die quaestie worde geleid, opdat de Minister nader moge overwegen, of hij voortdurend hetzelfde gevoelen meent te moeten aankleven, of hij voordurend de overtuiging blijft toegedaan, dat het onder de bestaande verordeningen onmogelijk zal zijn datgene te doen, wat men vroeger in December 1849 meende dat gedaan kon worden.

De heer **van der Brugghen**:

De geachte spreker uit Maastricht (de heer Thorbecke) heeft, Mijnheer de President, den twijfel geopperd, of wel eene eenvoudige verzending van een afschrift van het adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken doel zou treffen; meenende dat het twijfelachtig was, of het lezen van het Bijblad den Minister van Binnenlandsche Zaken wel op de hoogte zou brengen van hetgeen eigenlijk door die verzending wordt begeerd, aangezien slechts twee leden zich zouden hebben uitgelaten in den zin van het wenschelijke eener krachtige interventie van den Minister in deze zaak. Ik heb uit dien hoofde het woord gevraagd om met al de kracht, die in mij is, mij bij die twee leden te voegen, en om het mijne er toe bij te brengen, opdat het aan den Minister van Binnenlandsche Zaken regt duidelijk en klaar worde, bij de lezing van het Bijblad, dat dezerzijds verlangd wordt, dat Z. Exc. zich zal verklaren, of hij voornemens is het spoor te betreden, dat zoo wel ingeslagen is door de meermalen hier genoemde circulaire, voor welke ik reeds

vroeger gelegenheid heb gehad, zonder reserves, mijnen dank aan den vorigen Minister van Binnenlandsche Zaken te betuigen, van wien zij toen is uitgegaan: dan wel, of hij dat spoor geheel zou willen verlaten, en derhalve de toelating of weigering van bijzondere scholen der eerste klasse geheel over te laten aan de willekeur der gewestelijke en plaatselijke autoriteiten. Ik zeg willekeur: en ik wenschte, dat er een sterker woord te vinden ware; ik doe dit met nadruk, omdat het onze verontwaardiging moet opwekken, niet, — want dit wil ik niet aan deze Vergadering vragen, — dat eene godsdienstige rigting getroffen wordt, welke ik gaarne bekennen wil toegedaan te zijn, en die meestal, ofschoon niet altijd, de oorzaak is dat de oprigting dier scholen gevraagd wordt; maar dat hiermede godsdienstige onverdraagzaamheid gemoeid is. Het is bekend, dat die scholen worden afgewezen, om geene andere redenen, dan dat men die godsdienstige rigting op de scholen niet wil, om welke zij worden gevraagd: dat nu moet niet vrij staan aan gewestelijke en plaatselijke autoriteiten; eene godsdienstige meening op die wijze te bestrijden, dat is niet regt, en dat is tot dusverre geschied. Wanneer nu de Minister van Binnenlandsche Zaken den weg verlaat, die zoo wel betreden is door den vorigen Minister, om dergelijke willekeur te keer te gaan, dan wordt, gelijk de spreker, voor mij gezeten (de heer GROEN VAN PRINSTERER), reeds gezegd heeft, die willekeur versterkt en de deur wijd open gezet, om niet alleen deze rigting, maar ook langzamerhand elke andere godsdienstige rigting, die bij de oprigting van scholen, ter voldoening aan haar begrip van godsdienstige opleiding, op deze wijze te bestrijden.

Ik moet nog een enkel woord zeggen in antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Utrecht (den heer VAN GOLTSTEIN), die gemeend heeft. dat hier niets te doen was, dat al hetgeen men doen kon, gevaarlijk zou wezen, uit hoofde de nieuwe Grondwet van 1848 de bepaling inhoudt, dat de inrigting van het onderwijs wettelijk moet worden geregeld. Tegen dit argument breng ik eenvoudig in het midden, dat hier niet gesproken wordt van regeling van het onderwijs, volstrekt niet; er is geene quaestie van iets te regelen, te veranderen of te wijzigen in de bestaande wetgeving omtrent het onderwijs; geene de minste wijziging van eenige wet wordt gevraagd. Er wordt alleen gevraagd, dat de wet, die bestaat, geëerbiedigd zal worden, ik bedoel de wet van 1806 in verband met het besluit van 2 Januarij 1842, waarbij vrijheid aan de ingezetenen van den Staat wordt verleend om bijzondere scholen der eerste klasse op te rigten, en de middelen worden aangewezen, om die vrijheid uit te oefenen.

Wij vragen eerbiediging van het regt, dat ons toegekend is bij het besluit van 1842, om, bij weigering van het plaatselijk bestuur, de erkenning van dat regt nader te vragen aan de gewestelijke autoriteiten. Daarvan vragen wij de eerbiediging, maar geene wijziging der wet. Er is volstrekt geene wijziging noodig om dat regt te handhaven. Nu kan de Minister van Binnenlandsche Zaken tusschen beide treden op eene conciliatoire wijze, die dikwijls, ik erken het

gaarne, hoewel niet altijd, met goed gevolg door den vroegeren Minister van Binnenlandsche Zaken is gevolgd. Als de Minister van Binnenlandsche Zaken dit doen wil, zal de zorg daaromtrent voor het tegenwoordige, en met het oog op eene nieuwe wet, wijken. Niets wordt er veranderd, ik herhaal het; de wet wordt eenvoudig in hare uitvoering gehandhaafd.

Ik heb met groot genoegen de verklaring gehoord, die ons gegeven is door den geachten spreker uit Maastricht (den heer Thorbecke), omtrent de reden, welke wettigen moet het verleenen der vergunning tot het oprigten van bijzondere scholen van de eerste klasse. Wanneer er namelijk sprake is van behoefte aan die scholen, dan behoort die behoefte niet afgemeten te worden door de stedelijke of gewestelijke autoriteiten, naar de omstandigheid, of er een genoegzaam aantal kinderen onderwijs kan ontvangen op de bestaande scholen, of er plaats genoeg is om op die bestaande scholen, om aan allen onderwijs te geven.

Als maatstaf moet gelden de wensch van hen, die voor hunne kinderen eene zoodanige school noodzakelijk achten. En wanneer er zijn, die zeggen: wij hebben eene school noodig, om onze kinderen, naar onze zienswijze, in de Christelijke deugdsbetrachting te laten opleiden, dan moet eene zoodanige verklaring genoeg afdoende zijn om aan te toonen, dat er behoefte bestaat. In dien zin meen ik verstaan te hebben de woorden van den spreker. Ik hecht daaraan mijne algeheele goedkeuring.

Moge dit bij alle stedelijke en gewestelijke besturen begrepen worden de maatstaf te zijn, waarnaar de behoefte moet worden beoordeeld om bijzondere scholen der eerste klasse op te rigten.

De heer **Schuurbeque Boeije:**

Ik heb het woord gevraagd, Mijnheer de Voorzitter, om te protesteren tegen de uitdrukking, die in nog sterker mate is gebezigd geworden door den laatsten spreker dan door den afgevaardigde uit Zwolle (den heer Groen); dat namelijk de wet van 1806 door de plaatselijke en gewestelijke besturen met willekeur zou zijn toegepast, en, zoo als de laatste spreker heeft gezegd, speciaal ter zake van de godsdienstige strekking, die ten grondslag lag bij de oprigting van bijzondere scholen. Ik protesteer ten sterkste daartegen, immers voor zooveel betreft de provincie Zeeland, omdat ik in het collegie van Gedeputeerde Staten zitting heb gehad, en dus bekend ben met hetgeen ten dien aanzien daarin is voorgevallen. De aanvragen, die daar zijn behandeld, ik kan dit openlijk verklaren, zijn nimmer afgewezen geworden uit hoofde van de godsdienstige strekking. Altijd is men bij het onderzoeken der aanvragen met de meest mogelijke onpartijdigheid te werk gegaan. En wanneer zij afgewezen werden, dan was het, òf omdat de formaliteiten, bij de wet voorgeschreven, niet waren in acht genomen, òf omdat er niet voldaan was aan het bij de wet vereischte. Ik geloof dus, dat het verwijt, dat door den laatsten spreker speciaal gerigt is tot de gewestelijke besturen, eenigzins te ver gaat.

In de tweede plaats moet ik verklaren, dat ik ook niet za kun-

nen ondersteunen het voorstel van den afgevaardigde uit Zwolle, om namelijk dit verzoekschrift bij afschrift te verzenden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. Ik zal dit niet kunnen doen, omdat, naar mij althans voorkomt, het doel daarvan zou wezen om in deze zaak te doen volgen het voetspoor der vorige Regering. Ik ben — ik aarzel niet dit te verklaren — een vijand van het stelsel, om door circulaires op de plaatselijke en gewestelijke besturen te werken, en ze daardoor te willen bewegen om de wet in een anderen zin uit te leggen en toe te passen dan in dien, welken zij werkelijk bevat; en vermits nu, naar hetgeen ik uit de beraadslaging heb kunnen bespeuren, dit het doel zou zijn, zoo meen ik mij met het bedoeld voorstel niet te moeten vereenigen.

De heer **van der Brugghen:**
Mijnheer de President, ik ben een enkel woord schuldig aan den geachten afgevaardigde uit Zeeland. Het zou mij zeer onaangenaam zijn in een debat met dien geachten spreker te treden, ten eenen male strijdig met de achting en vriendschap, welke ik dien afgevaardigde toedraag. Ik wensch alleen te zeggen, dat het sterk is, de Gedeputeerde Staten zoo geheel te hooren vrijspreken van eenige blaam in dit opzigt, wanneer men bedenkt, dat te Goes de aanvrage om eene bijzondere school der eerste klasse wel drie malen is afgeslagen, en wanneer men weet, dat die eindelijk niet dan na oneindig vele omwegen en moeijelijkheden verkregen is. Evenwel, ik wil omtrent dit particulier feit hier met den geachten afgevaardigde geen debat voeren. Ik moet alleen nog doen opmerken, dat ik ook een vijand ben, en wel een zeer groote vijand, van circulaires, welke invloed zouden uitoefenen op gewestelijke en plaatselijke besturen, om wetten uit te voeren tegen den zin, waarin ze gemaakt zijn. Wie zou dat ook willen? Maar wij beweren, dat de circulaire, waarop hier gedoeld wordt, integendeel strekte om juist de regte, om de ware verklaring van de wet, die miskend werd, te verzekeren en op de regte wijze te handhaven. En wanneer nu eene circulaire die strekking heeft, dan ben ik er verzekerd van, dat wij ook den geachten afgevaardigde uit Zeeland aan onze zijde zullen zien.

De heer **Schuurbeque Boeije:**
Mijnheer de Voorzitter, de laatste spreker schijnt nog te twijfelen aan hetgeen ik ten aanzien van de onpartijdigheid van het gewestelijk bestuur van Zeeland, althans zoolang ik daarin zitting heb gehad, heb gezegd. Hij heeft ten deze nog speciaal gewezen op het geval, dat zich zou hebben voorgedaan ter zake van eene aanvrage tot het oprigten van eene bijzondere school te Goes. Intusschen kan ik dien spreker de verzekering geven, dat juist in die zaak, die ik mij nog zeer goed herinner, waaromtrent wijdloopige briefwisseling heeft plaats gehad met den voormaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, steeds de oprigting is geweigerd, hetzij omdat de aanvrage niet in behoorlijken vorm was geschied, hetzij omdat aan de vereischte voorwaarden niet was voldaan, en dat, niettegenstaande wij daaromtrent krachtige aansporing hebben gekregen

van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, wij de wet stiptelijk hebben in acht genomen, die wij moesten handhaven, en dat geen aanzien des persoons, geen de minste overweging omtrent godsdienstige beginselen daarbij heeft ten grondslag gelegen, maar dat de zaak met de meest mogelijke onpartijdigheid is behandeld geworden. En ik betuig nogmaals, dat het mij ook niet bekend is, dat er ééne weigering zou hebben plaats gehad, geapprobeerd en gehomologeerd door het gewestelijk bestuur, alléén ter zake van de godsdienstige strekking, die ten doel lag bij de aanvrage.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**:
Door de Commissie voor de verzoekschriften is voorgesteld, om dit adres, ter inzage van de leden, ter griffie neder te leggen. De heer Groen heeft daarop voorgesteld om het bovendien bij afschrift aan den Minister van Binnenlandsche Zaken te verzenden. Er is dus gedeeltelijke eenstemmigheid omtrent het voorstel der Commissie, en ik stel derhalve aan de Vergadering voor om zich, in de eerste plaats, te vereenigen met de conclusie van de Commissie voor de Verzoekschriften, en daarna te stemmen over het voorstel van den heer Groen.

De heer **Thorbecke** verzoekt het woord over het stellen der in stemming te brengen vragen, en zegt: Ik vereenig mij met het voorstel van onzen geachten Voorzitter; maar daar ik, iets voorstellende, wensch dat het, zoo mogelijk, uitkomst hebbe, stel ik voor, dat wanneer, na afdoening der eerste vraag, de tweede, verzending van het verzoekschrift aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, door de Vergadering mogt worden beaamd, de Voorzitter, in de derde plaats, aan de Vergadering de vraag gelieve te onderwerpen: »of daarbij aan den Minister zal worden gerigt het »verzoek van wege de Vergadering, om haar zijn gevoelen mede te »deelen, of de bestaande verordeningen niet gedoogen, de beslissing »van gemeentebesturen of van Gedeputeerde Staten, in een geval »als dat van nevensgaand verzoekschrift, aan de beslissing des Ko»nings te onderwerpen?"

De **Voorzitter**:
Ik moet den heer Thorbecke doen opmerken, dat thans een geheel nieuw voorstel door hem wordt in het midden gebragt, waarom ik hem verzoeken zal dat voorstel te formuleren, opdat het door den Griffier worde voorgelezen en de Vergadering daaromtrent eene beslissing kunne nemen.

De heer **Thorbecke**:
Mijnheer de Voorzitter, ik meen dat zoodanig apostil aan den Minister van Binnenlandsche Zaken zeer wel door den Griffier, onder het oog van den Voorzitter, kan worden opgesteld, zonder dat de woorden worden onderworpen aan eene beraadslaging van de Vergadering. Maar ik ben gereed, indien de geachte Voorzitter dit

verlangt, de woorden, die ik zoo even gesproken heb, in schrift over te geven. Doch dan verzoek ik, dat mijn voorstel, als de wijdste strekking hebbende, het eerst in omvraag worde gebragt. Mogt het worden afgewezen, dan zal in de laatste plaats het eenvoudigste voorstel, de verzending aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, in stemming kunnen gebragt worden.

De **Voorzitter:**
Ik geloof, dat het voorstel van den heer THORBECKE altijd afzonderlijk in stemming behoort te worden gebragt, tenzij de heer GROEN dat voorstel overname. In dat geval zal de Vergadering niet over elk der beide voorstellen afzonderlijk behoeven te beslissen, waarop de voorstellers overigens regt hebben.

De heer **Groen van Prinsterer:**
Ik trek met bereidvaardigheid, met vreugde zou ik bijna zeggen, mijn voorstel in.

De heer **van Goltstein:**
Ik moet verklaren, dat deze wijze van handelen geheel en al in strijd is met het Reglement van Orde. De beraadslaging heeft plaats gehad; iedereen is in de gelegenheid geweest een voorstel te doen en de beraadslaging is daarop gesloten; maar na die sluiting, en nu men tot eene stemming wilde overgaan, is er een nieuw voorstel ingediend. Dit kan, naar mijn inzien, niet aangenomen worden: de gelegenheid bestond om gedurende de beraadslaging een voorstel te doen tot verbetering van het reeds gedane voorstel van een der leden; maar nadat de beraadslaging daarover gesloten was, kon er niet worden gestemd dan over dat primitief gedane voorstel, en er kon, na de sluiting der beraadslaging, geen nader voorstel aan de Kamer worden onderworpen. Mogt dit echter worden aangenomen wel te kunnen geschieden, dan zou de beraadslaging weder moeten worden geopend, ten einde de leden in de gelegenheid zouden kunnen zijn om hun gevoelen ook over dat op nieuw gedane voorstel te openbaren, want wanneer het nu aldus in stemming wierd gebragt, dan zou er geene gelegenheid zijn geweest om daarover te beraadslagen, en dan zou er blootelijk eene stemming over dit voorstel plaats hebben, zonder dat de leden der Vergadering hun gevoelen daarover zouden hebben kunnen uitbrengen. Ik geloof dus, dat deze handelwijze geheel informeel is en in strijd met het Reglement van Orde, en het is uit dien hoofde ook dat, zoo dit voorstel van het lid uit Maastricht thans mogt worden in stemming gebragt, ik er tegen zal stemmen, alleen omdat het volgens mijn gevoelen niet in stemming *kan* worden gebragt.

De **Voorzitter:**
Ik moet thans de Vergadering doen opmerken, dat op dit oogenblik slechts zal behooren te worden beraadslaagd over de motie van orde, strekkende om het latere voorstel van den heer THORBECKE niet meer in beraadslaging te brengen, als zijnde de beraadslaging reeds gesloten.

De heer **Thorbecke**:
Ik wil mijn voorstel verdedigen met herinnering van hetgeen voorgevallen is. Ik heb welligt in den loop van mijne vroegere rede niet gebruikt, gelijk de spreker uit Zwolle dit welligt heeft gedaan, het woord: »ik stel voor"; maar ik heb meer dan eens gezegd, dat ik eene verzending zou ondersteunen, waarbij de Minister van Binnenlandsche Zaken verzocht wierd te onderzoeken en aan de Vergadering zijn gevoelen kenbaar te maken. Ik heb mijne meening niet verder geformuleerd, omdat ik mij voorstelde, dat, zoo zij wierd aangenomen, een brief aan den Minister kon worden opgesteld door den Griffier, onder contrôle van den President, zonder verder besluit van de Vergadering. Heb ik daarin gedwaald, heb ik die formele uitdrukking: »ik stel voor", niet gebruikt, ik vraag verschooning; maar de meening was het, en ik ben ter goeder trouw geweest in het begrip, dat de Voorzitter, als amendement op het voorstel van den spreker uit Zwolle, datgene wat ik nu de eer heb gehad op het bureau te doen nederleggen, in omvraag zou brengen.

De **Voorzitter**:
In de eerste plaats, Mijne Heeren, zal de Vergadering te beslissen hebben, of het voorstel, door den heer Thorbecke gedaan, thans nog kan worden voorgedragen.

De heer **Ter Bruggen Hugenholtz**:
Ik zal mij voor de motie van orde verklaren, en wel op grond van een antecedent, dat zich weinige dagen geleden bij de beraadslaging over de wet op de inkwartiering enz. heeft voorgedaan. Bij die gelegenheid waren reeds vier stemmen uitgebragt; toen is die stemming geinterrumpeerd, en is daartusschen eene discussie ontstaan. Dit was zeker geheel buiten de orde, en ik vraag of hetgeen thans voorgesteld wordt, daarbij in eenig opzigt is te vergelijken. Om die reden zal ik het voorstel, dat deze quaestie alsnog worde opgenomen, in de discussie ondersteunen.

De motie van orde, strekkende om te beslissen, of het voorstel van den heer Thorbecke nog aan de beraadslaging der Vergadering kan worden onderworpen, wordt met 39 tegen 13 stemmen in toestemmenden zin aangenomen.

De **Voorzitter**:
Thans moet in behandeling genomen worden de motie van orde van den heer van Goltstein, betrekkelijk de heropening der beraadslagingen ten gevolge van de indiening van het voorstel van den heer Thorbecke.

De heer **van Goltstein**:
Nu dit voorstel is aangenomen, geloof ik, dat het noodwendig is de beraadslaging daarover weder te openen, ten einde eenigermate in de orde te komen. Door den voorsteller is erkend, dat hij in

eene dwaling verkeerde, daar hij van meening was, dat in een brief, te schrijven door den Griffier, onder toezigt van den Voorzitter, zijn gevoelen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken zou worden kenbaar gemaakt, of wel dat, ten gevolge van het door hem voorgedragene, zou begrepen zijn, dat hij met der daad een voorstel had gedaan tot wijziging van het oorspronkelijk voorstel. Uit dezen hoofde is door hem verzuimd ter gelegener tijd zijn voorstel in te dienen, en kon het dus niet meer in aanmerking komen. Nu het echter in overweging wordt genomen, en het voorstel wordt aangenomen, is het ook noodwendig, dat de beraadslaging daarover op nieuw worde geopend, en ik heb de eer dit voor te stellen.

De **Voorzitter**:
Nu de beraadslaging heropend is, moet ik den heer Groen vragen, of hij zijn voorstel intrekt, daar dit straks na het sluiten der beraadslaging niet mogelijk was?

De heer **Groen van Prinsterer**:
Ja, Mijnheer de Voorzitter.

Daar niemand meer het woord verlangt, wordt de beraadslaging gesloten.

De **Voorzitter** zegt daarop: Ik stel thans aan de Vergadering voor, om zich te vereenigen met de conclusie van het verslag der Commissie, strekkende tot nederlegging van het verzoekschrift ter griffie, ter inzage van de leden.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De **Voorzitter** onderwerpt daarna het voorstel van den heer Thorbecke aan de stemming.

De heer **Schimmelpenninck van der Oije** vraagt, nadat reeds eenige leden hunne stemmen hebben uitgebragt, het woord, en zegt: Mijnheer de Voorzitter, ik verklaar niet te weten waarover de stemming loopt.

De **Voorzitter**:
Ik moet den heer Schimmelpenninck van der Oije doen opmerken, dat ik toch duidelijk heb voorgesteld, in de eerste plaats, om zich te vereenigen met de conclusie der Commissie, en in de tweede plaats, om daarna over te gaan tot de stemming over het voorstel van den heer Thorbecke, hetwelk zoo even is voorgelezen. Zoo er nog iemand is, bij wien eenige twijfel bestaat omtrent de bedoeling van deze stemming, dan verzoek ik hem zich thans te willen verklaren, ten einde alle onduidelijkheid daaromtrent ophoude.

Niemand der leden vraagt het woord.

De **Voorzitter:**

Aangezien de stemming zoo even is afgebroken, stel ik voor haar nu nogmaals aan te vangen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

Het voorstel van den heer Thorbecke, in stemming gebragt, wordt met 35 tegen 17 stemmen aangenomen.

(*Zitting van den 28. Maart.*)

De Minister **van Reenen:**

Er is mij, eenige dagen geleden, namens deze Kamer een verzoek gedaan, naar aanleiding van een verzoekschrift van ingezetenen van Uithuizen. Ik meen, dat bij de Kamer het voornemen bestaat om voor eenigen tijd uiteen te gaan; en in dat geval wenschte ik gaarne vóór dien tijd mijn antwoord te doen kennen. Zoo de Vergadering het goedvindt, ben ik bereid daartoe op het oogenblik over te gaan; of anders zal ik u, Mijnheer de President, verzoeken er een naderen dag voor te willen bepalen.

De **Voorzitter:**

Ik stel aan de Vergadering voor, om over te gaan tot het aanhooren der inlichtingen, die door den heer Minister van Binnenlandsche Zaken betrekkelijk dat onderwerp zullen gegeven worden.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De Minister **van Reenen:**

Naar aanleiding van een bij de Kamer ingediend verzoekschrift van ingezetenen van Uithuizen, is mij, met toezending van een afschrift daarvan, namens de Kamer het verzoek gedaan, haar te willen mededeelen mijne meening omtrent de vraag: of de bestaande verordeningen niet gedoogen de beslissing van het gemeentebestuur, of van Gedeputeerde Staten, in het geval van het nevensgaand verzoekschrift, aan de beslissing des Konings te onderwerpen?

Ik ben bereid, Mijne Heeren, aan dat verzoek te voldoen. Vooraf echter moet ik twee aanmerkingen maken: de eene betreft het verzoek zelf, de andere den vorm van de vraag.

Wat het eerste punt aangaat, meen ik als mijn gevoelen te moeten aangeven, dat het antwoord op de thans aan mij gedane vraag niet kan worden gerangschikt onder die inlichtingen, welke, overeenkomstig art. 89 der Grondwet, door de Kamer kunnen worden gevraagd. Naar mijn inzien, worden daar inlichtingen bedoeld, welke de Vergadering begrijpt noodig te hebben ter beoordeeling van eene zaak. Daaronder kan niet verstaan worden de mededeeling van het individuele gevoelen van den Minister omtrent de uitlegging van eene wet. Doch hoe het zij, ik ben bereid aan het verzoek, dat van de Kamer uitgegaan is, te voldoen.

In de tweede plaats meen ik eene aanmerking te moeten maken ten opzigte van den vorm der vraag. Ik moet bekennen, dat zij mij eenigzins vreemd is voorgekomen. De geheele discussie in deze

Vergadering over het adres van ingezetenen van Uithuizen, vond hare aanleiding in het antwoord, dat ik reeds vroeger op die vraag heb gegeven, eerst bij de behandeling van de begrooting, vervolgens in de dispositie op dit adres. Ik heb daarbij verklaard, dat, naar mijn inzien, de beslissing des Konings door de bestaande verordeningen en wetten was uitgesloten.

Ik veronderstel, dat het de bedoeling der Kamer geweest is, de gronden waarop mijn gevoelen berust, te leeren kennen, en ik wil die gaarne mededeelen. Het geldt dus hier de behandeling van eene geheel regtskundige vraag. Het is alleen de quaestie, of de bestaande wetten en verordeningen toelaten, dat ik een geval als het tegenwoordige onderwerp aan de beslissing van den Koning.

Kan die beslissing worden ingeroepen overeenkomstig de verordeningen, welke het lager onderwijs regeren? Kan die worden ingeroepen overeenkomstig met de overige algemeene wetten?

Wat betreft de eerste vraag, — of de verordeningen omtrent het lager onderwijs zoodanige beslissing toelaten, — zij vindt, naar mijn inzien, hare beantwoording in de wet van 1806. Ik vind daar in art. 12 de uitdrukkelijke bepaling: » Geene lagere school zal ergens, onder welken naam ook, mogen bestaan of worden opgerigt, zonder uitdrukkelijke vergunning van het respective departementaal-, landschaps- of gemeentebestuur, na vooraf gevraagde inlichtingen en bedenkingen van den schoolopziener van het district, of de plaatselijke schoolcommissie."

Ik zal nu niet spreken over den geest van de wet; dat zij echter eene onbepaalde toelating van scholen niet heeft gewild, blijkt genoegzaam uit art. 2, waarbij uitdrukkelijk aan de departementale besturen is opgedragen te zorgen, dat het getal der scholen niet door eene onbepaalde toelating te veel toeneme. De letter der wet is duidelijk, en toont aan, dat de toestemming van een gemeentebestuur, of van Gedeputeerde Staten, onmisbaar is voor de oprigting eener lagere school. Dit bepaalde voorschrift der wet kan niet worden gewijzigd of opgeheven door een Koninklijk besluit, genomen, hetzij in algemeenen zin voor alle voorkomende gevallen, of in een speciaal geval. Waar de wet de toestemming bij bepaalde autoriteiten vordert, kan die toestemming niet worden vervangen voor die van eene hoogere andere magt. Het is dan ook geheel overeenkomstig met dit beginsel, dat de latere Koninklijke besluiten genomen zijn. Door die besluiten wordt de wet van 1806 niet veranderd, maar is alleen executie gegeven aan art. 12 dier wet. De besluiten van 1830 en van 1842, waarin bepalingen voorkomen omtrent de oprigting van lagere scholen, bevatten alleen eene nadere omschrijving van de gevallen, waarin de bevoegdheid is toegekend aan het gemeentebestuur en van die, waarin zij aan Gedeputeerde Staten is verleend. Derhalve eene uitlegging, geene afwijking van de wet van 1806. Ik zou mij ook kunnen beroepen op de geschiedenis van het besluit van 1842. Dit besluit werd ontworpen door eene commissie. Die commissie had voorgedragen om in art. 6 op te nemen de bepaling, dat, bij weigering van het gemeentebestuur, of van Gedeputeerde Staten, de beslissing des Konings zou kunnen

worden ingeroepen. De Regering heeft evenwel destijds gemeend zich daarmede niet te kunnen vereenigen, omdat het in strijd zou zijn met de wet van 1806.

Maar, zoo volgens de verordeningen op het lager onderwijs aan den Koning die bevoegdheid niet is toegekend, bestaat er dan uit anderen hoofde mogelijkheid om tusschen beide te komen? Kan, volgens de bepalingen van de Grondwet en van de provinciale en de gemeentewet, de Koning zulk een besluit vernietigen? Die vernietiging, ik behoef het u, Mijne Heeren, niet te herinneren, kan alleen worden uitgesproken, wanneer een genomen besluit is in strijd, òf met de wet, òf met het algemeen belang. Ik geloof, dat hier geen sprake kan zijn van strijd met de wet. De beslissing over het al dan niet oprigten eener school is opgedragen aan het gemeentebestuur, of aan Gedeputeerde Staten. Van strijd met de wet is hier dus geene quaestie.

Doch, kan men zich ook hier beroepen op strijd met het algemeen belang? Ik geloof evenmin. Vooreerst uit den aard der zaak. De oprigting van eene lagere school, en vooral van eene *bijzondere* school, is zeker geene zaak van *algemeen* belang. De wet heeft de beslissing daaromtrent opgedragen aan de plaatselijke autoriteiten, omdat die oprigting geheel afhankelijk is van de bijzondere omstandigheden der plaats, welke door de daar gevestigde autoriteiten beter kunnen gekend worden dan door de hooge Regering. Ten andere wegens de bepaling der wet. Door zoodanige beslissing op te dragen aan de gemeentebesturen en aan de Gedeputeerde Staten, heeft de wet zelve reeds uitgemaakt, dat het geene zaak is van algemeen belang. En wat zou het gevolg zijn van de stelling, dat zulke besluiten, als in strijd met het algemeen belang, kunnen worden vernietigd?

Het gevolg daarvan zal zijn, dat de beslissing omtrent het oprigten van lagere scholen bij de Hooge Regering zal zijn overgebragt. Want neemt men aan, dat een besluit, waarbij toestemming geweigerd wordt, als in strijd met het algemeen belang, kan worden vernietigd, dan moet men ook aannemen, dat een besluit, waarbij de toestemming is verleend, voor vernietiging vatbaar is. In elk geval, zal door het Koninklijk besluit, waarbij de vernietiging wordt uitgesproken, in de daad art. 12 der wet van 1806 worden opgeheven, en de beslissing, welke de wet aan de gemeentebesturen en aan de Gedeputeerde Staten heeft willen toekennen, hun worden ontnomen. Naar mijne meening derhalve moet de voorgestelde vraag ontkennend worden beantwoord.

Ik ben een vijand van terug te komen op afgeloopene deliberatiën. Ik ben evenwel in dit geval daartoe verpligt; ik reken, dat de inlichtingen, die ik heden geef, in onafscheidbaar verband staan met de discussie, die gevoerd is in de Vergadering van 18 Maart jl. Men heeft bij die discussie als het ware eene tegenstelling gemaakt tusschen het tegenwoordige Ministerie en dat, hetwelk daaraan voorafging, wat de behandeling van deze zaak betreft. De spreker uit Zwolle (de heer Groen van Prinsterer) heeft de Regering van reactie beschuldigd. » De Minister — zeide hij — zal

bij nader overleg inzien, dat hij juist *reactie* begaat en een *achterwaartschen tred* doet". Ik beken, dat ik niet had gedacht, dat een Minister hier, in deze Vergadering, van reactie zou worden beschuldigd, wanneer hij overeenkomstig zijnen Grondwettigen pligt verklaart, de bestaande wetten van het land te zullen handhaven. Maar waarin zou die reactie dan hebben bestaan? » Dit — zoo vervolgde die spreker — althans hadden wij gewonnen, dat de onbeperktheid van het regt der plaatselijke en gewestelijke autoriteiten twijfelachtig gekeurd werd. De Minister zou, dus voortgaande, bevorderlijk zijn aan den wensch van sommigen, die zich vleijen dat in dit opzigt door het tegenwoordig Ministerie aan hunne *reactionaire velleïteiten* een steunpunt zal worden verleend."

De reactie bestaat dus hierin, dat, terwijl de vorige Minister de zaak onbeslist heeft gelaten, ik mijne meening heb doen kennen; en hoe is dat geschied? Heb ik de circulaire van 1849, waarop de spreker zich beroepen heeft, ingetrokken? Dat is het geval niet. Bij de behandeling van het antwoord op de Troonrede had ik reeds te kennen gegeven, dat het, naar mijn inzien, niet wenschelijk was, in algemeene beschouwingen over wetten, die nog ontworpen moesten worden, te treden. Bij de behandeling van de begrooting echter ben ik als het ware gesommeerd geworden om te verklaren, op welke wijze ik de bestaande wetten uitlegde en dacht toe te passen. De vraag werd gesteld, en ik heb geantwoord, en wanneer dit antwoord nu eenige gevolgen mogt hebben gehad die, naar het oordeel van dien spreker, minder wenschelijk zijn, dan geloof ik, dat hij dit billijkerwijze niet aan mij moet wijten, maar wel aan de toen gedane vraag en aan het antwoord, dat daarop door hem zelven is uitgelokt. De spreker uit Zwolle heeft gevraagd, op welke wijze een einde zou kunnen worden gemaakt aan de bezwaren, waarover hij klaagt. Dit kan, naar mijn inzien, slechts op ééne wijze geschieden, namelijk door de *wet*, welke door de Grondwet wordt gevorderd, welke zal regelen de vrijheid van het onderwijs, en welke tevens zal regelen het openbaar onderwijs. De wet zal zoo spoedig mogelijk worden voorgedragen. Ik zal daartoe al mijne pogingen aanwenden. En ik hoop in de gelegenheid te zijn haar aan de Kamer voor te stellen. Maar zonder wet verklaar ik geene mogelijkheid te zien om aan den wensch van den spreker te voldoen.

Ik heb getracht, Mijne Heeren, met eenige weinige woorden mijne meening te kennen te geven. Ik heb getracht aan te toonen, dat, naar mijn inzien, de wet de tusschenkomst van den Koning in dergelijke gevallen niet toelaat. Ik heb getracht de beschuldiging van reactie van mij af te werpen. Ik heb getracht aan te toonen, dat ik rond en open mijn meening verklaard had omtrent de wijze waarop de bestaande wet moet worden toegepast, terwijl het vorig Ministerie die quaestie in het midden en onbeslist had gelaten, en zijne meening niet rond en openhartig had te kennen gegeven. Of daardoor het tegenwoordig Ministerie minder vertrouwen verdient, laat ik gaarne over aan de beslissing der Kamer.

De heer **Groen van Prinsterer**:

Iedereen zal erkennen dat het nu het oogenblik niet is om met den Minister over de belangrijke aanmerkingen, die door hem zijn in het midden gebragt, in discussie te treden. Ik althans zal mij tot weinige woorden bepalen. Ik zal niet verdedigen den inhoud en vorm der *schriftelijke interpellatie*. Ik ben er de auteur niet van, en reken mij vooral, daar de steller tegenwoordig is, niet tot verantwoording geroepen. Ik mag niet terugnemen hetgeen ik omtrent een *achterwaartschen tred* gezegd heb. De Minister heeft de circulaire van 2 December 1849 niet ingetrokken, maar de verklaring van zijne zienswijze heeft ten gevolge gehad, dat, terwijl vroeger plaatselijke en gewestelijke besturen, tegen de vrijheid van onderwijs gekant, vreesden zich door eene afwijzende beschikking te compromitteren, zij nu volkomen gerust gesteld zijn. Ik heb het, volgens den Minister, aan mij zelven, aan mijne *sommatie* te wijten, zoo het op den 2den December gesprokene min wenschelijke gevolgen gehad heeft. Maar het was immers natuurlijk en pligtmatig, bij de begrooting, omtrent een zoo gewigtig onderwerp naar de meening van den Minister te vragen: bovendien reeds in Augustus was het antwoord gegeven op het adres van Uithuizen, waarbij het systeem van het Gouvernement op stellige wijze geformuleerd is.

De Minister is in een betoog getreden, dat de wet van 1806 en de overige verordeningen niet toelaten aan het verzoek der adressanten te voldoen. Ik laat dit punt ter zijde; ik wil nu eens aannemen, dat het betoog juist is. Nu zegt de Minister: geen voorziening is mogelijk dan bij de algemeene wet op het onderwijs; dan bij eene wet, waarvan het tot stand komen nog in een ver gelegen verschiet is. Geen voorziening dus bij eene *partiele* wet. Dit brengt mij in moeijelijken toestand, hetzij ik zie op het gewigt van de zaak, hetzij ik acht geef op de houding van de Kamer, hetzij ik mij de pogingen herinner, die ook door mij sedert lang ter verzekering van de vrijheid van bijzonder onderwijs gedaan zijn. *Wanneer ik let op het gewigt van de zaak.* Het is nu door de stellige en, zoo ik vrees, onherroepelijke verklaring van den Minister geconstateerd, dat in eene zaak die de teederste, de dierbaarste, de heiligste regten en vrijheden betreft, waarbij de gewetensvrijheid op het spel is, de ingezetenen weerloos overgeleverd zijn aan het goedvinden van de gewestelijke en plaatselijke autoriteiten; dat zij nog jaren.lang in dien toestand kunnen blijven. Dit noem ik eene gesteldheid van zaken, onvereenigbaar met de roeping en de waardigheid eener regering, onvereenigbaar met de regten der bevolking. *Wanneer ik let op de houding der Kamer, vooral ook in de zitting van den* 18*den Maart;* toen eene aanzienlijke meerderheid, en die misschien nog grooter zou geweest zijn, indien men zich bepaald had bij eenvoudige verzending, door eenen zelfs eenigzins ongewonen stap, van hare belangstelling blijk gaf. *Wanneer ik let ook op vroegere pogingen*, wier vruchteloosheid althans onder dit Ministerie, openbaar wordt. Ik gevoel nu dat ik misschien tegen wil en dank in de noodzakelijkheid zou kunnen ge-

bragt worden, om te letten op het eenige middel hetwelk de Grondwet, in dergelijken stand van zaken, den volksvertegenwoordiger ter pligtbetrachting aan de hand geeft.

De Heer **Thorbecke**:

Mijnheer de Voorzitter, het vorige Ministerie is aan menig verwijt blootgesteld geweest; maar ik hoor dat verwijt, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken tegen zijn voorganger gerigt heeft, nu voor het eerst, het verwijt dat de vorige Minister — want dien geldt het hier — onopregt zou zijn geweest, en opzettelijk de vraag in het duister zou hebben gelaten. Ik geloof dat de Minister, bij nader inzien, zal moeten erkennen, hoe zeer hij ongelijk had met eene dergelijke betigting. Het is integendeel de vorige Minister van Binnenlandsche Zaken, die deze vraag juist aan het licht heeft gebragt en niet onduidelijk heeft te kennen gegeven, hoe hij die zou beslissen, wanneer de ure van de beslissing geslagen had. Daarmede, Mijnheer de Voorzitter, neem ik voor het oogenblik afscheid van dat verwijt, dat ik niet gewacht had, en dat ik als in allen deele onbillijk en onregtvaardig afwijs, als eene onwaardige miskenning, waaraan men bloot staat van andere zijden, waaraan men niet moest bloot staan van de zijde van een opvolgend Gouvernement.

De Minister heeft de Kamer verrast met het antwoord, dat de Kamer heeft verlangd. Ik zeg verrast; zoo hij meent haast te hebben gemaakt, ik misprijs dat geenszins; maar ik zou het zeer wenschelijk hebben gekeurd, dat hij de Kamer vooraf kennis had doen dragen, dat hij wenschte nu nog, na eene beraadslaging over zoo gewigtige en van deze zaak zeer afwijkende onderwerpen, dit punt bij de Kamer te brengen. De Minister zal niet verlangen, dat men met zijne inlichtingen zwijgend genoegen neme. De Minister zal integendeel verlangen, dat zijne inlichtingen aanleiding geven tot discussie, opdat zijne verdediging en hetgeen daartegen in te brengen is, te helderder tegenover elkander uitkomen. Het gaat, Mijnheer de Voorzitter, eene Vergadering als een individu: men is niet ten allen tijde tot alles evenzeer in staat, en indien ik zeg, dat de Vergadering op dit oogenblik afgetrokken is door geheel andere gedachten dan diegene, welke dit onderwerp eischt, dan geloof ik iets te zeggen, wat door ieder lid der Vergadering zal worden erkend.

Ten gevolge daarvan wensch ik aanstonds eene bedenking aan de Kamer te onderwerpen, na vooraf den Minister te hebben beantwoord ten aanzien van drie punten.

Het eerste punt is, dat de Minister de inlichting, die hem gevraagd was, niet beschouwt als eene inlichting, volgens art. 89 der Grondwet. Ik heb dat bezwaar niet begrepen. Art. 89 spreekt van inlichtingen in het algemeen. Hier werd het gevoelen van den Minister gevraagd over hetgeen bestaande verordeningen gedoogen; en dat wij, of de Minister, onderscheid zouden mogen maken tusschen inlichtingen en inlichtingen; dat het vragen van het gevoelen van den Minister over de uitvoering van eene wet of andere voorschrif-

ten niet zou zijn het vragen van inlichtingen, dat is eene beperkende uitlegging van art. 89 van de Grondwet, die ik niet kan aannemen.

De Minister heeft zich verwonderd over den *vorm* van die vraag. Waarom? Hij had gemeend, dat in zijn antwoord aan de belanghebbenden, waarover hier het verzoek is ingediend, de meening van het Gouvernement of van den Minister genoegzaam aan den dag was gebragt. Indien dat zoo is, dan moest de Minister, dunkt mij, zich niet verwonderen over den *vorm* van de vraag, maar over de vraag zelve. De Minister moest dan vinden, dat de vraag overbodig was. Maar, ook na den Minister gehoord te hebben, komt mij de vraag niet overbodig voor; want, al vond de Minister in dit ééne geval geene reden tot revisie, daaruit blijkt nog niet dat de Minister *in geen geval* termen zou kunnen vinden om eene hoogere beslissing uit te lokken. Althans in de discussie, ten gevolge waarvan tot het rigten van het verzoek aan den Minister besloten werd, is geen woord voorgekomen, waaruit dat bleek.

De Minister heeft zich beroepen op de wet van 1806, op de besluiten van 1830 en van 1842, en hij zal wel niet verlangen, en ik geloof geen lid van de Kamer zal verlangen, dat wij de discussie daarover nu, in dit late uur, beginnen, eene discussie, die niet dan nadat aan ieder de gelegenheid tot naauwkeurige vergelijking der onderscheidene voorschriften zij gegeven, kan worden aangevangen. De Minister heeft zich laatstelijk hierop beroepen, dat in eene dergelijke zaak geen *algemeen belang* betrokken was. Mijnheer de Voorzitter, ik geloof dat daaromtrent tweeërlei opvattingen mogelijk zijn. *Geen algemeen belang*. Het is de vraag, wat verstaat men door algemeen belang? Uitsluitend dat belang, dat allen gezamenlijk, dat den Staat in zijn geheel betreft; of rekent men ook onder algemeen belang het waarborgen der regten en vrijheden van bijzondere ingezetenen? Ik geloof het laatste, en dat in dien zin ook deze zaak onder algemeen belang begrepen is. Maar ten andere, gesteld dat de bevoegdheid, waarvan hier sprake is, niet kon worden geteld onder die, wier verzekering van algemeen belang kan worden geacht; dan nog, heeft dan de Koning enkel daar uitspraak te doen, waar het een algemeen belang in den zoo even aangeduiden beperkten zin geldt? Heeft de Koning niet volgens onze wetten dikwijls uitspraak te doen, waar het gemeente- of provinciale belangen geldt?

Het komt hier aan op eene bevoegdheid van uitvoering, aan gemeentebesturen en aan Gedeputeerde Staten bij de wet in het algemeen opgedragen en door besluiten nader bepaald, en het is de vraag, of boven die bevoegdheid van uitvoering niet staat de hoogere bevoegdheid van uitvoerende magt in dezen Staat, de bevoegdheid van den Koning. Dit is een punt, hetgeen niet op te lossen is dan door een naauwkeurig onderzoek der verordeningen; en ik geloof niet dat de Vergadering zal goedvinden daarin thans te treden. In dat geval zou *nu* kunnen gebeuren, hetgeen ik van de zijde van den Minister zou hebben gewacht; ik zou hebben gewacht, dat hij vooraf, niet eerst op het oogenblik zelf, te kennen had gegeven,

dat hij bereid zou zijn de begeerde inlichtingen te verstrekken, dan had men een geschikt tijdstip voorgesteld. Nu zal, denk ik, de Vergadering goedvinden vroeger of later op dit zelfde punt terug te komen, en de rede van den Minister dan te behandelen met die belangstelling, welke het onderwerp verdient.

De heer **van Goltstein**:

Ik verheug mij de verklaring van de Regering vernomen te hebben, dat zij voornemens is, zich naauwkeurig te houden aan de bepalingen van de wet van 1806. Ik heb het in meer dan een opzigt betreurd, dat de vorige Regering vermeende van de wetgeving op het onderwijs in het algemeen te kunnen afwijken, en dus de leer huldigde, dat de nuttigheid boven het regt moet worden gesteld. Indien ik de opmerking van den vorigen geachten spreker (den heer THORBECKE) wel heb gevat, geloof ik dat zijne rede weder zou leiden tot eene afwijking van de wet zelve, want hij heeft vermeend dat uit hoofde van den strijd met het algemeen belang het genomen besluit van het gewestelijk bestuur zou kunnen worden vernietigd door het hoofdbestuur. Immers heeft de wet verklaard, dat dit punt moest worden beschouwd als een onderwerp van plaatselijk of gewestelijk belang, door namelijk de beslissing over dit punt op te dragen aan die besturen. Op nieuw is ook de klagt gerezen, welke wij van den afgevaardigde uit Zwolle (den heer GROEN VAN PRINSTERER) vroeger reeds hebben vernomen, dat namelijk, de ingezetenen weerloos waren overgeleverd in eene gewetenszaak aan de willekeur der gewestelijke en plaatselijke besturen. Maar daarop moet ik het antwoord herhalen, dat ik reeds te dier gelegenheid gegeven heb en daarin bestaat, dat er in de wet zelve zekere regels zijn gesteld aan welke die besturen zijn gebonden, en dat die besturen geroepen zijn geworden tot die taak door de ingezetenen zelve ten einde hunne belangen ook in dit opzigt voor te staan. Zij zijn de vertegenwoordigers van de ingezetenen, die belast zijn om die taak op zich te nemen, zoodat de uitdrukking, welke gebezigd is door te gewagen van ingezetenen die weerloos zijn overgeleverd aan de willekeur van die besturen, hier naar mijn inzien niet gepast kan genoemd worden. De klagt, door dien afgevaardigde geuit, kan hem enkel aanleiding geven om het redmiddel zelf in handen te nemen en een voorstel te doen tot wijziging der wet in dien zin als door hem verlangd wordt. Ik geloof dat het betreden van dezen wettigen weg het eenige middel is om het verlangde doel te bereiken.

De heer **de Kempenaer** vraagt het woord.

De heer **van Hoëvell** erlangt het woord tot het doen eener motie van orde en zegt: Ik geloof dat dit belangrijk onderwerp thans niet behoorlijk kan worden ten einde gebragt; de tijd is zoover verstreken, dat de Vergadering met mij zal instemmen dat dit eene onmogelijkheid is geworden. Ik stel daarom voor om de verdere behandeling van dit onderwerp uit te stellen tot een nader te bepalen dag.

De **Voorzitter** opent de beraadslaging over dat voorstel.

De Minister **van Reenen**:

Ik zal mij niet verzetten tegen deze motie van orde, maar ik meen der Vergadering toch te moeten herinneren hetgeen vóór den aanvang mijner rede geschied is. Ik heb toen aan den Voorzitter gevraagd de Vergadering te willen raadplegen, of ik al dan niet op dit oogenblik zou overgaan tot het geven der verlangde inlichtingen. Het is niet dan nadat te kennen is gegeven, dat men bereid was die te vernemen, dat ik tot de gedane mededeeling ben overgegaan.

Ik heb dit alleen willen herinneren, omdat de vorige spreker (de heer Thorbecke) mij beschuldigd heeft van de Vergadering te hebben gesurpreneerd.

De heer **van Hoëvell**:

Mijne motie is in dit opzigt volkomen in overeenstemming met hetgeen de Minister van Binnenlandsche Zaken gezegd heeft. De Minister heeft de inlichtingen gegeven en nu stel ik voor om de behandeling van die inlichtingen uit te stellen tot een nader te bepalen dag.

De heer **van Goltstein**:

De gevoelens van verschillende leden zijn thans kenbaar gemaakt over de inlichtingen, door den Minister gegeven. Het onderwerp zelf is niet vreemd aan de Vergadering, naardien het reeds in eene vroegere zitting is behandeld. Ik geloof dus, dat de zaak inderdaad rijp is voor eene beslissing, en daar het bekend is dat de Vergadering thans op het punt staat van uiteen te gaan, is het wenschelijk dat deze zaak afgedaan worde. Het tegenwoordige oogenblik komt mij daartoe meer geschikt voor dan een ander tijdstip, als wanneer het onderwerp in den tusschentijd voor de leden dezer Vergadering meer vreemd zou kunnen geworden zijn.

Om die redenen kan ik mij dus niet vereenigen met de motie van orde, welke is voorgesteld geworden.

De heer **van Nispen van Sevenaer**:

Ik moet ten zeerste de motie van orde, door ons geacht medelid, den heer van Hoëvell, voorgesteld, ondersteunen. Het komt mij voor, dat het argument, hetwelk de laatste spreker daartegen heeft aangevoerd, eenigermate in strijd is met hetgeen hij zelf op den voorgrond stelt. Hij zegt toch dat de Vergadering na de discussie, die onlangs plaats gehad heeft, bijzonder goed met de zaak bekend is. Nu geloof ik, Mijne Heeren, dat wanneer wij de zaak, na haar nog eens overdacht en overwogen te hebben, behandelen, hetzij bij onzen terugkeer, hetzij op een ander tijdstip, die bekendheid voorzeker niet minder zal zijn dan thans, en dat ligtelijk een geëigender tijdstip voor de behandeling zal kunnen worden gevonden dan dit oogenblik, nu het bijna half vijf is, en eene vermoeijende discussie over belangrijke onderwerpen van geheel anderen aard voorafgegaan is.

De heer **van der Brugghen** vraagt het woord.

De heer **Heemskerk** en onderscheidene andere leden geven hun verlangen te kennen, dat over de motie van orde gestemd worde, waarop de heer VAN DER BRUGGHEN van het woord afziet.

De motie van orde daarop in stemming gebragt, wordt met 44 tegen 18 stemmen aangenomen.

De **Voorzitter**:
Wil de heer VAN HOËVELL thans een dag voorstellen tot voortzetting van de behandeling dezer zaak?

De heer **van Hoëvell**:
Mijnheer de Voorzitter, mijne meening was om, daar ik gehoord heb dat wij voor een korten tijd uiteen zullen gaan, de verdere behandeling dezer zaak uit te stellen tot na die vacantie.

De **Voorzitter**:
De heer VAN HOËVELL meent geen dag tot het houden dier beraadslaging te moeten voorstellen. Indien niemand voornemens is daaromtrent een voorstel te doen, geef ik in overweging om dienaangaande voor alsnog geen besluit te nemen.

De heer **van Rappard**:
Ik neem de vrijheid te vragen, of er niet morgen vergadering moet gehouden worden tot het uitbrengen van verslagen op petitien? Zoo ja, dan zou ik voorstellen, de beraadslaging over het punt, dat ons thans bezig houdt, ook op morgen te bepalen.

De **Voorzitter**:
Er zijn verscheidene verzoekschriften waaromtrent verslag kan worden uitgebragt. Indien dus de heer VAN RAPPARD wil voorstellen om de beraadslaging op morgen te doen plaats hebben, dan zal ik dat voorstel aan het oordeel der Vergadering onderwerpen.

De heer **van Rappard**:
Mijnheer de Voorzitter, dat is afhankelijk van de omstandigheid, of het voornemen bestaat om morgen die verslagen te doen uitbrengen.

De **Voorzitter**:
Ik zal den heer VAN RAPPARD doen opmerken, dat het geene gewoonte bij de Kamer is eene zitting te beleggen, enkel met het doel om verslagen uit te brengen, en dat dus ook thans het voornemen daartoe bij mij niet bestond. Doch daar het der Vergadering thans bekend is dat er verzoekschriften zijn waaromtrent verslag moet worden uitgebragt, zoo vraag ik, of eenig lid der Vergadering ook meent dat het wenschelijk ware morgen die verslagen te doen uitbrengen? Er zou dan kunnen voorgesteld worden om

de bedoelde beraadslaging in die zitting te doen plaats hebben. — Zoo niemand een voorstel in dien zin heeft te doen, dan stel ik nu voor, den dag der beraadslaging over dat onderwerp nader te bepalen, en tevens de verslagen omtrent petitien nader uit te brengen.

Niemand zich daartegen verklarende, wordt dienovereenkomstig besloten en de Vergadering gescheiden.

(*Zitting van den* 6. *Mei.*)

De **Voorzitter:**
Thans open ik de beraadslaging over het onderwerp der bijzondere scholen. Ik zal echter de Vergadering herinneren, dat art. 52 van het Reglement van Orde voorschrijft, dat niemand meer dan twee malen het woord voert over hetzelfde onderwerp. Dit is eene voortzetting der beraadslaging, aangevangen in eene vroegere zitting. Ik meen echter, dat het niet de bedoeling van de Vergadering zal zijn om art. 52 van het Reglement bij deze gelegenheid van toepassing te willen maken ten aanzien van hetgeen gesproken is in de Vergadering van 28 Maart.

De heer **Elout van Soeterwoude:**
Mijnheer de Voorzitter, de zaak, die heden aan de orde van den dag is, zal van verschillende zijden beter dan dit door mij vermag, met naauwgezetheid en zorg behandeld worden. Ik zet gaarne die geruststellende overtuiging voorop, wanneer ik het thans waag eene discussie te openen, waarin ik mij een vroegeren keer niet gemengd heb. Hoezeer de zaak in al haar omvang mij ter harte gaat, wensch ik in de eerste plaats eene poging te doen om de quaestie van vertrouwen, waarop de Minister van Binnenlandsche Zaken bij het einde van zijne rede van 28 Maart wees, af te scheiden van de regtskundige en staatsregtelijke quaestie. Ik geloof, dat het hier niet geldt eene quaestie van vertrouwen. Ik geloof dit, niettegenstaande den vorm van deze verzending — en ofschoon ik aan de gewone verzending zonder bijvoeging de voorkeur zou geven — ofschoon ik meen, dat deze nimmer zal zijn beneden de waardigheid der Kamer en welligt gemakkelijker zal leiden tot gemeen overleg, mag echter in dien vorm niet gezien worden eenig gemis aan vertrouwen. Het geldt hier stelsel tegenover stelsel, meening tegenover meening, en niet een nieuw stelsel, dat nu of gisteren, of sedert 1848 op den voorgrond is gesteld, maar een stelsel, door sommigen mijner vrienden met mij sedert 1838 met eenige warmte en volharding verdedigd. Die lijn voort te zetten, telkens wanneer de behoefte zich daartoe openbaart, kan, naar mijn oordeel, niet beschouwd worden als gebrek van vertrouwen, en ik wenschte juist dit op den voorgrond te stellen. De verdediging van dit stelsel kan gepaard gaan en gaat gepaard met hoogachting en vertrouwen jegens hen, die men, in de eerste plaats, om hun standpunt, van de deugdelijkheid van dat stelsel wil overtuigen.
Wat is dat stelsel?

Waar het onderwijs op de openbare scholen niet kan worden gegeven naar den eisch der onderscheidene gezindheden, biedt de wet van 1806 de gelegenheid aan, om, zonder bezwaar voor de schatkist en onder alle waarborgen van kunde en zedelijkheid, op eigene scholen zoodanige opvoeding te geven als ieder, naar zijne Christelijke overtuiging, noodig acht.

Die vergunning tot oprigting dier scholen kan niet dan om reden van plaatselijke omstandigheden worden geweigerd.

De Regering is geroepen om door hare tusschenkomst voor de handhaving van dat stelsel te waken.

Dat stelsel is onafhankelijk van eenig vooruitzigt op meerdere vrijheid van onderwijs, welke door de Grondwet wordt gewaarborgd, en van de maatregelen, welke dien ten gevolge zijn te verwachten. Het is, geloof ik, gelukt dat stelsel, al zij het ook na langen strijd, voor een groot gedeelte te doen aannemen, en het is van gewigt, ook met het oog op het adres uit Uithuizen, dat aanleiding tot deze discussie heeft gegeven, hiervan acte te nemen.

Over het algemeen erkent men, dat de wet van 1806, niet bij uitzondering alleen, maar in de meest stellige bewoordingen bijzondere scholen der eerste klasse toelaat, aan welke eene ruime mate van onafhankelijkheid is toegekend. Ter handhaving nu van dat gedeelte der wet evenzeer als van elk gedeelte daarvan is art. 21 van die wet geschreven: » De Raadpensionaris stelt vast alle zoodanige nadere reglementen, verordeningen en instructiën, als ter geregelde en krachtdadige invoering dezer Wet in het bijzonder, en ter bevordering van het Lager Schoolwezen en Onderwijs in het algemeen, dienstig en noodig zullen worden geoordeeld." En art. 32 van het reglement *A*, dat volgens art. 21 een deel der wet uitmaakt, zegt: » De Raadpensionaris houdt aan zich, om dit reglement zoodanig te interpreteren, te altereren en te amplieren, als in tijd en wijle noodig en noodzakelijk zal blijken te zijn." Op grond van die bepaling is genomen het besluit van 2 Januarij 1842. Ik treed niet in de beoordeeling van dat besluit, wat de onderdeelen betreft. Ik wijs slechts op de overweging van dat besluit. » Gelet op de bij Ons ingekomen adressen, houdende bezwaren betrekkelijk het lager onderwijs, en willende daaraan te gemoet komen, voor zoo veel zulks behoudens de wettelijke bepalingen kan geschieden, alsmede *allen mogelijken waarborg daarstellen tegen elke met den geest der wet strijdige toepassing, en bepaaldelijk tegen iedere krenking der verschillende gevoelens, waarvan de vrijheid bij de Grondwet is verzekerd.*"

Dit is de toetssteen voor de beslissing, te nemen krachtens art. 6 van het besluit van 2 Januarij 1842, ter uitbreiding van art. 1 van het besluit van 27 Mei 1830.

» Wanneer iemand zich, hetzij aan een stedelijk-, hetzij aan een gemeentebestuur mogt hebben geadresseerd ter verkrijging van vergunning tot oprigting eener lagere school, en dat verzoek niet mogt zijn ingewilligd, zal de adressant zich kunnen wenden tot de Gedeputeerde Staten der provincie, welke alsdan, na het betrokken bestuur te hebben gehoord, naar bevind van zake, de weigering

zullen kunnen handhaven, of wel de oprigting der school zullen kunnen inwilligen.''

Te beoordeelen nu of die toetssteen in het oog wordt gehouden, maatregelen te nemen en voorschriften te geven opdat hiervan niet worde afgeweken, ligt zeker binnen den kring van de bevoegdheid en de pligten der Regering. De aard en omvang dier maatregelen mogen op verschillende wijzen worden ingezien, maar de pligt zelf kan, met het oog op de aangehaalde en andere wets-artikelen, ook afgescheiden van de algemeene vraag, door den geachten spreker uit Maastricht gedaan, of boven de bevoegdheid tot uitvoering der plaatselijke en gewestelijke besturen, niet staat de bevoegdheid van de hooge Regering, van den Koning — beschouwd worden als boven allen twijfel verheven te zijn.

De beschouwing is, ik herhaal het, niet nieuw. In een adres, door twee mijner vrienden met mij in 1844 aan de Staten dezer provincie aangeboden, hebben wij het volgende gezegd:

» De bevoegdheid om scholen van bepaalde gezindten te stichten, erkend zijnde, is de nadere autorisatie van het goedvinden der stedelijke en gewestelijke besturen afhankelijk gemaakt, niet om op nieuw in overweging te brengen wat reeds door de algemeene verordeningen beslist is, maar om te onderzoeken of er bezwaar in de toepassing bestaat. De autorisatie kan worden geweigerd; zoo echter dat niet het vaststellen van *algemeene beginsels*, maar het beoordeelen der *plaatselijke omstandigheden* de taak der plaatselijke overheid is. En gelukkig voorwaar! Immers hoe groot het verschil der meeningen omtrent het onderwijs moge zijn, hieromtrent althans komen zij overeen dat welligt niet ééne aangelegenheid daaraan in belangrijkheid gelijk is, dat welligt niet één onderwerp zoo vele moeijelijke vraagstukken omvat. En het zou aan elk stedelijk bestuur, aan iederen burgemeester ten platten lande, opgelegd worden om hierover, niet naar vaste wets-bepaling, maar overeenkomstig eigen inzigt te beslissen. De afdoening zou bij hooger beroep, overgelaten zijn aan een gewestelijk bestuur, zoodat er in punten van algemeen regt, in de verschillende gewesten, met verbreking der eenheid van den Staat, een verschillend systema zou worden gevolgd. Van overdreven centralisatie zou het Gouvernement de bevolking op zoodanige wijs verlossen, dat het oordeel over de gewigtigste beginselen van het staatsregt en over de dierbaarste vrijheden der ingezetenen aan de zeer uiteenloopende en dikwijls geheel strijdige denkbeelden van plaatselijke en gewestelijke besturen zou worden ondergeschikt. De Regering zou haar invloed prijs geven, in die aangelegenheden, welke boven andere vatbaar zijn om met plaatselijke of provinciale ingenomenheid, ook met betrekking tot het verschil van godsdienstbegrippen, te worden beschouwd.''

Later, in een adres aan den Koning ingediend, door mijn geachten ambtgenoot uit Zwolle (den heer Groen van Prinsterer) en mij in 1846 aangeboden, hebben wij datzelfde stelsel gehuldigd. Wij hebben daarin gezegd: » De ondergeteekenden hadden sedert lang de tusschenkomst van den Minister van Binnenlandsche Zaken verwacht. Zij meenden, dat bij zoodanige miskenning van den geest

der verordening, evenzeer als dagelijks in aangelegenheden van minder belang plaats heeft, eene teregtwijzing van sommige plaatselijke en gewestelijke besturen onvermijdelijk was, dat deze weder behoorden ingelicht te worden omtrent Uwer Majesteits begeerte om, waar geene gewigtige zwarigheden van plaatselijk belang aanwezig zijn in het verleenen van autorisatie, met onbekrompenheid te werk te gaan, en om vooral niet, door uitsluitend datgene, waarvan de vrager afkeerig is, te willen vergunnen, aanleiding te geven tot den schijn als of men met de wenschen en ook met de welgevestigde regten der ingezetenen in het gevoel dier overmagt, den spot zou willen drijven. En nu, Sire, niets blijft den ondergeteekenden over dan Uwer Majesteits persoonlijke tusschenkomst te verzoeken." Die adressen zijn daarop verzonden naar het Departement van Binnenlandsche Zaken, en mij is toen opgedragen geworden persoonlijk met den Minister van Binnenlandsche Zaken daarover te spreken. Toen — ik geloof het te kunnen zeggen, en de Minister zal dit waarschijnlijk in de retroacta bevestigd vinden — toen was er geen twijfel omtrent de bevoegdheid van tusschenkomst, maar alleen omtrent den aard der bijzondere scholen van de eerste klasse, op welke men de bepalingen van het algemeen openbaar onderwijs in al haar omvang en kracht wilde toepassen.

Maar was nu die tusschenkomst, ten gevolge van de door mij aangehaalde bepalingen van de wet en van het reglement van 1806, en als het gevolg van het besluit van 1842, krachtens die wet en dat reglement genomen, noodig en geoorloofd; hoe veel te meer is dan *nu* die tusschenkomst noodig, met het oog op de bepalingen der Grondwet, waarbij zonder twijfel eene veel ruimere beweging, eene veel grootere vrijheid van onderwijs is toegekend; nu vooral moeten met mildheid en onbekrompenheid met het oog op dat grondwettig voorschrift de daarmede niet onvereenigbare gedeelten van de wet worden toegepast. En nu vooral behoort overal waar die toepassing wordt gemist, de Regering te waken. De aanschrijving van den vorigen Minister van Binnenlandsche Zaken was dan ook geheel overeenkomstig met die beschouwing en hetgeen in de jaren 1844, 1846 en 1847 door ons was betoogd; het was, naar mijne bescheidene meening, eene wijze regeringsdaad, die goede vruchten heeft gedragen, en ik zou die vruchten niet gaarne verloren zien gaan. Oordeelt nu de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken die vorm minder goed, acht hij zich, ook met het oog op de Grondwet en de bepaling omtrent de regeling der geheele materie bij de wet, gebonden aan wettelijke vormen, en niet in staat tusschen beide te komen, dan mag dat gevoelen van onmagt niet leiden tot onthouding van regten, door de Grondwet en door de speciale wet gewaarborgd; dan mag, wanneer er heden moet en kan worden geholpen, niet worden gewezen op eene onzekere toekomst. Acht de Minister maatregelen van administratie, ook omdat men zich daartegen zou kunnen verzetten, niet overeenkomstig met zijne zienswijze, dat de Minister dan eene partiele wet voordrage tot uitbreiding van art. 12 van de wet van 1806, en art. 6 van het besluit van 1842, waarbij bepaald worde, dat de

Koning, den Raad van State gehoord, de Hoogstdenzelve onderworpen beslissing van Gedeputeerde Staten hetzij handhaaft, hetzij vernietigt en de vergunning verleent, naar regelen van plaatselijke omstandigheden, bij die wet te bepalen. Mij dunkt, zoodanige wet zal in geenen deele inbreuk maken op de bestaande verordeningen; zoodanige wet zal in geenen deele vooruit loopen op de regeling van het algemeen openbaar onderwijs. Ik zou daarom wenschen, Mijnheer de Voorzitter, dat deze korte herinneringen de welwillende toezegging van den Minister van Binnenlandsche Zaken mogten uitlokken, dat ons weldra zoodanige wet zal worden aangeboden.

De heer **Thorbecke:**

De vorige spreker, Mijnheer de Voorzitter, heeft meerdere vrijheid, dan de Minister van Binnenlandsche Zaken genegen schijnt te geven, verlangd voor de toelating van zoodanige scholen, als de spreker inzonderheid wenscht te zien opgerigt. Niemand zal mij verdenken van partijdigheid voor zoodanige rigting van onderwijs of van scholen als die, waarvan de weigering tot deze discussie aanleiding heeft gegeven. Maar ik ben een vriend van vrijheid; ik ben een vriend van een krachtig algemeen Gouvernement, dat ons in een werkzaam toezigt waarborgen schenke — welke ook de taak zij van ondergeschikte besturen — voor de uitvoering der wet. In dit opzigt en in zooverre ben ik een voorstander van centralisatie, en ik zie, niet zonder eenige voldoening, dat centralisatie nu ook verlangd wordt door hen, die van dat woord een verwijt, een wapen trachten te maken tegen het vorig gouvernement. Tegen het vorig gouvernement, dat centralisatie niet verstond zoo, dat het alle magt, alle bestuur aan zich zou behooren te trekken, maar dat de contrôle van het algemeen bewind de regten, die men uit de wetten ontleent, ook tegen de provinciale, gemeente- en andere besturen, aan welke een deel der uitvoering mogt zijn opgedragen, bescherme.

Thans is de vraag: wat veroorlooft de bestaande wet, de wet van 1806? Ik zal mij bij de weinige woorden, die ik daarover heb te zeggen, met betrekking tot de circulaire van 1849 van den vorigen Minister van Binnenlandsche Zaken — een van de eerste handelingen van zijn bestuur — uitsluitend houden aan die wet.

Ik zal niet spreken van hetgeen de tegenwoordige Grondwet, in verband tot die wet, zou veroorloven. Ik zal niet spreken van de magt, die de Koning heeft uit de provinciale en uit de gemeentewet. Ik zal de wet van 1806 beschouwen als eene speciale wet, als uitsluitend dat onderwerp beheerschende, en ik zal vragen welke magt zij geeft tot verzekering van de regten, welke die wet schenkt? welk het centrale gezag is, dat de Koning uit haar put?

Ik stel eene algemeene aanmerking voorop, Mijnheer de Voorzitter, eene aanmerking om te karakteriseren, hoe ik den aard van de wet van 1806 beschouwd. De wet van 1806 organiseert meer of minder naauwkeurig slechts twee punten: de instelling van schoolopzieners, en de voorwaarden waaraan de onderwijzers van het lager onderwijs hebben te voldoen. Voor het overige is de wet van 1806, zoo ik mij niet bedrieg, enkel eene wet van beginselen,

in dien zin, dat zij doorgaans niet onmiddellijk werkt, maar in hare werking afhankelijk is van nader te stellen regelen.

Welke is de hoofdgedachte van de wet van 1806? Ik geloof niet, dat daarover verschil kan zijn. Die hoofdgedachte is: de bevordering van het lager onderwijs te maken tot een algemeen, tot een nationaal belang; en aldus eene van de gewigtigste vruchten van de groote staatsverandering van het eind der voorgaande eeuw te verzekeren.

Welk aandeel heeft nu, volgens de wet van 1806, het algemeene gouvernement aan die taak, aan de bevordering van dat algemeen belang? Ik kan die vraag ook aldus uitdrukken: Wat kon volgens de wet van 1806 de Raadpensionaris doen?

Volgens den traditionelen uitleg van de wet van 1806, — die mij voorkomt te zijn een eenzijdige, een bekrompen uitleg, — en dien ik den Minister van Binnenlandsche Zaken ons in eene vorige zitting wederom heb hooren voordragen, is die taak van het algemeen gouvernement al zeer gering, om nu niet te zeggen, nietig. Hoe is men, Mijnheer de Voorzitter, tot dien uitleg gekomen? Ik behoef naauwelijks te zeggen, dat ik nu niet, zelfs niet van verre, iemand beschuldig. Hier is verschil over den uitleg van eene wet; ik leg uit op mijne wijze; ik verklaar, hoe de vorige Minister van Binnenlandsche Zaken heeft uitgelegd: ik verklaar mijne gronden en stel die tegenover de redenen, voor den anderen uitleg bijgebragt. Hoe is men tot dien uitleg, die mij toeschijnt eenzijdig te zijn en niet te beantwoorden aan de hoofdgedachte, aan de strekking der wet, gekomen? Die uitleg, zoo ik wel zie, berust hierop, dat men — ik spreek nu van het punt waarmede wij in deze discussie te doen hebben — uitsluitend is blijven hangen aan de letter van art. 12, zeggende: » Geene lagere school zal ergens, onder welken naam ook, mogen bestaan of opgerigt worden, zonder uitdrukkelijke vergunning van het respectief departementaal, landschaps- of gemeentebestuur, na vooraf gevraagde inlichting en bedenkingen van den schoolopziener van het district of de plaatselijke schoolcommissie.”

Men is uitsluitend, zeg ik, blijven hangen aan dit artikel, zamengevoegd met het *tweede* gedeelte van art. 2, dat zegt: » De departementale besturen zorgen, dat door eene onbepaalde toelating van scholen of onderwijzers, vooral ten platten lande, derzelver aantal niet te zeer vermeerdere.” Deze zijn, zoo ik mij niet bedrieg, de gronden van dien uitleg, waarbij men, dunkt mij, de wet in haar geheel niet behoorlijk in aanmerking heeft genomen.

Vooraf deze opmerking, dat art. 12. niet spreekt van bijzondere scholen, maar van lagere scholen in het algemeen, door wien ook opgerigt, door welk bestuur ook, door een openbaar bestuur, door een bijzonder bestuur of door individuën. Dan vraag ik: sluit art. 12, op die wijze zamengevoegd met art. 2, de tusschenkomst, de zorg van het algemeen Bestuur uit? Ik antwoord: in geenen deele. Dit blijkt uit den inhoud van art. 12 zelf, uit het verband van art. 12 met de geheele wet; het blijkt ook uit andere artikelen van diezelfde verordening.

Vooreerts uit art. 12 zelf. Wanneer art. 12 zegt: »geene lagere school zal ergens, onder welken naam ook, mogen bestaan of opgerigt worden, zonder uitdrukkelijke vergunning van het respectief departementaal, landschaps- of gemeente-bestuur," dan rijzen bij ieder uit een zóó beschreven artikel onderscheidene vragen voor de toepassing.

Bij voorbeeld, gemeentebesturen willen scholen oprigten, er is verschil over de toelating tusschen een gemeentebestuur en het departementaal bestuur. Hoe zal, bij zoodanig verschil, worden gehandeld? Volgens het algemeen beginsel, dat bij de staatsregeling van 1805, gelijk bij de reglementen op de departementale en gemeentebesturen van 1805 ten gronde lag, had de Raadpensionaris in zoodanig geval de bevoegdheid tot beslissing.

Voorts brenge men het artikel in verband met andere artikelen van dezelfde wet. Men heeft, — zoo ik mij niet bedrieg, en ik heb daarvoor ook in de rede, die de Minister in eene vorige zitting heeft uitgesproken, het bewijs, — altoos, zoo als ik de eer had zoo even te doen opmerken, art. 12 inzonderheid in verband beschouwd met het tweede gedeelte van art. 2 van de wet. Ik meen dat art. 12 in de eerste plaats en bovenal in verband moet worden beschouwd met het eerste gedeelte van art. 2, en wat zegt dat eerste gedeelte?

»De Departementale Besturen zorgen, dat alomme, zooveel mogelijk, binnen hun Departement gelegenheid voorhanden zij, om de jeugd *behoorlijk* onderwijs te doen erlangen."

Welnu, indien de departementale besturen in dien pligt te kort schieten, indien zij niet behoorlijk bevorderen, indien zij uit kortzigtigheid, uit vooringenomenheid, uit partijdigheid weren, waar een gemeentebestuur, waar eenig ander collegie, waar bijzondere personen bereid zijn scholen op te rigten, voldoen zij dan aan den pligt, hun bij art. 2 opgedragen? Gewis neen, en in dat geval, indien zij daar, waar zij moesten bevorderen, tegengaan, welke is dan de pligt van het algemeen bestuur? Dat zegt, dunkt mij, de hoofdgedachte van de wet; dat zegt de aard van de zaak, dat zegt art. 1 der wet met zoovele woorden. De hoofdgedachte van de wet is: bevordering van het lager onderwijs, als een algemeen, nationaal belang. De aard der zaak: het is eene algemeene wet, waarvan de uitvoering wel is opgedragen aan de departementale en gemeentebesturen, maar niet uitsluitend, in de eerste plaats zelfs, gelijk de uitvoering van alle wetten, aan den Raadpensionaris. Art. 1 zegt dan ook: »Het bijzonder opzigt over den staat en de inrigting der lagere scholen, alsmede over geheel het lager onderwijs, is, *onder het oppertoezigt van den Raadpensionaris*, of van den Secretaris van Staat voor de Binnenlandsche Zaken namens denzelven, en onder toevoorzigt van het departementaal- en landschapsbestuur, alomme in dit Gemeenebest opgedragen aan personen, onder den naam van schoolopzieners."

In de eerste plaats alzoo het oppertoezigt van den Raadpensionaris. Ik heb mij niet durven voorstellen, Mijnheer de Voorzitter, dat dat oppertoezigt van het Hoofd van den Staat alleen was zien,

kijken, maar dat het insloot *handelen*, indien door de ondergeschikte autoriteiten, met de uitvoering belast, niet naar behooren in zoo een gewigtig onderwerp werd gehandeld. Derhalve geheel daargelaten het gezigtspunt, dat in de laatste jaren meer bijzonder op den voorgrond is gebragt, een gezigtspunt, waaraan ik uitnemend veel hecht, het regt namelijk van bijzondere personen om scholen op te rigten; naar mijn inzien, Mijnheer de Voorzitter, *het eenige middel* om te voorzien in de leemten, die het openbaar onderwijs overal en ten allen tijde zal laten —; daargelaten dat regt van de individus om scholen op te rigten, een regt, dat in de wetgeving van 1806 niet met zoo vele woorden, maar ingewikkeld wordt erkend; daargelaten de waarborging van dat regt, moet het Gouvernement, de Raadpensionaris voor de bevordering van het onderwijs als een algemeen belang, dáár zorgen, waar niet behoorlijk volgens de voorschriften der wet gezorgd wordt door de departementale en gemeentebesturen, of verschil tusschen hen te dien aanzien bestaat. En te dien einde geeft de wet — eene wet van beginselen — aan den Raadpensionaris in den ruimsten omvang de magt om zoodanige tusschenkomst niet alleen uit te oefenen bij bepaalde gelegenheden, telkens wanneer hij het noodig acht, maar om die tusschenkomst te organiseren. In zóó ruimen omvang, als waarin de ontwikkeling en uitvoering eener wet aan eenig landsbestuur immer is toevertrouwd. Dat geschiedt bij art. 21: »De »Raadpensionaris stelt vast alle zoodanige reglementen, verordenin»gen en instructiën, als ter geregelde en krachtdadige invoering »dezer wet in het bijzonder, en ter bevordering van het lager »schoolwezen en onderwijs in het algemeen, dienstig en noodig »zullen worden geoordeeld.''

Eene magt zoo sterk, dat ik zeer twijfel of onder de tegenwoordige Grondwet, onder de heerschappij onzer begrippen van wetgeving, aan het uitvoerend gezag eene gelijke magt zou worden opgedragen. Maar eene magt, die bestaat, die bij het algemeen gouvernement berust, en waarvan de uitoefening *pligt* is voor het gouvernement, zoolang deze wet in wezen is.

Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, waarom ik gemeend heb, en nog meen, dat de Koning, die, mijns inziens, kan doen hetgeen de Raadpensionaris zou hebben kunnen en moeten doen, dat de Koning kan, dat Hij moet toezien, dat voor de bevordering van het lager onderwijs als algemeen belang, voor het behoorlijk genot van dat onderwijs, voor het instellen van gelegenheden tot dat genot, gezorgd worde dáár, waar de zorg van de departementale en gemeentebesturen, die de gewone en dagelijksche uitvoerders der wet zijn, niet toereikt of gebrekkig is.

Ziedaar tevens, waarom ik gemeend heb aan de Gedeputeerde Staten in 1849 te kunnen rigten deze eenvoudige, en zoo mij nu nog voorkomt, geenszins onbescheidene, geenszins dreigende, maar heilzame, op de wet gegronde woorden: »Niet zonder grond zou kunnen worden beweerd, dat de uitvoerende magt, ten deze aan die besturen toegekend, uit den aard der zaak ondergeschikt is aan de algemeene uitvoerende magt, en dat derhalve door den Koning

zou kunnen worden bepaald, dat, bij weigering van eenig provinciaal bestuur, om de magtiging tot oprigting eener school te verleenen, hooger beroep op Hem zal worden toegestaan."

De heer **van der Brugghen:**
Mijnheer de Voorzitter, de geachte spreker uit Maastricht (de heer Thorbecke) heeft door een uitnemend betoog mij geheel ontnomen, hetgeen ik in deze vergadering had in het midden willen brengen, en hij heeft dit veel beter in het midden gebragt dan ik het had kunnen doen. Die geachte spreker heeft dit zijn uitnemend betoog laten voorafgaan door eene praecaverende formule. Hij heeft van zich af willen werpen allen schijn van partijdigheid voor die soort van bijzondere scholen, welke voornamelijk het onderwerp zijn van deze discussie. Van mijne zijde, acte nemende van die verklaring van dien geachten spreker, acht ik het noodig de volgende praecaverende formule te stellen: wanneer ik mij geheel vereenig met het betoog, dat zoo even door dien spreker is geleverd, dan is het alléén het belang van die bijzondere soort van bijzondere scholen, dat mij daartoe leidt. Ook ik verlang vrijheid voor allen; ook ik wensch, dat Mahomedanen en Turken, die hier eene school voor hunne bijzondere godsdienstige rigting zouden wenschen op te rigten, tot die oprigting de mogelijkheid mogten bezitten. Maar dat is de vraag thans niet. Het geldt hier alleen bijzondere scholen der eerste klasse, met het bepaalde doel om kinderen op te leiden en op te voeden naar welbekende Christelijke geloofsbegrippen der ouders. Daarom is het voornamelijk te doen. En nu herhaal ik deze praecaverende formule, dat er voor mij geen ander oogmerk bestaat dan het aangeduide, om mij te leiden tot het geheel aankleven van het uitnemend betoog, door den geachten spreker zoo even gegeven. Ik wensch alleen daarbij nog enkele gezigtspunten te volgen, of liever een klemtoon te leggen op sommige van de argumenten, door dien geachten spreker gebezigd.

Met zeer veel kracht is het volgende punt vooral aangetoond door den geachten spreker uit Maastricht, dat het ongerijmd is aan de eene zijde te stellen, dat de mogelijkheid bestaat, dat de departementale of gemeentebesturen niet vervulden de verpligting, hun bij de wet van 1806 opgelegd, ten aanzien der oprigting van scholen, hetzij uit kortzigtigheid, hetzij uit partijdigheid, hetzij uit vooringenomenheid. En niemand is er gewis in de Vergadering, die deze mogelijkheid niet zou willen aannemen, dat het geval kan bestaan, dat de gemeentebesturen of de provinciale besturen en Gedeputeerde Staten werkelijk hunne verpligtingen niet genoeg inzien, uit gebrek aan doorzigt, uit vooringenomenheid, uit partijdigheid. Wanneer nu die mogelijkheid gesteld is, is het dan niet even zoo ongerijmd aan de andere zijde, dat in een land, dat door wetten geregeerd wordt, waar een gezag is dat, niet centraliseert, maar als hoogst gezag, Souverein gezag is om eene impulsie te geven aan de geheele Staats-inrigting, en te zorgen dat elk zich houde binnen de verpligtingen en binnen de regten, hem door de Staats-inrigting aangewezen; dat zoo iets zou kunnen geschieden, dat zulk eene

miskenning van de pligten van gemeente- en provinciale besturen zou kunnen plaats hebben, en dat daaraan volstrekt niets zou te doen zijn, dat daartoe geene middelen zouden bestaan, dat juist alleen dat onderwerp onttrokken zou zijn aan de algemeene beginselen van staatsregt, welke aan het hoogst gezag de bevoegdheid opleggen tusschen beide te treden, waar regten willekeurig worden gekrenkt, te zorgen dat de wet gehandhaafd worde? Daarin bestaat immers juist de hooge roeping van het hoogste gezag in den Staat. — En nu die bevoegdheid, die roeping, zij is wel uitdrukkelijk bij art. 1 van de wet van 1806, onder den naam van oppertoezigt, aan den Raadpensionaris opgedragen en van hem overgegaan op allen, die successivelijk het hoogste gezag in den Staat der Nederlanden bekleed hebben.

Wat heeft men gedaan, Mijnheer de President, om die ongerijmdheid weg te nemen, die men wel gevoeld had? Dit brengt mij tot de rede door den geachten afgevaardigde uit Utrecht, den heer VAN GOLTSTEIN, omtrent dit onderwerp vroeger uitgesproken en de meening, reeds herhaaldelijk door hem op den voorgrond gesteld, dat de waarborg tegen die ongerijmdheid dáárin gelegen is, dat de besluiten omtrent de oprigting van scholen door gemeentebesturen, worden genomen door den Raad, en dat die Raad onderworpen is aan herkiezing; dat dus, wanneer de ingezetenen niet tevreden zijn over het gedrag van den Raad, het, ook in dit opzigt, hun vrijstaat om niet te herkiezen den Raad, die zich aan zoodanig pligtverzuim heeft schuldig gemaakt. Ik meen, Mijnheer de President, dat dit geen waarborg is, die genoegzaam kan werken tegen de miskenning van opgelegde pligten van dezen aard, door gemeentebesturen of door Provinciale Staten, vooral door Gedeputeerde Staten, want die zijn ook geroepen om de wet toe te passen, bepaaldelijk door het besluit van 1830 en het daarop gevolgde besluit van 1842. Die zijn als hoogste autoriteit aangewezen om de wet behoorlijk uit te voeren, en die zijn niet aan die gemeentelijke herkiezing onderworpen. Ook tegen hunne miskenning van de regten behooren waarborgen te zijn in de actie van het hoog bestuur, en die waarborgen, Mijnheer de President, zij worden meer dan in eenig ander onderwerp door het gewigt der zaak geboden. Daar is evenwel eene bedenking die, tegen het stelsel, ik herhaal het, zoo uitnemend door den afgevaardigde uit Maastricht ontwikkeld, telkens weder wordt ingebragt en ook in deze Kamer meermalen is vernomen. Men zegt, dat al het betoogde waar heeft kunnen zijn en waar geweest is vóór de Grondwet van 1848, maar dat die Grondwet, bij artikel 194, eene verandering in die orde van zaken gebragt heeft. Ik doe opmerken, Mijnheer de President, dat vooreerst artikel 3 van de additionele artikelen der Grondwet wel uitdrukkelijk heeft gehandhaafd alle wetten, welke toen nog verbindend waren en welke nog niet door andere waren vervangen. Dat artikel zegt: » Alle op het oogenblik der afkondiging van de veranderingen in de Grondwet verbindende wetten, reglementen en besluiten worden gehandhaafd, tot dat zij achtereenvolgens door andere worden vervangen.'' Derhalve ook de wet van

1806, regelende het geheele onderwerp van het lager onderwijs, is, met al de bepalingen en reglementen, die daartoe behooren, bij dat art. 3 gehandhaafd. Nu weet ik wel, Mijnheer de President, dat over de interpretatie van dat artikel verschil bestaat en dat erkend moet worden, dat zoodanige wetten, welke lijnregt strijdig zijn met de bepalingen van de nieuwe Grondwet, moeten geacht worden, volgens algemeen erkende regtsbeginselen, door de Grondwet van 1848 te zijn geabrogeerd; het is immers niet denkbaar, dat bij die Grondwet van 1848 vastgestelde regelen van staatsbestuur, welke de algeheele norma zullen zijn omtrent eenig onderwerp, zouden kunnen worden buiten werking gesteld door vroegere bepalingen, welke daarmede lijnregt in strijd zouden wezen, maar ook alleen omtrent die wettelijke bepalingen, welke *lijnregt in strijd* zijn, kan dit worden toegegeven. En wanneer ik dat zeg, is dat geen subjectief gevoelen, maar het is eene meening, door geachte leden dezer Vergadering, thans ook hier tegenwoordig, met kracht en klem verdedigd tegen eene meening van de Regering zelve, vroeger kenbaar gemaakt, welke van oordeel was, dat art. 3 in dien zin moest opgevat worden, dat ook lijnregt met de tegenwoordige Grondwet strijdige bepalingen van vroeger bestaande verordeningen, toch moesten blijven gelden, zoolang zij niet vervangen waren. Daartegen heeft men de meening doen gelden, die de juiste is, dat bepalingen, lijnregt strijdig met de tegenwoordige Grondwet, geacht moeten worden te zijn geabrogeerd. Maar nu is dit de vraag: is in de wet van 1806 haar beginsel, hetwelk daarin uitdrukkelijk uitgesproken is, de opdragt aan het hooger gezag van de handhaving van al hare bepalingen, ook die omtrent het regt van oprigting van scholen, lijnregt strijdig met art. 194 der Grondwet? Ik meen dat eene eenvoudige inzage daarvan de overtuiging moet geven, dat dit geenszins het geval is. Dat artikel zegt: »Het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regering." Ziedaar met andere woorden, en behoudens de wijzigingen, daarin te brengen door de na te noemen wet, het beginsel daargesteld, dat in art. 1 van de wet van 1806 gevonden wordt. Hier wordt het oppertoezigt over het onderwijs, behoudens de bepalingen, ik zeg het nog eens, die nader bij de wet zullen gemaakt worden, opgedragen, gelijk in de wet van 1806 aan den Raadpensionaris, aan de Regering, zoo hier aan de *aanhoudende zorg* der Regering. En ziedaar dus reeds het regt van toezigt, van zorg dat de wet gehandhaafd worde; ziedaar dat regt en die verpligting, door art. 194 aan de Regering opgedragen, en wel ver van strijdig te zijn met de wet van 1806, bevat art. 194 derhalve eene bevestiging van de beginselen, in de wet van 1806 nedergelegd. Nu komt de 2de paragraaph van art. 194: »De inrigting van het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, door de wet geregeld." Wat wil dat zeggen? Mijnheer de President, kan dat willen zeggen, dat van het oogenblik af van de afkondiging der Grondwet, het geheele oppertoezigt over de uitvoering van de wet van 1806, de geheele uitvoering en de handhaving van de uitvoering dier wet is overgegaan van het hoog be-

stuur, van de hooge regering, op de wetgevende magt? dat al de zorgen, die behooren tot dat hoog bestuur, nu van dit oogenblik af, het onderwerp zullen moeten uitmaken van wetsbepaling?

De practijk heeft het tegendeel bewezen, want de Koning heeft, van de uitvoering der Grondwet af, het oppertoezigt over het onderwijs aan zich gehouden, en hij heeft gedaan wat door hem, volgens de wet van 1806, als tot dat oppertoezigt behoorende, moest gedaan worden. De Koning heeft bijv. de schoolopzieners benoemd; dat reeds is een bewijs dat het oppertoezigt over en de zorg voor de rigtige uitvoering der wet bij Hem is verbleven.

Welke is derhalve de ware zin van het tweede lid van art. 194 der Grondwet? Geen andere dan deze: dat dit onderwerp zal moeten worden *geregeld* in zijn geheel door eene nieuwe wet, welke wet wij nog altijd wachtende zijn, en die misschien ter zijner tijd, vroeger of later, komen zal. Geenszins heeft het in de bedoeling van den grondwetgever gelegen om het geheele oppertoezigt over de geheele handhaving van de wet van 1806 op te dragen aan de wet, in plaats van aan het uitvoerend gezag. Art. 194 der Grondwet is dus geenszins in strijd met die wet van 1806, en deze, met hare beginselen en haar ganschen aankleve is niet in strijd met de bepaling van art. 194. Derhalve, volgens het derde additionele artikel der Grondwet, is de Regering niet alleen bevoegd, maar verpligt te zorgen, voor de handhaving der regten, bij de wet van 1806 toegekend, en een dier onmiskenbaarste en dierbaarste regten is dat, hetwelk bij haar verzekerd is, om bijzondere scholen van de eerste klasse op te kunnen rigten.

Te regt is wel is waar door den spreker uit Maastricht opgemerkt, dat het regt van oprigting van zulke scholen niet *uitdrukkelijk* bij de wet van 1806 toegestaan wordt; maar bij haar reglement erkent zij het *wettig bestaan* van bijzondere scholen der eerste klasse, door bijzondere personen alléén of in vereeniging met elkander opgerigt. Dat feit dier erkenning brengt mede, dat er zulke bijzondere personen zijn en *mogen* zijn: en daar nu hier geene restrictiën omtrent de hoedanigheid dier personen worden gemaakt, dat derhalve *alle* bijzondere personen het regt hebben zich te associeren tot het oprigten van eene bijzondere school; en de eenige voorwaarde, waarvan de uitoefening van dat regt afhankelijk kan worden gemaakt, ligt in de bepaling van art. 2 der wet van 1806. Die bepaling geeft gewis bevoegdheid om afwijzend te beschikken op het verzoek tot uitoefening van het regt tot oprigting eener bijzondere school, maar *niet*, omdat de rigting van die school niet bevalt aan de Gedeputeerde Staten; *niet* omdat men meent dat daarin eene godsdienstige rigting wordt gevolgd, die zij niet voor de ware of goede houden. Dat mag geene reden tot weigering zijn, omdat zij niet bevoegd zijn om over het al of niet deugdelijke in godsdienstige rigtingen te oordeelen. Maar er moet worden toegezien dat door eene *onbepaalde* oprigting van scholen het aantal niet te zeer toeneme. Daartoe strekt in de eerste plaats de kennisneming van gemeentebestuur en Gedeputeerde Staten, die daaromtrent beslissen moeten in verband met de locale omstandigheden.

Maar wanneer zij zich nu, bij deze kennisneming, door daaraan vreemde motiven laten leiden, dan wordt in dezelfde wet het oppertoezigt opgedragen aan het hooger gezag, dat bij art. 194 der Grondwet niet wordt opgeheven, maar bevestigd en versterkt, opdat de regten, bij de wet verleend, niet om ongeoorloofde redenen mogen worden onthouden.

Het is vooral uit dien hoofde, dat ik mijne adhaesie niet kan geven aan de inlichtingen, door den Minister verstrekt, en daarom zoude ik zeer wenschen, dat de Minister ons de verzekering mogt kunnen geven, dat de stelling, door hem bij zijn inlichtingen vooropgezet, niet meer zoo onvoorwaardelijk wordt aangekleefd, dat hij mogt kunnen erkennen, dat er hier werkelijk regten zijn verleend, wier handhaving pligten aan de Regering oplegt.

Maar indien de Regering bij haar gevoelen volhardt, en meent dat er geen termen zijn om, bij miskenning dier regten door gemeentebesturen of Provinciale Staten, tusschen beide te treden, ja in dat geval, zoude ik het zeer wenschelijk achten, dat, in afwachting van de wet, welke ons beloofd wordt, door de Regering althans door partiële wettelijke maatregelen aan den tegenwoordigen achterlijken stand van zaken een einde wierd gemaakt.

De heer **Sleeswijk Vening**:

Mijnheer de Voorzitter! Er is tot dusverre alleen gesproken in den geest der gedane interpellatie. Het komt mij echter voor, dat de zaak ook van eene andere zijde kan worden beschouwd. Het komt hier slechts aan op de uitlegging van de wet van 1806 en de daartoe behoorende reglementen.

De geachte spreker uit Maastricht heeft melding gemaakt van eene traditionele uitlegging. In het algemeen respecteer ik gaarne eene traditionele uitlegging, want hoe nader men staat bij de ontwerpers van de wet, des te meer kans is er dat de wet goed worde uitgevoerd. Maar er zijn hier, in het gegeven geval, nog vele bijzondere reglementen aan te halen, waaruit blijkt, hoedanig de bedoeling was van de wet van 1806. Immers reeds in het jaar 1807 zijn er gevolgd de huishoudelijke schoolreglementen voor de departementen. Het maken van die reglementen werd uitdrukkelijk bij art. 20 van de wet van 1806 voorgeschreven. Een ontwerp daarvan zou worden geleverd door de departementale commissiën van onderwijs, om met overleg van den Minister van Binnenlandsche Zaken door de departementale besturen te worden gearresteerd. De huishoudelijke departementale reglementen nu verklaren min of meer nader welke de bedoeling was van de wet van 1806. In het algemeen zijn die reglementen niet gunstig aan de oprigting van andere dan openbare scholen. Bijzonder zegt het reglement voor de provincie Friesland in art. 13 onder lit. *b*, ten einde door eene onbepaalde toelating van scholen of onderwijzers derzelver getal niet te zeer toeneme, » in vlekken, dorpen of gehuchten zal geene lagere school buiten de vastgestelde mogen bestaan of opgerigt worden, zonder dat uit de deswege gevraagde en ingediende inlichting en bedenkingen van den schoolopziener van het district zal gebleken

zijn, dat de oprigting van eene nieuwe school noodzakelijk zij, of de admissie van een anderen onderwijzer nuttig kan zijn; zullende in het laatste geval die admissie slechts voor een bepaalden tijd verleend worden."

De bepaling van dien tijd doet, naar het mij voorkomt, nader uitkomen de bedoeling des wetgevers in den jare 1806. De meening overigens, welke de Regering nu heeft voorgestaan, is ook voorgestaan door de Regering tijdens het Koninklijk besluit van den jare 1842; immers werd in de circulaire, waarbij dat besluit van 1842 werd toegezonden aan heeren Gedeputeerde Staten, dit gezegd: » dat, ofschoon de wijze van toepassing der bestaande verordeningen op het lager onderwijs, waarover men vermeende zich te moeten beklagen, de aanleiding tot het ontrusten der gemoederen had gegeven, de adressanten echter niet slechts bedoelden, om daaromtrent voor het vervolg genoegzame waarborgen te verkrijgen, maar dat hun verlangen zich uitstrekte tot eene afscheiding der gemengde scholen in verschillende scholen van bepaalde godsdienstige gezindten, of wel tot het verkrijgen van vrijheid om zoodanige scholen zonder eenige voorafgaande autorisatie te mogen oprigten, door welk een of ander eene geheele verandering in de bij de wet vastgestelde grondbeginselen, waarop thans het lager onderwijs hier te lande is gevestigd, zoude worden te weeg gebragt." En die circulaire eindigt met eene te-kennen-geving, welke ook, zoo ik meen, door den Minister van Binnenlandsche Zaken bij dit onderwerp is in het midden gebragt, dat, namelijk, wanneer het besluit de moeijelijkheden niet mogt wegnemen, alsdan slechts zoude overblijven te overwegen, in hoeverre er termen zouden zijn om de zaak te maken tot een punt van beraadslaging bij de wetgevende magt.

Ook in den jare 1842 alzoo, stond men nog die beginselen voor, welke in den jare 1807 in de huishoudelijke reglementen zoo duidelijk zijn verkondigd geworden. Het is volgens die huishoudelijke reglementen de vraag naar eene individuele behoefte van eene gemeente, of er eene school noodig zij of niet. Het komt mij voor, dat het eene vraag is, die *niet* behoort tot het algemeen belang, het is nog veel minder de vraag naar strijd met eene wet, immers de wet zelve met de krachtens die wet gearresteerde reglementen, met reglementen die nevens en tevens met de wet bestaan, zeggen het, dat er toestemming noodig is van de daar genoemde bevoegde magt.

De heer **van Goltstein**:

Ik wensch, Mijne Heeren, eenige weinige opmerkingen te dezer zake in het midden te brengen.

De eerste opmerking is deze: wij zijn in eene beraadslaging gewikkeld, waarvan geene uitkomst hoegenaamd te wachten is. De Regering heeft duidelijk te kennen gegeven, wat haar denkbeeld was ten aanzien van de verklaring van de wet van 1806, en, welke redeneringen men nu ook moge te berde brengen, welke individuele gevoelens hier mogen geopenbaard worden, het is niet te denken, dat zij tot eenige uitkomst hoegenaamd zouden kunnen leiden. De eenige uitkomst, welke hier te vinden is, ligt in den

weg, die reeds bij eene vroegere gelegenheid door mij is aangewezen, deze namelijk: het doen van een voorstel tot verandering van de bestaande wetgeving.

De tweede opmerking is deze: het doel, waarnaar men streeft, is blijkbaar geen ander dan dit, om de vrijzinnige bepalingen van de Grondwet thans ten uitvoer te doen leggen bij de toepassing van de wet van 1806. Maar dit wenschende, verlangt men eene onmogelijkheid: de Grondwet en de wet van 1806 gaan toch van tegenovergestelde beginselen uit. De wet van 1806 onderwerpt de oprigting van bijzondere scholen aan de vergunning van de overheid, de Grondwet laat de oprigting van die scholen geheel vrij; het is dus niet mogelijk van die twee verschillende tegenover elkander geplaatste beginselen gelijkheid in werking te verkrijgen. Het is ook onmogelijk, omdat bij de Grondwet ten aanzien van die gegevene vrijheid eene voorwaarde is gesteld, welke moet vervuld worden, alvorens die vrijheid kan worden geschonken. Er staat op den voorgrond, dat er moet gezorgd worden van overheidswege voor een voldoend lager onderwijs, en eerst wanneer die voorwaarde vervuld zal zijn, kan er gedacht worden aan de vrijgevigheid, welke men thans zou willen doen heerschen, thans nu nog eene wet van kracht is, die tot stand werd gebragt, vóór dat aan die voorwaarde was gedacht.

Het is bekend, dat zich bij de bepaling van die vrijheid van onderwijs in de Grondwet zeer vele moeijelijkheden hebben voorgedaan, dat men daartoe niet is overgegaan dan na het vaststellen van verschillende voorwaarden, die in art. 194 van de Grondwet te vinden zijn; en daarbij is men zelfs zóó ver gegaan, dat herhaaldelijk in de met de Regering gewisselde schrifturen, en nog laatstelijk bij de beraadslagingen van de dubbele Kamer der Staten-Generaal, de verzekering van regeringswege is verkregen, — toen bij monde van den toenmaligen Minister van Justitie geuit — dat de wet van 1806 zou gehandhaafd worden, tot dat zij zou worden vervangen door eene andere bijzondere wet over dit onderwerp.

Eene derde opmerking is deze. Men heeft veel gesproken, en ik heb dit in het bijzonder met belangstelling aangehoord van de zijde van den geachten afgevaardigde uit Maastricht (den heer Thorbecke), over den geest van de wet, over de hoofdgedachte, welke den wetgever bezielde: bevordering van het lager onderwijs namelijk. Naar mate men vermeende doorgedrongen te zijn in den geest van den wetgever, wilde men de bepalingen der wet zelve gaan uitleggen en verklaren; maar een andere weg schijnt mij toe veiliger te zijn. Het komt mij veiliger voor dat men eerst de letter van de wet raadplege, en wanneer de verklaring van de wet zelve onduidelijk is, dat men dan eerst overga, om met ter-zijdestelling van die verklaring, den geest der wet te raadplegen, en niet de duidelijke letter der wet te onderwerpen aan den geest van den wetgever, dien men vermeent te kunnen opsporen. Een veiliger weg is de uitdrukkingen, welke in de wet zelve duidelijk staan opgeteekend, zoo te nemen als zij daar gevonden worden, zonder zich te begeven in zoodanige beschouwingen, als welke veelal van den waren

weg afleiden. En nu kan er, naar mijn inzien, geene tweeledige verklaring worden gegeven aan art. 12 der wet van 1806. Dat artikel is zoo duidelijk, dat daarop niets valt af te dingen: » Geene lagere school zal ergens, onder welken naam ook, mogen bestaan of opgerigt worden, zonder uitdrukkelijke vergunning van het respectief departementaal, landschaps- of gemeentebestuur, na vooraf gevraagde inlichting en bedenkingen van den schoolopziener van het district of de plaatselijke schoolcommissie." Hier heeft de wetgever zijn gevoelen dus duidelijk uitgedrukt, en bepaald wat er gevorderd wordt, ten einde tot de oprigting van eene school te kunnen overgaan. Men kan dan ook tot geene andere verklaring komen, dan door uit den vermeenden geest, die den wetgever bezielde, af te leiden, dat hier nog eene toevoeging aan dit artikel zou moeten geschieden, namelijk, dat dit alles zou onderworpen zijn aan de latere goedkeuring of beslissing van het opperbestuur. Dat artikel staat in verband met art. 2 in deszelfs geheel, dit wil ik gaarne erkennen. Dat artikel luidt: » De departementale besturen zorgen, dat alomme, zooveel mogelijk, binnen hun departement gelegenheid voorhanden zij, om de jeugd behoorlijk onderwijs te doen erlangen; maar dat echter door eene onbepaalde toelating van scholen of onderwijzers, vooral ten platten lande, derzelver aantal niet te zeer vermeerdere!" Men wilde namelijk zorg dragen, dat het onderwijs behoorlijk wierd verzekerd, en dat niet door een al te groot aantal scholen de mogelijkheid werd benomen dat het onderwijs op eene voldoende wijze zou kunnen worden gegeven. Daaraan nu wordt niet te kort gedaan door hetgeen in art. 1 wordt aangetroffen, en het is bekend, dat dit het eenige artikel is, hetwelk door dien geachten afgevaardigde is aangehaald geworden uit de wet zelve, waaruit bij gevolgtrekking zou kunnen worden afgeleid, dat hier inderdaad de beslissing van het opperbestuur zou worden vereischt. Maar dit artikel spreekt alleen van het bijzonder opzigt over den staat en de inrigting der lagere scholen, en maakt van dit bijzonder punt, de oprigting, namelijk van de scholen, geene melding, zoodat dit artikel, naar het mij voorkomt, hier niet in aanmerking kan komen.

Ik heb verder door eenige andere sprekers hooren wijzen op art. 21 van de wet van 1806, en ook op art. 32 van het reglement, dat daarbij is gevoegd, en waarin staat dat de Raadpensionaris de bevoegdheid heeft om nadere verordeningen over dit wets-ontwerp vast te stellen, of wel om dat reglement te interpreteren, te altereren en te amplieren. Maar ook deze opmerking kan, dunkt mij, weinig afdoen. Het was toen eene bepaalde opdragt van de magt, aan den Raadpensionaris gegeven, om algemeene verordeningen betrekkelijk het lager onderwijs vast te stellen. Maar die opdragt van magt, welke toen aan de hoogste overheid werd toevertrouwd, is thans vervallen; nu de Grondwet te dien aanzien de bepaling vervat, dat de wetgevende magt alleen bevoegd is om algemeene verordeningen betrekkelijk dit onderwerp vast te stellen. In allen geval kan men daaruit niets afleiden ten aanzien van eene bijzondere bepaling, welke in deze wet wordt aangetroffen, en ten aan-

zien van welke de tusschenkomst van het opperbestuur zou worden gevorderd. Die bepaling heeft betrekking tot een geheel ander onderwerp, het maken namelijk van algemeene verordeningen. En wanneer men vraagt, wie thans de bevoegde magt is, om zoodanige verordeningen betrekkelijk het onderwijs vast te stellen, dan behoeft men slechts art. 194 van de Grondwet in te zien, en het zal niet twijfelachtig voorkomen, dat die bepaling der Grondwet deze verordeningen in zooverre van kracht beroofd heeft, dat thans de wetgevende magt in de plaats dier eerst bevoegde magt is getreden.

De slotsom van deze mijne opmerking is, dat de wet zoo duidelijk is, dat zij geene tweeledige verklaring toelaat, en dat, wanneer de wetgever duidelijk zijne meening heeft te kennen gegeven, men dan niet behoeft over te gaan om den geest der wet op te sporen, ten einde daaraan vervolgens de verklaring zelve, die in duidelijke bewoordingen is vervat, ter toetse te brengen.

De heer **de Kempenaer:**

Ik wensch aan hetgeen door den laatsten redenaar is in het midden gebragt iets toe te voegen. Ik meen dat zijne beschouwingen volkomen juist zijn. Het is mij uit de beraadslaging, tot nu toe gevoerd, gebleken, dat het hier vooral, zoo niet uitsluitend, aankomt op het regt verstand der wet van 1806. Om die wet wel te begrijpen, moet men haar op zich zelve beschouwen; zich vrij maken van de denkbeelden, van de beginselen, van de wenschen van den dag, en zich verplaatsen in het tijdstip, toen die wet werd uitgevaardigd. Ik ben van oordeel, dat er groot verschil bestaat tusschen de begrippen van toen, en de begrippen van heden; en dat men daarom groote verwarring sticht, wanneer men het hnidige overbrengt op dien verleden tijd. Die wet moet derhalve uit zich zelve worden verklaard en de toepassing daarnaar geregeld. Mij komt het voor, dat de redenaar, die straks in eene ontwikkeling van de beginselen en de strekking dezer wet is getreden, die niet genoeg in het oog heeft gehouden; ten minste de bepalingen der wet schijnen mij, met den vorigen spreker, volkomen duidelijk toe, en ik kan daarom tot geen ander besluit komen, dan waartoe hij is geraakt. Vergunt mij, dat ik uw oog vestige op enkele bepalingen dier wet.

Het eerste artikel luidt: »Het bijzonder opzigt over den *staat* en de *inrigting der Lagere Scholen*, alsmede over *geheel het Lager Onderwijs*, is, onder het oppertoezigt van den Raadpensionaris, of van den Secretaris van Staat voor de Binnenlandsche Zaken namens denzelven, en onder toevoorzigt van het departementaal en landschaps-bestuur, alomme in dit gemeenebest, opgedragen aan personen, onder den naam van schoolopzieners, welke (waar zulks vereischt wordt) dit opzigt oefenen onder medewerking van of gecombineerd met andere personen en commissiën of collegiën, naar den aard der scholen."

Ziedaar een bepaald voorschrift. Men dient dat voorschrift op zich zelf te nemen, naar de letter op te vatten. Men moet er niets uit weglaten, men moet er ook niets invoegen, anders verminkt

men deze bepaling. En welke is nu de beschikking? Aan zekere soort van personen, schoolopzieners genaamd, wordt zekere uitoefening opgedragen. Die uitoefening zal plaats vinden, onder het bijzonder toezigt van den Raadpensionaris; en nu is het voorwerp van de bemoeijingen, aan die personen, onder dat oppertoezigt opgedragen, uitgedrukt in deze woorden: » het opzigt over den staat en de inrigting der lagere scholen, alsmede over geheel het lager onderwijs.'' Dus, alleen de inrigting der lagere scholen, de staat der lagere scholen, het lager onderwijs in die scholen te geven.

Maar nu de daarstelling van de scholen zelve? Dat staat in dit artikel niet genoemd. Hetgeen hier dus niet genoemd is, is daarvan uitgesloten; en dat het er opzettelijk aan is onttrokken, blijkt uit het onmiddellijk volgende art. 2, waarin dit onderwerp behandeld wordt: » De Departementale Besturen zorgen, dat alomme, zooveel mogelijk, binnen hun Departement gelegenheid voorhanden zij, om de Jeugd behoorlijk onderwijs te doen erlangen.'' Opzettelijk dus is deze zorg, om het onderwijs te doen erlangen, dat is, om scholen op te rigten, of te doen daarstellen, waarin dat onderwijs, in art. 1 genoemd, wordt gegeven, niet opgenomen in art. 1, maar bepaaldelijk geregeld door art. 2; en die zorg is niet opgedragen aan de schoolopzieners, niet aan den Raadpensionaris, maar aan de departementale besturen. Wanneer men dit uit het oog verliest of voorbijziet, dan verwart men hetgeen de wetgever heeft onderscheiden en laat men dienzelfden wetgever, door art. 1, iets anders, iets meer bepalen, dan hij uitdrukkelijk te kennen heeft gegeven te willen doen.

Dit art. 2 doet dus in het oog vallen het groote onderscheid, bestaande tusschen de begrippen van het verledene en de begrippen van den dag; want thans is die zorg opgedragen aan den Koning. Thans moet de Koning zorgen, dat er overal gelegenheid zij tot het ontvangen van zoodanig lager onderwijs; — toenmaals was het opgedragen aan de departementale besturen. Nu is hier geene spraak van den Staat, van de inrigting van eenige scholen, geene spraak van het onderwijs, te geven in zekere scholen; maar er is sprake van het oprigten eener school zelve. Dit is hier vallende niet in art. 1, maar in art. 2; dat wordt hier uitdrukkelijk opgedragen en geheel overgelaten aan de departementale besturen; en die departementale besturen worden, door dezelfde wetsbepaling, gebreideld in hun misschien al te groot verlangen, om vele scholen toe te laten in hun departement; want hun wordt aanbevolen, toe te zien » dat door eene onbepaalde toelating van scholen of onderwijzers, vooral ten platten lande, derzelver aantal niet te zeer vermeerdere,'' hetgeen nadeelig zou werken voor het onderwijs zelf.

Gelieft nu dit art. 2 te vergelijken met art. 12, gelijk reeds door den vorigen redenaar is gedaan. Dat artikel luidt: » Geene Lagere School zal ergens, onder welken naam ook, mogen bestaan of opgerigt worden, zonder uitdrukkelijke vergunning van het respectief departementaal, landschaps- of gemeentebestuur, na vooraf gevraagde inlichting en bedenkingen van den schoolopziener van het district of de plaatselijke schoolcommissie.''

Ziedaar weder die schoolopzieners, of die plaatselijke commissiën, alleen geroepen, alleen toegelaten, om inlichtingen of bedenkingen in het midden te brengen, ten opzigte van de taak door de departementale of door de gemeentebesturen te vervullen, de taak, in art. 2 bewaard voor die departementale besturen, hier nader geregeld en bekrachtigd en uitsluitend toegekend aan die departementale of gemeentebesturen zelven.

Gelieft daarmede te verbinden hetgeen door een ander redenaar is ingeroepen, de bepaling van art. 20, hetwelk verlangt, dat er zullen worden gemaakt huishoudelijke schoolreglementen. Gelieft in te zien het huishoudelijk schoolreglement voor het departement Gelderland, destijds vastgesteld, en dan zult gij vinden voorgesteld de zorg, die moet worden gedragen voor een voldoend inkomen van de onderwijzers, opdat zij in staat zouden zijn, zich geheel aan dat onderwijs toe te wijden, en niet worden afgetrokken door andere bemoeijingen, die zij anders verpligt zouden zijn, zich te getroosten, om hun huishouden een genoegzaam bestaan te verzekeren. Daarbij is in dat reglement aan de stedelijke besturen opgedragen de beoordeeling, of er nog plaats is voor, of behoefte aan eene school voor het lager onderwijs, en daarbij is bepaald, dat zij zullen hebben toe te zien, dat niet, door eene te veelvuldige toelating van scholen, het lot van de schoolonderwijzers bedorven worde. Dat huishoudelijk schoolreglement, in het jaar 1807 door dat Departement vastgesteld, is een uitmuntend middel, om door te dringen tot de bepalingen, den zin en de bedoeling der wet van 1806; waardoor is uitgesloten alle denkbeeld, met betrekking tot de steden, van inmenging van het departementaal bestuur, vooral van inmenging van den Secretaris van staat voor de Binnenlandsche zaken, of van den Raadpensionaris. Gij ziet dus, dat deze wet, zijnde eene wet van beginselen, het maken van onderscheidene reglementen, die tot de uitvoering dezer wet moeten dienen, overlaat aan verschillende autoriteiten; hier aan het departementaal, daar aan het gemeentebestuur, en over andere onderwerpen aan den Raadpensionaris. Want nu vestig ik uwe aandacht op art. 21 der wet, luidende: »de Raadpensionaris stelt vast alle zoodanige nadere reglementen, verordeningen en instructiën, als ter geregelde en krachtige invoering dezer wet in het bijzonder, en ter bevordering van het lager onderwijs in het algemeen dienstig en noodig zullen worden geoordeeld.”

Deze wetsbepaling is ook wederom in zeer voorzigtige bewoordingen opgesteld. Het is wel natuurlijk, dat die bepalingen niet zullen kunnen strekken, om den Raadpensionaris eenige bevoegdheid te geven, om reglementen te maken, strijdig met deze wet, of iets anders vaststellende, dan deze wet reeds had bepaald. Neen, zijne verordeningen, reglementen of instructiën mogen alleen dienen ter geregelde en krachtige invoering dezer wet, niet om de wet te veranderen, niet om haar omver te stooten, niet om andere beginselen in uitvoering te brengen, dan de wet zelve had vastgesteld. Zij moeten dienstbaar zijn aan de wet, zij mogen niet strijdig zijn met de wet. De Raadpensionaris krijgt dus eene bijzondere taak

maar die bijzondere taak is niet van dien omvang, welken men daaraan thans wil toekennen. Daarom leest men in art. 32 van het reglement A, bij de wet van 1806 gevoegd: »De Raadpensionaris »behoudt aan zich, om dit reglement zoodanig te interpreteren, te »altereren en te ampliëren, als in tijd en wijle nuttig en noodza»kelijk zal worden geoordeeld." Daarbij moet hij zich houden aan de beginselen der wet, binnen de grenzen van dat reglement; en dan zal hij in de bepalingen van het reglement zoodanige veranderingen of vermeerderingen mogen brengen, als de ondervinding zal bewezen hebben noodzakelijk te zijn; maar hij zal altijd getrouw moeten blijven aan de beginselen der wet. Ik meen dus dat deze wet, op zich zelve beschouwd, uit zich zelve verklaard, zeer duidelijk is; dat er menigvuldige onderscheidingen in voorkomen; dat er verschillende regten in zijn geëerbiedigd; en dat men afzonderlijke bepalingen heeft gemaakt voor de afzonderlijke onderwerpen, die door deze wet worden geregeld. Herinnert u toch uit het huishoudelijk schoolreglement voor Gelderland de bepaling, dat ook de regten zullen geëerbiedigd worden van hen, die bijzonder bevoegd waren tot aanstelling van schoolonderwijzers. Daarin is geene verandering gekomen, daarop is geen inbreuk gemaakt, die regten zijn gehandhaafd èn naar de omstandigheden, èn naar het bestaan en de strekking van die regten. Is het nu waar, dat deze wet duidelijk is, dat art. 1 iets anders zegt dan art. 2, is het nu waar, dat wij hier niet twisten over de uitlegging van art. 1, maar van art. 2, dan volgt daaruit, dat wij hier handelen over een onderwerp, dat alleen is overgelaten aan de beoordeeling en de beslissing van het departementaal bestuur, en dan staat het vast, dat de latere bepalingen der Grondwet, of van eenige andere wet, geene inbreuk kunnen maken op de beschikkingen dezer wet, omdat in het 3de additionnele artikel der Grondwet bepaald is, dat de thans bestaande wetten zullen blijven werken, tot dat zij door andere zullen zijn vervangen. Men heeft door die bepaling willen voorkomen de moeijelijkheden, die anders zouden voortvloeijen uit het beweren, dat door het aannemen van nieuwe beginselen, de bepalingen van andere wetten, waardoor andere beginselen waren gehuldigd, stilzwijgend wierden afgeschaft. Daarom is bepaald, dat die wetten, zoo als zij daar liggen, in haar geheel, zonder eenig onderscheid van toepassing, blijven, tot dat zij door andere zullen zijn vervangen. En het is u gebleken uit hetgeen bij de beraadslaging over dit artikel is voorgevallen, dat men bepaaldelijk heeft gevraagd, of ook zoodanige bepalingen van te verbeteren wetten nog moesten blijven gelden, die in strijd zouden worden gekeurd met de thans aangenomen beginselen, en daarop een bevestigend antwoord is gegeven. Het staat alzoo, naar mijn inzien, vast, dat op het onderwerp in geschil alleen kan worden toegepast de duidelijke bepaling van art. 2 der wet van 1806, en dat art. 1 daarop niet van toepassing kan worden gemaakt.

De vergadering wordt voor een kwartier-uurs geschorst.

De zitting hervat zijnde, wordt de beraadslaging over het *onderwerp der oprigting van bijzondere scholen* voortgezet.

De Minister **van Reenen**:

Nadat ik in de vergadering van 28 Maart jl., voldoende aan het verlangen dezer Kamer, eenige inlichtingen had medegedeeld omtrent de wijze waarop naar mijn inzien de vraag moet worden beantwoord, welke ons heden heeft bezig gehouden, werd, nadat de discussie over die inlichtingen was aangevangen, de verdere behandeling door eene motie van orde tot eene nadere gelegenheid uitgesteld.

De Vergadering zal het mij ten goede houden, dat ik, bij het geven van mijn antwoord, terugkom op hetgeen in die vergadering is gezegd. Ik heb toen de gelegenheid niet gehad daarop mijn antwoord te doen kennen.

Vooraf echter moet ik eene aanmerking maken, naar aanleiding van het gezegde van den geachten spreker uit Gorinchem (den heer Elout van Soeterwoude), die gewenscht heeft, dat hier niet gesproken wierd van eene quaestie van vertrouwen. Het is mijne bedoeling niet geweest, bij eene vroegere beraadslaging zoodanige vraag te stellen. Ik heb toen reeds te kennen gegeven, dat ik de vraag, die behandeld werd, geheel als eene juridieke vraag beschouwde, die door argumenten vóór en tegen moest worden beantwoord. Ik heb toen evenwel gemeend te moeten terugkomen op hetgeen aanleiding had gegeven tot de verzending van het adres aan den Minister en tot het vragen van inlichtingen. Ik zal genoodzaakt zijn omtrent dit punt heden nog eenige weinige woorden te zeggen.

De eerste spreker in de vergadering van 28 Maart (de heer Groen van Prinsterer) heeft zich op dat oogenblik bepaald tot het te kennen geven van zijn wensch, dat, bijaldien de Regering van oordeel mogt zijn, dat eene beslissing van den Koning, in gevallen als het tegenwoordige, niet kan worden gevraagd, dan door de Regering eene partieele wet zou worden voorgedragen. Over dit punt hoop ik straks nader te spreken.

De volgende spreker (de heer Thorbecke) heeft zich beklaagd, dat door mij een verwijt was gerigt aan het voorgaand Bestuur. Hij heeft gemeend, dat een voorgaand Bestuur althans niet van de zijde van een opvolgend aan zoodanige verwijten moest blootstaan. Ik kan in het algemeen met dat gevoelen wel instemmen, en ik geloof ook niet, dat ik met grond kan beschuldigd worden, uit vrije beweging aan mijn voorganger verwijten te doen; maar ik meen ook dat, aan den anderen kant, een voorganger aan zijn opvolger geen aanleiding daartoe moet geven, of hem er eenigzins toe verpligten.

Ik had gezegd, dat de vorige Minister zijne meening niet open en duidelijk had te kennen gegeven, en dat met het oog op de circulaire van 1849. De spreker antwoordde in de vergadering van den 28sten Maart:

» Het is integendeel de vorige Minister van Binnenlandsche Za-

ken, die deze vraag juist aan het licht heeft gebragt, en niet onduidelijk heeft te kennen gegeven, hoe hij die zou beslissen, wanneer de ure van de beslissing geslagen had."

Ik moet bekennen, dat dit antwoord mij heeft verwonderd. De ure der beslissing, waarvan de geachte spreker melding heeft gemaakt, is geslagen, terwijl hij nog aan het bestuur was. Een geval, volkomen gelijkstaande met dat, hetwelk heden behandeld wordt, heeft zich voorgedaan. Eene kerkelijke gemeente had een verzoek aan een gemeentebestuur gerigt tot oprigting van eene bijzondere school; de Gedeputeerde Staten hadden de toelating geweigerd; men is in hooger beroep gekomen, en toen is door de Regering te kennen gegeven, dat, daar de beslissing aan de gemeentebesturen en aan de gewestelijke besturen was overgelaten, er voor de Hooge Regering geene termen bestonden om tusschen beide te komen of de vernietiging van het besluit der Staten aan den Koning voor te dragen. Ik wil evenwel zeer gaarne aannemen, dat mijn voorganger nu, bij nader inzien, tot eene tegenovergestelde meening is gekomen. Ik wil dus de argumenten nader onderzoeken, die door den geachten spreker zijn aangevoerd, en waaruit zal moeten blijken, of de beslissing, vroeger door hem genomen, dan wel de meening, thans door hem ontwikkeld, met de wettelijke bepalingen overeenkomt.

Ik had bij het geven van de gevraagde inlichtingen te kennen gegeven, dat, naar mijn inzien, de oprigting van bijzondere scholen van de eerste klasse niet beschouwd kan worden als eene zaak van *algemeen belang*, en een besluit, waarbij zoodanige oprigting wordt geweigerd, niet kan worden vernietigd als in strijd met het algemeen belang. Ik ben van dat gevoelen niet teruggekomen door de argumenten, welke daartegen zijn aangevoerd. Ik geloof, dat de wet van 1806, die het onderwerp op dit oogenblik nog beheerscht, door de bepaling van art. 2 heeft uitgemaakt, dat de oprigting van zoodanige school geene zaak van algemeen belang is, maar eene zaak, die geheel afhangt van locale omstandigheden, welke locale omstandigheden beoordeeld moeten worden door de plaatselijke autoriteiten.

» Maar — heeft de spreker geantwoord — gesteld dat de bevoegdheid, waarvan hier sprake is, niet kon worden geteld onder die, wier verzekering van algemeen belang kan worden geacht, dan nog, heeft dan de Koning enkel daar uitspraak te doen, waar het een algemeen belang in den zoo even aangeduiden beperkten zin geldt? Heeft de Koning niet volgens onze wetten dikwijls uitspraak te doen, waar het gemeente- of provinciale belangen geldt? Het komt hier aan op eene bevoegdheid van uitvoering, aan gemeentebesturen en aan Gedeputeerde Staten bij de wet in het algemeen opgedragen en door besluiten nader bepaald, en het is de vraag, of boven die bevoegdheid van uitvoering niet staat de hoogere bevoegdheid van uitvoerende magt in dezen Staat, de bevoegdheid van den Koning."

De Grondwet geeft aan den Koning de uitvoerende magt, maar, naar mijn inzien, is die uitvoering evenwel aan regelen gebonden.

De Grondwet erkent evenzeer de bevoegdheid tot uitvoering van de plaatselijke autoriteiten, van de gewestelijke besturen; onder de algemeene bevoegdheid tot uitvoering, aan het Hoofd van den Staat toegekend, zijn die besturen belast met de uitvoering van hetgeen tot hunne attributen behoort, en ten einde de hoogste uitvoering te verzekeren, die aan het Hoofd van den Staat is toegekend, is door de Grondwet aan den Koning de bevoegdheid gegeven tot vernietiging van de besluiten, door die besturen genomen, wanneer zij zijn in strijd met de wet, of met het algemeen belang. Ik geloof evenwel, dat de leer niet kan opgaan, dat buiten de gewone gevallen, hetgeen tot de attributen en den werkkring der plaatselijke en gewestelijke magten behoort, door het Hoofd van den Staat zou kunnen worden beslist, als een gevolg van de hoogere bevoegdheid der uitvoerende magt.

Ik kom thans tot hetgeen in de vergadering van heden is gesproken, en in de eerste plaats tot de rede van den geachten spreker uit Gorkum (den heer Elout). Die spreker heeft beweerd, dat het volgt uit den geest van de bestaande bepalingen omtrent het lager onderwijs, dat de Koning de bevoegdheid zou hebben zoodanige beslissing te nemen. Hij heeft zich daartoe beroepen op art. 6 van het besluit van 1842, en aangetoond, dat het moest worden beoordeeld overeenkomstig met de overige bepalingen, zoowel van de wet van 1806, als de reglementen, daaruit voortvloeijende.

In de eerste plaats werd door hem gezegd, dat de wet van 1806 de meeste vrijgevigheid wil in het toelaten van bijzondere scholen. Door den spreker uit Gelderland (den heer de Kempenaer) is, naar mijn inzien, zeer te regt aangetoond het oogpunt, waaruit de wet van 1806 moest worden beschouwd.

Ik geloof, dat het beweren, dat de wet van 1806 eene groote vrijgevigheid wil hebben in het oprigten van bijzondere scholen, niet wel uit die wet zou kunnen worden aangetoond.

Ik wijs alleen op art. 2, welk artikel uitdrukkelijk eene beperkende bepaling aan de hand geeft. De spreker heeft zich beroepen op art. 21 der wet van 1806, en op art. 32 van het reglement lit. A, om aan te toonen, dat de Raadpensionaris zich de bevoegdheid had voorbehouden om wijzigingen te brengen in de wet van 1806 en in het reglement lit. A. Op dat punt hoop ik straks terug te komen. De spreker heeft zich ook beroepen op de considerantia van het besluit van 1842. Ik merk evenwel aan, dat bij dat besluit wel uitdrukkelijk is gezegd, dat geene wijzigingen werden bedoeld in de wet van 1806. Het werd genomen, *behoudens* de bestaande wettelijke bepalingen. Ook in art. 6 van het besluit wordt gesproken van de *uitbreiding*, niet van de wet van 1806, maar van eenige bepalingen in het Koninklijk besluit van 27 Mei 1830.

Eindelijk heeft die spreker nog voorgelezen eenige zinsneden uit verschillende adressen, door dien spreker, zoo ik mij niet bedrieg, en eenigen van zijne vrienden ingediend. De spreker heeft daarbij aangetoond het wenschelijke, om in het vervolg het oprigten van scholen niet geheel te doen afhangen van het goedvinden der plaat-

selijke autoriteiten. Evenwel is in de stukken niet betoogd, dat onder de bestaande verordeningen buiten hare toestemming eene beslissing genomen kon worden. Wat het wenschelijke betreft, bij de nieuwe wet op het onderwijs zal de vrijheid tot oprigten van scholen overeenkomstig de bepalingen der Grondwet worden verleend.

Ik kom thans tot de rede van den spreker uit Maastricht (den heer Thorbecke), heden morgen gehouden. De spreker heeft op den voorgrond gesteld, dat hij steeds was geweest een voorstander van vrijheid en van een krachtig bestuur, ten einde behoorlijke waarborgen te geven tot uitvoering der bestaande wetten.

Ik geloof, Mijne Heeren, dat elke Regering wel met dat gevoelen zal instemmen. Vrijheid, voor zooveel zij verleend kan worden met het oog op de bestaande wetten. Een krachtig gezag, mits het binnen de grenzen der wet worde uitgeoefend. Verder heeft de spreker gevraagd: wat geoorloofd is volgens de wet van 1806, en welke magt daarbij aan het hoofd van den Staat wordt toegekend. De wet van 1806, werd door hem gezegd, is alleen eene wet van beginselen. De werking der wet was afhankelijk van nader te stellen regelen. Ik wil dien spreker gaarne toegeven, dat de wet van 1806 gerangschikt mag worden onder het getal van diegene, welke men gewoon is te noemen »wetten van beginselen." Maar evenwel zijn in die wet van beginselen eenige bepaalde regels opgenomen. En voor zooveel die regels in de wet zijn te vinden, kon daarvan niet worden afgeweken bij de besluiten, die ter uitvoering der wet werden vereischt. Zoodanige regels vind ik in de uitdrukkelijke en duidelijke bepaling van art. 12 der wet van 1806. Dat is eene bepaling, waarvan, naar mijn inzien, door een volgend reglement of besluit niet kan worden afgeweken.

Wat kon, volgens de wet van 1806, de Raadpensionaris doen? Men heeft, zeide de spreker, aan de wet eene beperkte uitlegging gegeven, omdat men is blijven hangen aan de bepaling van art. 12, en omdat het stelsel der wet niet behoorlijk is in acht genomen. De eerste aanmerking van den spreker, gemaakt ten opzigte van art. 12, dat namelijk daar niet gesproken wordt van bijzondere, maar van lagere scholen, geloof ik niet dat van groot gewigt is. Ik geloof niet, dat de spreker daaraan veel heeft gehecht. De bijzondere scholen zijn een onderdeel der lagere. De wet spreekt van lagere scholen; zij begrijpt daaronder van zelf de bijzondere. Wat betreft die beperkte uitlegging, aan de wet gegeven, moet ik herhalen hetgeen ik ten opzigte van het voorgaande punt gezegd heb; hetgeen door den spreker uit Utrecht (den heer van Goltstein) zoo juist, naar mijn inzien, is aangemerkt, dat men uit den geest eener wet dan eerst mag redeneren, als de letter niet duidelijk is, doch dat, wanneer de letter duidelijk en ondubbelzinnig is, men niet enkel den geest der wet mag in het oog houden, ofschoon, zoo als ik reeds zeide, de geest der wet, naar mijn inzien, niet zoo vrijgevig is als dit door sommige sprekers is voorgedragen. Maar, heeft die spreker verder gezegd, wordt door die bepalingen de zorg van het algemeen bestuur uitgesloten? Hij antwoordt: neen. Dat blijkt, onder andere daaruit, dat bij de uitvoering van

art. 12 zich zeer vele vragen moesten voordoen, alleen door de uitvoerende magt te beslissen. Ik geef het toe; maar ik geloof ook, dat om die reden art. 21 in de wet van 1806 is gebragt; — hetgeen ter uitvoering van de wet van 1806 noodig was, moest worden geregeld bij nadere reglementen, door den Raadpensionaris vast te stellen.

De spreker heeft verder gezegd: men moet de bepalingen van art. 12 beschouwen in verband met het *eerste gedeelte* van art. 2. Ik vraag, Mijne Heeren, waarom dit artikel splitsen? Ik geloof dat men het moet beschouwen in verband met art. 2, zoo als het ligt, niet met het eerste of met het tweede gedeelte, maar met het geheele artikel. En dan zie ik daarin voorgeschreven, dat de departementale besturen zorgen, dat alom, zooveel mogelijk, binnen hunne departementen gelegenheid voorhanden zij om de jeugd behoorlijk onderwijs te doen erlangen, maar dat echter door eene onbepaalde toelating van scholen of onderwijzers, vooral ten platten lande, haar aantal niet te zeer vermeerdere. Ik geloof dat deze beide bepalingen in onderling verband moeten worden opgevat en beoordeeld, en dat zoowel de zorg aan de departementale besturen is opgedragen, dat er behoorlijk en voldoend onderwijs aanwezig zij, als dat niet het aantal scholen te aanzienlijk toeneme en daardoor het onderwijs welligt schade zou lijden.

Ten opzigte van het toezigt, aan den Raadpensionaris toegekend, is de opmerking gemaakt, dat het toezigt iets moest beteekenen, dat het niet bestond in een bloot *kijken* naar hetgeen omging, maar wel in handelen, wanneer men begreep, dat de zaken niet behandeld werden zoo als het behoorde. Ik geef het den spreker toe; ik geloof dat een gevolg van een behoorlijk toezigt is het handelen, en het krachtig handelen, maar niettemin altijd binnen de grenzen en ter behoorlijke uitvoering van de wet. Wanneer de wet het handelen heeft uitgesloten, dan geloof ik niet, dat, als een gevolg van het algemeen toegekende toezigt, men, in strijd met de wet, maatregelen zou kunnen nemen. Maar die bevoegdheid is gegeven in art. 21 van de wet. Krachtens dat artikel, heeft de Raadpensionaris wijzigingen en veranderingen kunnen brengen in de wet van 1806. Dat ontken ik, Mijne Heeren, ik geloof niet dat de Raadpensionaris ooit de bevoegdheid heeft gehad om in de wet van 1806 wijzigingen te brengen; hij heeft alleen die reglementen en die bepalingen kunnen maken, welke noodig waren tot hare behoorlijke invoering. De Raadpensionaris stelde »vast alle zoodanige nadere reglementen, verordeningen en instructiën, als ter geregelde en krachtdadige invoering dezer wet in het bijzonder, en ter bevordering van het lager schoolwezen en onderwijs in het algemeen, dienstig en noodig zouden worden geoordeeld.” Derhalve zijn bij de wet de beginselen gesteld. De wet moet worden ten uitvoer gelegd en ingevoerd. Dat geschiedt bij reglementen, bij besluiten, bij maatregelen van algemeen bestuur. En dat blijkt des te duidelijker, wanneer men art. 21 van de wet vergelijkt met art. 32 van het reglement. Art. 32 van het reglement A luidt aldus: »De Raadpensionaris behoudt aan zich, om dit reglement zoodanig

te interpreteren, te altereren en te ampliëren, als in tijd en wijle nuttig en noodzakelijk zal worden geoordeeld." Zeer juist: het reglement was door den Raadpensionaris ter uitvoering der wet vastgesteld; in dat reglement kon hij alteratiën en ampliatiën brengen, hij kon het interpreteren.

Ik kom tot de rede van den geachten spreker uit Nijmegen (den heer VAN DER BRUGGHEN). Die spreker heeft zich in het algemeen en in de eerste plaats vereenigd met het betoog van den redenaar uit Maastricht. Hij heeft verder gezegd, dat het ongerijmd zou zijn te beweren, dat het hoog gezag niet zou tusschen beide kunnen komen, wanneer mindere autoriteiten haren pligt niet doen. Ik kan daarop niets anders antwoorden dan hetgeen ik reeds meermalen in den loop mijner rede heb gezegd, dat men hier niet moet vragen of het verkeerd is — ik laat daar of het dat is, — maar wel, wat de uitdrukkelijke voorschriften der wet gebieden, en of daarin verandering kan gebragt worden, anders dan door eene nadere *wettelijke* regeling. Maar verder geloof ik, dat het zeer moeijelijk is te beoordeelen, of in dit geval de plaatselijke en gewestelijke autoriteiten aan hare verpligtingen al dan niet voldoen. Het voldoen aan die verpligting bestaat in het beoordeelen der behoeften van hunne plaats, niet in het, in alle gevallen, verleenen der toestemming, wanneer die tot de oprigting eener school wordt gevraagd. Ik geloof dat men veel te ver gaat, wanneer men, zoo als althans in de vorige beraadslaging heeft plaats gehad, alles wil toeschrijven aan willekeur van gemeentelijke en gewestelijke besturen. Ik reken het niet gepast dat, in algemeene termen, autoriteiten, welke krachtens de wet belast zijn met de zorg en de regeling van bepaalde zaken, van willekeur worden beschuldigd door hen, die meenen dat hare beslissing minder juist is. Ik geloof dat men mag veronderstellen, dat de plaatselijke en gewestelijke besturen oordeelen en beslissen naar hunne overtuiging en met het oog op de behoeften van hunne plaats, en dat men niet mag aannemen, dat altijd verkeerde beweegredenen hen hebben geleid.

Verder heeft die spreker gevraagd, in hoeverre, krachtens het derde additionele artikel der Grondwet, de wet van 1806 op dit oogenblik beschouwd moet worden van kracht te zijn, en of al hare bepalingen nog kunnen worden toegepast, ook die welke geacht zouden kunnen worden in lijnregten strijd te zijn met de Grondwet. De spreker heeft gemeend, dat wanneer in eene wet eene bepaling in strijd is met de voorschriften van eene later gewijzigde Grondwet, die bepaling van zelf ophield van kracht te zijn. Ik geloof, Mijne Heeren, dat die leer zeer gevaarlijk zou zijn. Daarvan toch zou het noodzakelijk gevolg zijn, dat van de bestaande wetten en verordeningen, die, tot hare vervanging door andere bepalingen, krachtens de Grondwet blijven bestaan, een deel zou blijven, een ander deel zou vervallen. Het gevolg daarvan zou zijn, dat uit de wet van 1806, bij voorbeeld, welligt eenige bepalingen zouden vervallen, ten gevolge waarvan de werking van die geheele wet inderdaad onmogelijk werd. Het is, naar mijn inzien, het doel van den grondwetgever geweest, te zorgen dat de zaak,

die op eene behoorlijke wijze geregeld was, op die wijze zou blijven geregeld, tot dat, overeenkomstig de Grondwet, nieuwe bepalingen door de wetgevende magt tot stand zouden zijn gebragt. » De handhaving van de wet zou zijn overgegaan van de uitvoerende op de wetgevende magt," heeft de spreker gezegd. Dit is geenszins het gevolg van het stelsel, zoo even door mij ontwikkeld. Het toezigt, dat door de vroegere wet is toegekend, blijft zonder eenigen twijfel bestaan, maar daarin kan geene verandering worden gebragt, daaraan kan geene uitbreiding worden gegeven, tenzij op de wijze, door de Grondwet voorgeschreven, dat is door eene latere wet.

Ik meen, Mijne Heeren, hiermede te hebben beantwoord de voornaamste aanmerkingen, welke tegen mijne rede, in deze en in de vorige vergadering gehouden, zijn ingebragt. Er blijft mij nog slechts één punt over, waaromtrent het voornemen der Regering is gevraagd, namelijk het voordragen eener partieele wet, waarbij aan den Koning de beslissing, in gevallen als het tegenwoordige, zou worden opgedragen.

Mijne Heeren, indien door de Grondwet niet de verpligting ware opgelegd, om een ontwerp van wet tot regeling van het onderwijs voor te dragen, en dat zoo spoedig mogelijk te doen; wanneer ik niet aan deze Vergadering de verzekering kon geven, dat een ontwerp voor het lager en middelbaar onderwijs zeer verre gevorderd is, zoodat het binnen weinige dagen aan de beraadslaging van den Raad van State zal worden onderworpen; — dan zou ik welligt meenen, dat er reden bestond, om door het voordragen eener partieele wet het punt te regelen, dat ons bezig houdt, zoodat de eindbeslissing omtrent het oprigten van lagere scholen aan een hooger gezag werd opgedragen. In de tegenwoordige omstandigheden geloof ik echter, dat de Regering dat niet kan doen. Zij is door de Grondwet verpligt eene wet voor te dragen, welke het onderwijs in het algemeen zal regelen, zoowel de vrijheid van het bijzonder onderwijs, als het openbaar onderwijs. Partieel, althans bij het vooruitzigt dat er spoedig een algemeen wets-ontwerp zal worden voorgedragen, meen ik, dat dit onderwerp niet moet worden geregeld, en door de Regering zal daartoe geen voorstel worden gedaan.

De heer **Groen van Prinsterer**:

Ik veroorloof mij eene praeliminare opmerking. De spreker uit Utrecht, de heer VAN GOLTSTEIN, heeft gezegd, dat deze discussie tot geene uitkomst zou leiden. Voorzeker niet, indien wij het voorbeeld volgen van den geachten spreker: indien wij de quaestie overbrengen op het terrein van art. 194 der *gewijzigde Grondwet*. Deze vraag betreft uitsluitend *de bestaande verordeningen*. Zij heeft met de gewijzigde Grondwet niets gemeen. Het is niet te doen om de vrijgevige begrippen van 1848 terug te brengen tot 1806. Het is te doen om, zoolang de vrijheid van onderwijs, in 1848 toegezegd, niet kan worden verkregen, te erlangen eenig surrogaat, eenigen meerderen waarborg tegen de godsdienstige onverdraagzaamheid, die hier te lande betoond wordt. Ik betwist dus ook aan den Minister niet, dat op vroegere bepalingen de strijdige begin-

selen, die in 1848 mogten verkondigd zijn, geen terugwerkende kracht hebben.

De discussie zal tot eene uitkomst brengen, wanneer de Vergadering zich vereenigt met eene *motie van orde*, hetzij van een ander lid, hetzij met die, waarmede ik de vrijheid zal nemen mijne rede te besluiten.

Ik heb het woord niet gevraagd vóór den Minister, omdat ik, ofschoon mijn gevoelen wel voor niemand twijfelachtig zal zijn, mij plaats op een neutraal terrein in den belangrijken strijd tusschen den vorigen en den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken.

Is de Koning bevoegd om tusschen te treden? Ik beoordeel de aanmerkingen niet die voor en tegen zijn gemaakt. Ik trek er alleen dit besluit uit, dat het een betwistbaar punt is. De tegenwoordige Minister ontkent het; de vorige Minister verzekert *thans* op de meest stellige wijze dat de bevoegdheid bestaat. Ik zeg *thans*. Ik zal mij volstrekt niet inlaten met hetgeen ons op dit oogenblik door den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken omtrent eene beslissing, door zijnen voorganger genomen, is medegedeeld; wij zien allen met belangstelling te gemoet hetgeen daaromtrent door dien voorganger zal worden geantwoord; maar ik had tot dusver niet gemeend dat de vorige Minister, toen hij Minister was, van die bevoegdheid des Konings volkomen overtuigd was. Ik heb met uitnemend genoegen het voortreffelijke vertoog omtrent de wet van 1806, dezen morgen door hem uitgesproken, gevolgd; maar tusschen die stellige en krachtige wijze, waarop hij de bevoegdheid der hooge Regering in het licht gesteld heeft, en de uitdrukkingen in de circulaire van 2 December 1849, is een groot verschil.

Ik heb mij toen dikwerf afgevraagd: indien de Minister volkomen overtuigd was, zou hij zich dan bepaald hebben bij de zeer twijfelachtige uitdrukking, *niet zonder grond zou kunnen worden beweerd*. Er zijn gronden voor en tegen. *Niet zonder grond zou ook kunnen worden ontkend.* Ik kon mij niet voorstellen dat de vorige Minister, zoo hij volkomen overtuigd was, de ingezetenen jaren achtereen, gelijk te *Goes* — een naam die zoo dikwerf in deze Kamer geklonken heeft — zou hebben overgelaten aan hetgeen hij ook rekende te zijn *vexatiën* van de plaatselijke en gewestelijke besturen. Ik dacht: indien de Minister volkomen overtuigd was, wat zou hem beletten te voldoen aan mijn verzoek, weinige dagen nadat de in bedoeling allezins voortreffelijke *circulaire* het licht zag, in deze Kamer gedaan: dat ze in eene *wet* mogt worden geformuleerd. Hoe dit ook zij, *nu is er* regtstreeksche tegenspraak, en ik trek uit dezen merkwaardigen strijd dit gevolg: indien er omtrent een punt van zoodanig belang voor de bevolking verschil kan bestaan tusschen degenen, die aan het hoofd van het Bewind zijn, dan is het noodig dat de ingezetenen tegen de wisselvallige meeningen der hooge ambtenaren door een wettelijken maatregel worden beschermd. Er behoort voorziening te zijn; we zijn, naar ik mij vlei, bijkans allen van oordeel dat de zaak zoo niet kan blijven.

In een goeden zin wenschen wij: *centralisatie*. Het geachte lid uit Maastricht heeft zich verwonderd, nu in zijn wensch ondersteund te worden door hen, die vroeger weerzin tegen dit denkbeeld schenen te hebben. Voor zoover men door centralisatie verstaat éénheid en kracht der hooge Regering, om te handhaven de regten der bevolking, heb ik hem steeds de hand gereikt; in de beoefening van geschiedenis en staatsregt heb ik steeds voor *die centralisatie* gezijverd. Ik herinner mij zelfs dat ik op dit punt, bepaaldelijk in de zaak van het *onderwijs*, het geachte lid uit Maastricht bij de behandeling der provinciale wet tot tegenstander gehad heb; dat ik een amendement heb voorgesteld, om de kracht der locale vooroordeelen te breken, en dat ik door deskundigen buiten 's lands, bijv. Cousin en Guizot ondersteund, hier ook van de deskundigen verlaten, bijkans alleen heb gestaan.

Er moet voorziening zijn, en voorziening — voeg ik er bij — door *eene wet*. Eene wet, nu deze Minister ze noodig keurt, wordt even daarom, al mogt ze, volgens het oordeel van zijn voorganger, op zich zelve onnoodig zijn, voor hem en voor ons allen, die bescherming der ingezetenen verlangen, onmisbaar, en hier geldt in dubbele mate de spreuk: *quod abundat non nocet*.

Wij hebben dus eene *wet* noodig, en ik heb hier den tegenwoordigen Minister tot bondgenoot: hij verklaarde op den 28sten Maart: » zonder eene *wet* is er geene mogelijkheid om aan den wensch van de sprekers te voldoen". En waarin ligt nu het verschil? De Minister verwijst naar de algemeene wet volgens de gewijzigde Grondwet, terwijl wij het wenschelijk en noodig achten dat onmiddellijk ter betere naleving van de bestaande verordeningen, door eene *partiele* wet in deze dringende aangelegenheid worde voorzien. Nu zij het mij veroorloofd den Minister te vragen, ook in verband met hetgeen hij ons zoo even omtrent dit punt heeft medegedeeld — acht gij dergelijke wet *ongeoorloofd*, of *onnoodig?*

Acht gij ze *ongeoorloofd?* Zoo ja, hoe kan ik dit overeenbrengen met de denkbeelden uwer ambtgenooten? Ik weet, de denkbeelden van homogeneïteit zijn op den achtergrond geraakt — er zijn evenwel punten waaromtrent ze nog vereischt wordt. Gisteren hebben wij beraadslaagd over de straffen op misdrijven door het krijgsvolk te water gepleegd, en in de Memorie van Beantwoording leest men: het Gouvernement zou er eene gewetenszaak van gemaakt hebben de zaak uit te stellen tot en afhankelijk te doen zijn van het zoo onzeker lot eener voordragt tot meer algemeene herziening." Gisteren was het voordragen van eene partiële wet niet alleen geoorloofd, maar pligtmatig. Doch de Minister zal welligt antwoorden — en hij heeft dit ook reeds eenigzins te kennen gegeven — het geldt hier eene van die organieke wetten, waaromtrent de Grondwet een termijn voorschrijft. Maar hoe dan nu met den Minister van Justitie, die op het punt van *de regterlijke organisatie* partiële wetten, die in het systeem der organisatie ingrijpen, ter tafel gebragt heeft? Bovendien, er is welligt hier een misverstand. Het is niet te doen om eene partiële wet, die vooruitloope op hetgeen door de algemeene wet zal worden bepaald;

het is te doen om, zoolang de bestaande verordeningen kracht behouden, in die leemten te voorzien; waaromtrent *periculum in mora* is. En zou dit niet geoorloofd zijn? Zou er, zoolang de algemeene wet niet verkrijgbaar is, in de bestaande verordeningen geene verbetering, waarvan de onmisbaarheid gebleken is, mogen worden gebragt? De Minister zelf heeft trouwens voornamelijk gewezen op zijne verzekering, dat binnen weinige dagen de ontwerpen op het lager en middelbaar onderwijs aan den Raad van State zullen worden toegezonden. Hij grondt zich dus vooral, niet op het ongeoorloofde, maar op het in de tegenwoordige omstandigheden *minder noodige* eener tijdelijke wet. Dan evenwel let hij te weinig: 1°. op de eigenlijke reden van beklag; 2°. op den toestand, waarin wij ten gevolge zijner eigene verklaringen geraakt zijn; 3°. op de bezwaren, die tegen het spoedig tot stand komen der algemeene wet bestaan.

De eigenlijke reden van beklag. Het kan, wat plaatselijke omstandigheden betreft, goed zijn dat er aan plaatselijke besturen ook ten aanzien van de oprigting van scholen eenig gezag is toegekend. Maar nooit is het wenschelijk, hetgeen tot de algemeene regels, die het onderwerp beheerschen, betrekking heeft, aan de willekeur van de plaatselijke autortieiten over te laten. In dit opzigt beroep ik mij op den afgevaardigde uit Maastricht.. Ik voeg er bij, dat vooral dan aan plaatselijke willekeur niets mag verblijven, wanneer het, gelijk in ons vaderland, de *godsdienst* betreft. Daarover beklagen wij ons niet, dat er gelet wordt op de *behoefte;* wij beklagen ons, dat die behoefte afgeleid wordt enkel uit het *zielental;* we beklagen ons bovenal, dat dit letten op de behoefte dienstbaar wordt gemaakt aan de inzigten van eene *partij*, die geene verscheidenheid van rigtingen wil toelaten, en zelfs in de bijzondere scholen hare denkbeelden tot maatstaf ter opvoeding ook voor anderen begeert te stellen. We beklagen ons, dat sedert eene reeks van jaren eene partij invloed had en nog heeft op het Bewind, die voorwaar nog iets ergers wil, dan hetgeen thans met zooveel weerzin *godsdienst van Staat* genoemd wordt; eene *caesaropapie*, die nu aan plaatselijke autoriteiten ten deel valt. Met den Minister ben ik het eens, dat men de besturen ook wel ten onregte beschuldigt en dikwerf op onvoorzigtige en onbillijke wijze de uitdrukking *willekeur* bezigt. Maar wij, medewetgevers, wij kunnen en mogen, wanneer het de behandeling van dergelijke gewigtige vraagstukken betreft, de geschiedenis van het vaderland gedurende het laatste tijdperk niet ter zijde stellen. Niet ontkennen hetgeen algemeen bekend is; niet verbloemen dat vooral op Nederlandschen bodem die onverdraagzame strekking zich jaren achtereen vertoond heeft: eerst (behoef ik aan de besluiten van 1825 te herinneren?) tegen de Roomschgezinden, naderhand en tot op den huidigen dag, tegen die rigting onder de Protestanten, waartoe ik met mijne vrienden behoor. Is de wetenschap welligt twijfelachtig tusschen dergelijke handelingen en de thans algemeen afgekeurde maatregelen, die men tegen de Christelijke afgescheidenen in het werk gesteld heeft? Wij mogen niet vergeten dat de rigting, welke ik op het oog heb, eene

onbegrijpelijke hardnekkigheid heeft aan den dag gelegd, en dat noch de wet van 1806, die nooit een dergelijk triomferen van ééne rigting, nooit een staatsmonopolie bedoeld heeft, noch de Grondwet van 1815, noch de besluiten van 1830 en 1842 belet hebben, dat die rigting telkens weder de overhand behaald heeft. Ik treed in geene waardering van hetgeen onderdrukt werd; maar hierin stemmen wij immers overeen, dat èn voor de belangen van het onderwijs zelf, gelijk de afgevaardigde uit Maastricht dezen morgen heeft herinnerd, èn voor de handhaving der dierbaarste en heiligste regten van het volk, aan dergelijke overmagt paal en perk moet worden gesteld?

En nu vrees ik veeleer, dat, ten gevolge van hetgeen in de laatste maanden plaats gehad heeft, deze rigting, die verzwakt was, zich met frissche krachten wederom zal openbaren.

Dit brengt mij tot het tweede punt, waarop de Minister niet genoeg let: *den toestand waarin wij, ten gevolge zijner verklaring, geraakt zijn.*

Ik wensch niet te herhalen hetgeen op 18 en 28 Maart jl. gezegd is. Alles komt neder op de tegenstelling tusschen de circulaire van 1849 (ook met het weifelende van sommige uitdrukkingen) en de verklaring van den Minister aan de ingezetenen van Uithuizen, ook hier den 2den December herhaald. De Minister heeft op stellige wijze verkondigd, niet te kunnen tusschentreden, hoedanig ook de beslissing zij van een plaatselijk en gewestelijk bestuur.

Wat is het gevolg nu reeds? We hoorden na dien tijd van soortgelijke weigering aan de Lemmer; dezen morgen is rapport uitgebragt over soortgelijke weigering in de provincie Groningen, te Stads-Kanaal; en er wordt allerwege in die verklaring een steunpunt gezocht voor hetgeen ik mij geoorloofd heb te noemen *reactionnaire velleïteiten.* Deze gaan zoo ver, dat door de invloedrijkste organen van de rigting, welke ik bedoel, de meest zonderlinge wenschen aan het licht komen, de meest vreemde aanmerkingen te berde worden gebragt. Bijv. men zou wenschen, dat de scholen, bij vereeniging tot stand gebragt, onder den naam van *associatie*-scholen, als onwettig wierden beschouwd. *Associatie*-scholen onwettig, terwijl de wet van 1806 zelve spreekt van scholen, tot wier geregeld onderhoud men zich *vereenigd* heeft. Men beweert, dat »voldoend onderwijs", in art. 194 der Grondwet, beteekent, dat in al de gemeenten van het Rijk voor alle standen kosteloos onderwijs moet worden verleend. Men beweert dat vrijheid van *onderwijs* niet beteekent vrijheid tot *het openen van scholen*, zoodat, ook volgens art. 194, dezelfde voorwaarden als thans aan het oprigten van scholen zouden kunnen worden gehecht. Ik wil daaraan niet meer waarde toekennen dan het verdient; evenwel het toont, welken indruk de verklaring van den Minister heeft gemaakt. Dit ligt ook in den aard der zaak; wij behoeven niet te vragen naar het getal dergenen, welke reeds ongelijk hebben ondergaan; naar de uitgestrektheid van het misbruik, dat reeds gemaakt is van de vrijheid, welke door den Minister, met wegcijfering van het opperbestuur, verleend is; wij zijn in elk geval, door

zijn stelsel, overgeleverd aan de genade of ongenade der besturen; er is geen middel om de ingezetenen te vrijwaren voor hunne willekeur. Waarbij ik tevens herinner, dat al ware slechts in één enkel geval willekeur gepleegd, ook dan bescherming tegen het onregt eene zaak is niet van individueel, niet van plaatselijk, maar van algemeen belang.

Eindelijk, de Minister let te weinig op de *bezwaren, die tegen het tot stand komen der algemeene wet bestaan.* Het *indienen* van eene wet staat niet met het *tot stand komen* gelijk. Ik zou kunnen zeggen: Art. 194 is door eene ingeschoven alinea, van dien aard geworden, dat de verkrijgbaarheid eener wet zonder verandering van dat artikel twijfelachtig is. Ik zou er bij kunnen voegen: » Wanneer ik acht sla op de denkbeelden, die zich aanvankelijk bij de natie openbaren, voorzie ik dat, indien de Minister vasthoudt aan de begrippen, welke hij omtrent het openbaar schoolwezen kenbaar gemaakt heeft, zijne voordragt niet zal worden goedgekeurd. Maar ik bepaal mij tot één argument. In de hoofdzaak is ook, wat het onderwijs betreft, de Minister met zijn voorganger homogeen. Doch ik vraag: indien nu deze, niet alleen voor het tot stand brengen, maar ook voor het indienen van de wet zooveel bezwaren te bekampen gehad heeft, waaruit leidt dan deze Minister de hoop en het vertrouwen af, dat hem het tot stand brengen der moeijelijke verordening zoo spoedig zal gelukken? Waarom heeft de vorige Minister, de wet niet ingediend? Waarom hebben wij, bijv. de jagtwet vóór de wet op het onderwijs ontvangen? Waarom den tijd aan wetten van een vergelijkenderwijs ondergeschikt belang besteed, zonder dat aan het indienen der wet op het onderwijs gedacht werd? Waarom? Meent de Minister dat het zijn voorganger moeijelijk ware gevallen, zijn eigen systeem onder den vorm van eene wet te brengen? Waarom dan? Omdat de vorige Minister, bij de verdeeldheid op dit punt, schier onoverkomelijke bezwaren te gemoet zag. Zouden nu die bezwaren plotseling verdwenen zijn; welken waarborg geeft de Minister, dat de wet binnen een, twee of drie jaren tot stand komt? Is het hier, waar het zoo teedere regten en belangen geldt, een onderwerp waarbij het geoorloofd is, ik mag het wel zoo noemen, *ad calendas Graecas* te verwijzen? Neen, wij hebben regt te eischen, dat de Minister ons door een tijdelijken maatregel doe geraken uit de verlegenheid, waarin hij zelf ons, met *het verkondigen van de volkomene magteloosheid der hooge Regering* gebragt heeft.

Mijne motie van orde is deze: » De Kamer, van oordeel dat, indien, na weigering van autorisatie voor bijzondere scholen, de eindbeslissing van den Koning niet kan worden gevraagd, onverwijlde wettelijke voorziening in deze leemte der bestaande verordeningen vereischt wordt, gaat over tot de orde van den dag.''

De heer **Sloet tot Oldhuis**:

Vreest niet, dat ik uwe aandacht door eene lange rede zal vermoeijen. Het komt mij voor, dat de aangelegenheid, die ons thans bezig houdt, slechts uit een enkel oogpunt is beschouwd, namelijk

het punt van het regt dat men heeft tot de oprigting van bijzondere scholen der eerste klasse. Deze zaak heeft toch nog eene andere meer practische zijde, die het mij ongepast zou voorkomen geheel met stilzwijgen voorbij te gaan. Ik bedoel namelijk den invloed, welken de oprigting en vermenigvuldiging van de bijzondere scholen der eerste klasse reeds uitoefent op den toestand van de bijzondere scholen der tweede klasse en op het lot harer onderwijzers. Die bijzondere scholen der tweede klasse zijn, gelijk u bekend is, particuliere ondernemingen. De onderwijzer geniet geene bezoldiging uit 's Rijks of andere kassen, en hij schaft uit eigen middelen het locaal voor de school aan; hij voorziet ook uit eigen middelen in het hulponderwijs en in de overige materiële hulpmiddelen tot het onderwijs. En nu is het toch eene zekere waarheid, dat die scholen zijn opgerigt in een tijd, toen men het onderwijs feitelijk had gemonopoliseerd. Of dit monopolie berustte op de wet van 1806, waarover wij reeds zooveel hebben gehoord, zal ik niet onderzoeken. Genoeg, dat onder de bescherming van dit monopolie die scholen zijn tot stand gekomen. En wat zien wij nu gebeuren? Nu zien wij die scholen, die dan toch de groote meerderheid hier te lande uitmaken, plotseling blootgesteld aan eene gevaarlijke mededinging, aan eene mededinging, waaraan zij onmogelijk op den duur het hoofd kunnen bieden. En waarom niet? Omdat de bijzondere scholen der eerste klasse worden gerugsteund door aanzienlijke fondsen, welke die der tweede klasse missen en waardoor het onderwijs in ruimer en netter gebouwen kan worden gehouden, omdat op die scholen grootere vrijheid gelaten wordt in het geven van onderwijs, dan op de bijzondere scholen der tweede klasse; ik bedoel hier het lezen van den Bijbel, hetwelk een groot lokaas is tot het bekomen van andere kinderen, die op andere scholen gaan. Welke zijn nu de gevolgen daarvan? Dat men ontwaart een groot verloop van leerlingen van de scholen der tweede klasse. Want inderdaad, het is niet te ontkennen, dat een zeer aanzienlijk deel onzer natie er prijs op stelt, dat de kinderen de heilige Schrift reeds op de scholen leeren kennen. Maar die bevoegdheid om de jeugd daarin geregeld en dagelijks te onderwijzen, is aan die scholen ontzegd, en ook moeijelijk denkbaar op gemengde scholen. Hieruit ontstaat moedeloosheid van den onderwijzer; hieruit ontstaat onvermogen om langer te kunnen voorzien in een noodig hulponderwijs en — wat ik het laatste noem, maar wel het eerst had moeten genoemd worden — is de omstandigheid dat de onderwijzer, na eene moeitevolle loopbaan aan den eindpaal gekomen, armoede met zijn gezin te wachten heeft. Zoo, Mijne Heeren, moest Nederland die klasse van onderwijzers niet behandelen, waaraan het de leiding en de vorming zijner liefste panden heeft toevertrouwd en voor een groot, ja het grootste gedeelte alsnog toevertrouwt. Het is als of er geene belangstelling hoegenaamd meer voor de bijzondere scholen der tweede klasse bestaat, en men deze op den achtergrond wil stellen. Ik weet wel, men zal mij kunnen tegenvoeren: *het onderwijs is niet om de onderwijzers;* maar het is evenzeer waar, dat zonder onderwijzers het onderwijs onmogelijk is,

dat geen goed onderwijs mogelijk is, als het niet met een blijmoedigen geest aan de jeugd gegeven wordt. Wanneer onder het genot van hooge beschermende regten fabrieken zijn opgerigt, dan vordert de billijkheid, dan leert de wetenschap, dat men die fabrieken, wanneer men tot een meer vrijgevig stelsel overgaat, niet plotseling blootstelt aan eene onbeperkte mededinging, maar dat men dan trapsgewijze die regten vermindert. En nu staat toch de onderwijzer der jeugd zoo veel hooger dan een fabrikant, als de gaven des geestes en de hoedanigheden van het hart vergankelijke fabriekgoederen overtreffen. En nu heeft men geen medegevoel voor den maatschappelijken toestand dier talrijke klasse van onderwijzers, en wil hen aan eene onbeperkte mededinging prijs geven! Men zal mij welligt vragen: tot welk besluit zult gij komen? Wilt gij, die vrijheid predikt van godsdienst, en ruilingen op stoffelijk en onstoffelijk gebied, nu het onderwijs, waaraan deze natie zooveel gelegen ligt, beperken? Wilt gij een zinkend monopolie handhaven of herstellen? Neen, Mijne Heeren, het monopolie heeft voor het menschdom nooit zegenrijke vruchten afgeworpen.

Mijn staatkundig geloof is, dat ik steeds betere inzigten wil volgen; maar op een punt wankel ik niet, dat is het punt van de vrijheid, die ik als de eerste voorwaarde van de menschelijke ontwikkeling beschouw, en daar ik die voor mij zelven inroep, wil ik haar aan andersdenkenden niet ontzeggen, vooral niet, wanneer andersdenkenden die inroepen tot bevrediging van hun godsdienstig gevoel. Maar met die vrijheid is bestaanbaar eene welgemeende behartiging van de belangen van die onderwijzers door de Regering van den Staat; wie onzer heeft geene verpligting aan één hunner? Is er ééne klasse, welke meer aanspraak op eene regtvaardige behandeling van den Staat mag maken? Wanneer nu de herziening van onze wet op het onderwijs nog een geruimen tijd mogt verschoven blijven, dan zou ik verlangen, dat de Regering er ernstig op bedacht ware om de bijzondere scholen der 2de klasse van lieverlede te hervormen in openbare scholen; dat zij daarop de aandacht der gemeentebesturen vestigde, en ook hunne medewerking daartoe inriep. Mogt echter het geval zijn, hetgeen ik hartelijk wensch, dat ons spoedig de wet op het onderwijs zal worden voorgedragen, dan meen ik deze gelegenheid te baat te moeten nemen, om den Minister van Binnenlandsche Zaken nadrukkelijk te verzoeken, de belangen van de onderwijzers aan de bijzondere scholen van de tweede klasse, die zooveel bijgedragen hebben tot de vorming van het Nederlandsche volkskarakter en van den goeden geest, die deze natie bezielt, ter harte te willen nemen.

De heer **Thorbecke**:

De Minister en de geachte spreker uit de residentie (de heer Groen van Prinsterer) hebben mij verpligt andermaal het woord te vragen. Voor dat ik hun beantwoord, neem ik een enkel punt op uit de redevoeringen van de sprekers uit Friesland (den heer Sleeswijk Vening), uit Utrecht (den heer van Goltstein), en uit Gelderland (den heer de Kempenaer).

De spreker uit Friesland heeft, gelijk die uit Gelderland, de huishoudelijke schoolreglementen van 1807 ingeroepen. Die reglementen, ik verzoek die opmerking te mogen maken, verbonden hoegenaamd niet het algemeen gouvernement. Al de bevoegdheid, al de zorg van den Raadpensionaris, ten aanzien van de uitvoering van de wet van 1806, bleef in haar geheel, wat ook die huishoudelijke schoolreglementen bepaalden.

» De meening, welke de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken heeft verklaard te zijn toegedaan, zegt de spreker uit Friesland, was die van het Gouvernement van 1842." Ik neem dat aan, ik heb reeds schuld beleden; ik heb erkend, dat het vorige Gouvernement zich had losgemaakt, niet van de wet van 1806, maar van den traditionelen uitleg van die wet.

» Bij de toelating of weigering — zegt de spreker — van bijzondere scholen, komt het slechts aan op de individuele behoefte van eene gemeente, en dat is geen algemeen belang." Eene reden, ook door den Minister omhelsd. Ik geloof niet, dat zij in den geest, in de bedoeling van de wet van 1806 ligt. De wet van 1806 maakt de oprigting van scholen niet tot eene uitsluitend gemeentelijke of departementale zaak, maar beschouwt die, gelijk de zorg voor het lager onderwijs in het algemeen, als een algemeen belang, tot welks uitvoering echter, zoo als natuurlijk is, de departementale- en gemeentebesturen moeten medewerken. En zoo geloof ik, is het wel degelijk een algemeen belang, wanneer ten gevolge van de nalatigheid of weigering van een gemeente- of provinciaal bestuur om scholen op te rigten, het onderwijs in onderscheidene streken van het land verachterd wordt.

De geachte spreker uit Utrecht heeft mij tegengeworpen, dat men trachtte de vrijzinnige bepalingen van de tegenwoordige Grondwet in verband te brengen met de wet van 1806. Men wil, meent hij, onder de vlag der wet van 1806 die vrijzinnige bepalingen ter sluik werking doen erlangen. Hij verlangt, gelijk de spreker uit Gelderland, dat de wet van 1806 op haar zelve worde beschouwd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen niets anders te hebben gedaan, dan dat; ik heb geen enkel woord gesproken, hetzij van de Grondwet van 1848, hetzij van de besluiten van 1830 of van 1842. Ik heb mij bepaald tot de wet van 1806.

» Die wet" — zegt de spreker uit Utrecht, de spreker uit Gelderland heeft het herhaald en aangedrongen, en de Minister is er op teruggekomen — » is volkomen duidelijk; het komt dus niet te pas naar haren geest te vragen." Maar heb ik gevraagd naar den geest van de wet van 1806, omdat zij mij in sommige bepalingen niet duidelijk voorkomt? Ik heb gehandeld volgens den ouden stelregel, dat het *incivile est, nisi tota lege perspecta* de wet toe te passen. Het is het stelsel der wet in haar geheel, dat ik inriep, en daartoe is ieder, die met den uitleg en met de uitvoering van eene wet is belast, verpligt.

De spreker uit Utrecht — ook de spreker uit Gelderland — beweert, dat in art. 1, het eenige, zoo als hij verkeerdelijk meent, door mij aangehaalde artikel, geene sprake is van de oprigting van

bijzondere scholen; dat van oprigting van scholen alleen gesproke wordt in art. 2. Beide sprekers hebben bij de voorlezing van art. 1 den klemtoon laten vallen op de woorden » bijzonder opzigt over den staat en de inrigting der lagere scholen.'' Maar zij hebben of niet, of in een zeer verzachtenden toon gelezen, hetgeen volgt, » alsmede over geheel het lager onderwijs.'' Dit sluit, zoo ik mij niet bedrieg, alles, ook de oprigting van lagere scholen in.

Dat art. 21 de bevoegdheid zou geven om de wet te veranderen, heb ik geenszins beweerd. Ik heb gezegd, dat in art. 21 het regt van den Koning vervat is om in den ruimsten omvang voor de uitvoering, voor de ontwikkeling zelfs der wet van 1806 te zorgen, en dat zoodanige ontwikkeling behoefte was ten aanzien van art. 12. Uit dien hoofde heeft de Minister mij niet volkomen gevat, toen hij meende, dat ik aan de opmerking, dat art. 12 niet spreekt van bijzondere, maar van lagere scholen in het algemeen, geen gewigt had gehecht. Ik hecht daaraan wel gewigt, dewijl daaruit te meer blijkt, dat nadere regelen *volstrekt* vereischt worden om art. 12 te doen werken.

De Minister is zijne rede begonnen met ophaling en wederlegging van het gesprokene in eene vorige zitting. Ik ben daarop niet teruggekomen, mij houdende aan hetgeen de Minister toen zeide, dat hij een vijand was van het terugkeeren in eene afgeloopene discussie. Ik meende deze beraadslaging als eene nieuwe discussie te kunnen beschouwen. De Minister heeft stuk voor stuk gevolgd hetgeen toen is gezegd. In de eerste plaats, dat van mijne zijde was opgekomen tegen het verwijt, dat de Minister gerigt had aan zijn voorganger. De Minister was, zeide hij, ten aanzien van het rigten van zoodanig verwijt, met mij van hetzelfde gevoelen. Hij voegde er bij, — zoo ik hem wel verstaan heb — dat tot het doen van zoodanig verwijt geen aanleiding moest worden gegeven. Ik herinner mij niet, dat eenige aanleiding van mijne zijde gegeven is, tenzij dat de aanleiding hierin gezocht worde, dat ik in eene vroegere Vergadering medegewerkt heb om aan den Minister eene vraag voor te stellen, waarop zijn antwoord werd verzocht.

Die vraag komt den Minister nog overbodig voor. Mij dunkt, uit deze discussie, uit de rede van den Minister blijkt het tegendeel. Waarop komt het aan? De gronden te kennen, waarop de Minister meende zich bij zijne afwijzende beslissing te kunnen beroepen. Tot ontwikkeling van die gronden heeft de vraag geleid. Ik had in eene vorige vergadering de meening der circulaire van December 1849 aangehaald, in welken zin de vraag, of de Koning behoorde tusschen beide te treden dáár, waar autorisatiën tot oprigting van scholen ten onregte geweigerd schenen, zou worden beslist, wanneer het uur der beslissing geslagen had. Dat heeft den Minister verwonderd. Want, heeft hij gezegd, het uur der beslissing had geslagen, toen mijn voorganger nog aan het bestuur was. Dat is gretig opgevat door den spreker uit de residentie (den heer Groen), die tot mijn leedwezen heeft gemeend in deze discussie, gewigtig genoeg om haar zelve en het onderwerp, aantijgingen, of zoo het geene aantijgingen zijn — persoonlijke vragen te moeten mengen.

De Minister heeft gezegd, dàt onder het vorig Bestuur eene kerkelijke gemeente een verzoek had gedaan, hetwelk geweigerd was, en dat daarop door mij was gegeven zeker antwoord, hetwelk in strijd zou zijn met die bevoegdheid, die in de circulaire van 1849 aan den Koning wordt toegekend. Ik herinner mij daarvan niets; ik wenschte, de Minister had de zaak naauwkeuriger aangewezen, dan kon ik er welligt iets van zeggen; ik herinner mij slechts, dat bij mijn aftreden de correspondentie met Gedeputeerde Staten over sommige gevallen nog niet afgeloopen was.

Het vorig Bestuur heeft gewacht, het is niet tusschen beide gekomen vóór den tijd; het heeft niet, zonder noodzaak, eene nieuwe orde van zaken willen invoeren, strijdig met hetgeen tot dusverre bij de uitvoering van de wet van 1806 was betracht; en het heeft niet in iedere weigering, in elke vertraging van inwilliging eene genoegzame reden gezien om aan den Koning het nemen van een algemeenen maatregel voor te dragen, waarbij voor het vervolg een beroep aan den Koning opengelaten werd. Het is mij gelukt in meest alle gevallen, waar weigering geschied was, van die weigering te doen terugkeeren. Sommige zaken zijn hangende gebleven; dat er eene weigering geweest is, waarbij het antwoord is gegeven, waarvan de Minister sprak, herinner ik mij evenmin als, zoo het antwoord gegeven is, onder welke omstandigheden het gegeven werd. De houding, door het vorig Gouvernement in acht genomen, wordt verklaard in de circulaire zelve van 1849. Na de woorden toch, die ik de eer had aan de Vergadering voor te lezen, volgt: »Ik acht het evenwel bij het naderen eener wetgeving op het lager onderwijs onnoodig, zoodanig voorstel aan Zijne Majesteit te doen. Doch van den anderen kant zou het mij zeer aangenaam zijn, indien de plaatselijke en provinciale besturen, bij de beoordeeling van aanzoeken tot oprigting van scholen, in den geest van de tegenwoordige Grondwet, de meest mogelijke vrijgevigheid in acht nemen.'' Zoolang dat verzoek gehoor vond, en dat het gehoor vond, daartoe behoef ik slechts het getal der bijzondere scholen, sedert dien tijd opgerigt, te herinneren, zou het dan noodig geweest zijn, een nieuwen maatregel te nemen, die kort daarna, door de wet tot regeling van het onderwijs, weder moest vervallen? Dat is mij niet zoo voorgekomen.

De spreker uit de residentie zegt: wanneer de Minister zóó overtuigd was, als nu uit zijn betoog blijkt, waarom heeft de Minister over het regt van den Koning om tusschen beide te treden, zoo twijfelachtige uitdrukkingen in de circulaire gebruikt. Twijfelachtige uitdrukkingen? Het komt mij voor, Mijne Heeren, dat die uitdrukkingen duidelijk en stellig genoeg waren om de meening van den Minister te kennen te geven, van een Minister, die evenwel niet genegen was, tenzij de nood dwong, tot dien maatregel te komen en de aanwezige besluiten tot uitvoering van de wet van 1806 nog met eene nieuwe instelling te doorkruisen.

Waarom, vraagt de spreker uit de residentie, heeft de Minister in die overtuiging de ingezetenen jaren lang aan de vexatiën van deze en gene autoriteiten overgelaten? Dit is een punt, in deze Ka-

mer meer dan eens behandeld. De spreker noemt het vexatiën van wege de autoriteiten. Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, men zou met evenveel regt van vexatiën kunnen spreken, door de verzoekers aan de autoriteiten gedaan. Dikwijls was het niet een eenvoudig verzoek — zulk een verzoek had waarschijnlijk geen tegenstand ondervonden —, maar een verzoek voorgedragen op hunne wijze; — is het wonder, dat nu een onderzoek vorafging en dat eene weigering volgde? Eene weigerachtigheid, die zonder dien ophef, zonder dien vreemden tooi, waarin en waaronder dat verzoek werd voorgedragen, niet zou hebben plaats gehad.

De Minister heeft gezegd dat, zoo ik wenschte vrijheid en een krachtig centraal gouvernement, iedere Regering dien wensch zou deelen. Ik durf mij te dezen aanzien in dat vertrouwen niet voegen bij den Minister, maar ik zal gaarne zien dat vrijheid, gelijk eenheid en zelfstandigheid van regering, ook de leus van het tegenwoordig Bestuur zij. Vrijheid bij centralisatie in den goeden zin, zoo als ik die heb voorgestaan in den strijd, dien ik steeds te voeren had met den spreker uit de residentie, een strijd, door hem dezen morgen hernieuwd. Onder centralisatie heb ik steeds verstaan, dat men bij het algemeen gezag waarborgen vond voor de handhaving der regten, welke de wet schenkt, zoo als voor de uitvoering der wet in het algemeen.

De spreker uit de residentie heeft herinnerd, dat hij tegenover mij had gestaan bij de beraadslaging over de provinciale wet, juist op het punt van het onderwijs. De provinciale wet luidt, gelijk zij was voorgesteld in art. 127: » De Provinciale Staten worden belast met de uitvoering van de wetsbepalingen en algemeene maatregelen van inwendig bestuur, betreffende het onderwijs, voor zooveel het wordt gegeven op de scholen, door de provincie, door gemeenten of bijzondere personen opgerigt.” Dit wenschte de spreker niet; hij wenschte de Provinciale Staten met die uitvoering in het geheel niet te belasten. In mijn stelsel behoorde dat zoo; maar onder den waarborg, die, dunkt mij, ook nu reeds volgens de wet van 1806 bestaat, onder den waarborg van het hooger werkzaam toezigt des Konings.

De spreker uit de residentie is teruggekomen op zijn meermalen geuit verlangen tot het verkrijgen van eene partiële wet. Voorheen moest die partiële wet de vrijheid van onderwijs regelen, en ik heb mij niet zeldzaam tegen den spreker op het terrein bevonden om dien eisch te bestrijden, den eisch om de vrijheid van onderwijs bij eene partiële wet te regelen. Thans verlangt de spreker veel minder, en zoo de Minister bezwaar mogt maken zijne motie van orde te ondersteunen, het zou mij niet bevreemden. Nu eene partiële wet — terwijl de Grondwet zegt dat het geven van onderwijs vrij is, en de indiening van de wet op het onderwijs moet volgen —, nu eene partiële wet in te voeren, om een regt, dat de Koning daarenboven mijns inziens reeds bezit, te schenken, — ik geloof niet dat een dergelijke maatregel tijdig zou kunnen worden genoemd.

Zal ik nu nog iets zeggen, Mijnheer de Voorzitter, over het verwijt, door den spreker uit de residentie tegen mij gerigt, dat on-

der het vorig Bestuur de wet tot regeling van het onderwijs niet is ingediend? Ik heb er te dikwijls van gesproken, om er nu een woord meer bij te voegen, of het moest zijn om mijne bevreemding te kennen te geven, dat hij zich niet veeleer verheugt, dat die wet toen niet is ingediend, dat zij nu eerst zal komen. Hoe toch de spreker zich kon voorstellen, dat onder het vorig Gouvernement eenigzins in zijne denkbeelden zou worden getreden, hoe hij van dat vorig Gouvernement kon verwachten in het ontwerp van wet tot regeling van het onderwijs iets anders te vinden dan een wapen om dat Gouvernement te bestrijden, is mij onbegrijpelijk.

Een woord nog, Mijnheer de Voorzitter, ten aanzien van een beweren van den Minister. De Minister heeft toegegeven, dat art. 12 — en dit is een hoofdartikel, waarop het hier aankomt — eene nadere regeling om te kunnen werken behoeft, dat art. 12 niet anders is dan eene bepaling van beginsel; de Minister heeft gezegd, en zeer te regt, dat dit artikel in verband moest worden beschouwd met art. 2, niet gesplitst, maar met het *geheele* artikel. Zoo ik van mijne zijde de aandacht heb gevestigd op den hoofdregel van art. 2, en niet op de bijkomende beperking in het tweede gedeelte, dan is het geschied, dewijl de Minister bij zijne rede, in eene vorige vergadering gehouden, de oplettendheid uitsluitend op die beperking, niet op den regel had gerigt.

De heer **van der Brugghen**:

Ik acht mij verpligt nog eenige punten op te nemen, die in deze discussie ter sprake zijn gekomen, al is het ook, dat ik die discussie daardoor nog eenigzins moet rekken. Ik zal echter trachten zeer kort te zijn en van het geduld der Kamer geen misbruik te maken.

Mijnheer de President! ik zal mij niet mengen in het bijzondere, incidenteel verschil, dat gemoveerd is tusschen den vorigen en den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken; ik wensch alleen deze opmerking te maken, die mij voorkomt niet ongepast te zijn, dat wanneer de vorige Minister van Binnenlandsche Zaken, de geachte spreker uit Maastricht, in zijn antwoord aan den spreker uit Zwolle, tot regtvaardiging van zijne handelwijze onder zijn bewind, zich heeft beroepen op de vexatiën, niet van de provinciale besturen, maar van de *verzoekers*, hij deze uitdrukking wel eenigzins zal wijzigen of terugnemen, indien die spreker zich nogmaals de moeite wil geven om hunne adressen, die met betrekking tot de zaak, waarop hier speciaal gedoeld wordt, in de dagbladen zijn medegedeeld, nader in te zien. Hij zal dan bevinden, dat daarin niets voorkomt, wat beleedigend of kwetsend, met één woord *vexatoir*, is voor de autoriteiten. Omtrent het incidentele geschil der Ministers, wat men ook moge denken van de justificatie, door den vorigen Minister van Binnenlandsche Zaken in het midden gebragt, meen ik nog te moeten doen opmerken, dat het ter zake niets kan afdoen. Al ware het ook, wat ik niet wil aannemen, maar buiten quaestie laat, dat die vorige Minister niet geheel consequent ware geweest in de uitvoering van zijne circulaire van 1849,

dan ontneemt dat niets aan de waarheid der argumenten, welke hij dezen morgen met zoo veel juistheid en klaarheid heeft aangevoerd, om de noodzakelijkheid en het regt van die circulaire te betoogen.

Wat nu betreft het regt zelve van de zaak, zoo hebben wij dezen morgen door de sprekers uit Utrecht en Gelderland, de heeren van Goltstein en de Kempenaer, redenen hooren aanvoeren ten bewijze, dat de bevoegdheid uitsluitend zou zijn toegekend aan de plaatselijke en departementale besturen om vergunning te geven tot het oprigten van scholen. Men is zelfs zoover gegaan van die bevoegdheid een *regt* te noemen, als of het een regt ware geweest, dat alleen aan de gewestelijke besturen ware toegekend, en dit hun, als een verkregen regt, niet door de tusschenkomst van een hooger gezag zoude mogen worden ontnomen. Ik stel echter tegen die beschouwingen over, dat er een punt is, hetwelk door geen dier sprekers is aangevoerd en de quaestie evenwel domineert. Het is dit, dat hier sprake is, niet zoozeer van eene bevoegdheid, die men een *regt* noemt der besturen, maar van een werkelijk regt van de individus, van de burgers van den Staat, om op te rigten scholen van de eerste klasse. Dit is een regt, dat in de wet, door de erkenning van het wettig bestaan van zulke scholen, gelijk ik vroeger aantoonde, geschreven staat. Is het nu waar, dat er regt bestaat, krachtens de wet van 1806, om onder zekere bepalingen bijzondere scholen van de eerste klasse op te rigten, dan is er ook strijd met de bepalingen dier wet, wanneer dat regt niet vergund, miskend, ja willekeurig onthouden wordt, zoo dit niet geschiedt, om die eenige reden, in art. 2 van die wet van 1806 opgegeven, dat namelijk, het getal van de scholen niet *onbepaald* zal worden vermeerderd. Wordt dus dat regt ontnomen, dan is er strijd met de wet van 1806; en in dat geval vraag ik waarom hier niet toepasselijk zou zijn de bepaling van art. 133 der Grondwet, volgens hetwelk alle handelingen en daden van de Provinciale Staten, welke strijdig zijn met de wetten (ik spreek nu niet van het *algemeen belang*), kunnen worden vernietigd door den Koning.

Nu zegt de Minister (zoo ik ten minste wel verstaan heb): al wierd zoodanig besluit door den Koning vernietigd, dan is daardoor nog niet de bevoegdheid gegeven aan het hoogst gezag om vergunning tot het oprigten van die school te verleenen; dan wordt wel vernietigd het besluit van weigering, maar daardoor nog geen verlof gegeven tot oprigting. Ik geloof, Mijnheer de President, dat hier door den Minister niet in het oog is gehouden wat te lezen staat in art. 174 der provinciale wet. Dat artikel regelt de gevolgen der vernietiging van een besluit van de Provinciale Staten. Wat zegt nu dat artikel? » De Staten of Gedeputeerde Staten zorgen, in geval van schorsing of vernietiging hunner besluiten, dat aan art. 170 of art. 173 worde voldaan, en op nieuw in de bij het geschorst of vernietigd besluit behandelde zaak, voor zooveel noodig is, voorzien. Indien zij dit nalaten, wordt, zoo het besluit de uitvoering gold der in de artt. 127 en 128 bedoelde wetten, maatregelen en bevelen, in die uitvoering, op de bij art. 129 bepaalde

wijze, van Onzentwege voorzien." Tot de onderwerpen, in het aangehaalde art. 127 genoemd, behoort ook de zaak van het onderwijs, zoodat, indien na de vernietiging van een daartoe betrekkelijk door de Staten genomen besluit in die zaak niet werd voorzien, er alsdan van 's Konings wege in voorzien zou moeten worden, en dan zou het mogelijk zijn, dat de vergunning tot het oprigten van eene zoodanige school door den Koning werd verleend. Ik geloof dus, dat hier het bezwaar niet bestaat dat door den Minister in het midden is gebragt, dat namelijk eene vernietiging van het besluit tot niets zou leiden.

Mijnheer de President, er is veel gesproken over het verkeerde van hier veel te redeneren over den geest van de wet van 1806 en zich niet aan de letter der wet te houden. Ik voor mij, Mijnheer de President, ben een groote voorstander van de waarheid, dat *leges scire non est verba earum tenere sed vim ac potestatem;* — maar ik geloof, dat men van degenen, die dat stelsel voorstaan, mag eischen, dat zij niet bij de ééne wet *tenaciter* aan de letter vasthouden en bij eene andere weder volstrekt niets van de letter willen weten, maar zich aan den geest vastklemmen.

En nu moet ik deze opmerking maken, dat hier ten onregte geklaagd wordt over het drijven van den *geest* der wet van 1806, tegen de, zoo men beweert, duidelijke letter. Want art. 12, waarop men zich beroepen heeft, zegt alleen, dat geene lagere scholen, onder welken naam ook, zullen mogen opgerigt worden zonder uitdrukkelijke vergunning van het departementaal, landschaps- of gemeentebestuur, na vooraf gevraagde inlichting en bedenkingen enz.; maar het artikel zegt volstrekt niet, dat die vergunning zal moeten zijn volstrekt onherroepelijk, en dat er geen middel zal zijn, om die vergunning, zoo zij dáár ten onregte geweigerd wordt, van het hoogst gezag te verkrijgen, en van dat hooger gezag daartoe die tusschenkomst te vragen, die uitdrukkelijk voorgeschreven wordt in art. 1, en daarom ook *implicite* verstaan bij art. 12 der wet: zoodat ook de letter van dit artikel niet zegt, wat de voorstanders dier letter daarin zoeken.

Ik heb met eenige verrassing van den geachten spreker uit Zwolle (den heer Sloet) gehoord eene verdediging van het monopolie-stelsel. Die spreker schijnt zelf gevoeld te hebben, hoe vreemd dat uit zijnen mond moest klinken, en hij heeft zich daarom in het slot zijner rede daartegen getracht te vrijwaren. Maar ik wil hem gevraagd hebben: indien hij ook vrijheid wil in dit onderwerp, indien ook hij wil dat er vrijheid zal zijn om bijzondere scholen op te rigten, ten einde aan een ieder de gelegenheid te geven, om de opvoeding zijner kinderen naar zijne godsdienstige overtuiging te doen plaats hebben, waartoe dan die geheele redenering? Het geldt hier immers niet de quaestie van het al of niet in stand houden van de bijzondere scholen der tweede klasse: eene aanbeveling derzelve is, op zich zelve hier thans niet noodig. Waar moet die aanbeveling dan anders toe dienen, dan om ten haren voordeele de oprigting van bijzondere scholen der eerste klasse in een ongunstig daglicht te stellen? om de vrijheid daartoe te doen beperken? En

wanneer nu dit de bedoeling, wanneer dit de strekking is der rede van dien geachten spreker, dan heeft hij, de bestrijder van alle monopolie, hier het monopolie van de scholen der 2de klasse op eene zeer krachtige wijze verdedigd en gehandhaafd, en dan neem ik er acte van, dat die geachte spreker uit Zwolle zich in deze zaak als een verdediger van het stelsel van monopolie heeft doen kennen.

Ofschoon ik nu overtuigd ben, dat de Regering, uit krachte der wet, niet alleen bevoegd, maar ook verpligt is om, ter getrouwe uitvoering der wet, tusschen beide te komen, zal ik evenwel stemmen vóór de motie van den geachten spreker voor mij gezeten (den heer Groen), omdat ik, hoezeer de Minister tot andere gedachten zou kunnen komen, het evenwel gevaarlijk acht dit geheel aan subjective denkbeelden over te laten. En uit dien hoofde zal ik, ofschoon niet overtuigd van de noodzakelijkheid eener partiële wet, stemmen voor die motie van orde, waarbij de Kamer uitdrukkelijk haren wensch te kennen geeft, dat in deze behoefte, in dezen nood dan, in elk geval langs dien weg zal worden voorzien.

De heer **van Hoëvell**:

Ik zal met een enkel woord op den voorgrond stellen, dat ik een voorstander ben, niet in naam, maar ook in der daad, van vrijheid van onderwijs, dat ik het betreur, dat dikwijls van die vrijheid op eene wijze gebruik, ik zou bijna zeggen misbruik wordt gemaakt, die ik als verderfelijk beschouw; maar dat desniettemin die vrijheid moet blijven. Er zijn rigtingen in ons land, die hare kracht ontleenen uit de oppositie, welke men tegen hare vrije ontwikkeling in den weg stelt, maar die, uit gebrek aan innerlijke levensbeginselen, zich zelve zouden vernietigen, indien men haar niet bemoeijelijkte en volkomen vrijheid gaf.

Ik ben het ook eens met hen, die meenen, dat de vrijheid, om bijzondere scholen op te rigten, ofschoon afhankelijk van de eindbeslissing des Konings, reeds in de wet van 1806 gegeven is. Alleen eene eenzijdige interpretatie en zeer partijdige uitvoering van die wet heeft aanleiding kunnen geven, dat aan het genot van die vrijheid hier en daar tallooze moeijelijkheden in den weg worden gelegd.

Nu dit mijne meening is, nu ik inderdaad geloof, dat de wet van 1806 de bevoegdheid geeft, en het regt, ja den pligt oplegt aan den Koning om eene eindbeslissing te nemen over de besluiten van de gemeentebesturen en van de Gedeputeerde Staten, zal het mij moeijelijk vallen mijne stem te geven aan de voorgestelde gemotiveerde orde van den dag; immers, in die orde van den dag wordt de zaak *twijfelachtig* voorgesteld, en wel *zoo twijfelachtig*, dat men daarom verlangt een anderen maatregel, eene nieuwe wet. Ik geloof inderdaad dat ook de geachte spreker uit Zutphen (de heer van der Brugghen), die in zijne eerste rede bovenal met zulke ronde woorden en zoo ondubbelzinnig den uitleg van de wet van 1806, zoo als die door ons wordt begrepen, heeft goedgekeurd, thans, wil hij zich zelven gelijk blijven, zijne stem niet kan geven aan eene gemotiveerde orde van den dag, waarin de zaak weder geheel op losse schroeven wordt gesteld.

Ik houd van ronde, opene, ondubbelzinnige verklaringen, en ik wil daarom eene poging wagen, om dien spreker en anderen, die met mij van dezelfde meening zijn, te gemoet te komen door eene gemotiveerde orde van den dag uit te lokken van dezen inhoud:

» De Kamer, van oordeel, dat volgens de wet van 1806, de Koning het regt heeft om in hooger beroep te beslissen over de besluiten der gemeentebesturen en Gedeputeerde Staten omtrent de oprigting van bijzondere scholen, gaat over tot de orde van den dag."

Ik hoop, dat zelfs de geachte voorsteller van de eerste gemotiveerde orde van den dag wel zal kunnen treden in het voorstel, dat ik thans de eer heb te doen, immers die spreker moet ook overtuigd zijn, dat inderdaad de wet van 1806 zulk eene interpretatie vordert als ik voorsta. Hij moet daar niet alleen nu van overtuigd zijn, maar hij was dit reeds jaren geleden; door den geachten spreker uit Gorkum (den heer Elout van Soeterwoude) is ons een adres herinnerd, dat hij met den heer Groen van Prinsterer in der tijd heeft ingediend en waarin hij het volgende zegt:

» Hoe groot het verschil der meeningen omtrent het onderwijs moge zijn, hieromtrent althans komen zij overeen, dat welligt niet ééne aangelegenheid daaraan in belangrijkheid gelijk is, dat welligt niet één onderwerp zoo vele moeijelijke vraagstukken omvat. En het zou aan elk stedelijk bestuur, aan iederen burgemeester ten platten lande opgelegd worden om hierover, niet naar vaste wetsbepaling, maar overeenkomstig eigen inzigt te beslissen. De afdoening zou bij hooger beroep, overgelaten zijn aan een gewestelijk bestuur, zoodat er in punten van algemeen regt, in de verschillende gewesten, met verbreking der eenheid van den Staat, een verschillend systema zou worden gevolgd."

Zulk eene interpretatie der wet van 1806 beschouwt de spreker uit Zwolle als eene absurditeit. Ik geloof dus, dat die spreker thans, geroepen om eene verklaring af te leggen omtrent de interpretatie dier wet, zich gelijk zal moeten blijven, en dus vóór mijne motie stemmen.

De heer **van Goltstein:**

Ik heb het aanvankelijk beklaagd, dat wij in eene discussie gewikkeld waren, waarvan geene uitkomsten hoegenaamd te voorzien waren. De stand van zaken is sinds dien tijd veranderd. Thans is daarvoor eene uitkomst geopend. Ik verheug mij daarover, want ik wensch geene rol te vervullen in die vernuftspelen, die nu en dan worden vertoond en waarin men gewoon is door geestige zetten de Vergadering genoegen te verschaffen. Het geldt nu eene bepaalde zaak, welke in overweging is gebragt, en men moet nu nagaan, of de gronden, die aangevoerd zijn om het besluit dat door deze Vergadering zou genomen worden te regtvaardigen, inderdaad kunnen worden aangenomen.

De geachte afgevaardigde uit Zwolle (de heer Groen) heeft de vraag gesteld: of het inderdaad geoorloofd was eene partiële wet voor te dragen. Ik wil die vraag niet ontkennend beantwoorden. Ik wil het geoorloofde van zoodanige voordragt niet betwisten.

Maar ik wil enkel zeggen, dat het zeer moeijelijk is zoodanige wet voor te dragen. Het geldt hier de afschaffing eener verordening, welke in het stelsel der wet van 1806 te huis behoort. Volgens dat stelsel, maakt de beslissing over de oprigting van bijzondere scholen een plaatselijk belang uit, waarover door de plaatselijke besturen moet worden beslist. Het plaatselijk bestuur moet daarbij in overweging nemen, of behoorlijk is gezorgd voor het lager onderwijs, en of er door de oprigting van verdere scholen geene stoornis aan het bestaande onderwijs zou worden toegebragt. Als nu die beslissing aan dat plaatselijk bestuur werd onttrokken, en daarentegen deze zaak werd verheven tot een algemeen belang, waarover het hooger bestuur zou hebben te beslissen, dan zou daardoor het geheele stelsel, waarop die wet van 1806 berust, ondermijnd en vernietigd worden. Het is uit dien hoofde moeijelijk om eene enkele verordening, welke in het stelsel der wet te huis behoort, daar uit te ligten. Men loopt daardoor ligt gevaar om het geheele stelsel van zijne kracht te berooven.

Diezelfde geachte afgevaardigde heeft weêr de gewone klagt aangeheven, dat de rigting in de Kerk, waartoe hij met zijne vrienden behoort, wordt tegengewerkt door de Regering. Ik heb die klagt wel vernomen, maar ik heb nog in geenen deele daarbij de gronden gehoord, waarop zij te dezer gelegenheid zou steunen. Het geldt hier de zaak van de oprigting eener bijzondere school te Uithuizen. Aldaar bestaat eene openbare school, welker voortdurend bestaan verzekerd wordt door de bijdragen der schoolpligtige kinderen, en tegen welke de gewone klagte niet kan worden ingebragt, die van die zijde wordt aangeheven, omdat aldaar voorzien is in het lezen van den Bijbel. Maar nu, gewapend met de wet van 1806, moest het plaatselijk bestuur beoordeelen, of op die wijze behoorlijk was voorzien in het geven van het lager onderwijs, en of niet door het toelaten van eene andere school stoornis zou worden aangebragt in het toedienen van dat onderwijs. Of dus die klagte, welke ook te dezer gelegenheid werd aangeheven, wel gegrond is, dit is mij nog niet gebleken.

Maar wat is er nu van die motie van orde, met welke die geachte afgevaardigde voor den dag is gekomen? Ik geloof niet dat ze door deze Vergadering zou kunnen worden aangenomen. Daarin wordt toch gezegd, dat de Vergadering van oordeel is, indien de beslissing des Konings te dezer zake niet zou te pas komen, dat dan onverwijld wettelijke bepalingen ten dien aanzien behoorden te worden voorgedragen. Dit schijnt eene beschuldiging in zich te bevatten tegen de Regering, en op die wijze van haar te willen uitlokken het doen eener voordragt. Maar het bevat inderdaad eene beschuldiging in zich tegen deze Vergadering zelve, en in het bijzonder tegen den voorsteller van die motie van orde; want indien hij overtuigd, indien deze vergadering overtuigd was, en wanneer bleek uit de aanneming van deze motie, dat het voordragen van zulke bepalingen onverwijld noodig was, dan zou men immers aan de Vergadering en aan den voorsteller te gemoet moeten voeren: welnu, waarom hebt gij geen gebruik gemaakt van het regt, dat u

door de Grondwet is verleend, het regt om die taak op u te nemen? Maar wat is er nu van de motie van orde, voorgedragen door het geachte lid uit Almelo? Het is dien geachten afgevaardigde voorgekomen, dat de beide motien als 't ware in zamenstemming waren, en dat dus de voorsteller van de eerste motie van orde ook met zijne latere motie kan instemmen. En desniettemin zijn er tegenstrijdige denkbeelden in de beide motien neêrgelegd. In de eene wordt de meening vooropgesteld, dat bij de wet van 1806 de bevoegdheid, waarvan hier sprake is, aan den Koning wordt toegekend, in de andere wordt geene bepaalde uitspraak gedaan dat die bevoegdheid aan den Koning toekomt. En waarop zal de laatste motie van orde uitloopen? op eene authentieke interpretatie van de wet van 1806, en deze zou uitgaan van één der takken van de wetgevende magt, zonder dat de andere daaraan zal deelgenomen hebben; en zoo zou inderdaad deze Vergadering zich willen aanmatigen van geheel alleen te beslissen over de juiste opvatting der wet, terwijl eene authentieke interpretatie slechts kan uitgaan van de drie takken der wetgevende magt gemeenschappelijk.

Maar nu moet ik nog een enkel woord zeggen ter beantwoording van den geachten spreker uit Maastricht. Hem gold de beschuldiging niet, dat hij de grondwettige bepalingen als het ware zou hebben willen insmokkelen onder de vlag der wet van 1806. Dit kon ik althans uit zijne rede niet afleiden. Die opmerking was tegen andere sprekers gerigt, die voortdurend van de bepaling der Grondwet gewag maakten bij de verklaring der wet van 1806. Hem gold alleen de opmerking, dat wanneer de letter der wet duidelijk is en de bepaling voor geene tweeledige opvatting vatbaar, het dan niet te pas komt om die bepaling te toetsen aan den geest der wet. Indien de letter duidelijk is, kan men zich niet verschuilen achter den geest, om wat duidelijker in de wet is nedergelegd op die wijze onzeker te maken. Dit is een regel van uitlegkunde, die wel door een ieder zal erkend worden.

Ik heb enkel van dien geachten spreker vernomen, dat art. 1 der wet van 1806 niet duidelijk door mij was voorgedragen. Er stond meer in te lezen dan door mij was aangehaald. Er werd niet enkel in gesproken van het bijzonder toezigt over den staat en de inrigting van *lagere scholen*, maar dat toezigt van den Raadpensionaris strekte zich uit over geheel het *lager onderwijs*, en dus niet enkel over den staat en de inrigting van het onderwijs, maar ook over de oprigting; want dit zou ook moeten zijn begrepen onder die uitdrukking: *geheel het lager onderwijs*.

Maar naar mijn inzien moet men het zoo verstaan, dat *geheel het lager onderwijs* beteekent: dat onderwijs, hetwelk op die scholen wordt gegeven, de inrigting van dat onderwijs op die scholen, doch daaronder kan nimmer begrepen zijn de *oprigting* zelve van scholen. En wanneer ik nu enkel hier vermeld vind » de staat en de inrigting der lagere scholen," dan is daar natuurlijk uitgesloten al wat de oprigting dier scholen betreft. En ik word in dit denkbeeld bevestigd, omdat ook omtrent dit bijzondere punt, de oprigting der scholen, latere bepalingen in de wet voorkomen. En zoo

ook, wanneer ik in art. 12 zie, dat aldaar tot latere reglementen verwezen wordt, dan moet ik tevens in aanmerking nemen, dat die reglementen inderdaad tot stand zijn gekomen en dat dit artikel dus in zijn geheel uitvoering heeft erlangd, en dat geene verdere uitvoering daaraan thans gegeven kan worden. Wanneer men daarin leest, dat de beslissing is opgedragen aan twee besturen, aan het plaatselijk bestuur en aan het gewestelijk bestuur, moet men daaruit natuurlijk moet afleiden, dat het opper-bestuur van die beslissing is uitgesloten. Hier geldt de regel: inclusio unius est exclusio alterius. Ik kan dus niet zeggen, dat ik van mijne vroeger geuite meening ben teruggekomen door het betoog, van de zijde van den afgevaardigde uit Maastricht geleverd, of dat de gronden, die ik van die zijde vernomen heb, in staat zijn geweest, om het betoog, door mij geleverd, eenigermate te verzwakken. Ik moet er bijvoegen, dat ik niet ben overtuigd, dat de taal, door dien afgevaardigde thans gesproken, dezelfde is als de taal, die door hem gevoerd werd, tijdens hij zich aan het hoofd van het binnenlandsch bestuur bevond, want, wanneer wij van den Minister van Binnenlandsche Zaken vernemen, dat hij bij eene vorige gelegenheid op dezelfde gronden, die thans door dien Minister worden voorgedragen, heeft betoogd dat de magt *niet* aan den Koning behoort om tusschen beiden te treden, en hij thans optreedt om het betoog te leveren, dat die magt inderdaad *wel* aan den Koning behoort, dan moet ik bekennen dat ik niet kan aannemen, dat hij thans als afgevaardigde dezelfde taal voert, die hij vroeger als Minister heeft doen hooren. Ik geloof hiermede genoeg gezegd te hebben ten einde te doen gevoelen, dat ik noch kan instemmen met de motie van orde, door den afgevaardigde uit Zwolle voorgesteld, noch met die, door den afgevaardigde uit Almelo voorgedragen.

De heer **van Nispen van Sevenaer**:

Ik wensch een zeer kort woord te dezer gelegenheid tot de Vergadering te rigten.

Toen door den geachten afgevaardigde uit Zwolle (den heer Groen van Prinsterer) onlangs een voorstel werd gedaan, heb ik mij voor dat voorstel verklaard. Ik heb er bijgevoegd, dat ik gaarne den Minister de gelegenheid wilde geven om te wikken en te wegen, of de uitlegging, door hem aan de bestaande verordeningen gegeven, wel de eenige en meest juiste was. Het heeft mij leed gedaan dat de voorsteller dit voorstel destijds heeft ingetrokken, daar het mij toescheen dat dit de beste wijze was geweest om den Minister uit te noodigen om nader dit gewigtig punt in overweging te nemen. Ik vleide mij, en ik houd mij nog overtuigd dat, wanneer aan den Minister eenige tijd was gegund, hij, bij zijn juist oordeel, onmogelijk eene dergelijke opvatting lang had kunnen volhouden. Wanneer hij ook nu nog wikt de redenen, die ter ondersteuning van zijn gevoelen zijn voorgebragt, onder anderen ook door den laatsten spreker, den heer van Goltstein, wanneer hij ziet, hoe men, door dat gevoelen voor te staan, genoodzaakt wordt de meest gewigtige woorden weg te schrappen, bijv. in art. 1 de woorden *als-*

mede over geheel het lager onderwijs, of daaraan alle beteekenis te ontnemen, hoe men dan ook genoodzaakt wordt om aan het laatste artikel, waarbij aan den Raadpensionaris de magt wordt opgedragen, alle zoodanige nadere reglementen en verordeningen vast te stellen, als *ter geregelde* en *krachtdadige invoering* dezer wet en ter bevordering van het lager schoolwezen en onderwijs in het algemeen dienstig en noodig zullen worden geoordeeld, alsmede alle kracht en klem te ontzeggen, dan vlei ik mij dat de Minister nog van inzigt zal veranderen. Ik vlei mij daarmede, dewijl het den heer Minister toch zal blijken, dat het onmogelijk wordt bij de uitlegging, die men aan art. 12 wil geven, dat eene geregelde. ordelijke uitvoering van de wet in het geheele land kan plaats hebben, of blijven bestaan, daar men bij die uitlegging tot de consequentie moet komen, gelijk reeds op grond van het huishoudelijk schoolreglement van Gelderland is betoogd, dat de geheele zaak bijv. in de steden uitsluitend en alleen aan de stedelijke, en dus nog niet eens aan de gewestelijke besturen zoude zijn overgelaten. Ik vlei mij daarmede al verder, zoo de Minister in overweging gelieft te nemen, dat, indien, zoo als door den heer VAN GOLTSTEIN zoo even is gezegd, de gemeente- en gewestelijke besturen bij de door hen te nemen beslissing moeten in overweging nemen, of er gelegenheid om behoorlijk onderwijs te erlangen aanwezig is, en of geene stoornis in het bestaand onderwijs wordt te weeg gebragt, er toch ook punten zijn, waaraan zij zijn gebonden, en dat er dan toch ook eene contrôle moet bestaan die toeziet of zij zich daaraan houden, of zij die in acht nemen; zoodat het dus onmogelijk is aan te nemen, dat het hooger bestuur bij niet behoorlijke toepassing der wet door gewestelijke of plaatselijke besturen ook niet zou kunnen tusschen beide treden. Het kon toch wel niet in de gedachte van den wetgever zijn opgekomen, om eene wet te maken, die op eenige plaatsen zou in acht genomen worden, zoude werken, en op andere niet, naar gelang van het goedvinden van plaatselijke en gewestelijke besturen.

Ik had dan, zoo als gezegd, hoop, dat de Minister bij nadere en gezette overweging tot een tegenovergesteld besluit zou zijn gekomen, en daarom had ik gewenscht dat men van den Minister niet zoo spoedig een nadere verklaring had gevraagd, eene verklaring, die thans moeijelijk verschillend van de vroegere van hem kan worden verwacht.

Het is echter geschied, en ik kan dus thans alleen nog hopen, dat de Minister door het wikken en overwegen van de onmogelijkheid. dat in 1806 iets dergelijks kan gewild zijn, tot de overtuiging zal gebragt worden, dat bij de artt. 2 en 12 dier wet geen onbepaald regt aan de plaatselijke en gewestelijke besturen is overgelaten; maar dat hunne beschikking, hun deel aan de uitvoering der wet ondergeschikt is gemaakt aan het hooger gezag, hetwelk voor de uitvoering der geheele wet moet waken; dat dus ook hunne besluiten, hunne beslissingen kunnen ter toetse gebragt worden door dat hooger bestuur aan de wet zelve.

Ik heb dit, Mijne Heeren, willen te berde brengen, omdat ik, na

de intrekking van het voorstel van den spreker uit Zwolle, in der tijd de gelegenheid niet gehad heb om de reden te doen kennen, waarom mij die intrekking in het belang der zaak leed heeft gedaan.

Ik geloof, dat het weinige, 't geen ik gezegd heb, de stem zal regtvaardigen, welke ik in deze aangelegenheid denk uit te brengen.

De Minister van Reenen:

Ik zal trachten zoo kort mogelijk te antwoorden op de verschillende aanmerkingen, die in den loop dezer discussie nog nader zijn in het midden gebragt.

Ik kom in de eerste plaats tot de redevoering van den geachten spreker uit Zwolle (den heer Groen van Prinsterer). Die spreker heeft twee vragen aan de Regering gerigt. In de eerste plaats of zij eene partieele wet ongeoorloofd rekende? De spreker is reeds eenigzins mijn antwoord vooruit geloopen, en hij heeft reeds aanmerkt, dat, indien ik van oordeel ware dat eene partieele wet niet mogt worden voorgedragen, mijne meening het bewijs zou geven, dat het Ministerie niet geheel homogeen omtrent belangrijke onderwerpen dacht.

Ik zou dien spreker niet dadelijk willen toegeven, dat, indien ik die partieele regeling ongeoorloofd beschouwde uit hoofde van de bepaling der Grondwet, ik daardoor in strijd zou komen met hetgeen door mijn ambtgenoot, naar aanleiding van een ander wetsontwerp, gezegd is. Maar ik wil toegeven dat eene wet, waarbij partieele wijziging werd gebragt in de wet van 1806, niet zou strijden met de Grondwet en niet ongeoorloofd zou zijn. Ik geloof niet, dat op dezen grond zoodanige wet zou kunnen worden geweerd.

In de tweede plaats, tot betoog van de noodzakelijkheid der wet, heeft de spreker zich beroepen op drie punten. Hij meent, dat de Minister niet genoeg gelet heeft op de eigenlijke reden van het beklag. De spreker uit Zwolle heeft gezegd: het geldt hier godsdienstige inzigten, en de toestemming wordt geweigerd, ten einde eene gezindheid te bemoeijelijken, welke bijzondere scholen wenscht op te rigten. Ik geloof niet, Mijne Heeren, dat dit de eenige grond is waarom de toestemming door de gewestelijke of plaatselijke besturen in zeer enkele gevallen wordt geweigerd. Wanneer het de beweegreden is, dan herhaal ik hetgeen ik bij eene vroegere gelegenheid gezegd heb, dat ik het ten hoogste afkeur; maar ik geloof, dat de weigering niet altijd aan die reden mag worden toegeschreven; maar daarentegen meermalen aan de overtuiging van de gemeentelijke en gewestelijke besturen, dat het onderwijs daardoor niet zal worden bevorderd.

In de tweede plaats heeft de spreker gevraagd, of de Minister wel genoeg gelet heeft op den toestand, waarin wij zijn gekomen ten gevolge van de verklaringen, door mij in deze vergadering afgelegd. Ik heb gezegd, dat naar mijn inzien de Hooge Regering niet kon tusschen beide komen in die gevallen, waar door de wet de beslissing aan de plaatselijke autoriteiten was overgelaten. De aanleiding tot die verklaring, ik heb het bij eene vorige gelegenheid reeds herinnerd, is door den spreker uit Zwolle zelven gegeven.

Niet uit eigen beweging heb ik die verklaring afgelegd. Ik heb de circulaire van mijn voorganger niet ingetrokken; maar toen mij in deze Vergadering bepaaldelijk werd afgevraagd, hoe mijne meening omtrent dit onderwerp was, kon van mij niet gevergd worden dat ik daarop zou zwijgen.

Ik heb toen gemeend de gronden voor mijn gevoelen te moeten mededeelen. Ik zou evenwel niet willen toegeven, dat al die wenschen en denkbeelden, door den geachten spreker vermeld en van verschillende zijden geopperd, denkbeelden, waarvan, naar mijn inzien, vele geheel ongegrond zijn, het gevolg zouden wezen van mijne verklaring. Ik kan dit niet toegeven. Ik geloof dat ook vóór die verklaring meermalen van verschillende kanten zeer vreemde denkbeelden zijn geopperd.

In de derde plaats heeft de geachte spreker gevraagd, of de Minister wel gelet had op de bezwaren, die het tot stand brengen van eene dergelijke wet verhinderen? De geachte spreker heeft gewezen op art. 194 der Grondwet, waarvan de redactie hem voorkomt moeijelijkheden op te leveren, op de uiteenloopende denkbeelden omtrent de regeling van dit onderwerp. Hij heeft eindelijk gevraagd, of eene wet, welke door mijn voorganger, gedurende den tijd dat hij zijne betrekking waarnam, niet was voorgesteld, nu door mij eensklaps zou kunnen worden voorgedragen, en of ik verwachtte, dat zij zoo spoedig zou worden aangenomen? Wanneer ik verklaard heb, dat ik zou overgaan tot het ontwerpen der wet en haar zoo spoedig mogelijk zou voordragen, dan wil ik niet, dat het eenigzins worde toegeschreven aan zekeren eigenwaan, als of ik zou veronderstellen, dat ik eene wet, waarvoor anderen zijn teruggetreden, zoo spoedig zou kunnen in het leven roepen. Ik wil volstrekt niet beoordeelen de redenen, die mijn geachten voorganger hebben belet die wet te ontwerpen. Ik ben het met den geachten spreker eens, dat hij, zoo hij het gewild had, zijne denkbeelden wel in eene wet had kunnen formuleren. Ik treed niet in eene beoordeeling van de gronden, die hem daarvan hebben teruggehouden. Maar ik voor mij heb de overtuiging, dat, bij de uitdrukkelijke verpligting, die de Grondwet haar in dit opzigt oplegt, de Regering gehouden is, de wet binnen een kort tijdsbestek in te dienen.

De geachte spreker uit Maastricht (de heer Thorbecke) heeft nader geantwoord op de bedenkingen, welke ik dezen morgen heb gemaakt. Hij heeft gezegd, dat de wet van 1806, wanneer men haar stelsel in het oog houdt, de oprigting van scholen beschouwt als eene zaak van algemeen belang en de uitvoering van die zaak opdraagt aan de plaatselijke en gewestelijke besturen. Ik meen het tegendeel in die wet te vinden. Ik kan niet toegeven, dat het in den geest der wet van 1806 zou liggen, dat de oprigting van lagere scholen zou zijn eene zaak van algemeen belang. De wet van 1806 maakt haar afhankelijk van plaatselijke omstandigheden. Nu moge men dit goed- of afkeuren, maar, zoo als de wet van 1806 daar ligt, heeft zij, naar ik meen, het onderwerp gebragt tot die van plaatselijk belang en mitsdien de regeling daarvan aan de ge-

meente- en de gewestelijke besturen overgelaten: dat door de Regering bij de toepassing en bij het ten uitvoer leggen van de wet, niet alleen op de doode letter, maar ook op den geest en op hare geheele strekking moet worden gelet, geef ik gaarne dien spreker toe. Ik heb dan ook bij mijne eerste rede reeds getracht te betoogen, dat mijne beslissing met den geest van de wet strookte, maar dat, bijaldien de geest der wet niet stelliger bleek, de letter evenwel zoo duidelijk was, dat daaraan geen andere uitleg kon worden gegeven.

Art. 21 geeft de bevoegdheid om op de ruimste wijze ontwikkeling te geven aan de wet van 1806. Ik geef het toe; ik geloof, dat de Raadpensionaris krachtens art. 21 die wet in den ruimsten en meest onbeperkten zin ten uitvoer kon leggen, maar de Raadpensionaris moest zich in allen gevalle houden aan hare bepalingen; de ontwikkeling mogt geene wijziging der wet worden.

De spreker uit Maastricht heeft gezegd, dat hij niet was teruggekomen op de discussie, vroeger gehouden, omdat hij, even als ik bij eene vorige gelegenheid gezegd heb, een vijand was van terug te komen op afgeloopene deliberatiën. Ik zou het evenmin hebben gedaan, indien ik vroeger in de gelegenheid ware geweest te antwoorden op de gemaakte aanmerkingen. De spreker is toen zoo gelukkig geweest mij te kunnen antwoorden, terwijl ik, ten gevolge van de aanneming van de motie van orde, niet in de gelegenheid was mijn antwoord aan den spreker te geven. Om die reden heb ik gemeend daarop te moeten terugkomen.

En nu nog een woord over het verwijt, dat ik bij de vorige gelegenheid aan den spreker uit Maastricht heb gedaan. Ik moet daarop een oogenblik terugkomen. Ik stel er prijs op, dat het bij de behandeling van deze zaak blijke, dat mijn voorganger, die geroepen is geworden tot toepassing van de wet, omtrent den uitleg van hare bepalingen op het oogenblik van de toepassing geheel met mij overeenstemde. Het is dan ook in dien geest, dat ik bij mijne vorige rede heb gezegd, dat ik het minder wenschelijk achtte, dat door de Regering eenigermate worde gedreigd met iets, waaraan later geen gevolg zou kunnen worden gegeven. Ik voor mij beschouw het beneden de waardigheid der Regering morelen dwang uit te oefenen, hetzij op de plaatselijke, hetzij op de gewestelijke besturen, door de vernietiging van een besluit voor te spiegelen, die op het oogenblik, waarop zij moet plaats hebben, niet kan geschieden, en dit is het geval geweest, toen de omstandigheid zich had voorgedaan. Toen het uur der beslissing was geslagen is, geheel overeenkomstig met hetgeen door mij in deze Vergadering is ontwikkeld, door mijn geachten voorganger beslist. In den aanvang reeds van 1851 is aan adressanten te kennen gegeven, nadat herhaalde pogingen waren aangewend om een gewestelijk bestuur te doen terugkomen op eene weigering tot oprigting van eene bijzondere school, » dat volgens de bestaande verordeningen tot de oprigting van lagere scholen ten platten lande de goedkeuring van Gedeputeerde Staten wordt vereischt, en dat zoo dezen die goedkeuring weigeren, op gronden niet strijdig met de wetten of het alge-

meen belang, hunne besluiten niet kunnen worden vernietigd; dat aan het verzoek der adressanten niet kan voldaan, omdat niet gebleken is, dat het besluit van Gedeputeerde Staten in de termen valt, om eene der voorschreven redenen vernietigd te worden; dat de Minister nogtans getracht heeft, in het belang der adressanten, voorschreven collegie tot de inwilliging van hun verzoek te bewegen, doch dat de daartoe gedane pogingen vruchteloos zijn gebleven."

De spreker uit Nijmegen (de heer VAN NISPEN) heeft beweerd, dat de bevoegdheid tot zoodanige beslissing van zelf volgt uit het regt, dat bij de wet van 1806 was toegekend, tot het opregten van bijzondere scholen. Ik beken, Mijne Heeren, ik heb die redenering niet goed begrepen. Het *regt* is toegekend, maar de *uitoefening* daarvan is verbonden aan sommige voorschriften en voorwaarden. Als derhalve niet aan de voorwaarden, bij de wet gesteld, wordt voldaan, dan kan er, naar mijn inzien, geene sprake zijn van de uitoefening van het regt.

In de tweede plaats heeft die redenaar gesproken van eene beslissing, welke door den Koning genomen kan worden, ingeval de besluiten van de gemeentebesturen of Gedeputeerde Staten worden vernietigd. Ik zal mij waarschijnlijk in mijne vorige rede niet duidelijk uitgedrukt hebben. Ik ben het met den spreker volkomen eens, dat bij de wet de gevolgen zijn geregeld van de vernietiging van besluiten, hetzij van provinciale, hetzij van gemeentebesturen. Maar ik heb in mijne vroegere rede dit bedoeld, dat in sommige gevallen, die bij de wet zijn bepaald, de uitvoering in zaken, die behooren tot de attributen van de Staten en gemeentebesturen, aan hen is opgedragen; dat de beslissingen, die door hen te dien opzigte worden genomen, alleen kunnen worden vernietigd, wanneer zij in strijd zijn met de wet of het algemeen belang; doch dat, wanneer die omstandigheden niet aanwezig zijn, de beslissing van de hoogere magt niet kan worden gesteld in plaats der beslissingen van die autoriteiten.

En nu eindelijk de spreker uit Gelderland. Die spreker heeft als zijne meening te kennen gegeven, dat ik, na gehoord te hebben al hetgeen in deze vergadering is gesproken, zou moeten komen tot een ander besluit dan vroeger door mij is genomen, dat ik zou moeten overtuigd zijn door de gronden, welke tegen mijn gevoelen zijn aangevoerd. Ik moet bekennen — en de Vergadering zal dit wel begrepen hebben uit de argumenten, die ik thans weder heb aangevoerd — dat ik van meening niet ben veranderd. Ik geloof inderdaad, dat de beslissing, die genomen is, rust op eene bepaling der wet. Die bepaling vereischt wijziging; maar zoolang zij daar ligt, wettigt zij de door mij genomene beslissing.

Ik kom thans tot de twee motiën van orde, welke zijn voorgesteld: de eerste door den geachten spreker uit Zwolle (den heer GROEN); de tweede door den geachten spreker uit Almelo (den heer VAN HOËVELL).

Wat de eerste betreft, Mijne Heeren, ik zie geen reden om mij daartegen te verzetten, vooreerst omdat de noodzakelijkheid van wijziging en voorziening ook door de Regering gaarne wordt erkend.

De Grondwet beveelt, dat het geheele onderwerp van het onderwijs nader zal moeten worden geregeld; zij bepaalt uitdrukkelijk, dat het moet geschieden binnen een bepaald tijdvak. De Regering heeft verklaard, dat zij de zaak zooveel mogelijk bespoedigde.

In de tweede plaats wordt bij de motie geheel onbeslist gelaten de vraag, waarover de geheele discussie heeft geloopen en die tot de motie heeft geleid, in hoeverre eene wettelijke regeling noodig is, ten einde eene beslissing van den Koning in dat geval te kunnen inroepen; en in de derde plaats, omdat door de Grondwet aan de leden dezer Vergadering de bevoegdheid is toegekend om het initiatief te nemen en een voorstel van partieele wet te doen. Ware dit niet het geval, dan zou ik mij welligt hebben verzet tegen de motie, omdat de Regering te veel door deze Vergadering zou worden gedrongen tot het indienen van een wets-ontwerp, waaromtrent de beslissing aan de Regering moet worden gelaten. Daar evenwel, zoo als ik zeide, het initiatief door ieder lid van deze Vergadering kan worden genomen, zie ik ook op dien grond geen reden om mij tegen de motie van orde van den spreker uit Zwolle te verzetten.

Wat de motie van den spreker uit Almelo aangaat, de Vergadering zal wel gevoelen, dat ik mij ten sterkste daartegen moet verklaren. Zij is bepaaldelijk in strijd met hetgeen de Regering in de Kamer heeft verdedigd. Door die motie aan te nemen, zou de Vergadering het bewijs geven, dat zij instemt met het gevoelen van hen, die de meening der Regering hebben bestreden.

De heer **van Goltstein**, het woord gevraagd en bekomen hebbende tot het doen eener motie van orde, zegt: Door hetgeen de Minister heeft gezegd, is het aan de Vergadering gebleken, dat er geen bezwaar bij de Regering bestaat tegen de motie van orde van den geachten afgevaardigde uit Zwolle; maar ik moet bekennen dat ik daarin voor deze Vergadering wel bezwaar zie, omdat ik geloof dat de strekking daarvan niets beteekenend is, vooral na hetgeen van de zijde der Regering is aangemerkt, dat. . . .

De **Voorzitter**:

Ik zal den heer van Goltstein doen opmerken, dat hij thans spreekt over de motie van orde van een ander, terwijl aan den heer van Goltstein het woord gegeven is om eene motie van orde te doen.

De heer **van Goltstein**:

Ik wil dan deze motie van orde doen: »De Vergadering, genoegen nemende met de van Regeringswege gegeven verklaringen, gaat over tot de orde van den dag.”

De heer **Thorbecke** vraagt voor de derde maal het woord.

De heer **Elout van Soeterwoude**, het woord gevraagd en bekomen hebbende voor eene motie van orde, zegt: Ik wensch,

Mijnheer de Voorzitter, voor te stellen om de beraadslaging over de verschillende motiën van orde uit te stellen en daartoe te bepalen het uur van 7 of $7\frac{1}{2}$ dezen avond.

De **Voorzitter**:
Mijne Heeren, thans is er eene motie van orde gedaan om de beraadslaging nu te eindigen en die te verdagen tot heden avond. Verlangt iemand daarover het woord te voeren?

De heer **van Akerlaken**:
Mijnheer de Voorzitter, ik wensch voor te stellen, als motie van orde, om de beraadslaging nu te sluiten en dadelijk tot stemming over te gaan.

De heer **Thorbecke** vraagt het woord voor een persoonlijk feit.

De **Voorzitter**:
Mijne Heeren, de heer Thorbecke heeft het woord gevraagd voor een persoonlijk feit, te midden van de beraadslaging over de motie van orde. Ik stel aan de Vergadering voor om eerst aan den heer Thorbecke het woord te geven voor een persoonlijk feit, daar ik meen dat dit ordelijker is, en daarna over te gaan tot de verdere discussie over de motie van orde. Ik verzoek eerst den heer Thorbecke dat persoonlijk feit te willen aangeven.

De heer **Thorbecke**:
Het persoonlijk feit, Mijnheer de Voorzitter, bestaat in hetgeen de Minister heeft gezegd aangaande eene beslissing, die in overeenstemming met de leer, die hij, Minister, voorstaat, door zijnen voorganger zou zijn genomen.

De **Voorzitter**:
Het woord over dit persoonlijk feit is aan den heer Thorbecke.

De heer **Thorbecke**:
Ik had hetgeen de Minister daarover in zijne eerste rede bijgebragt heeft, met bevreemding vernomen, omdat ik mij hoegenaamd niet herinnerde, dat zoodanige beslissing door mij kon genomen zijn. Evenwel, het was mogelijk; in den loop van eenige jaren komen bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken zoo vele zaken voor, dat het van niemand kan worden gevergd, zich elk punt, elk feit te herinneren.

De spreker uit Utrecht heeft mij verweten, hetgeen hij opgemaakt heeft uit hetgeen de Minister heeft medegedeeld, dat de taal, die ik als Minister had gevoerd, niet overeenkwam met de taal, die ik voer als afgevaardigde. Ik bekreun mij niet zeer om zoodanig verwijt; in zooverre namelijk de taal, die ik later voerde, op andere, op betere gronden eene andere overtuiging mogt uitdrukken dan degene, die ik als Minister had. Slechts dan zou ik er mij om bekreunen, wanneer men mij met regt kon betigten, dat mijne han-

delingen niet overeenstemden met mijne verklaringen, en dit zou kunnen blijken uit hetgeen de Minister heeft aangevoerd.

Ik wenschte, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister meer omstandig, meer uitvoerig het geval hadde omschreven, welligt ware er mij iets van te binnen gekomen; maar ik moet nu zeggen, na hetgeen de Minister van die resolutie van 1851 heeft voorgelezen, dat het geval de zaak, die wij thans behandelen, in geenen deele deert. Het schijnt een antwoord geweest te zijn op de vraag van een individu, die, welligt met beroep op de provinciale wet of op de Grondwet, vernietiging vroeg van een besluit van Gedeputeerde Staten; maar het gold toen geenszins datgene wat, volgens mij, naar de wet van 1806 in de bevoegdheid van den Koning ligt. Volgens mijne meening brengt de wet van 1806 mede, dat, zoo de eischen van de wet door Gedeputeerde Staten of gemeentebesturen zijn verzaakt, de Koning dat kunne herstellen. Daarom heeft ook, zoo mij voorkomt, de Minister in de vorige vergadering het punt verkeerdelijk zoo voorgesteld, als of van vernietiging hunner besluiten sprake ware. Het komt er op aan, te doen wat nagelaten is, te herdoen wat misdaan is door Gedeputeerde Staten of gemeentebesturen. Dit is de bevoegdheid, die volgens de wet van 1806, mijns inziens, aan den Raadpensionaris, nu aan den Koning toekomt. Indien nu hetgeen de Minister heeft voorgelezen een antwoord is aan iemand, die gevraagd heeft vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten, kan dat antwoord zeer te regt zijn gegeven, en zou ik het ook thans, zoo gelijke vraag gedaan werd, zonder strijd met de circulaire, zonder strijd met hetgeen ik dezen morgen beweerde, onderteekenen. Hetgeen ik bedoelde in de circulaire, hetgeen ik dezen morgen en bij vorige gelegenheden heb betoogd, zag op de *organisatie* van het beroep aan den Koning. Zoodanige organisatie moest plaats vinden bij een algemeenen maatregel, waarbij men op onderscheidene besluiten tot uitvoering, misschien tot rectificatie van de wet van 1806 genomen, terugkwam; en zoolang die maatregel niet was tot stand gebragt, moest het tot dusver gevolgde stelsel gelden.

Het is daarenboven geheel iets anders, in een bijzonder geval te verklaren, dat er geene termen zijn tot vernietiging, iets anders de Koninklijke bevoegdheid tot beslissing in appel over het algemeen te ontkennen.

In de laatste plaats heb ik naauwelijks noodig op te merken, dat, zoo men al regtstreeks had willen komen tot uitoefening van dat Koninklijk regt in een bijzonder geval, — eene uitoefening die, mijns oordeels, zonder een voorafgaand organiserend besluit niet kon geschieden — daaruit niet zou volgen, dat iedere aanvraag tot oprigting van eene bijzondere school wierd toegestaan, de weigering zou kunnen worden goedgekeurd, en dus verklaard dat men geene termen tot verbetering vond.

Ik meen dus dat uit het feit, door den Minister aangeduid, niets blijkt dat in tegenspraak is met de overtuiging in de circulaire, met de overtuiging, dezen morgen door mij aan den dag gelegd.

De **Voorzitter:**

Thans zijn er twee motiën van orde gedaan, de eene tot verdaging, de andere tot sluiting der beraadslaging. Die tot sluiting heeft de wijdste strekking; maar alvorens dit voorstel in omvraag te kunnen brengen, moet het eerst door vijf leden worden ondersteund.

De motie van orde van den heer VAN AKERLAKEN wordt door vele leden ondersteund.

De heer **Groen van Prinsterer** vraagt het woord over de motie van orde en zegt: Het doet mij leed dat ik mij tegen het voorstel om de discussie te sluiten moet verzetten. Ik onderstel dat de meening is vooraf aan de voorstellers te vragen, of zij nog verlangen het woord te voeren. Zij zijn in den toestand van den Minister, die een wets-ontwerp verdedigt, en het komt met ons Reglement van Orde overeen, dat hun nog gelegenheid worde gegeven op de gemaakte bedenkingen te antwoorden. Ik meen dat dit ook overeenkomt met antecedenten van de Kamer. Maar ook in die onderstelling verzet ik mij tegen het sluiten der beraadslaging. Wij zijn afgemat door eene moeijelijke discussie; er zijn drie motiën gedaan, die genoegzaam toonen dat veel verscheidenheid van meeningen bestaat, en nu zou, omdat we op dit oogenblik wenschen uit-een te gaan, de discussie worden gesmoord? Ik acht dit verkeerd, vooral omdat het geldt een bij uitnemendheid gewigtig onderwerp, waarbij een groot gedeelte der bevolking belang heeft. Het zou ons naderhand leed doen op dergelijke wijze een eind aan de discussie te hebben gemaakt.

De **Voorzitter:**

Thans heeft de heer GROEN VAN PRINSTERER art. 65 van het Reglement van Orde zoo opgevat, dat ook aan de voorstellers van de aanhangige motiën van orde eerst gevraagd moet worden, of zij nog het woord daarover verkiezen te voeren. Ik geloof dat, zelfs bij aanneming van dien zin, aan dat artikel te geven, eerst de Vergadering moet beslissen, of de motie tot sluiting wordt aangenomen, en wanneer dit dan zal zijn geschied, dan zal de Vergadering moeten beslissen, of zij art. 65 van het Reglement verstaat in den zin, dat nog na de sluiting aan de voorstellers het woord moet worden gegeven.

Ik stel dus voor eerst te stemmen over de vraag of de discussie zal gesloten worden.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De motie van orde van den heer VAN AKERLAKEN tot sluiting der beraadslaging, in stemming gebragt, wordt met 29 tegen 20 stemmen aangenomen.

De **Voorzitter:**

Volgens artikel 65 van het Reglement van Orde, vraag ik thans

aan den Minister, of hij ook nog betrekkelijk dit onderwerp het woord verlangt te voeren.

De Minister **van Heenen**:
Mijnheer de Voorzitter, ik zal van dat regt geen gebruik maken.

De **Voorzitter**:
Thans zal de Vergadering te beslissen hebben, of ook aan de voorstellers van de motiën van orde nog het woord behoort verleend te worden. Ik stel der Vergadering voor, om het woord nog aan die voorstellers te verleenen.

De heer **van Akerlaken**:
De strekking van mijne motie van orde om de beraadslaging te sluiten, is niet alleen deze geweest, dat de beraadslaging over deze zaak zou worden gesloten, maar zij is tevens die geweest, om ook de beraadslaging te sluiten over de motiën van orde. Anders toch zou de bedoeling, welke ik bij het voorstellen mijner motie had, niet zijn bereikt. Het is om die reden, dat ik mij verklaar tegen het andermaal verleenen van het woord aan de voorstellers der andere motiën.

De heer **Groen van Prinsterer**:
Ik zie geene reden om op de zaak aan te dringen. Het is mij alleen te doen geweest om het regt te handhaven dat, naar mijn inzien, de voorsteller van eene motie heeft. Eene beslissing hieromtrent thans te provoceren acht ik onnoodig, daar het mij althans onmogelijk zijn zou van dat regt op dit oogenblik gebruik te maken.

De **Voorzitter**:
Daar de voorstellers in allen gevalle van dit regt geen gebruik schijnen te willen maken, zoo geloof ik dat het noodeloos is, over het regt verstand van art. 65 van het Reglement van Orde thans eene beraadslaging te voeren. Ik stel daarom aan de Vergadering voor, om deze zaak op dit oogenblik te laten rusten en tot de stemming over de verschillende motiën over te gaan.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De **Voorzitter**:
De verschillende motiën van orde hebben eene tegenovergestelde strekking. Het valt dus moeijelijk te beslissen, welke de wijdste strekking heeft. Ik stel daarom voor over die motiën te stemmen naar mate zij zijn voorgedragen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De *motie* van den heer Groen van Prinsterer, luidende: »de Kamer, van oordeel, dat, indien na weigering van autorisatie voor bijzondere scholen de eindbeslissing van den Koning niet kan wor-

den gevraagd, onverwijld wettelijke voorziening in deze leemte der bestaande verordeningen vereischt wordt, gaat over tot de orde van den dag", wordt, in stemming gebragt, met 38 tegen 11 stemmen verworpen.

De *motie* van den heer VAN HOËVELL, luidende: » de Kamer, van oordeel, dat, volgens de wet van 1806, de Koning het regt heeft om in hooger beroep te beslissen over de besluiten der gemeentebesturen en Gedeputeerde Staten, omtrent het oprigten van bijzondere scholen, gaat over tot de orde van den dag", wordt, in stemming gebragt, met 27 tegen 22 stemmen verworpen.

De *motie* van den heer VAN GOLTSTEIN, luidende: » de Vergadering, genoegen nemende met de van Regeringswege gegeven verklaringen, gaat over tot de orde van den dag", wordt, in stemming gebragt, met 26 tegen 23 stemmen verworpen.

Wets-ontwerp tot regeling van het gebruik van het koloniaal Batig Slot over 1851.

Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs.

§. 3. In eene Afdeeling werd door een lid te kennen gegeven, dat hem van verschillende zijden hoogst ongunstige berigten omtrent de academie te Delft waren ter oore gekomen, volgens welke die instelling niet aan het daarmede beoogde doel zoude beantwoorden. Zoowel de regeling van het onderwijs als van de tucht scheen veel te wenschen over te laten. De gansche Afdeeling, zonder aan die ongunstige berigten onvoorwaardelijk geloof te hechten, was het met dit lid eens, dat de zaak van te groot belang was om daarop niet de aandacht te vestigen, en vereenigde zich daarom gereedelijk met hem om aan de Regering de vraag te doen, met verwijzing tot hetgeen daaromtrent in de openbare discussie van den 3den December ll. is voorgevallen, of het inderdaad met de studie en het zedelijk gedrag der bij die academie studerende jeugd zoo slecht gesteld is, en dit zoo zijnde, waarom dan geene afdoende maatregelen ter wering van het kwaad en tot regeling van den ganschen academischen toestand genomen worden?

Memorie van Beantwoording.

Ad §. 3. De Regering kan de gegrondheid niet aannemen van de aan één lid ter oore gekomen hoogst ongunstige berigten, volgens welke de academie te Delft niet aan het daarmede beoogde doel zou beantwoorden.

De gedragingen van sommigen onder de te Delft studerende jeugd hebben wel eens redenen van ontevredenheid opgeleverd, doch te

dien opzigte kan worden getuigd, dat dit in den laatsten tijd veel minder dan vroeger het geval is geweest.

Desniettemin zal eerlang worden beslist over maatregelen, om de tucht aan die instelling meer te verzekeren, waaromtrent sedert geruimen tijd voorstellen bij de Regering aanhangig waren.

Het onderwijs zal daardoor van zelf winnen, en overigens niets worden veronachtzaamd, wat strekken kan om de rigting van dat onderwijs steeds te doen beantwoorden aan het gewigtig doel, hetwelk de Regering daarmede beoogt.

Beraadslaging.

(*Zitting van den* 8. *Mei.*)

De heer **van Goltstein**:

. . . .

Eindelijk hebben wij nog eene opmerking der Regering ten aanzien van den toestand, in welken de te Delft studerende jeugd verkeert, welke ook niet van onzekerheid is vrij te spreken. De hoogst ongunstige berigten, daarover ingewonnen, zijn niet voor waar erkend. Maar echter zijn de berigten, bij de Regering ingekomen, ook ongunstig. Zij zijn, althans in zekere mate, ongunstig geweest reeds in vroegeren tijd. Zij zijn nog niet veel gunstiger geworden. De gedragingen van sommigen onder de te Delft studerende jeugd hebben wel eens, zegt de Regering in hare Memorie van Beantwoording, redenen van ontevredenheid opgeleverd, doch te dien opzigte kan worden getuigd, dat dit in den laatsten tijd veel minder dan vroeger het geval is geweest. De toestand is dus vroeger ongunstig geweest en is later minder ongunstig geworden. Maar voor gunstig kan hij nog niet worden erkend. En nu is men reeds sedert geruimen tijd bezig met het overwegen van maatregelen om de tucht aan die instelling meer te verzekeren. Het is dus zeer wenschelijk, dat eindelijk die overwegingen tot een besluit leiden en dat aldaar eene wenschelijke tucht moge worden ingevoerd. De ambtenaren, die opgeleid worden voor de dienst in Oost-Indië, moeten reeds vroegtijdig aan orde en ondergeschiktheid worden gewend, ten einde later, wanneer zij in de koloniën in de eene of andere betrekking worden geplaatst, ten voorbeeld van anderen in dit opzigt te kunnen strekken en die orde aldaar te handhaven, aan welke zij zich vroeger gewend hebben. In andere landsinstellingen is met goed gevolg zoodanige tucht ingevoerd geworden. Ik behoef slechts te vermelden, dat dit plaats heeft bij de militaire geneeskundige school, welke gevoegd is bij het militair hospitaal te Utrecht, alwaar eene wenschelijke tucht heerscht, waarvan men de goede uitkomsten bij meer dan ééne gelegenheid heeft opgemerkt. Ook omtrent dit punt is het wenschelijk, dat eenige zekerheid aan de Vergadering moge worden gegeven.

. . . .

De heer **van Hoëvell**:

. . . .

De voorname reden, waarom ik voor een oogenblik het woord heb gevraagd is, om van mijne zijde mede aan te dringen op hetgeen de eerste spreker heeft gezegd ten opzigte van de academie van Delft. Het komt mij voor, wanneer ik het antwoord van den Minister van Koloniën lees op de aanmerkingen, die daaromtrent in het Voorloopig Verslag zijn gemaakt, dat hij niet genoeg doordrongen is van het hooge gewigt der aangelegenheid. Er is hier sprake van eene opleiding van jongelieden voor de ambtenaarsloopbaan in Indië. De bedenking is geopperd, of er niet dringend voorziening noodig is èn in het onderwijs, dat die jongelieden nu genieten, èn vooral ook in hun toestand, die, wat de zedelijkheid betreft, zeer veel te wenschen overlaat. Er is hier sprake van eene *gedwongene* opleiding; want let wel, Mijne Heeren, ieder die in Indië de ambtenaars-loopbaan wil betreden, is *verpligt* om op *die* academie en nergens anders zijne studiën te volbrengen. Nog meer; ouders, op duizenden mijlen afstand van hier, ouders in Indië, zijn *verpligt* om hunne kinderen herwaarts te zenden, waar zij in de onmogelijkheid zijn, zelven hunne opleiding en opvoeding te bewaken; zijn *verpligt* hunne kinderen aan die academie onderwijs te laten genieten, willen zij hen in de gelegenheid zien gesteld, om de ambtenaars-loopbaan in te treden. Is het dan niet van het hoogste gewigt, dat men wel toezie en men goede waarborgen heeft, dat zulk eene opleiding aan zulk eene plaats zoo voortreffelijk mogelijk zij?

Ik neem daarom de vrijheid, om aan te dringen op het verzoek van den eersten spreker, maar ik voeg er iets bij. Ieder jaar, Mijne Heeren, en bij elke gelegenheid, heb ik aangedrongen op wijzigingen in de bepalingen omtrent het radicaal van Indisch ambtenaar; heb ik aangedrongen, dat ouders in Indië niet meer *verpligt* worden hunne kinderen herwaarts te zenden. Bij elke gelegenheid heb ik verlangd, dat het Gouvernement goede waarborgen stelde, dat niet anders dan bekwame en voortreffelijke personen tot ambtenaar werden benoemd, maar dat die waarborgen niet *uitsluitend* hier in het land aan ééne academie werden toegekend. Ik kom er thans weder op terug; ik zal er zoolang op terugkomen als mij in deze Kamer de gelegenheid daartoe is geschonken, want hoe langer hoe meer blijkt mij en blijkt velen het verderfelijke, het hoogst onzedelijke van dit stelsel.

Sedert ik het laatst hierover het woord voerde, is mij gebleken dat ik bondgenooten heb, waar ik ze niet zou hebben gezocht; mij is gebleken, dat in den jare 1850 de Raad van Nederlandsch Indië voorstellen heeft gedaan aan den toenmaligen Gouverneur-Generaal, ons tegenwoordig hooggeacht medelid, tot wijziging van dit stelsel van radicaal in mijn zin. Mij is gebleken, dat de *toenmalige Gouverneur-Generaal die voorstellen ten sterkste heeft ondersteund*. Dat is mij niet alleen bekend, maar dat weet men in Indië algemeen. Ik behoef niet te zeggen, dat ook die wetenschap strekt, om de ontevredenheid te vergrooten en het regtmatig verlangen te ver-

sterken, dat in die bepaling, waarvan zelfs het Indisch Bestuur de overtuiging heeft, dat zij voor talrijke ouders in Indië in hooge mate drukkend en kwellend is, eene verandering worde gebragt. Ik neem dus de vrijheid om deze aangelegenheid op nieuw onder de aandacht van den Minister te brengen.

De Minister **Pahud**:

. . . .

Een tweede onderwerp, waarover zoowel de afgevaardigde uit Utrecht als het lid uit Almelo heeft gesproken, is de Koninklijke academie te Delft.

De aanmerking, in het Voorloopig Verslag opgenomen, dit punt betreffende, is haren oorsprong verschuldigd aan de mededeelingen van een enkel lid der Kamer; de overige leden, ofschoon niet geheel deelende in hetgeen daaromtrent werd gezegd, achtten het evenwel van gewigt genoeg, om de Regering op die mededeeling te wijzen. Ik heb in mijne Memorie van Beantwoording dienaangaande de inlichtingen gegeven, die binnen mijn bereik lagen, en nu wordt mij tot mijne bevreemding voorgeworpen, dat ik niet genoeg doordrongen scheen van het gewigt dezer zaak. Ik ben daarvan zoo zeer doordrongen, en niet alleen nu, maar reeds sedert mijne optreding in 1849, dat ik heb gedaan wat van mij afhing, om eene herziening van de inrigting te Delft, speciaal met betrekking tot de tucht onder de jongelieden aldaar, te doen plaats vinden. Maar de inrigting te Delft, het is hier reeds meermalen verklaard, staat niet onder het Departement van Koloniën, die academie behoort eigenaardig tot den werkkring van het Departement van Binnenlandsche Zaken, en, wanneer vroeger daaromtrent eenige onzekerheid mogt bestaan hebben, dan kan ik nu verklaren, dat de Minister van Binnenlandsche Zaken het met mij eens is, en ook het voornemen heeft om de onderwerpelijke zaak te regelen. De voorziening, waarop door de beide sprekers wordt aangedrongen, heb ik bij herhaling, gedurende meer dan vier jaren, aan de zorgen van den Minister van Binnenlandsche Zaken aanbevolen, en wel met aandrang, omdat ik al het gewigt der zaak gevoel. Het onderwijs te Delft moge voor verbetering vatbaar zijn, die kan naar mate zulks blijkt, ingevoerd worden. Maar wat de goede orde en tucht betreft, daaromtrent kunnen de maatregelen, welke noodig mogten zijn, al dadelijk genomen worden. Ik geloof dan ook, dat de zaak rijp is voor afdoening, en ik zou mij zeer vergissen, indien niet weldra daarin eene beslissing wierd genomen.

Door den redenaar uit Almelo is wederom aangedrongen op eene wijziging in de bepalingen omtrent het radicaal van Indisch ambtenaar. Ik heb mijn gevoelen daarover reeds zóó dikwijls blootgelegd, dat ik van mijnen kant het voorbeeld van dien spreker, die telkens op dit onderwerp terugkomt, meen te mogen volgen, en dus kortheidshalve zal verwijzen naar hetgeen ik reeds daarover heb gezegd. In substantie komt het daarop neder, dat er met opzigt tot de wetenschappelijke opleiding van den toekomstigen Indischen ambtenaar geen monopolie bestaat, noch bestaan mag. Maar daar-

entegen is het afleggen van een allezins voldoend en doeltreffend examen een onvermijdelijk vereischte; en om dit af te nemen, moet er zekerheid bestaan, dat de personen, daarmede belast, geheel op de hoogte der zaak zijn en dus onvoorwaardelijk in alle opzigten kunnen worden vertrouwd; dit is met het examen te Delft het geval, en om die reden wordt het stelsel behouden, hetwelk de spreker uit Almelo zeer te onregte beweert, dat niet alleen drukkend, maar ook verderfelijk en onzedelijk zou zijn; eene bewering, die geene refutatie vereischt, en waarvan ik de appreciatie gerust aan deze Vergadering overlaat.

Ook is door denzelfden afgevaardigde uit Almelo vermeld, dat het hem gebleken was, dat in 1850 door den Raad van Indië voorstellen tot wijziging van de bestaande bepalingen omtrent het *radicaal* aan den Gouverneur-Generaal gedaan en door dezen ondersteund zijn geworden. Ik vermeen dat de voorstellen, die uit Indië ontvangen en aan het oordeel van het opperbestuur onderworpen worden, alleen dan hier een onderwerp van bespreking kunnen uitmaken, wanneer zij hier van regeringswege worden voorgedragen. Indien het al waar mogt zijn, dat in Indië voorstellen van dien aard zijn gedaan, en dat de Gouverneur-Generaal zich in mindere of meerdere mate daarmede heeft vereenigd, dan is het even zeker, dat die voorstellen door de Regering niet aannemelijk zijn geacht, en dat daaraan uit dien hoofde geen gevolg is gegeven.

Voorstel van den heer *Groen van Prinsterer*, ter wijziging van de bestaande verordeningen op de autorisatie voor Bijzondere Scholen.

MISSIVE, *ingekomen in de zitting van den 13den Mei* 1854.

s' Gravenhage, *den 13den Mei* 1854.

Ik heb de eer U Hoog Edel Gestrenge hiernevens te doen toekomen een voorstel ter wijziging van de bestaande verordeningen op de autorisatie voor Bijzondere Scholen, hetwelk ik, met de daartoe behoorende Memorie van Toelichting, aan de overweging van de Tweede Kamer der Staten-Generaal onderwerp.

Groen van Prinsterer.

Den Heere Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

VOORSTEL VAN WET *ter wijziging van de bestaande verordeningen op de autorisatie voor Bijzondere Scholen.*

Wij WILLEM III, enz.

Alzoo Wij in overweging hebben genomen, dat, in afwachting

van de regeling van het onderwijs, volgens art. 194 der Grondwet, de behoorlijke toepassing der bestaande verordeningen op de autorisatie voor bijzondere scholen voorziening vordert;

Gelet op de wet van 3 April 1806; op art. 1 van het Koninklijk besluit van 27 Mei 1830; en op art. 6 van het Koninklijk besluit van 2 Januarij 1842,

Zoo is het, enz.

Art. 1. Omtrent de aanvrage tot oprigting eener lagere school wordt, hetzij door een gemeentebestuur, hetzij door de Gedeputeerde Staten, uiterlijk binnen zes weken uitspraak gedaan.

Art. 2. Bij afwijzing door Gedeputeerde Staten kan Onze beslissing worden gevraagd.

Memorie van Toelichting.

Het denkbeeld, hetwelk de ondergeteekende zich veroorlooft bij dit voorstel aan de Kamer te onderwerpen, is, in verband met de beraadslagingen der Kamer van 18 en 28 Maart en van 6 Mei, reeds zoo overbekend, dat er voorzeker niet dan eene bij uitnemendheid beknopte toelichting vereischt wordt.

De aanleiding tot het voorstel ligt in de verklaring van den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij missive van 14 Junij 1853 aan ingezetenen van Uithuizen gedaan, en den 2den December in deze Kamer herhaald. De Minister is van oordeel, dat, na de weigering door plaatselijke en gewestelijke besturen van autorisatie voor eene bijzondere school, volgens de bestaande verordeningen, geenerlei hoogere tusschenkomst vergund is.

De gronden voor dit gevoelen behooren hier niet ter toetse te worden gebragt. Het gevolg der bekendmaking van die meening is, dat de gunstige werking der circulaire van 2 December 1849 gestuit wordt, en dat eene beslissing, waarbij dikwerf de gewetensvrijheid kan worden miskend, van de verscheidenheid der inzigten van locale en provinciale autoriteiten afhankelijk is gemaakt.

Het is den ondergeteekende voorgekomen, dat de verwerping met overgroote meerderheid zijner motie van orde den 6den Mei hem geene vrijheid geeft, om in dezen betreurenswaardigen toestand lijdelijk te berusten.

In dezelfde zitting heeft de kennisgeving van den Minister: »door de Regering zal geen voorstel worden gedaan", de stellige weigering van eene wet ter betere naleving van de bestaande verordeningen geconstateerd, zoodat nu, zonder den schijn van op het voornemen der Regering vooruit te loopen en door voorbarigheid gunstiger kansen prijs te geven, van het initiatief, als van het eenig overgebleven middel, gebruik kan worden gemaakt.

Ook is het openbaar, dat de Kamer niet gerekend mag worden over het voorstel, hetwelk thans aangeboden wordt, reeds uitspraak te hebben gedaan. Ongeveer een derde der leden is den 6den Mei afwezig geweest; er kunnen tegen de motie velerlei bezwaren ook van redactie hebben bestaan; zoodanig *incidenteel votum* is in gee-

nen deele vergelijkbaar met de uitkomst eener beraadslaging langs den welligt zelfs eenigzins omslagtigen weg, dien het Reglement van Orde (artt. 74—79) voor de uitoefening van het initiatief afgebakend heeft. Bemoedigend daarenboven is de weigering der Kamer om aan de inlichtingen van den Minister hare goedkeuring te hechten, zoowel als hare belangstelling voor regt en billijkheid, bepaaldelijk in de zittingen van 18 en 28 Maart betoond.

Kansrekening moet ter zijde worden gelegd, waar *pligtsbetrachting* te pas komt. Geen waarschijnlijkheid van mislukking is eene reden om niet de werking te beproeven der zoo belangrijke bevoegdheid, die de Grondwet aan den volksvertegenwoordiger verleent.

De bedenkingen tegen dergelijk voorstel, in de zitting van 6 Mei te berde gebragt, schijnen voor wederlegging vatbaar.

De overtuiging van een aanmerkelijk getal leden, dat de bevoegdheid des Konings reeds bestaat, maakt, wanneer men inderdaad wenscht in het aangenomen bezwaar te voorzien, een waarborg tegen den daaromtrent geopenbaarden twijfel niet overtollig, althans niet nu het tegenovergestelde gevoelen door de Regering zelve, gelijk reeds vroeger, bijv. in 1842, voorgestaan wordt.

De aanstaande *indiening* eener voordragt, volgens art. 194 der Grondwet, kan niet leiden tot uitstel eener tegemoetkoming aan de behoefte van het oogenblik, vooral bij de schier onoverkomelijke bezwaren, die men wegens den strijd der meeningen tegen het tot stand komen dezer algemeene wet voorziet.

De aanmerking van den Minister, dat de weigering van autorisatie *niet altijd* uit onverdraagzaamheid geschiedt, schijnt de gevolgtrekking te wettigen, dat er onverwijld bescherming vereischt wordt.

Het voorstel van den ondergeteekende is de *wettelijke omschrijving* van hetgeen reeds in 1841 door de Staatscommissie voor het lager onderwijs, in haar verslag aan Koning Willem II, eenparig wenschelijk gekeurd werd. De Minister heeft in de zitting van 28 Maart medegedeeld, waarom deze wensch in het besluit van 1842 niet is opgenomen. Het was omdat hiervoor eene *wet* noodig scheen, terwijl, blijkens de circulaire van den toenmaligen Minister, de Regering de ondervinding nog wilde raadplegen » omtrent de mogelijkheid eener *bedaarde en onpartijdige toepassing* van het besluit, alvorens de zaak te maken tot een punt van beraadslaging *bij de wetgevende magt.*"

De termijnsbepaling in art. 1 zal de omslagtigheid der behandeling beletten, waardoor ze somtijds maanden en jaren gerekt werd.

Door art. 2 zal aan de magteloosheid, waarin de Regering, ten gevolge van hare opvatting der bestaande verordeningen, gebragt is, een einde worden gemaakt.

De ondergeteekende durft, om het belang zoowel als om de eenvoudigheid van het veelbesprokene vraagstuk, met bescheidenheid den wensch uiten, dat het spoedig in overweging moge worden gebragt.

Groen van Prinsterer.

Verslag der Commissie van Rapporteurs omtrent het in overweging nemen van voorenstaand Voorstel.

Het in de zitting der Kamer van den 13den Mei jl. ingekomen voorstel van den heer GROEN VAN PRINSTERER, ter wijziging van de bestaande verordeningen op de autorisatie voor bijzondere scholen, is twee dagen later aan de voorloopige overweging der Afdeelingen onderworpen, waar te dier gelegenheid in 't geheel 49 leden tegenwoordig waren. Volgens het voorschrift van art. 78 van het Reglement van Orde gold het daarbij alleen de vraag, of het voorstel al dan niet een onderwerp van nader onderzoek zal uitmaken. Met dit voorschrift voor oogen, heeft men in sommige afdeelingen zich zorgvuldig onthouden van alle beschouwingen, die de verdiensten van het voorstel zelf betreffen; terwijl men in andere begrepen heeft, dat de thans te behandelen voorloopige vraag niet wel te beantwoorden was zonder ten minste eenigermate in de beoordeeling der hoofdzaak te treden.

De slotsom der plaats gehad hebbende overweging is geweest, dat de groote meerderheid der in de afdeelingen aanwezige leden zich voor het nader onderzoek van het voorstel gunstig gestemd heeft getoond; hebbende echter een deel dezer leden uitdrukkelijk te kennen gegeven, zich door het uiten van dit gevoelen geenszins tot medewerking aan het tot stand brengen der voorgestelde wet, of zelfs tot het geven van hunne stem aan het houden van het nader onderzoek bij de later plaats te hebben openbare beraadslaging over dat punt, te verbinden. De overige leden hebben zich op onderscheidene gronden tegen het nader in overweging nemen van het voorstel verklaard. Die gronden kwamen hoofdzakelijk op het volgende neder.

In de eerste plaats meende men het voorstel als ontijdig te moeten beschouwen. Nadat de Minister van Binnenlandsche Zaken zoo stellig te kennen gegeven heeft, dat het ontwerp der wet, die ter uitvoering van art. 194 der Grondwet tot stand moet worden gebragt, gereed is, en reeds voor eenigen tijd op het punt was om aan de beoordeeling van den Raad van State te worden onderworpen; — nadat dien ten gevolge het uitzigt is geopend, dat nog vóór het einde van de tegenwoordige zitting der Staten-Generaal die wet aan de Kamer zal worden aangeboden, was het, volgens deze leden, onraadzaam, daarop door eenen partielen maatregel vooruit te loopen. Alleen dan, wanneer het daarbij eene aangelegenheid gold, welker regeling volstrekt geen uitstel kon lijden, zou zulk eene afwijking van den eigenaardigen loop der zaak welligt te regtvaardigen zijn. Naar dit gevoelen echter bestond hier geen periculum in mora, of was het bezwaar, waarin het voorstel tracht te voorzien, ten minste niet van dien aard, dat daarom geheel de aanstaande wetgeving op het onderwijs uit haar verband moet worden gerukt.

In de tweede plaats achtte men het niet wenschelijk een voorstel in beraadslaging te brengen, hetwelk niet enkel wantrouwen

verraadt in het vervullen eener stellige toezegging der Regering, maar waarbij tevens ingewikkeld de tot nu toe door haar ten aanzien van het lager onderwijs gevolgde gedragslijn wordt afgekeurd. In de beweegredenen tot het voorgestelde wets-ontwerp wordt toch met zoovele woorden gezegd, dat de *behoorlijke* toepassing der bestaande verordeningen op de autorisatie voor bijzondere scholen voorziening vordert. Daarin ligt de beschuldiging, dat die verordeningen thans niet op eene behoorlijke wijze worden toegepast. Door zoo iets goed te keuren, zou de Kamer zich in eene vijandige houding tegen de Regering plaatsen; hetgeen sommige leden bepaald verklaarden niet te willen. Wel is waar, bestond er strijd tusschen dien aanhef der wet en de benaming, door den voorsteller zelven aan zijn voorstel gegeven, hetwelk, volgens den brief van inzending, *ter wijziging* van de bestaande verordeningen op de autorisatie voor bijzondere scholen strekt; doch die tegenstrijdigheid kon de geopperde bedenking niet wegnemen.

In de derde plaats werd het voorstel òf overbodig, òf schadelijk genoemd. Het was overbodig, in zoover men met den voorsteller zelven, gelijk uit de stem, door hem in de zitting der Kamer van den 6den Mei jl. uitgebragt, gebleken is, het gevoelen aankleefde, dat volgens de wet van 3 April 1806 de Koning het regt heeft om in hooger beroep te beslissen over de besluiten der gemeentebesturen en Gedeputeerde Staten omtrent het oprigten van bijzondere scholen. Het ging toch niet aan, bij eene nieuw vast te stellen wet, aan het Hoofd van den Staat eene bevoegdheid toe te kennen, die de Koning reeds werkelijk aan eene bestaande wet ontleent. Enkele leden konden bij de behandeling van dit punt niet nalaten aan te merken, dat de Regering vóór de grondwets-herziening van 1848 aan de wet van 1806 steeds die uitlegging gegeven heeft, dat daarin de bevoegdheid van het algemeen bestuur om met opzigt tot de beslissing omtrent de oprigting van bijzondere scholen tusschen beide te komen, opgesloten ligt. Zij achtten het handhaven dier bevoegdheid wenschelijk, maar dan in dien zin, dat de Koning, ook in geval van toestemming door Gedeputeerde Staten, eene weigerende uitspraak kon doen, opdat ten aanzien dezer aangelegenheid eenheid van beginsel gehandhaafd, tegenstrijdige toepassing der wet geweerd wierd.

Nam men nu echter aan, dat de bevoegdheid thans niet bestaat, dan liet het zich niet anders dan eene verkeerdheid noemen, dat door een voorstel als het tegenwoordige een greep in de wet van 1806 zou worden gedaan; dat de oprigting van eene bepaalde soort van bijzondere scholen, die de wet van 1806 eigenlijk niet kent, zou worden bevorderd, en dat, terwijl men in bezwaren van eenen godsdienstigen aard voorzag, andere punten, tot het lager onderwijs betrekkelijk, ongeregeld zouden blijven. Art. 194 der Grondwet, zeide men, heeft, onder bepaalde voorwaarden, de vrijheid van het geven van onderwijs erkend, doch blijkbaar gewild dat met de toekenning dier vrijheid de inrigting van het openbaar onderwijs op eenen voldoenden voet, hand aan hand zou gaan. Wierd nu de oprigting van bijzondere scholen meer vrijgelaten, dan zou

de prikkel weggenomen worden, om van de zijde der Volksvertegenwoordiging tot eene goede regeling van het openbaar onderwijs mede te werken, en twee zaken gescheiden worden, die, volgens den wil des grondwetgevers, tot elkander in onafscheidbaar verband staan.

Eenigzins in verband met dit laatste werd door enkele leden eener afdeeling beweerd, dat het gedane voorstel ongrondwettig was. Volgens art. 194 der Grondwet behoort de wet zoowel de inrigting van het openbaar onderwijs, als de voorwaarden onder welk het bijzonder onderwijs vrij zal zijn, te regelen. Blijkbaar heeft de grondwetgever gewild eene gelijktijdige regeling en tevens eene regeling der zaak in haren ganschen omvang. Zoolang die regeling niet tot stand is gebragt, blijft, volgens het 3de additionele artikel der Grondwet, de bestaande wetgeving op het onderwijs insgelijks in haren geheelen omvang gehandhaafd. Wil men nu echter door eene partiele wet alleen eene aanvankelijke regeling van het bijzonder onderwijs tot stand gebragt, dan wordt niet slechts de zaak, die het hier geldt, uit haar verband gerukt, maar tegen geest en letter van de aangehaalde grondwets-artikelen gehandeld.

De voorstanders van het houden van een nader onderzoek over het voorstel hebben, voor zoover zij zich uitlieten, hun gevoelen op de volgende gronden verdedigd en daarbij ook sommige der gemaakte tegenwerpingen beantwoord.

Sommigen hunner stelden op den voorgrond, dat, wat er ook van de verdiensten van het voorstel zijn mogt, een opzettelijk onderzoek daarvan, na al het over het vraagstuk der autorisatie tot oprigting van bijzondere scholen voorgevallene, niet kon worden geweigerd. Door zulk eene weigering zou onregt worden gedaan aan een lid, die een geschilpunt tot klaarheid gebragt wilde zien, waarover, na de afstemming van al de drie motien van orde, in de zitting van den 6den Mei voorgesteld, groote onzekerheid heerscht. Te minder scheen er reden te bestaan, om zich tegen het nader onderzoek van dit voorstel te verzetten, daar dan toch van het uit de artt. 110 en 111 der Grondwet voortvloeijend regt der leden tot nu toe geen misbruik wordt gemaakt.

Men had het voorstel ontijdig genoemd in verband met de toezegging des Ministers omtrent de spoedige aanbieding van de wet, volgens art. 194 der Grondwet gevorderd. Maar het viel dan toch niet te ontkennen, dat, gelijk de voorsteller het uitdrukte, aan de vaststelling dier wet schier onoverkomelijke bezwaren in den weg staan. Al waren die bezwaren ook niet zoo groot, een geruime tijd zou zeker verloopen, eer zij tot stand wierd gebragt. Ook in de gunstigste onderstelling zou het tijdstip der vaststelling wel tot het volgend jaar worden verschoven. Het verdiende dus in allen gevalle overweging, of niet inmiddels aan klagten kon worden te gemoet gekomen, die van tijd tot tijd over de weigering der autorisatie tot oprigting van bijzondere scholen ook bij de Kamer inkwamen. Bestond er mogelijkheid tot wegneming van de aanleiding dezer klagten, daarmede behoorde voorzeker niet te worden gedraald.

De vijandige strekking van het voorstel tegen de Regering konden sommigen dezer leden niet toegeven. Voor zoover die strekking in den aanhef van het wetsvoorstel lag, kan daarin door eene verandering van redactie worden voorzien. In allen gevalle had de Minister van Binnenlandsche Zaken zelf eenigermate het doen van zoodanig voorstel als het onderhavige uitgelokt.

Het voorstel, had men gezegd, was overbodig, in zoover de bevoegdheid, daarbij aan den Koning gegeven, reeds werkelijk in de wet van den 3den April 1806 lag. Maar de meerderheid der Kamer heeft dan toch in de zitting van den 6 Mei jl. eene beslissing in eenen tegenovergestelden zin genomen, en het was dus geenszins doelloos, aan haar zoowel als aan de Regering gelegenheid te geven om zich daarover nader te verklaren.

Wilde men beweren, dat eene partiele regeling ten aanzien van het bijzonder onderwijs een hinderpaal zou worden voor het tot stand brengen der algemeene wet op het onderwijs, de zaak kon ook worden omgekeerd. Juist wanneer men meende, dat eene goede regeling van het openbaar onderwijs voor de ongelegenheden, uit het vermenigvuldigen van bijzondere scholen te vreezen, een tegenwigt moest opleveren, zou het gemakkelijker maken der oprigting dezer laatste een prikkel worden, om ook de eerstgenoemde regeling zooveel mogelijk te verhaasten.

Eindelijk werd nog in de afdeeling, waar daarvan sprake was, de ongrondwettigheid van het voorstel tegengesproken. Die ongrondwettigheid kon dan alleen worden volgehouden, als men aannam, dat omtrent geen der talrijke onderwerpen, die volgens de gewijzigde Grondwet bij eene algemeene wet moeten worden geregeld, eene partiele wettelijke regeling mogelijk was.

Bij de wisseling van gedachten over dit onderwerp is in eene der afdeelingen nog het denkbeeld geopperd, of de openbare beraadslaging over het nader in overweging nemen van het voorstel niet aan de Regering gelegenheid zou kunnen geven, om zich omtrent de wegneming van het bezwaar, hetwelk dat voorstel heeft doen ontstaan, op eene wijze uit te laten, die de tusschenkomst der wetgeving in deze zaak noodeloos zou maken. Indien het toch waar is, gelijk sommigen beweerd hebben, dat, zoolang de wet van 3 April 1806 bestaat, de Koning al de regten kan uitoefenen, bij art. 21 dier wet aan den Raadpensionaris toegekend, dan is het onbetwistbaar, dat bij eenen algemeenen maatregel van inwendig bestuur het hooger beroep op den Koning omtrent de beslissingen van Gedeputeerde Staten wegens de aanvragen tot oprigting van bijzondere scholen in alle bijzonderheden zou kunnen worden geregeld.

Aldus vastgesteld bij de Commissie van Rapporteurs, den 17den Mei 1854.

Beraadslaging.

(*Zitting van den* 26. *Mei.*)

De heer **Groen van Prinsterer:**

Billijkerwijze kan worden verwacht, na de menigvuldige beden-

kingen zelfs tegen het in nadere overweging nemen van het voorstel, dat ik, ondersteund door hetgeen in het verslag voorkomt, bij den aanvang dezer voor mij en velen bij uitnemendheid belangrijke discussie, de voornaamste bezwaren opneem.

Ik acht het niet overtollig te wijzen op de *oorzaak*, de *aanleiding* en de *strekking* van het voorstel.

De *oorzaak* is het misbruik, sedert eene reeks van jaren van de bestaande verordeningen op het onderwijs gemaakt.

De *aanleiding* is de verklaring, waarvan ik de gronden thans niet verlang ter toetse te brengen, van het onvermogen der Regering tegen de beslissing van de plaatselijke en gewestelijke besturen, eene verklaring waardoor wij, te midden van den veeljarigen strijd, in ergeren toestand dan ooit geraakt zijn.

De *strekking* is, om zoo min mogelijk verandering te brengen in den tegenwoordigen toestand en enkel te gemoet te komen aan het speciaal aangewezen bezwaar.

De bedenkingen breng ik onder vier categoriën.

Het voorstel is *ontijdig*, het is *ongrondwettig*, het is *overtollig*, het is *schadelijk*.

Ontijdig. Hiervoor is geen grond opgegeven dan de verwachting dat de algemeene wet op het onderwijs binnen weinige dagen bij den Raad van State ingediend wordt. Ik gedraag mij hieromtrent aan hetgeen in het verslag door verscheidene leden gezegd is. Ik zal wachten wat te berde zal gebragt worden, ten bewijze van de waarschijnlijkheid dat eene wet, waarvan de indiening meer dan drie jaren te vergeefs onder het vorig Gouvernement werd te gemoet gezien, onder dit Kabinet, bij de verscheidenheid der beginselen, binnen één of binnen weinige jaren zal kunnen tot stand worden gebragt.

Eene tweede bedenking is de *ongrondwettigheid*. Waarom is het voorstel ongrondwettig? Omdat het is eene partieele wet, die vooruitloopt op de algemeene wettelijke regeling en art. 194 uit het verband der verschillende bepalingen rukt. Het geoorloofde eener partieele wet, in den hier bedoelden zin, is door de Regering aangenomen. Ik verwijs naar de aanhangige ontwerpen omtrent de regterlijke organisatie. Maar men verliest het verband der verschillende alinea's van art. 194 uit het oog. *Voldoend* openbaar onderwijs over het geheele Rijk is de voorwaarde der vrijheid van bijzondere scholen. Ik zal niet treden in de waardering van deze *kunstgreep*, waarmede sommigen in de redactie van art. 194 getracht hebben de vrijheid van onderwijs onmogelijk te maken. Waarom niet? Omdat de geheele bedenking omtrent de ongrondwettigheid, zoover ik die thans aanvoer, hier niet te pas komt. Immers is hier niet eene partieele wet, in den zin, waarin men gewoonlijk de uitdrukking bezigt; geene *gedeeltelijke* regeling volgens art. 194 der gewijzigde Grondwet. Wij zijn op het terrein van de *bestaande* verordeningen. In dit voorstel wordt de mogelijkheid eener behoorlijke naleving van de *bestaande verordeningen* bedoeld.

Nu ontleent men hieruit voor de ongrondwettigheid een ander argument. Bij de *bestaande verordeningen* is men gehouden aan het

derde der additionele artikelen; zij moeten gehandhaafd worden in elk gedeelte; zij mogen niet de minste verandering ondergaan. Ik vraag u, is dit eene gegronde wets-interpretatie? Wat is de strekking van het artikel? dat er niet, in een tijdperk van overgang, zij een tusschentijd van regeringloosheid. Maar, zal men nu, wanneer die verordeningen niet behoorlijk kunnen worden nageleefd, wanneer uit dit oogpunt, wijziging, suppletie, verduidelijking, een toevoegsel vereischt wordt, uit dit artikel bewijzen, dat zoolang de algemeene wet niet tot stand komt, in de bestaande verordeningen, onder welke wij gedwongen zijn te leven, niet de minste verbetering mag worden gebragt? Zal men, terwijl het prachtig gebouw dat toegezegd is, wordt opgetrokken, in de schamele en bijkans onbruikbare woning ook die reparatiën niet mogen aanbrengen, zonder welke het verblijf daarin onmogelijk, ondragelijk wordt?

Nu is er nog een argument voor de ongrondwettigheid. Die verbeteringen moeten plaats hebben volgens den nieuwen regel van art. 194; het is u niet vergund wijzigingen te maken zonder de vrijheid van onderwijs te geven en de autorisatie ter zijde te stellen. Naar mijn inzien zou men veeleer juist dan eene ongrondwettigheid begaan.

Dit juist ware ongrondwettige miskenning van de tweederlei oeconomie, voor èn na 1848. Binnen den kring der bestaande verordeningen zijn wij genoodzaakt, met het oog op het derde additionele artikel, na te leven niet art. 194, maar den zin en den geest der verordeningen die nu bestaan.

De derde bedenking is de *overtolligheid.* De Koning *heeft reeds* volgens de wet de bevoegdheid, die het voorstel Hem zou willen schenken. Wij hebben die bedenking met uitvoerigheid hooren te berde brengen. Gij hebt volkomen gelijk, *indien uwe meening de wet stelt.* Maar wij hebben ook gehoord dat hetgeen u zeker toeschijnt, door anderen even stellig ontkend wordt. Hier is dus een twijfelachtig punt; een punt waaromtrent verschil is tusschen den tegenwoordigen en den vorigen Minister van Binnenlandsche Zaken; tusschen den vorigen Minister en zijn voorganger in 1842; men leze slechts het slot van de circulaire, die in 1842 bij het besluit van 2 Januarij gevoegd werd. Welken waarborg geeft uwe vastheid van overtuiging voor de overtolligheid van een voorstel, onmisbaar om, in het belang van de ingezetenen, dien twijfel te doen ophouden? Zijt gij *autocraten?* Wat zou, heb ik mij afgevraagd, de aanneming der motie van orde, waarbij aan den Koning de bevoegdheid toegekend werd, wat zou deze *interpretatio authentica* in hare eenzijdigheid gebaat hebben? Ik begrijp, dat, in de berekeningen der politiek, men verlangt eene grief tegen het Ministerie en de Kamer uit de instandhouding van bezwaren te ontleenen. Ik begrijp, dat men in dergelijk bezwaar een middel te meer ziet om een Ministerie omver te werpen. Maar gesteld eens, een Ministerie, dat uwe meening niet aankleeft, zij omvergeworpen, en in het personeel dezer Kamer zij eene verandering in uw zin en geest gebragt, zouden de ingezetenen ten aanzien van de zaak die ons

bezig houdt, gewaarborgd zijn tegen de subjective opvatting van een volgend Ministerie? Heeft de ondervinding niet geleerd, dat elk Ministerie en elke Kamer kortstondig kan zijn? en is dan niet eene wet onmisbaar, waarbij na veeljarigen twijfel de ingezetenen tegen dergelijke kansen in veiligheid zouden worden gesteld?

Eene laatste bedenking is: het is een *schadelijk* voorstel. Waarom? Omdat een greep *in de wet van* 1806 zou worden gedaan, en de oprigting van eene bepaalde soort van bijzondere scholen, die de wet van 1806 *eigenlijk niet kent*, zou worden bevorderd.

Omdat het een greep zijn zou in de wet van 1806. Indien de Kamer goedvindt het voorstel in nadere overweging te nemen, zal er gelegenheid zijn om den zin en geest na te gaan van die, volgens menigeen onvolprezene, en volgens mij in sommige opzigten loffelijke wet. Ik zal dan niets terugnemen van hetgeen ik menigwerf omtrent hare strekking, volgens de beginselen, die ook toen hebben geheerscht, in het midden gebragt heb. Maar ik herhaal ook: die wet is in sommige opzigten geweest eene heilzame reactie tegen ongeloof en dwang. Dit blijkt reeds uit de vergelijking met de wet van 1803, waarbij van bijzondere scholen in het geheel geene melding gemaakt en alles onder het openbaar onderwijs, het staats-monopolie in den meest uitgestrekten zin, werd overgebragt. Dit heeft de wet van 1806 niet gedaan. Scholen, *die de wet van* 1806 *eigenlijk niet kent.* Hoe, die wet kent geene scholen, die zij als eene bepaalde categorie aangewezen heeft, en over de inrigting waarvan zij een aantal bepalingen bevat! Hoe, men zal in 1854 beweren, dat de wet van 1806 *die* scholen niet kent, terwijl de besluiten van 1830 en van 1842 ter bescherming van *die* scholen tegen onverdraagzaamheid gemaakt zijn! Ik vrees, dat alzoo spoedig ook in deze Kamer zal worden gezegd, dat de onwettige *associatie-scholen*, in de laatste jaren opgerigt, niet behooren te worden geduld, en dat, bij de toepassing van art. 194, men ons te gemoet voeren zal, dit artikel verleent vrijheid van *onderwijs*, maar niet vrijheid tot *openen van eene school.*

Ik moet na deze tegenbedenkingen opnemen hetgeen ik in het verslag lees, dat er strijdigheid zou wezen tusschen den aanhef en de benaming van het voorstel. Waarom? Ik zie niet dat, ter behoorlijke naleving van eene wet, om die naleving, door de omstandigheden onmogelijk geworden, mogelijk te maken, eene wijziging niet kan worden vereischt. Nog lees ik, dat de Koning zou moeten bevoegd zijn ter afwijzing ook van eene *toestemmende* beschikking. En dit acht men in wettelijke regeling van hetgeen tot de oprigting van bijzondere scholen behoort, onmisbaar. Doch het voorstel bedoelt die algemeene regeling niet; het heeft enkel op een speciaal bezwaar betrekking; het strekt alleen om op doeltreffende wijs onverdraagzame weigering te beletten. Het is nu gebleken, dat men voor dit oogmerk aan eene afwijzing in drie instantiën, bij de plaatselijke, de provinciale en de hoogste autoriteit, niet te veel heeft. Het voorstel blijft in de lijn van art. 6 van het besluit van 1842, waarbij de Gedeputeerde Staten ook de bevoegdheid niet hebben om eene *toestemmende* beschikking van de stedelijke autoritei-

ten buiten werking te stellen. Vooral heeft men vergeten dat de dubbele bevoegdheid des Konings de vernietiging zijn zou van het besluit van 1830, waarvan het oogmerk was om, zonder goedkeuring van het centraal gezag, de oprigting bij autorisatie der plaatselijke autoriteit te vergunnen.

Ik eindig met twee zinsneden van het verslag, die ik niet met stilzwijgen mag voorbijgaan.

Men achtte het niet wenschelijk een voorstel in beraadslaging te brengen, hetwelk niet enkel wantrouwen verraadt in het vervullen eener stellige toezegging der Regering, maar waarbij tevens ingewikkeld de tot nu toe door haar ten aanzien van het lager onderwijs gevolgde gedragslijn wordt afgekeurd. In de beweegredenen tot het voorgestelde wetsontwerp wordt toch met zoo vele woorden gezegd, dat de *behoorlijke* toepassing der bestaande verordeningen op de autorisatie voor bijzondere scholen voorziening vordert. Daarin ligt de beschuldiging, dat die verordeningen thans niet op eene behoorlijke wijze worden toegepast. » Door zoo iets goed te keuren, zou de Kamer zich in eene vijandige houding tegen de Regering plaatsen; hetgeen sommige leden bepaald verklaarden niet te willen.'' Vijandige houding tegen de Regering? waarschijnlijk om den *inhoud* en om den *vorm*, wantrouwen waarschijnlijk in de stellige toezegging, dat de wet op het lager en middelbaar onderwijs binnen weinige dagen in den Raad van State zal worden gebragt.

Het zal mij aangenaam zijn te vernemen waaruit deze beschuldiging is ontleend. De houding der Regering ten aanzien van het lager onderwijs wordt afgekeurd. Voornamelijk de gedragslijn der plaatselijke en gewestelijke autoriteiten. Ook de Minister heeft ze afgekeurd. Zelfs zou ik zoover niet durven gaan als de Minister, wanneer hij de uitdrukking bezigt, dat de oorzaak der afwijzing niet altijd willekeur geweest is. Dit *niet altijd* is een ingewikkeld verwijt van zooveel omvang, dat ik, althans zonder nader overleg, mijn zegel daaraan niet zou durven hechten.

De bedenking evenwel dezer leden is, in haar beteekenis en strekking, zeer opmerkenswaard. Zij wenschen zich te onthouden van alle vijandigheid tegen de Regering, en die vrees, die huivering, waaraan ongetwijfeld onzer aller hulde gebragt wordt, gaat zoo ver, dat zij zelfs niet in nadere overweging zouden durven nemen een voorstel, waarbij beweerd wierd dat de verordeningen niet op behoorlijke wijze worden toegepast. Zoo bevreesd zijn zij iets te doen dat hen in verdenking van vijandigheid tegen de Regering zou kunnen brengen, dat zij een denkbeeld, zelfs in deze Kamer, geene consideratie waardig keuren, waaruit zou kunnen worden afgeleid, dat de Regering de bestaande verordeningen niet behoorlijk naleeft. Ik prijs (en voorzeker zullen wij allen prijzen) de naauwgezetheid van die geachte leden. Alleen zou ik in bedenking geven, of eene zoo intime vriendschap voor het Gouvernement overeenkomt met den eisch van een constitutioneel gouvernement.

En nu de *vorm*. Ik heb welligt op onberaden wijs, te spoedig, gebruik gemaakt van het *initiatief?* Mogt ik, in den toestand waarin de zaak gebragt is, langer nalaten mij van dit regt te be-

dienen? Heb ik niet, herhaaldelijk, getoond dat ik het deed tegen wil en dank? Heb ik niet de Regering telkens weder in de gelegenheid gesteld om zelve, wat ik niet gaarne deed, te verrigten? Misschien zouden de geachte leden, die deze bedenking maken, liever hebben gezien dat het initiatief niet bij de Grondwet verleend was.

Naar het gevoelen van sommige leden bestond er geen *periculum in mora*. Ik wil liever, Mijnheer de Voorzitter, deze uitdrukking, in verband met hetgeen er op volgt, als teruggenomen en uitgewischt beschouwen.

Er is geen *periculum in mora*? O, zeg dan liever, dat er in het geheel geene voorziening vereischt wordt. Veilig uitstel, waar onze landgenooten voorziening vragen in hetgeen hunne dierbaarste belangen betreft; veilig uitstel, waar bescherming tegen gewetensdwang vereischt wordt; veilig uitstel, waar de Regering haar magteloosheid ter bescherming openbaart; veilig uitstel, wanneer aan deze Vergadering, geroepen om te waken voor de regten en vrijheden der natie, eene aanvraag om handhaving van die vrijheden gerigt wordt. Ik zal de beslissing der Kamer afwachten, maar ik zal niet antwoorden op eene bedenking, die, waar het de heiligste regten der ingezetenen geldt, met bittere spotternij zou gelijkstaan!

De heer **van Goltstein**:

Het is thans de derde maal, dat wij geroepen zijn, om over dit onderwerp te beraadslagen, en het zal nogtans niet de laatste zijn. Want ik lees in het Verslag, dat de overgroote meerderheid der Kamer zich vóór het in overweging nemen van het voorstel heeft verklaard. Het onderwerp zelf, ik erken het gaarne, is belangrijk. Het betreft het onderwijs en strekt om aan den Koning de beslissing op te dragen over de oprigting van bijzondere lagere scholen, terwijl de bestaande wetgeving die beslissing toekent aan de plaatselijke en gewestelijke besturen. De geachte voorsteller maakt er eene gewetensvraag van, want hij oordeelt, dat iedere weigering tot oprigting eener zoodanige school, voor diegenen, die niet instemmen met het onderwijs, op de openbare scholen gegeven, aan wie dit onderwijs, volgens hunne godsdienstige inzigten, niet voldoende voorkomt, inderdaad eene verkorting van hunne regten is. Desniettegenstaande geloof ik te kunnen volhouden, dat de overweging van dit voorstel voor ontijdig mag worden gehouden. Om ons daarvan te overtuigen, behoeven wij slechts te letten op de strekking van het voorstel zelf, zoo als uit den aard daarvan blijkt, en zoo als het ons door den geachten voorsteller zelven nader is toegelicht geworden. De strekking toch is in mijn oog geene andere, dan om thans reeds te erlangen de vrijheid van onderwijs, de vrijheid tot oprigting van alle lagere scholen, voordat de voorwaarde is vervuld, welke de Grondwet zelve tot dit einde heeft voorgeschreven, de voorwaarde namelijk, dat er behoorlijk gezorgd zal worden voor voldoend lager onderwijs in alle streken van het Rijk. Men beklaagt zich over de weigering van de oprigting van eene bijzondere lagere school en men wil verdere weigering zooveel mogelijk

voorkomen; tot dat einde wil men de beslissing van den Koning inroepen. Het gevolg daarvan zal zijn, dat zoodanige weigering niet meer zal te pas komen, dat men daardoor de vrijheid zal erlangen, om zoodanige bijzondere scholen op te rigten, welke men wil tot stand brengen. Daardoor toch zullen de gewestelijke en plaatselijke besturen afgeschrikt worden, om tot eene weigering over te gaan, en indien zij al daartoe overgingen, dan zal de tusschenkomst van het hooger bestuur worden ingeroepen, dan zal de Minister van Binnenlandsche Zaken voor die weigering worden aansprakelijk gesteld en in deze Vergadering deswege kunnen worden geïnterpelleerd. Men meent daardoor een middel gevonden te hebben, ten einde geene weigering meer kunne geschieden.

De strekking is dus, om tot eene volkomene vrijheid tot oprigting van lagere scholen te komen; dat ligt ook in de rede van den geachten voorsteller opgesloten, omdat hij zoo hoog doet klinken, dat zoodanige weigering de regten der ingezetenen verkort en hen in hunne gewetensvrijheid aanrandt. Maar die vrijheid kan niet verleend worden dan onder zekere voorwaarden; die voorwaarden zijn gesteld bij de bestaande wetgeving en bij de Grondwet. Wij moeten dus het een of het ander beginsel aannemen. Wij kunnen geene onbeperkte vrijheid, waartoe dit voorstel zal strekken, aannemen, zonder af te wijken van het beginsel, in de bestaande wetgeving gelegd, of wel van het beginsel, in de Grondwet vervat. Het beginsel van de wet van 1806 is, dat geene lagere school zal mogen worden opgerigt, indien daardoor het onderwijs zelf van kracht zou worden beroofd; indien de openbare school daardoor in hare werking zal worden gestoord, en wel daardoor, dat de onderwijzer, door de toelating van die onbepaalde mededinging van andere scholen, in zijn bestaan zou worden verkort, zoodat hij zich uit dien hoofde niet in staat zou bevinden, een behoorlijk onderwijs te geven.

Dat is het beginsel van de bestaande wet, en uit dien hoofde heeft men gemeend de beslissing over de oprigting van zoodanige bijzondere scholen te moeten overlaten aan de plaatselijke en gewestelijke besturen, omdat deze namelijk het best met de bijzondere omstandigheden bekend te achten zijn, en beoordeelen kunnen, of inderdaad niet de daarstelling van zoodanige bijzondere school zou kunnen strekken om het onderwijs te belemmeren.

Ziedaar het behoedmiddel, dat men in de bestaande wetgeving vindt, ten einde het toedienen van een voldoend lager onderwijs van overheidswege te verzekeren.

De Grondwet heeft een ander beginsel aangenomen. Volgens haar wordt volkomene vrijheid gegeven tot de oprigting van bijzondere scholen; maar daartegenover bestaat een ander behoedmiddel, namelijk dat van overheidswege gezorgd wordt voor een voldoend lager onderwijs.

Wanneer men nu echter dit voorstel zou willen aannemen, zouden die beide gestelde voorwaarden vervallen. Dan zal men niet meer als behoedmiddel hebben, hetwelk de wet van 1806 aan de hand geeft, en hetwelk de zorg om te waken tegen de oprigting van

bijzondere scholen toevertrouwt aan de plaatselijke en gewestelijke besturen; — en men zal evenzeer het voorbehoedmiddel missen, dat de Grondwet geeft, namelijk, dat er gezorgd worde voor een voldoend lager onderwijs in alle streken van ons Vaderland.

Uit dien hoofde geloof ik, dat het voorstel, op dit oogenblik, als *ontijdig* beschouwd moet worden. Het is dit te meer, wegens de bijzondere omstandigheid, dat wij weldra geroepen zullen worden om het onderwerp in zijnen ganschen omvang te regelen. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft ons toch verzekerd, dat de wet op het onderwijs gereed is en op het punt staat om aan de overweging van den Raad van State te worden onderworpen.

Er bestaat dus zulk een aandrang niet om dit onderwerp bij deze bijzondere wet te regelen. Veroorlooft het mij te zeggen, niettegenstaande al hetgeen van de zijde van den geachten voorsteller daartegen wordt aangevoerd, er is zoodanig *periculum in mora* niet. Er bestaan niet zoo vele voorbeelden van weigering, dat men dadelijk zal moeten tusschen beiden komen. Vroeger werd altijd gehandeld over de school te Goes; thans komt men voor den dag met de school van Uithuizen, maar, en dit heb ik reeds bij eene vroegere gelegenheid opgemerkt, van en over de noodzakelijkheid der oprigting van eene bijzondere school aldaar valt welligt wel iets af te dingen. En bovendien, wat hebben wij vroeger vernomen van den vorigen Minister van Binnenlandsche Zaken? Wij hebben vernomen, dat er in den tijd van twee jaren 95 bijzondere lagere scholen waren opgerigt, en de weigering van oprigting heeft slechts vijf scholen getroffen, en tevens zijn de bijzondere redenen, welke ten grondslag van die weigering lagen, aan ons kenbaar gemaakt. Ik geloof dus dat men, nadat de wet op het onderwijs toegezegd is, niet zoo zeer gedrongen wordt om de zaak nu nog bij eene bijzondere wet te regelen. Maar, zou ik welligt mogen vragen, zou de Vergadering niet door zoodanig voorstel aan te nemen in tegenspraak met haar zelve komen? Wanneer ik toch dit voorstel inzie, dan moet het strekken om in de behoorlijke toepassing der bestaande verordeningen op de autorisatie voor bijzondere scholen te voorzien.

En, zoo als wij van den geachten voorsteller hebben vernomen, het geldt hier slechts de regeling van hetgeen in de bestaande wetgeving voorhanden is, slechts toepassing van de bestaande wettelijke verordeningen. Daarbij wordt aangenomen, dat het in de bepalingen der wet van 1806 gelegen is, dat de beslissing over de oprigting van eene bijzondere lagere school aan den Koning is opgedragen.

En wat heeft nu nog de Vergadering onlangs door het afwijzen van eene motie van orde te kennen gegeven? Dat de bestaande wet van 1806 die beslissing *niet* aan den Koning opdraagt. Dit voorstel is dus in lijnregten strijd met hetgeen door deze Vergadering is verklaard. Ik acht dus de overweging van dit voorstel ontijdig. Ik heb de redenen, welke daarvoor pleiten, aan deze Vergadering willen kenbaar maken. En ik zou meenen dat, wanneer de Vergadering overging tot het in overweging nemen van dit voor-

stel, zij inderdaad eene beslissing zou nemen, welke in strijd zou zijn met eene vroegere.

De heer **Rochussen**:

Ons geacht medelid, de afgevaardigde uit Zwolle, de heer Groen van Prinsterer, de voorsteller van dit wets-ontwerp, heeft, zoo mijn geheugen getrouw is, bij eene vroegere gelegenheid deze Kamer wel eens gesplitst in drie partijen.

Tot de eerste behoorde hij zelf en zijne vrienden, tot de tweede de behoudsmannen, tot de derde de zeer vrijzinnigen. Nu zou het voor mij eene zeer groote eer zijn een vriend van dien voorsteller te worden genoemd, maar in maatschappelijken zin, zonder daarom nog in staatkundigen zin geacht te worden tot zijne vrienden te behooren. Dit laat echter niet na om telkens, waar mijne overtuiging mij dit aangeeft, zijn bondgenoot te zijn. Dat kan ik op dit oogenblik wezen. Ik wensch des te meer mijn gevoelen te openbaren, omdat in de weërlegging van het Voorloopig Verslag, zoo even bij monde van den geëerden voorsteller gedaan, gezinspeeld is geworden op die *vrienden* der Regering, *die in geen geval zouden kunnen besluiten iets te doen*, *waaruit eene vijandige houding tegen het Ministerie zou kunnen worden afgeleid.* Ik ben wel eens gerekend te behooren tot die tweede klasse, tot de klasse van behoudsmannen in deze Kamer en tot vrienden van dit Ministerie; ofschoon ik nimmer aan iemand magtiging heb gegeven om mij te klasseren. Ik wensch dit voor mij zelven te mogen behouden. Alleen verklaar ik nimmer *vijand* van eenig Ministerie te zijn geweest en veeleer een vriend van het tegenwoordig Ministerie, mits een vriend, zoo als deze Ministers ze voorzeker alleen verlangen; geen blind dienaar, die zijne overtuiging zou moeten onderdrukken, ten einde te zijn vriend quand-même, en in dit geval plus ministeriel que le ministre.

Ik ben niet tegenwoordig geweest bij de beraadslaging van 6 Mei, toen er van dit onderwerp sprake is geweest. Ik bevond mij te Amsterdam en werd door omstandigheden, van mijn wil onafhankelijk, belet op dien dag herwaarts te komen. Ware ik bij die beraadslaging tegenwoordig geweest, en had ik daaraan deelgenomen, ik zou als mijn gevoelen hebben te kennen gegeven, dat, naar den geest der wet van 1806, in verband met de verschillende destijds en later genomen besluiten, er wel degelijk beroep op den Koning kan plaats hebben. Dat was en is nog mijne overtuiging over de quaestie. Ik weet wel, dat het uitspreken van deze mijne overtuiging niet gebaat zou hebben; want, al had de groote meerderheid zich vereenigd met dit gevoelen, zoolang die overtuiging niet bij den Minister bestond, zou het niet hebben gebaat. De Minister meent dat regt niet te hebben. Wij moeten dat gevoelen van den Minister eerbiedigen. Te regt heeft toen de afgevaardigde uit Utrecht (de heer van Goltstein) gezegd: deze beraadslagingen kunnen tot niets leiden. *Op dat oogenblik* heeft hij het te regt gezegd; maar nu hebben die beraadslagingen geleid tot een voorstel van wet. Dat is de eenige practicale uitkomst. Dit is zoo waar,

dat de Minister zelf in de redevoering, toen door hem in de Kamer gehouden, meermalen daarop gewezen heeft. Hij heeft toen een wenk gegeven, dat een voorstel van deze Kamer kon uitgaan, doch heeft er bijgevoegd, dat hij, Minister, het niet kon doen. Bij den veelomvattenden arbeid van zijn groot en belangrijk departement heeft hij nu die moeijelijke wet op het onderwijs, welke de Grondwet heeft bevolen, in gereedheid gebragt. Hij mag zich gelukkig achten, na het tot stand brengen van de wet op het armwezen, nu zoo ver te zijn gevorderd met dit wets-ontwerp. In zijne stelling kon de Minister dus niet anders doen dan daarnaar verwijzen, met de verklaring, dat hij de zaak zou bespoedigen. Maar de stelling van de Kamer is anders, en onze geachte ambtgenoot, de afgevaardigde uit Zwolle, heeft daarvan gebruik gemaakt. Hij heeft dat voorstel gedaan, omdat hij meent dat er groote behoefte bestaat, om, in afwachting dat de algemeene wet tot stand komt — hetgeen bij den meest mogelijken goeden wil van alle zijden echter wel niet zoo spoedig zal zijn, omdat zoo groote en teedere belangen in het spel zijn, — om, in afwachting, zeg ik, dat de wet tot stand komt, aan onze landgenooten te verzekeren die grondwettige vrijheid, die zij behoeven voor zich en vooral voor hunne kinderen, om hun zoodanige opvoeding te geven, als zij het verlangen en naar hunne gemoedelijke overtuiging noodig achten. Dáárin bestaat de vrijheid, dat ieder naar zijn gemoed kan handelen. Het is geene vrijheid, om te zeggen: wij achten die scholen niet wenschelijk, ja noodlottig. Daarom ben ik opgestaan om mij tot bondgenoot van den voorsteller te verklaren, en althans aan te bevelen, dat het voorstel in overweging mag worden genomen. Strijdig met de Grondwet kan ik het niet noemen. Ik beschouw dit voorstel slechts als eene *wettelijke interpretatie*, die de Minister niet meende op zich te kunnen nemen. Ik kan dus niet toegeven, ik herhaal het, dat het voorstel in strijd zou zijn met de Grondwet.

Ik ontmoet den Minister hier weêr op mijn terrein; want de Minister heeft in de zitting van 6 Mei gezegd: »Maar ik wil toegeven, dat eene wet, waarbij partiële wijziging werd gebragt in de wet van 1806, niet zou strijden met de Grondwet en niet ongeoorloofd zou zijn. Ik geloof niet, dat op dezen grond zoodanige wet zou kunnen worden geweerd." Ik ben dus in dezen volstrekt niet vijandig aan den Minister; ik vereenig mij met zijne eigene woorden. En wat bij mij nu veel weegt om het in overweging nemen van het voorstel aan te bevelen, is een tot bestrijding daarvan aangevoerd argument. Men zegt namelijk, wanneer nu middelerwijl in deze behoefte wordt voorzien, dan zal het zooveel moeijelijker zijn om medewerking te erlangen in het tot stand brengen van die wettelijke regeling van voldoend openbaar onderwijs, die de Grondwet ook voorschrijft. Ik zou niet gaarne dat argument tot het mijne maken. Ik acht het ook niet juist; want ik kan niet gelooven dat zij, die de grondwettelijk toegezegde vrijheid verlangen, het thans voorgesteld tijdelijk middel als op den duur voldoende zouden kunnen aannemen; want dat is dan toch niet die ware vrijheid, welke de Grondwet heeft toegezegd; die zou ik meenen

te moeten zoeken in het stellen, door de wet, van regelen, binnen welke ieder zich vrij zou kunnen bewegen. Ik hoop, dat het in dien geest zal worden begrepen, en de algemeene wet daaraan zal voldoen. Daarom wensch ik, dat in eene behoefte, die blijkt te bestaan, zal worden voorzien. Wij hebben gehoord, dat in één jaar 95 bijzondere scholen zijn opgerigt. Welnu, dat is een doorslaand bewijs, dat daaraan behoefte bestaat. Nu zegge men niet, dat er reeds zooveel vergunningen zijn verleend, dat meerdere niet noodig zijn; want dat baat alleen de inwoners van de plaatsen, waar de scholen zijn opgerigt; maar voor degenen die ze blijven derven, is het wel hetzelfde als of er geene waren toegestaan.

Ik heb gemeend dit tot aanbeveling van het voorstel te mogen zeggen, opdat althans het in overweging nemen niet worde geweigerd, als wanneer men op de bijzonderheden zal kunnen terugkomen. Ik meen toch, dat deze beraadslaging meer bepaald ten doel heeft het al of niet in overweging te nemen, en daar zal ik mijne stem voor uitbrengen.

De heer **Dommer van Poldersveldt**:

Ik had niet verwacht, dat de beraadslaging van dezen morgen die uitgebreidheid zou hebben verkregen, welke wij daaraan reeds op dit oogenblik zien geven. Ik ben dus niet voorbereid in de Kamer gekomen, maar acht mij thans verpligt een enkel woord te spreken, na al hetgeen wij zoo even hebben hooren in het midden brengen, vooral door ons geacht medelid uit Utrecht. Ofschoon het er voor houdende, dat het prealabel onderzoek, hetwelk ons thans bezig houdt, zich niet zoover mag uitstrekken, durf ik mij vleijen, dat mij door den heer Voorzitter het regt zal worden gegeven om, nadat den spreker uit Utrecht is toegestaan zich in het meer ruime veld te begeven, op enkele zijner gronden van bestrijding eenige bedenkingen te maken.

De zaak toch, Mijne Heeren, die ons bezig houdt, is ook voor mij eene der meest teedere, waarover deze Kamer geroepen wordt te oordeelen. De geachte spreker heeft herhaald hetgeen in het Verslag voorkomt, dat namelijk de Grondwet zich zou verklaren tegen het doen van een dergelijk voorstel. Wanneer wij bij deze gelegenheid over de Grondwet van 1848 spreken, dan houden wij, mijns inziens, niet in het oog den toestand waarin wij ons bevinden. Volgens mijne opvatting, is het doel van dit voorstel geen ander dan om langs wettigen weg te verkrijgen, hetgeen een spreker, gewoonlijk voor mij gezeten, in eene vorige discussie zeide: *af te breken met de traditionele uitlegging van de wet van* 1806, *niet te geven eene transitoire wet*, ten doel hebbende het geven van *een deel van hetgeen de Grondwet van* 1848 toestaat, volledige vrijheid tot oprigting van bijzondere scholen; maar alleen en bloot alleen eene uitlegging, eene interpretatie, voor mij duidelijk, maar naar het schijnt door andere leden niet aldus opgevat, van de bepaling van art. 12 van de wet van 1806. Wanneer wij het voorstel van den heer Groen in dien zin aannemen, dan kan er, naar mijn oordeel, geen oogenblik getwijfeld worden over het doelmatige van het in

overweging nemen daarvan. Ik gevoel mij verpligt te erkennen, dat wij door de stemming der Kamer op den 6den dezer maand gebragt zijn in een toestand, die noodwendig een besluit vereischt, want, Mijne Heeren, de heer ROCHUSSEN heeft wel gezegd, dat er een besluit is genomen; maar kan men zulks in goeden ernst beweren? Ik geloof het niet; de Kamer heeft beslist, dat er *niets uitgemaakt zoude worden* betreffende het punt in geschil. Die toestand nu is allerverderfelijkst en eischt voorziening. De geachte spreker uit Utrecht zegt verder, dat er geen aandrang zich voordoet, en dat er niet zoo veel voorbeelden van weigering zijn. Mijne Heeren, daarvoor bestaat eene natuurlijke oorzaak: de circulaire van 1849. Daarom hebben de voorbeelden van weigering zich niet zoo veel voorgedaan, omdat de toenmalige Regering eene uitlegging gaf aan de wet van 1806, waarmede ik mij volmaakt vereenig, en die eén zekeren breidel daarstelde voor de plaatselijke en provinciale besturen, als ze te beslissen hadden over het oprigten van bijzondere scholen. Maar na de verklaring, die wij gehoord hebben van den heer Minister van Binnenlandsche Zaken omtrent de toepassing van art. 12 van de wet van 1806, zullen die plaatselijke en provinciale besturen meer toegeven aan hunne neiging, die ik op zich zelf zeer natuurlijk acht, om te weigeren in de meeste gevallen. Want, Mijne Heeren, laten wij *niet altijd zien op godsdienstige onverdraagzaamheid;* gaarne wil ik aannemen, dat dit niet bij elke weigering drijfveer is; maar er zijn nog andere redenen, welke die besturen in den regel als grond voor weigering vooropzetten. Het zijn deze. Scholen, van gemeentewege opgerigt, worden onderhouden voor een deel uit de gemeentekas, een ander deel vloeit daaraan toe uit bijdragen van de schoolpligtige kinderen. Nu komt er eene aanvrage tot oprigting van eene bijzondere school. Het spreekt van zelf, dat zulks strekt in mindering van de inkomsten van dien bestaanden onderwijzer. De provinciale- en gemeentebesturen gaan op dien grond, uit vrees voor direct nadeel, gewoonlijk over tot afwijzing, en ze mogen dit doen, met het oog op de bepaling van de wet van 1806. Mijne Heeren, ik weet, dat men die uitlegging te baat neemt, soms met grond, maar soms ook dan, wanneer men slechts *wil* weigeren om niet te erkennen oorzaken.

Daaraan moet een einde komen; in dien toestand moet verandering gebragt worden, vooral na de onzekerheid, waarin men door de verklaring des Ministers is gekomen. Wanneer dit nu mijne volledige overtuiging is, Mijne Heeren, dan wil ik gaarne tevens verklaren, dat ik aanvankelijk wel eenigermate heb geaarzeld om mijne ondersteuning te schenken *aan een voorstel, uitgaande van deze Kamer.* Ik had liever gezien, dat het zoover niet ware gekomen; ik had liever gezien, dat de Regering een middel had gevonden, om inderdaad te verkrijgen dat, zoo als het naar mijn oordeel behoort, de hoogste magt ook hier door den Koning wierd uitgeoefend. Alleen toch in de uiterst noodige gevallen moet het initiatief door deze Kamer worden aangegrepen om tot een eindbesluit te komen. In dezen stand der zaak blijft de vraag alleen te beslissen: Is er werkelijk nood? moet er een einde aan den onzekeren toestand gemaakt worden?

Na het meest gemoedelijk onderzoek dier vragen is er geen twijfel bij mij aanwezig. Wanneer de Regering blijft volharden bij hare eenmaal afgelegde verklaring, is het naar mijne innige overtuiging noodig, dat men van het regt van initiatief thans gebruik make, en het is in dien zin dat ik gemeend heb mij te moeten verklaren voor het in overweging nemen van het voorstel van ons geacht medelid uit Zwolle.

De **Voorzitter:**

De heer Donker van Poldersveldt heeft de opmerking gemaakt, dat de discussie, in stede van zich eenvoudig te bepalen tot de vraag omtrent het al of niet in overweging nemen van het voorstel van den heer Groen, ontaard was in eene discussie over het voorstel zelf. Die opmerking is juist; maar ik moet de Vergadering doen opmerken, dat de grens tusschen die twee beraadslagingen zoo moeijelijk is te bepalen, dat ik niet geloof, dat het den Voorzitter mogelijk is, de discussiën telkens binnen die grenzen te houden. Ik zal mij dus moeten bepalen om den leden zelven aan te bevelen, zoo mogelijk, die grenzen in acht te nemen, en niet van de discussie over het in overweging nemen te maken eene discussie over het voorstel zelf.

De heer **van der Brugghen:**

Ik zal mij des te gemakkelijker kunnen schikken, Mijnheer de Voorzitter, naar de waarschuwing, zoo even door u gegeven, omdat ik reeds bij eene vorige gelegenheid, bij eene dergelijke discussie als de tegenwoordige, van gevoelen ben geweest, dat die discussie bij voorkeur moest loopen over zoodanige middelen, welke kunnen strekken om de niet-ontvankelijkheid van een voorstel aan te toonen. Ik erken dat het niet gemakkelijk is de motiven, uit het onderwerp zelf geput, geheel ter zijde te stellen; maar ik voor mij zal mij thans kunnen bepalen tot de middelen van niet-ontvankelijkheid, omdat ik vooral het woord wensch te rigten tot den afgevaardigde uit Utrecht, die zulke middelen heeft aangevoerd, en zich vooral beroepen heeft op de ontijdigheid van het voorstel.

In de allereerste plaats moet ik dien afgevaardigde doen opmerken, dat de indiening van dit, volgens hem ontijdige voorstel, eenigermate te wijten is aan de hulp, welke hij daartoe vroeger heeft verleend. Bij eene vorige discussie over dit onderwerp toch heeft hij gezegd, dat op die wijze, gelijk toen werd voorgesteld, niet kon voorzien worden in de bestaande klagten, maar dat op wettelijke wijze, door eene wetsvoordragt, deze aangelegenheid moest worden geregeld. Dit zijn welligt niet zijne eigene woorden, maar het is toch zeker in dien zin, dat de spreker zich heeft uitgelaten, en hij is dus eenigermate, door deze zijne raadgeving, medepligtig aan het doen van dit voorstel.

Wat nu betreft het voorgestelde middel van ontijdigheid, dit berust in de eerste plaats op den grond, » dat de strekking van het geheele voorstel zou wezen om te anticiperen op eene vrijheid, toegezegd bij de Grondwet, maar welke onderworpen is aan eene

voorwaarde, zoodat nu reeds zou worden gegrepen naar eene voorwaardelijke vrijheid, zonder te voldoen aan de voorwaarde."

Ik moet de beide termen van deze redenering bestrijden. In de eerste plaats de bewering, tegen welke ik mij hier vooral met kracht moet verzetten, dat de vrijheid van onderwijs, bij art. 194 verleend, voorwaardelijk zou zijn daargesteld. Dat is eene van die wetsverklaringen, die voortkomen, men weet niet van waar, die men van elkander overneemt, en die als de sneeuwval, die met een klein vlokje begint, eindelijk eene vervaarlijke grootte nemen. Zoo is het ook ten aanzien van die voorwaarde, aan welke men begonnen is te zeggen, dat de vrijheid van onderwijs, bij art. 194 der Grondwet verzekerd, onderworpen is en die, van mond tot mond gaande, eene soort van gezag krijgt te verkrijgen. Maar grond daarvoor vind ik in de Grondwet zelve niet. Men behoeft maar art. 194, zoo als het luidt, en niet tusschen de lijnen te lezen. Daar staat: »Er wordt overal in het Rijk van overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs gegeven.

»Het geven van onderwijs is vrij, behoudens" — niet behoudens de voorafgaande daarstelling van een voldoend openbaar onderwijs, maar — »behoudens het toezigt der overheid, en bovendien, voor zoover het middelbaar en lager onderwijs betreft, behoudens het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid des onderwijzers." De redenering omtrent die voorwaardelijke vrijheid van onderwijs, bij de Grondwet verleend, gaat dus niet op.

De tweede redenering, waarop het betoog van dien geachten spreker gegrond is, komt hierop neder: men zou zich door dit voorstel implicite onvoorwaardelijk in het bezit stellen dier vrijheid, welke bij de Grondwet alleen voorwaardelijk is verzekerd. Ik heb tegengesproken dat die vrijheid voorwaardelijk is, en ik ontken evenzeer, dat men door dit voorstel zich van onvoorwaardelijke vrijheid zoude meester maken.

Wat toch tracht men door dit voorstel te verkrijgen? Niet de vrijheid, bij art. 194 toegekend, volgens welke iedereen zal mogen onderwijs geven en scholen oprigten zooveel hij verkiest, behoudens het toezigt der Regering en het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid van den onderwijzer; maar het regt, dat sedert de wet van 1806 aan de burgers en ingezetenen van Nederland is verleend, erkend en toegezegd; het regt dat door menige verordening is gehandhaafd; het regt om bijzondere scholen te mogen oprigten, mits autorisatie van die daartoe gesteld zijn om die autorisatie te verleenen, nadat zij met onpartijdigheid en wijsheid, in verband met de plaatselijke gelegenheid, onderzocht hebben, of er al dan niet behoefte bestaat. Dat regt is bij de wet van 1806 toegekend; om na het vragen en verkrijgen van die autorisatie scholen te kunnen oprigten. En door dit wets-ontwerp zal alleen de uitoefening van dat regt worden gewaarborgd waar het billijk is, terwijl er krachtens hetzelve een beroep zal gegeven wezen op de hoogste magt van den Staat; maar zulks niet derwijze, dat die hoogste magt *onvoorwaardelijk* de oprigting van elke school zoude moeten toewijzen; want daar staat niets van in het voorstel van wet; er

staat niet dat de Koning zal genoodzaakt zijn om de oprigting van *alle* bijzondere scholen toe te staan, waaromtrent quaestie ontstaat; dit zal kunnen gebeuren naar gelang der omstandigheden, naar mate de oprigting te regt of ten onregte gevraagd wordt. Ziedaar dus alleen een beroep, ten gevolge waarvan de oprigting kan worden toegestaan of geweigerd, in billijkheid, volgens de wet, naar gelang van omstandigheden.

Ik moet dus den afgevaardigde uit Utrecht ook op dit punt tegenspreken. Hij heeft ook nog beweerd, dat daarom ook dit voorstel ontijdig is, omdat de wet van 1806 een beginsel bevat, hetwelk strijdig zou zijn met het beginsel der tegenwoordige Grondwet, en dat dit voorstel ons nu van het beginsel der wet van 1806 zou willen overbrengen tot den stand van zaken, *na* de toekomstige regeling van het onderwijs volgens art. 194 der Grondwet. De spreker heeft gezegd: bij de wet van 1806 is dit beginsel gesteld, dat er wel bijzondere scholen mogen opgerigt worden, maar eerst nadat de verzekering zou verkregen zijn dat het openbaar onderwijs niet daardoor benadeeld zou worden — dat de openbare scholen en de houders dier scholen daardoor niet in hun bestaan zouden benadeeld worden.

Mijnheer de President, ik geloof dat dit ook behoort tot die traditionele interpretatie van de wet van 1806, die daarin zelfs beginselen zoekt, die er nimmer in gelegen hebben. In die wet toch is daar geen enkel woord van gezegd, en ik moet den afgevaardigde uit Utrecht ten ernstigste verzoeken, mij eene enkele bepaling van die wet op te noemen, waar dat geschreven staat. In die wet van 1806 staat in art. 12 eenvoudig dit: » Geene lagere school zal ergens, onder welken naam ook, mogen *bestaan* of *opgerigt* worden, zonder uitdrukkelijke vergunning van het respectief departementaal, landschaps- of gemeentebestuur, na vooraf gevraagde inlichting en bedenkingen van den schoolopziener van het district of de plaatselijke schoolcommissie." En art. 2 geeft de redenen aan, den maatstaf, naar welken die autorisatie zal moeten verleend of teruggehouden worden. Art. 2 zegt: » De departementale besturen zorgen, dat alomme, zooveel mogelijk, binnen hun departement gelegenheid voorhanden zij om der jeugd behoorlijk onderwijs te doen erlangen." (Let wel, Mijnheer de President, dat er niet staat behoorlijk *openbaar* onderwijs, dat zegt het artikel niet); » maar dat echter door eene onbepaalde toelating van scholen" (daar kunnen dus zoowel *openbare* als *bijzondere* scholen toe behooren) » of onderwijzers, vooral ten platten lande, derzelver aantal niet te zeer vermeerdere." En zoo ligt dus alleen dit beginsel in die wet, dat er moet gezorgd worden, dat de concurrentie niet te zeer worde uitgebreid, maar geenszins, dat de *openbare* school van het gevaar der concurrentie moet worden ontheven.

Dat beginsel, dat men ons nu wil opdringen, dat men nu zoeken wil èn in art. 194 der Grondwet èn in de wet van 1806, dat staat er niet in. Maar al ware dit zoo, en ik neem het nu eens voor een oogenblik aan dat het werkelijk het beginsel van de wet van 1806 is, dan moet ik nog aanmerken, dat er dan volstrekt geen

strijd zou zijn tusschen het beginsel van de wet van 1806 en de bepaling van art. 194 der Grondwet (zoo als de afgevaardigde uit Utrecht die opvat); maar dat er eene volkomene overeenstemming tusschen zou zijn, want volgens dien afgevaardigde zou art. 194 der Grondwet alleen op dezelfde wijze bijzonder onderwijs willen vergunnen, alleen namelijk voor zoover de belangen van het openbaar onderwijs derwijze verzekerd waren dat zij geen schade zouden kunnen lijden.

Dit zou dus volgens den spreker zijn èn het beginsel van de wet van 1806 èn dat van de Grondwet, en er zou dus geen strijd tusschen bestaan; waarvan het gevolg zoude zijn, dat door art. 194 geen nieuwe orde van zaken zoude zijn daargesteld, waarop nu niet zoude mogen worden geanticipeerd.

Ik zal niet opnemen hetgeen ik heb hooren ontwikkelen door den afgevaardigde uit Nijmegen (den heer Donker van Poldersveldt). Ik heb hem met vreugd deze zaak met de hem eigen warmte hooren voorstaan, en verscheidene zijner bedenkingen hebben, naar mijne wijze van zien, zwarigheden, die geopperd waren, opgelost. Ik moet er alleen nog bijvoegen, dat het hoogst bevreemdend is, dat, terwijl men altijd vroeger van de logische stelling is uitgegaan en onder de dialectici het er over eens is geweest, dat het mindere in het meerdere is begrepen, omdat het gedeelte vervat is in het geheel, en omdat het geheel al de deelen omvat — men nu in dezen strijd het tegenovergestelde aanneemt en zegt: het *mindere* zult gij niet mogen vragen, omdat gij het *meerdere*, niet, *hebt*, maar omdat u het meerdere *beloofd* is.

Mijnheer de President, het is hetzelfde, als of men tegen iemand zeide: » Ik heb u beloofd dat gij over een jaar met eene koets zult rijden, en dáárom zult gij voor alsnog niet te voet mogen gaan.''

Ontijdig, zegt men, is het, om u thans te geven hetgeen *nu* regt is, met het oog op het meerdere, dat is toegezegd. Maar dat meerdere *hebben* wij nog niet, en de redenering is in strijd met het gezond verstand, dat zegt, dat, wanneer ons eene grootere vrijheid is toegezegd, ons in afwachting daarvan eene mindere vrijheid, die beleefdelijk en bescheiden wordt gevraagd en gereed ligt, niet kan onthouden worden.

Mijnheer de President, ik zal wel niet behoeven te zeggen, dat ik mij met het gedane voorstel van harte vereenig; ik weet niet welk het lot daarvan zal zijn: maar indien het, na in overweging te zijn genomen, toch moest verworpen worden, dan moet ik ronduit zeggen, dat ik liever zoude wenschen, dat ook de *prise en considération* heden niet wierd toegestaan, omdat het ongehoorde van zulk eene afwijzing mij op een spoediger herstel der bestaande grieven zou doen hopen.

De heer **de Brauw**:

Ik moet erkennen, Mijne Heeren, dat in den aanvang het bezwaar, dat bij mij bestond tegen het in overweging nemen van dit voorstel, voornamelijk was de ontijdigheid daarvan: niet op grond dat daardoor inbreuk zou worden gemaakt op het grondwettig be-

ginsel van vrijheid van onderwijs, omdat daar meerdere vrijheid zou worden gegeven, *zonder* dat er tevens de voorwaarden bij werden geregeld, waaronder die vrijheid bij de Grondwet beloofd is; maar omdat het mij voorkwam, dat wanneer de Minister van Binnenlandsche Zaken in deze Kamer heeft verklaard, dat de wet op het middelbaar en lager onderwijs zoo ver in gereedheid is gebragt, dat zij reeds aan den Raad van State is toegezonden, of ten minste binnen weinige dagen zou worden toegezonden, en wanneer wij dus te gemoet gaan eene min of meer spoedige, maar toch zeker niet lang vertraagde indiening van die wet bij deze Kamer; omdat het, zeg ik, mij dan voorkwam, dat er niet zoodanig periculum in mora was, of men zou kunnen afwachten hetgeen door de Regering zou worden voorgesteld. Indien het dan bleek, dat zoodanig voorstel bij dezen tak der wetgevende magt weinig ingang zou vinden, dan eerst zou, naar mijn inzien, de tijd gekomen zijn om een voorstel als het onderhavige aan het oordeel der wetgevende magt te onderwerpen. Dan toch zou, naar ik meen, dergelijk voorstel wel kans van slagen gehad hebben, omdat vele bezwaren, welke zich thans bij verscheidene leden dezer Vergadering daartegen verzetten, dan grootendeels zouden vervallen. Dat bezwaar zou mij evenwel misschien niet genoopt hebben om tegen de prise en considération te stemmen; maar er bestaat bij mij een ander bezwaar. De Vergadering zal zich herinneren, dat dit voorstel spoedig na de indiening in de afdeelingen is behandeld geworden, en nu is het welligt aan die spoedige behandeling te wijten, dat ik dat andere bezwaar niet reeds aldaar heb geopperd. Het is ook eerst na de behandeling van het voorstel in de sectiën bij mij opgekomen, en bij de overweging van dat bezwaar is het daarmede gegaan als met den sneeuwval, waarvan de afgevaardigde uit Zutphen (de heer VAN DER BRUGGHEN) heeft gewaagd. Dat bezwaar is, namelijk, al grooter en grooter geworden, en op dit oogenblik weegt het bij mij zoo zwaar, dat ik geloof, dat het mij zelfs zal nopen om tegen het in overweging nemen van het voorstel te stemmen. Ik bedoel het bezwaar der ongrondwettigheid. Zoo als dit voorstel daar ligt, komt het mij werkelijk ongrondwettig voor. Art. 3 van de additionele artikelen van de Grondwet behoudt het bestaande, maar het geeft geene bevoegdheid om eene wet te maken, strijdig met het beginsel dat ten aanzien van dit onderwerp in de Grondwet is nedergelegd. Het is een bezwaar, dat ik noch heb hooren aanvoeren, noch heb hooren wederleggen, tenzij het mij ontgaan mogt zijn. Indien wij ten aanzien van het onderwijs volgens de Grondwet moeten behouden een staat van zaken, die strijdig is met de bepaling van art. 194 dierzelfde Grondwet, dan geschiedt dit om eene volstrekte wetteloosheid te voorkomen. Maar dit kan ons nog geene bevoegdheid geven om op nieuw *bij wet* daar te stellen en te regelen, hetgeen strijdig is met het beginsel der Grondwet, al zou dit ook zijn grond vinden in den bestaanden staat van zaken.

Het geven van onderwijs is, volgens de Grondwet, vrij; maar wij zullen hierbij ook uitspreken de onvrijheid van het onderwijs. Onder het bestaan van art. 194 der Grondwet zullen wij eene wet

aannemen, volgens welke er autorisatie moet wezen voor de oprigting van scholen, als ook aanvragen om tot de oprigting van zulke scholen te kunnen geraken. En nu kan de zuivere beteekenis van de woorden: *het geven van onderwijs is vrij*, wel geene andere zijn dan deze: gij kunt, behoudens eenige voorwaarden van zedelijkheid en voldoende bekwaamheid, onderwijs geven zonder aanvrage en zonder autorisatie, terwijl wij bij deze nieuwe wet zullen aannemen de noodzakelijkheid van de aanvragen en de autorisatiën; is dat niet in lijnregten strijd met de bedoeling van art. 194 der Grondwet? Ik geloof inderdaad, dat, indien wij willen regelen bij de wet, wij niet mogen regelen op een grondslag, die lijnregt inloopt tegen de bedoeling van de Grondwet. Ik weet wel, men zal mij hier antwoorden: het bestaat thans, en wij willen slechts verbeteren hetgeen bestaat. Maar dit moogt gij wel doen, als gij in de toepassing middelen kunt vinden om hetgeen bestaat gemakkelijker te doen werken; doch, Mijne Heeren, is het der vertegenwoordiging, die de Grondwet bezworen heeft, geoorloofd om eene wet te maken, gegrond op een beginsel, dat in lijnregten strijd is met het beginsel der Grondwet? Dit argument weegt zwaar bij mij. Ware het mogelijk, dat men op grond van de wet van 1806 bij maatregel van algemeen bestuur invoerde een beroep op den Koning, ik zou er vrede mede hebben; want dan was dit eene toepassing van de wet, die bestaat, en krachtens art. 3 der additionele artikelen van de Grondwet moet blijven bestaan, tot dat art. 194 der Grondwet geheel in toepassing zal zijn gebragt. Maar bij wet eene toepassing te verzekeren van die exceptioneel bestaande wet, en die toepassing bij wet te verzekeren, in lijnregten strijd met hetgeen de Grondwet voorschrijft, dit, geloof ik, mag niet geduld worden.

De geachte voorsteller heeft wel gezegd, dat het toch geoorloofd is een gebouw, dat voorloopig moet blijven bestaan, hier en daar, waar het slecht is, te herstellen. Doch ik weet niet, of hetgeen bij deze wetsvoordragt geregeld wordt, wel geacht kan worden eene herstelling van het gebouw te zijn, zoo als dit thans bestaat. Het is veeleer een nieuwe vleugel aan het gebouw, iets geheel nieuws, waartoe wij, wetgevers, ook wel bevoegd zijn, mits dit geschiede in overeenstemming met de Grondwet. De nieuwe vleugel moet open zijn, toegankelijk voor iedereen, dit wil art. 194; maar gij wilt hem gesloten houden. Kunt gij nevens het gebouw, dat krachtens art. 3 van de additionele artikelen moet blijven bestaan, een vleugel plaatsen in overeenstemming met het bestek — indien ik mij dus mag uitdrukken, — hetwelk de Grondwet aangeeft, dan vervalt dit bezwaar. Doch dit doet men niet; het is niet het beginsel der Grondwet, maar dat der bestaande wet, in strijd met art. 194, hetwelk bij deze nieuwe wet zou worden aangenomen, en daardoor *sluit* men den nieuwen vleugel van het gebouw, dien men volgens de Grondwet moest *openzetten* en voor iedereen toegankelijk maken.

Het is mogelijk, dat ik de zaak verkeerd inzie, maar de ongrondwettigheid van het voorstel is tot nog toe een bezwaar, dat

mij zeer drukt en mij zeer waarschijnlijk zal nopen om zelfs tegen de prise en considération te stemmen.

De heer **Hoffman**:

Ik had gemeend, dat het onnoodig was de opgeworpene exceptie van ongrondwettigheid te weêrspreken, omdat dit reeds geschied is door den Minister van Binnenlandsche Zaken in de zitting van den 6den Mei jl. Door den vorigen spreker evenwel is tegen het in overweging nemen van het voorstel nogmaals op dit bezwaar gewezen. Ik kan dat bezwaar niet deelen, omdat ik geloof dat het voorstel volstrekt in geen verband staat tot die algemeene wet, welke art. 194 der Grondwet op het onderwijs vordert.

Ik lees daar wel: » Het geven van onderwijs is vrij . . . . . behoudens het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid des onderwijzers;" maar ook, » het een en ander te regelen door de wet"; tot die wet zijn wij nog niet genaderd, en ik geloof dus, met andere sprekers, dat dit voorstel alleen strekt om onzekerheid weg te nemen aangaande het regt verstand van de wet van 1806.

De ontijdigheid van het voorstel is door den geachten spreker uit Utrecht (den heer van Goltstein) wel beweerd, maar voor mij niet bewezen, want het gezegde, dat het oprigten van zooveel bijzondere scholen zou bewijzen, dat er geen *periculum in mora* bestaat, is voor mij juist het bewijs van het tegendeel, namelijk, dat wij op dit oogenblik in een toestand verkeeren, die, zoo als de heer Dommer van Poldersveldt teregt aangemerkt heeft, dringend voorziening eischt.

Hoe zijn wij in dien toestand geraakt, Mijnheer de Voorzitter? Door de verscheidenheid van inzigten tusschen den vorigen en den tegenwoordigen Minister van Binnenlandsche Zaken omtrent dit stuk. Vroeger kwamen bij deze Kamer telkens klagten in over de weigering van verlof tot het oprigten van bijzondere scholen. In dien stand van zaken is eene andere wending gekomen door de circulaire van 1849. Na die circulaire zijn, gelijk ik vernomen heb, in één jaar 95 bijzondere scholen opgerigt; thans vangen de klagten op nieuw aan.

In het belang dus van dit Ministerie, en ten einde er geen reden ontsta in die deelen des lands, welke nu van de voorregten van andere, en dat onder het vigeren derzelfde wet, zijn uitgesloten, om naar eene verandering van het bestaande te verlangen, zal ik stemmen voor het in overweging nemen van dit voorstel.

De Minister **van Reenen**:

Mijnheer de Voorzitter, het is mijn voornemen niet, mij te mengen in de discussie van de Vergadering over het in overweging nemen van het voorstel, door een harer leden gedaan. Ik zal dan ook niet opnemen hetgeen door sommige sprekers dezen morgen gezegd is, meer bepaaldelijk betrekking hebbende tot de Regering.

Bij eene vorige gelegenheid heb ik de gronden ontwikkeld, waarom, naar mijn inzien, bij de wet van 1806 het beroep op den Koning niet werd toegestaan. Ik heb bij diezelfde gelegenheid mede-

gedeeld, waarom de Regering geene partiele wet kon voordragen. Thans wil ik alleen verklaren, — zonder mij eenigzins uit te laten over het voorstel, zoo als het daar ligt, zonder te vragen of die partiele wet overeenkomt met de voorschriften van de Grondwet, en of zij het onderwerp behoorlijk, ook naar de wenschen van den voorsteller zelf, zal regelen, — dat de Regering gaarne zal zien, dat dit voorstel in nadere overweging wordt genomen.

De zitting wordt voor een kwartier-uurs geschorst.

De zitting hervat zijnde, wordt de beraadslaging over *het in overweging nemen van het voorstel van den heer* Groen van Prinsterer voortgezet.

De heer **van Wintershoven**:
Ik ben zoo zeer als iemand overtuigd van het gewigt des onderwerps, thans in beraadslaging; ik wil er zelfs bijvoegen, dat ik de meeste sympathie gevoel voor de practische gevolgen, die de geëerde voorsteller daarbij heeft ten doel gehad. Deze toch zullen moeten zijn de bevordering van de vrijheid van onderwijs, en aan dit grondwettig beginsel, Mijne Heeren, schenk ik mijn onverdeelden bijval. Maar, na een ernstig onderzoek van de gewisselde stukken, zijn bij mij bezwaren opgekomen, zelfs tegen de *prise en considération* van dit voorstel, — bezwaren, die nog niet voor mij zijn uit den weg geruimd, mede niet na de toelichting, welke heden morgen door den geëerden voorsteller aan zijn ontwerp is gegeven geworden.

Die bezwaren, Mijne Heeren, zijn echter van een anderen aard dan die, welke de geachte afgevaardigde uit Utrecht, gewoonlijk naast mij gezeten (de heer van Goltstein), in het midden heeft gebragt; en (tenzij ze uit den weg geruimd worden) zal ik verpligt zijn dien ten gevolge tegen de *prise en considération* te stemmen. Ik wensch mijn gevoelen dienaangaande toe te lichten en rekenschap te geven van de redenen, welke mij tot zoodanig votum zullen bewegen.

Ik zeide, dat ik ten meeste ingenomen ben met de gevolgen, die waarschijnlijk uit het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Zwolle zullen voortvloeijen, omdat ik een voorstander ben van de vrijheid van onderwijs. Ik acht het eene der gewigtigste en kostbaarste verbeteringen, in 1848 in de Grondwet gebragt, dat voortaan ieder huisvader het regt heeft zijnen kinderen eene opvoeding te geven, overeenkomstig met de overtuiging van zijn geweten; want elke vermindering, elke verkorting van die vrijheid beschouw ik een aanslag te zijn op het heiligste regt, 't welk aan ieder familiehoofd behoort verzekerd te blijven.

Maar een andere twijfel is bij mij opgekomen: Kunnen wij, met het oog op art. 194 van de Grondwet, op dit oogenblik een voorstel behandelen van den aard, gelijk ons is voorgedragen? Ik zal vooraf niet blijven stilstaan bij de ontijdigheid van deze beraadslaging, waarover reeds is gesproken geworden, hoewel ik niet wil

ontveinzen, dat na de verklaring door Zijne Excellentie den heer Minister van Binnenlandsche Zaken in deze vergadering gegeven, dat als het ware de laatste hand reeds gelegd is aan de algemeene wet, die het geheele onderwerp zal regelen, het wenschelijk kan geacht worden te wachten dat het regeringsvoorstel aan deze Vergadering wordt voorgelegd. Maar het voorname punt, ik herzeg het, waaromtrent ik nog niet door de gehoudene redevoeringen tot eene andere overtuiging ben gebragt, hetwelk zich terstond bij mij opdeed, toen ik het ontwerp had onderzocht, dit is, of wij met het oog op art. 194 der Grondwet, wel de bevoegdheid hebben, om den toestand, die bij het 3de der additionele artikelen voorloopig is in stand gehouden, te bestendigen, en wel te bestendigen door eene wet, die beginselen huldigt, lijnregt in strijd met de voorschriften der Grondwet?

Dit, Mijne Heeren, is dan mijn voornaamste bezwaar. Ik behoef dat niet verder te ontwikkelen. Het is reeds geschied, beter dan ik het zou kunnen doen, door den geachten afgevaardigde uit Gouda (den heer DE BRAUW), bij wien dezelfde gedachte is opgekomen. Ik meen tot dusverre nog dat het niet geoorloofd is, regten en vrijheden, welke bij art. 194 van de Grondwet aan het Nederlandsche volk zijn gewaarborgd, en waarvan het genot alleen *geschorst* blijft, zoolang niet zal zijn voorzien in de regeling van het onderwerp, op zulke wijze krachteloos te maken; want dit zal geschieden, zoo de wetgevende magt den transitoiren toestand zal bestendigen in materie van onderwijs, door eene wet, lijnregt strijdende tegen de beginselen, die bij de Grondwet zijn gewaarborgd, namelijk *volkomene vrijheid van onderwijs, behoudens waarborgen*, van welk een en ander volstrekt niets bij dit ontwerp is ter sprake gebragt.

Het zijn deze redenen, Mijne Heeren, die mij, tenzij ik door betere gronden tot andere gedachten mogt gebragt worden, zullen nopen mijne stem niet te geven aan het nader in overweging nemen van dit voorstel.

De heer **van der Brugghen**:

Ik moet mij veroorloven nog een enkel woord in het midden te brengen, om, ware het mogelijk, het bezwaar van den vorigen geachten spreker, dat ook door den geachten spreker uit Gouda (den heer DE BRAUW) gedeeld is, op te heffen. Mijne bedenking zal zeer kort zijn. Ik heb een huis, dat door den tijd bevonden is niet zóó bruikbaar te zijn, als ik het wel zou wenschen. Mij wordt een nieuw huis beloofd, dat in al de inconvenienten van het vorige huis zal voorzien, maar, terwijl men bezig is het nieuwe huis te ontwerpen, waarvoor nog niets is aangelegd, waarvoor nog geene steenen of andere materialen zijn aangebragt, zoodat dit huis nog geheel in expectance is, geheurt het, dat men de deur van mijn oude huis voor mij gesloten heeft, zoodat ik er volstrekt niet meer in kan. Nu vraag ik, of het dan in strijd is met de belofte van het nieuwe huis, dat tien, twintig deuren, ja aan alle zijden deuren zal hebben, indien ik bescheiden kom verzoeken, dat men de

éénige deur, die den toegang tot het oude huis geeft, voor mij openmake. Dit is onze geheele toestand, en ik kan volstrekt niet inzien, welk grondwettig bezwaar er in kan gelegen zijn, dat wij nu toekennen het middel, om het regt, ons bij de wet van 1806 gegeven, te verkrijgen, omdat bij art. 194 der Grondwet ons beloofd is een uitgebreid regt, maar een regt, dat nog niet in werkelijkheid is getreden. Bij dit geheele argument wordt uit het oog verloren, dat die geheele vrijheid van art. 194 slechts eene toezegging is, en nog niet in werking is gekomen, maar eerst in werking zal treden, wanneer de wet, welke art. 194 voorschrijft, zal zijn daargesteld. Zoolang derhalve art. 194 der Grondwet niet in werking is getreden, is het niet mogelijk, is het niet denkbaar, dat iets, hetwelk ik thans doe om de uitvoering der wet van 1806 te verzekeren, in strijd zou zijn met hetgeen nog niet bestaat, met hetgeen nog geen wezen in *rerum natura* heeft. Want die vrijheid is wel toegezegd, maar bestaat nog niet, en het is dus even als of men sprak van het snijden met een mes, waarvan het lemmet is weggeraakt en het hecht niet te vinden is. Met zulk een voorwerp kan niets strijdig zijn, omdat het niet bestaat. Zoo bestaat ook de vrijheid, bij art. 194 bedoeld, nog niet. En dan mag men ons niet kunnen zeggen: gij moogt niet reclameren regten, die gij volgens de wet van 1806 hebt, omdat zulks strijdig zoude wezen met de ruimere vrijheid van art. 194, die niet bestaat.

Het is mogelijk, dat ik mij bedrieg. Maar deze redenering komt mij zoo eenvoudig voor, dat ik mij niet kan voorstellen, dat de vorige geachte spreker niet bij nadere overweging op zijn geopperd bezwaar zou kunnen terugkomen.

De heer **Schuurbeque Boeije**:

Mijnheer de Voorzitter, wanneer ik naga hetgeen besloten is in de zitting van 6 Mei jl., en wel betreffende de ons toen voorgestelde motie van orde van den voorsteller van het ontwerp, dat ons nu bezig houdt, dan kan het, naar mijn bescheiden inzien, niet twijfelachtig zijn, welk het lot zal wezen van het voorstel, thans in beraadslaging. Immers dan kan, naar ik meen, de uitkomst geene andere wezen, dan dat het voorstel niet in nadere overweging zal genomen worden. Intusschen is het mogelijk, dat ik mij in deze opvatting bedrieg. Wat mij betreft, ik zal tegen het in nadere overweging nemen van het voorstel van den heer Groen stemmen, even als ik vroeger tegen zijne motie van orde gestemd heb, en wel omdat ik voor alsnog geene gronden heb, om terug te komen van het gevoelen, dat ik destijds had.

Naar het mij voorkwam, bestond er toen, en nu nog evenmin, eene onverwijlde noodzakelijkheid om in de, gelijk men het voorgeeft, bestaande leemte van de wet van 1806 voorziening te brengen. Ware ik van eene andere meening geweest, dan zou ik zeker vóór de motie van orde gestemd hebben, te meer omdat ik, bij aanneming dier motie, had kunnen en mogen verwachten, dat van wege de Regering een voorstel zou zijn uitgegaan, van gelijke strekking als de tegenwoordige voordragt, en ik het, zoo als ik reeds

bij eene vorige gelegenheid te kennen gaf, altijd beter acht, dat de voorstellen van nieuwe, of van wijzigingen in bestaande wetten van de Regering zelve uitgaan; immers van het regt van initiatief, dat deze Kamer heeft, niet dan in de uiterste noodzakelijkheid gebruik worde gemaakt. Maar ten andere was mijne stem destijds gegrond op de overweging, dat, zoo als ook de geachte spreker uit Utrecht (de heer van Goltstein) reeds toen heeft betoogd, een voorstel om wijziging te brengen in de wet van 1806, geheel in strijd zou zijn met de Grondwet; immers hetgeen toen, en ook nu weder, beoogd werd, lag daarin, dat men wilde bewerken meerdere vrijheid van onderwijs, terwijl de Grondwet, die die meerdere vrijheid wil, tevens wil, dat er voldoend onderwijs van wege den Staat zal worden gegeven, en zoo doende zouden wij niet nakomen wat de Grondwet heeft voorgeschreven. Dit punt is ook door den geachten spreker uit Gouda (den heer de Brauw) nog nader en zeer juist ontwikkeld; er bestaan alzoo, zoo als ik reeds zeide, thans dezelfde gronden voor mijn gevoelen als vroeger. En ofschoon ik anders allezins genegen ben, om, als er een voorstel gedaan wordt, het in nadere overweging te nemen, ook al mogt ik tegen de zaak zelve bezwaar hebben, zoo komt het mij toch voor, dat dit ten deze een geheel doelloos werk zou zijn. De Kamer toch heeft reeds beslist, dat er geene noodzakelijkheid tot onverwijlde voorziening bestaat, en ik geloof alzoo, dat wij den tijd, dien wij zoo zeer noodig hebben, daarmede nutteloos zouden doorbrengen. Ik moet mij toch voorstellen, dat de leden, die tegen de bedoelde motie van orde gestemd hebben, thans nog dezelfde gronden zullen hebben als vroeger, en ik zie dus geene reden, om vóór het in nadere overweging nemen van het voorstel te stemmen.

Dit weinige heb ik gemeend te moeten in het midden brengen om de stem te motiveren, die ik zal uitbrengen.

De heer **Groen van Prinsterer**:

De krachtige ondersteuning, die ik van onderscheidene kanten heb mogen ontvangen, en waarvoor ik mijnen geachten medeleden hartelijk dank zeg, en de ondubbelzinnige verklaring van den Minister omtrent de wenschelijkheid eener nadere overweging, hebben mijne taak gemakkelijk gemaakt.

De geachte afgevaardigde uit Zeeland (de heer Schuurbequê Boeije) schijnt te kunnen doen, waartoe, zoo ik acht, tot dusver niemand in of buiten de Kamer kans zag. Hij schijnt uit de verwerping der drie motiën van orde het gevoelen der Kamer te kunnen opmaken. Ook na zijne rede, zou ik veeleer uit die verwerping afleiden, dat er hier eene twijfelachtige zaak is, en dat ter wegneming van dien twijfel en ter bescherming der ingezetenen, onverwijlde, wettelijke voorziening wordt vereischt.

De leden uit Gouda en Maastricht (de heeren de Brauw en van Wintershoven) hebben het argument omtrent de ongrondwettigheid van het voorstel, waarop ik reeds bij voorraad meende geantwoord te hebben, herhaald. Naar mij voorkomt, is de sneeuwvlok een sneeuwval geworden, omdat men twee artikelen van de Grondwet,

die op tweederlei toestand betrekking hebben, zeer ten onregte heeft gecombineerd, om ons aldus onder de lawine te verpletten. Waar enkel voorziening in eene behoefte van den provisioneel gehandhaafden toestand bedoeld wordt, mag niet de regel van art. 194 worden gevolgd. Ik veroorloof mij aan die geachte afgevaardigden de vraag: is uwe bedenking een grond van verzet tegen nadere overweging? zijt ge hier niet te zeer aan uwe juridieke onderscheidingen eener *exceptie van niet-ontvankelijkheid* in uwe behandeling van den inhoud gedachtig? Is niet bij ons Reglement van Orde de tegenstelling *voorloopig* en *nader* onderzoek? Mag ik niet uit een bezwaar, naar mate het krachtiger schijnt, des te meer de gevolgtrekking ontleenen, dat het een *nader*, een naauwkeurig en naauwgezet onderzoek eischt? Of zijt gij van de onbedriegelijkheid uwer eigene meening zoo overtuigd, dat gij, ondanks het strijdig oordeel van andere leden, en ook van den Minister, eene nadere toetsing als overtollig beschouwt?

Nog een woord aan den geachten afgevaardigde uit Utrecht. Het is mij aangenaam, dat hij mij de gelegenheid geeft de verklaring te herhalen, dat ik geen vijand van het *openbaar* onderwijs ben; dat het mij niet te doen is om het te ondermijnen; veeleer wensch ik dat het door deugdelijkheid tegen de concurrentie der bijzondere scholen bestand zij. Maar ik moet opkomen tegen de interpretatie, die dat geachte lid aan art. 194 van de Grondwet en aan de wet van 1806 geeft. Te regt heeft ons geacht medelid uit Zutphen (de heer VAN DER BRUGGHEN) zich tegen de uitlegging van art. 194, die men in zwang poogt te brengen, verzet.

»Er wordt overal in het Rijk van overheidswege voldoend openbaar onderwijs gegeven." Wat is de zin der bepaling? Immers dat het openbaar onderwijs niet in de menigvuldigheid der bijzondere scholen mag te niet gaan. Immers dat de Regering de zorg voor het onderwijs niet van zich af mag werpen; immers dat nevens de bijzondere scholen een goed geregeld openbaar onderwijs verlangd wordt. En wat heeft men er naderhand van gemaakt? Aan de menigvuldigheid van den vroegeren lof op het openbaar onderwijs niet gedachtig, is men aan het breed uitmeten van het *onvoldoende* gegaan, en heeft men beweerd, dat er geene vrijheid van bijzonder onderwijs zijn mag, voor dat er van overheidswege in alle steden en vlekken een onderwijs, waarbij in de behoefte van alle rangen en standen voorzien worde, ten koste der ingezetenen, georganiseerd zij. Dit noem ik eene *kunstgreep*, om, door eigendunkelijke en ongerijmde opvatting van één alinea der Grondwet, vrijheid van onderwijs en verwezenlijking der belofte van de Grondwet onmogelijk te maken.

Evenzoo verzet ik mij tegen hetgeen het geachte lid over de strekking en het hoofdbeginsel der wet van 1806 gezegd heeft. Eene openbare school, wier bloei niet door bijzondere scholen, met finantiele benadeeling van den openbaren onderwijzer mag worden versloord. Ik wil het aannemen; ik wil toegeven dat door mededinging de openbare school niet te zeer mag worden ondermijnd; onder eene voorwaarde evenwel, namelijk, dat er, om de openbare school te handhaven, geen gewetensdwang worde gepleegd.

Dit is het cardinale punt, dat bij het geachte lid uit Utrecht in vergetelheid schijnt te zijn geraakt. Het geachte lid heeft zich eene uitdrukking toegeëigend, waarop ik gezegd had niet te zullen antwoorden. Nu zal ik het doen, omdat zij in den mond van het geachte lid niet kan zijn bittere spotternij. Er is zooveel haast niet. Het is te Uithuizen zoo erg niet gesteld. De oprigting eener bijzondere school wordt thans zelden geweigerd.

Ik heb reeds bemerkt uit hetgeen door dien geachten spreker bij eene vorige beraadslaging is gezegd, dat hij te Uithuizen een slechten correspondent heeft. De openbare school, waarvoor hij zoo levendige bekommering toont, zou door de bijzondere school geenszins te niet gaan. Althans mijn correspondent, in wien ik vertrouwen stel, en wanneer de Kamer dit voorstel in nadere overweging neemt, zal men ook nadere informatiën kunnen inwinnen, berigt mij dat er 507 kinderen school gaan, en dat men voor de bijzondere school op naauwelijks 80 rekening maakt; voorts is de openbare school onder eene leiding, die de adressanten te regt of ten onregte — en dit juist mag bij de eerbiediging der godsdienstvrijheid van anderen niet worden gevraagd — verderfelijk achten. Er is geen haast. Met bevreemding heb ik dit ook van andere sprekers gehoord.

Ik wil aan die geachte sprekers gevraagd hebben: wanneer gij zelven gedwongen waart kinderen, in wier opvoeding gij belang stelt, te brengen op eene inrigting, waar zij, volgens uwe overtuiging, eene verderfelijke opleiding zouden ontvangen; wanneer gij, gelijk de adressanten van Uithuizen, reeds drie jaren gewacht hadt, zoudt gij u dan laten afwijzen met de mogelijkheid eener voorziening over één jaar, over 2, 3 of 4 jaren? En omdat gij in het huisselijk onderwijs hulpmiddel zoudt vinden, zult gij daarom geen acht slaan op de behoefte van duizenden uwer landgenooten, die, ter bekostiging van huisselijk onderwijs buiten staat, zich dikwerf groote opofferingen, ter gemeenschappelijke oprigting eener school wenschen te getroosten? Is er behoefte aan eerbiediging van de godsdienstige overtuiging, niet van onvermogenden, van aanzienlijken alleen? Het geachte lid herinnert, dat er niet zoo dikwerf afwijzing van bijzondere scholen plaats heeft. Het is reeds aangetoond dat de oprigting van vele scholen onder het vorig bestuur, die ook van toenemende behoefte het bewijs geeft, thans niet als eene reden van onbezorgdheid kan worden beschouwd; vermits hetgeen onder het vorig Ministerie vergelijkenderwijs minder bezwaar had, thans, na de verklaring van den Minister en na de houding van het Gouvernement, moeijelijk en misschien onmogelijk wordt. Maar ik moet opkomen tegen de strekking van dergelijk argument. Verwerp het voorstel, maar bestrijd het niet met redeneringen, die tegen de handhaving van elke vrijheid gerigt zijn. Slechts zelden gebeurt het, slechts weinigen worden verongelijkt. Weinigen! moet dan, wanneer het om regten en vrijheden te doen is, de noodzakelijkheid van bescherming uit het getal der slagtoffers van het onregt worden ontleend? Wordt niet integendeel naar mate der geringheid van het getal verdubbeling van de veerkracht der bescherming vereischt? Ik beweer dat, al wierd slechts één ingezeten in

zijne dierbaarste belangen gekrenkt, al zou die ééne tegen de publieke opinie alleen staan, ook dan, en dan vooral, bescherming van dien éénen èn door de Regering èn door de Kamer te pas komt.

De heer **Schuurbeque Boeije:**
Mijnheer de Voorzitter, ik wensch slechts een enkel woord in het midden te brengen, ten einde eenige opheldering te geven aan den heer GROEN, die uitging van de onderstelling, alsof ik uit de afstemming van de drie motiën van orde op 6 Mei de gevolgtrekking had gemaakt, dat dit voorstel niet in nadere overweging zou kunnen of moeten worden genomen. Ik heb slechts gesproken van de *eerste* motie van orde. Ik heb mij beroepen op de stemming over die eerste motie van orde, waarbij werd voorgesteld om te verklaren, dat er onverwijld wettelijke voorziening in de leemte der bestaande verordeningen vereischt wordt. Die motie werd met 38 tegen 11 stemmen verworpen. Op die stemming, zeg ik, heb ik mij beroepen. En daaruit heb ik afgeleid de gevolgtrekking, dat ik nu moest veronderstellen, dat men niet zou overgaan om het voorstel van den geachten voorsteller in nadere overweging te nemen. Ik heb niet gesproken van de twee volgende motiën van orde, die toen beide zijn verworpen. Die tweede stemming liet zich nog goed verklaren, omdat zij, die toen stemden vóór de tweede motie, tegen de eerste hebben kunnen stemmen. Wat nu betreft het verwerpen van de derde motie van orde, zoo is mij dit evenzeer onverklaarbaar als aan den geachten spreker uit Zwolle, den heer GROEN. Ik herhaal, dat ik niet uit de verwerping van de drie motiën van orde de gevolgtrekking heb getrokken, dat het voorstel, thans in behandeling, niet zoude kunnen worden aangenomen en eene nadere behandeling dus overbodig zoude zijn, maar uit de eerste, waarbij is uitgemaakt, dat er toen, naar het gevoelen van de overgroote meerderheid der Kamer, geene termen bestonden om onverwijld in de leemte te voorzien.

Ik zal over de zaak zelve niet verder uitweiden. Ik moet evenwel eene enkele opmerking maken, en die betreft het voorname motief voor den voorsteller om dit voorstel te doen, namelijk de zoogenaamde gewetensvrijheid. Ik moet namelijk doen opmerken, dat in de provincie, waaruit ik afgevaardigd ben, over de bestaande inrigting van het onderwijs niet geklaagd wordt, en dat ik voor mij daarin geene verandering verlang. Voor zooverre ik er mede bekend ben, moet ik verklaren dat het onderwijs zoodanig is, dat wanneer het gepaard gaat met de huisselijke opvoeding, en wanneer de kinderen, van hen aan wie dat meer speciaal is opgedragen, verder onderwijs in de godsdienst ontvangen, ik de overtuiging heb, dat zij allezins voldoende in de godsdienst worden opgeleid om brave en regtschapene menschen te kunnen worden.

Maar ook verder moet ik nog doen opmerken, dat men wel moet letten op art. 12 van het besluit van 1842. Indien toch werkelijk het onderwijs op sommige scholen zoodanig is, dat de gewetensvrijheid daardoor wordt aangetast, bestaat er dan geen expedient om daaraan te gemoet te komen? Ik geloof ja, te weten door het

bepaalde in dat art. 12. Men kan immers altijd nog gebruik maken van die onderwijzers, die wel is waar aan niet meer dan vijf, maar dan toch aan vijf kinderen te gelijk onderwijs mogen geven; en wanneer dat nu gegeven wordt op de verschillende uren van den dag, dan kan toch op die plaatsen door zoodanige onderwijzers nog al aan onderscheidene kinderen onderwijs worden gegeven, en het bezwaar alzoo worden opgeheven van gebruik te moeten maken van een onderwijs, dat men niet goedkeuren kan. Ik roep dit alleen in ten bewijze dat er niet zoo onverwijlde noodzakelijkheid bestaat, om het voorstel van den heer GROEN VAN PRINSTERER aan te nemen, uit het oogpunt als of, zonder dat, gewetensvrijheid ten aanzien van het onderwijs niet bestaanbaar ware.

De heer **van Goltstein**:

Nog eenige weinige woorden moet ik in het midden brengen, zoowel ter beantwoording van hetgeen de geachte voorsteller heeft gezegd, als van hetgeen voorgedragen is door den geachten afgevaardigde uit Zutphen.

Wat aangaat den geachten voorsteller, deze schijnt door mijn betoog in geenen deele bevredigd te zijn geworden. Hij heeft daaruit veeleer aanleiding genomen tot eenige aanmerkingen, welke niet van scherpte zijn vrij te pleiten. Ik voor mij heb de zaak met de meeste kalmte behandeld. Ik heb ze enkel beschouwd uit het oogpunt van ontijdigheid, welke mij toescheen hier alleen in aanmerking te komen, en indien ik mij veroorloofd heb eene enkele aanmerking te maken over de school te Uithuizen, zoo was het alleen uit hoofde dat deze de aanleidende oorzaak was geweest van het voorstel, en niet om over de zaak zelve in eenige bijzonderheid te treden. Ten aanzien van die school toch kan ik alleen spreken uit hetgeen in de dagbladen daarvan vermeld is, en daaruit meende ik een voldoenden grond te kunnen ontleenen dat de bedenkingen, aangevoerd tegen die openbare school aldaar, niet kunnen geacht worden gegrond te zijn, zoodat ook die bedenking, welke was voorgedragen. dat hier de gewetensvrijheid gekrenkt zou zijn, niet als wel regtvaardig kan worden aangemerkt. Indien ik den geachten spreker wel verstaan heb, is hij door zijne bijzondere correspondentie beter ingelicht geworden ten aanzien van dit punt; maar ik beken dat ik, ook na die inlichtingen van hem vernomen te hebben, van mijn gevoelen niet afga. Men heeft gezegd dat het hier eene zaak gold van hoog belang en die moet met ernst behandeld worden; hier kan geen spotternij te pas komen. Spotternij is verre van mij. Ik zal de zaak ook met den meesten ernst, maar tevens met de meeste kalmte behandelen, en ik heb, ten einde dat punt eenigermate tegen te spreken, dat het hier enkel op de aanranding der gewetensvrijheid aankomt, gewezen op hetgeen ons kenbaar is geworden onder het vorig bestuur en door den vorigen Minister van Binnenlandsche Zaken medegedeeld, dat namelijk 95 bijzondere scholen in den tijd van 2 jaren zijn opgerigt en er slechts eene weigering heeft plaats gehad van vijf scholen, terwijl te dier gelegenheid door dienzelfden Minister de gronden zijn bloot-

gelegd op welke die weigering steunde, welke mij voorkwamen allezins voldoende te zijn. En hoe kan men dan nu zeggen, zooals de geachte voorsteller heeft gedaan, dat duizende ingezetenen in hunne gewetensvrijheid worden aangerand? Ten aanzien van hetgeen de geachte spreker uit Zutphen heeft voorgedragen, wil ik enkel doen opmerken, dat, indien ik geacht kan worden het voorstel te hebben uitgelokt, omdat ik gezegd heb dat alle beraadslaging inderdaad doelloos was, zoolang geen voorstel werd gedaan hetwelk tot een bepaald einde kon leiden, ik in zoover wel geacht kon worden de aanleiding daartoe opgeleverd te hebben; maar ik heb er toen bijgevoegd, dat zoodanig voorstel zeer moeijelijk zou zijn, en ik heb bij het inzien van het tegenwoordige ook erkend, dat die moeijelijkheid ten volle bestaat, omdat het aan het doel geenermate schijnt te kunnen beantwoorden.

Diezelfde spreker heeft gemeend, dat de Grondwet geene voorwaarde had gesteld voor het verleenen der vrijheid van onderwijs, en echter, wanneer wij de geschiedenis nagaan van deze bepaling der Grondwet, zullen wij tot een tegenovergesteld gevoelen komen. Aanvankelijk was de vrijheid van onderwijs daarin geplaatst zonder eenige voorwaarde. Maar toen is door de Tweede Kamer bij die gelegenheid verklaard, dat zij zoodanige vrijheid niet wilde aannemen, tenzij daartegenover stond, dat van overheidswege voldoende gezorgd zou worden voor een voldoend lager onderwijs. Uit dien hoofde had ik volkomen regt om te zeggen, dat zoodanige vrijheid niet kon worden toegestaan, tenzij daartegenover sta hetgeen de Grondwet verlangt en er behoorlijk gezorgd worde voor een voldoend lager onderwijs in alle streken des lands.

Verder is door den geachten spreker opgemerkt, dat er in de wet niet zou voorkomen hetgeen door mij daarin werd gelezen, dat namelijk de openbare scholen tegen alle mededinging moesten worden verzekerd van bijzondere scholen, en dat uit dien hoofde geene onbepaalde oprigting van die laatste scholen kon worden gedoogd, omdat er alleen in werd gezegd, dat eene onbepaalde toelating der scholen het aantal te zeer zou vermeerderen. Maar al mogt daar niet uitdrukkelijk vermeld staan, dat de openbare scholen *in het bijzonder* tegen zoodanige mededinging gewaarborgd moeten zijn, ook die scholen moeten gerekend worden onder de zoodanige, die tegen mededinging gewaarborgd moeten worden.

Ik geloof hiermede op eene voldoende wijze te hebben opgelost de bezwaren, door dien afgevaardigde tegen hetgeen ik gezegd heb, aangevoerd. Ik blijf bij mijn gevoelen, dat het voorstel is ontijdig, omdat het alleen kan strekken om in de bestaande wet van 1806 beginselen te brengen, die niet daarin kunnen gebragt worden, omdat wij het geheele stelsel, waarop die wet berust, zouden ondermijnen. Men verlangt nu de vrijheid van onderwijs te doen zegevieren, welke de wet van 1806 niet erkent, en die de Grondwet alleen heeft willen toestaan onder eene bepaalde voorwaarde, dat namelijk behoorlijke zorg worde gedragen voor een voldoend onderwijs in alle streken des lands. De poging om de verlangde vrijheid van onderwijs, door eene wijziging der wet van 1806, te erlangen,

kan op dit oogenblik niet tot het beoogde doel geleiden, en uit dien hoofde houd ik het nader onderzoek van dit voorstel niet aannemelijk.

De beraadslaging wordt gesloten en met 40 tegen 16 stemmen wordt het besluit genomen om *het voorstel van den heer* Groen van Prinsterer *in nadere overweging* te nemen.

Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs voor genoemd Voorstel.

Nadat in de zitting der Kamer van den 26sten Mei jl. tot het nader onderzoek van het voorstel van den heer Groen van Prinsterer, betrekkelijk de aanvragen om autorisatie voor de oprigting van bijzondere lagere scholen besloten was, heeft kort daarna de nieuwe overweging van dat voorstel in de afdeelingen der Kamer plaats gehad. Bij die overweging, waaraan door 41 leden is deel genomen, zijn de volgende beschouwingen en bedenkingen te berde gebragt.

I. In de eerste plaats waren er verscheidene leden, bij wie tegen dit voorstel *een grondwettig bezwaar* bleef bestaan. Ten gevolge van het 3de additionele artikel der Grondwet, zeiden zij, blijft de wet op het lager onderwijs van 3 April 1806 in haren geheelen omvang gehandhaafd, zoolang niet de nieuwe algemeene wet op het onderwijs, volgens art. 194 der Grondwet gevorderd, tot stand is gebragt. Die wet van 1806 maakt bij haar art. 12 de oprigting van lagere scholen uitsluitend afhankelijk van de vergunning der plaatselijke en gewestelijke besturen. Wierd nu, gelijk volgens het gedane voorstel het geval zou zijn, de eindbeslissing omtrent zoodanige vergunning voortaan aan het Hoofd van den Staat toegekend, dan zou eene bepaling in 't leven worden geroepen, lijnregt strijdig met eene bestaande wet, die in het tegenwoordig tijdsgewricht niet wel partieel gewijzigd, maar alleen door eene andere algemeene wet vervangen kan worden. Art. 2 dier bestaande wet is nog daarenboven tegen het al te zeer vermeerderen van het aantal scholen of onderwijzers gerigt en dus ook in zooverre moeijelijk met de bedoeling van het voorstel overeen te brengen.

Maar al gaf men toe, dat partiele wijziging der wet van 1806 mogelijk is, dan kan deze toch zeer zeker niet plaats vinden dan in den geest en overeenkomstig de voorschriften der bestaande Grondwet. Nu heeft art. 194 dier Grondwet door, onder bepaalde voorwaarden, het onderwijs vrij te verklaren, ongetwijfeld te kennen willen geven, dat voor de oprigting van bijzondere scholen in 't vervolg geenerlei vergunning van het gewestelijk of plaatselijk bestuur meer noodig zal zijn; zoodat de uit kracht van het genoemd grondwetsartikel vast te stellen wet wel het toezigt der overheid over de bedoelde scholen en het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid der onderwijzers, maar niet het verleenen van autorisatie tot oprigting dier scholen zal kunnen regelen. Zoodanige regeling is echter het doel van het voorstel. Het handelt over een punt, 't welk volgens de gewijzigde Grondwet, niet meer tot het gebied des wetgevers behoort.

Volgens sommigen kan het voorstel nog uit een ander oogpunt als strijdig met art. 194 der Grondwet worden beschouwd. Bij het raadplegen der geschiedenis van dat grondwets-artikel valt niets zoo zeer in 't oog dan dat, zoo daarbij de vrijheid van onderwijs is erkend, zulks geschied is onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat het nieuwe beginsel niet in 't leven zou treden, dan voor zooverre vooraf of te gelijker tijd het 3de lid van het grondwets-artikel ten uitvoer wierd gelegd. Dan alleen meende de grondwetgever vrijheid van onderwijs te kunnen toestaan, als voldaan was aan de bepaling, volgens welke overal in het Rijk van overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs gegeven wordt. Het een staat in onmiddellijk verband tot het ander. Hoogstens niet dan *simul ac semel* kan de vrijheid van onderwijs en het staatsonderwijs worden geregeld. Het voorstel intusschen heeft de strekking om het eene van het andere te scheiden. Het geeft eenige meerdere vrijheid van onderwijs, zonder op het van overheidswege te geven onderwijs acht te slaan. Even ongrondwettig als men het zou moeten oordeelen, indien met het oog op art. 194 der Grondwet eene eenzijdige regeling der inrigting van het openbaar onderwijs plaats vond, zonder dat op de grondwettige vrijheid van bijzonder onderwijs wierd gelet; even strijdig moet, naar dit gevoelen, het gedane voorstel met den geest van dat grondwets-artikel worden geacht.

Die beweerde ongrondwettigheid van het voorstel werd door verscheidene andere leden met nadruk wedersproken. Zij meenden te kunnen aannemen, dat geheel dit bezwaar door de Kamer zelve reeds ter zijde is gesteld, daar deze dan toch wel niet tot het in overweging nemen van een voorstel zou hebben besloten, waarop de smet van ongrondwettigheid kleefde. Doch al wilde men ook zoo ver niet gaan, dan schenen de aangevoerde bedenkingen toch allezins voor wederlegging vatbaar.

De tegenstanders van het voorstel stelden op den voorgrond, dat zoolang de algemeene wet op het onderwijs niet tot stand is gebragt, geenerlei partiële wijziging der wet van 3 April 1806 mogelijk was. Maar zulk eene stelling kon, gelijk reeds bij eene vroegere gelegenheid werd aangemerkt, dan alleen worden volgehouden, als men aannam, dat omtrent geen der talrijke onderwerpen, die volgens de gewijzigde Grondwet bij eene algemeene wet moeten worden geregeld, partiële regeling plaats kan hebben. En hoe liet zich zoo iets volhouden bij den aandrang op partiële regeling van sommige dezer onderwerpen, van tijd tot tijd uit de Kamer zelve uitgegaan; — bij het bestaan der wet van 26 Mei 1849 (*Staatsblad* n°. 21), die blijkens de beweegredenen zelve met het oog op de nadere algemeene wet betreffende de nieuwe regterlijke inrigting is vastgesteld, en bij het aanhangig zijn der wet omtrent de uitbreiding van de regtsmagt der kantonregters, welke dan toch uit dit bepaalde oogpunt niet regtstreeks is bestreden?

Het is waar, de ongrondwettigheid van het voorstel werd ook voorgestaan op grond dat art. 194 der Grondwet de vrijheid van onderwijs, dat is de vrijheid tot oprigting van bijzondere scholen, heeft erkend. Maar was het dan, in plaats van strijdig, niet over-

eenkomstig met den geest van dat grondwets-artikel, dat in den tegenwoordigen tijdelijken stand der zaak van het onderwijs eene poging wierd gedaan om, in afwachting der algemeene toepasselijk-verklaring van het beginsel van vrijheid, daaraan eenigzins meer te naderen; een stap tot het toekennen dier vrijheid te doen?

Ja maar, zeide men, de vrijheid van het bijzonder onderwijs kan niet worden toegekend dan gelijktijdig met de regeling van het openbaar onderwijs op eenen voldoenden voet. Zelfs schijnt, volgens sommigen, die laatste regeling vooraf te moeten gaan. Men vroeg echter van deze zijde, of de zaak volgens de geest en letter van art. 194 der Grondwet zich niet laat omkeeren, en of men niet zou kunnen staande houden, dat alleen dan wanneer het bijzonder onderwijs niet aan de behoeften van het opkomend geslacht voldoet, de Staat moet optreden, om door de inrigting van het openbaar onderwijs op eenen voldoenden voet, in die behoefte te voorzien. Zeer zeker geeft het meermalen aangehaalde gròndwets-artikel geen grond, om aan zoodanige voorwaardelijke toekenning der vrijheid van onderwijs, als thans door sommigen wordt voorgestaan, te denken. Menig gezegde, ook van regeringswege, bij de grondwetsherziening van 1848, is met die opvatting ten eenen male in strijd.

Intusschen behoorde, naar het gevoelen dezer leden, het regt verstand van art. 194 der Grondwet hier niet eens ter sprake te komen. Men moest niet voor-, maar achterwaarts zien en het voorstel toetsen aan de wet van 3 April 1806, die, zoolang de nieuwe algemeene wet op het onderwijs niet tot stand is gebragt, hier het eenige rigtsnoer blijft. Wanneer men die wet onbevooroordeeld las, en vooral op de bepalingen der artt. 1, 12 en 21 het oog sloeg, moest men wel tot de overtuiging komen, dat het voorstel geenszins daarmede in strijd is. Tusschenkomst van het Hoofd van den Staat of van het algemeen gezag in al wat de toepassing harer bepalingen, en dus wat het verleenen tot oprigting van scholen betreft, is het leidend, alles beheerschend beginsel dezer wet. Het geldt hier dan ook, in plaats van eene partiële regeling van het lager onderwijs, blootelijk eene aanvulling der wet van 1806, geheel in hare rigting en haren geest, en tevens in die der besluiten van 1830 en 1842 — eene nadere uitbreiding van haar art. 12, of liever eene *interpretatio authentica* van dat artikel in verband met art. 21. Nu voerde men wel daartegen aan, dat zulk eene uitlegging eener bestaande wet door den wetgever hier te lande niet gebruikelijk is, en met ons staatsregt moeijelijk overeen te brengen is, maar men meende zich op voorbeelden te kunnen beroepen die het tegendeel bewijzen. Weder werd geantwoord, dat het voorstel zich niet tot de uitlegging der bestaande wet bepaalt, vermits daarbij dan toch termijnen worden vastgesteld, binnen welke over het verzoek tot oprigting eener school uitspraak moet worden gedaan, — iets waarvan in de wet van 1806 geen spoor te vinden is.

Sommige der leden, die de ongrondwettigheid van het voorstel geenszins toegaven, konden na deze gedachtenwisseling de aanmer-

king niet terughouden, dat het hun leed zou doen, indien men zich achter spitsvondigheden verschool, om de aanneming van een voorstel tegen te gaan, 't welk de strekking had om aan gemoedelijke bezwaren van een deel der ingezetenen omtrent de opvoeding hunner kinderen te gemoet te komen. Men zou daardoor op eenen weg geraken, in een vroeger tijdperk omtrent de afgescheidenen gevolgd, die toen in hunne dierbaarste belangen en regten op eene wijze gekwetst zijn, waaraan men thans algemeen niet dan met afkeuring terugdenkt.

II. Op nieuw werd al verder door een deel der leden het gedane voorstel *ontijdig* genoemd. Men beriep zich daarbij op de stellige toezegging der Regering, dat de nieuwe wet op het onderwijs nog gedurende de tegenwoordige zitting der Staten-Generaal zal worden ingediend, en op het daardoor geopend uitzigt, dat die wet, zoo al niet in het loopende, dan toch in het volgende jaar tot stand zal komen. Onder zoodanige omstandigheden scheen het niet raadzaam een greep in de wet van 1806 te doen, die nu reeds bijna eene halve eeuw gewerkt en over het algemeen zeer gunstige resultaten opgeleverd heeft. Welligt zou zich zoo iets nog laten verdedigen, zoo het hier de wegneming van een bezwaar gold, dat zich algemeen en menigvuldig deed gevoelen; doch dit was in geenen deele het geval. De oprigting van bijzondere scholen ontmoette slechts zeer zeldzaam tegenstand. Waar zich tegenstand openbaarde, moesten de in den weg gelegde hinderpalen meestal aan de ingezetenen zelven, die zich tot de vestiging van zoodanige school vereenigden, worden geweten. Met name scheen te Uithuizen de openbare lagere school zoodanig ingerigt te zijn, dat de ouders geene zwarigheid behoefden te maken, om hunne kinderen daarheen te zenden. Leerlingen van vier onderscheidene kerkgenootschappen waren daarop vereenigd, zonder dat het gegeven onderwijs aan iemand aanstoot gaf, behalve aan een klein smaldeel der bevolking. Te minder scheen dringende behoefte te bestaan, om de oprigting van bijzondere scholen gemakkelijker te maken, omdat de daaromtrent ondervondene moeijelijkheden met overdrijving werden voorgesteld. Al nam men aan, dat het hier de wegneming van gewetensbezwaren gold, dan waren die bezwaren toch niet van dien aard, dat met de wegruiming daarvan niet kon worden gewacht tot de nieuwe algemeene wet op het onderwijs tot stand kwam, en dus tot geheel deze aangelegenheid in haar verband geregeld wierd.

Ook deze bedenkingen bleven niet onbeantwoord. Waar op voorziening in een zoo overwegend belang, als de opheffing van gewetensdwang werd aangedrongen, kwam het niet in aanmerking de ingezetenen te tellen die daardoor leden, en dan op grond van hun gering getal die voorziening uit te stellen. Een enkel voorbeeld van zoodanigen dwang moest genoegzaam zijn, om den wetgever te nopen dadelijk daarin naar zijn vermogen te voorzien. Het beroep op eene aanstaande algemeene wet, welker vaststelling binnen een betrekkelijk kort tijdsverloop mogelijk, maar dan toch alles behalve waarschijnlijk was, kon in zoodanig geval niet anders dan onvoldoende of zelfs ongepast worden gekeurd. Te regt had men vroeger

zoo iets vergeleken met de voorspiegeling in een verwijderd verschiet van een gastmaal aan iemand die honger leed. In allen gevalle kon na de verklaring des Ministers van Binnenlandsche Zaken, dat hij, in strijd met zijnen voorganger, volgens de wet van 1806 de tusschenkomst van het algemeen bestuur ten aanzien der weigering van autorisatie tot oprigting van bijzondere scholen niet mogelijk acht, en dat het initiatief tot eene wet om daarin te voorzien door een lid der Kamer kon worden genomen, het voorstel niet als ontijdig worden beschouwd.

III. Door verscheidene leden werd voorts als een bezwaar tegen het gedane voorstel aangevoerd, dat het vooral van het standpunt, waarop de voorstanders zich plaatsen, als overbodig kon worden aangemerkt. Indien het toch waar was, dat het voorstel geheel overeenstemde met den geest van de wet van 1806, en dat aan den Koning, als in de regten van den Raadpensionaris getreden, de eindbeslissing omtrent het verleenen van vergunning tot de oprigting van bijzondere scholen toekomt, dan behoeft de wetgever hier niet tusschen beide te komen, en kan, zoo de Regering daartoe termen vindt, hetgeen de voorsteller verlangt, bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur worden vastgesteld. Zelfs liet zich met het oog op de bestaande regeling wegens het lager onderwijs beweren, dat hier geen andere weg kan worden ingeslagen. Tot nu toe is de wet van 3 April 1806 niet anders dan door Koninklijke besluiten aangevuld of gewijzigd.

Op een en ander werd geantwoord, dat, zoo het voorstel als overbodig kon worden aangemerkt, in dien zin, dat de Koning toch reeds met opzigt tot de eindbeslissing omtrent de vergunning tot het oprigten van bijzondere scholen tusschen beide kan komen, hier vooral de regel wel mag worden ingeroepen, dat het overtollige niet schaadt. Blijkens de tegenstrijdige beslissingen der Kamer in de zitting van den 6den Mei jl. bestaat er over de bevoegdheid tot die tusschenkomst twijfel. Van tijd tot tijd heeft, ook blijkens een nog onlangs bij de Kamer ingekomen verzoekschrift, afwijzing van verzoeken tot oprigting van bijzondere scholen plaats. Na de uitdrukkelijke verklaring van den Minister van Binnenlandsche Zaken laat zich van regeringswege geen algemeene maatregel van inwendig bestuur tot het regelen der tusschenkomst van het uitvoerend gezag bij zoodanige afwijzing, of zelfs geene poging der Regering om in bijzondere gevallen te voorzien, verwachten. En zou men het dan overtollig kunnen achten, dat de wetgever tusschen beiden trad, om deze zaak te regelen en aan alle daaromtrent bestaande onzekerheid een einde te maken?

Deze redenering vond bij sommige leden in zooverre tegenspraak, als zij niet konden toegeven, dat de Kamer in de zitting van den 6den Mei jl. met elkander strijdige beslissingen genomen had. Uit het toen voorgevallene liet zich afleiden, dat de meerderheid tegen alle partiële wijzing in de wetgeving op het lager onderwijs en tegen het toekennen der eindbeslissing aan den Koning over de weigering van autorisatie van bijzondere scholen gestemd was. Zoo desniettemin in de genoemde zitting ook de motie van orde van den

heer VAN GOLTSTEIN met eene kleine meerderheid verworpen is, schijnt men dit daaraan te moeten toeschrijven, dat er leden waren, die, ofschoon instemmende met het beginsel 't welk aan die motie ten grondslag lag, niet op zoodanige wijze dat beginsel wilden hebben uitgemaakt.

IV. Eindelijk is nog door verscheidene leden beweerd, dat het voorstel, eenmaal wet geworden, schadelijk zou werken. Dit gevoelen werd hoofdzakelijk op drie gronden voorgestaan, die echter alle door andere leden werden wedersproken.

In de eerste plaats beweerde men, dat, zoo aan den Koning het regt wierd toegekend, om over iedere aanvrage tot oprigting eener bijzondere school, bij afwijzing door Gedeputeerde Staten, te beslissen, het Gouvernement in elk zoodanig geval in eenen moeijelijken toestand zou worden gebragt. Geen andere weg om daarover op goede gronden uitspraak te doen zou kunnen worden ingeslagen, dan het raadplegen der betrokkene gemeentelijke en gewestelijke besturen, en dus van dezelfde autoriteiten, die reeds eenmaal deswege hebben beslist en dus wel niets nieuws daaromtrent te berde zouden kunnen brengen. Stemde de uitspraak des Konings met het gevoelen dier plaatselijke overheden overeen, dan zou noodeloos het hatelijke der weigering op het Hoofd van den Staat nederkomen. Wierd daarentegen de afwijzende beslissing van Gedeputeerde Staten niet in stand gehouden, dan zou het Gouvernement in botsing komen met deze gewestelijke overheid, die zich in dat geval te meer gekrenkt zou gevoelen, omdat, in verband met art. 12 der wet van 1806, hier inbreuk zou worden gemaakt op hare autonomie. — Op dit bezwaar werd geantwoord, dat het geheel in de roeping van het Koningschap ligt, waar tusschen de ingezetenen en de plaatselijke overheden strijd ontstaat over de toepassing van wetsbepalingen, of over de weigering van gedane verzoeken, daaromtrent uitspraak te doen. In een overgroot aantal gevallen, waarbij insgelijks dierbare belangen van ingezetenen op eene zeer bijzondere wijze zijn gemengd, heeft zoodanige uitspraak plaats, zonder dat daaruit de verkeerde gevolgen voortvloeijen, welke men hier zich voorspiegelt. Men denke slechts aan de beslissingen des Konings in belastingzaken, en vooral in zaken, waar het de toepassing der wet op de nationale militie geldt. Van verkorting der zelfstandigheid van de gewestelijke en plaatselijke besturen kan wel geene rede zijn, waar het de uitvoering der wet van 3 April 1806 geldt, die in haar slotartikel zulk eene uitgestrekte magt aan het Hoofd van den Staat toekent. Ook verlieze men niet uit het oog, dat, volgens de tegenstanders van het voorstel zelf, de inroeping van de uitspraak des Konings slechts hoogst zeldzaam zal plaats hebben. Het voorstel zal, wet geworden, in het wezen der zaak nagenoeg op gelijke wijze werken als de circulaire des Ministers van Binnenlandsche Zaken van 1849, en dus ook zulke veruitziende gevolgen niet na zich slepen.

In de tweede plaats noemde men het voorstel schadelijk, omdat daardoor de eindregeling der zaak van het onderwijs, waaraan in zoo menig opzigt dringende behoefte bestaat, zou kunnen worden

bemoeijelijkt of tegengehouden. Dat voorstel heeft de strekking, om de oprigting van bijzondere scholen gemakkelijker te maken. Had dit plaats, een voorname prikkel voor het tot stand brengen der algemeene wet op het onderwijs zou worden gemist; terwijl tevens door de sterke vermenigvuldiging der bijzondere scholen het openbaar lager schoolwezen al meer en meer zou worden benadeeld. Andere leden voerden hiertegen aan, dat men, door op die wijze te redeneren, aan het voorstel eene werking toekende, die het voorzeker niet zou te weeg brengen. Het daardoor in te voeren hooger beroep was eene wijziging, die betrekkelijk als van gering gewigt beschouwd moest worden. Er waren leden, die over het voorstel niet gunstig oordeelden, alleen omdat het eene zoo nietige verandering tot stand zou brengen, en die zich veeleer met eene volledige invoering der bij de Grondwet erkende vrijheid van onderwijs zouden kunnen vereenigen. Er werd bijgevoegd, dat men zich, door aan eene grenzenlooze vermeerdering van het aantal bijzondere scholen te denken, schrikbeelden vormde, die bij een blik op den werkelijken staat van zaken moesten verdwijnen. Het onderhoud van zoodanige scholen legt aan de oprigters te zware lasten op, dan dat het getal daarvan niet altijd zeer zal beperkt blijven.

In de derde plaats werd door verscheidene leden het voorstel als schadelijk beschouwd, omdat de bijzondere scholen, welker oprigting daardoor zou worden aangemoedigd, zoo ligt aanleiding konden geven tot het kweeken van tweedragt en godsdienstige onverdraagzaamheid onder burgers van denzelfden Staat. De wet van 1806, zeiden zij, had de strekking om zooveel mogelijk op de lagere scholen kinderen van de onderscheidene godsdienstige gezindten te vereenigen, alle leerstellig godsdienstig onderwijs daaruit te weren en het opkomend geslacht tot nuttige, brave burgers van den Staat te vormen. Dat stelsel van gemengde scholen had, wat men daarvan ook zeggen mogt, goed gewerkt en droeg nog heilrijke vruchten. De bijzondere scholen, die men bij het voorstel op het oog had, zouden daarentegen maar al te ligt in sectenscholen ontaarden, en daardoor in de toekomst aan de hoogere belangen van den Staat overgroot nadeel kunnen berokkenen. — Ook deze bedenking vond ernstige tegenspraak. Zij was, meende men, eigenlijk tegen art. 194 der Grondwet gerigt, hetwelk, door het onderwijs vrij te verklaren, dan toch ook de oprigting van scholen van eene bepaalde godsdienstige kleur had gewettigd, en kon dus, uit dat oogpunt, niet worden vrijgesproken van eene zeer reactionaire strekking. Het streng vasthouden aan het beginsel der gemengde scholen was niet mogelijk, zoodra de godsdienstzin sterk was opgewekt. Wilde men dit desniettemin beproeven, men zou, gelijk de ondervinding reeds vroeger hier te lande geleerd heeft, in den weerzin der ouders, in het beroep op het regt des huisvaders om over de opleiding zijner kinderen naar eigene inzigten te beschikken, onoverkomelijke hinderpalen ontmoeten. Daarenboven viel in het oog, dat de weigering der aanvragen tot oprigting van bijzondere scholen in den laatsten tijd bijna uitsluitend had plaats gehad daar, waar zoodanig verzoek door ingezetenen van eene bepaalde gezindte ge-

daan werd. Dit verschijnsel kon moeijelijk anders dan uit de onverdraagzaamheid der plaatselijke overheden juist tegen de belijders dier gezindte worden verklaard. Zij verloren, door zóó te handelen, uit het oog, dat eene godsdienstige overtuiging niet door werktuigelijke middelen bedwongen wordt.

Ondergeschikt aan de voorafgaande beschouwingen zijn met opzigt tot den tekst van het voorstel de volgende aanmerkingen gemaakt.

Considerans. Vrij algemeen is de bedenking herhaald, dat in de woorden: »*behoorlijke toepassing der bestaande verordeningen*" eene zijdelingsche beschuldiging der Regering ligt, als of zij tot dusver de bestaande verordeningen op het onderwijs niet behoorlijk toepast. Men zou niet gaarne daarmede instemmen. Sommigen gaven derhalve in bedenking om het woord: »*behoorlijke*" weg te laten. Andere leden, uitgaande van het denkbeeld dat het hier meer dan toepassing van bestaande verordeningen geldt, wilden van *wijziging* dier verordeningen gesproken hebben.

De wijze, waarop de wet van 1806 en bepaalde artikelen der besluiten van 1830 en 1842 worden aangehaald, is niet overeenkomstig met onzen wetstijl, en zelfs moeijelijk met het formulier van art. 116 der Grondwet, dat niet van: »*gelet*" spreekt, overeen te brengen. Moet de optelling dezer verordeningen behouden blijven, de vermelding daarvan zou gemakkelijk in het 1ste lid van den considerans, waar toch reeds daarop gedoeld wordt, kunnen plaats hebben. In allen gevalle moet bij de Koninklijke besluiten het nommer van het *Staatsblad*, waar zij te vinden zijn, worden aangehaald.

Art. 1. Naar het oordeel van sommigen, is de termijn van zes weken te kort, om over aanvragen van dezen aard te beslissen. Men wilde dien tot drie maanden hebben verlengd.

Voorts is gevraagd, of de wet het tijdstip niet moet bepalen, van hetwelk de bedoelde termijn begint te loopen. Waarschijnlijk heeft de voorsteller den dag van het indienen der aanvraag op het oog gehad; maar hoe zal dat tijdstip uit te maken zijn, en wat zal gebeuren, zoo òf het gemeentebestuur, òf Gedeputeerde Staten den gestelden termijn laten verloopen, zonder uitspraak te doen?

Art. 2. Verscheidene leden vonden er bezwaar in, dat de Koning alleen tusschen beide zou kunnen komen bij afwijzing door Gedeputeerde Staten, en niet ook de vergunning tot oprigting, door het gemeentebestuur of door Gedeputeerde Staten verleend, weder zou kunnen intrekken. Wordt eenmaal het beginsel van de tusschenkomst van het Hoofd van den Staat erkend, dan scheen zulk eene beperking hun toe met de waardigheid der Koninklijke magt en den aard van eene eindbeslissing door die magt niet te strooken. In allen gevalle was hier strijd met den bekenden regtsregel, dat aan hem, wien het toestemmen verbleven is, ook het weigeren toekomt.

Andere leden deelden niet in dit bezwaar. De bepaling, zoo als zij daar ligt, stemt volkomen overeen met de rigting der wet van 1806 en de daaraan door de besluiten van 1830 en 1842 gegevene uitbreiding. Vooral moet art. 6 van het laatste besluit hierbij niet

uit het oog worden verloren. Het beroep op Gedeputeerde Staten kan, volgens dat artikel, alleen plaats hebben in geval van weigering door het gemeentebestuur. De voorsteller beoogt niets meer dan de toelating van een hooger beroep op het Hoofd van den Staat.

Aldus vastgesteld bij de Commissie, den 3den Junij 1854.

Memorie van Beantwoording.

De voorsteller, onder herinnering ook aan de merkwaardige discussiën van 6 en 26 Mei jl., veroorlooft zich in 't algemeen met dankbaarheid te verwijzen naar 't geen in het verslag door verscheidene leden ter wederlegging van de tegen het voorstel ingebragte bedenkingen gezegd werd; met zooveel zorg en naauwkeurigheid, dat in het *Voorloopig Verslag* zelf reeds als ware het eene *Memorie van Beantwoording* vervat is.

I. Het *grondwettig* bezwaar schijnt vooral uit eene min juiste opvatting omtrent den aard en het doel van het voorstel te zijn ontstaan.

Ook volgens den voorsteller veroorlooft de Grondwet verder te gaan. De vrijheid van bijzonder onderwijs zou reeds nu bij eene partieele wet volgens art. 194 geregeld kunnen worden; doch hij meent zich van al hetgeen tot de verschillende beschouwingen hieromtrent betrekking heeft, te moeten onthouden, daar het voorstel geenszins zoodanige gedeeltelijke ten-uitvoer-legging van art. 194 ten doel heeft. Hij heeft niet willen vooruitloopen op deze taak der Regering; hij heeft de uitoefening van het initiatief binnen de meest enge grenzen beperkt; hij verlangt alleen 't geen in de tegenwoordige omstandigheden onontbeerlijk is, onverwijlde wegneming van het bezwaar, 't welk door de verklaring van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan de adressanten van Uithuizen, aan eene behoorlijke handhaving van de regten en van de gewetensvrijheid der ingezetenen in den weg gelegd is. *Naleving der bestaande verordeningen;* waarborg tegen het misbruik, dat daarvan door de onverdraagzaamheid van vele of sommige of enkele plaatselijke en gewestelijke besturen, na die verklaring vooral, zou kunnen worden gemaakt.

Derhalve niet aan art. 194, maar aan het *derde der additionele artikelen* moet de grondwettigheid van het voorstel ter toetse worden gebragt. De vraag is, of dit artikel meer bevat dan den gewonen overgangsmaatregel, waardoor men zich, bij de afkondiging eener nieuwe orde van zaken, wier beginselen niet onmiddellijk in het leven kunnen worden geroepen, tegen wetteloosheid in veiligheid stelt; of daaruit moet of mag worden afgeleid dat *geenerlei verbetering* der tijdelijk gehandhaafde wetten vergund is; ook niet, wanneer onvoorziene en ernstige moeijelijkheden in de toepassing ontstaan zijn; ook niet wanneer de wijziging zich bepaalt bij eene (gelijk het voorstel in het verslag zoo te regt genoemd wordt) *aanvulling der wet geheel in hare rigting en haren geest;* ook niet, wanneer men bij het onzekere van den tijd der tot-stand-koming eener nieuwe wet, enkel datgene wil verrigten, wat tot het dragelijk maken van den tegenwoordigen toestand vereischt wordt?

Er schijnt geene reden te bestaan, om dergelijke exceptionele bedoeling, waardoor men tot ongerijmde en noodlottige gevolgtrekkingen zou worden geleid, op rekening van den Nederlandschen grondwetgever te brengen.

Sommige leden hebben de aanmerking niet kunnen terughouden dat » het hun leed zou doen indien men zich *achter spitsvondigheden verschool*, om de aanneming van het voorstel tegen te gaan." De voorsteller durft de mogelijkheid van zoodanigen toeleg niet onderstellen; evenwel de wensch om, noch als begunstiger van eene rigting waarvan men afkeerig is, noch als tegenpartijder der vrijheid van onderwijs bekend te staan, zou bij de uitnemendheid van een beroep op naauwgezette inachtneming van de Grondwet, oorzaak van zelfmisleiding kunnen zijn. Althans, zeer velen die in het voorstel schijn noch schaduw zien van ongrondwettigheid, maar veeleer zorgvuldig vasthouden aan het tweederlei voorschrift der Grondwet omtrent tweederlei (den *tijdelijk gehandhaafden* en den *toekomstigen*) toestand, zullen over dit verwijt verbaasd zijn. Misschien zal ook, met zinspeling op de slapheid, waarmede, in een bijna zesjarig tijdvak, op de regeling van het onderwijs aangedrongen werd, door sommigen worden gevraagd, waarom met zooveel levendigheid van pligtbesef op den eisch en de bedoeling der Grondwet, alleen wanneer ze tegen de vrijheid van onderwijs schijnt te kunnen worden ingeroepen, gelet wordt?

II. De bestrijders van het voorstel hebben zich, wat de beweerde *ontijdigheid* betreft, bepaald bij eenvoudige herhaling van hetgeen dikwerf weêrsproken en, naar het bescheiden oordeel van velen, ook van den voorsteller, wederlegd was.

Zij vleijen zich met het uitzigt dat de nieuwe wet op het onderwijs, » zoo al niet in het loopende, dan toch in het volgende jaar tot stand komen zal." De voorsteller acht dit minder nog om de moeijelijkheid van het onderwerp, dan om den dagelijks toenemenden strijd der begrippen, ondenkbaar, ten ware men, 't geen niet wenschelijk schijnt, met het tot stand komen bedoelt het doordrijven eener wet, hoedanig ook, en al zou de meerderheid in de Tweede Kamer, vergelijkenderwijze met het gewigt der zaak, uitermate gering zijn. — Het voorstel, zegt men, is » een *greep* in de wet van 1806." Hiertegen is telkens beweerd, dat het integendeel met den inhoud en geest der bestaande verordeningen, ook der wet van 1806, als noodzakelijk geworden toevoegsel, overeenkomt. — De wet van 1806, zegt men, heeft over 't algemeen *zeer gunstige resultaten* opgeleverd. Ook deze uitspraak wordt niet algemeen beaamd; zeer velen, ook de voorsteller, zijn niet overtuigd dat de werking dezer wet, hetzij vóór, hetzij na 1830, hetzij uit een politiek oogpunt, hetzij wat de Christelijke volks-opvoeding aangaat, zegenrijk geweest is.

Op sommige bedenkingen ten aanzien van dit tweede punt schijnt het gegeven antwoord zoo juist en krachtig, dat de voorsteller zich tot de overneming bepaalt. — » De oprigting, zeide men, van bijzondere scholen heeft slechts *zeer zeldzaam* tegenstand ontmoet."

Het antwoord is: Al ware dit zoo, als opheffing van gewetensdwang verlangd wordt, behooren de slagtoffers niet te worden *geteld*. — Er kan, zoo zeide men, zeer wel tot aan de nieuwe algemeene wet met wegruiming der gewetensbezwaren worden *gewacht*. Zoodanige verwijzing, dus luidt het antwoord, is allezins vergelijkbaar met »de voorspiegeling in een verwijderd verschiet van een *gastmaal* aan iemand die *honger lijdt*.'' Ook schijnt de aanmerking in het verslag niet ongegrond, dat bedenkingen van dergelijken aard, die althans een zweem van spotternij hebben, in een onderwerp, dat velen zoo na ter harte gaat, »onvoldoende of zelfs *ongepast*'' zijn.

De voorsteller mag, in het belang der toelichting van de wederzijdsche begrippen, niet nalaten, de aandacht bepaaldelijk te vestigen op eene zinsnede, bij uitnemendheid opmerkenswaard. »Met name,'' dus wordt door een deel der leden gezegd, »schijnt te Uithuizen de openbare lagere school zoodanig ingerigt te zijn, dat de ouders geene zwarigheid behoefden te maken om hunne kinderen daarheen te zenden.''

Hij zal, wat het feitelijke betreft, zich bepalen bij de opmerking, dat, indien zijne berigten juist zijn (en de juistheid daarvan schijnt reeds om den aard der zaak te mogen worden ondersteld), ook op de openbare school te Uithuizen die soort van *algemeen Christelijke* opleiding wordt gegeven, welke, door aan niemand aanstootelijk te mogen zijn, aan zeer velen ergernis geeft.

Hetgeen hij met de aanhaling der zinsnede op het oog heeft, betreft de uitdrukking, dat de ouders geene zwarigheid *behoefden* te maken om hunne kinderen naar de openbare school te zenden. Zij *behoefden* geene zwarigheid te maken. Men mag onderstellen dat dit, bij de weigering der bijzondere school, het oordeel ook der plaatselijke en gewestelijke autoriteiten geweest is; het heeft evenwel de belanghebbenden niet overtuigd. Wel is waar wordt hierbij nu het oordeel, de vaste overtuiging, ook van sommige leden der Tweede Kamer gevoegd. Desniettemin schijnt er vrees te bestaan, dat ook hierdoor, ondanks alle betamelijke onderwerping aan de bestaande magten, het godsdienstig bezwaar der ouders, te Uithuizen en elders, niet zal weggenomen zijn. Ook heeft de ervaring menigwerf geleerd, dat in godsdienstzaken eigen oordeel en eigen vastheid van overtuiging tot maatstaf der *behoefte* van anderen te willen stellen, regtstreeks naar gewetensdwang leidt.

Niet minder belangrijk is 't geen op de aangehaalde zinsnede onmiddellijk volgt. »Leerlingen van vier onderscheidene kerkgenootschappen waren op de openbare school vereenigd, zonder dat het gegeven onderwijs aan iemand aanstoot gaf, behalve aan een klein smaldeel der bevolking.''

Behalve aan een klein smaldeel der bevolking. De kracht der redenering voor hetgeen hier te bewijzen valt, schijnt in twijfel te mogen worden getrokken. Indien voor de regeling van het *openbare* schoolwezen, niet de eisch der gezindheden, waaruit de natie is zamengesteld, maar de voorbijgaande meening der meerderheid van het zielental beslissend overwigt heeft, dan zou deze opgaaf.

aangenomen dat zij juist is, ten voordeele eener *openbare* school pleiten. Bezwaarlijk evenwel schijnt daarop de weigering van *bijzondere* school te kunnen worden gebouwd, omdat de waarde der vrijheid van bijzonder onderwijs juist hierin is gelegen, dat een *klein smaldeel der bevolking*, althans zoo de ouders of hunne betrekkingen en vrienden tot geldelijke opofferingen geneigd zijn, tegen het bovendrijvend gevoelen bescherming en toevlugt erlangt.

De tijdigheid van het voorstel, welke, ook na de opgenoemde bedenkingen, niet twijfelachtig voorkomt, valt nog meer in het oog; wanneer men, in verband met de omstandigheden, op de *beperktheid* let van hetgeen gevraagd wordt. Met sommige leden is de voorsteller van gevoelen dat eene aanvrage tot volledige invoering der bij de Grondwet in 1848 erkende vrijheid van onderwijs in 1854 niet ontijdig zou geweest zijn; maar hoe dit zij, vrijmoedig beweert hij dat het voorstel, gelijk het daar ligt, na de onverwachte verandering der gesteldheid van zaken, bij uitnemendheid tijdig mag worden genoemd. De verklaring van den Minister heeft het Gouvernement ter bescherming van de ingezetenen onvermogend gemaakt; de Circulaire van 2 December 1849, die, schoon ongenoegzaam, gunstig gewerkt had, van kracht en werking beroofd; vrij spel gegeven aan de kleingeestigheid waarmede vooroordeel en baatzucht het regt der gezindheden, het regt der ouders gedurende eene reeks van jaren hebben miskend. En nu zal de poging ontijdig heeten, om zoodanige oppermagt van plaatselijke verdrukking, als waarvan ook vóór 1848 geen tweede voorbeeld geweest is, te beletten! Ontijdig, deze betrekkelijk geringe tegemoetkoming, terwijl men, sedert de grondwetsherziening, jaar op jaar vruchteloos uitziet naar de regeling eener vrijheid, waarvan de schier onverwijlde uitoefening met zooveel schijnbaren ijver door de toenmalige leiders der openbare meening aan eene van oudsher godsdienst- en vrijheidlievende bevolking voorgespiegeld werd!

III. Omtrent de *overbodigheid* van het voorstel zal, na de wederlegging ook van dit bezwaar in het Voorloopig Verslag, de voorsteller kort kunnen zijn. Er schijnt hier eenige verwarring van *eigen meening* met *algemeene overtuiging*. Het voorstel, zegt men, is onnoodig, indien het *waar is* dat de Koning volgens de wet van 1806 het regt van eindbeslissing heeft. Neen, het noodelooze der aanvulling zou eerst dan blijken, wanneer, hetgeen deze leden voor waar houden, door iedereen *als waar wierd erkend;* wanneer de onbetwistbaarheid daarvan iedereen in 't oog viel; wanneer iedereen even gereed was als die leden, en ook als de voorsteller, om te beamen dat letter en geest der bestaande verordeningen aan het Gouvernement meer dan één middel ter teregtwijzing van plaatselijke en gewestelijke besturen aan de hand geeft. Het is overbekend dat aan het verkrijgen van zoodanige eensgezindheid niet kan worden gedacht. Er is twijfel, er is strijd van beschouwing; de gevoelens staan lijnregt, met gelijke vastheid van overtuiging, tegen elkaâr. Aangenomen dat in de circulaire van 2 December 1849 en in de practijk van den vorigen Minister van Binnenlandsche Zaken geenerlei huivering om

een Koninlijk besluit te provoceren merkbaar geweest is, — de bevoegdheid van den Koning, uit de wet van 1806 ontleend, wordt door den tegenwoordigen Minister ontkend; ook vroeger, in 1842, was de toenmalige Minister, uit hoofde van soortgelijke overtuiging, of soortgelijken twijfel, op wettelijke tusschenkomst bedacht. Vrijwaring tegen wisselvalligheid van het oordeel dergenen, die met de uitoefening van het hoogste gezag belast worden, zou in elk geval wenschelijk zijn; onder dezen Minister is het voorstel niet *overbodig*, maar *onmisbaar*.

Twee aanmerkingen zijn te dezer plaatse in het midden gebragt, waarvan eenige melding moet worden gemaakt.

De eerste is: dat *wettelijke* voorziening welligt is ongeoorloofd, omdat » tot nu toe de wet van 1806 niet anders dan door Koninklijke besluiten is aangevuld of gewijzigd." Dit is zoo; doch te voren was dit een verwijt aan het Gouvernement, dat belangrijke wijzigingen in het onderwijs plaats hadden naar goedvinden van den Koning alleen; de wettelijke regeling, in 1848 uitdrukkelijk voorgeschreven, was ook te voren, dus sprak men, bij de Grondwet ondersteld. Zonderling zou het zijn thans, door op het *niet-kennen* van de wetgevende magt aan te dringen, als *verpligting* te doen gelden wat vroeger als *pligtverzaking* toegerekend werd.

De tweede aanmerking betreft: de schijnbaar strijdige uitkomsten bij de stemming over de motiën van orde in de zitting der Tweede Kamer van den 6den Mei. De meerderheid, zegt men, heeft zich toen reeds bij voorraad tegen het toekennen der eindbeslissing aan den Koning verklaard. Dit is eene gevaarlijke gevolgtrekking. Uit het toen voorgevallene laat zich alleen afleiden, dat de meerderheid, niet zonder nader onderzoek en rijp beraad, tot het uitbrengen van een stellig oordeel gezind was. Het zou voor de vrijheid van beraadslaging en de behoorlijke behandeling van zaken zeer belemmerend zijn, indien aan dergelijke uiting van het gevoelen der Kamer eene soort van *praejudicium* bij de opzettelijke behandeling van een gewigtig en moeijelijk onderwerp ontleend wierd.

IV. Eindelijk, ten betooge der *schadelijkheid* van het voorstel, wijst men op botsing tusschen de gewestelijke besturen en het Gouvernement, op vertraagde eindregeling van het onderwijs en op eene vermenigvuldiging van bijzondere scholen, waardoor tweedragt en godsdienstige onverdraagzaamheid zou worden gekweekt.

1. Noodelooze botsing met de gewestelijke overheden zorgvuldig te vermijden is, buiten twijfel, aanprijzenswaard; de zucht tot eensgezindheid zou evenwel te ver gaan, wanneer de verhevene roeping van het Koningschap, waarop het verslag wijst, in vergetelheid geraakte, en de regten en vrijheden der Natie aan het verlangen om moeijelijkheden te ontwijken ten offer wierden gebragt.

Inbreuk op » de *autonomie*, in verband met art. 12 der wet van 1806", schijnt door eene min juiste voorstelling omtrent den aard van plaatselijk zelfbeheer ter sprake te zijn gebragt. Zelfregering, in al hetgeen tot den eigen kring der locale aangelegenheden be-

hoort, kan zeer wel op hoogen prijs worden gewaardeerd zonder voor de gemeente of het gewest eene onafhankelijkheid van beslissing in hoofdpunten van algemeen staatsregt te verlangen, die met jammerlijke miskenning der eenheid van den Staat en met regeringloosheid, onder den vorm van plaatselijk despotisme, zou gelijkstaan.

2°. De vertraging van de algemeene wet op het onderwijs zou, beweert men, van de aanneming van het voorstel het gevolg zijn. — De vrees, welke hier doorstraalt voor vermenigvuldiging van bijzondere scholen, zal veeleer de wenschelijkheid doen inzien om met meerderen ernst op het grondwettelijk voorschrift eener spoedige regeling van het onderwijs te letten. Ook schijnt men wederom hier den aard van het voorstel uit het oog verloren te hebben. Het strekt niet, gelijk in het verslag beweerd wordt, om de oprigting van bijzondere scholen *gemakkelijker te maken* dan ze tot dusver geweest is, maar omgekeerd, om de belanghebbenden te vrijwaren tegen het nieuwe en in sommige localiteiten schier onoverkomelijk bezwaar, hetwelk nu, door de verklaring van den Minister, is ontstaan. Hetgeen door het voorstel verkregen, of liever behouden zou worden, is niet vergelijkbaar met hetgeen bij art. 194 der Grondwet toegekend wordt. De prikkel voor het tot stand brengen der algemeene wet zal blijven bestaan. Er zal evenzeer uitzigt zijn dat sommigen, om de vrijheid van bijzonder onderwijs te verkrijgen, tot oogluiking omtrent menig bezwaar zullen worden overgehaald. Meer kan niet worden verlangd; immers wil men niet voorbedachtelijk een toestand scheppen zóó onverduurbaar, dat ook de meest onaannemelijke wet, vergelijkenderwijs, als verbetering en weldaad zou worden begroet?

3°. De laatste grond, waarmede de schadelijkheid van het voorstel gestaafd wordt, ligt in de verderfelijke strekking der bijzondere scholen, wier oprigting de voorsteller verlangt. Het stelsel der gemengde school, zegt men, heeft, *wat men daarvan ook zeggen moge*, goed gewerkt, en het draagt nog heilrijke vruchten; nu, helaas! zullen er ligt secte-scholen ontstaan, tot overgroot nadeel der hoogere belangen van den Staat. Dergelijke bedenkingen zijn overbekend, en de voorsteller veroorlooft zich, om het gewigt der zaak, de opmerking: dat herhalen van het overbekende weinig nut heeft, wanneer men op de insgelijks overbekende wederlegging geen acht slaat. Iedereen weet dat, in tegenoverstelling hiervan, beweerd wordt: de gedwongen vereeniging op de school, ook met eene door den wetgever van 1806 nooit bedoelde en met zijne voorschriften veeleer niet vereenigbare ter-zijde-stelling van godsdienst en volkshistorie, heeft, *wat men daarvan ook zeggen moge*, niet goed gewerkt, en draagt, vooral om den sedert 1806 aanmerkelijk gewijzigden toestand, in menig opzigt verderfelijke vrucht. Wanneer de practijk van het stelsel niet onder het overwigt van ééne gezindheid geraakt, leidt het regtstreeks, hetzij tot eene school-godsdienst, die, in haar onbeduidendheid of verkeerde rigting, aan elke gezindheid aanstootelijk is, hetzij tot een uitbannen van al wat

naar godsdienst gelijkt, naar het stelsel der verlegenheid, waarbij men scheuring van opvoeding en onderwijs, en een louter maatschappelijk onderrigt voor normaal houdt. Het brengt, waar godsdienstzin niet uitgedoofd is, misnoegen en verbittering te weeg; de spanning der gezindheden wordt, door de poging om ze op de school vereenigd te houden, verhoogd, en het openbaar onderwijs kan zich tegen de juist hierdoor toenemende concurrentie van het bijzonder onderwijs niet handhaven dan door met verdubbeling van onregt en willekeur het oprigten van bijzondere scholen te beletten. Inmiddels ziet men het eenige door de tegenwoordige omstandigheden aangewezen redmiddel voorbij: facultatieve splitsing der openbare school gevoegd bij een heilzamen wedijver met de bijzondere scholen, in het belang der ontwikkeling, ook van het openbaar schoolwezen, onmisbaar.

Nadere uiteenzetting schijnt overtollig. Des te meer vestigt de voorsteller de aandacht op de ernstige tegenspraak, die deze bedenking, uit een ander oogpunt, in het verslag ontmoet heeft. Zij kan niet worden vrijgesproken van *zeer reactionnaire* strekking, zij is eigenlijk niet tegen het voorstel, maar *tegen art.* 194 *der Grondwet* gerigt. Inderdaad, dergelijke bestrijding stelt den aard en het oogmerk der tegenkanting in een zonderling licht. Verlangen de leden, waardoor de bedenking gemaakt is, terug te komen op hetgeen, na veeljarigen strijd, in 1848 afgedaan werd? Moet de weêrzin tegen bijzondere scholen in verband worden gebragt met de vreemde uitlegging, die aan de bewoordingen van art. 194, vooral sedert eenige maanden, door sommigen gehecht wordt? Zal men in goeden ernst beweren dat er aan de verleende vrijheid eene zoo niet onbereikbare, althans nooit gekende volkomenheid van het openbaar schoolwezen als voorwaarde moet vooraf gaan? Zal men te berde komen met de vraag, of door vrijheid van *onderwijs*, vrijheid tot *oprigting van scholen* bedoeld is? Of voorafgaande *autorisatie* welligt vereenigbaar is ook met de gewijzigde Grondwet? Of er niet voor de vernietiging van de reeds opgerigte bijzondere scholen der eerste klasse, die men als onwettige *associatie-scholen* uitkrijt, behoort te worden gezorgd? En zoo dergelijke ongerijmdheden niet gerekend mogen worden bij de leden, door wie de aanval tegen het bijzonder onderwijs gerigt is, te zijn opgekomen, zal niet menigeen zich afvragen: van waar zoo felle critiek, indien men de aanstaande tot-stand-koming der algemeene wet te gemoet ziet? Van waar het streven naar bemoeijelijking, indien men, binnen weinige maanden, de volkomen nutteloosheid van zoodanigen tegenstand verwacht? Verraadt niet de levendigheid van den aanval de levendigheid der hoop, dat de onheilen, met wier sterk gekleurde beschrijving men zich zelven en anderen schrik aanjaagt, nog zullen worden gekeerd? Is het niet blijkbaar dat ook deze leden, even als de voorsteller, om de verscheidenheid der denkbeelden, langdurig *uitstel*, een uitstel dat tot *afstel* aanleiding geeft, als waarschijnlijk beschouwen? Maar zou dan niet, uit de beantwoording dezer vragen, eene andere vraag kunnen oprijzen. Is het goed, is het wenschelijk voor de toekomst van het vaderland, dat

er aldus met de meest plegtige beloften, die niet met den volkswaan van den dag, of met de ontsteltenis van het oogenblik, maar met de lang vertraagde erkenning van onvoorwaardelijke regten in verband staan, op roekelooze wijs worde gespeeld? Het aan het licht komen van dergelijke bedoeling, indien ze waarlijk mag gerekend worden te bestaan, zou behooren onder de heilzame gevolgen, welke reeds de indiening van het voorstel gehad heeft.

De voorsteller zal, wat de regtstreeksche voordeelen aangaat, het nut der verlangde bepalingen niet overdrijven; evenwel mag hij niet onbeantwoord laten de aanmerking van leden, » die over het voorstel niet gunstig oordeelden, alleen omdat het *eene zoo nietige verandering* tot stand zoude brengen, en die zich veeleer met eene volledige invoering der bij de Grondwet erkende vrijheid van onderwijs, zouden kunnen vereenigen." Hij zal zich met velen dankbaar verblijden, wanneer dit volledig genot hun door den ijver dezer leden te beurt valt; maar zij, door wie de behoefte aan uitkomst levendig gevoeld wordt, zijn, bij gestadige afwachting van het meerdere, met eene zoo fiere geringschatting van het mindere niet gediend. Zij begeeren een zoo nietigen maatregel, omdat daardoor althans verergering van hunnen druk zou worden verhoed. Het schijnt bovendien, ook in het algemeen belang, en voor de eer van Nederland, niet onverschillig, onverwijld de voortduring te beletten van den toestand waarin men aanvankelijk geraakt is, en die evenmin met het grondwettig en historisch regt eener vrije natie als met de waardigheid eener Regering overeenkomt. Het is — men gelieve dit bij de behandeling van het voorstel in het oog te houden — een voorbeeldeloos verschijnsel dat, ten gevolge der verklaarde magteloosheid van het Gouvernement, de ingezetenen in eene zaak, die regtstreeks de godsdienstvrijheid betreft, aan de willekeur van plaatselijke of gewestelijke besturen, weerloos en zonder dat er van regeringswege voorziening wordt beproefd, overgeleverd zijn.

Considerans. » *Behoorlijk*" is, door eene verandering van redactie, weggevallen, om niet noodeloos te vergen wat misschien deze of gene begunstiger van het voorstel liever vermijdt. De voorsteller zelf vindt geene zwarigheid, of liever rekent zich verpligt met openhartigheid te verklaren dat, naar zijn inzien, er niet voor *behoorlijke* naleving der bestaande verordeningen gezorgd is. De Regering, die wenken en vermaningen tegen de verkeerde opvatting van andere wetten geeft, mogt niet lijdelijk dulden dat de weigering plaats had, omdat door de plaatselijke en gewestelijke besturen enkel op het getal, niet op den aard der scholen, op het genoegzame van Christelijk onderwijs enkel naar hunne subjective meening, op hetgeen zij, niet op hetgeen de belanghebbenden behoefte noemden, gelet werd.

Wat het verlangen in de 2de alinea betreft, heeft men gemeend, op grond van vele antecedenten in onzen wetstijl (zie bijv. *Staatsblad* 1853, N°. 90, 91, 137 en 139) den aangenomen vorm te mogen behouden.

Art. 1. De twee bezwaren hier geopperd zijn, naar men zich vleit, uit den weg geruimd.

Art. 2. De voorsteller vereenigt zich met de leden door wie de verlangde wijziging onraadzaam geacht wordt. Door het bepalen eener tusschenkomst van het hoog gezag, ook ter intrekking van eene reeds verleende vergunning, zou het doel en het karakter van het voorstel te loor gaan. Het strekt om den nu weder opgewekten wederstand te breken, dien het besluit van 1842, in zoover het verdraagzaamheid bedoelde, van den beginne af ontmoet heeft. Met het oog op de veeljarige felheid waarmeê de bestaande verordeningen aan onverdraagzaamheid dienstbaar zijn gemaakt, moet het verleenen van autorisatie aan een plaatselijk, of althans aan een gewestelijk bestuur, zonder hooger beroep, vrijstaan. Weigering daarentegen, waar het de dierbaarste regten der ingezetenen geldt, moet, na de lessen der ervaring, niet zonder het overeenstemmend oordeel van plaatselijk, gewestelijk en hooger bestuur mogelijk zijn.

3 Julij 1854.

Groen van Prinsterer.

Gewijzigd voorstel van Wet.

Wij WILLEM III, enz.

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat, in afwachting van de regeling van het onderwijs, volgens art. 194 der Grondwet, omtrent de autorisatie voor bijzondere scholen eene aanvulling der bestaande verordeningen vereischt wordt;

Gezien art. 12 der wet van 3 April 1806, art. 1 van het Koninklijk besluit van 27 Mei 1830 (*Staatsblad* N°. 9), en art. 6 van het Koninklijk besluit van 2 Januarij 1842 (*Staatsblad* N°. 1),

Zoo is het, dat Wij, den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Art. 1. Over het verleenen van autorisatie tot oprigting eener lagere school wordt beslist, door een Gemeentebestuur uiterlijk binnen zes weken, en door Gedeputeerde Staten uiterlijk binnen drie maanden, te rekenen van den dag waarop de aanvrage geschied is.

Indien binnen dezen termijn door het Gemeentebestuur de afwijzing aan de adressanten niet kenbaar is gemaakt, kunnen zij zich tot Gedeputeerde Staten wenden.

Art. 2. Na afwijzing door Gedeputeerde Staten, of indien binnen den bepaalden termijn de afwijzing aan de belanghebbenden niet is kenbaar gemaakt, kan Onze beslissing worden gevraagd.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst en dat alle ministeriele departementen, autoriteiten, collegiën en ambtenaren, wien zulks aangaat, aan de naauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Eindverslag der Commissie van Rapporteurs.

De Commissie van Rapporteurs voor het voorstel van den heer GROEN VAN PRINSTERER betrekkelijk de bestaande verordeningen op de autorisatie voor bijzondere scholen, heeft — na kennis genomen te hebben van de Memorie van Beantwoording, door dien heer onder dagteekening van 5 Julij jl. op haar Voorloopig Verslag van den 3den Junij jl. ingezonden, en van het daarbij gevoegde gewijzigd voorstel van wet — geen nader onderzoek te dezer zake in de Afdeelingen noodig geoordeeld. Tevens heeft zij gemeend zich van het uitbrengen van een eigen oordeel omtrent de punten, in de gewisselde stukken behandeld, te kunnen onthouden.

Aldus vastgesteld bij de Commissie van Rapporteurs, den 11den Julij 1854.

Beraadslaging.

(*Zitting van den 14. Julij.*)

De heer **Thorbecke** erlangt het woord voor eene motie van orde en zegt: Mijnheer de Voorzitter, ik heb de eer aan u en aan de Vergadering, bij wijze van motie van orde de vraag voor te stellen, of de Kamer zou kunnen goedvinden, de werkzaamheden van daag niet langer voort te zetten dan tot omstreeks twee uren en morgen geene vergadering te houden. Er wordt in eene naburige stad een feest gevierd, dat eenig is in zijne soort of althans voor ons zeer zeldzaam zal wederkeeren. De grootste talenten van andere landen hebben zich vereenigd met onze landgenooten, om aan de edelste der kunsten eene harer waardige hulde toe te brengen. Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat deze Vergadering vele minnaars van de muziek telt; ik geloof dat het eene der Kamer bijzonder waardige handeling zou zijn, een blijk van belangstelling in zoodanig feest te geven, en een ieder van ons in de gelegenheid te stellen om het bij te wonen. Ik zou dit voorstel niet doen, Mijnheer de Voorzitter, indien het uitstel, dat ik de vrijheid neem te vragen, eenig nadeel kon toevoegen aan de publieke zaak, waarvoor wij hier zijn vereenigd; maar naar mijne meening is het te eenenmale onverschillig, of hetgeen van daag en morgen zou worden behandeld, behandeld wordt aanstaanden Maandag.

De heer **van Goltstein**:
De werkzaamheden die ons wachten zijn veelvuldig en zullen een zeer langen tijd vorderen. Ieder onzer heeft zijne bijzondere bezigheden, welke hem huiswaarts roepen en hem doen verlangen, zoo kort mogelijk hier te verblijven. Het is dus naar mijn inzien wenschelijk, dat de behandeling der werkzaamheden niet worde vertraagd, en ik kan mij dus met het denkbeeld om heden slechts eene korte en morgen in het geheel geene zitting te houden, in geenen deele vereenigen. Het is waar, er wordt een belangrijk

feest in eene stad van ons Vaderland gevierd, dat de belangstelling van elk onzer verdient; maar ik geloof toch dat die belangstelling overdreven kan worden, en dat dit het geval zou zijn, zoo wij hier onze werkzaamheden uitstelden, ten einde aan dat muziekfeest deel te nemen.

Ik kan mij dus met het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Maastricht niet vereenigen.

De heer **Groen van Prinsterer:**

Ik vereenig mij met het voorstel van het geachte lid uit Maastricht (den heer THORBECKE); ik ondersteun het ten sterkste. In het algemeen — en vooral nu, nadat deze motie van orde is voorgesteld — zal het voor bijkans alle leden en inzonderheid, gelijk de geachte spreker het heeft uitgedrukt, voor *de minnaars der muziek*, onmogelijk wezen aan het aanhangig voorstel van wet, in een dergelijken toestand van opgewektheid, dat naauwgezet onderzoek te besteden, dat voor een onderwerp, naar ons aller inzien en overtuiging van zooveel belang, wenschelijk is. Ik meen dus de motie van orde van den afgevaardigde uit Maastricht, terwijl ik zijne redenen volkomen beaam, ook eenigzins te mogen beschouwen als een blijk van belangstelling in het voorstel.

De beraadslaging over de motie van orde, strekkende om de werkzaamheden der Vergadering heden omstreeks twee ure te doen eindigen en om op morgen geene vergadering te houden, wordt gesloten en, in stemming gebragt, met 27 tegen 24 stemmen verworpen.

. . . .

De **Voorzitter:**

Aan de orde is alsnu de beraadslaging over het voorstel van den heer GROEN betreffende het onderwijs. Vermits echter te dier zake nog twee adressen zijn ingekomen en de Commissie voor de Verzoekschriften bereid is daarover rapport uit te brengen, zoo stel ik de Vergadering voor, thans over te gaan tot het aanhooren van het verslag dier Commissie.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

De heer **van Deinse**, Voorzitter der Commissie voor de Verzoekschriften, zegt daarop:

I. In handen uwer Commissie tot de Verzoekschriften is gesteld het verzoekschrift van G. J. HEIJLIGERS en elf andere inwoners van Zalt-Bommel, provincie Gelderland, te kennen gevende dat, ofschoon in de stad hunner woning gelegenheid bestaat om hunne kinderen ook in de moderne talen onderwijs te doen ontvangen, die gelegenheid naar *hunne* overtuiging van zoodanigen aard is, dat zij als ouders geene vrijheid vinden om daarvan door hun kroost gebruik te doen maken;

dat zij wel niet twijfelen aan de kennis en bekwaamheid van den

onderwijzer, wat talen en wetenschappen betreft, maar te gelijk ook vermeenen dat het hem aan de vereischte geschiktheid ontbreekt om hunne kinderen de kennis behoorlijk mede te deelen, met een woord, want zij zullen in geene bijzonderheden treden, dat zij hem als *opvoeder* geene achting kunnen toedragen en dus ook geen vertrouwen in hem stellen;

dat zij daarom met genoegen vernamen hoe een der inwoners hunner stad, bezitter van den 2den rang en als zoodanig admissie hebbende tot het geven van onderwijs, iemand bovendien in wien zij al de in een onderwijzer vereischte hoedanigheden meenen vereenigd te zien, zich bij request gewend heeft tot het stedelijk bestuur met verzoek om vergunning tot het oprigten eener bijzondere school van de tweede klasse, of wel om als privaat instituteur een bepaald getal externes te mogen aannemen;

dat zij echter al spoedig tot hun innig leedwezen moesten vernemen, hoe dit verzoek, later nog eens herhaald en ondersteund door ettelijke ouders, was gewezen van de hand;

dat zij daarop, doordrongen van het gewigt der zaak en overtuigd van de behoefte, die aan dergelijke inrigting in de plaats hunner woning bestaat, zelven met nog eenige anderen, zich hebben geadresseerd aan burgemeester en wethouders hunner gemeente, met het gemotiveerd verzoek dat aldaar eene bijzondere school der tweede klasse zoude mogen worden opgerigt;

dat zij, toen zulks eveneens werd afgewezen, zich bij request hebben gewend tot heeren Gedeputeerde Staten hunner provincie en daarbij meergemeld verzoek nog eens hebben herhaald, maar ook hierop tot hunne grievende teleurstelling eene afwijzende beschikking is gevolgd;

dat tot deze laatste afwijzende beschikking is besloten, vermits uit de berigten van burgemeester en wethouders van Zalt-Bommel en van den heer schoolopziener in het zevende district gebleken is, dat er voldoende gelegenheid tot het ontvangen van behoorlijk onderwijs te Zalt-Bommel bestaat en heeren Gedeputeerde Staten alzoo geene termen hebben kunnen vinden om hun verzoek in te willigen;

dat zij, ten gevolge dezer resolutie *gedwongen* zijn om òf het onderwijs en de opvoeding hunner kinderen toe te vertrouwen aan iemand, wien zij in een belangrijk opzigt, daartoe ten eenen male ongeschikt achten, òf wel bij gebrek aan middelen om hen elders in een instituut te plaatsen, van behoorlijk onderrigt te doen verstoken blijven;

dat zij vermeenen, dat dergelijke *dwang* den ouders opgelegd, in volstrekten strijd is met letter en geest onzer nog zoo kortelings herziene Grondwet;

dat dan ook op verschillende andere plaatsen de door hen verlangde vrijheid is verleend; en wel, om slechts enkele voorbeelden te noemen, te 's Bosch, Tiel, Arnhem en Nijmegen, plaatsen waar evenzeer voldoende gelegenheid tot het ontvangen van behoorlijk onderwijs bestond, in den zin althans waarin dit verstaan wordt door burgemeester en wethouders van Zalt-Bommel en den heer schoolopziener in dat district;

dat hoezeer dan ook deze reden tot afwijzing van hun verzoek is opgegeven, de *ware* oorzaak, naar *hunne* overtuiging, gelegen is in de vrees dat door het verleenen van de gevraagde vergunning, de onderwijzer in de zoogenaamde stads-Fransche school schade zoude lijden in zijn middel van bestaan, iets dat zeker niet onwaarschijnlijk is, wanneer men bedenkt dat nu reeds de helft van het aantal jongelieden, 't welk alhier onderwijs ontvangt in de moderne talen enz., dat onderrigt zou bekomen in de nieuw op te rigten school, maar waaruit tevens ten duidelijkste blijkt, hoe zeer de opinie veler ouders in strijd is met die van burgemeester en wethouders en schoolopziener, en hoe groote behoefte alhier bestaat aan eenen onderwijzer die het vertrouwen bezit dier ouders, wier heiligste regten, naar hunne overtuiging, niet mogen worden opgeofferd aan het finantieel belang van een enkelen, hij zij wie hij zij; dat door al het aangevoerde duidelijk blijken zal, hoe wenschelijk het hun moet voorkomen dat het door den heer afgevaardigde Groen van Prinsterer onlangs gedane voorstel omtrent de oprigting van bijzondere scholen door deze Kamer worde aangenomen, in welk geval een beroep op den Koning zonder twijfel de heilrijkste vruchten zou dragen voor de jeugd van Zalt-Bommel;

de adressanten zeggen dat geene bezwaren van direct godsdienstigen aard hen drijven; dat onder hen, verzoekers, zich bevinden zoowel Roomsch-katholijken als Protestanten, zelfs een Israëliet, dat zij dus geene gezindheids- of secteschool verlangen; zij wenschen voor de opleiding hunner kinderen tot nuttige leden der maatschappij een bekwaam, fatsoenlijk man, vrijheid in de keuze van zoodanig eenen, en verlangen alzoo de aanneming van het aanhangig voorstel van den heer Groen.

Uwe Commissie adviseert om dit adres ter inzage voor de leden ter griffie ter neder te leggen.

II. In handen uwer Commissie tot de Verzoekschriften is gesteld het verzoekschrift van H. van der Loeff en verdere onderteekenaren, inwoners van Stads-kanaal gemeente Oosterwedde en Wildervank, daarbij te kennen gevende, uit de nieuwspapieren gezien te hebben dat in de zitting van den 6den Mei jl. verslag is uitgebragt van een verzoekschrift, onderteekend door E. J. Hardenberg en anderen, allen zoo het heet, mede aldaar woonachtig; dat zij zich gedrongen gevoelen om hunne gevoelens omtrent dit stuk met eerbied en vrijmoedigheid ter kennis dezer Vergadering te brengen. Zij gaan daaromtrent meer gemeld adres na en vragen: wat verzoeken die adressanten? Autorisatie tot het oprigten eener bijzondere school der 1ste klasse, om *hunnen* kinderen eene met *hunne* overtuiging strookende godsdienstige opvoeding te geven. Zij willen dus in onze woonplaats eene nieuwe vijfde school oprigten. Dit verlangen kon billijk en gegrond zijn in eene gemeente waar gebrek aan scholen bestond, maar het is de gemoedelijke overtuiging niet alleen van hen ondergeteekenden, maar van alle deskundigen, die niet door partijschap verblind zijn, dat de vier scholen, door het plaatselijk bestuur van Wildervank en Ooster-

wedde, zoowel als van Groningen, in onze woonplaats gesticht, ruim voldoende zijn voor de behoefte der schooljeugd. Die adressanten schijnen evenwel nog iets anders te bedoelen, dan de oprigting eener nieuwe school. Zij wenschen voor hunne kinderen eene Christelijke opvoeding en Christelijk onderwijs. Het schijnt derhalve of dit in onze bestaande scholen niet gegeven wordt, en de beschuldiging ligt niet ver, dat onze scholen onchristelijke scholen en onze onderwijzers onchristelijke onderwijzers zijn. Zij werpen deze beschuldiging van hunne scholen en onderwijzers af, verklaren plegtig dat hunne onderwijzers gunstig bekend staan als mannen, die aan het geven van degelijk onderwijs tevens paren die wijsheid en verdraagzaamheid, welke zich zorgvuldig wacht iemand te kwetsen in zijne godsdienstige overtuiging.

Mogen die adressanten eene met hunne overtuiging strookende godsdienstige opvoeding voor hunne kinderen vragen, wij vreezen, zeggen deze adressanten, dat, wordt de verlangde autorisatie verleend, en zoo wij letten op de jongste gebeurtenissen, inzonderheid te Groningen, dat partijschap en godsdiensttwist spoedig onze woonplaats verontrusten en medeburgers hnnne medeburgers veroordeelen zullen als knielende voor den troon des Satans.

Die adressanten beklagen zich, zeggen verder deze adressanten, over willekeurige handelingen van plaatselijke en gewestelijke besturen. Wij gelooven gaarne, dat de bezwaren en teleurstellingen, die zij tot heden zonder eenig voor hen gunstig gevolg, zoo bij burgemeester en wethouders voornoemd, als bij Gedeputeerde Staten ontmoet hebben, hen bitter grieven; maar geeft dit hun regt om achtenswaardige mannen, hooggeschatte overheden en wettige autoriteiten hard te vallen en op hoogen toon te beschuldigen? En, zoo zeggen zij verder, was deze beschuldiging nog gegrond! Maar het tegendeel waar is. Door gemelde autoriteiten is in het geheel niet willekeurig gehandeld. Volgens de schoolwet van 1806 toch mag eene bijzondere school der 1ste klasse alleen opgerigt en onderhouden worden door personen, die zich daartoe wettig verbinden en de *fondsen aanwijzen*. De gemeentebesturen van Wildervank en Oosterwedde, even als Gedeputeerde Staten van Groningen, hebben dienvolgens, dewijl die fondsen niet waren aangewezen, goedgevonden alsnog het verzoek te wijzen van de hand.

Mag, waar de duidelijke wet wordt toegepast, dan van willekeur gesproken worden? En voor wie vragen E. J. Hardenberg en verdere onderteekenaren die school? Voor de gemeente? Neen; alleen voor hunne kinderen. Art. 28 reglement A der schoolwet van 1806. En is het dan niet zeer opmerkelijk dat onder de vijf onderteekenaren zich maar één bevindt, die een kind heeft, hetwelk nog schoolpligtig is? Is het niet opmerkelijk dat er zich onder hen bevinden die kinderloos zijn? Zal dan voor dat eene kind die school worden gebouwd? En wie hebben het verzoek onderteekend? Zij schrijven stoutweg dat zij allen te Stads-Kanaal woonachtig zijn. Eene tastbare onwaarheid. Drie slechts van de vijf wonen in onze gemeente, de overigen behooren te Nieuw-Drouwen, gemeente Borger, provincie Drenthe, te huis.

Zij verzoeken alzoo om het adres van HARDENBERG c. s. te wijzen van de hand.

Uwe Commissie adviseert om dit verzoekschrift ter griffie neder te leggen.

De Vergadering vereenigt zich achtereenvolgens met de voorgestelde conclusiën. (*)

De algemeene beraadslaging wordt alsnu geopend over *het voorstel ter wijziging van de bestaande verordeningen op de autorisatie voor bijzondere scholen.*

De heer **van der Brugghen:**

Mijnheer de President, ik verheug mij het voorregt te hebben om over dit wets-voorstel het eerst het woord te mogen voeren, nu de motie van orde van den geachten spreker uit Maastricht (den heer THORBECKE) niet is aangenomen, omdat dit mij grond geeft om te hopen op eene versche, niet vermoeide aandacht der Vergadering, eene aandacht, welker welwillendheid ik zoo dikwerf heb ondervonden, en die ik nu te meer meen te mogen verzoeken, omdat hetgeen ik thans nog in deze Vergadering zal zeggen, mijn zwanenzang zal zijn, en men gewoon is aan dergelijke laatste woorden, al waren zij eenigermate gerekt, eenige meerdere toegevendheid te schenken.

(*) Het Verslag, in de Zitting van den 6den Mei uitgebragt, luidde als volgt:

De heer VAN DEINSE, Voorzitter der Commissie voor de Verzoekschriften, brengt daarop het volgende verslag uit:

In handen uwer Commissie tot de verzoekschriften is gesteld het verzoekschrift van E. T. HARDENBERG, rustend schoolonderwijzer te Stadskanaal, A. H. VEENHUIZEN, evangeliedienaar, A. L. WOLTERS, verveener, D. SMITJER, stoffen-verwer en H. F. KNIGGE, verveener, mede aldaar woonachtig, te kennen gevende, dat zij nu twee jaren geleden zich met andere ingezetenen vereenigd hebben tot het oprigten eener bijzondere school der eerste klasse te Stadskanaal, om hunne kinderen eene met hunne overtuiging strookende godsdienstige opvoeding te doen geven, en zich daartoe hebben vervoegd om de noodige autorisatie te bekomen, bij burgemeester en wethouders der gemeente Onstwedde;

zij geven de bezwaren en teleurstellingen, die zij sedert dien tijd tot op heden, zonder eenig gunstig gevolg zoo bij burgemeester en wethouders voornoemd als bij Gedeputeerde Staten der provincie Groningen ontmoet hebben, breedvoerig op bij gemeld adres en beroepen zich op vele bescheiden, daarbij zoo in originali als kopijelijk overlegd. Zij verzoeken eerbiedig en dringend, dat deze Vergadering hunne adressen en statuten met de daarop ingekomene antwoorden gelieve te onderzoeken, dat hun regt moge geschieden naar de wet en bescherming worde verleend tegen willekeurige handelingen van plaatselijke en gewestelijke autoriteiten, ten einde zij niet langer verstoken blijven van de vervulling hunner dierbaarste wenschen, eene Christelijke opvoeding en onderwijs voor hunne kinderen.

Uwe Commissie adviseert om dit verzoekschrift met de bijlagen ter griffie neder te leggen, ter inzage der leden. *Aanneming der conclusie.*

Er zijn vier hoofdbezwaren tegen het voorstel ingebragt: dat het is ongrondwettig, dat het is ontijdig, dat het is schadelijk en dat het is overbodig. Ik zal bij de drie eerste punten een oogenblik stilstaan. Omtrent het vierde zal ik een echt Spartaansch laconismus in acht nemen, en er alleen van zeggen, dat ook in den strengsten zin van hen, die dezen grond aanvoeren, allezins van toepassing is de spreuk: »abundantia non nocent." Ik voeg er dit bij, dat, wanneer ik mijn huis en hof ter bescherming heb overgegeven aan een gewapend man, en die gewapende man verklaart dat hij het zwaard, hem door mij gegeven, niet uit de scheede kan trekken, ik gewis wijzer en verstandiger zou handelen door hem eenvoudig een nieuw zwaard te koopen, dan langer breed met hem te twisten over de vraag, of hij al dan niet te regt beweert dat zwaard niet te kunnen trekken. Immers dat geven van het nieuwe zwaard ter afsnijding van alle moeijelijkheden zou bij mij voortvloeijen uit de groote behoefte, die ik had aan verdediging, en het zou mij tevens het bewijs kunnen leveren, of mijn gewapende man, die zich overigens bereid *verklaart* om mij te verdedigen, zijne waarachtige meening belijdt, dan wel of hij slechts voorwendselen zoekt. Ik stap hiermede van de overbodigheid af en kom tot de ongrondwettigheid.

Wanneer het voorstel ongrondwettig is, moet het zijn strijdig met de Grondwet. Ik gebruik liever deze uitdrukking dan de meer onbestemde en onzekere uitdrukking van »ongrondwettigheid". Wanneer dus, ik herhaal het, het voorstel is ongrondwettig, dan moet het zijn strijdig met de Grondwet, en dan gewis wel niet met de geheele Grondwet, maar bepaaldelijk met art. 194, hetwelk hier alleen in aanmerking komt. En nu begin ik met tegenover die beweerde strijdigheid eenen alles afdoenden grond te stellen. Hij is hierin gelegen: dat geen strijd denkbaar is met iets, dat nog niet bestaat, dat nog geen levenskracht en wezen heeft. Alle wetten, Mijnheer de Voorzitter, en ook de Grondwet, gebieden of verbieden daden en handelingen. Nu kan niets in strijd zijn met eene wet, welke deze of gene handeling *zal* gebieden of verbieden, zoolang die wet nog niet aanwezig is. Men kan in strijd zijn met iets dat leven en kracht heeft, maar tegen de dooden kan men geen strijd voeren, veel minder tegen hetgeen nog niet geboren is.

Men heeft hier te veel miskend den waren aard van eene *opschortende* voorwaarde. Art. 194 bevat eene zoodanige voorwaarde. De vrijheid, daar toegezegd, zal gegeven worden. Zij hangt van geene onzekere gebeurtenis af. Maar zij is verbonden aan de opschortende voorwaarde, dat de vrijheid, daar toegezegd, geregeld zal worden door de wet. En die wet is er nog niet. Wanneer nu een regt verleend is onder eene conditio suspensiva, dan heeft hij, aan wien het is toegezegd, geen regt om te klagen over éénige handeling als in strijd met den regtstoestand, welke eerst zal intreden wanneer de conditio suspensiva vervuld is. Ik haast mij echter er bij te voegen, en ik geef gaarne toe, dat strijdig is met de conditio suspensiva alles wat onmogelijk maakt de vervulling van de voorwaarde. Het zij mij vergund een enkel voorbeeld te gebruiken

om dit duidelijk te maken; een voorbeeld uit den slavenstand ontleend. Wanneer ik een slavenbezitter ben, kan ik mijn slaaf emanciperen onder eene suspensive voorwaarde. Zoolang die voorwaarde niet vervuld is, kan de slaaf zich niet beklagen, wanneer ik hem als slaaf gebruik en ik alle mogelijke middelen in het werk stel om zijn wegloopen te beletten en zelfs nieuwe middelen daarvoor gebruik. Alleen dàn kan hij zich beklagen, wanneer ik hem verkoop en daardoor beroof van de mogelijkheid om de voorwaarde te zien vervullen. Dit is werkelijk altijd bij het Romeinsche regt zoo bepaald geweest. En juist dat nu heeft hier geen plaats. Dit voorstel bevat niets, hetwelk praejudicieert en onmogelijk maakt de daarstelling der vrijheid, welke bij art. 194 der Grondwet onder eene opschortende voorwaarde toegezegd wordt. Het belet geenszins de vervulling van die suspensive conditie.

Ik moet zeer bepaaldelijk op dit argument dringen; want naar mijn bescheiden oordeel is de geheele quaestie daarmede afgedaan. Waar geen strijd tegen de Grondwet denkbaar is, moet alle klagt van ongrondwettigheid dadelijk verdwijnen. Maar het ondenkbare zelfs eens gedacht zijnde, gesteld, dat hier strijd kon aanwezig zijn met iets dat nog niet bestaat, dat nog niet in *rerum natura* is, dan zijn hier wederom slechts *twee* gevallen denkbaar: dan zal het voorstel *òf* verder moeten gaan dan de wet van 1806, en méér geven, meer bevatten dan die wet, *òf* het zal niet verder moeten gaan en zich geheel beperken binnen de grenzen van die wet. En in dit laatste geval, indien het voorstel *niet* verder gaat dan de wet van 1806, dan is het duidelijk dat er evenmin sprake kan zijn van strijdigheid van dit voorstel met de Grondwet, als van de wet van 1806 zelve.

Indien daarentegen dit voorstel echter wel verder gaat, dan moet de vraag ontstaan, of dat punt, waarin het dan verder zoude gaan, strijdig is met de grondwet.

Wij nu beweren hetgeen ik het eerst heb gesteld, namelijk, dat dit voorstel geen haarbreed verder gaat dan de wet van 1806. Immers het is geen nieuw regt, dat wij voorstellen te verleenen. Het regt tot oprigting van bijzondere scholen is niet nieuw; integendeel, het is uitdrukkelijk, bepaaldelijk gegeven, gewaarborgd bij art. 3 van reglement A van de wet van 1806; het is een bestaand regt, dat volstrekt niet wordt uitgebreid. Er wordt alleen een middel gegeven tot handhaving van de wet, omdat de Regering zegt, dat zij niet met de bestaande middelen kan volstaan. Maar het geven van een middel tot handhaving van een regt, is niet het verleenen van een nieuw regt. Het is alleen eene daad, waardoor men voorkomt, dat het verleende regt geene illusie, geene mystificatie zij. Wanneer men in het civile regt eene wet maakt, regelende de wijze, waarop een regt zal kunnen worden uitgeoefend, dan heeft daardoor geenszins de toekenning plaats van een nieuw regt, maar men zal dan voorkomen, dat het regt, dat iemand bezit, niet eene bloote hersenschim zij. Alzoo is ook hier derhalve niets dan het geven van een middel, om het regt, dat bestaat, en dat zonder dat middel eene onwaarheid zoude wezen, ten uitvoer te leggen.

Men heeft gezegd, dat hier toch wel degelijk een nieuw regt werd toegekend, omdat de autorisatie tot oprigting van bijzondere scholen niet meer blootelijk de zaak van departementale of stedelijke besturen zou wezen, maar hooger zou klimmen. Ik geloof, Mijnheer de President, dat men met dat beweren aan de departementale en gemeentebesturen een *regt* heeft toegekend, dat in 't geheel niet bestaat. De wet van 1806 heeft hun door het bepaalde bij art. 12 niets opgelegd dan een *pligt*, welke eene *bevoegdheid* medebrengt, doch die niets anders is dan eene administrative functie. Wat heeft men daarentegen nu gedaan? Men heeft het regt om autorisatie tot het oprigten van bijzondere scholen te verleenen, voorgesteld als eene soort van collatie- of heerlijk regt, dat niet zonder indemnisatie aan de departementale en gemeentebesturen kan worden ontnomen. Maar daar zegt de wet niets van. Art. 12 stelt, nog eens, de geheele kennisneming van de bevoegde autoriteit alleen voor als eene administrative functie, die evenzeer als alle andere dergelijke functiën in de hierarchie van de administratie valt, en evenzeer onderworpen is aan de regelende, besturende en rectificerende werking van het centraal gezag.

En nu hebben wij de klagte hooren opgaan, dat van deze zijde, die altijd klaagt tegen overdreven centralisatie, in dit onderwerp eene centrale magt, tegen alle mogelijke regt en billijkheid, zou opgedrongen worden aan de Regering. Daarom is het noodig, Mijnheer de President, dat ik mij in eenen kleinen uitstap begeve over die centrale magt, ten einde ook die beschuldiging niet zonder antwoord blijve.

Wat is overdreven centralisatie? Niet wanneer eene regering het toezigt houdt over alle, zelfs de kleinste onderdeelen van het staatsbestuur. Volstrekt niet; want ook het kleinste is gewigtig en kan gewigtige gevolgen hebben; en het is niet mogelijk om aan te wijzen waar de grenzen zijn in het kleine en in het groote, waar dus de werking van de centrale magt zou moeten ophouden en waar zij werkzaam zou moeten zijn. Dáárin ligt dus niet het kenmerk van *overdreven* centralisatie, dat de Regering over alles een wakend en regelend, een besturend oog houdt, rectificeert en verbetert en met wijsheid tusschen beide treedt. Maar dit is verkeerde centralisatie, wanneer dat toezigt van de Regering derwijze wordt uitgeoefend, dat de zelfstandige werking van al de verschillende organen van het staatsgezag gedood wordt en dat het geheele staatsbestuur niets anders wordt dan ééne groote machine, waarvan alle deelen werktuigelijk zich bewegen en alle in handen zijn van één machinist, die aan het roer zit. Waar dat plaats heeft, daar is verkeerde centralisatie, en wanneer die machinist een Minister is, dan ontstaat daaruit een ministerieel despotisme, dan ontstaat die toestand waarin alle zelfstandige krachten van den Staat verbeurd verklaard worden om zich te concentreren in de handen en magt van eene dominerende, eerzuchtige en daarom gevaarlijke en alles absorberende capaciteit. Dat heeft bij dit voorstel geen plaats, hier wordt aan de betrokkene autoriteiten eene volkomene vrijheid gelaten om met zelfstandigheid van oordeel te onderzoeken, of het raad-

zaam zij dat er scholen al dan niet opgerigt worden. Als aan wijze mannen, wordt hun opgedragen, daarover hun oordeel te vellen, en wanneer zij zich mogten bedrogen hebben, wanneer zij mogten zijn misleid geworden, dan behoort ook hier, even als bij elke administrative handeling, een hooger gezag te bestaan, dat met wijsheid en regtvaardigheid regt geeft waar regt, ook onwillekeurig, is geschonden.

Ziedaar het geval gesteld, Mijnheer de President, dat het voorstel *niet* verder gaat dan de wet van 1806. Ik veronderstel thans voor een oogenblik, dat het verder gaat, door inderdaad eene vrijheid te schenken, door een middel te geven dat niet in de wet van 1806 gelegen is. Dan zal toch moeten bewezen worden, dat dit middel in strijd is met art. 194 der Grondwet. Want het is niet genoeg, te bewijzen dat het verder gaat dan de wet van 1806, maar nu moet bewezen worden, dat het verder gaat dan het volgens art. 194 der Grondwet gaan mag. En dan vraag ik met vertrouwen, of dat dan hier werkelijk het geval is, wanneer een middel wordt gegeven, vroeger niet bekend, maar noodig geworden om de wet van 1806 uit te voeren? dan vraag ik, of dat strijdig kan wezen met art. 194 van de Grondwet? De Grondwet wil immers *geheel* vrij onderwijs, oprigting van scholen zonder autorisatie: hoe kan dan met haar strijdig zijn het mindere, het *à compte* op de rekening, dat de schuld bevestigt?

Ik geef toe, dat wanneer dit voorstel eene algeheele vrijheid tot oprigting van bijzondere scholen gaf zonder eenige autorisatie, indien het dit deed zonder daarbij den waarborg te stellen, dien art. 194 wil voor het voldoend bestaan van het openbaar onderwijs, het alsdan in strijd zoude kunnen geacht worden met art. 194, voor zoover er aan strijd te denken is. Maar dit doet het voorstel niet; het laat de noodzakelijkheid der autorisatie bestaan; het wil volstrekt geene onbeperkte vrijheid tot oprigting van bijzondere scholen; het laat aan den Koning geheel de magt om te oordeelen, of eene school werkelijk noodig is, of er om godsdienstige redenen behoefte daaraan bestaat, of dat er slechts een motief van concurrentie aanwezig is. Maar ook zelfs aan den bij art. 194 gewilden waarborg voor het openbaar onderwijs wordt hier niets te kort gedaan; want de Regering heeft het in hare magt de schade, door de oprigting van bijzondere scholen welligt hier of daar veroorzaakt, zonder verdere wetsbepaling, naar billijkheid, goed te maken door het verleenen van eenige meerdere gratificatiën, dan thans jaarlijks worden verstrekt.

Dit voorstel, in de veronderstelling dat het iets nieuws bevat, bevat dus niets dat in strijd zoude wezen met art. 194. Ik meen derhalve te mogen zeggen, dat zelfs het meest heldere, het meest naauwgezette geweten zich te dezen opzigte gerustgesteld kan achten. Ik eerbiedig alle naauwgezetheid van geweten; ik heb er grooten eerbied voor, en ik wensch deze Kamer toe, dat zij altijd zamengesteld moge zijn uit mannen, die niet alleen groote naauwgezetheid van geweten bezitten om te onderzoeken wat regt is, maar ook om met kracht en zelfverloochening overeenkomstig de

verkregen overtuiging te *handelen*, en wat regt is te *doen*. Mijn eerbied voor die naauwgezetheid van geweten gaat zóó ver, dat ik, ten gevalle daarvan, zelfs bekrompenheid van gemoedsbezwaar over het hoofd kan zien. Ik eerbiedig ook die, wanneer zij werkelijk het gevolg van teederheid van zedelijk gevoel is. Maar ook die bekrompenheid moet wijken voor verstand, voorlichting, redenen; wanneer zij dat niet *kan*, dan is zij een last, eene plaag; maar wanneer zij dat niet *wil*, dan houd ik voor mij het er voor, dat zij ten onregte aanspraak maakt op den naam van gewetensbezwaar; dan is zij veeleer eene gewetens-*ontlasting*, eene gewetens-ontduiking, het zoeken van een toevlugtsoord waarin het geweten zich schuil houdt, opdat men zijne stem niet behoeve te hooren omtrent hetgeen regt en goed is.

Ik kom tot de *ontijdigheid* van het voorstel. Wat verstaat men door ontijdigheid? Ik geloof niet, dat men daarmede zeggen wil dat het voorstel indiscreet, onkiesch is jegens den Minister van Binnenlandsche Zaken, die zich overhaast misschien om een voorstel van wet ter tafel te brengen. Ik geloof ook niet, dat men daarmede kan bedoelen, dat dit voorstel ter ongelegener ure komt. Indien er eenige sprake kon zijn van indiening van dit voorstel ter ongelegener ure, dan zoude dit kunnen gelden ten opzigte van den geachten voorsteller zelven, die hier een groot bewijs heeft gegeven van goede trouw en van minder geoefendheid in politieke wendingen. Immers anders zou hij het voorstel op meer gelegen uur, na de verkiezing hebben ingediend.

Over *die* ongelegenheid van het voorstel zal evenwel, vrees ik, weinig geklaagd worden; en ik geloof dus niet dat men werkelijk door die beweerde ontijdigheid verstaat, òf eene indiscretie, òf eenige ongelegenheid van tijd; immers in elk geval zoude hierin geen grond gelegen zijn voor verwerping van het voorstel. Maar men heeft zich eene exceptie van praematuriteit voorgesteld, en *die* heeft men hier willen doen gelden om dit voorstel niet ontvankelijk te verklaren; doch ten onregte; want zulk eene exceptie grondt zich niet hierop, dat de actie aan de tegenpartij minder aangenaam is, of dat zij de actie indiscreet vindt; en evenmin daarop, dat de regter geen tijd heeft zich op het oogenblik met de actie bezig te houden, omdat hij met andere bezigheden is belast; maar zij grondt zich hierop, dat het regt nog niet ontstaan, de schuld nog niet invorderbaar is, omdat de termijn nog niet is verschenen of iets dergelijks. Die grond echter bestaat hier niet; het regt om bijzondere scholen te kunnen oprigten bestaat, *is* toegekend; behoudens altijd de voorwaarden die de wet stelt; dat regt is niet meer afhankelijk van den termijn van indiening eener nieuwe wet, maar is reeds in de wet van 1806 geworteld, geschreven, en de exceptie van praematuriteit kan dus hier volstrekt niet opgaan. Maar ik neem nu eens aan voor een oogenblik, dat zij hierin haren grond *kan* hebben, dat er werkelijk naar het schijnt eene nieuwe wet op het onderwijs in aantogt is, dat zij, gelijk wij vroeger van den Minister vernamen, òf reeds is in den Raad van State, òf reeds dien Raad is doorgegaan; ik neem voor een oogenblik aan dat daarin werkelijk is gelegen eene excep-

tie van praematuriteit, maar dan geloof ik dat die exceptie toch moet afgewezen worden, omdat de spoed van den aantogt *en aankomst* niet zoo groot kan zijn dat een uitstel van dit voorstel daardoor kan gewettigd worden. Ik neem, nog eens, zeer gaarne aan dat er eene wet op het onderwijs in aantogt is; maar ik ontken de mogelijkheid dat die wet binnen korten tijd, dat zij spoedig tot stand kome.

Ik geloof niet dat er mogelijkheid bestaat, ook niet met eene verfrischte, verjongde, van hinderlijke elementen gezuiverde Kamer, dat zulk eene wet spoedig *tot stand kome*, hetzij in de rigting, welke ik met eene benaming, die eene soort van burgerregt heeft verkregen, de *versletene* mag noemen, hetzij in eene rigting, welke *invallende gedachten* heeft, en aan welke de gedachte is ingevallen, dat *vrijheid van onderwijs* geenszins medebrengt *vrijheid van oprigting van scholen*. Ik twijfel dus zeer aan het welgelukken der poging. Ja, ik zie, ik stel mij voor de mogelijkheid om deze zoo netelige zaak in een betrekkelijk korten tijd tot een goed einde te brengen. Ik zie die mogelijkheid, indien men hier niet alles verwachten wilde van eene splinternieuwe wet; indien men zich wilde vergenoegen met eene naar de eischen van den tijd, naar die van de Grondwet gewijzigde wet van 1806, welke nationaal is geworden en aan welke ons volk gehecht is; en wanneer men voorts de regeling en de toekenning van de vrijheid, bij art. 194 der Grondwet voorgeschreven, in verband met de waarborgen daar tegenovergesteld, overliet aan de actie van een wijs, regtvaardig bestuur, — dan geloof ik dat deze zaak tot een bevredigend einde zou kunnen worden gebragt, omdat men niet uit het oog mag verliezen, dat het hier grootendeels is eene quaestie van geld, waarbij de opoffering van een paar tonnen gouds, om eene vreedzame oplossing te vinden, niet te veel zal zijn. Ik houd mij overtuigd, Mijne Heeren, dat, indien men aan openbare en bijzondere onderwijzers van *alle* scholen — ik spreek hier ook van de bijzondere scholen der tweede klasse, die reeds bestaan, — wanneer men aan alle openbare of bijzondere onderwijzers, hetzij bij wet, hetzij beter door *daden*, de hoop op eene billijke schadevergoeding opende, zoo het bleek dat zij werkelijk schade lijden door de oprigting van bijzondere scholen van de eerste klasse — ik houd mij overtuigd, zeg ik, dat dan een groot deel der klagten zouden wegvallen; men zou ook daar, waar minderheden zijn, die de gemengde scholen wenschen te verlaten, die minderheden, als eigen krachten te kort schoten, kunnen ondersteunen, te hulp komen, en daarbij in aanmerking moeten nemen, of de behoefte aan bijzondere scholen werkelijk in gewetensbezwaar, in godsdienstige overtuiging dan wel in minder eerbiedwaardige redenen haren grond had. En hiervan zou men zich kunnen vergewissen, zoo men niet te werk ging op louter mechanisch-tabellarische wijze, maar zich liet voorlichten door de berigten van verstandige, welwillende, der zaak kundige schoolopzieners. Zóó te werk gaande, geloof ik dat dit onderwerp tot eene voor het vaderland gezegende oplossing zou komen.

Ik acht het pligt dit mijn bescheiden gevoelen met bescheidenheid

als eene nalatenschap in deze Kamer neder te leggen en het *op nieuw* aan de aandacht van den Minister van Binnenlandsche Zaken aan te bevelen. Ik vrees evenwel dat het niet gereedelijk ingang zal vinden, omdat het het ongeluk heeft van geboren te zijn van deze zijde. Maar ook die omstandigheid noopt mij des te meer om te zeggen, dat er werkelijk niet zooveel uitzigt bestaat op eene spoedige ontknooping van deze quaestie, zoodat, al kon hier aan eene exceptie van praematuriteit worden gedacht, daarvoor in dit geval geen grond zoude zijn.

En nu kom ik tot de schadelijkheid, en ik vraag, welke schade bedoelt gij? Eene louter materiele schade? In de eerste plaats zal men zekerlijk op eene materiele schade het oog hebben; maar, Mijne Heeren, die wordt zéér overdreven, wanneer men de zaak voorstelt als of het tegenwoordig verband van het openbare onderwijs door dit voorstel geheel zou worden uitéén gerukt; als of er overal als champignons bijzondere scholen van de eerste klasse zouden oprijzen.

Dat is overdreven; ik mag in dit opzigt uit eenige ondervinding spreken, en dan verklaar ik dat er werkelijk zeer veel moeite, tijd en vooral geldelijke opofferingen gevorderd worden om eene bijzondere school van de eerste klasse op te rigten, en dat het tot de zeldzaamheden behoort om zulk eene school tot stand te kunnen brengen; zoodat men zich werkelijk het oog door een schrikbeeld laat benevelen, wanneer men die materiele schade als zoo groot voorstelt.

Ik ben overigens geen man om daarover ligt henen te stappen, al ware zij ook betrekkelijk gering. Ik stel groot belang in het lot van elken onderwijzer, die door de oprigting van bijzondere scholen schade kan lijden, die in zijn sober bestaan zou worden aangetast. Ik weet hoe sober over 't algemeen het bestaan van den eerbiedwaardigen onderwijzersstand is, en ik wensch volstrekt niet hard, niet onbillijk te zijn jegens één hunner, die in zijne beperkte middelen van bestaan door de concurrentie der bijzondere scholen schade lijdt; maar, Mijne Heeren, het middel bestaat om hun te hulp te komen; ik heb er zoo even reeds op gewezen. Wanneer werkelijk door de oprigting van bijzondere scholen der eerste klasse bestaande onderwijzers schade mogten lijden en het noodig mogt zijn in hun bestaan te voorzien, welnu dan is de Minister immers bij magte hun zoodanige gratificatiën toe te staan, als billijk en noodig kunnen bevonden worden; en ik ben verzekerd, dat wanneer meerdere fondsen door den Minister daartoe werden aangevraagd, deze Kamer niet zou aarzelen die toe te staan, ten einde alzoo te gemoet te komen èn aan de geledene materiele schade èn aan de behoefte aan vrijheid van onderwijs.

Maar het is niet alleen de materiele schade, die men op het oog heeft. Er is meer. Er is eene onstoffelijke schade, die men vooral bedoelt. En nu komt hier de reeks van onaangename benamingen, welke het vindingrijk vooroordeel tegen de bijzondere scholen der eerste klasse heeft uitgedacht. Het is vooral met het oog op die zedelijke, onstoffelijke schade, dat die scholen worden genoemd sec-

te-, dweepers-, dompers- en protestantsche jesuiten-scholen en wat dies meer is. Ik wil de lijst niet volledig maken van de scheldwoorden door de orthodoxophobie uitgedacht, maar moet daaromtrent een opregt, een misschien warm woord in het midden brengen. Gij ziet hier voor u, Mijne Heeren, een van de meest schuldigen in deze zaak, die dagelijks met zulke hatelijke kleuren wordt afgeschilderd. Ik heb behoord en behoor tot de oprigters van de eerste bijzondere school, die uit godsdienstige behoefte hier te lande is voortgekomen, en om aan die behoefte te voldoen is tot stand gebragt, en ik heb geadsisteerd bij de geboorte van bijna al de scholen, die gevolgd zijn. En nu kan ik, als eerlijk man in het midden dezer vergadering en voor het oog der natie de plegtige verklaring afleggen dat het een blind vooroordeel is, hetwelk deze benamingen heeft uitgedacht. Men kent die scholen niet; het verslag, dat over den staat van het onderwijs zal worden uitgebragt, zal u het bewijs toonen, dat die scholen niet gekend worden, omdat zij niet worden bezocht en dat zij, die klagen en spreken van een onderwijs, zich alleen in leerstellige spitsvindigheden en haarkloverijen bewegende, terwijl het noodzakelijk onderwijs zou worden verwaarloosd, van zaken spreken, die zij volstrekt niet kennen, daar zij nooit een voet op den drempel dier scholen gezet hebben. Die klagten zijn hard; zij zijn onbillijk. De bijzondere scholen maken geene aanspraak op volkomenheid; dit hebben zij nooit gedaan; zij erkennen zelfs moeite te hebben om de regte toepassing te vinden van het Christelijk beginsel, dat, helaas! eene innovatie is geworden, waarvan de invoering nieuwe zorgen, nieuwe studie, nieuwen ijver vordert. Zij beweren in het geheel niet, dat zij hierin het toppunt der volkomenheid hebben gevonden; zij erkennen de groote moeijelijkheid, die er in gelegen is om in de toepassing van dat Christelijk beginsel de regte verhouding te vinden tusschen hetgeen te veel en te weinig is. Zij hebben eenen afkeer van het kweeken van eene dogmatische vijandschap tegen andere gezindheden, en trachten alléén de kinderen vroeg bekend te maken met het Woord des Heeren en met die vreeze Gods, die de bron is van alle wijsheid. Ik weet dat deze woorden, in zwakheid gesproken, zoo al niet in deze Kamer, dan toch daar buiten weinig ingang zullen vinden; men zal voortgaan met te beschuldigen wat men niet kent. Ik weet, dat men nog liever dan daarmede een einde te maken, den man zelven, die hier voor u spreekt, zal uitmaken voor een regtzinnigen huichelaar en leugenaar. Ik verwacht niets anders, Mijne Heeren; maar ik weet ook, dat de waarheid waarheid blijven zal, al wordt zij ook duizendmaal gehoond, geloochend en vertrapt!

Er is evenwel eene klasse van mannen, die van uit een geheel ander standpunt vooringenomen zijn tegen die scholen, en die ter goeder trouw gemoedsbezwaren daartegen hebben; en tot deze klasse behooren, ik houd mij daarvan overtuigd, vele leden dezer vergadering. Hun bezwaar is, geloof ik, voornamelijk hierin gelegen, dat door die scholen wordt verbroken de wettelijke schooleenheid: en wel bepaaldelijk dat denkbeeld van schooleenheid, dat bij de

wording en de ontwikkeling van de wet van 1806 heeft voorgezeten. Wat heeft men zich daarbij voorgesteld? Men heeft zich voorgesteld de mogelijkheid van de invoering van een algemeen Christendom voor de school, waarbij ter zijde zou gesteld zijn alles wat maar eenigermate aanleiding kan geven tot verdeeldheid onder de onderscheidene Christelijke gezindheden.

Ik erken, dat denkbeeld heeft iets zeer liefelijks, iets zeer aanvalligs; de nederlegging aan den drempel van de school van al die twisten, heeft iets zeer aanlokkelijks. Het verwondert mij dan ook geenszins dat edele gemoederen daarmede zijn ingenomen. En desniettemin is het eene hersenschim, een liefelijk droombeeld. — Waarom? Omdat het in weerspraak is met de actualiteit, met den wezenlijken toestand der zaken; omdat het in weerspraak is met de voorwaarden onder welke God gewild heeft dat het Christendom voortgang zoude maken, en met het wezen van het Christendom zelf. En waarom is dat denkbeeld daarmede in strijd? Omdat men door eene mechanische kunstbewerking wil daarstellen 't geen alleen het gevolg kan wezen van geestelijken strijd; de eenheid, hier verlangd, kan alleen verkregen worden langs den weg van menigvuldige worsteling, niet van physieke krachten, maar der geesten. Door eene onrijpe anticipatie wil men op mechanieke wijze eene eenheid daarstellen, welke alleen de vrucht zal kunnen zijn der voortzetting ten einde toe, van de worsteling, die reeds achttien eeuwen geduurd heeft. Dit heeft men willen doen: en nu is het niet te verwonderen, dat het den edelen mannen, die met het denkbeeld van *afsnijding* van alles wat tweedragt kon stichten gedweept hebben, leed doet dat hun experiment is mislukt en door de ondervinding is gebleken onuitvoerlijk te zijn, en dat zij, in weerwil daarvan, toch nog vast gehecht blijven aan hun geliefdkoosd denkbeeld, waarvan zij zoo ongaarne afstand zouden doen.

Ziedaar de redenen van hunne vooringenomenheid tegen die scholen. Zij noemen haar bestaan, *separatismus*, en het valt niet te ontkennen dat er een zeker separatismus in gelegen is: want het verbreekt die *gedroomde* eenheid. Evenzeer als iemand, ben ik een vijand van separatismus in Staat en in Kerk dáár, waar de eenheid een werkelijk gevestigde historische eenheid is, een wiens grondslag heeft bewezen door historische feiten. Maar waar dit het geval niet is, waar deze eenheid niets anders is dan eene theoretische illusie, die door de werkelijkheid verloochend wordt; dan is afscheiding van zulk een leugenachtige theorie geen separatismus, maar een terugkeeren tot de waarheid.

Ten onregte wordt hier dus geklaagd over een streven naar separatismus. Maar ik neem voor een oogenblik aan, dat hier werkelijk een bekrompen godsdienstzin, een bekrompen geest van separatismus bestaat, uit min juiste, min gezonde godsdienstbegrippen geboren. Doch dan vraag ik, Mijnheer de President, of het geene groote vergissing is, die verkeerde godsdienstige begrippen te willen bestrijden, te willen uitroeijen, niet door overtuiging, niet door hun tijd te laten, niet door ze te laten doorloopen tot hunne laatste consequentie en daarmede tot hunnen val, niet door ze te keer te

gaan met de wapenen des lichts en der waarheid, maar door ze te bestrijden met materiele, met mechanische, met dwangmiddelen, met geweld? Het is eene groote verkeerdheid, eene handelwijze die ten allen tijde door de treurigste ondervinding gewraakt is geworden, wanneer men dwaalbegrippen, vooral op godsdienstig gebied, heeft willen bestrijden door werktuigelijke middelen, door kracht en geweld.

Ik vraag er bij, of het niet eenigzins vreemd, ja ergerlijk is, dat de toepassing van die werktuigelijke middelen door de onthouding van het regt om scholen op te rigten, gevraagd, geëischt wordt juist door diegenen, die zich ten ijverigste verzetten tegen de geringste belemmering door andere dan geestelijke middelen, van hunne godsdienstige vrijheid, van hetgeen zij voor regt en waar houden? die zelven op Evangelische vrijheid véél aanspraak maken en zich zeer gebelgd toonen bij de minste poging om inbreuk op die vrijheid te maken? Ik zal eene dergelijke inbreuk nimmer goedkeuren, Mijnheer de President, maar het regt om zich daarover gebelgd te toonen komt *hun* niet toe, die op schoolgebied hetzelfde doen, wat zij op kerkelijk gebied strijdig met regt, geweten en waarheid noemen.

Ik hoop, Mijnheer de President, dat deze Kamer in hare wijsheid zich niet zal laten gebruiken als een middel in de hand van die werktuigelijke bestrijding van hetgeen men onwaarheid en dwaling acht te zijn. De Kamer zal dat doen (al ware het tegen haar wil), wanneer zij dit voorstel verwerpt; want dit voorstel is juist een middel tegen die werktuigelijke wapenen; want het strekt om eenen waarborg te leveren tegen hen, die door de oplegging van een wettelijk juk te velde willen trekken tegen hetgeen hun, op het schoolgebied, voorkomt dwaling, godsdienstdwaling te zijn.

Ik heb gezegd, Mijnheer de President.

De heer **Bosscha**:

Wanneer aan eene wetgevende vergadering een voorstel gedaan wordt om bestaande verordeningen aan te vullen en daarvan de behoorlijke toepassing te verzekeren, dan is wets-interpretatie voor de behandeling van dat voorstel het eigenlijke onderwerp van de beraadslaging. Van dien aard is het voorstel waarover thans de discussie geopend is.

De geëerde voorsteller heeft in zijne Memorie van Beantwoording verklaard, dat zijn voorstel strekt om *eene aanvulling* te zijn *van de wet van* 1806, *geheel in hare rigting en in haren geest.* Tot het regt verstand te komen van de wettelijke verordeningen, waarvan alzoo de *interpretatio authentica* van de wetgevende magt verlangd wordt, moet het doel zijn van deze onze beraadslaging, en vermits daarover in de zitting van 6 Mei reeds eene breedvoerige gedachtenwisseling heeft plaats gehad, hebben wij thans het verrassende eener aanwijzing van nieuwe gezigtspunten niet te verwachten.

Afkeerig van het woord te voeren alleen om op *mijne* wijze te zeggen wat anderen reeds op *hunne* wijze gezegd hebben, zou ik ook thans mijne stem hebben uitgebragt zonder openlegging mijner beweegredenen, indien niet de gewisselde stukken den schijn ople-

verden als of alles, wat op 6 Mei in deze vergadering gesproken is, geheel in vergetelheid was geraakt. Ofschoon toch in die zitting de Minister van Binnenlandsche Zaken en twee leden dezer vergadering (de heeren VAN GOLTSTEIN en DE KEMPENAER) op eene, mijns inziens, reeds voldingende wijze hebben betoogd, dat uit de wet van 1806 het Hoofd van onzen Staat het regt niet kan ontleenen om tot de oprigting van bijzondere scholen de vergunning te geven, zoolang die vergunning door de provinciale autoriteiten geweigerd wordt, lees ik in het Voorloopig Verslag, als het oordeel van »verscheidene leden", de apodictische uitspraak, dat men de wet van 1806 slechts onbevooroordeeld behoeft te lezen, om van het tegendeel overtuigd te worden. Nu schijnt het mij noodig toe, op het reeds geleverd betoog terug te komen, en moet ik voor eenige oogenblikken de aandacht dezer Vergadering inroepen bij eene poging om de quaestie op nieuw in het licht te stellen.

Het verlangen naar een eenparig, nationaal volksonderwijs is de vrucht der groote staatsveranderingen van het laatst der vorige eeuw; maar het heeft geduurd tot in 1801, eer in ons Vaderland eene algemeene schoolwet is ingevoerd; en in die allereerste schoolwet leest men reeds het volgende: »Ieder burger zal eene bijzondere school kunnen oprigten, om daarin onderrigt te kunnen geven, even als in de openbare scholen geschiedt, doch daartoe alvorens admissie van het gemeentebestuur moeten krijgen." Die wet is van 15 Junij 1801. Op het einde van dat jaar had er in ons land eene staatsverandering plaats, waarbij de werkkring der departementale besturen werd uitgebreid. Nadat het denkbeeld van eenheid en ondeelbaarheid eener enkele republiek had gezegevierd, begon men al spoedig een zeker heimwee te gevoelen naar de voormalige bondgenootschappelijke zamenleving van souvereine gewesten, en een zekeren tegenzin tegen de onderwerping dier gewesten aan de suprematie van het gemeenschappelijk staatsgeheel. Bij die stemming der gemoederen en onder de staatsregeling van 1801 kwam de schoolwet tot stand van 1803, en in deze werd de oprigting van nieuwe scholen afhankelijk gemaakt van de vergunning der departementale besturen. Toen is de staatsregeling van 1805 gevolgd. Deze erkende wel den Raadpensionaris als gezamenlijk met het wetgevend ligchaam vertegenwoordigende de oppermagt van den Staat, maar zij handhaafde het eigen beheer van de departementen; en nu werd onder deze staatsregeling in de wet van 3 April 1806 dit art. 12 geschreven: »Geene lagere school zal ergens, onder welken naam ook, mogen bestaan of opgerigt worden, zonder uitdrukkelijke vergunning van het respectief departementaal-, landschaps- of gemeentebestuur."

Deze drieledige onderscheiding doelde, zoo ik mij niet bedrieg, op de onderscheiding van departementen, het landschap Drenthe en de gemeenten in de Generaliteits-landen. Ziedaar dus de oprigting van nieuwe lagere scholen zeer nadrukkelijk, in een afzonderlijk wets-artikel, afhankelijk gemaakt van de toestemming der departementale besturen. En evenwel heeft men beweerd, dat de vergunning tot het oprigten dier scholen aan het Hoofd van den Staat

over te laten, het heerschend beginsel der wet van 1806 is. Waaruit toch heeft men die interpretatie afgeleid? Uit art. 1, zegt men, en uit het slotartikel der wet. Geheel ten onregte, gelijk ook reeds in de zitting van 6 Mei is betoogd. Art. 1 bepaalt, dat het bijzonder opzigt van den Staat en de inrigting der lagere scholen en van geheel het onderwijs is opgedragen aan personen, die schoolopzieners zullen heeten, onder het oppertoezigt van den Raadpensionaris en onder toevoorzigt der departementale besturen. Hier wordt enkel gesproken van opzigt en toevoorzigt over scholen en onderwijs; van oprigting van scholen geen woord. En het slotartikel 21? Het geeft aan den Raadpensionaris de magt om reglementen en verordeningen vast te stellen, noodig tot het invoeren dier wet en tot bevordering van het *schoolwezen in het algemeen*, met uitsluiting derhalve van hetgeen in de wet speciaal aan de bevoegdheid van de departementale besturen is gelaten. Hoe zou nu de Raadpensionaris zich uit die artikelen het regt hebben kunnen aanmatigen om buiten effect te stellen een artikel van eene wet, waarin duidelijk wordt aangewezen wat de Raadpensionaris bepalen zal en wat de departementale besturen zullen bevoegd zijn te doen; een artikel, waarin juist aan den Raadpensionaris eene bevoegdheid wordt onthouden, die aan de departementale besturen wordt toegekend? Indien Hunne Hoog Mogenden, vertegenwoordigende het Bataafsche gemeenebest, eene dergelijke ongerijmdheid hadden bedoeld, dan zou het slotartikel hebben moeten luiden even als het slotartikel van het reglement, door den Raadpensionaris ter voldoening aan dat art. 21 uitgevaardigd, en waarin hij zich het regt voorbehoudt, *om dit reglement te interpreteren, te altereren en te ampliëren, zoo als dit in tijd en wijle nuttig en noodzakelijk zal worden geoordeeld.* Maar in dit reglement is het regt — de geachte spreker uit Zutphen heeft zoo even beweerd, dat het geen regt is, maar het zij mij vergund, het in betrekking tot de geschiedenis der wetgeving, en met het oog op art. 2 dier wet, een regt te noemen — is het regt, zeg ik, der departementale besturen om de oprigting van lagere scholen al of niet toe te staan, onaangeroerd gelaten. En het kan niet anders. Want dit regt was verleend door eene verordening van de wetgevende magt, waarop de Raadpensionaris door geen reglement inbreuk kon maken. Wil men nog meer om zich te overtuigen, in welke mate bij de wet van 1806 het schoolwezen aan hetgeen de geachte voorsteller in zijne Memorie van Beantwoording *plaatselijk despotisme* heeft genoemd, prijs gegeven is, men lette op art. 20 dier wet, waarbij de departementale besturen voor een groot gedeelte der schoolbelangen als wetgevers worden gesteld, ieder voor zijn departement. Zoo zijn het de departementale besturen geweest van wie de bepalingen zijn uitgegaan, omtrent het gewigtig punt van het al of niet verpligtende der vergelijkende examens. Zoo zijn zij het geweest, die in hunne huishoudelijke reglementen de oprigting van nieuwe scholen verboden hebben in gemeenten, waar reeds voldoende gelegenheid tot het ontvangen van onderwijs bestond: — en, zoo ik geen eerbied had voor het oordeel van de bekwame sprekers, die in deze

vergadering het tegendeel hebben beweerd, ik zou op mijne beurt durven zeggen: wanneer men de wet van 1806 en hare geschiedenis slechts onbevooroordeeld leest, moet men tot de overtuiging komen, dat zij aan de departementale besturen de volstrekte magt heeft gegeven om die scholen te weren die zij, ieder in zijn departement, schadelijk oordeelden. Het is dus niet, gelijk bij eene andere gelegenheid is gezegd, eene traditionele uitlegging der wet van 1806, als men beweert, dat door die wet de oprigting van lagere scholen afhankelijk is gemaakt van de toestemming der provinciale overheden, maar het staat er met zoovele woorden in geschreven en het lag geheel in den geest der staatsregelingen, na 1798 voortgekomen uit eene reactie, die het nog niet verdragen kon, dat de oude gewestelijke souvereiniteiten verlaagd waren tot administrative besturen. — En wanneer is nu dat art. 12 der wet van 1806 ingetrokken? Alleen onder het Fransch-Keizerlijk bestuur. Toen kwam ons geheel schoolwezen, dat voor 't overige geene verandering onderging, onder het beheer der universiteit van Frankrijk, en eene van hare bepalingen bragt mede dat geenerlei inrigting van onderwijs kon worden opgerigt zonder de autorisatie van haren chef. Maar toen na de omwenteling van 1813, bij de wederoprigting van onzen Staat, alles op nieuw moest worden geregeld, werd bij een besluit van den Souvereinen Vorst van 20 Maart 1814, de wet van 1806 weder in haar geheel van kracht verklaard voor den herboren Staat. Bij art. 2 echter van dit besluit werd eene wijziging gebragt, niet in de wet, niet in de voorwaarden waaraan de oprigting van bijzondere scholen zou verbonden zijn, maar in de wijze, waarop volgens de reglementen de aanstelling van personen als onderwijzers van erkende scholen zou plaats hebben. Bij dat artikel namelijk werd vastgesteld, dat, ter vervulling der openstaande plaatsen van schoolonderwijzers, de autorisatie tot aanstelling van den nieuw te benoemen persoon, door den Minister, of, zoo als hij toen genoemd werd, door den Commissaris-generaal van Binnenlandsche Zaken, zou worden verleend. Door deze bepaling behield de Regering zich het regt van veto voor, ten aanzien van den onderwijzer, bij alle schoolvervullingen. En wat moest daarvan het gevolg zijn? Dat de vergunning der provinciale autoriteit tot oprigting eener lagere school geen effect had, als de Regering die oprigting afkeurde, omdat tot de aanstelling van elken onderwijzer in die school door den Minister van Binnenlandsche Zaken de autorisatie kan geweigerd worden. Zoo werd dit stelsel in de zuidelijke provinciën van het toenmalige Koningrijk der Nederlanden ingevoerd. Het is nooit aangenomen, dat tot het openen van nieuwe scholen de toestemming der provinciale autoriteiten kan ontbeerd worden. Maar daar alles wat het onderwijs betrof, door ministeriële resolutiën werd geregeld, zoo schikten de Provinciale Staten, minder dan de plaatselijke besturen zijnde onderworpen aan invloeden die de Regering in hare bedoeling op dit punt wilden belemmeren, zich naar de inzigten der Regering; en toen daarover klagten ontstonden en men waarborgen verlangde tegen een gouvernementaal despotisme, bepaalde Koning Willem I, bij zijn be-

sluit van 27 Mei 1830, »dat de autorisatie tot het oprigten van lagere scholen verleend zou worden door de stedelijke en plaatselijke besturen", met deze beperking alleen, dat in landgemeenten de goedkeuring van Gedeputeerde Staten vereischt werd. Ook van het middel, hetwelk de Regering gegeven had om de oprigting van nieuwe scholen, zoo zij het noodig oordeelde, nutteloos te maken, deed zij in zoo verre afstand, dat in hetzelfde besluit de bevoegdheid om tot het aanstellen van personen als onderwijzers in lagere scholen autorisatie te verleenen, tot hiertoe aan den Minister van Binnenlandsche Zaken toegekend, in den regel aan de gouverneurs der provinciën werd opgedragen. Door dat besluit derhalve werd de uitsluiting van het centraal gezag, in art. 12 der wet van 1806 bedoeld, nog versterkt, en het zal daarom zijn, dat de geëerde voorsteller bij eene andere gelegenheid dit besluit »voor sommige deelen van het toen nog vereenigd Koningrijk der Nederlanden eene weldaad, voor andere een onheil" genoemd heeft.

Zoo was de toestand, toen Koning Willem II, bij den aanvang van zijne regering eene commissie benoemde tot wegneming van de bezwaren, die van verschillende zijden tegen het lager onderwijs werden ingebragt. Deze commissie, over de meeste punten van zeer uiteenloopende meeningen, kwam hierin eenparig overeen, dat wanneer verzoeken tot het oprigten van lagere scholen door plaatselijke besturen geweigerd worden, die weigering door een besluit des Konings moet kunnen worden vernietigd. Ware aan dat eenparig verlangen der Staatscommissie gehoor gegeven, art. 12 der wet van 1806 had dan moeten worden vervallen verklaard. Maar de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken, dien wij het genoegen hebben thans als lid der Kamer in ons midden te zien, was van oordeel, dat het onderschrijven van een besluit in dien zin hetzelfde zou zijn als een vonnis te onderschrijven tot vernietiging van het bestaande schoolwezen, en hij bragt te weeg, dat aan het verlangen der Staatscommissie naar een hooger beroep op den Koning niet werd voldaan. Die tegenovergestelde zienswijze der Regering werd uitgedrukt in art. 6 van het besluit van 2 Januarij 1842.

Al wederom derhalve en nog altijd ziet men dit beginsel gehandhaafd van art. 12 der wet van 1806: zoo de plaatselijke en gewestelijke autoriteiten hare toestemming weigeren, mag het algemeen bestuur die niet geven. En het is in dien toestand dat de Grondwet van 1848 onze schoolwetgeving gevonden heeft. Zij heeft, dit wordt ook erkend door de aanprijzers van dit voorstel, door het 3de additioneel artikel dien toestand gehandhaafd, tot dat de vrijheid, bij art. 194 verleend, door de wet zal geregeld zijn. Nergens vind ik eenigen grond voor het beweren, in het Voorloopig Verslag opgenomen, dat aan den Koning, als zijnde getreden in de regten van den Raadpensionaris, de eindbeslissing toekomt omtrent het verleenen der vergunning tot het oprigten van bijzondere scholen: noch de Raadpensionaris, noch de Koningen van Nederland hebben ooit dat regt bezeten of zich aangematigd, en het is eene verkeerde uitlegging van het slotartikel der wet van 1806, te beweren, dat daarbij *zulk eene uitgestrekte magt*, gelijk

het in het Voorloopig Verslag heet, aan het Hoofd van den Staat is toegekend.

Vraagt men nu, of het niet, wanneer eene nieuwe wet het schoolwezen zal regelen naar de beginselen der Grondwet, wenschelijk zal wezen, dat aan de werking van een algemeen volksonderwijs de kracht der centralisatie worde gegeven door het algemeen bestuur, dan moet ik voor alsnog het antwoord schuldig blijven. Ik weet welke uitstekende mannen binnen en buiten ons vaderland eene administrative centralisatie voor het publiek onderwijs hebben voorgestaan; maar het antwoord op de gestelde vraag wensch ik voor mij te doen afhangen van hetgeen de toekomstige wet brengen zal. Dit geloof ik moet nooit uit het oog worden verloren, dat wie uitspraak te doen heeft over dat punt van administratief staatsregt, niet alleen te letten heeft op de belangen van het onderwijs en van de gezindheden, maar ook in aanmerking moet nemen, dat de beslissing in zaken van zoo ligt kwetsenden aard aan het Hoofd van den Staat op te dragen, hetzelfde is als een wapen neder te leggen voor ontevredene partijen.

Wat er nu verder in verband met dit vraagstuk na de grondwetsherziening van 1848 wettelijk verordend is, heeft de zaak niet nader gebragt tot hetgeen de geëerde voorsteller begeert. De wet van 6 Julij 1850, regelende de magt der Provinciale Staten, heeft op nieuw aan de gewestelijke besturen de uitvoering opgedragen der wetsbepalingen en algemeene maatregelen van inwendig bestuur betreffende het onderwijs. Dat hierin eenige beteekenis ligt voor het onderwerp, dat ons thans bezig houdt, heeft dezelfde afgevaardigde, die ons dit voorstel heeft aangeboden, toen erkend. Men herinnert zich, met hoeveel nadruk de geëerde voorsteller toen geijverd heeft om te verkrijgen, dat de wetten en maatregelen betrekkelijk het onderwijs niet wierden opgenomen onder de wetten, wier uitvoering aan de Provinciale Staten is opgedragen, en hoe hij ook toen betoogd heeft, dat voor het schoolwezen centralisatie bij het algemeen bestuur verkieslijk is. Zijn amendement, daartoe strekkende, werd met 49 stemmen tegen 11 verworpen. Door die verwerping, en alzoo door de aanneming van art. 127 der provinciale wet gelijk het thans luidt, is nu aan de Provinciale Staten opgedragen te zorgen voor de naleving van art. 12 van de wet van 1806, gewijzigd bij besluit van 2 Januarij 1842, en dienvolgens te waken, dat nergens in hun ressort eenige nieuwe school worde opgerigt, zonder toestemming der plaatselijke overheid of der Gedeputeerde Staten. Volgens dezelfde provinciale wet kunnen wel besluiten der Staten of der Gedeputeerde Staten, wanneer zij met het algemeen belang in strijd zijn, worden geschorst en vernietigd; een besluit dus, waarbij de vergunning tot het oprigten van eene nieuwe school geweigerd wordt, kan worden geschorst of vernietigd. Maar hun die de oprigting verlangen, kan dat weinig baten, omdat de Staten niet kunnen gedwongen worden om eene tegenovergestelde resolutie te nemen, of toe te laten wat de wet, die zij moeten handhaven, verbiedt. Het is waar, juist dat is het wat de voorsteller wenscht opgeheven en vervangen te zien door eene bepaling, waardoor aan

den Koning het regt tot beslissing zou worden toegekend. »Mijn voorstel — lezen wij in de Memorie van Toelichting — is de *wettelijke omschrijving* van hetgeen reeds in 1841 door de Staatscommissie voor het lager onderwijs in haar verslag aan Koning Willem II eenparig wenschelijk gekeurd werd." De voorsteller tracht dus met eene volharding, die eene eerbiedwaardige standvastigheid van overtuiging bewijst, voor de derde maal te verkrijgen wat hem noch als lid der Staatscommissie, noch door zijn amendement in 1850, heeft mogen gelukken. Maar hij schijnt — het zij met bescheidenheid gezegd — te hebben voorbijgezien, dat zoo zijn voorstel de wettelijke omschrijving wezen zal van hetgeen door de Staatscommissie van 1841 verlangd is, dan boven alles het nog van kracht zijnde art. 6 van het besluit van 2 Januarij 1842, dat juist gestrekt heeft om den eenparigen wensch dier Staatscommissie te verijdelen, in zijn wetsvoorstel uitdrukkelijk voor vervallen moest zijn verklaard, te gelijk met art. 12 der wet van 1806. Nu zou de wet, zoo als zij ons wordt voorgesteld, geene de minste kracht hebben. »Bij afwijzing door Gedeputeerde Staten, zegt art. 2, kan Onze beslissing worden gevraagd." Maar om aan de ingezetenen het regt te geven 's Konings beslissing te *vragen*, daartoe is geene wet noodig: art. 9 van de Grondwet geeft het, en van dat regt is bij het verzoeken van verlof tot oprigting van scholen reeds vroeger meermalen gebruik gemaakt. Niet dit, dat er hooger beroep is op den Koning, moet door de wet geregeld worden, maar wat de Koning in hooger beroep zal kunnen beslissen. Nog altijd toch blijft voor het oprigten van scholen de *conditio* bestaan *sine qua non* vastgesteld, door artikelen, wier wettelijke kracht nooit vernietigd is en aan welker opvolging ook de beslissing des Konings zou gebonden zijn. Nu zou, wanneer dit voorstel wet wierd, de Minister van Binnenlandsche Zaken telkens moeten antwoorden: zoolang de verordeningen bestaan, volgens welke de toestemming van de plaatselijke en provinciale besturen tot oprigting van nieuwe scholen vereischt wordt, kan aan uw verzoek om zonder die toestemming eene school op te rigten niet worden voldaan. Maar hier verwacht ik, dat de geëerde voorsteller mij zal te gemoet voeren: »Welnu, breng dan door een amendement in mijn voorstel, wat naar uw oordeel daaraan ontbreekt, of geef er uwe stem aan, wanneer ik het in dien zin zal gewijzigd hebben." Hierop moet ik ten antwoord geven: »Neen, ook daarmede zult gij uw doel niet bereiken, want de verordeningen uit de wet van 1806 voortgekomen, schrijven ook nog dit voor, dat het aantal lagere scholen niet zoodanig mag vermenigvuldigd worden, dat de onderwijzers van die er zijn, geen bestaan meer zouden vinden. Dit is wel genoemd de baatzucht der schoolmeesters en het monopolie van het onderwijs — en de wijze, waarop het beginsel is toegepast, keur ik ook in geenen deele goed; — maar onder de heerschende beginselen, die den wetgever van 1806 geleid hebben, was ook dit, dat op de verbetering en opbeuring van den onderwijzersstand de hoop rustte van het volksonderwijs, en die wetgever heeft daarom gewild, dat de post van onderwijzer een post wierd van vertrouwen en verantwoordelijkheid, welke, even als om-

trent andere van dien aard wettelijk bepaald is, niet moest worden blootgesteld aan de misbruiken eener onbepaalde concurrentie; en wanneer op dien grond het oprigten van nieuwe scholen door de bevoegde autoriteiten wordt geweigerd, dan is dit geene willekeur, gelijk het genoemd is, geene arbitraire beslissing, genomen met veronachtzaming van geschreven wetsbepalingen; maar het is de opvolging eener bestaande verordening, het is de naleving der wet van 1806 *in hare rigting en haren geest.* Door u wordt daarentegen gewenscht, dat, zoo dikwijls zich eenige personen vereenigd hebben die verklaren, dat zij er godsdienstig gemoedsbezwaar in vinden hunne kinderen naar de bestaande scholen te zenden, de door hen gevraagde oprigting eener nieuwe school *moet* worden toegestaan. Om dus uw doel te bereiken, moet gij weder een stap verder gaan, en met alteratie van art. 2 der wet van 1806, in uwe wet bepalen, dat zij, wier toestemming tot oprigting van nieuwe scholen vereischt wordt, zonder op het al of niet wenschelijke van het vermeerderen van het aantal scholen acht te geven, alleen daarop te letten hebben, of er ingezetenen zijn, die verklaren, dat er voor hen behoefte is aan eene nieuwe school. En zoo nadert gij van stap tot stap tot de vesting, waartegen door u sedert jaren de loopgraven geopend zijn. Maar ik, die de sterkte help verdedigen, al zie ik meer dan ééne bres geschoten, en al weet ik zeker, dat zij eerlang zal moeten kapituleren, ik wensch, — hoeveel leed het mij ook doet, tegen u, wien ik zeer hoog acht, strijd te voeren — ik wensch, of liever mijne overtuiging stelt mij ten pligt, om u bij dezen aanval iederen voet gronds te betwisten."

Mijnheer de Voorzitter, ik zal tegen dit wetsvoorstel moeten stemmen. Bij de beoordeeling daarvan heb ik getracht op mijne hoede te blijven tegen de geestverhitting en de verstandverbijstering, waartoe discussie en pennestrijd over het volksonderwijs, door het hooge gewigt der zaak, gebleken zijn zoo ligt aanleiding te geven. Het is toch niet de taal van het nuchtere verstand, alle scholen, door eene levendige geloofsovertuiging opgerigt of verlangd, dweepersscholen te noemen en ze voor te stellen als of het zoovele Pandora-doozen waren, waaruit godsdiensthaat, burgertwist, en allerlei maatschappelijke kwalen over het land zullen verspreid worden. Maar het kan ook de taal van het nuchtere verstand niet geweest zijn, wanneer ons lager schoolwezen genoemd is eene bloedschuld, waardoor het land ontheiligd wordt, en wanneer aan de ouders, die hunne kinderen naar onze volksscholen zonden, is toegeroepen met de woorden uit een der Psalmen: »gij offert uwe zonen en uwe dochteren aan de kwade geesten op." Welken weg het gezond verstand tusschen deze uitersten van buitensporigheid aanwijst tot oplossing van een vraagstuk, waarvan de moeijelijkheid in alle Christenstaten de verbetering en de uitbreiding van het volksonderwijs in den weg staat, zal dàn moeten onderzocht worden, wanneer eene nieuwe regeling van het schoolwezen aan onze beraadslaging zal onderworpen worden. Aan *dit* voorstel kan ik mijne goedkeurende stem niet geven: *vooreerst* omdat het steunt op een misverstand ten aanzien van den regtstoestand dien het wil aanvullen en

verduidelijken; *ten tweede*, omdat het, zoo als het dáár ligt, naar mijne overtuiging geenerlei goeds kan te weeg brengen; *ten derde*, omdat, wanneer het, met de kracht door den voorsteller bedoeld, wet wordt, beschuldigingen van onregt en willekeur, zoo als die thans tegen de plaatselijke overheden worden ingebragt, gerigt zouden worden tegen den Koning en Zijn Minister; en *eindelijk*, omdat ik het wenschelijk oordeel de wetgevende magt den legalen toestand van het onderwijs, wanneer zij geroepen zal worden dien door eene nieuwe wet te regelen, zóó vinde als de Grondwet dien tijdelijk gehandhaafd heeft. Wanneer ik dan als lid van deze Kamer tot die regeling zal moeten medewerken, zal ik van het gebouw van ons lager onderwijs eerlijk helpen afbreken al wat de Grondwet gebiedt; maar in plaats van deel te nemen aan het gejuich, dat bij het vernemen van dien afbraak zal vernomen worden, zal ik — ik spreek alleen van schoolwezen en volksonderwijs — den achteruitgang betreuren waartoe de vooruitgang ons gebragt heeft.

. . . .

De zitting wordt voor een kwartier-uurs geschorst.

De zitting hervat zijnde, wordt de algemeene beraadslaging over het voorstel van den heer Groen van Prinsterer voortgezet.

De heer **Zylker**:

De wet van 3 April 1806, — inzonderheid wanneer tijd en omstandigheden in aanmerking worden genomen — bevat voorzeker veel voortreffelijks en is ontegenzeggelijk, volgens mijne overtuiging althans, van weldadigen invloed geweest op de ontwikkeling vooral van ons lager onderwijs.

En wanneer zij ten allen tijde volgens de milde beginselen, waarvoor dit wel vatbaar schijnt, ten uitvoer ware gelegd, dan geloof ik dat hiertegen minder grieven zouden zijn opgerezen.

Vele schoolopzieners, tegenover de ingezetenen en schoolonderwijzers, somtijds op zich zelf en alleen staande, somtijds in overleg met den burgemeester of de betrokkene gemeentebesturen — alles behalve de milde zijde kiezende —, hebben zich echter al spoedig van het onderwijs zoeken meester te maken.

Deze schoolopzieners, niet, of anders zeldzaam gekozen uit practische onderwijzers, hebben zich, na de invoering der wet van 1806 — inzonderheid gedurende het eerste tijdvak — in de laatste jaren, mag ik er bijvoegen, is dit merkelijk beter geworden —, deze hebben zich tegenover de ingezetenen en de onderwijzers al zeer spoedig een gezag en eene magt aangematigd, vooral ook waar het benoemingen van vaste onderwijzers gold, welke niet anders dan tot botsing, tegenzin en tegenkanting leiden kon; waaruit op den duur nimmer goede vruchten konden voortspruiten; gelijk zoo menig onderwijzer, door den schoolopziener en enkele notabele ingezetenen aan de gemeente opgedrongen, door zijne verhouding tot de gemeente en het onderwijs, ontegenzeggelijk bewijst; doch waar dit nog wel het sprekendst in het oog valt, in gemeenten waar aan gemengde

bevolkingen, ofschoon de verschillende secten ook meer afzonderlijk woonden, somtijds tegen wil en dank een schoolonderwijzer van eene andere religie werd opgedrongen.

Dat zulk eene ten-uitvoer-legging dier wet, voor het lager schoolwezen en onderwijs, tot tegenzin leidde en een aantal grieven moest doen geboren worden, het ligt toch wel in den aard der zake: want zoo er ergens behoefte bestaat aan vrije verkiezing om de belanghebbende ingezetenen van invloed te doen zijn op de benoemingen; wanneer ooit eenige zweem zelfs van willekeurig gezag, van welke autoriteit ook, dient te worden uitgesloten, dan geloof ik dat dit van toepassing is, bovenal bij de benoeming van schoolonderwijzers.

Had men dit steeds — in zoover de vrijzinnige geest der wet van 1806 het wel veroorlooft; — onder het oog gehouden; had men buitendien, volgens de mildere uitlegging, de oprigting van bijzondere scholen minder belemmeringen in den weg gelegd, ook *daar* waar eene mildere volkskeuze voor benoemingen van vaste onderwijzers op lagere scholen nog onvoldoende bleek te zijn tot bewaring van eenheid en overeenstemming, zoo geloof ik niet, Mijne Heeren, dat tegen die wet zoo vele grieven zouden zijn gerezen, als thans het geval is.

Door die bezwaren schijnt dan ook wel hoofdzakelijk de behoefte te zijn geboren, waarin art. 194, de 4de alinea, der Grondwet voorziet, door de bepaling o. a. » Het geven van onderwijs is vrij " enz.

Evenwel wordt de wet, die dit regelen zal, tevens beheerscht door de voorafgaande bepaling: » Er wordt overal in het rijk van overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs gegeven."

Met de beantwoording nu der vraag, of genoemd artikel der Grondwet eene partiele regeling van het onderwijs toelaat, zal ik mij niet inlaten; evenwel moet ik toch aanmerken, dat dit de bedoeling van den wetgever wel niet kan zijn geweest; dat mij, zoo immer, dan ten minste eene gedeeltelijke regeling van het onderwijs hoogst bedenkelijk en tevens onbillijk schijnt.

De burgerlijke overheid kan de zorg voor het geven van voldoend openbaar lager onderwijs niet laten varen; mag niet toegeven dat dit onderwijs worde ondermijnd door eene eenzijdige toepassing der vrijheid, zonder genoegzamen waarborg aan den anderen kant, dat er overal een voldoend, openbaar lager onderwijs, van overheidswege, kan blijven bestaan en het lot van den vast aangestelden onderwijzer, buiten zijne schuld niet worde verminderd, of zijn bestaan vernietigd; de burgerlijke overheid mag dit niet toegeven, vooral ook om hetgeen zij vindt inzonderheid op het platte land, waar gemeentelijke scholen en openbaar onderwijs regel, en de bijzondere school uitzondering, ik mag wel zeggen in de meeste streken nog eene zeldzame uitzondering is. Zij mag dit niet laten varen, omdat de Grondwet zoowel het geven van openbaar lager onderwijs van overheidswege, ook ten dienste eener gemengde meer verdraagzame bevolking, als de vrijheid van onderwijs in de bijzondere scholen voorschrijft.

Zoo ooit plotselijke overgangen en stoute sprongen gevaarlijk mogen worden geacht, dan schijnt dit wel van toepassing te zijn op

de regeling van het lager onderwijs, en dan schijnt het wel dubbel gevaarlijk om zich hieraan te wagen, zonder nog eenmaal de gevolgen te regelen, en dit zou toch het gevolg zijn bij het vrijstellen der bijzondere school, met opoffering, of het hieraan ook maar gedeeltelijk prijs geven der belangen van het openbaar schoolwezen; het zou bovendien een onregt zijn voor die onderwijzers, welke hiervan noodwendig, buiten hunne schuld, de dupe moeten worden en die toch zoo min als ieder ambtenaar van den Staat, in hunne eens verkregen regten behoorden te worden gekrenkt.

De geachte voorsteller van het onderhavig wets-ontwerp spreekt wel van »gewetensdwang'', en »wanneer de opheffing hiervan verlangd wordt, dat dan de slagtoffers niet behooren te worden geteld.''

Wanneer dit een gewigtig motief is, 't welk ik echter in beginsel beaam, dan was het toch tevens hier wel een hard woord, Mijne Heeren!

Maar nu schijnt daar ook tegenover te moeten worden gesteld, dat eene kleine minderheid wel van allen gewetensdwang behoort te worden ontheven, maar dat dit toch niet mag geschieden ten koste eener groote meerderheid, en om deze weêr met denzelfden dwang, of liever gemoedelijke bezwaren, te belasten.

En dit zou toch het geval worden voor die gemoedelijke ouders, welke prijs stellen op een degelijk, zedelijk en verstandelijk onderwijs, volgens meer algemeene beginselen: — welke het positief godsdienstige van kerkleer en kerkvorm doelmatiger keuren om het aan huisgezin of de bedienaren der godsdienst over te laten; — voor zulke gemoedelijke ouders zou die vernietiging of de benadeeling van het onderwijs, zoo als het thans bestaat, ten gevolge eener eenzijdige regeling dezelfde gemoedsbezwaren, denzelfden gewetensdwang kunnen na zich slepen als er thans gezegd wordt, dat er nog ten opzigte van sommige afgescheidenen bestaat.

Niemand kan intusschen meer belang stellen in het geven van en het stellen der regels *vóór* de vrijheid van onderwijs, volgens de Grondwet, dan ik dit wensch; maar dan mag dit, vooral in den toestand, zoo als wij het vinden, niet eenzijdig geschieden: dan moet hoe eerder hoe beter het eene worden geregeld; maar dan mag, te gelijker tijd, het andere niet ongeregeld blijven.

Het bekende, zoo dikwijls, gelijk ook in de gewisselde stukken, besproken feit van Uithuizen schijnt wel de naaste aanleiding geweest te zijn tot de indiening van dit wetsvoorstel.

Zonder mij nu met eenige beoordeeling in te laten, zal ik alleen nog zeggen, dat ik den man, welke aan het hoofd van die school is geplaatst, ken als een uitmuntend mensch en uitstekend onderwijzer — dat ik van de zijde van beschaafde ingezetenen aldaar, zoo van Roomsch-katholieken als Protestanten, als uit eenen mond vernomen heb, dat men over dat onderwijs alle reden had van tevredenheid: — dat men vroeger ook van geene der zeer onderscheidene gezindten dier gemeente eenige klagt had vernomen: maar dat dit in den laatsten tijd alleen van de zijde der afgescheidenen was gekomen.

Evenwel mag er ook toch worden bijgevoegd, dat zelfs de predikant der afgescheidenen geen gewetensbezwaar schijnt te vinden om zijn eigen zoon aldaar ter schole te zenden.

Die toestand is nu echter eenmaal aanwezig, historisch ontwikkeld, en dus nationaal geworden, zou ik er misschien mogen bijvoegen, Mijne Heeren, en gelijk het te Uithuizen is, zal het ook wel elders op de meeste andere plaatsen zijn. Mag nu die overgroote meerderheid der bevolking, welke uitstekend met de opvoeding, gelijk die thans in de lagere school gegeven wordt, tevreden is, aan den gewetensdwang worden prijs gegeven, welke uit de vernietiging of benadeeling van dat onderwijs moet voortspruiten, door zulk een eenzijdigen maatregel? door alleen de vrijheid van onderwijs te schenken, zonder meer, en 't welk misschien tevens eene gereede aanleiding zou worden, om de regeling van het overige ad calendas Graecas te verschuiven? Die eenzijdige regeling vindt daarom bij mij onoverkomelijke bezwaren; evenwel is het voorstel eene nieuwe bijdrage van het groote gewigt, en de werkelijk bestaande behoefte, dat de algemeene regeling van het onderwijs, gelijk ook der vrijheid voor de daarstelling van bijzondere scholen, weldra tot stand moge worden gebragt.
Dat overigens eindelijk dit voorstel, indien het tot wet wordt verheven, doel en strekking niet zou missen, dat hierdoor de 4de alinea van art. 194 der Grondwet aldus evenzeer ten uitvoer zou zijn gelegd als of alleen de vrijheid van onderwijs op gewone wijze door eene afzonderlijke wet geregeld ware, moge het voorstel dan ook al het voorkomen hebben eener interpretatie of aanvulling der wet van 1806, — dit zal wel aan weinig twijfeling onderhevig zijn.
Ik vind mij daarom wel verpligt om mijne stem tegen het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Zwol te moeten uitbrengen.

De heer **Mackay**:
Ik had welligt na de rede van den geachten spreker uit Zutphen (den heer van der Brugghen), het woord niet behoeven te voeren; maar in eene materie als deze blijft er altijd veel over, hetwelk van belang is, en de rede van den spreker uit Amsterdam (den heer Bosscha) geeft mij aanleiding, om mij in den strijd te mengen. Het is nu zes jaren geleden, dat ik als gewoon lid dezer Kamer, aan de andere zijde der zaal gezeten, bij gelegenheid van de herziening van de Grondwet, dat punt breedvoerig heb uiteengezet. Ik heb bij die gelegenheid gewaagd van eene milde uitvoering der wet van 1806, met het oog op de veel mildere bepaling der Grondwet. Een mijner mede-afgevaardigden uit Zuidholland destijds (de heer van Rijckevorsel) schrikte van dat denkbeeld en beschuldigde mij dadelijk, dat ik de wet van 1806 ter zijde wilde gesteld zien. Toen ben ik in de juistheid mijner vraag gehandhaafd en verdedigd door den toenmaligen en den nu weder tegenwoordigen Minister van Justitie, die dien spreker deed opmerken, dat de spreker uit Zuidholland, die thans uit Arnhem is afgevaardigd, niet bedoeld had de wet van 1806 eenigermate te benadeelen of in hare werking te belemmeren, maar eenvoudig die mildheid in de toepassing verlangde, waarvoor de wet vatbaar was, waartoe ze aanleiding gaf. Tegenover deze Regering meen ik dus, waar het op de milde toepassing der wet aankomt, op een allergunstigst terrein te staan. Ik

zou ook met een eenvoudig beroep op die toezegging kunnen volstaan; maar ik acht mij verpligt eenig antwoord te geven. De spreker uit Amsterdam heeft mij — indien ik het zoo eens mag uitdrukken — den stoot gegeven om het woord te voeren. Hij heeft gesproken van eene vesting die wordt aangevallen, die reeds half ondermijnd is en wel verder zal worden afgebroken. Nu moet ik eene voorloopige opmerking maken, dat het nog al zonderling is, dat wij, die de wet van 1806 willen hebben uitgevoerd, altijd zooveel bestrijders vinden bij de vrienden van de wet. Wij vragen niets meer dan de uitvoering van de wet, en zij, die groote voorstanders van de wet zijn, komen telkens tegen ons op. Ik zal dus moeten bewijzen, en dat is het doel mijner rede, hoe die wet van 1806 die verschrikkelijke bijzondere scholen heeft geregeld en toegelaten; hoe het bijzonder onderwijs, de bijzondere school der 1ste klasse, die als vijand tegen de sterkte wordt beschouwd, wel degelijk tot de bezetting behoort. Eene tweede voorloopige opmerking is, dat de spreker heeft gewaagd van afbreken. Hij heeft gezegd, dat wanneer de Grondwet zal worden uitgevoerd, al dat overige, zooveel de Grondwet verlangt, zal worden afgebroken. Ik zal daarover niet in discussie treden, maar ik zal mij beroepen op hetgeen de spreker uit Zutphen straks heeft gezegd, volgens wiens plan van de wet van 1806 niet veel zal worden afgebroken.

Thans ga ik over tot de historische ontwikkeling zoowel der wettelijke regeling van het onderwijs, als van het onderwijs en de daaraan verbonden opvoeding. Veel nieuws zal ik niet kunnen mededeelen. Ik ben reeds een bijna afgestreden strijder, maar het is geen onnoodig noch onnut werk, de wet van 1806 en het stelsel, waaronder men ons gebragt heeft, van de ware zijde in het licht te stellen.

De spreker uit Amsterdam is begonnen met de groote vrucht van de omwenteling der vorige eeuw, het nationaal onderwijs, ik zou er bij kunnen voegen een sociaal onderwijs. Ik moet dat zeggen, omdat men tegen associatie-scholen, waaronder men de bijzondere scholen verstaat, zoo is te velde getrokken als zoodanig. En nu meen ik de gemengde scholen ook van mijne zijde te mogen noemen eene groote associatie-school, waarin de maatschappij, naar de grondbeginselen van dien tijd, de kinderen van den Staat zou opbrengen met nieuwe beginselen en leerstellingen.

Er zijn destijds (1796) reeds door het Nut van 't Algemeen aan de commissie uit de Nationale Vergadering eenige algemeene denkbeelden over het nationaal onderwijs aangeboden. Ik wil er eenige regels uit voorlezen als bijdrage uit officiele stukken, of althans historische documenten die de zaak kunnen ophelderen. Zoo lezen wij omtrent de vraag, wat onderwezen zal worden. » Zal een *lid eener welgeregelde maatschappij* aan de verpligtingen, die hij als Mensch en als Burger te vervullen heeft, voldoen; zoo is het volstrekt noodig, dat hij, ten *eersten*, de Taal van zijn Land verstaa; ten *tweeden*, dat hij door middel van het schrift zijne gedachten aan anderen weete mede te deelen. Ten *derden*, dat hij tot zo verre in de Rekenkunde ervaaren zij, als noodig is, om zijne eige-

ne zaaken te kunnen regelen. Ten *vierden*, dat hij de pligten kenne, welke hij aan het Opperwezen, zich zelven en zijnen medemensch verschuldigd is. Ten *vijfden*, dat hij onderricht zij van de Grondwetten, volgends welke de Maatschappij, waarin hij zijn verblijf houdt, bestuurd wordt, om zich als een goed Burger naar dezelve te kunnen gedraagen." Bij die gelegenheid werd ook de nationale godsdienst voor die nationale scholen geregeld, en daarvan zegt het Nut van 't Algemeen: » Deese behooren ook niet onderricht te worden op eene wijze, zo als veelal geschiedt; een kort en duidelijk opstel, bloot de nuttigste, noodzaaklijkste en algemeene waarheden bevattende, moet het eenigste handboek der leerlingen zijn. De onderwijzer laate hen tegen de gestelde tijden, eenige dier waarheden van buiten leeren, spreke met hen over dezelven op eene onderhoudende wijze; en daar, hij bij alle gelegenheden niet moet verzuimen om zijne leerlingen liefde voor het Opperwezen in te boezemen, en hen de deugd als hoog beminnelijk af te schilderen, moet dit in het bijzonder bij het onderwijs in den Godsdienst plaats hebben.

» Wenschelijk ware het, onzes bedunkens, dat dit onderwijs een eenvoudig zamenstel van den natuurlijken Godsdienst uitmaakte; zeker is het, dat hetzelve niet vermengd moet worden met eenig dogmatisch leerstelsel. Bij de nationale scholen moest men ook vooral letten op de staatsregeling: » Daar elk lid eener burgermaatschappij, wil hij een nuttig lid derzelve zijn, behoort te weeten welke pligten hij als een goed burger te betrachten heeft, zoo dient hij ook in dezelve onderwezen te worden; eene verzameling der rechten, maar in het bijzonder der pligten van elk burger, wordt hiertoe vereischt, en het is te wenschen dat, zoo ras de staatsregeling zal aangenomen zijn, er een zoodanig zamenstel, door eenen deskundigen, worde vervaardigd, op dat de jeugd hetzelve in haar geheugen prente."

Men zou dus zoo als vroeger den catechismus van de Kerk ook den catechismus van den Staat hebben; de kinderen zouden de Grondwet moeten van buiten leeren. Dat punt is nader niet toegepast.

Ik heb dit aangehaald, om te doen zien, hoe dat denkbeeld van associatie, van eene maatschappelijke school, inderdaad eene vrucht was van dien tijd. De agent van opvoeding, de heer VAN DER PALM, kreeg destijds in zijne instructie ook last ter bevordering van datzelfde doel: » dat de verlichting en beschaving voor al de *leden der maatschappij* zoo veel mogelijk bevorderd worden; dat de jonge burgers en burgeressen van den Staat, aan wier verlichting en deugd het Bataafsche volk het heilig pand zijner aangenomen grondstellingen van het *maatschappelijk verdrag* ter bewaring heeft aanbevolen, al vroeg in die *grondbeginselen* onderwezen worden."

Het denkbeeld was een algemeen, nationaal onderwijs, algemeene associatiescholen. Maar wat heeft de wet van 1806 gedaan? Het zij mij vergund vroegere wetten voorbij te gaan. De wet van 1806 heeft dat denkbeeld niet zoo geheel, niet zoo uitsluitend overgenomen. Zij heeft begrepen dat, ja, die groote nationale scholen moesten worden gehandhaafd, maar daarnaast heeft zij de bijzondere

scholen gesteld, en indien die wet het groote beginsel der gemengde scholen inhoudt, zij houdt ook het groote beginsel der bijzondere scholen in.

Vermits nu de spreker uit Amsterdam die gemengde scholen beschouwd heeft als uitsluitende bewoners der sterkte, en (ofschoon hij het niet letterlijk uitgedrukt heeft) de bijzondere als de aanvallende vijanden, moet ik hem doen opmerken, dat de bijzondere scholen volgens de wet van 1806 hare wettige plaats in de vesting moeten hebben. Zij laten de openbare onaangeroerd. Die opmerking geldt ook den spreker uit Groningen (den heer Zylker). Wij laten de openbare scholen in haar regt, wij eerbiedigen de gemengde scholen; maar met de wet van 1806 plaatsen wij er de bijzondere naast. De wet van 1806 regelt de bijzondere scholen, en indien de wet wordt uitgevoerd, dan verdwijnen vele klagten, vooral indien zij, zoo als ook de spreker uit Groningen schijnt te verlangen, mild wordt toegepast. Wij verlangen uitvoering der wet, niets meer, niets anders. Ik moet den spreker uit Amsterdam bewijzen, dat de bijzondere scholen, die hij als vijand der vesting beschouwt, integendeel eene flank in die vesting bezetten.

Het is te weinig bekend, Mijne Heeren, wat die wet omtrent die scholen vaststelt. Vergunt mij eene korte herinnering. Wanneer de autorisatie verleend is, geschiedt de aanstelling en de admissie door de personen zelven, die de school oprigten, art. 17 der wet; der wet die bestaat, niet eener wet die gemaakt moet worden; is er eene vacature, de schoolopziener geeft kennis aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, ten einde de opene onderwijzersplaats, *voor zooveel dienstig en belangrijk geoordeeld wordt*, in de Bijdragen worde bekend gemaakt, art. 14 (der instructie). De wet van 1806 zegt dus: zij *kan* in de Bijdragen geplaatst worden, of niet. Nu, Mijne Heeren, zou het eene misdaad zijn, wanneer men het naliet.

De wet zegt verder (art. 25 regl. B): » Vorderen de regthebbenden het, dan moet de beroepen onderwijzer zich aan een *tweede examen* onderwerpen, hetwelk wordt afgenomen hetzij door de aanstellers zelven, hetzij door hen die zij daartoe qualificeren."

Ik verzoek hier wel op te letten, want straks zal ik komen op het vergelijkend examen. De wet van 1806 zegt alzoo, dat, wanneer de aanstellers van bijzondere scholen een onderwijzer willen hebben en niet zeker zijn van zijne kunde, deze zich alsdan moet onderwerpen aan een *tweede examen*. Dit kunnen de aanstellers zelven afnemen of iemand daartoe benoemen. Dit — het zij in het voorbijgaan gezegd — wordt nu afgenomen door den schoolopziener, en de Minister van Binnenlandsche Zaken geeft autorisatie. De wet van 1806 is dus veel zuiverder, veel liberaler, dan het aangenomen stelsel.

» Het toezigt over die scholen is, *voor zoover er geen gevestigd opzigt over bestaat*, opgedragen aan den schoolopziener of aan de plaatselijke schoolcommissie, maar *blijft*, *voor zooverre over dezelve een gevestigd opzigt aanwezig is*, aan hetzelve toevertrouwd;" dus wederom met eerbiediging van het gevestigd opzigt. Ik ben

verpligt al die bepalingen op te noemen, omdat die beginselen als kleine beginselen worden ter zijde gesteld, terwijl zij in de wet of in de reglementen — dat hier hetzelfde is — op gelijke lijn gesteld worden met de zoogenaamde groote beginselen der gemengde school.

» Wat de boeken betreft, zoo wordt er eene boekenlijst vervaardigd, met dien verstande nogtans, dat aan de onderwijzers der bijzondere scholen van de eerste klasse de vrijheid gelaten zij om zich — *onder goedkeuring van het over hen respectivelijk gevestigd opzigt en met kennisgeving daarvan* — op hunne scholen nog van zoodanige leer- en leesboeken te bedienen, als de aard hunner scholen vorderen mag" (art. 24, reglement *A*).

De wet van 1806 laat dus de boekenkeus vrij. De nalatige onderwijzers kunnen worden geschorst of afgezet, al naar mate de aanstellers het verlangen (art. 26, reglement *A*), en eindelijk zal de schoolopziener van die scholen verslag doen en gehouden zijn het over die scholen gevestigd opzigt te *dienen van zoodanige inlichtingen als tot den verderen bloei dier scholen zouden kunnen bijdragen.* Bij de wet van 1806 zijn dus de schoolopzieners, die we thans onder de bestrijders der scholen van de 1ste klasse tellen moeten, verpligt mede te werken tot den bloei van die scholen.

Nu vraag ik: kunnen die bijzondere scholen worden voorgesteld als de aanvallende vijanden van de sterkte, door de gemengde scholen bezet? Mag de groote nationale associatieschool de bijzondere associatieschool zoo uitsluiten en weren? Wij vragen niets nieuws: al wat wij vragen, is de uitvoering van de wet van 1806. Hare bepalingen zouden, met wijziging, grootendeels kunnen worden overgeschreven in de nieuwe wet. Ik begrijp niet waarom men ons met het oog op de wet, zoo hard valt, wanneer wij verzoeken: geeft ons de flank die ons toekomt, als of wij iets onwettigs vragen.

Onder Koning Lodewijk heeft de heer van der Capellen in het jaar 1810 eene circulaire gegeven, waarin wij lezen:

» Terwijl de wet wil, en, ook naar mijne overtuiging, met wijsheid wilde, *dat de keuze uit de wettige sollicitanten naar openstaande plaatsen geheel en al zoude afhangen van hen, die geregtigd zijn tot het doen der beroeping of aanstelling*, terwijl zij daarbij aan den districts-schoolopziener niet dan eenen zedelijken invloed overliet, zoo kan het toch niet dan van het allerhoogste belang zijn" enz. Dus onder Koning Lodewijk zien wij wederom eerbiediging van dat regt van benoeming door de geregtigden.

Onder den Keizer Napoleon opent zich een nieuw tijdperk, en daarop vestig ik vooral de aandacht, want onder de beginsels van dat tijdperk leven wij nu. De spreker uit Amsterdam heeft ons reeds gezegd, dat in den Franschen tijd, onder Napoleon, een geheel ander stelsel van oprigting en benoeming kwam. Ik voeg er bij: er kwam een stelsel van centralisatie; de universiteit trok alles aan zich en de grootmeester regelde het onderwerp als een afhankelijke tak van bestuur.

In dien tijd werd de wet van 1806, volgens den heer van den Ende, gehandhaafd. » Gedurende de inlijving in Frankrijk — dus

schrijft hij — onderging de schoolwetgeving van 1806 geene de minste verandering, zelfs geene aanranding hoe ook. Integendeel, zij kreeg in hare uitvoering, ten opzigte van het vergelijkend examen bij schoolvervullingen, *eene algemeenheid en eenparigheid*, die haar tot dusverre ontbrak."

Intusschen moet de heer van den Ende erkennen, en dit heeft de spreker uit Amsterdam ook niet vergeten, » dat de voordragt tot handhaving en bevestiging der schoolwetgeving van 1806 eene uitzondering verlangde, en deze werd bij art. 2 van het besluit van den Souvereinen Vorst vastgesteld en met het overige van het besluit tot wet gemaakt. Zij betrof èn de algemeenheid èn de eenparigheid van het vergelijkend examen bij alle schoolvervullingen, zoo als beiden, staande de inlijving in Frankrijk, werden ingevoerd."

Onder het Fransche Keizerrijk veranderde niets meer en niets minder dan de oprigting der school, zoo als de spreker van Amsterdam opmerkte, en de benoeming van den onderwijzer, zoo als ik u daar mededeelde. Geene kleinigheid voorwaar! Of hangt het onderwijs niet van den onderwijzer af? Is de persoon des onderwijzers niet hoofdzaak? Wat baat mij het bouwen eener school? Het geheele doel is ander onderwijs. Maar wat heeft men toen gedaan? Men was met die eenheid en eenparigheid, met het universiteits-beginsel zeer ingenomen: het lag in het groote stelsel van nationale associatiescholen, dat één onderwijs zou worden gegeven: maar geenszins was men ingenomen met den grootmeester der universiteit. Het Fransche stelsel mogt er in, maar de Franschman moest er uit. Men heeft hem er uit gekregen door het vergelijkend examen, zoodat niet de grootmeester oppermagtig benoemde, maar de meest bekwame onderwijzer door den maire en door den schoolopziener aangewezen, geplaatst werd. De heer van Stralen heeft zich daaromtrent dus uitgelaten: » Er was", zegt hij, » maar een hoofdbelang van het lager schoolwezen, waarin, gedurende de Fransche overheersching, in den gang der schoolzaken eene gewigtige verandering onvermijdelijk was, te weten de benoeming en aanstelling van schoolonderwijzers. De wetten der universiteit bragten mede, dat deze, bij uitsluiting, door den grootmeester der universiteit geschiedden. Echter was men gelukkig genoeg, om dezen algemeenen maatregel naar de hier bestaande verordeningen op dat stuk gewijzigd en zoodanig eene cynosure daarop ingevoerd te krijgen, waarbij het, onder eene goede regeling en handhaving der gemaakte bepalingen, alleen de meeste verdiensten en de meeste bekwaamheid waren, welke beslisten, aan wien de openstaande plaats zoude worden toegewezen, zoodat, eigenlijk gezegd, de grootmeester niet anders deed, dan de vereischte akte uit te reiken aan dengenen der sollicitanten, welke zich, volgens getuigenis van maire en schoolopziener als den meest verdienstelijken en meest geschikten ter verkrijging der plaats had doen kennen."

Dat vergelijkend examen, Mijne Heeren, is naderhand geworden het wapen om de eenheid van het onderwijs te verkrijgen en te behouden. De onderwijzer toch — ik herhaal het — is eigenlijk de spil van de geheele zaak; of ik al een goed schoollocaal heb en

geen goeden onderwijzer, die aan mijn verlangen voldoet, dan is de school niets waard. Dat beginsel van de groote universele eenheid, dat geheele begrip van universaliteit heeft zich meester gemaakt van de vergelijkende examens, of liever van het geheele onderwijs, ook door de vergelijkende examens, die moesten dienen om er de Fransche universiteit uit en de Nederlandsche centralisatie in te krijgen.

Het Napoleontisch tijdperk is een keerpunt in de schoolwereld, en de eenheid, die na 1795 bedoeld, maar in 1806 voor de vrijheid tot bijzondere scholen getemperd was, herkreeg zich. Ik moet er u op wijzen, Mijne Heeren, want men ziet dien invloed van den Franschen universiteits-geest te zeer voorbij. Ik moet er den spreker uit Tiel, die bij eene vorige gelegenheid zijn gevoelen over dit onderwerp in het midden heeft gebragt, ook op opmerkzaam maken. De wet van 1806, die vrijgevig is voor de bijzondere school, heeft door dat stelsel en door opgedrongen eenheid geleden.

Ik kom tot 1814. Waarom was men in 1814 zoo verheugd? Omdat men toen van het aanleeren der Fransche taal, niet omdat men van den Franschen universiteitsgeest werd verlost. Het denkbeeld van eenheid werd bewaard en ontwikkelde zich later zoo zeer, dat het Souverein besluit waarbij de wet van 1806 geheel werd hersteld, maar tevens bepaald dat de onderwijzers op den gebruikelijken voet aan een vergelijkend examen zouden worden onderworpen, werd aangewend om er ook de scholen der 1ste klasse aan te onderwerpen. Men grondde zich op den gebruikelijken voet, maar men heeft dien gebruikelijken voet nooit kunnen bewijzen; uit de circulaire van den heer van der Capellen heb ik reeds doen zien, dat men in 1810 de aanstelling van de onderwijzers geheel vrij liet. Ook was het vergelijkend examen alleen in de provincie Overijssel verpligtend geworden. In 1823 (besluit van 2 November) heeft men nog eens herhaald, dat de autorisatie van eene aanstelling door het departement van het publiek onderwijs moest worden verleend. Ter wering der bijzondere scholen en ter handhaving der eenheid heeft men zich ook beroepen op het aantal scholen, als of het getal en niet de aard in aanmerking kwam; als of de behoefte door eenheidsbelang en niet door gewetensbelang werd uitgemaakt.

Nadat dit beginsel van universiteits-eenheid meer en meer was ontwikkeld, kregen wij de groote beginselen. Wij hebben in der tijd in deze Kamer van *vier* gehoord; de levensbeschrijvers van den heer van den Ende geven er *zes* op, en van die zes beaam ik er gaarne eenigen.

Aan het hoofd staat: » De vreeze Gods als het beginsel van alle opvoeding en onderwijs." Ik zal het niet tegenspreken.

De tweede stelregel was: » Geen opvoeding en onderwijs, behalve het ouderlijke, mag aan de zorg en het toevoorzigt der Regering onttrokken worden." Dat is mij te sterk.

De derde: » Gemengde scholen verdienen in ons land althans de voorkeur, en behooren gehandhaafd te worden." Ik beaam het niet. Intusschen is dit minder sterk uitgedrukt, dan wij het vroeger hoorden, daar wij hier van voorkeur lezen.

De vierde: » Geene benoeming van eenig schoolonderwijzer zonder vergelijkend examen." Dit strijdt geheel met de wet van 1806, die een tweede examen geheel vrij laat aan de aanstellers.

De vijfde: » De armen-kinderen voorwerpen der bijzondere zorg der Regering, ter hunner opleiding door onderwijs." Dit beginsel is niet volgens de wet van 1806; en eindelijk:

De zesde: » De instandhouding van het verbeterd schoolwezen; de uitbreiding en volmaking daarvan, met hare gevolgen, hangen grootendeels af van de degelijkheid der onderwijzers, en van hunne gemoedelijke pligtsbetrachting." Een zeer goed beginsel.

Ik wil slechts doen opmerken, dat men er langzamerhand toe is gekomen om de wet van 1806 geheel naar zekere beginselen, in plaats van ze naar hare eigene regelen te beoordeelen. Hierdoor ontstonden al die wanbegrippen en die verduistering der wet. Wanneer mildheid van toepassing werd gevraagd, werd eigenlijk niet anders dan toepassing gevorderd en afschaffing van de groote beginselen, waaronder men de wet begroef, waardoor men ze, uit voorliefde voor de universiteits-eenheid domineerde.

Ziedaar, Mijne Heeren, wat de *wetgeving* betreft; nu kom ik een oogenblik tot de ontwikkeling van het *onderwijs* zelf. Ik zal daarover uit een *wetenschappelijk* oogpunt niet spreken. Het is in confesso dat het onderwijs veel beter dan vroeger is, en het zou mij leed doen, indien men in Nederland te dien aanzien niet ware vooruitgegaan met den tijd. En zoo min als iemand zal ik miskennen, wat hier inderdaad op het gebied van wetenschap en openbaar onderwijs is gedaan; men moge hier en daar oppervlakkigheid ontwaren en bij een vergelijkend examen over de onkunde van sommige onderwijzers verbaasd zijn; maar dit verhindert mij niet te erkennen, dat men over het algemeen is vooruitgegaan. Maar het andere punt, de opvoeding, het *zedelijke* en *godsdienstige*, is van meer gewigt, en hier kom ik nu weder op de wet van 1806. Wat wil die wet? Christelijke opvoeding; opleiding tot maatschappelijke en Christelijke deugden. Het artikel der wet is bekend. Bij de verordeningen omtrent het examen is bepaald, dat wanneer een jongeling opkomt om een rang te verkrijgen, men hem vragen voorlegt omtrent de geschiktste middelen om het kind tot deugd te vormen.

Maar men ging nog veel verder: men vindt zelfs op de boekenlijst aanbeveling van den Bijbel op de scholen: „ Reeds door den Bijbel onder de schoolwerkjes aan te bevelen, zou er afbreuk gedaan worden aan de achting en den eerbied, aan denzelven verschuldigd, even als ware het noodig, om door eene regtstreeksche aanwijzing de onderwijzers op te wekken en te verpligten tot een gepast gebruik van denzelven. Zulk eene verpligting rust reeds van zelven op hen, en verre af van hen, door het niet vermelden van den Bijbel op de boekenlijst, te willen ontslagen rekenen om van denzelven een behoorlijk en pligtmatig gebruik te maken, nam men, reeds bij het eerste ontwerp ter vervaardiging dezer lijst, voor, in de inleiding tot dezelve de onderwijzers ten ernstigste aan te manen, om van den Bijbel bij hunne scholieren het meest gepaste gebruik te maken en tevens aan te wijzen, uit welk oogpunt men

het niet aantreffen van den Bijbel op de boekenlijst te beschouwen en te beoordeelen hebbe."

En wat nu betreft het verschrikkelijk woord *leerstellige*, ik vind het ook in de officiele boekenlijst ten dienste der lagere scholen. Daarop komt voor de rubriek ZEDEKUNDE, en daar onder *a. Leerstellige*. Eindelijk, men weet dat de inspecteur van het schoolwezen destijds een stel gebeden heeft vervaardigd voor de scholen, en naauwelijks zal ik behoeven te herinneren, dat men er niet aan gedacht heeft om de Bijbelsche en Vaderlandsche geschiedenis van de scholen te weren. Wij zijn dus met ons stelsel niet zoo ver verwijderd van de wet van 1806.

Dit nu wat de strekking der wet van 1806 betreft. Ik moet er echter nog dit bijvoegen, dat men in 1806 door uitsluiting der leerstellige waarheden, wel degelijk ten doel had, om op de gemengde school een Christendom in te voeren, dat niemand kónde kwetsen. Men was toen niet zoo kwetsbaar. Ik kom tot later tijd. Het groote beginsel der gemengdheid en het groote beginsel der eenheid werden aangevallen. Het algemeene Christendom der school was den eenen te veel, den anderen te weinig. Ook Bijbelsche en Vaderlandsche geschiedenis ontmoetten bezwaar. Toen hebben wij het retireren aan de eene zijde en het opdringen van de andere zijde gekregen. Tot behoud der gemengde school getroostte men zich opoffering. Opoffering van den Bijbel, van Bijbelsche, hier en daar zelfs van Vaderlandsche geschiedenis, van menig boek, ook van schoolgebed. Ik zal getuigenissen aanhalen. Ik moet dit doen naar aanleiding van hetgeen in het midden is gebragt door den geachten spreker uit Amsterdam, dien ik anders liever vóór dan tegen mij heb.

Ik moet echter vooraf verklaren dat mijn groot bezwaar in het stelsel der gemengde scholen ligt in het stelsel der gemengde school, die niemand kwetsen mag, niet in de algemeene practijk, die op sommige plaatsen beter is dan het stelsel. Op de gemengde school moet ik alles wat aanstoot geeft, weren, maar men kan wel zooveel weren, dat men niet genoeg overhoudt. Daarom verlang ik eene bijzondere school, waar ik niet bevreesd behoef te zijn om te kwetsen. Wanneer ik dus enkele getuigenissen aanhaal, is dit tot bewijs, dat het stelsel der gemengde scholen die gevolgen *moet* hebben, ter meerdere opheldering van dat stelsel.

Ik kom eerst tot het besluit van 1842, dat zegt, dat het onderwijs moet beschouwd worden als een bloot burgerlijk en maatschappelijk onderwijs. Men moet het mij niet ten kwade duiden, maar als men spreekt van een greep te doen in de wet van 1806, dan vraag ik of dit ook niet een tamelijk forsche greep in die wet is, die van opleiding tot *Christelijke* deugden spreekt? Men is daartoe gekomen door den drang van het stelsel en ter vermijding van de ontwikkeling van bijzondere beginsels. Met de bijzondere scholen echter, die de wet van 1806 toestaat, is er geen bezwaar; want dan bezit men, om het zoo te noemen, de veiligheidsklep voor den druk van de algemeene school. Na te hebben aangetoond, hoe de veranderde aard van het onderwijs zelf uit een besluit is op te maken, ga ik over tot het mededeelen van enkele verkla-

ringen, waartoe de spreker uit Amsterdam mij eenigermate heeft uitgelokt.

Reeds in 1838 is er te Rotterdam een werkje uitgekomen, waarin ik het navolgende vind opgeteekend: »In een tijdschrift, *de Paedagoog*, zegt de Groningsche onderwijzer Rijkens, dat het onderwijs op vele scholen zoo geregeld is, dat er geene gelegenheid kan gevonden worden om de aankweeking van goede zeden en ware godsvrucht naar waarde te bevorderen."

Nog een bewijs, hoe dit beginsel zich reeds vroeg ontwikkeld heeft: De inspecteur van het onderwijs liet zich dus hooren: »De lagere scholen moeten over het algemeen Christelijke, maar geene Protestantsche of Roomsche scholen zijn. Zij moeten geenszins tot eenige eeredienst in het bijzonder behooren en geen stellig leerstuk moet op dezelve onderwezen worden, opdat zelfs de Joden zonder eenig gemoedelijk bezwaar dezelve kunnen bezoeken." Dit denkbeeld van zoodanige algemeenheid van het godsdienstig onderrigt is niet alleen door den heer van den Ende, maar reeds bij den aanvang der schoolverbetering door meerderen gekoesterd. In 1801 verscheen een boekje: »Eerste beginselen van den godsdienst voor kinderen," waarvan de schrijver verklaart: dit godsdienstig leerboekje is zoodanig ingerigt, dat men er zelfs met Joodsche kinderen een nuttig gebruik van kan maken, alzoo er van Jezus Christus en Zijne leer geene de minste melding gemaakt wordt."

Eindelijk heb ik nog eene verklaring van den hoogleeraar van Kampen, waarlijk geen overdreven man, die, wijzende op het voorbeeld der Mohammedanen, welke hunne kinderen in het lezen van den Koran onderwijzen, verklaart, dat dit »eene les voor ons is alwaar om nietige bedenkingen, de Bijbel uit de scholen geweerd is." Hoe men algemeen zedelijk onderwijs op de scholen kan geven, bleek mij uit een leesboekje van Anslijn, waar ik bijv. lees: Wat moet men in het algemeen in acht nemen? dat men niet te veel vleesch eet, dewijl daardoor gevaarlijke ziekten kunnen ontstaan.

Men tracht in dat stelsel de scholen te ontdoen van alles wat kan kwetsen, maar dit doende, geeft men ook aanleiding tot klagten als die, welke ik zoo even heb aangehaald, en dat wel van mannen die niet van mijne kleur zijn. Voorts vind ik in het *Verslag van de kerkvisitatie aan de Synode der Hervormde Kerk in* 1853 enz. alwaar men leest: »Het is allen bekend, dat sommige burgerlijke autoriteiten en zelfs schoolopzieners, wijkende voor de eischen der Roomsch-katholijke geestelijkheid en voor een verkeerd liberalisme, de openbare onderwijzers verzochten, ja gelastten, de Bijbelsche geschiedenis — van bijbellezen is er geene sprake — af te schaffen," en in het *rapport van eene commissie der afdeeling Amsterdam van het Nederlandsch onderwijzers-genootschap*, waarvan gewaagd wordt in het heden uitgekomen *schoolblad*, vindt men: zoo is die toestand bevredigend en gunstig afstekende bij hetgene elders geschiedt? *Geenszins*. De keerzijde vertoont ons wel *degelijk onwil en ontevredenheid*. Zij vertoont ons die in de oprigting van *vele* bijzondere scholen der 1ste klasse voor bijzondere

gezindten; zij vertoont ons die in het zachtkens aan verminderen van het aantal Roomsch-catholijke kinderen op de gemengde scholen; zij doet zich kennen in het verzoek van velen, om *onder gezochte voorwendsels, gedurende de uren van godsdienstonderwijs de scholen te verlaten;* zij doet zich dus kennen IN DEN WEERZIN, DIE ZICH VOOR DE GEHEELE ZAAK VAN HET GODSDIENSTIG BEGINSEL OP DE GEMENGDE SCHOOL OPENBAART, geenszins tegen eene of andere bijzondere handeling of uiting van gevoelen."

Dat die bezwaren bestaan, wordt dus ook erkend in de getuigenissen van vroegeren en van den tegenwoordigen tijd. Wat mij betreft, ik vraag scholen, waarop men den Bijbel kan lezen, en stem daaromtrent met eenen man in, wiens getuigenis iets moge afdoen; met CHRISOSTOMUS, die zegt: »Het aanhooren en voorlezen der H. schriftuur te verachten is een duivelsch ingeven; hij tracht u hierdoor in te boezemen dat er geen voordeel gelegen is in het aanhooren der Goddelijke schriften, omdat hij vreest dat de goede werken op het aanhooren daarvan zullen volgen."

Ziedaar de noodzakelijkheid om bij de ontwikkeling der genoemde bezwaren, die vrijheid te geven, die verlangd wordt, die de wet van 1806 geeft en regelt, en waarmede ik geloof dat de Staat bevoordeeld, geenszins benadeeld wordt. Ik zal niet terugkomen op den strijd, die gevoerd is tegen die scholen en al de benamingen, die men aan die scholen heeft gegeven. Ik noem er slechts ééne: die van secte-scholen, den geijkten naam, zoo het schijnt, en die ook gebezigd is door de Regering, in hare Memorie van Beantwoording op de wet op het beleid der regering in Indië. Welnu men noeme ze secte-scholen, het zij zoo; in den tijd van PAULUS noemde men de Christelijke godsdienst eene secte. De benaming doet er weinig toe; genoeg is het, dat die secte-scholen liggen in de wet van 1806, die blijkbaar den aard der bijzondere scholen eerbiedigt. Ik zal nu ook niet treden op het terrein van de vrijheid van onderwijs; die heb ik bij de herziening der Grondwet behandeld; wij hebben hier met die vrijheid niets te maken; wij staan op de wet van 1806, die vrijheid geeft onder beding van autorisatie. De vraag is hier of er waarborg tegen misbruik dier autorisatie door beroep op den Koning kan worden verleend, of de wet van 1806 de bevoegdheid geeft om in de gevoelde behoefte te gemoet te komen. De spreker uit Amsterdam heeft ons bewezen, dat de bevoegdheid niet lag in die wet; maar dat gedeelte zijner rede is eene adstructie van het gevoelen dezerzijds. Zij ligt er niet in, zegt ge, maar daarom juist willen wij ze daarin brengen.

De vraag waar het hier enkel op aankomt, is deze: ligt zij in de rigting van de wet van 1806, en strijdt zij met de Grondwet? De spreker uit Zutphen heeft dit uitmuntend behandeld. Ik kan met een enkel woord volstaan.

Zij ligt in de rigting der wet, want de bevoegdheid strekt tot uitvoering der wet. Er wordt niets nieuws daargesteld, niets tegen, niets strijdigs met de wet.

Zij strijdt ook niet met de Grondwet, integendeel zij komt er mede overeen. Ik heb hier niet het oog op art. 194, maar op de

gewaarborgde en bezworen gewetensvrijheid. Mijne Heeren, geldt het hier een onderwerp van ondergeschikt belang? De spreker uit Groningen, de heer ZYLKER, beweert dat de vrijheid van geweten van de minderheid moet wijken voor de meerderheid. Dit moge in zijn stelsel waar zijn, in het mijne is dit het geval niet: dit eerbiedigt alle vrijheid van geweten en erkent eene hooge Regering, geroepen om voor de eerbiediging daarvan te waken. Diens sprekers meening ligt echter in zijne politieke begrippen. Ik heb hier juist een paar werkjes van zijne hand, waar hij zegt: »NUMAN beroept »zich op zijne godsdienstige en wetenschappelijke overtuiging," en evenzeer als hij dit ten minste aldus wil doen voorkomen, bemin ook ik het Christendom, gelijk deszelfs grooten stichter.

»Het is inzonderheid de met de jaren steeds levendiger geworden bewustheid der onbegrensde liefde van dien stichter voor het volk, en wel hier het volk bij uitnemendheid, en omdat ik geene godsdienst ken, zoo uitstekend voor de opvoeding, en inzonderheid ook DEMOCRATISCHE OPVOEDING, van de menschheid in het algemeen geschikt, dat ik haar innig ben toegedaan."

Op eene andere plaats zegt hij:

»Eene gedachte bezielde slechts den grooten stichter van het Christendom, en waarvoor hij allen die hem omringden, deed ontgloeijen: het was de gedachte aan een beteren toestand der menschheid, en om dien vooral te bereiken door opvoeding, veredeling en ontwikkeling, in zijn geest van de massa des volks: van alles, wat als mensch, hoe diep dan somtijds ook gezonken, altijd, ten minste nog eene sprank van *zijne* zoo eenvoudig schoone als reine en verhevene goddelijkheid in zich besloten hield. Hij klaagt de bedervene en egoïstische overheden, schriftgeleerden en pharizeërs van zijn tijd aan, als het volk onderdrukkende, verwaarloozende »als blinde leidslieden der blinden" en is met innerlijke liefde en medelijden begaan »met de schare, welke, als herderloos rondloopende schapen" wel hunkerden naar iets edelers en beters, doch wie het voor hare opvoeding aan geschikte herders ontbrak.

»En datgene, wat ten tijde van JEZUS, met zooveel regt aan de mannen van invloed en magt mogt worden verweten, mag ook nog thans, evenzeer aan de grooten en magtigen der aarde, ten laste worden gelegd."

Ik kan mij dus begrijpen, dat hij in zijn stelsel de vrijheid die wij vragen, niet gaarne verleent, omdat het daarmede in strijd is. Dit stelsel wordt in een ander werkje nog nader omschreven, en nu de spreker over dit punt in deze discussie gesproken heeft, mag ik die woorden ook nog wel voorlezen: »Men ontzag zich zelfs niet om hiertoe steeds het heiligste te misbruiken, hetgeen de mensch bezit; namelijk de godsdienst, en dit niet het minst eene godsdienst, als die van JEZUS CHRISTUS: even als of niet schier iedere bladzijde van het Evangelie, liefde, de waarde van den mensch, als zoodanig en geheel onafhankelijk van uiterlijke toevalligheid, en volgens ons tegenwoordig spraakgebruik betrekkelijk politieke zaken, nevens orde, DEMOCRATISCHE BEGINSELEN predikte: even alsof de stichter van die godsdienst niet, gedurende deszelfs openbaar le-

ven, zijne stem had verheven tegen huichelachtige priesters en trotsche overheden, welke het arme volk in verblinding en volslagene afhankelijkheid trachtten te houden, en onderwierpen aan een juk van geestdoovende lasten."

In dat stelsel begrijp ik, dat die spreker vreest voor scholen die tegen dat DEMOCRATISCH BEGINSEL opkomen. Maar er is eene minderheid, die een ander gevoelen deelt, en ik mag van hem verwachten dat, even als hij eerbiediging vraagt voor zijn beginsel van vrijheid, hij ook het gevoelen van die minderheid zal eerbiedigen, die verlangt scholen op te rigten, niet strijdig met haar geweten. Mijne Heeren, geldt het hier eene uitvoering van de wet? Volgens mij, ja. Zal de Koning volgens de Grondwet daarvoor niet mogen zorgen? Is het niet juist de pligt van de Hooge Regering, daarvoor te zorgen? Is die zorg voor het onderwijs niet bepaaldelijk opgedragen aan den Koning? Maar, aangenomen het ware eens zoo niet: dan beroep ik mij op het besluit van 1814; dat wordt door de voorstanders van de groote beginselen beschouwd als eene wet. Het heeft den grooten greep gedaan, van alle benoemingen te brengen onder de Regering. Wanneer dus de Regering volgens dat besluit van 1814, alle benoemingen aan zich trok, dan vraag ik, of de greep van 1854 zoo groot zou zijn, waarbij de Koning de eindbeslissing zou hebben in zaken van geschil over de oprigting van bijzondere scholen? Wij spreken niet van de uitvoering der Grondwet; alleen van de uitvoering der wet van 1806.

Eindelijk moet ik doen opmerken, dat, indien men nu zou vreezen het derde der additionele artikelen van de Grondwet te overtreden, men niet geschroomd heeft verandering in de regterlijke inrigting te brengen, ofschoon wij nog geene nieuwe wet op de regterlijke organisatie bezitten. Indien gij nu het derde der additionele artikelen zoo ontziet, dan beweer ik dat gij het reeds overtreden hebt. Maar van waar dan die angstvalligheid om de bedoelde magt aan den Koning te verleenen? Ik verklaar mij dien strijd alleen door den weerzin tegen het onderwijs, dat op de bijzondere scholen wordt gegeven, die, in plaats dat zij als wettige en heilzame concurrenten, als vijanden, als loopgraven tegen de vesting openende beschouwd worden.

Mijn besluit is dit: voor de wet van 1806 vragen wij uitvoering, en dit voorstel zal niets zijn dan het vehikel om aan die wet uitvoering te geven. Ik heb er de aandacht op gevestigd, dat de bijzondere scholen der eerste klasse, die nu zoozeer in ongunst zijn, bij de wet eene vrijheid hebben, die men haar niet ontnemen kan. Ik vertrouw van deze Kamer, dat zij zal willen doorzien, dat het hier eene veel hoogere quaestie geldt dan voor eigen genoegen scholen op te rigten, een veel hooger belang dan een plaatselijk, een gewigtiger regt dan dat van antorisatie te verleenen, en dat zij aan de Regering het middel in handen zal geven om de regten der minderheid en des gewetens te handhaven en te bewaren.

De heer **Rochussen**:

Toen voor eenige weken hier beraadslaagd werd over het al of

niet in overweging nemen van het voorstel, dat ons heden weder bezig houdt, is — en ik geloof te regt — opgemerkt, dat de argumenten, die men voor dat in overweging nemen kon aanvoeren, meestal uit den aard der zaak betrekking moesten hebben op het voorstel zelf.

Uit hetgeen ik bij die gelegenheid gezegd heb is gebleken, dat ik een voorstander was van het voorstel, en nu heden dat voorstel ten principale in beraadslaging is, acht ik mij verpligt met korte woorden de motiven mede te deelen, waarom ik daarvan een voorstander gebleven ben. Ik zal slechts twee hoofdmotiven aanvoeren.

Het eerste is in het belang van het praerogatief der Kroon. Ik heb tot dusverre altijd gemeend, dat bij den Koning de bevoegdheid en de magt berustte om in hoogste beroep bij quaestien, als waarvan hier sprake is, te beslissen; en de welsprekende rede van den afgevaardigde uit Amsterdam (den heer Bosscha), achter mij gezeten, heeft mij in die overtuiging niet doen wankelen. De wet van 1806 zegt toch duidelijk, dat het *oppertoezigt* over het onderwijs is verbleven aan het toenmalige Hoofd van den Staat, den Raadpensionaris, en het toezigt aan de departementale besturen. Is het nu redelijk, te zeggen, dat het Hoofd van den Staat zijn oppertoezigt alleen moet bepalen tot een lijdelijk toezien of het goed of kwalijk bezit, terwijl de mindere toezieners een regt van beschikking zouden hebben?

Maar bij de ontleding van de verschillende artikelen der wet heeft de redenaar uit Amsterdam er één over het hoofd gezien, dat ik de vrijheid zal nemen aan de aandacht der Vergadering te onderwerpen. Het is art. 19, luidende: » Deze opschorsing en intrekking der acte van algemeene toelating zal, op voordragt der commissie van onderwijs of der plaatselijke schoolcommissie, geschieden door het daartoe bevoegd gemeente-, departementaal- of *nationaal bestuur*" enz. Daarin heb ik het denkbeeld gevonden van een opklimmend beroep van het gemeentelijk bestuur tot het gewestelijk bestuur, van het gewestelijk bestuur tot het algemeen bestuur. Over het algemeen komt het mij voor, dat èn krachtens de wet èn krachtens de reglementen zulke ruime volmagten zijn gegeven aan den Raadpensionaris, om die wet uit te voeren en toe te passen, dat ik voor mij nooit heb getwijfeld, dat de uitspraken in het hoogste beroep dan ook aan dat toenmalig hoogst gezag in den Staat incumbeerden; en als gevolg van dat oppertoezigt en van dien grooten invloed heb ik het tevens beschouwd, dat de staatsstukken, die te dezen aanzien zijn uitgevaardigd in en na 1814, zijn te achten *eene delegatie van magt*.

Ik acht dat praerogatief van de Kroon, toegepast door een verantwoordelijk en dus aansprakelijk Minister, iemand aan wien men zich dus kan houden, van veel waarde voor de ingezetenen, omdat zij dan in allen gevalle een beroep hebben bij eene hoog geplaatste magt, eene magt waarbij zij onpartijdigheid mogen en moeten veronderstellen. Ik acht het ook voor de Kroon zelve van waarde, ten einde de ingezetenen die zich gekrenkt achten, te kunnen beschermen. De bedenking, dat daardoor een *odium* zou kunnen vallen op het hoogste gezag, moet daarvan, meen ik, nimmer terug-

houden; want tegenover dat *odium* staat de dank van hen aan wie regt is toegekend.

Het tweede motief waarom ik nog gestemd ben voor het voorstel, is in het belang van een groot beginsel, dat bij de grondwetsherziening van 1848 is gehuldigd: » de vrijheid van onderwijs"; het staat met dezelfde woorden in de Grondwet geschreven. Het onderwijs zou geregeld worden bij de wet. Dat heeft door een zamenloop van omstandigheden tot dusverre geen plaats gehad. Maar nu komt dit incident, dat de Regering meent in dezen niet competent te zijn om op een beroep te beslissen. Ik meen, dat er dus een stap achteruit wordt gedaan ten aanzien van die vrijheid van onderwijs, in plaats van een stap van toenadering. Nu acht ik het wel betreurenswaardig, dat de behoefte bestaat of gevoeld wordt tot afscheiding van die schooleenheid, waarvan gesproken is. Ik zou het wenschelijker achten, zoo die behoefte niet bestond noch gevoeld werd; maar dat zij bestaat is evenwel onloochenbaar. Wij hebben toch in den loop van eene vorige beraadslaging vernomen, dat in één jaar 95 toelatingen van bijzondere scholen hebben plaats gehad.

Dit heeft op mij indruk gemaakt. Ik heb het aangemerkt als een onomstootelijk bewijs van het bestaan der behoefte. En als nu in ons Vaderland zoo vele huisvaders gevonden worden, die een innig gemoedsbezwaar hebben, die aan hunne kinderen eene andere, eene meer godsdienstige rigting in hunne opvoeding willen gegeven hebben, dan op de openbare gemengde scholen bestaat, is het dan niet meer in den geest der Grondwet handelen, om elke poging, die daartoe leidt, te ondersteunen, dan om het genot van die hoog te waarderen vrijheid van onderwijs eenigermate achteruit te zetten, althans tot dat de wet op het onderwijs, die reeds voorlang had behooren tot stand gebragt te worden, tot stand zal zijn gekomen? Ik voor mij heb een groot vertrouwen op den Minister van Binnenlandsche Zaken, op de helderheid zijner inzigten en op de onpartijdigheid van zijn zin. Dat vertrouwen is vermeerderd door de discussiën over de armenwet. Maar ondanks die hoedanigheden, die ik gaarne aan dien Minister toeken, is het onderwerp eener wet op het onderwijs zóó veel omvattend, zijn daarbij zóó hooge belangen betrokken en geeft het tot zoodanige sterk tegenover elkander staande gevoelens aanleiding, dat ik mij naauwelijks durf vleijen, dat die wet zoo spoedig zal tot stand komen. Ik heb op die gronden gemeend het voorstel van ons geacht medelid te mogen ondersteunen, en ik ben opgestaan, om dit te blijven doen en om kortelijk rekenschap te geven van de gronden, waarop die ondersteuning berust.

De heer **van Rappard**:

Ik ben het gevoelen toegedaan, dat volgens de bestaande wet aan den Koning de bevoegdheid niet toekomt, om, wanneer eenmaal door Gedeputeerde Staten autorisatie is geweigerd tot het oprigten van eene bijzondere school, dit besluit van Gedeputeerde Staten te vernietigen. De gronden, die voor dat gevoelen pleiten, zijn nog heden, door den geleerden spreker uit de hoofdstad (den heer Bosscha) meesterlijk uiteengezet. Omtrent die vraag bestaat intusschen

verschil van meening. Het bewijs daarvan ligt vooreerst in de stemming voor eenigen tijd hier over dit vraagstuk gehouden, toen een zeer groot aantal leden zich verklaard heeft voor het gevoelen, dat werkelijk den Koning die bevoegdheid toekomt. Dat er verschil van meening bestaat, bewijst in de tweede plaats de welligt eenigzins weifelende circulaire van den voormaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, en een derde bewijs ligt in de verklaring, door den tegenwoordigen Minister, eenigermate in strijd met zijn voorganger, in deze Vergadering afgelegd. De wet is dus duister, de wet heeft uitlegging noodig. Gold het hier een onderwerp van burgerlijk regt, die uitlegging kon door regterlijke uitspraken, door arresten van den Hoogen Raad worden gegeven. Doch de mogelijkheid bestaat niet, eene uitlegging van den regter ten deze te provoceren. Hier bestaat dus het geval, dat noodig is eene authentica interpretatio, en ik kan mij niet voorstellen, dat het 3de additioneele artikel der Grondwet een hinderpaal ten deze in den weg zou leggen. Trouwens, het is mijns erachtens ongerijmd, die wetten, welke thans even als andere wetten bestaan, uit te sluiten van de authentieke interpretatie, waar die nog noodig is. Ik heb mij dus, met ter-zijdestelling van mijn individueel gevoelen over de bestaande wet, de vraag voorgesteld, of de uitlegging, die door dit voorstel aan de wet van 1806 wordt gegeven, overeenstemt met de thans van kracht zijnde Grondwet, overeenstemt met de beginselen bij de algemeene organieke wetten gehuldigd, overeenstemt met het openbaar belang, en deze drie vragen heb ik gemeend bevestigend te moeten beantwoorden. Bij art. 194 toch der Grondwet wordt vrijheid van onderwijs op eene onbepaalde wijze aan de natie toegezegd. Ik ben hier niet geroepen om een oordeel te vellen over deze grondwettige bepaling, maar ik ben verpligt die bepaling te volgen. En zoo nu door dit voorstel de belemmeringen worden uit den weg geruimd, die nog ten aanzien van het onderwijs bestaan, dan meen ik dit voorstel te mogen beschouwen als overeenkomstig de beginselen der Grondwet. Het is in de tweede plaats overeenstemmend met de organieke wetten. Want als bij de Grondwet alléén en uitsluitend aan den Koning de bevoegdheid is gegeven om besluiten van Gedeputeerde Staten wegens strijd met de wet of het openbaar belang te schorsen of te vernietigen, dan wordt door de provinciale wet die bevoegdheid des Konings aanmerkelijk uitgebreid, bepaaldelijk in art. 168, waar voorzien wordt in de gevallen, dat de Koning, ook buiten strijd met het openbaar belang of met de wet, besluiten van Gedeputeerde Staten kan vernietigen. Het is ook overeenkomstig het openbaar belang. Reeds vroeger heb ik het gezegd; en ik herhaal het nog eenmaal, ik heb een afkeer van de afscheiding van onderwijs en opvoeding. Ik heb een afkeer van het weren van het onderrigt in de godsdienst van de scholen. Ik meen dat juist uit die afscheiding, uit dat weren, voor geheel Europa en ook voor ons Vaderland noodlottige gevolgen zijn voortgevloeid, en dat daaraan moet worden geweten dat gemis aan eerbied voor de wet, orde en overheid, hetwelk zoo vaak is waargenomen. Het zal mij leed doen, zoo ik verschil van den Minister van Binnenlandsche

Zaken, omdat ik dit Ministerie zoo gaarne ondersteun. Maar de zaak is van te veel gewigt, dan dat ik ten deze mijne overtuiging zou kunnen opofferen.

De Minister **van Reenen**:

Mijnheer de Voorzitter. De strekking van het wetsvoorstel, door een lid dezer Vergadering aangeboden, is om aan de Regering toe te kennen eene meerdere magt, eene ruimere bevoegdheid dan zij meent, op dit oogenblik volgens de bestaande verordeningen te bezitten. Ik heb bij eene vroegere gelegenheid verklaard, dat er naar mijn oordeel geen hooger beroep op den Koning werd toegelaten, wanneer door Gedeputeerde Staten of door een gemeentebestuur uitspraak was gedaan. In zooverre dus sluit zich het aanbod van dit wetsvoorstel aan bij de meening die door mij werd ontwikkeld. Er zijn evenwel eenige bedenkingen, die ik meen te moeten in het midden brengen, en die de Regering verpligt is kortelijk aan de Vergadering mede te deelen.

Het wetsvoorstel is bestreden voornamelijk uit vier oogpunten. Men heeft beweerd, dat het in strijd zou zijn met de Grondwet. Ik moet te dien opzigte verklaren, dat naar mijn inzien zoodanige strijd met de Grondwet niet wordt gevonden. Ik zou niet willen beweren, dat in de wetten en verordeningen, door het 3de additionele artikel van de Grondwet van 1848 tijdelijk gehandhaafd, geene wijzigingen gebragt kunnen worden. Ik geloof, dat de wetgever de bevoegdheid bezit om, wanneer de ondervinding getoond heeft dat er leemten en gebreken in de wet gevonden worden, ze aan te vullen en te verbeteren.

In de tweede plaats heeft men gezegd, dat het wetsvoorstel ontijdig zou wezen; in de derde plaats, dat het overbodig was, en eindelijk, dat het schadelijk zou zijn.

Ten opzigte van de overbodigheid, spreekt het wel van zelf, dat, volgens hetgeen vroeger is beweerd, dit voorstel door de Regering niet als overbodig wordt beschouwd; wanneer aan den wensch van degenen, die verlangen dat aan den Koning eene hoogere uitspraak zal worden toegekend, moet worden toegegeven, dan is het, naar het inzien der Regering, noodig, dat door eene wet die bevoegdheid worde toegekend.

Maar de reden, waarom ik mij tegen het voorstel meen te moeten verzetten, is gelegen in hetgeen in de tweede plaats is aangevoerd, namelijk de *ontijdigheid*. De Regering is volgens de Grondwet gehouden tot het voordragen van eene wet op het onderwijs, waarbij het openbaar onderwijs geregeld zal worden en waarbij tevens volkomene vrijheid van bijzonder onderwijs zal worden toegekend. Die wet, ik heb het reeds vroeger gezegd, is in behandeling. Ik heb getracht haar zoo spoedig mogelijk in gereedheid te brengen, en ik kan aan de Vergadering mededeelen, dat zij sedert eenige weken reeds bij den Staatsraad aanhangig is en dat ik haar spoedig hoop terug te ontvangen, ten einde, zoo mogelijk, aan mijne belofte te voldoen en te bevorderen, dat zij nog in deze zitting aan de Vergadering worde aangeboden.

Ik weet wel, dat men mij zal tegenwerpen, en dit is ook reeds meermalen geschied, dat al wordt die wet op het onderwijs ingediend, het er evenwel nog zeer ver van verwijderd is, dat zij spoedig zal worden aangenomen; maar ik geloof, dat de Regering niet mag uitgaan van de onderstelling, dat die wet in allen gevalle zal moeten worden verworpen. Ik geloof ook niet, dat daartoe redenen bestaan. De Grondwet geeft den leiddraad aan, welke moet worden gevolgd bij het ontwerpen van die wet. Wanneer de Regering zich houdt aan de grondwettige bepalingen, en wanneer die bij het beoordeelen van de voordragt in het oog worden gehouden, dan geloof ik niet, dat men mag wanhopen aan het tot stand brengen van eene wet op het onderwijs. Ik voor mij ten minste zou het zeer betreuren, wanneer dat denkbeeld op den voorgrond wierd gesteld en daardoor reeds het lot van zoodanige wet wierd geprae-judicieerd. Ik stel er hoogen prijs op, dat overal voldoend openbaar lager onderwijs worde gegeven en dat dit bij de wet worde geregeld. Indien ik deel had uitgemaakt van deze Vergadering, toen de Grondwet werd vastgesteld, dan zou ik mij geschaard hebben aan de zijde van hen, die vermeenen dat het regt en de billijkheid medebrengen, dat aan ieder huisvader volkomene vrijheid worde gegeven om aan zijne kinderen die opvoeding te geven, die hem toeschijnt de meest voldoende en beste te zijn; maar dat van den anderen kant de Staat moet zorgen, dat er overal een goed openbaar lager onderwijs worde gegeven. Dit zal in de wet geregeld moeten worden.

Eindelijk geloof ik, dat het minder raadzaam is dit voorstel aan te nemen, wegens de moeijelijkheden, waarin de Regering als van zelf zal worden gewikkeld, Wordt het tot wet verheven, dan zullen de verschillende aanvragen tot oprigting van bijzondere scholen weder worden ingediend en de Regering zal geroepen worden daarvan kennis te nemen. Dan zal eene beslissing genomen worden overeenkomstig met de bestaande verordeningen. De Regering zal bij het beoordeelen van die verzoeken niet alleen het oog mogen hebben op art. 194 van de Grondwet en zeggen dat, omdat de vrijheid van onderwijs daarbij is gewaarborgd, in alle gevallen zoodanige toestemming zal moeten worden verleend. Zij zal zich moeten laten leiden door de bestaande verordeningen, door hetgeen de wet van 1806 voorschrijft, en zij zal derhalve moeten letten op plaatselijke omstandigheden en behoeften. Zij zal zich moeten laten leiden door de berigten, die zij daaromtrent zal ontvangen, zoowel van de plaatselijke als van de provinciale besturen; en daarvan zal het gevolg zijn, dat de toestemming, die in vele gevallen tot nu toe is geweigerd, ook door de Hooge Regering niet zal kunnen worden verleend; zoodat het *odium*, dat thans op de plaatselijke besturen heeft gerust, van hen op de Hooge Regering zal worden overgebragt.

Om deze twee redenen, wegens het ontijdige en het onraadzame van het voorstel, kan de Regering zich met het voorstel niet vereenigen.

De Voorzitter:

Welligt zullen nog verscheidene sprekers het woord willen voe-

ren, terwijl de voorsteller evenzeer voor eenigen tijd het woord zal vragen. Daar er, naar ik meen, toch geen uitzigt bestaat, om de zaak heden te doen afloopen, zoo stel ik aan de Vergadering voor de beraadslaging te verdagen tot morgen ochtend des voormiddags ten elf ure.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

(*Zitting van den* 15. *Julij.*)

De heer **van Nispen van Sevenaer**:

De tweede spreker van gisteren eindigde met te zeggen, dat hij eene vesting verdedigde, waarin reeds verschillende bressen waren geschoten, eene vesting die, naar zijne overtuiging, spoedig zou moeten kapituleren, maar waarvan hij desniettemin het terrein voet voor voet zou verdedigen. Hij heeft het gedaan met het uitstekend hem eigen talent. Het is dus voor mij welligt gewaagd om te trachten het tijdstip der capitulatie te verhaasten en met dat doel bedenkingen voor te dragen tegen hetgeen door hem aangevoerd is om die vesting te verdedigen.

Die spreker heeft gevoeld — het kwam mij althans zoo voor — dat zijne beweringen geen voldoenden grond in de wet van 1806 zelve vonden. Hij heeft gevoeld, dat de wet zelve geenen genoegzamen grond opleverde voor zijn beweren, dat art. 12 dier wet van 1806 volledig en uitsluitend regt aan de departementale of gemeentebesturen toekende om beschikkingen te nemen, beschikkingen die aan geene hoogere beslissing zouden mogen worden onderworpen. Hij heeft gevoeld, Mijne Heeren, dat de wet zelve door zulk een beweren geene genoeg krachtige argumenten oplevert, en hij heeft getracht de kracht zijner redeneringen aan te vullen door te wijzen op de omstandigheden, waarin die wet was tot stand gekomen. Hij heeft u gewezen op de verschillende afwisselingen in de staatsregelingen van 1798, 1801 en 1805. Hij heeft u gewezen op den geest, die bij het wijzigen van die staatsregelingen had voorgezeten. Maar nu moet ik mij veroorloven om de wapenen, die hij heeft gebezigd, ter toetse te brengen. Ik moet de vrijheid nemen te vragen: of wij, wanneer wij de bepalingen van die staatsregelingen voor ons nemen, niet geregtigd zijn aan de redeneringen uit die staatsregelingen ontleend alle kracht te ontzeggen? Neem ik toch de staatsregeling van 1805, waarop het hier zoude aankomen, voor mij, dan vind ik daarin ten opzigte van de departementale en gemeentebesturen: » De departementale besturen behouden, bij provisie, hunne tegenwoordige organisatie. Deze organisatie echter zal aan herziening onderworpen zijn, voornamelijk ten oogmerk hebbende de juiste bepaling van derzelver gezag, vooral met betrekking tot de magt van het nationaal gouvernement, de vereenvoudiging der administratie, en de invoering van de hoogstmogelijke bezuiniging in alle deelen van dezelve. De maatregelen daartoe strekkende, zullen door den Raadpensionaris, aan de Vergadering van Hun Hoog Mogenden worden voorgedragen.” Blijkt nu, ik vraag het u, uit deze uit-

drukking dier staatsregeling dat, waarvan de geachte spreker gisteren gewaagde? Moet daaruit niet het tegendeel worden afgeleid, daar de bevoegdheid en magt der departementale besturen geheel in het onzekere worden gelaten, daar de staatsregeling zelve daaromtrent geene bepalingen maakte, maar zulks aan eene nadere regeling bij de wet overliet. Mogen wij daarbij vergeten, dat de wet van April 1806 tot stand kwam naauwelijks ééne maand vóór het oogenblik, waarop tusschen de Hoog Mogenden en den Keizer van Frankrijk gesloten werd het zoo gewigtige tractaat van 26 Mei, waarbij in het belang van Nederland de Koninklijke regering de plaats innam der Regering, bij de staatsregeling van 1805 ingesteld, en ten gevolge waarvan veranderingen van hoogst gewigtigen aard in die staatsregeling werden gemaakt; een tractaat, waarover de onderhandelingen gewis lang werden gevoerd en hetwelk voorzeker reeds voorbereid was, toen de wet van 1806 tot stand kwam? Wanneer wij nu deze omstandigheden in het oog houden, wanneer wij acht geven op de constitutie van 1806 en overwegen wat ik zoo even de vrijheid heb genomen u voor te lezen uit de staatsregeling van 1805; kan dan uit dit alles, ik vraag het u, de spreker van gisteren die argumenten ontleenen, die hij ons voordroeg, kan, ik vraag het, de geachte spreker van gisteren daarin grond of kracht vinden voor het beweren dat hij toen voerde? Ik moet mij althans veroorloven dit te betwijfelen.

Ik zal nu overgaan tot de beoordeeling van de wet zelve. En dan zal ik tot het betoog, dat ik bij eene vroegere gelegenheid heb geleverd, nog het volgende voegen: wat zegt art. 1 der wet van 1806? »Het bijzonder opzigt over den staat *en de inrigting der lagere scholen*, *alsmede over geheel het lager onderwijs*, is onder het oppertoezigt van den Raadpensionaris, of van den Secretaris van Staat voor de Binnenlandsche zaken namens denzelven, en onder toevoorzigt van het Departementaal en Landschaps-bestuur, alomme in dit Gemeenebest, opgedragen aan personen, onder den naam van schoolopzieners, welke, waar zulks vereischt wordt, dit opzigt oefenen onder medewerking van of gecombineerd met andere personen en commissiën of collegiën, naar den aard der scholen."

Mijne Heeren, wat vinden wij daar? Toezigt over de inrigting en geheel het lager onderwijs gegeven aan schoolopzieners. Toevoorzigt gegeven bij de wet aan de departementale besturen, maar dat toezigt zoowel als dat toevoorzigt onderworpen aan het oppertoezigt van den Raadpensionaris, of secretaris van binnenlandsche zaken. Wat vinden wij nu in art. 2? »De departementale besturen *zorgen*, dat alomme, zooveel mogelijk, binnen hun departement gelegenheid voorhanden zij, om de jeugd behoorlijk onderwijs te doen erlangen" enz.

Wat vinden wij in art. 5? »Dat de departementale en het landschapsbestuur een lid uit hun midden zullen benoemen, aan welk lid, in alle gevallen, het schoolwezen betreffende, de commissiën van onderwijs en de schoolopzieners zich, *ter eerster instantie zullen behooren te vervoegen*."

Wat vinden wij in art. 11, Mijne Heeren? »De commissiën van

onderwijs, schoolopzieners en zoodanige plaatselijke schoolcommissiën, als ingevolge nadere bepalingen zullen worden gevestigd, *zorgen, dat de wetten en reglementen, algemeene en bijzondere*, omtrent het lager schoolwezen en onderwijs binnen hunne departementen, districten, steden of plaatsen, *worden nagekomen, en onder geenerlei voorwendsel krachteloos gemaakt of geëludeerd;* in welk geval zij deswegens *hunne klagten*, naar den aard der zaken, inleveren bij het plaatselijk, departementaal *of nationaal bestuur.*"

Mijne Heeren, wat vinden wij nu in art. 12? » Geene lagere school zal ergens, onder welken naam ook, mogen bestaan of opgerigt worden, zonder uitdrukkelijke vergunning van het respectief departementaal, landschaps- of gemeentebestuur, na vooraf gevraagde inlichting of bedenkingen van den schoolopziener van het district of de plaatselijke schoolcommissie."

Ik moet in het voorbijgaan herinneren dat, wat het woord gemeentebestuur betreft, de geachte spreker de uitlegging heeft gegeven, dat deze drie verschillende achtereenvolgend voorkomende uitdrukkingen beteekenen het departementaal bestuur voor het geheele Rijk, met uitzondering van het landschap Drenthe en van Staatsbraband, dat het landschapsbestuur sloeg op het landschap Drenthe, en dat het gemeentebestuur sloeg op Staatsbraband. Op de bepaling van het artikel zelf zal ik nader terugkomen.

Wat vinden wij nu in art. 20, waarop de spreker zich gisteren ook vooral heeft beroepen? Hij heeft gisteren gezegd, dat bij art. 20 was gegeven aan die departementale besturen eene wetgevende magt. Hij heeft gezegd, dat ze daarvan gebruik gemaakt hadden om te beslissen, of er al of niet vergelijkende examens zouden plaats hebben, om te verbieden, dat scholen opgerigt mogten worden, waar er reeds eene is. Hij heeft gezegd, dat dit artikel volstrekte magt aan departementale besturen had gegeven om te weren wat zij schadelijk achtten.

Maar, Mijne Heeren, ik moet, wat dit artikel betreft, mij de opmerking veroorloven, dat de geachte spreker ons niet heeft aangehaald de laatste woorden van dat artikel. Het komt mij toch voor, dat die bij de beoordeeling van de wetgevende magt van groot gewigt zijn. Wat staat er toch? » Alle nadere en bijzondere bepalingen omtrent alles wat het lager schoolwezen en onderwijs in de onderscheidene departementen en het landschap bijzonderlijk vordert, worden geregeld door een *huishoudelijk schoolreglement*, door elke commissie respectivelijk op den voet van art. 5 te ontwerpen, en aan te bieden aan het departementaal- *of landschapsbestuur, om door hetzelve, na voorafgaand overleg met den Secretaris van Staat voor de Binnenlandsche Zaken, te worden gearresteerd.*" Mijne Heeren, het komt mij voor dat, wanneer men beweert dat daarbij gegeven wordt aan de departementale besturen eene wetgevende magt, wanneer de geachte spreker zich daarop beroept om de bij de wet aan de departementale besturen gegeven magt te betoogen, dat dan dat bewijs geheel die kracht mist, welke die spreker daarin meent te vinden, omdat die spreker vergat, dat die wetgevende magt geheel en gansch onderworpen was aan het overleg met

dengenen, aan wien bij de wet het oppertoezigt was opgedragen, omdat dus die wetgevende magt slechts met zijn goedvinden, na van hem verkregen toestemming, konde worden gebezigd.

Wat vinden wij nu in art. 21, Mijne Heeren? » De Raadpensionaris stelt vast alle zoodanige nadere reglementen, verordeningen en instructiën, als *ter geregelde en krachtdadige invoering dezer wet* in het bijzonder, en ter *bevordering van het lager schoolwezen en onderwijs in het algemeen*, dienstig en noodig zullen worden geoordeeld." Mijne Heeren, nu vraag ik of dan uit alle deze verschillende artikelen, of uit het eerste, waarin het oppertoezigt over *geheel het lager schoolwezen* en *onderwijs*, boven het toevoorzigt aan de departementale besturen gegeven, of uit het laatste, waarbij de magt om alle die regelen en verordeningen te stellen, die ter krachtdadige invoering der wet en ter bevordering van het lager schoolwezen en onderwijs in het algemeen noodig zijn, was opgedragen aan den Raadpensionaris, aan den Secretaris voor Binnenlandsche Zaken, of uit art. 5, waar van eerste instantie wordt gesproken, of uit art. 11, waarbij aan de schoolopzieners enz. wordt gelast te zorgen, dat de wetten en reglementen, algemeene en bijzondere, omtrent het lager schoolwezen en onderwijs worden nagekomen en onder geen voorwendsel krachteloos gemaakt of geëludeerd, en hun wordt opgelegd om hunne klagten in te leveren, naar den aard der zaken, bij het plaatselijk, departementaal of *nationaal bestuur*, niet uitdrukkelijk voortgaat, of alle deze niet bepaaldelijk aanwijzen, dat er geen twijfel kan bestaan, dat het oppertoezigt evenzeer op de bepalingen van artt. 2 en 12 moet werken, dat de beschikkingen der departementale en gemeentebesturen, ten gevolge dier artikelen genomen, aan de beslissing van het hoog bestuur waren onderworpen, en dat bij geen artikel quaestie kan zijn van ontkennen aan den Raadpensionaris van wat aan het departementaal bestuur wordt gegeven, zoo als de spreker gisteren dit beweerde.

Ik vraag, Mijne Heeren, of alle die artikelen niet bewijzen, dat de wetgever wijs en verstandig genoeg was om eene wet te maken, die uitvoering kon erlangen, waarvan de uitvoering verzekerd was, waarvan het niet mogelijk was dat onwil in het een of ander departementaal bestuur de geheele zaak van het onderwijs, de scholen zelve, waarop het gegeven moest worden, te niet deed gaan of niet deed ontstaan. Ik moet mij dus veroorloven te vragen, of de uitdrukkingen van ongerijmdheid, door den geachten spreker gebezigd, niet met eenig regt van toepassing zouden zijn op sommige stellingen, door hem aangevoerd.

Maar die spreker is verder gegaan en heeft de veranderingen aangewezen, de verschillende toestanden die hebben plaats gevonden. Hij heeft de besluiten van 1830 en 1842 aangevoerd. Maar ik moet mij weder veroorloven te vragen, of die spreker, in zijn sustenu, niet alle kracht had moeten ontzeggen aan dat besluit van 1830? Is het toch waar, wat hij gisteren heeft betoogd, dat het een regt was, wat in art. 12 aan de departementale besturen gegeven wordt; is het onjuist wat de spreker, tegenover mij gezeten (de heer van

DER BRUGGHEN) gezegd heeft, dat het eene administrative bevoegdheid was, aan die besturen opgedragen, eene verdeeling van werkzaamheden en niets anders, dat dus de beschikkingen door die besturen genomen, aan hooger beslissing moesten worden onderworpen, dat zij die waken en zorgen moesten voor de handhaving der wetten en reglementen, ook geroepen waren om die beschikkingen aan de wetten en reglementen ter toetse te brengen; is het stelsel van den spreker, ter regter zijde van mij gezeten, juist, dan meen ik er tegen te moeten opkomen, dat hij zich beroept op het besluit van 1830, want dat besluit is in strijd met dat stelsel. Art. 1 toch zegt: »De autorisatie bij de thans bestaande verordeningen vereischt tot het oprigten van lagere scholen, zal voortaan in het geheele Rijk verleend worden, in de steden door de stedelijke besturen, en ten platten lande door de plaatselijke besturen, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten der provincie, alles nadat de noodige inlichtingen zullen zijn ingewonnen, omtrent het doel, den aard en de inrigting der op te rigten scholen. Mijne Heeren, wat doet de Koning bij dat besluit? Volgens mijn stelsel niets dan eene verandering brengen in de administrative verdeeling der werkzaamheden, maar volgens het stelsel van den geachten spreker ontneemt hij een regt, bij de wet gegeven. Wanneer toch de Koning bij dat besluit aan de stedelijke besturen het regt van beschikking daaromtrent geeft, een regt hetwelk, naar het stelsel van dien spreker, uitsluitend aan de departementale besturen was toegekend — hij zelf heeft de uitlegging van het woord gemeentebesturen ons gegeven — dan geloof ik, uit de aanvoering van dat besluit, door den geachten spreker, uit de niet-ontkenning van de bevoegdheid des Konings om dat besluit te nemen, kracht voor mijn beweren te kunnen putten. Ik meen dat het voortbouwen op het stelsel van het besluit van 1830, door het besluit van 1842, waartegen de geachte spreker evenmin opkwam, wederom voor mijne stelling pleit.

Het zij mij ook vergund te vragen, of de spreker gisteren geen onregt had, toen hij zeide: de Commissie was algemeen van gevoelen, dat die bevoegdheid moest worden toegekend; maar de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken, dien wij nu in onze vergadering tegenwoordig zien, gevoelde, dat dit zou zijn het vernietigingsvonnis van het bestaande schoolwezen onderschrijven. Die woorden komen mij zeer weinig juist voor. Wanneer er geen vernietigingsvonnis werd onderschreven van het bestaande schoolwezen, toen men het besluit van 1830 en dat van 1842 nam, waarbij het verleenen der autorisatie opgedragen werd aan de stedelijke besturen in de steden en de plaatselijke besturen ten platten lande, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, en aan de adressanten, door stedelijke en plaatselijke besturen afgewezen, een beroep op Gedeputeerde Staten werd toegestaan, dan geloof ik, dat het ter toetse brengen bij de uitvoerende magt, bij de hoogste magt in den Staat, van de door mindere magten ten deze genomene beschikkingen, waarlijk niet het doodvonnis onderschrijven mag genoemd worden van het bestaande schoolwezen. Dat denkbeeld kan alleen dan gelden, wanneer men aanneemt, dat die hoogste magt in den

Staat zelf dat schoolwezen wilde afbreken en vernietigen; maar dit denkbeeld kan niet opkomen, en ik geloof dus ook, het zij met bescheidenheid gezegd, dat die woorden, gisteren door den spreker gebezigd, geheel onjuist zijn.

Er is gisteren door den geachten spreker, aan mijne regter zijde gezeten (den heer Bosscha) ook nog gesproken over het belang, hetwelk het Gouvernement er bij kon hebben, dat die magt of bevoegdheid *niet* aan het Gouvernement werd toegekend. Ik heb tot mijn innig leedwezen ook door den heer Minister van Binnenlandsche Zaken eene dergelijke uitdrukking hooren bezigen. Het komt mij voor, dat ook dit denkbeeld op eene dwaling berust; herinner ik mij de woorden wel, door den Minister en door den geachten spreker gebezigd, dan komt hun denkbeeld hierop neder, dat de haat en de wrevel, die uit eene weigering zouden kunnen ontstaan, nu zouden worden overgebragt op het hooge bestuur, van degenen, die er op dit oogenblik in deelen. Ik geloof dat dit eene min juiste beschouwing is; ik geloof dat men die beschouwing had moeten omdraaijen en zeggen, dat het in Nederland tot bevestiging van de Koninklijke magt, tot bevordering van de eer en het aanzien des Konings zal strekken, wanneer Hij de magt heeft om op regtmatige klagten regt te verschaffen.

Ik moet het nogmaals herhalen, Mijne Heeren, ik heb met innig leedwezen gisteren die woorden door den heer Minister hooren bezigen, en ik vrees dat zij ook naar buiten eenen min gunstigen indruk zullen maken.

Er is gisteren door den spreker, aan mijne regter hand gezeten, ook nog gesproken over de weinige uitwerking, die het voorstel van ons geacht medelid uit Zwol, waarover wij thans beraadslagen, zou hebben. Ik wil niet ontveinzen dat, wanneer het hooger bestuur telkens met de wet van 1806 in de hand ter toetse brengt beschikkingen, die door de plaatselijke en gewestelijke besturen worden genomen, het in vele gevallen mogelijk is, dat de beslissing van het hooge bestuur niet zal overeenkomen met den wensch dergenen, die zich tot dat bestuur zullen hebben gewend. Ik erken, dat in de wet van 1806 bepalingen voorkomen, bijv. in art. 2, die aanleiding zouden kunnen geven, dat vele dier afwijzende beschikkingen van gemeentelijke of provinciale besturen door het hooge bestuur zouden kunnen worden gehomologeerd; maar ik moet, wanneer ik dit aan den geachten spreker toegeef, mij de vraag veroorloven, of eene dergelijke strenge toepassing der wet van 1806 wel zou overeenkomen met de beloften, bij de grondwets-herziening gedaan? Ik moet vragen, of het bij de vaststelling der Grondwet van 1848 de bedoeling niet was, dat, zoo de bestaande wetten, die niet meer overeenkwamen met de bepalingen der nieuwe Grondwet, moesten worden in stand gehouden tot dat zij door andere wetten waren vervangen, zij toch in den meest mogelijk milden zin, zoo veel mogelijk in den geest en in de rigting, die bij de vaststelling der nieuwe Grondwet voorzaten, moesten worden uitgelegd en toegepast?

Is uw geheugen daaromtrent niet met het mijne overeenstemmen-

de, en is dit zoo, dan vraag ik, zou zulk eene strenge toepassing van de wet van 1806, misschien geheel in den geest waarin die wet is tot stand gekomen, maar zeker weinig overeenstemmende met de verandering, welke in dit opzigt de Grondwet heeft ondergaan, wel overeenkomen met gedane beloften en met de bedoelingen, die bij de grondwets-herziening van 1848 hebben voorgezeten?

Ik heb gisteren den afgevaardigde uit Amsterdam aan den voorsteller van het wets-ontwerp, dat ons thans bezig houdt, hooren toeroepen, dat hij nu ten derden male terugkwam op dezelfde zaak. Het zij mij geoorloofd thans ook eene kleine retrospective beschouwing te houden, en dit doende u te vragen of, wanneer gij u het tijdstip herinnert, dat tusschen 1825 en 1830 verliep, er u dan geene gewigtige zaken voor den geest komen? Herinnert u die terugblik niet tot welke moeijelijkheden de strenge toepassing der bepalingen van de wet van 1806 en andere maatregelen, omtrent het onderwijs genomen, in die dagen heeft aanleiding gegeven, en tot welke moeijelijkheden en bezwaren het leidde, dat men het opkomend geslacht wilde plooijen en kneden en in keurslijf knellen om het tot zoodanigen vorm te brengen, dien men toen den besten waande. Zoo gij u verder herinnert wat aan het besluit van 1842 voorafging, het aantal adressen dat bij de grondwetsherziening bij de Kamer is ingekomen, en wat gebeurd is, ter gelegenheid van de voordragt van de wet, die uitvoering moest geven aan het nieuwe artikel van de Grondwet; dan mag ik vragen, of u die herinnering niet hoogst gewigtige omstandigheden moet voor den geest brengen. En ziet gij dan niet, dat een persoon — al zij hij ook van een uitstekend talent — slechts zeer geringen invloed op dat alles kan hebben, maar dat het u aanwijst — eene bestaande behoefte, die in Nederland sedert meer dan twintig jaren is erkend, en die zelfs tot bewegingen onder het volk heeft aanleiding gegeven.

Ten slotte zij het mij vergund nog een enkel punt aan uwe aandacht aan te bevelen. Wij hebben gisteren door den afgevaardigde uit Zeeland verslag hooren uitbrengen over een adres, de vraag inhoudende om het voorstel tot wet te verheffen. Bij de voordragt van eenige feiten worden woorden gebezigd, die in het bijzonder mijne aandacht hebben getrokken. In dat adres komen woorden voor die uwe aandacht waardig zijn, omdat in een dergelijk adres dergelijke woorden met de hoogste omzigtigheid moeten worden gebruikt en dus de strekking daarvan wel verdient gewikt en gewogen te worden. Zoo mijn geheugen mij niet bedriegt, dan verklaren de adressanten daarin, wat de opvoeding der kinderen betreft, geen vertrouwen te kunnen stellen in den daarbij aangewezen persoon.

Ik vraag, wanneer gij allen uwe herinneringen wilt raadplegen, of het niet dikwerf gebeurd is, dat een aanzienlijk gedeelte der bevolking van Nederland regt had geen vertrouwen te stellen in degenen die tot de opvoeding hunner kinderen aangewezen waren, en dat het toch gedwongen was de opvoeding dier kinderen aan zulke personen toe te vertrouwen? De ondervinding heeft het mij ten minste geleerd. Ik zou voorbeelden kunnen aanhalen, dat niet

een klein, nietig gedeelte van de bevolking (gelijk gisteren door een spreker is gezegd), maar in een groote bevolking van 3 tot 4000 zielen, 32 tot 3300 regt hadden om dat vertrouwen niet te stellen en dat zij in hunne godsdienstige gevoelens grievend werden gekwetst. Ik zou op voorbeelden van dien aard kunnen wijzen, voorgevallen niet verre van mijne woonplaats. Zoo gij het een onderzoek waardig acht, Mijne Heeren, zult gij bevinden, dat op vele plaatsen dergelijke bezwaren bestonden of nog bestaan, ofschoon zij in later tijd, ik moet het bekennen, ten gevolge van het besluit van 1842, maar vooral van de circulaire van December 1849, aanmerkelijk zijn verminderd.

Ik zou kunnen vragen — zoo gij uw geheugen wilt raadplegen — of er soms niet voorbeelden hebben bestaan, dat eene bevolking gedwongen werd de panden, die haar het liefst zijn op aarde, toe te vertrouwen aan menschen, wier zedelijkheid volstrekt de noodige waarborgen niet opleverde? Ik zou kunnen vragen, of er bij onderzoek welligt niet feiten tér algemeene kennis zouden komen, die ik hier maar liever niet wil ontsluijeren, doch die, hier verhaald, ontwijfelbaar een diepen indruk op u zouden maken? Ik vraag, wanneer wij ons een en ander voor den geest brengen, of het dan zoo bevreemdend is, dat er een uitstekend verlangen heeft bestaan bij de bevolking, geopenbaard in duizende adressen, om een einde te maken aan den toestand die de wet van 1806, gelijk zij is toegepast, had doen ontstaan? Ik vraag dus: is het niet ten hoogste zaak om met omzigtigheid in deze belangrijke oogenblikken te wikken en te wegen, welken indruk het op de bevolking maken zal, als men haar nu de mogelijkheid onthoudt om tot eene betere uitlegging van de wet van 1806 te geraken? Ik vraag, of het als een voldoend argument voor afwijzing te beschouwen is, wanneer men zegt: eene wet op het onderwijs is bij den Raad van State aanhangig?

Ik vraag u, Mijne Heeren, is er niet eene wet van dien aard bij de Tweede Kamer aanhangig geweest? Hoe vele jaren zijn er verloopen, sinds die wet aan onze beraadslaging onderworpen was? Wat staat er nog in het besluit van 27 Mei 1830 te lezen? »In aanmerking nemende, dat Wij, in overeenstemming met het gevoelen bij de Afdeelingen der Tweede Kamer van de Staten-Generaal geuit, het aan Hun Edel Mogenden ingezonden Ontwerp van Wet nopens het onderwijs hebben ingetrokken." Zou het nu zoo zeer tot de onmogelijkheden behooren, Mijne Heeren, dat hetgeen destijds gebeurde en hetgeen gebeurd is na de grondswetsherziening van 1848, weder gebeurde? Zou het zoo onmogelijk zijn dat bleek, dat het tot stand brengen van eene goede wet op het onderwijs in Nederland, ik wil niet zeggen tot de onmogelijkheden, maar toch tot de uiterst moeijelijke zaken behoorde? En dan vraag ik: is het niet de pligt van de Vertegenwoordiging, om aan een groot gedeelte der bevolking, dat regt heeft gehad en nog regt heeft om te klagen, de gelegenheid niet af te snijden om zich ten minste op het hooger bestuur te beroepen, en te trachten daar regt en billijke behandeling te verkrijgen?

Mijne heeren, ik meen dat dit alles der overdenking zeer waardig is. Ik heb gepoogd mijn gevoelen naar mijne krachten uiteen te zetten en te verdedigen; ik heb willen uitkomen voor de overtuiging, die mij bezielt, en ik beveel thans de zaak, die het hier geldt, in uwe bijzondere overweging aan.

De heer **Zylker:**

Daar ik had gemeend met een enkel woord slechts mijne bezwaren te moeten doen kennen, welke mij verhinderden het onderhavig wetsvoorstel aan te nemen, had ik zeker niet gedacht hierover voor den tweeden keer het woord te moeten voeren. Het heeft mij zelfs verrast, dat de geachte afgevaardigde uit Arnhem (de heer Mackay) dezelve van dat gewigt heeft gevonden, om, in plaats van dezelve te ontzenuwen of op te lossen, mij daarentegen alleen maar te vereeren met eenige citaten uit hetgeen door mij, nu reeds eenige jaren geleden, *buiten de Kamer*, is gezegd of geschreven tot zelfverdediging, in antwoord op een kwetsend couranten-artikel, 't welk alle vereischten bevatte om op te winden en de hartstogten in beweging te brengen.

Hoe die spreker dit echter in verband heeft weten te brengen met dit wetsvoorstel, alsmede met bijzondere of openbare scholen, waaraan bij die gelegenheid, ten minste ten opzigte van de aangehaalde plaatsen, zelfs in de verte niet is gedacht, is mij niet regt duidelijk geworden; of het moest zijn, dat hij te kennen heeft willen geven, dat hij van mijn Christendom of algemeene Christelijke beginselen op zijne school niet gediend wenscht te zijn; 't geen ik ook buiten zijne aanduiding gereedelijk geloof en ook nimmer zal komen te verlangen; gelijk ik even weinig van den Heidelbergschen cathechismus en de geloofsleer der zoogenoemde orthodox-gereformeerden op mijne school gediend zou zijn.

Ik zal, dit alles nu daarlatende, deze argumentatie en die aanhalingen echter op hare waarde en, zoo ik hoop, op hare regte waarde weten te schatten!

Daar zoodanige aanmerkingen evenwel niet zeer geschikt schijnen om licht te verspreiden over de zaak, die aan de orde is, zou ik er misschien geheel over gezwegen hebben, had ik mij niet verpligt gevonden om toch een enkel woord tot rectificatie te zeggen.

De heer Mackay, de woorden niet in hun verband opvattende, schijnt mij wel verkeerd begrepen te hebben, waar hij het heeft doen voorkomen, dat ik tegen de oprigting van bijzondere scholen — ze mogen dan secte-scholen of hoe anders ook worden genoemd — zou zijn te velde getrokken.

Ik had anders alle pogingen aangewend om, vooral omtrent dit punt, duidelijk te zijn, door er zelfs bij herhaling op te drukken dat ik, volgens art. 194 der Grondwet, tot opruiming van ieder gewetens- of gemoedsbezwaar, vrijheid van onderwijs en vrijheid voor de oprigting van bijzondere scholen verlangde; maar dat ik niet alleen wilde afbreken zonder weêr op te bouwen, en daarom te gelijk eene volledige uitvoering van dat grondwettig voorschrift verlangde: dat ik de zaak van het onderwijs in zijn geheel en niet

partiëel tot stand wenschte te zien gebragt, omdat ik uit zulk eene partiële, eenzijdige regeling — in de omstandigheden, gelijk wij dezelve meest overal, doch inzonderheid op het platteland vinden, — omdat ik daaruit eene vernietiging of ten minste verderfelijke benadeeling van het volksonderwijs vreesde.

Hoe nu eindelijk nog die spreker mij heeft kunnen laten zeggen: »dat het geweten der minderheid moet wijken voor dat der meerderheid", dit gaat echter nog wel het meest van alles mijn begrip te boven; omdat de geheele strekking van al hetgeen ik gesproken heb juist een tegenovergestelden geest verraadt; een geest welke van iederen gewetensdwang afkeerig is.

Alleen afkeurende eene partiële regeling voor vrijheid van onderwijs *alleen*, waaruit ik eene vernietiging vreesde, vooral van het openbaar lager onderwijs, en waardoor dus de gewetensbezwaren slechts op de groote meerderheid zouden zijn overgebragt, welke aldus van de gelegenheid voor goed onderwijs verstoken zou blijven, heb ik slechts daarop gedrukt, dat zulks zeker even weinig van die groote meerderheid mag worden gevergd; terwijl het ook niet door den wetgever kan zijn bedoeld; maar wel de opheffing van gewetensbezwaren, waar die mogten blijken te bestaan; zoo heeft deze dan ook, nevens de vrijheid van onderwijs, tevens de zorg voor het openbaar onderwijs van overheidswege nadrukkelijk voorgeschreven, terwijl het bovendien onbillijk schijnt om het bestaan van een aantal onderwijzers zoo maar als met een enkelen slag te vernietigen, daarom — hierop druk ik nogmaals — heb ik er slechts op aangedrongen, dat het onderwijs niet partiëel, niet eenzijdig, maar zoo spoedig mogelijk *in zijn geheelen omvang* mogt worden geregeld.

Alleen omdat ik er prijs op stel om, vooral in dit opzigt, niet verkeerd te worden begrepen, noch aanleiding te geven tot misduiding, heb ik gemeend ditmaal nog met een enkel woord te moeten antwoorden tot nadere rectificatie van 't geen ik gezegd heb, of althans van hetgeen hieruit door den spreker uit Arnhem, indien ik hem overal wel verstaan heb, is opgenomen, ofschoon eene discussie, welke wel hoofdzakelijk tot zelfverdediging moet worden gevoerd, mij anders niet zeer vruchtbaar schijnt voor de zaak die op dit oogenblik aan de orde is; waarom ik hierop dan ook in geenen deele nogmaals terug wensch te komen, terwijl ik hoop thans toch wel duidelijk genoeg te hebben doen uitkomen, waarop mijn afkeurend votum berust.

De heer **van Lynden**:

Ook ik had mij voorgenomen een woord te wisselen met den kommandant der vesting, die zich gisteren als zoodanig heeft doen kennen en in de bres is gesprongen voor hetgeen hij zijne vesting heeft willen noemen. De geachte spreker uit Nijmegen, die dezen morgen de discussie geopend heeft (de heer van Nispen) heeft echter veel gezegd, waarmede ik mij geheel kan vereenigen, en dit geeft mij aanleiding om in hetgeen ik aan den geachten afgevaardigde uit Amsterdam (den heer Bosscha) wensch te zeggen, kort te zijn.

Hoeveel moeite zich die geleerde spreker ook gisteren heeft gegeven om de waarheid zijner stelling te verdedigen, ik heb hem, ik moet het bekennen, zijne scherpzinnigheid en talenten wel eens aan eene betere zaak zien wijden. Hij heeft het bewijs geleverd, hoe moeijelijk het is, zelfs voor een uitstekend vernuft, zich geheel vrij te houden van vooroordeel, en zich niet te laten verleiden, om bij de beoordeeling van deze of gene bepaling den zin daarin te vinden, dien men zich te voren beloofd had dat daarin zou liggen. Zoo heeft hij in art. 21 der wet van 1806 gelezen, dat de Raadpensionaris niet bij magte is in de bevoegdheid der gemeente- en departementale besturen eenige veranderingen te brengen, ofschoon de woorden van dat artikel daartoe geene de minste aanleiding geven, vooral in verband met art. 1 der wet, welk verband, naar mij voorkomt, hier onafscheidelijk is. Dat oppertoezigt, in art. 1 aan den Raadpensionaris opgedragen, is door den geachten spreker uit de hoofdstad geheel voorbijgezien.

Maar er is nog een punt, waarin ik meen dat die geachte spreker geheel op een dwaalspoor is geweest, toen hij zoo sterk aandrong op het regt, dat volgens hem in art. 12 zou gelegen zijn voor de gemeente- en departementale besturen tot autorisatie van de oprigting van bijzondere scholen. Hij heeft het willen doen voorkomen, als of dit regt van dien aard was, dat die besturen daarop als het ware door verjaring aanspraak hadden, dat het was eene soort van collatie-regt, althans daarmede gelijkstond, en dat men hun dit niet kon ontnemen door een hooger beroep toe te laten. Deze meening schijnt mij toe ten eenen male eene dwaling te zijn, en te zijn voortgesproten uit de verwarring, gelijk de geachte spreker uit Nijmegen het te regt heeft aangemerkt, van eene louter administrative bevoegdheid, of eene verdeeling van werkzaamheden, met een verkregen regt. Zoo heeft, om het met een voorbeeld op te helderen, de directeur der belastingen het regt om zekere vrijstellingen of exemptiën van de wet te verleenen, bijv. de nederlagen op verboden terrein. Maar dit is geen regt in dien zin, dat het niet kan ontnomen worden; geen regt waartegen geen hooger beroep bij den Koning of de hoogere autoriteiten openstaat. Zoo stelt art. 12 geen *uitsluitend* regt voor de besturen van gemeenten en departementen daar, maar deze worden alleen bevoegd verklaard om autorisatie te geven. Er is zelfs geen sprake van uitsluiting van hooger magt, en met het oog op art. 1 moet die hoogere magt daaronder wel degelijk worden verstaan.

Ik heb met den afgevaardigde uit Nijmegen de woorden betreurd, die gisteren door den Minister van Binnenlandsche Zaken gesproken zijn, dat het niet wenschelijk was het *odium* van het weigeren der autorisatiën op den Koning over te brengen, en dat het beter was dat te laten rusten op de departementale en gemeentebesturen. Ik geloof ook, dat wel verre dat dit tot ontevredenheid aanleiding zou geven, het zou strekken om te eer in de beslissing des Konings te berusten, en dat in ieder geval het geëerbiedigd Hoofd van den Staat steeds als de toevlugt der verongelijkten plag te worden beschouwd.

Wij hebben gisteren van de onjuiste opvatting van sommige be-

palingen van de wet van 1806 een merkwaardig voorbeeld gehad in een adres, waarvan door de Commissie voor de Petitiën verslag is uitgebragt. Het was van zekeren H. VAN DER LOEFF en anderen, te Stads-Kanaal, die daarbij opkomen tegen eene klagt, vroeger aan deze Kamer ingediend door HARDENBERG en andere inwoners van Stads-Kanaal, aan wie het gemeentebestuur en de Gedeputeerde Staten hadden geweigerd autorisatie tot het oprigten van eene bijzondere school. Het is eene soort van antidotaal verzoekschrift, hetwelk door den heer VAN DER LOEFF en anderen wordt ingediend, en waarvan het mij leed doet te moeten zeggen, dat het het bewijs levert, dat zij de wet van 1806 niet gelezen hebben, althans niet met die aandacht, welke dezelve vordert.

Ik lees in dat adres vooreerst: er bestaan bij ons reeds vier scholen. Er is dus geene reden om er eene vijfde bij te voegen. Wat het *getal* betreft, misschien ja, maar wat het *gehalte* der scholen betreft, misschien neen; en dat is juist het punt, waar het op aankomt. De gemeentebesturen zijn de regters, die beoordeelen of het onderwijs op de scholen voor mijne kinderen voldoende is, en daarover wordt juist geklaagd.

Ten tweede wenschen die antidotale adressanten te wijzen daarop, dat de heer HARDENBERG en anderen voor hunne kinderen willen hebben een Christelijk onderwijs, en daaruit volgt, zeggen zij, dat het onderwijs hier niet Christelijk is. Waar gevraagd wordt om autorisatie tot het oprigten van eene bijzondere school door ouders, daar blijkt het dat er behoefte is, en daar waar behoefte is, behoort geen gemeentebestuur regter te zijn over de vraag, of het onderwijs op de openbare school Christelijk genoeg is of niet.

In de derde plaats zeggen de antidotale adressanten, dat volgens de wet *de fondsen* moesten worden *aangewezen*, waardoor de school zou worden onderhouden, en zij gronden dat beweren op art. 3 van reglement A, dat bepaalt, dat bijzondere scholen zijn ook de zoodanige, » die of ten eenen male komen ten koste en laste van een of meer bijzondere personen, die zich tot derzelver oprigting en geregeld en toereikend onderhoud verbonden of onderling vereenigd hebben." Er staat nu volstrekt niet in, dat men fondsen moet aanwijzen; het moet alleen blijken, dat er personen zijn, die bereid zijn die school te onderhouden, die de zaak ten hunnen koste of laste nemen: daarmede neemt de wetgever genoegen. De verpligting tot aanwijzing van fondsen is eene van die traditiën, die men in de wet leest, zonder dat zij er in staan.

De vierde grond van de antidotale adressanten is wel de absurdste van allen. Er wordt gezegd, dat de adressanten HARDENBERG c. s. op hunne school alleen *hunne* kinderen konden toelaten, en wat is nu het geval? Een van vijf adressanten heeft slechts één enkel schoolpligtig kind en sommigen zijn kinderloos. Waarop gronden zij die redenering? Op art. 28 van Reglement A, luidende:

» Op alle bijzondere scholen der eerste klasse (art. 3, N°. 1) zullen alleen mogen worden opgenomen en onderwezen zoodanige *kinderen*, die zelven, of wier ouders, tot de diakonie, het godshuis, de maatschappij of het gesticht, waaraan die scholen respective-

lijk verbonden zijn, of onder derzelver oprigters of inteekenaars behooren."

Ik merk vooreerst op, dat »schoolpligtige kinderen" eene uitdrukking is, die in het brein van sommigen kan bestaan, maar dat de zaak in Nederland niet bekend is.

Ten tweede, dat art. 28, hetwelk ik de eer had voor te lezen, niet zegt, dat alleen de kinderen van degenen die de school hebben opgerigt, daar mogen worden opgenomen. Wat zou daarvan het gevolg zijn? Dat den kinderloozen man reeds op dien grond alleen zou moeten worden geweigerd de vergunning om eene school op te rigten. Dat iemand, die geene kinderen heeft, voor de kinderen van anderen, die het niet kunnen bekostigen, geene school zou kunnen oprigten. Dit schijnt niet in de gedachte van de adressanten te zijn opgekomen. En zou men zich dan de kosten en opofferingen, aan de oprigting van scholen verbonden, getroosten, wanneer men het vooruitzigt had, dat wanneer de kinderen van die eerste oprigters tot jaren zullen gekomen zijn en dus de school zullen verlaten, die school gesloten zou moeten worden? Ik geloof, dat dit argument te ongerijmd is dan dat het meerdere wederlegging zou behoeven.

Maar die ongelukkige bijzondere scholen zijn het voorwerp van vele harde en onbillijke beoordeelingen. Men spreekt er van als van gevaarlijke inrigtingen. Zoo hoorde ik gisteren zeggen: wanneer het openbaar onderwijs eens goed geregeld is, laten de bijzondere scholen dan maar komen. Het is als of men zich tegen die bijzondere scholen in eene positie van zelfverdediging moet stellen. De spreker uit Appingadam (de heer Zylker) heeft gisteren naar mijn inzien te regt aangemerkt, dat de ongelijkmatige toepassing der wet van 1806 door de schoolopzieners en de gemeentebesturen hoofdzakelijk de oorzaak is geweest van de grieven, die tegen die wet in den laatsten tijd zijn gerezen. De Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* rigt overal, waar zij wil, bijzondere scholen der eerste klasse op. Ik heb nooit gehoord, dat zij op eenige plaats daarin bemoeijelijkt is, en zij staat in het oprigten van scholen volgens de wet, gelijk met bijzondere personen. Haar laat men begaan, maar waar bijzondere personen zich vereenigen om eene school op te rigten, daar worden zij op verschillende wijzen bemoeijelijkt. Is dat eene gelijkmatige toepassing? De reden ligt hierin, dat de scholen, door die maatschappij opgerigt, in den smaak vielen van de gemeentebesturen; de bijzondere scholen niet.

De spreker, naast mij gezeten, heeft gisteren reeds gewezen op het onregtvaardige, om scholen te veroordeelen, die men niet kent en over wier drempel men zich niet verwaardigt den voet te zetten. Ten bewijze hoe zeer dit waar is, heb ik nog onlangs hooren aanhalen het voorbeeld van iemand, die eens eene zoo gevreesde secte-school bezocht. Nadat hij nu van den onderwijzer de verdeeling van de verschillende vakken over de verschillende uren vernomen had, vroeg hij eindelijk: Maar, meester, wanneer onderwijst gij nu de dogmatiek? Wel, mijnheer, was het antwoord, die wordt hier niet onderwezen.

Die bijzondere scholen zijn aan allerlei aanvallen blootgesteld. Zelfs hebben zij in de laatste dagen de aandacht getrokken van de mannen van den fiscus. Onlangs heb ik in de *Staats-courant* gezien, dat de Minister van Finantiën, op aanvrage van een der directeuren der belastingen, bepaald heeft, dat de onderwijzers aan de bijzondere scholen der eerste klasse, door vereenigingen daargesteld, onderworpen zullen zijn aan het regt van patent. Dat is wat nieuws. Ik wil niet zeggen, dat het in strijd is met de wet op de patenten. Deze bewering zal ik niet voeren. Ik geloof ook, dat zij volgens de wet op de patenten daaraan zijn onderworpen, en dat in zooverre de beslissing juist is. Maar dan vraag ik: waarom juist *nu*, waarom niet vroeger dien maatregel genomen? De wet op de patenten dagteekent van 1819. Wij zijn nu in 1854. En van het jaar 1819 af hebben er bijzondere scholen der eerste klasse bestaan. Tot 1854 schijnt niemand er aan gedacht te hebben om die onderwijzers in het patentregt te begrijpen. Zoovele Ministers van Finantiën als wij gehad hebben, schijnen dat punt voorbijgezien te hebben. Het is misschien toevallig, ik erken het, maar toch opmerkelijk, dat men juist *nu* op dit denkbeeld is gekomen, op een tijd, dat van verschillende zijden stemmen opgaan tegen die scholen, en dat men durft beweren, dat zij bij de wet van 1806 niet bekend zijn.

Na hetgeen mijn geachte vriend uit Zutphen (de heer VAN DER BRUGGHEN) gisteren met zooveel helderheid en warmte gesproken heeft omtrent de verschillende hoofdbezwaren, die tegen het thans in discussie zijnde voorstel zijn aangevoerd, kan ik daaromtrent kort zijn en kan ik gerust verklaren mij daarmede geheel te vereenigen. De nalatenschap, die hij ons gisteren heeft achtergelaten, is van een hoogst gewigtigen aard. Ik hoop, dat de Kamer haar niet zal repudiëren, ofschoon ik niet geheel gerust ben op dit punt. Maar nu de Minister van Binnenlandsche Zaken gisteren in zijne rede hoofdzakelijk op het argument van *ontijdigheid* heeft gedrukt, zoo gevoel ik mij genoopt daarover nog een enkel woord in het midden te brengen.

De Minister en de bestrijders van het voorstel, hebben, naar mijn inzien, de zaak te veel beschouwd met het oog op art. 194 der Grondwet. Dat artikel moet hier op den achtergrond staan, want het geldt hier *niet* de *invoering* van *nieuwe*, maar de *uitvoering* van de *bestaande wetten*. De Minister, wanneer ik hem ten minste wel verstaan heb, heeft zich gisteren verklaard een groot voorstander te zijn van de vrijheid van het huisselijk onderwijs. Die vrijheid wil hij aan iederen huisvader zien toegekend. Maar daar heeft de huisvader, die het schamele brood met zuren arbeid verdienen moet, niet veel aan. Dat is de vrijheid van den lammen om te gaan waar hij wil. Daarmede is hij niet geholpen. De Minister heeft de tijdigheid van het voorstel bestreden, hoofdzakelijk met de nieuwe aanstaande wet. Die wet is nu bij den Raad van State, hebben wij gehoord. Maar niemand onzer heeft ze nog ontmoet, noch een plooi van haar gewaad gezien. Het argument van ontijdigheid (niet in den zin van exceptie van praematuriteit, waarvan,

en dit is reeds door den geachten spreker uit Zutphen opgemerkt, hier geene sprake kan zijn) het argument van ontijdigheid, zeg ik, is in en buiten deze Kamer een zeer geliefkoosd wapen. Het is maar jammer dat het soms de dienst kan doen van een scherm, waarachter zich de *onwil* verbergt. Wat men *niet wil*, is *ontijdig*; en wat men vreest tot stand te zien komen, is *ontijdig*. Ik laat de vraag, of het als zoodanig hier gebruikt is, onbeslist. Maar als ik mij dat vooruitzigt van die nieuwe wet hoor voorhouden, denk ik onwillekeurig aan de slaven-quaestie in onze koloniën. Dringt men aan op verandering in dit opzigt, dan wijst men u met groote belangstelling op het regeringsreglement, dat alle bezwaren en kwade practijken, zegt men, zal wegnemen. Klaagt men dat uit het weldra in behandeling komende regeringsreglement juist de eerste stap tot emancipatie is weggevallen, dan verwijst men u onmiddellijk naar de Staats-commissie van 1853, die juist met dat doel is ingesteld. Rigt men nu een vertrouwenden blik naar die Staats-commissie, dan stuit men weêr op verschil van gevoelen nopens het doel waarmede zij is ingesteld. De Minister van Justitie verzekert dat het geheele vraagpunt, wat er met de slaven zal worden gedaan, in zijn ruimsten omvang aan de Commissie is onderworpen. De Minister van Koloniën daarentegen heeft hier verklaard, dat het niet de vraag is *of*, maar *hoe* er zal geëmancipeerd worden. Dat stelsel van verwijzen naar de toekomst is tegenwoordig bij ons in vollen bloei. Wij hebben er nog weinig vruchten van gezien, zoo het niet is uitstel of welligt afstel, dat mogelijk de eenige vrucht is die men daarvan zal moeten verwachten.

Maar kunnen zij, die dat voorstel op grond van ontijdigheid in het vooruitzigt van eene nieuwe wet bestrijden, met de hand op het hart, ons verzekeren, dat die nieuwe wet binnen 1, 2 of 3 jaren zal zijn tot stand gebragt? Zijn zij overtuigd dat de bezwaren, aan de wettelijke regeling van dat belangrijk punt verbonden, gaandeweg zullen verminderen; dat de verschillende, geheel tegenstrijdige overtuigingen op dat punt, zoo ligt tot één zullen gebragt worden? Dat zou getuigen òf van groote onnadenkendheid, òf van de hoop van in deze vergadering eene wet te zullen kunnen doordrijven, lijnregt in strijd met de behoeften, de regten, de overtuiging der Natie. Geene dezer onderstellingen mag ik toelaten. En wat blijft mij dan over van de verwijzing naar eene wet, aan wier spoedige tot-stand-koming niemand gelooft, en de zekerheid van een toestand, dien ieder, wien de regtvaardige toepassing eener wet ter harte gaat, onhoudbaar moet achten.

Maar, zegt men, al kwam die nieuwe wet ook al zoo spoedig niet tot stand, al bleef de wet van 1806 nog vele jaren van kracht, wat nadeel zou daarin gelegen zijn? Die wet viert weldra haar gouden feest, en, wat men er ook van zeggen moge, zij heeft zeer gunstige resultaten opgeleverd. Daarenboven geldt het hier een bezwaar, dat *niet velen* drukt; *een klein smaldeel der bevolking* slechts klaagt over verongelijking, over verdrukking; en die hebben het nog meestal aan zich zelven te wijten. Het zijn lastige, onhandelbare, onrustige menschen, die niet willen wat de meerder-

heid wil, die tegen anderen gelijk willen hebben. Eerst bewogen zich die onruststokers te Goes, nu te Uithuizen. Het valt niet te ontkennen, dat hier sprake is van gewetensdwang, maar het wegnemen daarvan kan wel wachten tot de nieuwe wet komt. Zóó spreken de bestrijders.

Een klein smaldeel der bevolking klaagt slechts, en daarom moet er geen regt geschieden! *Een klein smaldeel* der bevolking wordt in zake des gewetens gekrenkt, en daarom moet het oor voor die klagte gesloten blijven! Mijne Heeren, ik zou mij bijkans afvragen: ben ik hier wel in een Nederlandsche vergadering? Komt dat argument wel voor in een stuk, afkomstig van Nederlandsche Staten-Generaal, die het geheele volk vertegenwoordigen, ook dat kleine, verachte smaldeel er onder begrepen? Sedert wanneer geldt bij ons het beginsel dat er alleen op de klagte van *groote smaldeelen* der bevolking zal worden gelet? Waar staat het geschreven dat er bij ons alleen voor de *meerderheid* regt is? En geldt het hier een bezwaar van ondergeschikt belang? Is het niet de gewetensvrijheid der ingezetenen, waarvan hier sprake is? Noem mij ééne vrijheid die op Nederlandschen bodem meer regt van spreken heeft dan deze, en ik geef u gewonnen.

Doch Goes en Uithuizen! Wat heeft dat onder 1200 gemeenten te beduiden? Al stond Uithuizen alleen op om te klagen, dan nog moest er regt geschieden. Maar vergeten wij niet, Mijne Heeren, dat wij in den laatsten tijd ook dergelijke klagten hebben ontvangen uit de Lemmer, uit Stads-kanaal en op gisteren nog uit Zalt-Bommel. De klagte uit die laatste plaats is te merkwaardig om daarbij niet eenige oogenblikken stil te staan.

Die klagte komt van hoofden van huisgezinnen van allerlei stand en godsdienst, gemeenteraadsleden, militairen, kooplieden, fabrikanten, in één woord, personen die tot de meest geachte betrekkingen behooren, treden daar op. En dat zijn nu geen afgescheidenen, leden van die onrustige en lastige partij, die men zooveel mogelijk uit alle vergaderingen zoekt te weren, niet behoorende tot dat kleine smaldeel der bevolking, — maar het zijn aanzienlijke inwoners eener niet onaanzienlijke stad, Protestanten en Roomschen en zelfs één Israëliet. Die zullen nu toch wel gehoor mogen verwachten. De Nederlandsche raadsvergaderingen waren vooral in de laatste jaren zeer geneigd om alles te weren wat aan Israëlitische conscientiën aanstoot gaf. Nu hebben wij hier — en ik acht dat een gelukkig toeval — één Israëliet, die met andere huisvaders over krenking van overtuiging klaagt. Die éene Israëliet is veel waard. En wat is de aanleiding dier klagte? Twaalf hoofden van huisgezinnen in Zalt-Bommel geven onbewimpeld te kennen, dat, ofschoon in de stad hunner inwoning gelegenheid bestaat om hunne kinderen onderwijs te doen ontvangen, die gelegenheid echter, *naar hunne overtuiging*, van zoodanigen aard is, dat zij, als ouders, geene vrijheid vinden hun kroost daarvan gebruik te doen maken. Dat zij wel niet twijfelen aan de kennis van den onderwijzer, wat talen en wetenschappen betreft, maar vermeenen dat het hem aan de vereischte geschiktheid ontbreekt om hunne kinderen die kennis

behoorlijk mede te deelen, dat zij hem als *opvoeder* geene achting kunnen toedragen en dus ook geen vertrouwen in hem stellen. Dat zij eerst door een onderwijzer hunner keuze, later zelven pogingen hebben aangewend, om eene bijzondere school voor hunne kinderen te verkrijgen, doch dat het verzoek daartoe herhaaldelijk, ook in hooger beroep, is afgewezen. Dat de motiven van afwijzing van Gedeputeerde Staten van Gelderland aldus luiden: » Vermits uit de berigten van burgemeester en wethouders van Zalt-Bommel en van den heer schoolopziener in het zevende district gebleken is, dat er voldoende gelegenheid tot het ontvangen van behoorlijk onderwijs te Zalt-Bommel bestaat, en heeren Gedeputeerde Staten alzoo geen termen hebben kunnen vinden om het verzoek der adressanten in te willigen.'' Die adressanten klagen verder, dat zij, ten gevolge van die resolutie, *gedwongen* zijn om, òf het onderwijs en de opvoeding hunner kinderen toe te vertrouwen aan iemand in wien zij, in een belangrijk opzigt, daartoe geen geschiktheid vinden, òf wel, bij gebreke van middelen om hen elders te plaatsen tot verkrijging van behoorlijk onderwijs, daarvan verstoken te moeten laten; dat zij meenen dat een dergelijke dwang, den ouders opgelegd, in volstrekten strijd is met de letter en den geest onzer nog zoo kort geleden herziene Grondwet; dat dan ook op verschillende andere plaatsen de door hen verlangde vrijheid is verleend; en wel, om slechts enkele voorbeelden te noemen, te 's Bosch, te Tiel, te Arnhem en te Nijmegen; plaatsen waar evenzeer voldoende gelegenheid tot het ontvangen van behoorlijk onderwijs bestond, in den zin althans waarin dat verstaan wordt door burgemeester en wethouders van Zalt-Bommel en den heer schoolopziener in het zevende district van Gelderland.

De adressanten beweren verder, dat, hoezeer ook deze reden van afwijzing van hun verzoek gegeven is, de *ware* oorzaak gelegen is in de vrees, dat door het verleenen van de gevraagde vergunning, de onderwijzer in de zoogenaamde » stads-Fransche school'' schade zoude lijden in zijn middel van bestaan; iets dat zeker niet onwaarschijnlijk is, daar nu reeds de helft van het aantal jongelieden, 't welk daar onderwijs ontvangt in de nieuwe talen enz., dat onderwijs zou bekomen in de nieuw op te rigten school; maar waaruit tevens ten duidelijkste blijkt, hoezeer de opinie veler ouders in strijd is met die van heeren burgemeester en wethouders en schoolopziener, en hoe groote behoefte aldaar bestaat aan een onderwijzer, die het vertrouwen bezit dier ouders, wier heiligste regten niet mogen worden opgeofferd aan het finantieel belang van een enkelen, hij zij wie hij zij.

Dit is de hoofdinhoud van dit merkwaardig adres, waarover gisteren rapport is uitgebragt. Ouders vragen, met de wet in de hand, vergunning voor de oprigting eener bijzondere school voor hunne kinderen op eigene kosten, op grond dat de openbare onderwijzer hun vertrouwen niet bezit. Dit wordt hun geweigerd, omdat burgemeester en wethouders met den schoolopziener verklaren, dat de gelegenheid om onderwijs te ontvangen voldoende is; *voldoende* volgens het oordeel van burgemeester, wethouders en school-

opziener, maar *onvoldoende* en *schadelijk* naar de overtuiging van adressanten. Nu hebben die ouders geene andere keus dan om òf hunne kinderen over te geven aan iemand, dien zij niet vertrouwen, òf hen van behoorlijk onderwijs verstoken te doen blijven, wanneer zij geene middelen hebben om hen elders ter school te zenden. Over die keuze, over dien dwang wordt geklaagd, en wie onzer zal niet zeggen *te regt?*

De voorstanders der ontijdigheid zullen misschien vragen: *hoevele* huisvaders klagen? Slechts twaalf? Ja, slechts twaalf. Maar nu ben ik in de gelegenheid om die bezorgde voorstanders der meerderheid gerust te stellen door de verzekering, mij van goederhand gegeven, dat er te Zalt-Bommel nog vele, en daaronder zeer notabele ouders eenstemmig denken met de adressanten, maar door verschillende redenen weêrhouden zijn het adres te onderteekenen.

En wat wordt nu door de adressanten als reden der weigering opgegeven? De vrees om den bestaanden onderwijzer in zijne finantiële middelen te benadeelen. Datzelfde argument wordt aangevoerd door de hoofd-vereeniging van het Nederlandsch onderwijzers-genootschap, die zich in een adres aan deze Kamer tegen het voorstel van wet verklaard heeft. Zij zegt onder andere dat het wetsvoorstel onregtvaardig is voor de bestaande onderwijzers. Deze toch zijn beroepen onder eene wetgeving, welke tot beginsel heeft, dat het aantal scholen niet te zeer vermeerderd moet worden. Dat is weder eene van die uitleggingen van de wet van 1806, waarvan ik straks sprak, die zoo zij niet geheel onwaar, ten minste zeer eenzijdig zijn voorgedragen. Want wat zegt art. 2? Het zegt niet, alleen en in de eerste plaats dat er geene onbepaalde toelating van scholen zij, maar het zegt hoofdzakelijk en in de eerste plaats, dat de departementale besturen moeten zorgen, dat er binnen hun departement gelegenheid voorhanden zij om de jeugd behoorlijk onderwijs te doen erlangen. En daarover nu wordt juist geklaagd, dat de gelegenheid tot onderwijs niet behoorlijk is.

Maar dat geheele argument omtrent de schade van den bestaanden onderwijzer heeft geene opzettelijke weêrlegging noodig. Ik geloof te kunnen volstaan met de vraag: is het onderwijs om den onderwijzer, of deze om het onderwijs? Ik begrijp zeer goed dat menig onderwijzer, door zucht voor zijn tijdelijk bestaan gedreven, met leede oogen het oprigten van scholen naast de zijne aanziet, en ik zou wenschen dat bezwaar te dezen opzigte te kunnen oplossen; maar daaraan het regt der ouders in de keuze van een onderwijzer voor hunne kinderen ten offer te brengen, dat kan, dat mag ik niet.

Op grond van het aangevoerde vragen de twaalf huisvaders van Zalt-Bommel, dat de Kamer hare goedkeuring zal schenken aan het onderwerpelijke voorstel van wet. Zal die dwang, waarvan ik sprak, nog langer blijven bestaan? Zal de meerderheid voortaan alleen regt krijgen en de onderdrukking der minderheid worden geduld? Het antwoord op die vragen zal afhangen van het votum, door de Kamer uit te brengen.

De heer **Schimmelpenninck van der Oije**:
Een lid dezer Vergadering opperde enkele bedenkingen, en slechts één ander lid heeft zijne bezwaren op historischen grond ontwikkeld. Maar ik heb daartegenover op veelzijdige en krachtige wijze het voorstel hooren verdedigen, zelfs door leden, van wie ik zulks niet verwacht had. Ik acht het dus pligtmatig om kortelijk aan te duiden, om welke reden ik mij niet met het voorstel kan vereenigen, en ik voeg er uit eenen adem bij, dat ik het, in de gegeven omstandigheden, met leedwezen doe, omdat de voorsteller, even als de eerste redenaar van gisteren, kan zeggen, dat hij zijn zwanenzang zingt. Ik heb het, en ik hoop velen uwer met mij, diep betreurd, dat wij eerlang twee zulke uitstekende leden, sieraden dezer Kamer, zullen moeten missen, al doen wij hulde aan de talenten van hen die hen vervangen zullen. Maar ik meen den voorsteller eene dienst te bewijzen, wanneer ik hem de gelegenheid geef om de bezwaren te wederleggen; want behalve het historische, is er geen bezwaar van eenig belang in het midden gebragt, en alle argumenten vóór de wet zijn zoo kernachtig door velen besproken, dat hij naauwelijks in de gelegenheid werd gesteld zijn talent te ontwikkelen.
Intusschen heb ik mij vooraf de vraag gesteld, of het oogenblik thans wel geboren was om tot de hoofdbeginselen van de wet door te dringen, en dan heb ik moeten bekennen, Mijne Heeren, dat, wanneer ik het voorstel in verband met de oorspronkelijk gestelde beweegreden lees, ik er niets in meen te moeten zien dan eene explicatie en de huldiging van hetgeen de voorsteller en eenigen met hem meenen, dat reeds in de wet staat.
Ik onthoud mij dus van algemeene beschouwingen. Ik hoop daarvoor op een nader tijdstip, waarin wij ruimschoots gelegenheid zullen hebben over alle gronden, waarop het lager onderwijs berust, te discuteren. Ik moet zoo bondig mogelijk aanvullen, hetgeen gisteren en heden bij het historisch tafereel der wetgeving is medegedeeld.
Wij weten, dat vóór 1795 eene godsdienst van Staat bestond, en mitsdien het onderwijs, waaraan de opvoeding onverbreekbaar verbonden is, op den grondslag van de heerschende dogmata moest rusten. Maar wij weten ook dat deze beginselen toen werden opgeheven, en dat de wet van 1806 met de nieuwe beginselen in strijd zoude zijn geweest, wanneer zij op andere grondslagen rustte dan op een algemeen Christelijk zedekundig beginsel. Geen ander beginsel dan dat der meest mogelijke eerbiediging van alle uiteenloopende dogmata van het Christendom meen ik dus in de wet van 1806 te moeten zoeken. Nu lag het in den aard der zaak, dat daaruit eerlang een strijd zou moeten ontstaan over de strengere of zachtere toepassing, over het opnemen van deze of gene voor allen, dat is algemeen werkende dogmatische punten, of over de uitlating derzelve, ten einde anderen niet in het harnas te jagen. Die strijd werd heviger, omdat het een beginsel gold dat geene transactie toeliet, en waarbij men alles om het nut moest op den voorgrond stellen. Die strijd moest voortduren tot 1830, omdat er

tijdens de vereeniging met Belgie geene mogelijkheid bestond om eene allen bevredigende wet tot stand te brengen. En ondanks het toenemend verlangen naar verandering, duurde die strijd voort, zonder voorziening van regeringswege, tot na 1839, omdat wij negen jaren lang in een staat van oorlog verkeerden. Toen echter beijverde zich de Regering het meer wenschelijk geachte voor te bereiden door de benoeming van eene commissie, die in 1841 een uitvoerig, degelijk gesteld rapport uitbragt, waarin drie stelsels werden ontwikkeld. Een stelsel, vertegenwoordigd door de meerderheid, in de hoofdzaak handhavende de beginselen der wet van 1806, en twee stelsels, daarvan wat meer afwijkende, ontwikkeld door minderheden; waarvan een door den voorsteller van het onderhavig ontwerp, als een nieuw bewijs, dat hij altijd trouw blijft aan de beginselen, die hij voorstond. En wat moest nu de Regering doen, die ik sedert Junij 1841 als Minister van Binnenlandsche Zaken vertegenwoordigde? Zoowel met het oog op hetgeen in den lande gebeurde, als op het verslag der commissie, was ik overtuigd dat de bestaande wetgeving van 1806 noodzakelijk revisie vorderde, maar dat het zeer twijfelachtig bleef welke gewijzigde beginselen bevredigen konden. Het was om die reden, dat het besluit van 2 Januarij 1842 in den geest der wet van 1806 werd genomen als eene laatste proef, ten einde te zien, of men door tot de uiterste grens het veroorloofde toe te geven, beginselen zou kunnen redden, die ik als eene goede vrucht van en voor ons Vaderland beschouwde. En die beginselen waren dezelfde als door de meerderheid der Commissie van 1840—1841 waren voorgedragen, en die beginselen waren ook de zulke, als door de schoolopzieners en door de schoolcommissiën bij groote meerderheid als de eenige houdbare of heil belovende waren voorgestaan. Maar ook dit, en het was te voorzien, voldeed niet. De overtuiging moest bij de Regering wortel schieten, dat eene nieuwe wet zou moeten worden tot stand gebragt. Welnu, de tegenwoordige Regering heeft niet alleen die overtuiging gekregen, maar zij heeft reeds eene dergelijke wet ontworpen. Die wet zal eerlang aan uwe beraadslaging onderworpen worden, en daarom vraag ik, of dit het oogenblik is om een greep in het wezen der zaak te doen en nu reeds, het geheel mogelijk uit zijn verband rukkende, ten opzigte van een punt te gaan beslissen welken weg men zal willen inslaan.

Aan die vraag toets ik het onderhavig voorstel. Ik treed dan ook nu niet in eene beschouwing, gelijk vele leden die hebben ter sprake gebragt, over de vraag, hoe men minderheden moet eerbiedigen; of het niet opmerkelijk is, dat in een adres wordt gewaagd van 500 personen, die eene afzonderlijke school verlangen, waarvan er slechts één is, die een schoolpligtig kind in de gemeente heeft; of men te regt tegen gemengde scholen te velde trekt, wanneer men in eigen gemeente er eene uitmuntend ziet werken; of het tot dusverre niet ten goede werkte dat ik, als voorstander van gemengde scholen, op eene school, waar een Protestantsch onderwijzer aan het hoofd staat, liefst een ondermeester zag die Roomsch is; of eene meer algemeene splitsing, naar mate der gezindheden,

geene groote offers aan geld van staatswege za eischen? Ik treed niet in al die beschouwingen; ze zijn mijns inziens niet aan de orde. Ik vraag alleen, of het voorstel, gelijk het daar is liggende, in de gegeven omstandigheden door mij al dan niet behoort aangenomen te worden. Grondwettig bestaat er voor mij geen bezwaar tegen. De Kamer heeft het regt van initiatief; art. 194 eischt de regeling der zaak bij de wet, en het derde der additionele artikelen handhaaft de bestaande wetten slechts voor zoo lang zij niet door nieuwe zijn vervangen. Dat bezwaar moge al in het Verslag zijn opgenomen, in de discussie is het niet meer ter sprake gekomen; ik laat het dus vallen.

Reeds bij den aanhef zeide ik met het oog op den considerans: deze wet is explicatief. Maar wanneer dit het geval is, dan hangt het eenvoudig van de Regering af om er in dien zin de toepassing aan te geven. Wanneer echter de Minister daarmede niet eenstemmig denkt, is het ook onverschillig of gij deze wet al of niet aanneemt, daar de Minister — en ik verheug er mij in zooverre in, als bewijs zijner zelfstandigheid — zegt: met zulk eene explicative wet verkracht gij art. 12 der wet van 1806. Het hoofdbeginsel dier wet, dat is, de autonomie der onderdeelen, is in strijd met den geest van centralisatie, zij geeft aan de gemeentebesturen de bevoegdheid om toe te staan of te weigeren, en als waarborg een beroep op de departementale raden, thans op Gedeputeerde Staten. Ten deze verder te gaan acht de Regering gevaarlijk, zonder eene meer omvattende revisie. Bestaat daarentegen het geval van explicatie niet, maar zegt men, het is een nieuw beginsel in de wet, dan zal het voorstel geen ander gevolg hebben dan dat het een wapen zal zijn ter ondersteuning of ter bestrijding, dan zal men, naar mate van particuliere inzigten of plaatselijke belangen, daarin eene reden vinden, om een ministerie te ondersteunen of te bestrijden.

Ik acht het gevaarlijk en verkeerd, zulks van eene dergelijke specialiteit afhankelijk te maken, — vooral met het oog op eene wet, die ons eerlang te wachten staat. Maar ik voeg er in één adem bij: in die gegeven omstandigheden is die wet doelloos, — ik zeg niet schadelijk, heeft zij al haar vermeend nut verloren. Immers, ware ik Minister, en hadde ik eene wet gereed, die ik binnen weinige weken in discussie zou brengen, mij zou niets overblijven dan, ook wanneer de beide Kamers dit ontwerp hadden aangenomen, den Koning aan te raden er Zijne sanctie aan te weigeren. De Minister, als raadsman der Kroon, kan, naar mijn inzien, den Koning niet aanraden iets goed te keuren, hetwelk het geheel zijner wet uit het verband kan rukken, — iets, hetwelk één deel regelt, dat eigenaardig te gelijk met het geheel moest geregeld worden. Van daar ook, en hiermede kom ik op mijne hoofdbedenking terug, dat ik dit voorstel als ontijdig beschouw; te meer ontijdig, omdat, wanneer die behoefte, waarvan men gewaagt, zoo groot is, wanneer er werkelijk zoo velen sedert lang belang hadden bij eene nieuwe regeling, het voorstel voor verscheidene jaren gedaan had kunnen worden. De voorsteller was toch lid van deze Vergadering; en wanneer men zegt: dit bestuur is

slechts sedert ruim een jaar aan het hoofd der zaken, en het vorige bestuur dacht met mij volkomen eenstemmig, dan stel ik er toch tegenover, dat dat vorige bestuur nooit bepaaldelijk heeft durven verklaren, dat de Regering de bevoegdheid had; zij heeft er mede gedreigd; zij heeft te kennen gegeven dat zij welligt verpligt zou worden er die explicatie aan te geven. Maar de twijfel bestond, de strijd bestond, de tegenkanting bestond, en dezelfde redenen bestonden, sterker dan thans, doordien er niet het minste bepaald uitzigt bestond eene wet tot stand te zien brengen.

In de gegeven omstandigheden zou ik zeggen: wacht op die wet! Wanneer de waarheid gebleken is van hetgeen sommigen meenen, dat namelijk zulk eene wet onmogelijk tot stand te brengen is, dan zal het tijdstip voor uw voorstel gekomen zijn. Bij de discussie over de wet zal er, zoo niet voor den voorsteller, dan ten minste door iemand die eenstemmig met hem denkt, gelegenheid zijn, te trachten door amendementen er uwe beginselen in te brengen, en dan zal de meerderheid der Kamer beslissen wat daarvan zij.

Mijne Heeren, ik herhaal, niet te spreken over beginselen van vrijheid, van gemengde scholen, van verbodstelsels. Ik vraag alleen in de gegeven omstandigheden, of wij een voorstel als het onderhavige, waarbij men als het ware een ontijdigen greep in het stelsel wil doen, al dan niet kunnen aannemen? Ik acht het niet wenschelijk en zal daarom tegen het voorstel stemmen.

De heer **van Lennep**:

Na al het gesprokene over dit wetsvoorstel, Mijnheer de Voorzitter, schijnt het moeijelijk een nieuw argument, hetzij voor of tegen, in te brengen. Ik heb het woord dan ook voornamelijk verlangd om den indruk te doen kennen, dien de discussie tot nu toe op mij gemaakt heeft.

In de eerste plaats moet ik te kennen geven, dat het mij is voorgekomen, dat tot heden te veel is gelet op de bestaande wet van 1806, dat de discussiën van weêrszijden te veel heengeleid hebben over de quaestie in hoeverre het voorstel met die wet in verband stond ja dan neen; maar dat men te weinig gelet heeft op de toekomst. Het beginsel toch van mijn geachten vriend, den spreker uit de hoofdstad (den heer Bosscha), heeft daarheen gestrekt om aan te toonen, dat het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Zwolle (den heer Groen van Prinsterer) niet paste, niet rijmde, niet sloot in de wet van 1806. Ik moet hieromtrent doen opmerken, dat dit betoog waarheid kan behelzen voor zoover het betrof het voorstel gelijk het oorspronkelijk was ingediend. In den considerans van dat oorspronkelijke voorstel lezen wij, dat er noodzakelijkheid was in de behoorlijke toepassing der bestaande verordeningen te voorzien. Wanneer nu het ontwerp zoo als het luidde, niet was eene toepassing van verordeningen die in de wet van 1806 staan, dan kan het ontwerp als zoodanig onze goedkeuring niet wegdragen. Maar in het nader gewijzigde voorstel lees ik, dat het moet strekken tot aanvulling van de bestaande verordeningen; en nu, vind ik, is het vrij onverschillig of in de wet van 1806 de be-

voegdheid, waarover sprake is, aan den Koning al dan niet verleend wordt, maar wordt het alleen de vraag om te oordeelen in hoeverre die bevoegdheid behoort verleend te worden. Ik geloof dus, dat het voorstel niet, zoo als door den laatsten spreker is aangemerkt, eene explicatie is van de wet van 1806; maar het is de voorziening in eene leemte, welke de Regering beweert, dat in die wet bestaat. Het is (zoo ik wel ben ingedrongen in den geest van den geachten voorsteller) een overgang, dien men hier wenscht, van het stelsel 't geen tot nu toe gevigeerd heeft, tot een stelsel dat noodwendig tot stand zal moeten komen, — een zachte overgang, strekkende om de ingezetenen reeds gedeeltelijk, en wel spoedig, in het bezit te stellen van datgeen, waarop hun bij eene volgende wet het regt niet kan ontnomen worden. Met het oog op die aanstaande wet, of liever op de Grondwet zelve, welke die vrijheid van onderwijs verleent, en wel onder twee voorwaarden, die door dit ontwerp niet worden op zijde geschoven, is het mij onverklaarbaar, waarom de Regering zich zoo bepaaldelijk tegen het voorstel verzet.

Het is weinig troostrijk (de laatste spreker heeft er op gewezen), wanneer men de overtuiging heeft, dat, al werd ook het voorstel aangenomen door de beide Kamers, het toch geheel doelloos werk zou zijn, nutteloos wil ik niet zeggen, want ik geloof dat deze wisseling van gedachten in allen gevalle niet zonder invloed zal blijven. Maar ik voor mij koester de hoop, dat de Regering, indien zij begreep dat het de wensch van de meerderheid der beide Kamers was, welligt tot andere gedachten omtrent dit ontwerp zou komen.

Men heeft het een greep genoemd. Een greep in een stelsel, dat nog niet bestaat. Ik kan niet beseffen, hoe men een greep kan doen in eene wet, die men nog niet kent. Maar in allen geval is het geen greep in het systema dat gevolgd zal moeten worden. Want het systema stelt volkomene vrijheid: wij vragen slechts gedeeltelijke vrijheid. Maar het voorstel is ontijdig, want die wet, die komen moet, is reeds onder weg, is reeds bij den Raad van State; zij zal eerlang aan onze cognitie worden onderworpen; zij zal worden bediscussieerd en zal ook waarschijnlijk worden aangenomen.

De Minister heeft die hoop, die verwachting, en ik dank er hem voor; het zal mij aangenaam zijn te zien, dat de Regering vertrouwen in haar werk heeft. Maar, ook al wordt de wet aangenomen, dan nog zie ik, met het oog op de andere werkzaamheden die ons wachten, niet, dat zij vroeger dan over een jaar zal in werking komen. En nu zou ik, als het andere zaken betrof, zelf aanraden nog een jaar geduld te hebben; maar hier geldt het de opvoeding, het onderwijs der kinderen, en bij kinderen is ieder jaar er één, en als men ouders gedurende een jaar versteekt van de gelegenheid om aan hunne kinderen zoodanig onderwijs te geven als zij naar pligt en geweten noodig achten, dan is dit voor hen een groot nadeel, dan is dat jaar ten hunnen opzigte meer dan in andere materiën tien jaren zouden zijn, dan is het uitstel gewigtig.

Een andere indruk, dien de discussie mij gegeven heeft, is deze.

Er is veel en herhaaldelijk gesproken over data. Eene menigte jaartallen heeft men genoemd, maar men heeft, meen ik, niet genoeg gelet op eene vergelijking der data. Die wet van 1806 en haar geheel systema kon misschien voor vijftig jaar voortreffelijk zijn; maar de vraag is: hoe is dit stelsel nu? De stelregel: »il faut juger les écrits d'après leurs dates", is mede, ja is voornamelijk op wetten toepasselijk. Als men vergelijkt den toestand waarin zich de algemeene staat van zaken bevond toen de wet van 1806 werd geschreven, met den toestand waarin wij thans verkeeren, dan zal men tot de conclusie moeten komen. dat de behoefte, die thans gevoeld wordt, toen niet bestond. De vorige geachte spreker heeft het gezegd: wij kwamen uit een toestand, waarin het onderwijs een deel uitmaakte van de toenmalige staatskerk en aan haar ondergeschikt was. Er kon toen slechts eene soort van onderwijs gegeven worden, en terwijl ons hooger onderwijs een voorwerp van bewondering bij de andere natiën was, was ons lager onderwijs betrekkelijk zeer ten achteren en gebrekkig. Toen had de omwenteling van 1795, waarvan ik mij anders niet als lofredenaar wensch op te werpen, toch dit gelukkig resultaat, dat het onderwijs een bepaald onderwerp van staatszorg werd. Er werd nu algemeen onderwijs gegeven. Voor de partijen, die getwist hadden en nu naar rust en verzoening verlangden, was het zeker een aangenaam troostrijk denkbeeld, hunne kinderen in dezelfde school vereenigd, hetzelfde onderwijs te zien genieten en tot broeders te zien opgroeijen. En terwijl aan de eene zijde de meerdere beschaving, de verlichting, gevolg der wijsbegeerte van de achttiende eeuw, op die scholen haren invloed had, werd die invloed aan den anderen kant getemperd door het godsdienstig gevoel, dat bij onze natie niet verloren was gegaan. Want men vergete niet, dat in dien tijd strenge orthodoxie nog bij velen met vrijheid, gelijkheid en broederschap hand aan hand kon gaan. Die werkelijk godsdienstige zin onzer natie gaf aan die scholen, hoezeer gemengd, eene godsdienstige tint. Er bestond toen werkelijk een Christelijke atmospheer, die men thans in de scholen terugverlangt, en welligt was er meer opgewekt leven in het toenmalig onderwijs dan in hetgeen was voorafgegaan, en waar het onderwijs in den cathechismus veelal niet veel meer dan een dorre sleur geworden was. Er was opgewektheid, er was leven. Zij die niet tot de staatskerk behoorden, zij die geëmancipeerd waren, waren op dat oogenblik tevreden en gelukkig door die emancipatie, en zij vroegen op dat tijdstip niets meer. Ook zij schikten zich naar de godsdienstige tint, die toen in de scholen bestond. Van daar ook, dat alle ouderen van dagen, die medegewerkt hadden tot stichting dier scholen, zij die er in betrekking mede gestaan hadden, er steeds de warmste belangstelling voor getoond hebben. Mijn vader heeft vijftig jaar lang mede aan het hoofd gestaan van de stads-armenscholen te Amsterdam, en zoo hij al de betrekkingen, die hij bekleedde, met ijver vervulde, was er geene, die hij tot aan zijn dood met meer liefde, hart en gehechtheid waarnam dan juist deze betrekking. De geachte spreker uit Amsterdam (de heer Bosscha) en de Minister van Binnenlandsche Za-

ken, die beiden in het bestuur dier stads-scholen gezeten hebben, kunnen getuigen, of ik de waarheid spreek. Maar juist daarom had hij zooveel liefde voor die scholen, omdat hij door alle tijden heen en tusschen alle moeijelijkheden steeds had helpen zorgen, de atmospheer op die scholen Christelijk te doen blijven, en noch den geachten spreker uit de hoofdstad, noch den Minister van Binnenlandsche Zaken, zult gij, Mijne Heeren, beschuldigen, dat zij eene school zouden hebben willen blijven voorstaan, waaruit dat element geheel was verbannen. Intusschen, wat is er gebeurd? Ik behoef het niet te herinneren, er is reeds op gewezen. Zij die vroeger geëmancipeerd waren, waren niet meer tevreden, en het was hun niet kwalijk te nemen. Laten wij het niet verbloemen; om een voorbeeld te noemen: het was voor de Katholijken, hoe zij ook over den opstand tegen Spanje mogten denken, niet aangenaam, den tegenstand, dien het Vaderland had geboden, als een lofzang op de Hervorming te hooren vermelden. Er ontstonden klagten, waaraan men meer en meer toegaf, en dit deed men op de eene plaats met meer oordeel dan op de andere. Dit had ten gevolge, dat nu van den anderen kant klagten moesten komen. Die klagten zijn gekomen, zij hebben zich luider en luider laten hooren, en daarbij hebben zich tevens gemanifesteerd twee merkwaardige kenmerken van onzen tegenwoordigen tijd.

Het eene is een meer opgewekt geestelijk leven, of liever eene hoogere belangstelling; want onze natie heeft altijd belang gesteld in de godsdienst en in godsdienstzin, — in het onderzoek van de leerstukken; de partijen hebben zich scherper afgeteekend en afgebakend dan vroeger het geval was, en die twisten zullen niet zoo spoedig eindigen. Die konden eenige eeuwen vroeger onderdrukt worden, toen men den brandstapel en de stalen kling van mijnheer »den Prins" had, maar sedert dat de Kerk van den Staat is gescheiden, en zij zich zelve in eigen boezem moeten redden, zie ik voor mij het einde van die twisten niet: zij zullen dus blijven bestaan en invloed blijven uitoefenen op de scholen.

Het andere kenmerk van onzen tijd is de geest van associatie; deze is nooit zoo sterk geweest als tegenwoordig, want overal ziet men zaken, die vroeger door den Staat verrigt werden, thans door particulieren behartigd. Ik wil er slechts een paar voorbeelden van opnoemen. Vroeger had men commissiën van landbouw, door het Rijk ingesteld; sedert hebben zich maatschappijen gevormd, en toen zijn die commissiën te regt opgeheven. Vroeger moest men muzijkscholen van staatswege hebben, en wij hebben het sprekend voorbeeld voor ons, of liever het gemis van zoo velen onzer geeft ons het bewijs, hoe zich thans personen tot eene associatie vormen en zich vereenigen om een muzijkfeest te geven, dat van zooveel belang wordt geacht, dat zelfs de geachte afgevaardigde uit Maastricht (de heer THORBECKE) reden heeft gevonden om voor te stellen, onze werkzaamheden daarvoor te staken.

Deze twee zaken nu met elkander, de twisten over de leer en de meerdere geest van associatie hebben zamengewerkt, om eene bijzondere voorliefde voor bijzondere scholen te doen gevoelen, zoo

als die nooit te voren bestond; en nu moge men er over denken zoo als men wil, nu moge men voor dien vroegeren toestand die liefde koesteren, die de Romeinen *desiderium* noemden, zeker is het, dat die toestand niet meer bestaat. Gelijk zooveel, dat vroeger van gouvernementswege verrigt werd, thans geschiedt door individuën, zal ook, zoo de weêrstand, thans betoond, voortduurt, eerlang als het openbaar onderwijs door reactie te niet gaan, en men zal geene scholen hebben dan opgerigt door de individuën.

Men vreest voor *secte-scholen*, maar daar, waar elke gezindheid vrijheid heeft om eene eigene kerk te stichten, waarom zou men haar dan ontzeggen het regt om haar eigene school te hebben? Er is toch geene zaak, die in naauwer verband staat met de godsdienst dan het onderwijs. De redenen, waarom gij haar niet belet kerken te bouwen, waar zij dat verlangen, bestaan ook eveneens om haar niet te beletten scholen te stichten, waar zij het verlangen. In Engeland zijn alle scholen secte-scholen. Men weet daar vooraf, dat het onderwijs in de godsdienst, in welke godsdienst en in welk onderdeel gegeven wordt, en men zendt zijne kinderen bepaaldelijk naar de school, waar men weet dat de stellingen geleeraard worden, waarin men hen wil laten onderwijzen. Ik kan nog niet inzien, dat juist daardoor een meerdere geest van onverdraagzaamheid is voortgesproten. Men moet dus ook in ons land voor secte-scholen niet zoo bevreesd zijn. Ik geloof, dat men veel meer onverdraagzaamheid aankweekt, wanneer men kinderen van geheel verschillende leeren dwingt om op dezelfde scholen bij elkander te blijven. Die dwang verwekt onverdraagzaamheid, onaangenaamheden en geschillen, en dit moeten wij vermijden.

De Grondwet van 1848 heeft ons de vrijheid van onderwijs toegezegd. Wij kunnen die nog niet ten volle bekomen, maar laat ons dan ten minste datgene pogen te bemagtigen, wat strekken kan om die vrijheid nabij te komen. Laten wij, het beeld is reeds gebezigd, maar ik wil het nog eenmaal herhalen, hem, dien wij beloofd hebben dat hij over een jaar zal kunnen rijden, toch de deur niet sluiten en hem alzoo beletten om zelfs te gaan. Ik zal voor het voorstel stemmen.

De zitting wordt voor een kwartier-uurs geschorst.

De zitting hervat zijnde wordt de algemeene beraadslaging over *het voorstel van den heer* Groen van Prinsterer voortgezet.

De heer **de Brauw**:

Mijnheer de Voorzitter, indien wij nagaan, welke de loop der discussiën over het onderhavig voorstel is geweest, dan moet het naar het mij voorkomt, een onpartijdig hoorder hebben toegeschenen, dat hier niet gehandeld wordt over een voorstel tot aanvulling, tot gedeeltelijke vervanging of tot verbetering van de bestaande wet op het onderwijs, maar dat hier in behandeling is de quaestie, die bij art. 194 van de Grondwet reeds is beslist, — dan moet het hem, zoo 't mij voorkomt, toeschijnen, dat hier de vraag behandeld wordt: moet er vrijheid van onderwijs zijn, ja of neen?

Wij hebben bij de verdediging van dit voorstel toch hooren wijzen op de groote denkbeelden van vrijheid van geweten, vrijheid van onderwijs, vrijheid van godsdienst, even als of art. 194 van de Grondwet niet reeds bepaald had: er zal in den Nederlandschen Staat vrijheid van onderwijs wezen.

Het komt mij voor, dat men daardoor is afgeweken van het eigenlijke punt in quaestie. Volgens den voorsteller zelven, en volgens degenen, die het verdedigen, is hier geene quaestie van art. 194 van de Grondwet, maar alleen van de wet van 1806 en van hare verbetering en aanvulling, op grond, dat die wet, krachtens het 3de add. artikel van de Grondwet, nog bij voortduring bestaat. Ik heb zelfs van een der verdedigers van het voorstel, van den spreker uit de residentie, afgevaardigde uit Arnhem (den heer Mackay), hooren beweren, dat wij hier met vrijheid van onderwijs niets te maken hebben. Dit nu is juist mijn bezwaar. Indien wij wetgegers handelen over eene wet, regelende het onderwijs, onder de werking van de tegenwoordige Grondwet, dan mogen wij mijns inziens die niet uit het oog verliezen; dan *moeten* wij te maken hebben met de vrijheid van onderwijs; dan moeten wij art. 194 van de Grondwet voortdurend in het oog houden.

Men heeft gezegd: gij bedriegt u, er is geene quaestie van art. 194 van de Grondwet, maar gij moet rugwaarts zien op het 3de additionele artikel. Maar hoe kunnen wij wetgevers, handelende over het onderwijs, het 3de additionele artikel afscheiden van art. 194 der Grondwet? Hoe kan men de regels, die de Grondwet te dien opzigte aanwijst, uit het oog verliezen, om een regel te stellen, die in strijd is met het beginsel, bij de Grondwet in art. 194 voorgeschreven. Dat, en dat alleen, is mijn grondwettig bezwaar. Eene wet op het onderwijs kan en moet gemaakt worden volgens de grondwettige voorschriften en mag er niet mede in strijd zijn.

Het voorstel strijdt niet, is door den Minister van Binnenlandsche Zaken in het midden gebragt, met het derde der additionele artikelen. Ik geef dat toe. Maar de regel, dien men verlangt, strijdt met den regel, in art. 194 der Grondwet voorgeschreven. En ik, wetgever, mag dien regel niet uit het oog verliezen, wanneer ik aanvul, verbeter of voor een gedeelte vervang de wet van 1806. Daartegen verzet zich, naar mijn denkbeeld, het derde der additionele artikelen. Wat zegt toch dat artikel? » Dat alle op het oogenblik der afkondiging van de veranderingen in de Grondwet verbindende wetten, reglementen en besluiten worden gehandhaafd, *tot dat zij achtereenvolgens door andere worden vervangen*". Door welke andere? Door andere, in strijd met de Grondwet? Neen; door andere, overeenkomstig de Grondwet.

Wat stelt men nu hier voor? Stelt men voor eene vervanging, overeenkomstig met den regel, in art. 194 der Grondwet gesteld? Neen. Men stelt voor eene vervanging, aannemende tot regel hetgeen lijnregt in strijd is met art 194 der Grondwet. Hier neemt men aan autorisatie voor de oprigting van scholen — art. 194 geeft vrijheid, dus geene autorisatie. Dat is mijn grondwettig bezwaar. Daar kan en mag ik als wetgever niet over heen.

Ik mag dat art. 194 niet uit het oog verliezen. Ik moet, wanneer ik vervang die wet van 1806, al is het dan ook maar op één punt, dien regel in het oog houden. Dat is mijn pligt. Dat is de getrouwheid aan de Grondwet die van ons gevorderd wordt. En ik zou, naar mijn inzien, die getrouwheid uit het oog verliezen, wanneer ik, onder vigueur van art. 194 der Grondwet, bij het maken eener wet, een beginsel aanneem, lijnregt in strijd met den regel dier Grondwet. Dat is, ik herhaal het, mijn grondwettig bezwaar. En daartegen kan, naar mijn inzien, niet opwegen het belang van het oogenblik, het belang van adressanten. Ik vereenig mij geheel met hetgeen gezegd is ten voordeele van de vrijheid van onderwijs, van godsdienst en van geweten. Maar juist daarom moet de wetgever, eene wet op het onderwijs makende, ter verbetering of ter vervanging van eenige bepaling van de bestaande wet, dit doen in den vrijheidlievenden geest der Grondwet, niet in dien van de beperkende bestaande wet.

En nu kom ik op de waarde van het voorstel zelf. Een enkel woord slechts. Het strijdt, naar mijn inzien, met de vrijheid van onderwijs, die de Grondwet gewild heeft. Wat geeft men? In geval van weigering van de zijde van locale of provinciale autoriteiten, een beroep op de Kroon. Zal de Kroon nu zeggen: omdat gij gemoedsbezwaren hebt, zal ik de weigering, die gij hebt ontvangen van plaatselijke of gewestelijke besturen, op zijde schuiven? Is dat de regel dien men aan de Kroon voorschrijft? Neen. Men laat de wet van 1806 zoo als zij is. De Kroon zal dezelfde regels moeten opvolgen, die de locale en provinciale autoriteiten thans moeten opvolgen. Het art. 2 van die wet, dat men naar 't schijnt wel over het hoofd heeft willen zien, dat althans zeer op den achtergrond wordt geschoven, zal de Kroon evenzeer moeten observeren als de plaatselijke en gewestelijke besturen. De zorg, thans zoo lijnregt in strijd met het beginsel van art. 194 der Grondwet, dat de scholen, vooral ten platten lande, niet al te zeer vermenigvuldigen, zal in het oog moeten worden gehouden. Men stelt de Kroon, naar mijn denkbeeld, tusschen een alternatief, waartusschen zij niet moet geplaatst worden, tusschen het verkrachten namelijk van eene bestaande wet aan de eene zijde en het krenken van gemoedsbezwaren van ingezetenen aan de andere zijde. Wanneer de Kroon toegeeft en eene weigering zal vernietigen, dan zal het moeten geschieden met verkrachting van die wet. Wanneer de locale en provinciale autoriteiten hare beslissing gegrond hebben op de bewering, dat anders de scholen te veel zouden vermenigvuldigd worden, zal de Kroon moeten zeggen: het staat in de wet, gij hebt gelijk, maar gemoedsbezwaren staan er tegenover. De Kroon zal dus, òf de wet moeten verkrachten, òf op de gemoedsbezwaren der ingezetenen geen acht geven. Neen, Mijne Heeren, wanneer men wenscht te komen tot het doel, dat men zich schijnt te hebben voorgesteld, om namelijk de oprigting van bijzondere scholen gemakkelijker te maken en om aan de bezwaren te gemoet te komen, dan had men in eene wet moeten schrijven: de autorisatie voor de oprigting van bijzondere scholen wordt afgeschaft. Dan had men

gehandeld in overeenkomst met het beginsel, in art. 194 der Grondwet neêrgelegd; dan had men de Kroon niet geplaatst in het alternatief, waarin men haar, mijns inziens, niet moet plaatsen, om, òf de wet te overtreden, òf, indien ik deze uitdrukking mag gebruiken, de gemoedsbezwaren der ingezetenen te verkrachten.

Er is een van de sprekers, Mijne Heeren, in de zitting van gisteren, die zich verklaard heeft vóór dit voorstel, omdat het niets is dan eene interpretatio authentica van de wet van 1806. Het heeft mij verwonderd van dien spreker die uitlegging en dat denkbeeld te vernemen, omdat ik geene interpretatio authentica in den eigenlijken zin door den wetgever ken. Als de wetgever eene wet maakt ter explicatie eener andere, dan is het eene *nieuwe* wet. En die *nieuwe* wet schaft eene vroegere af, vult haar aan of verbetert haar. Maar altijd is het eene *nieuwe* wet. Bestaat de bepaling niet in de wet van 1806, dan is er nooit eene interpretatio authentica, maar eene nieuwe aanvullingswet. Nog meer heeft mij verwonderd van dien spreker te hooren, dat die interpretatio authentica zou zijn overeenkomstig art. 194 der Grondwet. Ik meen, dat zij daarmede in lijnregten strijd is. »Het geven van onderwijs is vrij." Wat wil dat zeggen? Dat men autorisatie zal noodig hebben om scholen op te rigten? Neen, geene autorisatie. En wat stelt men hier voor? Autorisatie.

Dit voorstel is dus lijnregt in strijd, en alzoo *niet* in overeenstemming met de Grondwet. Door de aanneming van dit voorstel, heeft de spreker gezegd, worden belemmeringen, die bestaan tegen de vrijheid van onderwijs, uit den weg geruimd. Het kan in enkele gevallen zoo zijn, maar ook het tegendeel kan plaats hebben. Het is *niet zeker*, dat er belemmeringen uit den weg worden geruimd. Integendeel kunnen er zich ook wel nieuwe belemmeringen opdoen. Maar in allen gevalle, tot grondslag van dit voorstel legt men autorisatie; tot grondslag van art. 194 der Grondwet ligt geene autorisatie. Ik zie hier dus niet overeenstemming, maar wel degelijk strijd met de Grondwet.

Ik heb straks in de belangrijke rede van den afgevaardigde uit Steenwijk (den heer VAN LENNEP) gehoord, dat deze wet zou zijn een overgang tot het stelsel der Grondwet. Ik heb hem hooren spreken van associatie-geest. Ik heb hem hooren wijzen op de commissiën van landbouw, die zijn afgeschaft en waarvoor de maatschappijen van landbouw zijn in de plaats getreden; op de rijksmuzijkscholen, in wier plaats thans eene vereeniging voor de beoefening der muziek is in de plaats getreden, en wat al niet meer. Maar, wanneer men met die redenering wil voortgaan, waarom dan niet alles aan den associatie-geest overgelaten, bijv. ook het bestraffen van misdrijven enz.? Dat zou het beginsel zijn van anarchie.

Neen; de associatie-geest mag en kan zich openbaren, ook in zake van onderwijs, maar daarom geene loslating van alles, zoo als de spreker schijnt te begeeren, zoodat de associatie-geest de zaak geheel aan zich kunne trekken. Neen, dat is de bedoeling van de Grondwet niet, en indien dat de bedoeling van dit wets-ontwerp ware, dan, naar mijne denkwijze, streed het dubbel met art.

194 van de Grondwet, want daar staat op den voorgrond openbaar onderwijs, de zorg van de Regering daarvoor, dat allerwege voldoend openbaar lager onderwijs gegeven worde, en daarnevens staat vrijheid van onderwijs. Het moet niet zijn even als met de commissiën van den landbouw, die de zorg der overheid wel kunnen ontberen; maar het openbaar onderwijs eischt de zorg der overheid, opdat de ingezetenen immer in de gelegenheid zijn mogen hunne kinderen het noodige onderwijs te doen genieten.

Er zou bij mij veel minder bezwaar zijn — ofschoon er altijd bezwaar is —, indien in een dergelijk voorstel werd voorgedragen de autorisatie voor het oprigten van scholen af te schaffen, overeenkomstig art. 194 van de Grondwet. Ik zou dan geen strijd met de Grondwet zien en daartoe ligter kunnen overgaan. Maar toch zouden wij dan behooren te onderzoeken, of zoodanige bepaling geene schade zou te weeg brengen. Het eerste gedeelte van art. 194, regeling van het openbaar lager onderwijs van staatswege, is nog niet in werking getreden, en het zou wel degelijk de vraag moeten zijn, of deze regeling niet gelijktijdig met die der vrijheid van het onderwijs in het leven zou moeten treden. In de laatste jaren toch heeft het openbaar onderwijs op vele plaatsen eene desorganisatie ondergaan. Het zou op dit oogenblik misschien niet bestand zijn tegen de concurrentie — indien ik het zoo noemen mag — van de bijzondere scholen. Maar wanneer dat openbaar onderwijs goed geregeld is, wanneer een zelfstandige onderwijzersstand, gelijk die door de wet van 1806 in het leven is geroepen, doch bij voortgang dier desorganisatie dreigt te verdwijnen, op nieuw krachtig kan optreden, dan vrees ik de bijzondere scholen niet. In dien zin heb ik gisteren gezegd tot den geachten afgevaardigde uit Nijmegen, den heer van Lynden: laat die bijzondere scholen komen, wanneer de organisatie van het onderwijs dáár is, niet omdat ik mij als *achter een wal wil verschuilen* tegen die bijzondere scholen, maar omdat in de laatste jaren het openbaar onderwijs op vele plaatsen, door storende invloeden van allerlei aard, die daarop hebben ingewerkt, desorganisatie heeft ondergaan en ondersteuning noodig heeft.

Dit, Mijne Heeren, zijn de bezwaren, die mij tegen dit wetsontwerp zullen doen stemmen.

De heer **van Goltstein**:

Ik heb bij de beraadslaging over het in overweging nemen van dit voorstel, de gronden aangevoerd, die mij toeschenen te pleiten tegen het nader onderzoek. Ik zou thans dezelfde gronden weêr kunnen bijbrengen, welke ook, althans grootendeels, kunnen aangevoerd worden tegen de aanneming van het voorstel zelf. Ik zal mij echter daarvan kunnen onthouden, ten einde in geene herhalingen te vervallen. Ik zal enkel een bezwaar doen gelden, hetwelk tegen de aanneming van dit voorstel bestaat. Dat bezwaar wordt niet ontleend uit de ongrondwettigheid van dit voorstel; ik erken dat het overeen te brengen is met art. 194 der Grondwet. Men kan, in afwachting der wet, die aldaar wordt gevorderd, ter vervanging der bestaande wet, tot eene verbetering dier wet overgaan.

Het bezwaar is daarin gelegen, dat het voorstel strekt om het stelsel, hetwelk ten grondslag is gelegd van de bestaande wet van 1806, te doen vervangen door een stelsel, hetwelk daarmede in strijd is, om het stelsel, hetwelk door de Grondwet wordt gevorderd, en in het 194ste artikel is voorgeschreven, te stellen in de plaats van dat stelsel, hetwelk ten grondslag is gelegd van de bestaande wet; en wel zonder de voorwaarden te eerbiedigen, onder welke de invoering van dat nieuwe stelsel is voorgeschreven. Dat stelsel van de bestaande wet is om aan de Regering de leiding en het bestuur van het bijzonder zoowel als van het openbaar onderwijs toe te vertrouwen; de vestiging van het oppergezag over het onderwijs, hetwelk men door de tegenstanders van dat stelsel in Belgie hoorde bestempelen met den naam van het staats-monopolie van het onderwijs, ligt in de wet. Ziedaar het stelsel, dat ten grondslag dier wet verstrekt. Daartegenover staat het stelsel, dat de Grondwet heeft gehuldigd, het stelsel van vrijheid van onderwijs onder zekere aldaar bepaalde voorwaarden, als dat de zekerheid zou zijn verkregen van de bekwaamheid en zedelijkheid van den onderwijzer; dat er een behoorlijk toezigt zou worden gevoerd over het bijzonder onderwijs, en die belangrijke bepaling tevens, dat allerwege zal worden gezorgd voor behoorlijk lager onderwijs. En wat is nu het doel van het tegenwoordig voorstel? Om dat stelsel, hetwelk bij de Grondwet wordt gehuldigd, thans in te voeren, zonder die bepaalde voorwaarden, waaronder de invoering alleen geoorloofd is, te eerbiedigen, om in de plaats van dat stelsel, hetwelk de wet van het jaar 1806 voor het ware erkent, het stelsel van het staats-oppergezag over het onderwijs, het stelsel in te voeren van vrijheid van onderwijs. Dat is zoo duidelijk, dat het uit alle redevoeringen, gehouden ten voordeele van dit voorstel, blijkt. Er is eene klagte aangeheven over de weigering van de oprigting eener bijzondere lagere school der eerste klasse. De ouders, zegt men, kunnen niet worden verpligt hunne kinderen te zenden naar eene openbare school, waarop, volgens hunne schatting, geene behoorlijke godsdienstige opleiding wordt aangetroffen. Zij worden dus genoodzaakt om zich te vereenigen, ten einde eene bijzondere school te stichten, waarop die godsdienstige opleiding kan worden verkregen. Wanneer men die oprigting weigert, dan zou men gewetensdwang uitoefenen, dan zou men hen krenken in hetgeen zij, volgens hun geweten, meenen verschuldigd te zijn aan de opvoeding van hunne kinderen. Zoodanige weigering kan dus niet veroorloofd wezen. Er moet eene volkomene vrijheid bestaan voor de oprigting dier bijzondere lagere scholen. Men treft daartegen een hinderpaal aan in het opdragen der beslissing aan de plaatselijke en gewestelijke besturen. Die hinderpaal moet worden opgeheven, en het middel, hetwelk daartoe gebezigd moet worden, is het opdragen van de eindbeslissing aan het opperbestuur. Wanneer de Minister van Binnenlandsche Zaken zal worden geroepen om daarover uitspraak te doen, zal hij, indien hij de weigering handhaaft, beschuldigd worden van gewetensdwang uit te oefenen. Hij zal zich dus wel voor zoodanige uitspraak wachten; daardoor zou hij zich aan zoo vele

belemmeringen en moeijelijkheden blootstellen, dat men bijna zeker zou zijn, dat ten allen tijde de vrije oprigting van zoodanige bijzondere scholen zal kunnen worden doorgedreven. Het Staatsgezag, dat aan de bestaande wet ten grondslag gelegen is, zal daarin nog wel gelezen worden, maar inderdaad ophouden te bestaan. Ziedaar hoe men het stelsel, hetwelk aan die wet ten grondslag ligt, ter zijde wil stellen en voor een ander stelsel wil doen plaats maken, dat namelijk, hetwelk de Grondwet huldigt, het stelsel der vrijheid, en wel zonder in aanmerking te nemen de voorwaarden, onder welke dat stelsel alleen door de wet kan worden erkend.

Het schijnt dat de geachte voorsteller zelf niet wel geweten heeft op welke wijze hij dat voorstel in verband zou brengen met de bestaande wet, want eerst heeft hij gezegd in de beweegredenen der wet, dat het gold de *behoorlijke toepassing* der wet van 1806, en vervolgens, bij de wijziging van die beweegredenen, heeft hij weder gezegd, dat het gold *de aanvulling* van de wet van 1806. Indien het mij veroorloofd ware te zeggen wat er werkelijk moest staan, dan zou ik meenen dat het betrof eene ter-zijde-stelling van die wet.

Wanneer wij nu verder wilden overgaan tot eene nadere beschouwing van die wet, dan zou het ons gereedelijk kunnen blijken, dat dat stelsel, om aan het opperbestuur de eindbeslissing op te dragen over de oprigting eener lagere school, in lijnregten strijd is met het stelsel, door de wet zelve gehuldigd. Ik zal niet in eene geschiedkundige ontwikkeling van die wet behoeven te treden, om dat betoog te leveren. Dat is reeds op voortreffelijke wijze door den spreker uit Amsterdam geschied. Maar wanneer ik die wet zelve inzie, dan zie ik uit art. 12, dat daarin duidelijk is uitgedrukt, dat de vergunning tot oprigting van zoodanige school afhankelijk is van de plaatselijke en gewestelijke besturen. En wanneer ik dat artikel in verband breng met artt. 2 en 3 derzelfde wet, dan gevoel ik, dat geene andere dan zoodanige beslissing kon worden ingeroepen. In dat art. 2 toch wordt gezegd, dat de departementale besturen zorgen dat alom, zooveel mogelijk, binnen hun departement gelegenheid voorhanden zij om de jeugd behoorlijk onderwijs te doen erlangen; maar dat echter door eene onbepaalde toelating van scholen of onderwijzers, vooral ten platten lande, derzelver aantal niet te zeer vermeerdere. Daarbij wordt in art. 3 aan hen, benevens aan de gemeentebesturen, de pligt opgelegd om, naar de middelen, in hunne handen gesteld, het bestaan en lot der schoolonderwijzers te verbeteren en te verzekeren, alsmede de betere schoolinrigting en onderwijs enz. Hier wordt dus aan de zorg der departementale besturen opgedragen, dat er behoorlijk onderwijs wordt verstrekt aan de jeugd, en tevens dat daar geene te groote vermenigvuldiging der scholen, vooral ten platten lande, plaats hebbe, zoodat het bestaan en het onderhoud der onderwijzers zelven ten volle mogen zijn verzekerd. En ten einde nu gevolg te kunnen geven aan die verpligting, welke hun is opgelegd, moet de eindbeslissing ook aan hen toekomen. Het is natuurlijk dat zij, die het best met de plaatselijke omstandigheden bekend zijn, ook

te dien aanzien de beslissing naar behooren kunnen nemen. Wanneer wij dus art. 12 in verband beschouwen met de artt. 2 en 3 der wet, dan gevoelt men, dat aan die departementale en plaatselijke besturen, en aan geene andere, die eindbeslissing kon worden opgedragen. Het ligt dus in het stelsel der wet, dat zoodanige besturen met de uitspraak worden belast, en het zou eene miskenning van het stelsel der wet in zich bevatten, indien het opperbestuur tot het doen der uitspraak werd geroepen.

Wanneer wij zien, dat men hier het oog heeft op eene vrijstelling van het onderwijs; op eene volkomene vrijheid tot oprigting van bijzondere, lagere scholen, dan mogen wij niet uit het oog verliezen, dat bij gelegenheid van de grondwets-herziening zelve, dat denkbeeld eener volkomene vrijstelling wel op den voorgrond is gesteld, maar door de Tweede Kamer te dier gelegenheid niet gehuldigd is; dat het slechts is aangenomen onder die bepaalde voorwaarde, dat er zou gezorgd worden, dat alom van overheidswege behoorlijk lager onderwijs werd gegeven.

Het lag wel in de bedoeling van de Commissie, welke tot herziening van de Grondwet werd geroepen, om die vrijheid van onderwijs op de meest onbepaalde wijze toe te kennen; en daarom werd oorspronkelijk in het ontwerp der grondwetsherziening gelezen: » Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het onderzoek naar de bekwaamheid der onderwijzers en het toezigt der overheid, beide door de wet geregeld.'' Meer werd er dus niet gevorderd, en ter regtvaardiging van dien eisch zeide men: » Publiek onderwijs is, 't welk van overheidswege wordt gegeven. Dit mag echter het *algemeen* regt om anderen te onderwijzen niet hinderen, onder voorwaarde slechts, dat hij, die van onderwijs zijn beroep wil maken, aan die proeven van bekwaamheid en aan zoodanig toezigt onderworpen zij, welke aan het publiek eenige zekerheid schenken, dat de hoogste belangen van het opkomend geslacht niet aan onwaardige handen worden toevertrouwd.'' Toen dit artikel aan het oordeel der Tweede Kamer werd onderworpen, betuigde deze, dat zij niet zou kunnen toestemmen in het vaststellen van zoodanige vrijheid van onderwijs, tenzij er de voorwaarde aan werd verknocht, dat van overheidswege gezorgd zou worden dat allerwege behoorlijk lager onderwijs werd toegediend, en het is enkel ten gevolge van de toestemming van deze voorwaarde, dat die vrijheid van onderwijs in de Grondwet is opgenomen.

Opmerkelijk is het tevens, dat zelfs in het land, waar de meeste vrijheid te dien tijde werd geëerbiedigd, men huiverig was om die vrijheid van onderwijs in alle deelen te huldigen. In Frankrijk zelf werd ten tijde van onze grondwetsherziening veel gesproken over de toelating van die vrijheid van onderwijs, maar begreep men dat daarin de ondergang van het onderwijs geacht moest worden te zijn gelegen. Men wilde er die vrijheid dan ook niet eerbiedigen dan tegenover een bevoorregt staatsonderwijs, en dien ten gevolge werd de bepaling vastgesteld, dat alleen op de openbare scholen, op de staatsscholen, kosteloos lager onderwijs zou kunnen gegeven worden, terwijl dit op de bijzondere lagere scholen niet zou zijn ver-

oorloofd. Het is dus duidelijk, dat, wanneer men spreekt van vrijheid van onderwijs, van de vaststelling van die vrijheid bij de Grondwet, men daarbij wel in het oog moet houden, dat deze enkel werd vergund onder zekere beperkende voorwaarden. En wanneer men nu nagaat, dat, wanneer het tegenwoordig ontwerp werd aangenomen en daardoor het doel werd verwezenlijkt, waarnaar men streeft, dat het, namelijk, allerwege vrij stond om over te gaan tot de oprigting van bijzondere lagere scholen, uit hoofde men in de weigering van zoodanige oprigting vermeende te zien de uitoefening van een gewetensdwang, men dan ook de voorziening der Grondwet zou zijn voorbijgestreefd. Gaat men ook na dat, wanneer eenmaal de wet werd voorgedragen ten aanzien van het onderwijs, men voorzeker niet zou willen terugkomen van het reeds verkregene, ten einde die meerdere beperking van het onderwijs, die volgens de Grondwet daarin moet gelegen zijn, aan te nemen, dan is dit eene reden te meer om hier op zijne hoede te zijn.

Men vindt dus hier een wezenlijk bezwaar tegen de aanneming van het voorstel; het is daarin gelegen, dat het stelsel, hetwelk ten grondslag ligt van de bestaande wet van 1806, miskend wordt, dat men eene vrijheid van onderwijs tracht te verkrijgen, welke de bepaling der Grondwet zelve overschrijdt, dat men dus het voorstel niet kan overeenbrengen met de bepaling der bestaande wet, evenmin als met het voorschrift der Grondwet, en ik geloof dien ten gevolge, dat dit bezwaar voldoende is om het voorstel niet aan te nemen.

De heer **van Hoëvell**:

Ik gevoel mij verpligt, Mijnheer de Voorzitter, om kortelijk mijne beoordeeling van dit voorstel uiteen te zetten; te meer omdat ik eenige weken geleden eene gemotiveerde orde van den dag heb voorgesteld, betrekking hebbende tot deze zaak, en opdat men dus uit de stem, welke ik zal uitbrengen, niet de verkeerde gevolgtrekking moge afleiden, dat mijne tegenwoordige handeling in strijd zoude zijn met mijne toen te kennen gegeven meening.

De eerste spreker, die gisteren het woord heeft gevoerd, de heer van der Brugghen, heeft een woord gesproken dat bij mij weêrklank heeft gevonden en waarmede ik mij volkomen vereenig. Die spreker heeft gezegd: gij keurt de scholen, waarvan wij voorstanders zijn, af; gij bestrijdt onze rigting, maar bestrijdt ze niet met materiele middelen; bestrijdt ze door de kracht der waarheid, die gij meent te moeten stellen tegenover 't geen wij voor waarheid houden, maar geeft ons gelegenheid om ook onze waarheid te verspreiden, geeft ons vrijheid.

Ziedaar wat ook mijne meening is. Ik keur af verscheidene der particuliere scholen, die krachtens die vrijheid zijn opgerigt en zullen opgerigt worden. Ik keur die scholen af, omdat ik geloof, dat de begrippen, die daar geleerd worden en van der jeugd af aan in het kinderlijk gemoed worden geprent, verderfelijk zijn. Maar ik wil vrijheid geven om ook dergelijke scholen, ofschoon ik ze afkeur, onbelemmerd te kunnen oprigten. Ik wil dit in de eerste

plaats om de vrijheid zelve, maar ik wil het ook, omdat ik geloof dat hetgeen ik bestrijd, juist door die vrijheid te weigeren, nieuwe kracht erlangt. Ik wil het ook, omdat ik geloof, dat de strijd om deze vrijheid te verwerven, een levenselement is voor die partij, welke ik uit innige overtuiging tegenstand bied, een levenselement, dat ik haar wil ontnemen.

Ik zie dan ook niet, met den geleerden spreker uit de hoofdstad (den heer BOSSCHA), met bekommering het oogenblik te gemoet, waarop wij uitvoering zullen geven aan art. 194 der Grondwet. Ik zal niet met hem mede gaan, wanneer hij, gelijk hij gisteren verklaarde, zal toegeven, dat er iets van de vesting worde veroverd en ingenomen. Indien ik hem wel begrepen heb, bedoelde hij met die vesting ons nationaal onderwijs. Ik, Mijne Heeren, zal dat nationale onderwijs verdedigen en er niets van prijs geven. Maar ik zal het doen door andere middelen, en met andere wapenen, dan de geachte spreker uit de hoofdstad. Ik zal het doen door vrijheid te geven om nevens dat nationaal onderwijs scholen op te rigten; maar tevens door dat nationaal onderwijs zoo voortreffelijk mogelijk te maken. Ik geloof dat de concurrentie, welke dan zal ontstaan, een nieuwe prikkel zal worden om het nationale onderwijs veel beter te maken dan het tegenwoordig is.

Wanneer ik dus een voorstander ben van de vrijheid van onderwijs, doet het mij leed, dat er nog op dit oogenblik bij mij een bezwaar bestaat, om aan dit wetsvoorstel voor alsnog mijne stem te kunnen geven. Ik zal trachten zeer kortelijk dat bezwaar uiteen te zetten. Ik ben van meening (gelijk ik door mijne gemotiveerde orde van den dag heb getoond), dat in de wet van 1806 de bevoegdheid aan het centraal gezag, aan den Koning, is, om eene eindbeslissing te nemen, bij het vragen van verlof tot de oprigting van particuliere scholen. Ik zal de gronden, waarop die meening berust, niet ontwikkelen; zij zijn u dezen morgen op nieuw op voortreffelijke wijze herinnerd door den geachten spreker uit Zevenaar, den heer VAN NISPEN.

Maar tot dusverre is, naar mij voorkomt, te weinig gelet op een artikel in de wet van 1806, hetwelk ik geloof in dezen van groot gewigt te zijn, het is art. 21. Volgens onze opvatting, en volgens die van allen, welke voor mijne gemotiveerde orde van den dag hebben gestemd, is de bevoegdheid bij den Koning, om eene eindbeslissing te nemen. Doch de Koning kan nog verder gaan; want in art. 21 leest men: » De Raadpensionaris stelt vast alle zoodanige nadere reglementen, verordeningen en instructiën, als ter geregelde en krachtdadige invoering dezer wet in het bijzonder, en ter bevordering van het lager schoolwezen en onderwijs in het algemeen, dienstig en noodig zullen worden geoordeeld.'' Nu kan *de Koning* volgens dit artikel datgeen doen, hetwelk dit voorstel door *de wetgevende magt* wil verrigt hebben. Immers dit voorstel verlangt niet alleen, dat *wij* de bevoegdheid van het nemen eener eindbeslissing aan den Koning opdragen, maar ook, dat wij eene verordening maken omtrent de wijze, waarop die eindbeslissing zal genomen worden.

De geachte voorsteller geeft in zijn ontwerp regelen aan, volgens

welke die eindbeslissing door het centraal gezag zal geschieden. Maar het vaststellen van die regelen draagt art. 21 van de wet van 1806 aan *den Koning* op. Nu vraag ik: is het niet treden in de bevoegdheid des Konings (eene bevoegdheid die de wet van 1806 aan het centraal bestuur heeft gegeven), wanneer deze Vergadering het initiatief neemt, om den Koning die regeling te ontnemen en zelve die regelen te stellen?' Maar aangenomen dat dit geoorloofd is; aangenomen dat thans de wetgevende magt datgeen mag regelen, waarvan de wet van 1806 de regeling aan den Koning opdraagt; aangenomen, dat het geoorloofd is dat wij regelen stellen omtrent het beroep op den Koning, wanneer het geldt het oprigten van particuliere scholen, dan nog vraag ik: mag die regeling door de wetgevende magt geschieden *in strijd met art.* 194 *van de Grondwet?* Dat artikel geeft volkomen vrijheid, *zonder vooraf-gaand verlof*, tot het oprigten van scholen. Nu zal de wetgevende magt, indien dit wets-voorstel wordt aangenomen, die vrijheid niet eerbiedigen, maar in strijd met art. 194 regelen stellen, volgens welke voorafgaand verlof zal moeten worden gevraagd.

Het derde der additionele artikelen van de Grondwet (gelijk zoo even op eene duidelijke en mijns inziens overtuigende wijze is uiteengezet) schrijft voor, dat de wet van 1806 in werking moet blijven tot dat zij door eene andere zal zijn vervangen. Die wet van 1806 draagt het stellen van regelen aan den Koning op; wordt hiervan afgeweken, wordt eenige bepaling van die wet vervangen door eene andere, dan moet het geschieden volgens art. 194 der Grondwet, dan moet het geschieden met eerbiediging van dat voorschrift van volkomen vrijheid.

Nu heeft gisteren een geacht afgevaardigde uit Amersfoort (de heer van Rappard) verklaard, dat hij in de wet van 1806 *niet* zag die bevoegdheid des Konings om eene eindbeslissing te nemen; maar, voegde hij er bij, er is verschil van meening, en nu verlang ik, dat de wetgevende magt zal geven eene *interpretatio authentica.* Mijnheer de Voorzitter, ik was van meening, dat die geachte spreker daarom zou zijn tegen dit voorstel; want eene *interpretatio authentica* zal dan toch wel altijd behooren te zijn eene interpretatie volgens den inhoud van die wet, die men interpreteren wil. De geachte spreker verklaarde de bevoegdheid in de wet *niet* te zien. Nu meende ik, dat de gevolgtrekking zou zijn dus: ik verklaar bij interpretatio authentica, dat die bevoegdheid *niet* in de wet is. Maar tot mijne verwondering keerde de spreker het om, en zeide: het ligt *niet* in de wet, maar bij interpretatio authentica verklaar ik, dat het wel in de wet ligt.

Men heeft gezegd: ja, maar eene interpretatio authentica is eene lex nova, eene nieuwe wet, en bij die gelegenheid kan men de zaak regelen zoo als men verkiest. Aangenomen. Maar dan art. 194! Bij eene *nieuwe* regeling toch zeker geene regeling *in strijd* met de Grondwet; en dus regeling waarbij volkomene vrijheid wordt gegeven, maar geen voorafgaand verlof wordt vereischt.

Ziedaar, Mijne Heeren, met een paar woorden de redenen opgegeven, die mij tot mijn leedwezen verpligten tegen het voorstel te stemmen.

Is er nu echter, vraagt men, geen middel om die wet van 1806 zóó ten uitvoer te leggen, als ik en verscheidenen met mij gelooven, dat haar inhoud is, namelijk dat datgene in acht genomen worde, wat de geachte voorsteller verlangt? Ik geloof, dat het eenige middel is, een zedelijke aandrang van deze Kamer. Ik geloof, dat, wanneer de meerderheid dezer Kamer met mij van oordeel is, dat de wet van 1806 inderdaad inhoudt het beginsel, 't welk in dit voorstel ligt, alsdan de uitspraak van die meerderheid het eenige middel is, om het doel te bereiken.

De heer **de Kempenaer**:

Ik heb, deze twee laatste dagen, veel gehoord. Veel, dat ik gaarne beaam; veel, dat ik gaarne zou bestrijden. Wat ik beaam zal ik niet herhalen. De genoemde bestrijding zal ik mij niet veroorloven: en dat wel, omdat ik daartoe niet geroepen ben. Ik ben niet geroepen uwe denkbeelden, uwe oordeelvellingen aan de mijne te toetsen en daarover uitspraak te doen. Ik ben niet geroepen om te redetwisten. Ik ben geroepen, om mijn oordeel uit te spreken over het aanhangig voorstel. Om dus herhalingen en onbetamelijken strijd te vermijden, zal ik enkel opgeven wat, na al het gehoorde, nog kan worden bijgebragt, om daardoor mijne beoordeeling te kennen te geven.

Ik vestig daartoe al aanstonds uwe aandacht op het 3de additionele artikel der Grondwet, luidende: » Alle, op het oogenblik der afkondiging van de veranderingen in de Grondwet, verbindende wetten, reglementen en besluiten, worden *gehandhaafd*, tot dat zij achtervolgens door andere worden vervangen." Het is u bekend, dat bij het voordragen van dit woord: *gehandhaafd*, gevraagd is: zal dit ook het geval zijn met die wetten, die lijnregt in strijd zijn met de beginselen, in de herziene Grondwet nedergelegd? Op die vraag is een bevestigend antwoord gegeven. Er is dus verpligting, om al de bestaande wetten, ook die veranderd moeten worden, ook die lijnregt strijden met de nieuwe beginselen, te handhaven, tot dat zij door andere worden vervangen. Er is geene keus. Handhaving der bestaande wet, of invoering van eene nieuwe wet, waardoor die nieuwe beginselen in werking worden gebragt, is gebiedend voorgeschreven; geen derde geoorloofd. Nu heb ik gemerkt, dat er aan de zijde van het Ministerie bestaat eene neiging, om de bestaande wetten, die door andere moeten worden vervangen, nu en dan te wijzigen; en dat van eene andere zijde die weg werd goedgekeurd, naar ik meen, met het voornemen, om daarop het tegenwoordig voorstel te bouwen. Het eerste heb ik tot heden niet bestreden, omdat daarbij werden geëerbiedigd de beginselen en grondslagen van die wetten zelve, en enkel weinige wijzigingen werden voorgedragen, met die beginselen en grondslagen in overeenstemming. Maar hier gebeurt meer. Hier wordt iets voorgedragen dat niet handhaaft hetgeen bestaat, maar iets anders stelt in de plaats van het bestaande, en toch niet strookt met hetgeen de Grondwet streng vordert. En daarom is het, dat ik er mij tegen verzet. Om u te bewijzen, dat dit voorgestelde in strijd is met

hetgeen bestaat, vraag ik: waartoe strekt dit voorstel? Aanvankelijk is er gezegd: *ter behoorlijke toepassing der wet van* 1806, en thans is gezegd: *ter aanvulling van die wet.* Wij vinden hier alzoo geene interpretatio authentica, gelijk sommigen meenen, die zou kunnen strekken tot bevordering eener betere toepassing der nog bestaande wet, in haren geest. Neen! ons wordt voorgesteld eene aanvulling van die wet. Wij zouden dus, door dit aan te nemen, iets in die wet brengen, dat er niet in was opgenomen, dat er vreemd aan is. Als wij zulk eene wet willen aanvullen, dan moeten wij het doen volgens het 3de additionele artikel, dat is met *handhaving* van het beginsel der wet van 1806; doen wij dit niet, dan is die aanvulling ongeoorloofd, en dat is, meen ik, hier het geval. Er is veel gesproken over de wet vau 1806, bepaaldelijk over de artt. 2, 12, 20 en 21. Het is mijns inziens niet twijfelachtig, of deze wet heeft beginselen vastgesteld, aan anderen overgelaten die beginselen uit te werken, aan anderen bepaaldelijk het regt gegeven, om de bepalingen alzoo vastgesteld en uitgewerkt, op de plaatsen zelve, in toepassing te brengen. Zij heeft aan de autoriteiten, die, op de verschillende plaatsen, de toepassing moeten doen, daartoe het regt gegeven. Ik zie hier dus tweederlei regt, een regt van autonomie, en een regt van toepassing. Het zijn geene administrative voorschriften, naar mijn gevoelen, en ik ontwikkel hier alleen mijn gevoelen. Het is eene verdeeling van bevoegdheid, ieder in het zijne. Ten opzigte der autonomie is het niet twijfelachtig, het staat in art. 20 der wet: » Alle nadere en bijzondere bepalingen, omtrent alles, wat het lager schoolwezen en onderwijs, in de onderscheidene departementen en het landschap bijzonderlijk vordert, worden geregeld door een *huishoudelijk schoolreglement*, door elke commissie respectivelijk, op den voet van art. 5, te ontwerpen, en aan te bieden aan het departementaal of landschaps-bestuur, om door hetzelve, na voorafgaand overleg met den Secretaris van Staat voor de Binnenlandsche Zaken, te worden gearresteerd." *Ontwerpen* daar, *arresteren* hier; even als de Staten en de gemeente-besturen autonomie hebben, en de goedkeuring bij den Koning is. Dit laatste neemt het eerste niet weg.

Ziedaar dus een bepaald regt. In art. 2 wordt daarbij bepaald, » dat de departementale besturen zorgen, dat alomme, zooveel mogelijk, binnen hun departement, gelegenheid voorhanden zij, om de jeugd behoorlijk onderwijs te doen erlangen: maar dat echter door eene onbepaalde toelating van scholen of onderwijzers, vooral ten platten lande, derzelver aantal niet te zeer vermeerdere." En art. 12 bepaalt: » dat geene lagere school ergens, onder welken naam ook, zal mogen bestaan, of opgerigt worden, zonder uitdrukkelijke vergunning van het respectief departementaal, landschaps- of gemeentebestuur, na vooraf gevraagde inlichting en bedenkingen van den schoolopziener van het district of de plaatselijke schoolcommissie."

Daar is dus de toepassing aan die besturen opgedragen; dat is een regt.

Het beginsel van deze wet is dus, naar mijn inzien, dat die

huishouding plaatselijk zal worden geregeld; en deze regeling aan de plaatselijke autoriteiten uitsluitend is toegekend.

Zoo versta ik de wet. Maar gesteld eens, dat ik mij daarin vergis, dan is het ontegenzeggelijk waar, dat die huishouding, deze wet met hare aanhangsels, de reglementen, daaruit voortgevloeid, en met de toepassing daaraan gegeven, alzoo bestond en kracht van wet had in het jaar 1848; en dat het 3de add. artikel der Grondwet heeft gezegd, deze huishouding zal, zoo als zij bestaat, worden gehandhaafd, tot dat die door eene andere wet wordt vervangen; en die andere wet moet het gevolg zijn van art. 194 der Grondwet. Zij moet dus iets geheel anders invoeren, dan hier bestaat. Het eenige wat wij ons dus af te vragen hebben, is: past dit voorstel in die huishouding? En dan moet ik dit ontkennend beantwoorden; want door dit voorstel, door deze aanvulling, wordt nu, hetgeen aanvankelijk was overgelaten aan de plaatselijke besturen, overgebragt bij den Koning.

Ziedaar alzoo drie stelsels: 1°. de wet van 1806 zelve; vaststellende: geene lagere school zonder vergunning van de respective departementale, landschaps- of gemeentebesturen; 2°. art. 194 der Grondwet, toelatende de bijzondere school zonder vergunning, en 3°. dit voorstel, invoerende eene bijzondere school, met vergunning des Konings. — Dit voorstel draagt aan den Koning over, hetgeen de wet van 1806 aan de genoemde besturen had opgedragen, te weten, de eindbeschikking over het toelaten der oprigting eener lagere school. Dat is in strijd met het 3de add. artikel van de Grondwet. Daardoor wordt de wet niet gehandhaafd, maar veranderd, en dit geschiedt, niet in den zin van art. 194 der Grondwet, waarvan het beginsel eene geheel andere strekking heeft.

Ziedaar dus tusschen die beide stelsels een derde stelsel ingeschoven. Dat inschuiven tusschen die beide wordt stellig verboden door het 3de additionele artikel van de Grondwet.

Meer zal ik ter verdediging van dit punt niet zeggen. Maar nu heb ik nog een ander bezwaar. Dat is nog niet genoemd. Het geheele voorstel is *onvolledig*. Het verleenen van het verlof zal nu niet meer, als bij de wet van 1806, afhangen van de departementale en gemeentebesturen, maar van den Koning. Zal die overdragt op zich zelve aannemelijk zijn, dan moet zij volledig wezen, dan behoort iedere vraag aan 's Konings oordeel te kunnen worden onderworpen, en dan zullen zoowel de klagten wegens toestemming als wegens weigering van toelating, aan 's Konings oordeel behooren te worden onderworpen. Anders toch zal een gedeelte van de materie geregeld worden door de wet van 1806 en een ander deel door de nieuwe wet, zoolang wij de wet, door de Grondwet verlangd, nog wachten. Het voorstel hinkt op twee gedachten.

Ziedaar, bij al hetgeen tegen dit voorstel reeds is aangevoerd, en waarbij ik mij nederleg, hetgeen mij leiden zal om eene afkeurende stem over dat voorstel uit te brengen.

De heer **Groen van Prinsterer**:

Mijnheer de Voorzitter! Door het geachte lid uit Zutphen (den

heer SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE), voor wiens welwillendheid ik dankbaar ben, is het voorstel *doelloos* genoemd, omdat na de behandeling in de beide Kamers, de sanctie des Konings zal worden geweigerd. Is die bedenking constitutioneel? Is zij niet eene wegcijfering van het *gemeen overleg*, van het regt van *initiatief?*

Eene andere bedenking stel ik mede op den voorgrond, omdat daardoor een groot tal der aanmerkingen tegen het voorstel vervalt. De reden mijner poging ligt in een *incident*, waardoor eene betreurenswaardige verandering in de toepassing der verordeningen omtrent de bijzondere scholen ontstaan is; de verklaring van den Minister aan de adressanten van Uithuizen. Het voorstel binnen den meest engen kring eener onmisbare en geringe tegemoetkoming beperkt, bedoelt enkel de vergunning van het door dit incident gerezen bezwaar. Zoo weinig gelijkt het naar een stouten *greep* in de wet van 1806, waardoor haar stelsel uit zijn verband zou gerukt zijn.

Men heeft heden weder de *ongrondwettigheid* in het midden gebragt. Onder de bedenkingen heeft geene mij zoozeer verbaasd. Hier is geene *vervanging*, gelijk we zoo even gehoord hebben, maar een voorstel ter behoorlijke naleving ook van de wet van 1806; in een punt waaromtrent deze naleving onmogelijk gemaakt is. Ik had kunnen voordragen eene regeling van het bijzonder onderwijs volgens art. 194 der Grondwet; ik heb het niet gedaan. Ik ben niet geweken van het terrein der *bestaande verordeningen*, en door op dat terrein van het 3de der additionele artikelen, waar geene verandering, maar betere handhaving bedoeld werd, een zijdelingschen blik op art. 194 der Grondwet te werpen, zou ik juist door tweederlei voorschrift en regel te vermengen, in strijd met de Grondwet zijn geraakt. Men zal het mij niet ten kwade duiden, wanneer ik mij hierbij bepaal. De bedenking heeft bij de Kamer weinig weêrklank gehad. Ik verwijs liefst naar de Memorie van Beantwoording. Ik heb nog veel te behandelen; ook wensch ik al hetgeen noodeloos tot geestverhitting zou kunnen brengen zorgvuldig te vermijden.

De voorlaatste spreker (de heer VAN HOËVELL), eenigzins terugkomende op de *overtolligheid* van het voorstel, heeft een denkbeeld n het midden gebragt, waarop ik toepasselijk maak de opmerking dat ook dit gevoelen ons weinig baat, omdat het niet algemeen omhelsd wordt; weshalve juist *wegneming van twijfel* vereischt wordt. De geëerde spreker neme dit in nadere overweging. Immers hij kan niet wenschen dat zijne vrijzinnige belangstelling in dit gewigtig onderwerp beperkt zij tot eene verzending aan den Minister die welligt meer schadelijk dan voordeelig geweest is; tot eene motie van orde waardoor eene andere, meer doeltreffende, motie verviel en tot verwijzing, met voorbijzage van hetgeen welligt verkregen zou kunnen worden, naar het onverkrijgbare, of wil men, naar het verkrijgbare, slechts onder ééne voorwaarde, mag ik ze noemen? — verandering van het Ministerie.

Ik zal trachten aan te toonen dat het voorstel vooreerst niet is, zooals gisteren het geachte lid uit Amsterdam (de heer BOSSCHA)

beweerd heeft, eene *verkeerde wets-interpretatie;* ten andere, niet is *schadelijk;* ten derde, niet is — dit was voor den Minister het voornaamste bezwaar — *ontijdig.*

Hieruit zal kunnen blijken de strekking van het voorstel, de aard van de tegenwerking en ons regt op de ondersteuning van het Gouvernement.

Volgens den geachten spreker uit Amsterdam heb ik in deze wets-interpretatie omtrent onzen eigenlijken regtstoestand mij vergist; ik ben in een misverstand vervallen. Hij wees op de uitdrukking in de Memorie van Antwoord: *Eene aanvulling der wet van 1806 in haar zin en geest.* Eene aanvulling, dus eene *interpretatio auhentica?* Ja, voor degenen die van oordeel zijn dat de wet van 1806 reeds bevat hetgeen men verlangt; maar voor hen die van een tegenovergesteld gevoelen zijn, iets meer, iets anders; aanvulling, wijziging, voor zooveel noodig is, om in die wet te brengen hetgeen nu tot behoorlijke naleving ontbreekt. Er is geene tegenstelling, zoo als men vermoed heeft, » behoorlijke toepassing", » wijziging." Neen; want de *wijziging* is juist tot *behoorlijke toepassing* onmisbaar.

Maar, zegt de spreker uit Amsterdam, ik heb mij vergist omtrent onzen regtstoestand. Ik bestrijd hem met soortgelijk wapen, en beweer dat hij een misverstand begaan heeft in zijne opvatting van *de wet van* 1806, van *het besluit van* 1842 en van de geheele *strekking* van de bestaande verordeningen op het onderwijs van 1806 tot 1854.

De wet van 1806. Het geachte lid wees — dit was zijn hoofdargument — op den *departementalen* aard van die wet, reactionair tegen de begrippen der *unitarissen*, tegen het stelsel van 1798. Reeds heeft het geachte lid uit Nijmegen, wiens rede ik met ongemeen genoegen heb gehoord, herinnerd aan het, ik wil de uitdrukking *monarchaal'* niet gebruiken, *autocratisch* karakter van de staatsregeling van 1805. In dien tijd volgden de reactiën elkander spoedig; de wet van 1806 was reeds op nieuw eene reactie tegen de weder opgekomen federalistische rigting; eene reactie die eene tamelijk Napoleontische tint had. Het geachte lid heeft zich ook vergist in zijne opvatting van *het besluit van* 1842. Met verwondering heb ik vernomen dat art. 6 eene *verijdeling* zou wezen van de wenschen der Staatscommissie, die in 1840 benoemd was. Ik heb altijd gemeend dat het eene *gedeeltelijke vervulling* van die wenschen was, door een beroep op Gedeputeerde Staten. Lees den considerans, volgens welken men » allen mogelijken waarborg wilde stellen, bepaaldelijk tegen elke krenking van de verschillende gevoelens, waarvan de vrijheid bij de Grondwet is verzekerd". Lees de circulaire van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, ons geacht medelid, wien ik voorzeker niet gemeend had te zullen ontmoeten onder de tegenstanders van een voorstel, onvermijdelijk geworden toevoegsel aan hetgeen bij het besluit van 1842 bepaald is. Lees die circulaire; de hoofdgedachte is inwilliging van de wenschen van de Staatscommissie, van den Koning; zoodat de meest mogelijke tegemoetkoming aan degenen, die verdrukt werden, zou worden betoond.

De geachte spreker uit Amsterdam heeft zich ook vergist omtrent *de strekking der bestaande verordeningen op het onderwijs in het algemeen*. Hij heeft, hetgeen hem zoo weinig gebeurt, te midden van vergelijkenderwijs *materiele* bepalingen, een hooger beginsel voorbijgezien, in de geschiedenis dezer maatregelen onmiskenbaar. Hij sprak van art. 2 der wet van 1806, van het waken tegen te groote vermenigvuldiging van scholen, van de behoorlijke zorg voor het lot der onderwijzers. En te regt. Ik neem deze gelegenheid waar om de verzekering te herhalen, dat ook wij de deugdelijkheid en handhaving van het onderwijs, en bepaaldelijk ook van het *openbaar* onderwijs, verlangen; maar de geachte spreker heeft één trek vergeten; die, ook waar hij niet uitdrukkelijk werd geschreven, op Nederlandschen bodem in alle deze verordeningen moet worden ondersteld: eerbiediging van de gewetensvrijheid. In zijn historisch overzigt heeft hij dit voorname, dit voornaamste bestanddeel vergeten, of althans, welligt uit vrees voor geestverhitting, daaromtrent het stilzwijgen bewaard. Evenwel, om het eigenaardige van den regtstoestand te leeren kennen, moet juist dit op den voorgrond worden gesteld.

Reeds de wet van 1806 was eene reactie tegen de wet van 1803, die zich van het geheele onderwijs meester maakte en de onderscheiding tusschen openbare en bijzondere scholen wegvallen liet. Reeds in de wet van 1806 en tot op den huidigen dag is er eene worsteling geweest van wetten, besluiten en reglementen tegen eene magtige, hardnekkige partij, die de vrijheid van bijzonder onderwijs miskend heeft. Geene enkele onzer verordeningen is tegen die rigting bestand geweest. Niet de wet van 1806. Niet de Grondwet van 1815; geef mij, niet de gewijzigde Grondwet van 1848; geef mij slechts de Grondwet van 1815, uitgelegd, met die mate van vrijheidszin, waarmede zij is opgesteld, en ik zal vrijheid genoeg hebben. Doch het beginsel van gewetensvrijheid ook van die Grondwet is miskend, jaren achtereen, met eene blinde halsstarrigheid die velerlei jammeren over het Rijk der Nederlanden gebragt heeft. Het besluit van 1830 is eene concessie, die, gelijk doorgaans eene afgedwongen concessie, te laat kwam. In de gebeurtenissen van die dagen waren gewigtige lessen vervat. Heeft men er gebruik van gemaakt? Neen: daarom werd het besluit van 1830 een *onheil* voor het overblijvend trouwe gedeelte der bevolking. De magt aan plaatselijke en gewestelijke besturen verleend, die in Belgie een waarborg had kunnen zijn, werd in Nederland tegen de vrijheid van onderwijs gekeerd. Het was de overlevering aan de partij, welke ik op het oog heb. Van daar de moeijelijkheden en klagten; van daar dat in 1840 Koning Willem II begeerd heeft dat voorziening hieromtrent onder zijne eerste regeringsdaden mogt worden geteld. Van daar het besluit van 1842. Ik neem de verdediging van dat besluit niet op mij; het is niet in allen deele overeenkomstig met hetgeen de Commissie, althans niet met hetgeen ik begeerd had. Maar wat is er van die bepaling, waardoor, nu ten minste, in verband met besluit en circulaire tegemoetkoming scheen te zullen worden verleend, wat is er, in de practijk, ge-

worden van dat artikel 6? Een gedenkteeken van de kunstmatige wijze waarop men ook dezen maatregel, voor de gewetensvrijheid genomen, tot gewetensdwang misbruikt heeft. Behoef ik u te herinneren al de moeijelijkheden, welke in de jaren 1842—1848 in dit opzigt gerezen zijn, en den invloed daarvan ook om den wensch naar grondwetsherziening te doen ontstaan?

In 1848 heeft men vrijheid van onderwijs beloofd. En wat is er reeds bij de grondwetsherziening gebeurd? Denk aan art. 194. Aan die ingeschoven alinea — treffend voorbeeld der gevaarlijkheid van *geïmproviseerde amendementen*, vooral in eene Grondwet. En hoe ging het daarna? Jaar op jaar werd te vergeefs de verwezenlijking der belofte verwacht. Evenwel, met het oog op de voortdurende tegenwerking van de bijzondere scholen, werd *de circulaire van* 2 *December* 1849 gesteld en zij had, ofschoon ongenoegzaam, eene gunstige werking. En ziet! nu daarentegen zijn we door de verklaring van den Minister omtrent de magteloosheid der Regering in een erger toestand dan ooit te voren geraakt; wanneer wij daarop, in verband met deze geheele historische lijn, letten, dan eerst zal het regte licht opgaan over hetgeen dit voorstel ten doel heeft. Ik zou zoo gaarne zien dat, vooral ook door den geëerden spreker uit Amsterdam, deze strekking van het voorstel mogt worden gewaardeerd. Hij, die in *Neêrlands heldendaden te land* den roem van het Vaderland op zoo uitstekende wijze heeft doen uitkomen, kan niet vergeten dat Nederland zijn luister ook uit de handhaving der vrijheid van geweten ontleent. Hij, de begaafde levensbeschrijver van WILLEM II, moet, dunkt me, wenschen op dit oogenblik te kunnen gehoor geven aan hetgeen die Koning verlangd heeft, — misschien ook zou verrigt hebben, indien hij geweten had wat een vorst, die het goede wil, ondanks en misschien juist door een welbegrepen systema van ministeriële verantwoordelijkheid vermag.

Ik kom tot het tweede punt: de *schadelijkheid* van het voorstel. Waarom heb ik de behandeling van dit punt, na al hetgeen reeds gezegd werd, noodig, althans wenschelijk gekeurd? Omdat de strekking der bezwaren, in dit opzigt tegen het voorstel in en buiten de Kamer gemaakt en die ik kortelijk in de Memorie van Beantwoording heb opgeteekend, den aard der tegenwerking openbaart. Er is eene magtige rigting in ons vaderland, dezelfde waarvan ik de werking geschetst heb, die tegen de vrijheid van onderwijs gekant is, ook na de herziening der Grondwet, en die de verwezenlijking van hetgeen toen beloofd is zal pogen te beletten.

In de Memorie van Beantwoording heb ik eene vraag gedaan, die in deze discussie door niemand is beantwoord. Van waar, bij u, die het voorstel afwijst, ook omdat ge binnen kort eene wet, die de bijzondere scholen vrijlaat, verwacht, van waar die hevigheid in het tijdelijk weren van hetgeen weldra onvermijdelijk zijn zal? Van waar, vermits uit dit oogpunt, het voorstel van zeer ondergeschikt belang is, van waar, dat gij niet zijt gebleven in die gemoedsstemming waaraan onze rijke moedertaal den naam, niet van onverschilligheid, maar van koelheid, voor bedaard overleg zoo wenschelijk, geeft? Van waar? Omdat ge hier meer dan het *voorstel*

bestrijdt. Uwe aanmerkingen zijn gerigt tegen art. 194 der Grondwet; het verkeerde, schadelijke, noodlottige, voor de eendragt en de rust van het Vaderland verderfelijke van bijzondere scholen, geldt de vrijheid die bij art. 194 plegtig beloofd werd. En waaruit nu zal voor die bestrijding het steunpunt worden ontleend? Dit blijkt niet uit het Voorloopig Verslag; maar het is geen geheim meer. Art. 194 heeft, zegt men, als eene *conditio suspensiva* gewild, dat er overal voldoend lager onderwijs zou gegeven worden. Beteekent dit dat het openbaar onderwijs is en blijft aanbevolen aan de zorg der Regering, dat het moet worden gehandhaafd, opgebeurd, uitgebreid, verbeterd; dat de Regering er op bedacht moet zijn dat in iedere localiteit genoegzame gelegenheid tot onderwijs zij en het openbaar onderwijs aldus, in verband met de plaatselijke omstandigheden en ook met de bijzondere scholen, overal aan de behoefte voldoe? Neen; er zal, zonder acht te geven op de bijzondere scholen, een openbaar onderwijs zijn, in elke gemeente, op zich zelf voldoende voor alle klassen der maatschappij.

Een openbaar onderwijs wil men, of, door de voortreffelijkheid die men voorspiegelt, onbereikbaar, of, zoo het te bereiken is, door omvang en kostbaarheid ter gewisse vernietiging van het bijzonder onderwijs geschikt. Een openbaar onderwijs, ziedaar het raadsel en de ontknooping, zóó krachtig dat het bijzonder onderwijs worde gesmoord. Ook dezen morgen heeft men gezegd: wij verlangen tegen u te strijden met wapenen van den geest. In de practijk vrees ik voor wapenen van eene geheel andere soort. Hoe slechter de openbare school is, des te meer zal men voor de bijzondere school beducht zijn. Let op het merkwaardige adres uit Zalt-Bommel. Hier is tegen het gemoedelijk bezwaar der ouders het finantieel belang van de stadsschool in strijd, zoo weinig vertrouwen is er in den onderwijzer als *opvoeder*, dat de helft der kinderen zoude weggaan, welligt meer. Welnu, dan is het immers duidelijk dat alleen door het afwijzen van het verzoek, de stadsschool kan blijven bestaan. Het is dus een regel, die wel niet op den voorgrond gesteld, maar uit den aard der zaak, willens onwillens zal worden gevolgd: naar mate de openbare school minder goed is, moet voor het niet opkomen eener bijzondere school te meer worden gezorgd.

Ook omgekeerd, naar mate de bijzondere school beter geacht wordt, moet men, in dat systeem, met te meerderen ijver, op de instandhouding van het openbaar onderwijs, op haar vernietiging, bedacht zijn. Ook hiervan heb ik een voorbeeld; wij hebben in deze stad met aanzienlijke opofferingen eene school opgerigt, die door velen goed schijnt te worden gekeurd en waarop — ik zou mij kunnen beroepen op het getuigenis van enkele leden dezer Vergadering — zonder in dogmatieke spitsvondigheden te treden, door Christelijke opleiding tegen matig schoolgeld, aan de behoefte van vele ouders ook, die dit onderwijs in tegenstelling met de openbare school waarderen, voorzien wordt. Nu stel ik op den voorgrond, dat ik aan het stedelijk bestuur van de residentie de bedoeling niet toeschrijven wil van onze school op min edelmoedige wijs te be-

strijden; maar als een wenk omtrent hetgeen dikwerf zal kunnen gebeuren, mag ik niet onopgemerkt laten wat dezer dagen met eenig welgevallen, waarschijnlijk door een man van het vak, een deskundige, die in het schoolwezen invloed uitoefent, den redacteur van een weekblad, aan het schoolwezen gewijd, *de Wekker*, is medegedeeld:

» Van de school voor de burgerklasse te 's Hage gaan reeds verscheidene leerlingen af en zullen binnen kort door meerdere worden gevolgd, omdat de stad de tusschenschool heeft uitgebreid en verbeterd, waar goed onderwijs zal gegeven worden *tegen een lager schoolgeld.*" Dit zou een strijd wezen met finantiële overmagt; met een lokaas van *lager schoolgeld*, waardoor kinderen, welligt ook van ouders, die prijs stellen op den aard van onze school, evenwel naar de gemengde school zouden worden teruggebragt. Ik zwijg er van; ik wilde slechts doen opmerken dat het stelsel ook tot een tweeden regel aanleiding geeft; vooral wanneer de bijzondere school goed is, moet de openbare school tegen gevaarlijke concurrentie in veiligheid worden gesteld. Dat ik in mijne vrees voor de practijk niet te ver ga, kan blijken uit hetgeen reeds nu op den voorgrond gesteld wordt in het bij deze Kamer ingekomen adres van *de hoofdvereeniging van het Nederlandsch* (lees, volgens sommigen, *Groninger*) *onderwijzersgenootschap:* » worden de onderwijzers eerst, door de zorg der overheid voor een voldoend lager onderwijs, overal te geven, in een behoorlijken toestand geplaatst, *zoo dat zij niet door de mededinging van het vrije onderwijs worden belemmerd*, om zich geheel en onverdeeld aan het onderwijs te wijden, dan is de wetgeving regtvaardig." Dit is een belangrijke wenk omtrent het gehalte der vrijheid van onderwijs die men bedoelt.

Wanneer het openbaar onderwijs zoodanig is ingerigt, dat de onderwijzers *niet door de mededinging van het vrije onderwijs worden belemmerd*, dan zal de vrijstelling gaarne worden verleend. Men wil — dit woord is te juist en te karakteristiek om het ons te laten ontnemen — men wil het *staatsmonopolie;* ook met het oog op het finantiële, want ook het finantiële speelt eene groote rol bij de tegenwerking, die de vrijheid van onderwijs ontmoet. Dit staatsmonopolie, hetgeen tot gewetensdwang leidt, wordt *vrijheid*, ja zelfs een waarborg tegen gewetensdwang genoemd. Merkwaardig, ook in dit opzigt, is hetgeen wij gisteren hoorden van ons geacht medelid uit Groningen (den heer Zylker). Hij heeft heden daaromtrent eene uitlegging gegeven; en ik zal gaarne, wanneer ik hem verkeerd verstaan heb, eene tweede uitlegging ontvangen; maar zijne uitlegging scheen mij te bevestigen hetgeen hem tegengeworpen was. Hij zegt: ik wil u gaarne gewetensvrijheid geven, ook ik ben van gewetensdwang afkeerig; edoch wat zal er gebeuren, wanneer ik toegeef aan uwe eenzijdige rigting? Dan zullen uwe bezwaren overgebragt worden bij de meerderheid, die haar openbaar onderwijs begeert in stand te houden; voor die meerderheid zullen uwe bijzondere scholen, zal uwe eenzijdige rigting lastig kunnen zijn. Het doet mij leed; maar het is noodig, dat aan

de vrijheid van de meerderheid de vrijheid der minderheid worde ten offer gebragt. Ik acht dat ik de redenering van ons geacht medelid gevat heb. Zij komt overeen met zijne politieke rigting. De beginselen die hij verdedigt, hebben dit steeds ten gevolge gehad, dit is de hoofdstelling — ik gebruik nu het woord in wetenschappelijken zin — van de revolutionaire rigting: de minderheid moet voor de meerderheid bukken. Voor zoover het welzijn, het welbegrepen belang van die meerderheid, het veroorlooft, o ja, zal men gaarne voor de minderheid toegeeflijk zijn; maar wanneer men van de minderheid last heeft, moet het algemeen belang, dat is het eigen belang der meerderheid, als rigtsnoer worden gevolgd. Ook andere landgenooten, ofschoon, hetzij niet, hetzij op dit oogenblik niet, met den spreker homogeen, reiken hem, wat de vrijheid van onderwijs betreft, de hand. Ik wil het bewijs hiervan ontleenen uit openbaar gemaakte geschriften, ik vrees niet dit te doen; ik heb bijkans berouw dit zoo zelden te hebben gedaan; de scheidsmuur tusschen wetenschappelijk en practisch leven behoort niet zoo hoog opgetrokken te zijn, en we moeten dankbaar gebruik maken van den arbeid, die ter onzer inlichting besteed wordt. In het Staatsregtelijk onderzoek van den hoogleeraar Opzoomer, leest men dat wij de vrijheid van onderwijs hebben, dat we in het volle genot zijn. Men leest daar: »Ook ik wensch de vrijheid van onderwijs te behouden. Te behouden, zeg ik, want zij is geene weldaad die ons eerst geschonken moet worden; *wij zijn reeds in haar volle genot.*" Ik mag de leden wel aanbevelen om het betoog dezer stelling nader in het werk te lezen. Nog citeer ik een anderen hoogleeraar, wien ik, ofschoon ik de eer niet heb hem persoonlijk te kennen, dikwijls als tegenpartij ontmoet heb, den hoogleeraar Hofstede de Groot, voorzitter van het onderwijzersgenootschap, dat ik zoo even noemde, een genootschap dat, zegt men, de strekking heeft om onze openbare scholen te maken tot *Groninger gezindheidsscholen.* Ook beweert men, dat hij reeds te Uithuizen — laat ons dit in het oog houden — eene Groninger gezindheidsschool gevestigd heeft. Ook hij verzekert, dat wij volledige vrijheid van onderwijs hebben; hij heeft dit sedert lang geweten. Reeds vóór jaren schreef hij: »*Werkelijk en wettelijk is het onderwijs reeds vrij.* Er is nu toch vrijheid van opleiding voor de toekomstige onderwijzers; vrijheid van mededinging, vrijheid van oprigting van nieuwe scholen, vrijheid van onderrigt in de scholen, vrijheid van keuze voor de ouders." Een schat van vrijheden, voorwaar. Ook voegt hij er bij, met zinspeling op zoodanigen rijkdom: welke *groote* vrijheid alleen door examen, aanstelling en toezigt van staatswege in zooverre wordt geregeld, als noodig is, om haar in stand te houden en tot heil des volks te doen strekken. Eén punt heeft hij vergeten, dat er geene vrijheid *behoudens autorisatie* bestond.

Mag ik er bijvoegen welk een indruk door deze en dergelijke fraaije redeneringen en verzekeringen op mij gemaakt wordt? Ik verheug mij daarover. Het is wenschelijk, dat het oogmerk en de aard der tegenwerking, dien wij ontmoeten, in den vollen glans van dergelijke argumenten worde gesteld.

Ik kom tot het laatste punt: de *ontijdigheid* van het voorstel; de eenige reden, zou ik bijkans zeggen, waarom de Minister van Binnenlandsche zaken zich tegen het voorstel verzet.

Het verheugt mij naast den Minister van Binnenlandsche Zaken den Minister van Justitie te mogen zien. Ik vertrouw dat ik door hem met een krachtig woord zal worden ondersteund; door den man, die sedert lang als voorstander der vrijheid bekend was; die meer dan iemand, reden heeft verstoord te zijn over de ontfutseling der eenvoudige bepaling, waardoor in het ontwerp van grondwetsherziening voor de vrijheid van onderwijs was gezorgd. Met dankbaarheid ben ik gedachtig aan de zittingen van 7 October 1848 en 23 Februarij 1849. Nagenoeg hetzelfde onderwerp werd behandeld. De Minister zeide toen: »ik behoor niet tot de halfvrijzinnigen" (nog al eene talrijke soort), die aan gelijkdenkenden als zij vrijheid toestaan, en die aan andersdenkenden weigeren. Ik zeg met den spreker uit Zuidholland — het was mijn vriend Mackay — dat het kwaad dat nog bestaat, minder gelegen is in de wet, dan in de wijze waarop zij soms is geinterpreteerd geworden. Ik voeg er met hem bij, dat ik verwacht, *dat eene Regering, die de vrijheid van onderwijs heeft voorgesteld, al wat mogelijk is zal aanwenden om de betrekkelijk dit onderwerp bestaande wettelijke bepalingen in een milderen zin toe te passen.*" — De toenmalige Minister van Justitie is het ook nu; mag ik dan niet verwachten dat een Minister die de vrijheid van onderwijs heeft voorgesteld, *al het mogelijke* zal aanwenden om mijn voorstel te doen aannemen?

Ik betreur de afwezendheid van den Minister van Hervormde Eeredienst, om gewigtige redenen voorzeker; want, bij de behandeling van dit voorstel mogten we ook hem vooral verwachten. Toen het wenschelijke der Ministerien van Eeredienst beweerd werd, wees men ook op den eisch der parlementaire discussiën, en ik behoef niet te betoogen dat deze discussie met de belangen en de regten der gezindheden en bij uitnemendheid der Hervormde Kerk in verband is. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft gisteren weinige maar belangrijke woorden gesproken, die ik met genoegen heb gehoord. Volgens hem is het voorstel niet ongrondwettig, niet overtollig, niet schadelijk, geene verkeerde interpretatie; het eenige bezwaar is de *ontijdigheid*. Het eenige, omdat ik mij vlei dat de Minister, bij nader inzien, niet veel zal hechten aan hetgeen hij omtrent het plaatsen van den Minister en van den Koning in een eenigzins moeijelijken toestand gezegd heeft. Er zou immers niets anders gebeuren dan na de bekende circulaire van 1849. Er zijn sedert vele scholen opgerigt, doch men wijze ons scholen waarvoor ten onregte de toestemming is verleend; en dat de vorige Minister veerkracht, somtijds te veel veerkracht, in het niet ligtvaardig bevorderen der oprigting getoond heeft, is uit voorbeelden blijkbaar die ons zeer goed bekend zijn. Vooral moet ik opkomen, met den spreker uit Nijmegen, tegen hetgeen den Koning betreft. De verheven roeping van het Koningschap moet overal, moet op Nederlandschen bodem vooral, in het beschermen dergenen die verongelijkt worden, bestaan. Dit is dikwerf de taak der

Prinsen van Oranje geweest; zij hebben die vervuld; omdat ze ook den haat die door deze pligtsbetrachting opgewekt werd, hebben getrotseerd.

Het voorstel is ontijdig. Ook de vorige Minister van Binnenlandsche Zaken, die ons waarschijnlijk door de betooverende kracht der muziek ontroofd is, heeft zich reeds, mede op dien grond, daartegen verklaard, in de zitting van den 6den Mei jl.: »Nu eene partiele wet — terwijl de Grondwet zegt dat het geven van onderwijs vrij is en de indiening van de wet op het onderwijs moet volgen, — nu eene partiele wet in te voeren om een regt, dat de Koning daarenboven mijns inziens reeds bezit, te schenken, ik geloof niet dat een dergelijke maatregel tijdig zou kunnen worden genoemd.'' Na den strijd, welken ik drie jaren tegen dien Minister over het niet indienen eener door de Grondwet verlangde wet op het onderwijs gevoerd heb, had ik dit argument van hem tegen mij niet gewacht.

Ontijdig, want de wet zal spoedig komen; even als, volgens de circulaire van December 1849, geen meer afdoende maatregel werd genomen, omdat de wet *aanstaande* was. *Aanstaande!* bijkans vijf jaren geleden, even gelijk nu. De Minister wil niet voorop stellen dat de wet niet zal aangenomen worden; met reden; maar dit doe ik niet; ik herinner slechts dat de tijd der tot-stand-koming onzeker is, en dat men in die onzekerheid een einde dient te maken aan hetgeen in den provisionelen toestand verkeerd is.

De Minister zegt: in de Grondwet hebben wij een leiddraad. Ja, die leiddraad in art. 194 is er; maar als ik in dit artikel op de twee alinea's acht geef over *eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen* en het *voldoend* lager onderwijs, in verband met de verdeeldheden in ons land en in geheel Europa, dan is de vrees welligt zoo ongegrond niet, ten minste bij hen die met ongeduld wachten. Iemand zegt: waarom is men zoo ongeduldig? Waarom? Omdat het hier is het ongeduld van ouders of betrekkingen, wien het om de opvoeding hunner kinderen overeenkomstig hun geweten te doen is. Te dikwerf wordt vergeten dat de bijzondere school de uitbreiding is van het huisselijk onderwijs. Indien gij, vermogenden, in uw huis vrij zijt, bedenkt dat ook de minvermogenden een geweten hebben en in het lot hunner kinderen belang stellen. Voor degenen, dien de zaak ter harte gaat, het voorstel ontijdig te noemen, is (ofschoon men het niet bedoelt) eene grievende spotternij.

Ontijdigheid is hier een argument van convenientie. Ik wenschte zoo gaarne den Minister te kunnen aantoonen: het geldt hier een *regt;* de vraag is niet wat u goeddunkt; uit het regt is een pligt geboren waarvoor gij verantwoordelijk zijt. Dit deed gisteren reeds gevoelen mijn vriend achter mij gezeten (de heer VAN DER BRUGGHEN), op wiens rede, die ik met ongemeen genoegen heb gehoord, ik slechts eene kantteekening maak. Hij zou welligt gehouden worden voor een *huichelaar*. Daartegen kom ik op, niet uit vriendschapsbetrekking, maar — dit durf ik doen — in naam der Kamer. Elk van ons zou uitroepen: het is laster; telkens heeft zijne taal ook bij den meest partijdigen hoorder den indruk gemaakt van een warm, godsdienstig, Christelijk hart.

Het voorstel heeft regt op de ondersteuning van het Gouvernement; met het oog op de naleving der bestaande verordeningen; op de regeling van het onderwijs, volgens art. 194, op den ondragelijken toestand, waarin we geraakt zijn, en op het programma van 26 April 1853.

Ik verlang naleving der bestaande verordeningen. Dit is eene schuld, waarvan de vervaldag altijd daar is. Er zijn er die, om consequent te zijn, de geldigheid der besluiten van 1830 en 1842 zouden moeten betwisten; maar de Minister erkent die. Nu vraag ik: wordt het besluit van 1842 nageleefd in zijne hoofdgedachte, genoegzamen waarborg tegen onverdraagzaamheid? Is dit de naleving sedert 1842 tot op den huidigen dag; de naleving die wij, vooral ook sedert de verklaring van den Minister, indien het voorstel verworpen wordt, kunnen te gemoet zien? Bovendien beweer ik, dat ook de andere verordeningen niet nageleefd worden in hetgeen ter vermijding van al wat zou kunnen kwetsen — bepaald is. Hoe is het met de wet van 1806? Zij wil, op de openbare school, zegt men, geen *leerstellig* onderrigt. Ik wil het aannemen; maar gij, bestrijders van het *dogma*, gij die voor leerstellig onderrigt zoo beducht zijt, waarom brengt gij leerstellingen op de openbare school die tegen ons gerigt zijn? In een belangrijk geschrift, reeds in 1841 uitgekomen, van den heer Gefken, doet hij te regt opmerken: » de gereformeerde huisvader, die getrouw wenscht te blijven aan het geloof zijner vaderen en zijne kinderen op te voeden in de vreeze Gods, heeft tegen den geest van het schoolonderwijs, in den grond der zaak, niet zoo zeer de klagt aan dat alle leerstellig godsdienstig onderwijs ontbreekt, als wel dat zijnen kinderen *valsche leerstellingen* worden ingeprent.'' Is de openbare school sedert 1841 tegen dit verwijt gevrijwaard? Wordt de wet van 1806 nageleefd in hetgeen ze omtrent eene Christelijke en Nederlandsche opleiding verlangt? Hoe is het met art. 11 van het besluit van 1842? Wordt er gewaakt tegen elke uitdrukking, die kwetsend voor deze of gene gezindheid zou kunnen zijn? Wordt dagelijks in de school een uur aan het leerstellig onderwijs van de kinderen der onderscheidene gezindheden door bevoegde personen besteed? En zoo de naleving van deze bepalingen niet plaats heeft, en misschien door veranderde omstandigheden onmogelijk is geworden, zou hierdoor de niet-naleving van art. 6 van het besluit van 1842, in den bedoelden zin, niet des te grievender zijn? De verdraagzaamheid die wij verlangen, is in 1854 de naleving der wet van 1806. Ik heb zelf verkondigd, dat er in die wet, in verband met de heerschende begrippen, een kiem van ongeloof en van dwang lag; maar ik heb nooit vergeten, dat de wetgever Christelijk onderwijs en vrijheid van bijzondere scholen gewild heeft.

Daarvan ben ik overtuigd, reeds als ik aan Schimmelpenninck en van der Palm denk. Zij zouden de toepassing der wet van 1806, die wij beleven, niet hebben gewild. Zij hebben gemeend — het was welligt een droombeeld — de nationale verbroedering op de Heilige Schrift en de volkshistorie te kunnen vestigen. Nieuwe verbittering, nieuwe hartstogtelijkheid is ontstaan; geloofsijver en na-

ijver en spanning der gezindheden. Wanneer men hun gevraagd had: zult gij, om uw stelsel van zoogenaamd nationaal onderwijs te behouden, doen hetgeen men in België vóór 1830 gedaan heeft, hetgeen op dit oogenblik ten aanzien van onze Hervormde geloofsgenooten gedaan wordt, zult ge, wanneer Bijbel en volkshistorie wijken van de openbare school, het oprigten van bijzondere scholen beletten? of wel, meent ge, dat deze vraag omtrent de vrijheid van godsdienst in het schoolwezen aan de verscheidenheid der inzigten van de departementale besturen zal moeten worden overgelaten? ik houd mij overtuigd, dat hun antwoord niet twijfelachtig en hunne verontwaardiging blijkbaar zou geweest zijn. Wij hebben in ons midden een kleinzoon van van der Palm (den heer van Forrest), op wiens ondersteuning ik rekening maak, en een zoon van Schimmelpenninck, aan wien ik mij veroorloofd heb over dit onderwerp een uitvoerigen brief te rigten, waarop hij thans in de gelegenheid is mij, bij het uitbrengen zijner stem, het meest laconisch en tevens welgevallig antwoord te geven; een antwoord hetgeen ik, in naam ook van de nagedachtenis van zijnen vader verlang.

In verband met hetgeen ik omtrent de wet van 1806 en het besluit van 1842, met betrekking tot vrijheid en verdraagzaamheid heb herinnerd, vraag ik aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, die aan Koning Willem II het besluit van 1842 heeft voorgelegd: moet niet nu althans gevolg worden gegeven aan hetgeen aan het eind van zijne circulaire, waarbij hij eene welwillende, bedaarde en onpartijdige toepassing verlangt, voor het geval dat die verwachting falen mogt, gezegd is: »Er zoude niets anders overblijven dan te overwegen in hoeverre er termen zouden zijn om de zaak te maken tot een punt van beraadslaging bij de wetgevende magt." Was het wonder, zoo ik medewerking, althans van den Minister van Binnenlandsche Zaken, te gemoet zag? De tweede grond, waarom ik regt meen te hebben op de ondersteuning van het Ministerie, is: de afwijzing van het voorstel zal schadelijk zijn aan de tot-stand-koming der grondwettelijke regeling van het onderwijs volgens art. 194.

Men heeft het vermoeden kenbaar gemaakt, dat de aanneming van het voorstel ons den prikkel zou ontnemen om te ijveren voor de algemeene wet. Zeer ten onregte; want het voorstel, ofschoon voor velen begeerlijk, is vergelijkenderwijs eene zeer nietige tegemoetkoming, althans weinig beteekenend, wanneer men art. 194 in het oog heeft. Maar verwerp het voorstel, en juist hierdoor zal de Minister ondervinden, dat voor eene veelvermogende partij er een sterke prikkel zijn zal om, door het bestrijden van de wet, den haar welgevalligen toestand te bevestigen. Zij wil *uitstel* en *afstel*. Wilt ge een voorbeeld der vrijmoedigheid, waarmede nu reeds dergelijke toeleg vermeld wordt? In hetzelfde werk, dat ik straks genoemd heb, schrijft de hoogleeraar Opzoomer: »De ondervinding der laatste jaren, waarin het onmogelijk is geweest, eene wet op het lager onderwijs te maken, die aan de behoeften onzer natie voldeed, is het beste bewijs tegen de grondwettige bepaling (art. 194). Het ligt in den aard der zaak, dat het 3de der additionele artikelen in dit opzigt geschonden is." Nu zal men

misschien meenen, dat hij die Grondwetschennis evenwel, althans als zoodanig, eenigzins betreurt. Neen: »en het is te wenschen", voegt hij er bij, »dat het nog langer worde geschonden. Eene wet, die aan de beginselen van ons artikel getrouw is, moet een einde maken aan een orde, die zeven en veertig jaren lang heeft bestaan en den bloei van ons volksonderwijs heeft verzekerd. Is het te wenschen, dat zulk eene wet spoedig door onze Regering worde ingediend, of dat men de geheele zaak late liggen, tot dat ons artikel met bedaarden zin en met kennis van zaken herzien is?" Herzien in den zin waarin hij verlangt. Hij verklaart: »ik geloof niet dat het antwoord moeijelijk kan zijn".

Ten derde meen ik regt te hebben op de ondersteuning der Regering, omdat het voorstel is het eenige *redmiddel uit den ondragelijken toestand, waarin wij door de verklaring van den Minister gebragt zijn.* De Minister heeft tweemaal in deze vergadering gezegd, dat de gerezen moeijelijkheden aan mij te wijten waren, omdat ik in de discussie van 2 December van hem eene verklaring had uitgelokt. Maar reeds maanden vroeger is gedagteekend het antwoord aan de adressanten van Uithuizen; die zaak kon niet geheim blijven; de zienswijze van den Minister kon niet onbekend blijven. Nu is de toestand ondragelijk. Magteloosheid van het Gouvernement tegen plaatselijke willekeur, locale autoriteiten als autocraten, of eigenaars van eene soort van heerlijk regt over hetgeen tot de conscientie betrekking heeft; niet gebonden aan de regels van gezonde interpretatie, die men anders gewoon is aan gewestelijke en plaatselijke besturen van gouvernementswege onder het oog te brengen; daaraan zelfs dan niet gebonden, wanneer de heiligste regten der ingezetenen op het spel zijn.

Eene laatste opmerking is deze. Ik mag de medewerking van het Gouvernement verwachten op grond van het *programma van 26 April*, namelijk (deze bijvoeging is noodig), gelijk het door de toenmalige omstandigheden toegelicht wordt; door den historischen oorsprong van dit Kabinet en de wenschen, die daartoe aanleiding hebben gegeven. Tweederlei wenschen; vooreerst naar verwijdering, inzonderheid van het hoofd van het vorig Ministerie; ten andere naar bescherming tegen eene rigting, waarvan te regt of te onregt, een groot deel van de natie gewetensdwang te gemoet zag.

Vooreerst verwijdering van een staatsman, met wiens beginselen men in den grond der zaak eenzelvig, tegen wiens persoon men om verschillende redenen gekant was. Ik heb geen berouw van onze oppositie, drie jaren achtereen, tegen de beginselen van dien Minister, toen hem veel ondergeschiktheid en weinig tegenstand betoond werd. Ik meen ook, dat onze klagten omtrent sommige vexatiën, bij het oprigten van bijzondere scholen, niet onbillijk geweest zijn. Maar ik zou de circulaire van 2 December 1849, ook bij hetgeen haar ontbrak, hooger hebben gewaardeerd, indien ik mij had kunnen voorstellen, dat zij onder dit Ministerie in plaats van in wettelijken vorm te worden bevestigd, krachteloos zou worden gemaakt.

Wederstand tegen eene rigting, waarvan een groot deel der natie

gewetensdwang in een meer of min verwijderd verschiet te gemoet zag. Het Ministerie zal niet ontkennen, dat deze wensch tot de geschiedenis van zijn oorsprong behoord heeft. Toen hoorde de Regering, naar het scheen, niet ongaarne, wanneer er gesproken werd van het *Christelijk historisch protestantisme* van Nederland, als van *het klassieke land der vrijheid*, waar aan allen regt zoude worden gedaan; waar ook de protestanten tegen hetgeen men toen noemde ultramontanisme zouden worden behoed. Het programma van 26 April heeft omtrent het onderwijs een voorzigtig stilzwijgen bewaard; maar indien, zonder in het onderwijs te treden, iemand gevraagd had: hoe zal het met het *bijzonder* onderwijs gaan? Gij, die, een altijd prijzenswaardige wensch, regt voor allen begeert, zoudt gij tegen de Roomsch-katholieken de verderfelijke staatkunde in practijk willen brengen der besluiten van 1825, waarbij het bijzonder onderwijs gesmoord werd? Wat zou het antwoord zijn geweest? Of zoo iemand, in die dagen van — noem het opgewondenheid of opgewektheid — gevraagd had: zullen de trouwe belijders van het historisch protestantisme, waaruit men nu, in April 1853, niet ongaarne krachten ontleent, alleen tegen den overmoed der ultramontanen, alleen van de bisschoppen, en niet, wanneer het noodig mogt zijn, ook tegen den overmoed van burgemeesters en wethouders en Gedeputeerde Staten, wel tegen den gewetensdwang van Rome, niet tegen den gewetensdwang van mede-protestanten, van vijanden hunner eigene kerkleer worden beschermd? Wat zou het antwoord geweest zijn? Wat, zoo men toen voorspeld had dat in een toestand, gelijk dien, waarin wij nu geraakt zijn, een voorstel, gelijk ik thans doe, door den Minister van Binnenlandsche Zaken bestreden zou worden, niet als ongrondwettig, niet als schadelijk, niet als verkeerde wets-interpretatie, maar alleen omdat hij vroeger of later het tot stand komen der reeds in November 1849 *aanstaande* wet op het onderwijs te gemoet ziet?

De Minister **Donker Curtius**:

De laatste spreker heeft gerekend op de onderstenning van verscheidene leden dezer Kamer. Hij heeft onderscheidenen van hen trachten te overtuigen, dat zij verpligt waren zijn voorstel te ondersteunen. Hij heeft dit ook van mij verwacht en wel op grond van hetgeen ik in het jaar 1848 gezegd heb. Ik geloof dat ik daarvan niets behoef terug te nemen; ik zal nu misschien een ander woord bezigen dan ik toen gebezigd heb, omdat men aan dat van vrijzinnigen en liberalen later beteekenissen heeft gehecht, welke ik daaraan niet hecht. Maar dit is zeker, dat ik toen heb willen zeggen, en nu herhaal, dat ik de vrijheid, die de orde niet uitsluit, lief heb, niet ten halve, dat ik ook wensch den zwakke te verdedigen, en dat ik die vrijheid verlang zelfs voor mijne vijanden. Ik heb eene natuurlijke overhelling om, wanneer eene partij verdrukt wordt, ter harer verdediging op te treden. Trouwens de sterke, de meerderheid, weet zich wel vrijheid te verschaffen, en ik meen derhalve, dat juist bij de Regering de minderheid in billijke eischen

ondersteuning moet vinden. Maar hetgeen ik toen verlangde, en ook nu nog verlang, is de uitvoering van de Grondwet, zoo als die gemaakt is.

Als ik den indruk mag te kennen geven, welken deze discussie op mij gemaakt heeft, dan wil ik niet ontveinzen, dat er hier woorden gesproken zijn, waaruit ik zou moeten afleiden, dat sommigen de vrijheid, welke bij de Grondwet ten opzigte van het onderwijs is ingevoerd, met leede oogen aanzien.

Maar mij dunkt (het is mogelijk dat ik verkeerd heb verstaan), dat er ook woorden gesproken zijn, waaruit ik zou moeten opmaken, dat anderen met weinig genoegen in de Grondwet geschreven zagen, dat overal van staatswege openbaar onderwijs moet worden gegeven. Ik wensch de Grondwet te behouden, zoo als die is. Ik erken geen stelsel hoegenaamd naast de Grondwet. Ik wil de Grondwet in den zin waarin zij gemaakt is, en ik verlang nog op dit oogenblik evenzeer de vrijheid van onderwijs als ik het verlangde in 1848. Ik zeg het den spreker uit Almelo (den heer VAN HOËVELL) na: ik ben voor die vrijheid niet beducht.

Ik geloof ook dat, zonder nog het onderwijs in zijn geheelen omvang te regelen, het misschien mogelijk zou zijn geweest, tusschen 1848 en nu, eenige bepalingen te maken in den zin van art. 194 der Grondwet; en gewis, wanneer zoodanige bepalingen partiëel waren voorgedragen, zou het mij zeer veel moeite kosten, mij met een stelsel te vereenigen dat daarmede in strijd was. Maar het zij mij vergund eene vraag te doen, zonder dat ik het hier opgeworpen twistpunt wil beslissen. Is dit voorstel wel eene bevordering van het beginsel dat in de Grondwet is geschreven? Ik laat de beantwoording aan den voorsteller zelven over. Wanneer er een voorstel gedaan was om los te maken van autorisatiën, dan zou ik moeten erkennen, dat men trad op het terrein der Grondwet van 1848. Maar als men (het is maar eene vraag, die ik doe, want ik wensch dat de Regering in haar geheel blijve) partiëel de autorisatiën, die nu gegeven worden, bestendigt, — indien men hetgeen afgedaan werd bij de gemeentebesturen en bij de Gedeputeerde Staten, ter afdoening overbrengt bij de Regering, bestendigt, corroboreert men dan niet veeleer de stelling, die in strijd is met art. 194 der Grondwet, dan dat men de werking van dat artikel bevordert? Dat meen ik in overweging te moeten geven; en als de Regering dan in die omstandigheden huiverig is zich met zoodanig voorstel te vereenigen, zou het dan niet kunnen zijn, dat de leden van die Regering juist daartoe geleid wierden, omdat zij vreezen, dat eene herziening van hetgeen bestaat, de vrijheid, welke in art. 194 gevestigd is, en de grondwettige regeling van het onderwerp wel eens achter zoude kunnen doen blijven, immers voor alsnog zou kunnen doen verdagen. Desniettemin geloof ik, dat de Regering, die de Grondwet van 1848 bezworen heeft, daar waar zij het in billijkheid en zonder schending der bestaande wet kan, bevorderlijk moet zijn de vrijheid van het bijzonder onderwijs, dat die Regering wel degelijk, ook in den geest der circulaire van 1849, daar waar het pas heeft, kan aanbevelen de behartiging der vrijheid tot

vestiging van bijzondere scholen. Iets anders is welwillend daartoe mede te werken, iets anders oppermagtig te beslissen, als er zwarigheden ontstaan.

Ziedaar eenige overwegingen, welke ik, in antwoord aan den vorigen spreker, heb gemeend te moeten mededeelen. Ik geloof niet, dat mijn geachte ambtgenoot voor Binnenlandsche Zaken iets anders heeft gezegd noch bedoeld, dan dat de Regering op dit oogenblik het voorstel niet kan noch mag ondersteunen. Ik geloof, dat hij de bezwaren, die daarover gerezen zijn, die daaromtrent bestaan, te regt heeft voorgedragen. De beslissing der Kamer zal de Regering afwachten. Zij wenscht in haar geheel te blijven.

De heer **Schimmelpenninck**:

Indien ik zoo vrij ben geweest het woord, voor eenige oogenblikken, te vragen, is het omdat ik daartoe onverwachts genoodzaakt ben, door de woorden, welke de geachte voorsteller, zoo even, als 't ware tot mij heeft gerigt.

Het is niet geweest om in eenige beantwoording te treden van de brieven, welke dit geacht medelid mij de eer heeft aangedaan voor eenige jaren tot mij in druk te rigten. Destijds gezant in Engeland zijnde, begreep ik dezelve onbeantwoord te moeten laten, omdat mijne positie mij alstoen niet toeliet om mij in een pennenstrijd te wikkelen, en er hier te lande zoovele mannen waren die, grondiger dan ik met het vak bekend, de zaak, welke daarbij behandeld werd, geschikter konden opnemen. Thans zal uwe Vergadering eene beantwoording van mij niet verwachten, en ik geloof dat ik geene dienst zoude doen met dezelve nu voor te dragen.

Alleen reken ik mij derhalve geroepen om mijne stem, zoo kort mogelijk, te motiveren.

Ik ben zoo zeer als iemand in deze vergadering overtuigd, dat eene nieuwe wettelijke bepaling, tot regeling van het onderwijs, noodig is, en dat het volstrekt noodzakelijk is, dat zoodanige wet spoedig tot stand kome. Al hetgeen ik in deze vergadering heb hooren voordragen, heeft mij in die overtuiging gesterkt.

Ik beschouw het namelijk als daadzaak, dat de wet van 1806, ten gevolge van latere Koninklijke besluiten, die op hare uitvoering van grooten invloed zijn, heeft kunnen toegepast worden, en nog kan toegepast worden op eene wijze, die in strijd is met de bepaalde bedoeling van art. 194 der tegenwoordige Grondwet, en even zeer met de milde bepalingen der wet van 1806 zelve.

Ten andere ben ik insgelijks overtuigd dat, indien men voormeld artikel 194 der Grondwet in den ruimen zin wilde toepassen, het onmogelijk zoude zijn de wet van 1806 met de genoemde latere besluiten na te leven. Met groot genoegen heb ik derhalve uit de mededeeling, ons gisteren door den heer Minister van Binnenlandsche Zaken gedaan, vernomen, dat een wetsontwerp tot regeling van het onderwijs, ons vroeger toegezegd (aan welke toezegging alzoo is voldaan), reeds bij den Raad van State aanhangig is, en dat dit ontwerp, binnen korten tijd, in deze Kamer zal kunnen verschijnen. Onder zoodanige omstandigheden acht ik het onraad-

zaam thans de zaak uit haar geheel te rukken en door het aannemen van het voorstel eene verandering te brengen in de bestaande wetgeving, die ten gevolge zoude hebben dat de beslissing, wegens het dienstige of ondienstige, het nuttige of schadelijke van de daarstelling van lagere scholen, zoude ontnomen worden aan die plaatselijke besturen, die daarvan thans in het bezit zijn (ik laat daar of dit bezit uit de wet van 1806 volgt, maar feitelijk heeft hetzelve thans plaats), ten einde die beslissing bij het hooge bestuur over te brengen.

Ik acht zoodanig iets geheel ongeraden, vóór en aleer nieuwe wettelijke bepalingen eene ondersteuning aan het openbaar onderwijs mogen hebben verzekerd, die genoegzaam gerustheid kan verschaffen dat, bij eene denkbare verandering in het personeel der Regering, de bevoegdheid, welke men voorstelt haar thans te geven, niet zoodanig worde gebruikt, dat ten gevolge eener uitbreiding van het getal der lagere scholen daar, waar het minder noodzakelijk is, het behouden van een behoorlijk en doelmatig onderwijs op vele plaatsen zal worden onmogelijk gemaakt. Ik geloof niet dat de theorie der ministeriele verantwoordelijkheid ons tegen zoo iets genoegzame waarborgen oplevert, en ik zal mij derhalve verpligt vinden om, in afwachting der aanstaande nieuwe wet op het onderwijs, te stemmen tegen het gedane voorstel.

De heer **van Hoëvell**:

Mijnheer de Voorzitter, ik mag de korte teregtwijzingen niet onopgemerkt laten voorbijgaan, die de geachte voorsteller zich ten mijnen opzigte heeft veroorloofd. Ik meen, dat ik in mijne eerste rede met de meest mogelijke openhartigheid en rondborstigheid ben uitgekomen voor mijn beginsel, als voorstander van vrijheid van onderwijs. Daarom heeft het mij leed gedaan, dat de geachte voorsteller mij ingewikkeld heeft beschuldigd van in mijne handelingen betrekkelijk dit onderwerp, dat ons thans bezig houdt, door eene zekere geheime gedachte of *arrière-pensée* te zijn geleid. Hij heeft toch gezegd, dat ik, door mede te werken tot het verzenden van het adres, dat aanleiding heeft gegeven tot het doen van het voorstel, eigenlijk meer kwaad gedaan heb dan goed. Hij heeft in de tweede plaats gezegd, dat ik door het voorstellen van mijne gemotiveerde orde van den dag heb getracht te bewerken, dat een gemotiveerde orde van den dag wierd onderdrukt, die veel beter was. Hij heeft mij in de derde plaats onder 't oog gebragt, dat ik eigenlijk met mijne handelwijze en met mijne gedragslijn niet zoo zeer het doel op het oog had, waarvoor ik ben opgekomen, maar om een middel te gebruiken, dat kon werken tot eene verandering van Ministerie, dus als een middel van oppositie.

Ik mag die beschuldigingen niet onopgemerkt laten voorbijgaan. Vooreerst neem ik de vrijheid den voorsteller op te merken, dat ik niet heb medegewerkt tot het verzenden van het adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, omdat ik op dat oogenblik in die zitting niet tegenwoordig was. In de tweede plaats verlang ik van hem nu eenig bewijs voor zijne stelling, dat mijne geheime be-

doeling geweest is, om door mijne gemotiveerde orde van den dag de zijne, die beter was, te onderdrukken.

En in de derde plaats moet ik ten krachtigste opkomen tegen het laatste verwijt. Ik heb volstrekt geene aanleiding gegeven tot de veronderstelling, dat ik deze gewigtige zaak wil gebruiken als een middel van oppositie tegen het Ministerie, dat het mij zou te doen zijn om vervanging van het Ministerie. Ik geloof, dat het niet geoorloofd is dergelijke beschuldiging, al is het dan ook ingewikkeld, in het midden te brengen, zonder althans aan te wijzen, waarop zij gegrond is.

De heer **Groen van Prinsterer**:

Het doet mij genoegen, dat niemand der leden, die ik beantwoord heb, geraakt is, dan de geachte spreker uit Almelo (de heer van Hoëvell), aan wien ik gaarne een kort woord van opheldering geef. De spreker heeft gewaagd van beschuldigingen. Ik heb niet beschuldigd; ik heb gezegd, dat het mij leed zou doen voor den geachten spreker, wanneer zijne vrijzinnigheid, die ik ditmaal vrijheidszin wil noemen, meer nadeel dan goed, in eene zaak die ook hem behoort ter harte te gaan, te weeg had gebragt. Ik heb gesproken over de uitkomst, over de werking, niet over de bedoeling. Hij wilde een zedelijken *dwang*, ik heb herinnerd dat in dezen constitutionelen staat *zedelijke dwang van de zijde der Tweede Kamer* aanleiding kan geven tot *omverwerping van het Ministerie*. Verre zij het van mij, te beweren dat dit zijn doel was. Misschien wilde hij door dien zedelijken dwang aan het Ministerie meerdere veerkracht geven en het aldus ondersteunen. Maar ik gevoel, dat de woorden van het geachte lid zouden kunnen leiden tot breedvoerige uiteenzetting van gevoelens. Wanneer de Vergadering goedvindt de discussie te verdagen tot Maandag, ben ik daartoe bereid, en zal ook kunnen antwoorden aan den Minister van Justitie. Verlangt zij echter op dezen dag de zaak af te doen, dan zal het beter zijn dat ik het geschil met den geachten spreker uit Almelo als vereffend beschouw.

De algemeene beraadslaging wordt gesloten.

Art. 1 van het voorstel van den heer Groen van Prinsterer wordt zonder beraadslaging met 31 tegen 17 stemmen verworpen.

De heer **Groen van Prinsterer**:

Mijnheer de Voorzitter, ik wensch van de Vergadering de moeite niet te vergen, van mijn voorstel verder te behandelen. Daarom trek ik het in.

De **Voorzitter**:

Daar de voorsteller verklaard heeft zijn voorstel in te trekken, zoo stel ik de Vergadering voor om thans deze beraadslaging te eindigen.

Dienovereenkomstig wordt besloten.

VERSLAG *der Commissie, belast met het onderzoek van het verslag omtrent den staat der Hooge-, Middelbare en Lagere scholen over* 1852—1853; uitgebragt in de zitting der Tweede Kamer van den 29sten Julij 1854.

§. 1. *Algemeene beschouwing.*

Jaar op jaar, wanneer in handen eener commissie uit uw midden het Verslag gesteld is der Regering over den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen, heeft die Commissie den wensch geuit, dat de Regering bij het zamenstellen dier verslagen een anderen weg mogt inslaan.

De Regering moest — dus luidde die wensch, — in plaats van uittreksels te geven uit velerlei rapporten van collegiën, ambtenaren en particulieren, een eigen oordeel op grond van eigen onderzoek uitspreken over den gang en den uitwendigen toestand van het onderwijs, en aan de Staten-Generaal al die inlichtingen mededeelen, die dezen zouden behoeven bij het vaststellen van wettelijke bepalingen over het onderwijs.

Uwe laatstvorige Commissie over dit onderwerp, die haar verslag heeft uitgebragt in de zitting van den 17den Augustus des vorigen jaars, heeft meer bepaald op de vervulling van dien wensch aangedrongen en hare verwachting te kennen gegeven dat het Ministerie, 't welk toen nog slechts korten tijd aan het bewind was geweest, en voor welks rekening alzoo het niet-voldoen aan het verlangen der Kamer niet kon gebragt worden, voortaan een anderen weg zou inslaan bij de zamenstelling van het verslag, 't welk jaarlijks ingevolge art. 193 der Grondwet aan de Staten-Generaal moet gegeven worden.

De Regering heeft in haar thans ingeleverd verslag verklaard, op dit punt zich geheel te vereenigen met de antwoorden door de Regering in vorige jaren gegeven, en bij gevolg de inwilliging van den wensch, door vroegere Commissiën geuit, deels niet doenlijk, deels niet wenschelijk te achten.

Uwe Commissie heeft zich derhalve in de eerste plaats de vraag gesteld, of zij berusten moest bij de verklaring, thans op nieuw door de Regering afgelegd, of nogmaals in eene ontwikkeling treden der redenen, die vroegere Commissiën bewogen hebben om eene andere zamenstelling dezer jaarlijksche verslagen wenschelijk te oordeelen.

Bij de beantwoording dezer vraag heeft zij met genoegen opgemerkt dat de Regering, ofschoon verklarende vast te houden aan het stelsel door haar voorgestaan, evenwel getracht heeft het nu aangeboden verslag meer te doen overeenkomen met het verlangen, van wege deze Kamer te kennen gegeven.

Zoo is aan den wensch eener vervroegde inzending te gemoet gekomen en het tegenwoordig verslag drie maanden vroeger aangeboden dan het vorige.

Zoo zijn er onderscheiden inlichtingen gegeven, op wier gemis uwe vorige Commissie opmerkzaam had gemaakt.

Zoo lezen wij hier beschouwingen over hooger en lager onderwijs, die inderdaad dieper gaan dan alleen over den materiëlen toestand der inrigtingen van onderwijs, gelijk deze uit statistieke tabellen kan gekend worden.

Uwe Commissie is derhalve te rade geworden, te pogen aan eene trapsgewijze verbetering dezer regeringsverslagen bevorderlijk te zijn door eenige bedenkingen en opmerkingen in 't midden te brengen, wier toepassing langzamerhand het verschil van zienswijze zal kunnen doen verdwijnen, 't welk tot hiertoe, welligt in schijn, tusschen de Commissiën der Kamer en de Regering bestaan heeft.

Te meer schijnt het wenschelijk langs dien weg naar meerdere volkomenheid der jaarlijksche regeringsverslagen te streven, omdat die verslagen ook als authentieke bouwstoffen voor statistiek en voor de geschiedenis onzer volksbeschaving van groot gewigt moeten worden geacht en zij een verhoogd gezag verkrijgen, wanneer de Staten-Generaal daaraan, zonder aanmerkingen, stilzwijgend of uitdrukkelijk hunne goedkeuring hechten.

§. 2. *Hoogescholen.*

Wanneer men in de eerste plaats het oog vestigt op dat gedeelte waarin de hoogescholen worden behandeld, dan treft men thans meerdere volledigheid aan. Terwijl vroeger de universiteiten te Leyden, Utrecht en Groningen ieder in één algemeen overzigt werden beschouwd, vindt men nu voor elk onder verschillende hoofden afzonderlijk gehandeld over het onderwijs, het personeel van curatoren, hoogleeraren en studenten, de hulpmiddelen tot het onderwijs en de gebouwen, en over het onderwijs weder afzonderlijk in algemeene beschouwingen daarover en in beschouwingen over het onderwijs faculteitsgewijze.

En leest men wat daarover ten aanzien der hoogeschool te Leyden en van het athenaeum te Amsterdam wordt medegedeeld, dan ontwaart men duidelijk het verlangen om de Staten-Generaal ook in den aard van het onderwijs bij die instellingen een blik te doen werpen.

Tevens echter zal men ontdekken, dat de Regering, tevreden met de mededeelingen die haar zijn toegezonden, door niet te zorgen voor de aanvulling daar waar zij ontbraken, eene onevenredigheid in de deelen van haar verslag heeft doen ontstaan, die tot onjuiste gevolgtrekkingen kan leiden, en gapingen heeft overgelaten, die eene juiste waardering van andere gedeelten verhinderen.

Zoo wordt als het oordeel van curatoren der hoogeschool te Utrecht medegedeeld, dat die universiteit in *betrekkelijk uitmuntenden bloei* verkeert, en onder de oorzaken waardoor zij zoo zeer uitmunt, wordt in de eerste plaats genoemd *de algemeen goede zin die in het onderwijs heerscht;* en wanneer men nu, om verduidelijking of bewijs voor deze stelling te erlangen, zich wendt tot de afdeeling, die ten opschrift heeft: *beschouwingen over het onderwijs faculteitsgewijze*, dan leest men het volgende: »Hieromtrent zijn ditmaal van wege de hoogeschool geen mededeelingen ontvan-

gen;" en neemt men dan, lettende op het woord *ditmaal*, een vorig verslag in handen, men vindt er over het onderwijs aan de hoogeschool te Utrecht een volslagen stilzwijgen.

Verlangt men voorts, hetgeen over het onderwijs aan de Leydsche hoogeschool en het athenaeum te Amsterdam is medegedeeld, te vergelijken met de gesteldheid daarvan aan de universiteit te Groningen, dan verneemt men wel dat daar een hoogleeraar in de godgeleerdheid voorlezingen heeft gehouden voor niet-godgeleerden, en dat er lessen in de landhuishoudkunde zijn gegeven voor niet-studerenden; maar over het eigenlijk universiteits-onderwijs bij de onderscheidene faculteiten verneemt men niets. » In het algemeen — leest men — blijft de toestand van het onderwijs gunstig." Herinnert men zich echter, hoe in een vroeger verslag geklaagd is, dat de mathematische studiën te Groningen te weinig behartigd werden, dan ontstaat de wensch, te weten, of het nu daar te dien aanzien beter, en hoe het daarmede aan de overige hoogescholen gesteld is, daar het hier geldt een vak-onderwijs, 't welk door de bestaande verordeningen is aangewezen als een verpligte grondslag van academische studiën.

Op gelijke wijze doet een berigt, 't welk hier voorkomt, eene vraag ontstaan, en een wensch naar latere mededeelingen. Het is het berigt, dat bij de geneeskundige faculteit te Leyden openlijke disputeer-oefeningen zijn gehouden in de Nederduitsche taal.

Te vernemen, of dit gebruik van de landtaal het gevolg is eener verslapping der klassieke voorbereidingsstudiën bij de studenten der medische faculteit; — te vernemen in hoeverre nog wordt nageleefd de bepaling van art. 66 van het nog vigerend organieke besluit van 2 Augustus 1815, volgens welke de taal, waarin aan de hoogescholen onderwijs moet worden gegeven, de Latijnsche is; — te vernemen, in verband hiermede, welke gevolgen aan onze hoogescholen zijn voortgevloeid uit de tweederlei zienswijze ten aanzien der studie van het regt, waarop reeds dertig jaren geleden de Regering ter gelegenheid van haar jaarlijksch verslag de Staten-Generaal heeft opmerkzaam gemaakt met verwijzing naar de ondervinding der toekomst (1); — te vernemen alzoo of bij onze regtsgeleerde faculteiten het onderwijs de strekking heeft om eene wetgeleerdheid aan te kweeken, waarbij philologische studiën ontbeerlijk worden geacht, of wel die regtskennis, welke op de beoefening van het Romeinsche regt en de daarmede zamenhangende oudheidkunde gegrond is, waardoor Nederland zoovele uitstekende juristen heeft opgeleverd; — deze en soortgelijke mededeelingen te vernemen, die de grondslagen betreffen, waarop voor alsnog de organisatie van ons hooger onderwijs met Latijnsche scholen als eersten trap gevestigd is, zou voor eene wetgevende vergadering van meer gewigt zijn dan, bij voorbeeld, het berigt te ontvangen, dat in eene

(1) Bijlagen A en B van het verslag over den staat der hooge-, middelbare en lagere scholen in 1823, gedaan aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal in de zitting van 1823—1824. Bijvoegsel tot het *Staatsblad* D. XI St. 2 bladz. 1061 en volgg.

plantenkast van den hortus botanicus te Amsterdam een beschot heeft kunnen weggenomen worden (bladz. 8). En wanneer de Regering verklaren moest, dat haar de middelen ontbreken om het onderzoek, noodig tot dergelijke inlichtingen, in te stellen, dan zou daaruit de erkenning voortvloeijen, dat haar de middelen ontbreken om den waren staat onzer hoogescholen te kennen, en die kennis jaarlijks overeenkomstig het voorschrift der Grondwet aan de Staten-Generaal mede te deelen.

Bij het lezen in het verslag van deze woorden: » Op de in het vorige jaar (bij de hoogeschool te Utrecht) uitgeschreven prijsvragen heeft het niet aan verdienstelijke antwoorden ontbroken", — heeft uwe Commissie zich herinnerd, dat deze prijsuitloving, vroeger door het Rijk bekostigd, maar bezuinigingshalve afgeschaft, door de mildheid des Konings weder is in het leven geroepen, en zij meent der Regering in overweging te moeten geven, vooral nu de bekroonde antwoorden niet meer in druk worden uitgegeven, en de gelegenheid om over hunne waarde te oordeelen aan het publiek onthouden wordt, of het niet wenschelijk ware, dat de faculteiten van elke hoogeschool, bij welke achtervolgens die prijsuitschrijving plaats heeft, haar oordeel deden kennen over het meer of min nuttige van een maatregel, die thans geheel afhankelijk is van de bijzondere edelmoedigheid des Konings, waaraan uwe Vergadering voorzeker gaarne hare hulde brengt. Ten slotte dezer aanmerkingen op dat gedeelte van het verslag hetwelk handelt over de hoogescholen, uit de Commissie den wensch, dat bij de *beschouwingen over het onderwijs faculteitsgewijze* in 't vervolg voor elke faculteit meer bepaald worde opgegeven, of de gewone lessen der hoogleeraren door de studenten geregeld worden bijgewoond, terwijl het bij eene toekomstige herziening der organisatie van hooger onderwijs niet onbelangrijk zal zijn te weten, of ook nog vreemdelingen, gelijk vroeger, voor hunne studiën gebruik maken van de Nederlandsche universiteiten.

Voor 't overige laat het zich begrijpen, dat de kweekscholen tot vorming van geestelijken bij de onderscheiden kerkgenootschappen in de regeringsverslagen niet worden opgenomen, en alleen de theologische faculteit voor de Hervormde Kerk, als uitmakende een deel onzer hoogescholen, al mogt hierin bij de tegenwoordige betrekking tusschen Kerk en Staat eenige anomalie gelegen zijn, daarin eene plaats vindt. Nogtans zou daaromtrent welligt eene uitzondering moeten gemaakt worden ten aanzien van het Evangelisch-Luthersch seminarium, als zijnde daarvan de vestiging te Amsterdam, de bijzondere betrekking tot de theologische faculteit te Leyden, de bezoldigingen uit 's Lands kas en de verdere organisatie door Koninklijke besluiten geregeld.

§. 3. *Latijnsche scholen en gymnasiën.*

Bij die afdeeling van het verslag, waarin over Latijnsche scholen en gymnasiën wordt gehandeld, heeft de Regering thans eene betere indeeling gevolgd, en, voldoende aan het verlangen uwer vo-

rige Commissie om eenig oordeel over die scholen te vernemen, geeft zij het vermoeden te kennen, dat de instellingen die thans meer bepaald gymnasiën worden genoemd, over 't algemeen goede vruchten dragen, maar dat zij, in twee afdeelingen gesplitst, door hare tweeledige strekking in hare ontwikkeling eenigermate worden belemmerd. De Regering wijst daarbij op de noodzakelijkheid om bij wettelijke regeling de goede werking dezer instellingen en het staatstoezigt daarover te verzekeren. Bij het vaststellen dier regeling zal de wetgeving hoogstgewigtige vraagpunten te beslissen hebben, en terwijl de Regering daarover thans te regt haar oordeel terughoudt, verdient hare bijzondere zorg, aan dit gedeelte van haar verslag besteed, op prijs te worden gesteld.

De werking van den tijdelijken maatregel omtrent het regt van toelating tot de academische lessen, genomen bij besluit van 4 Augustus 1853 (*Staatsblad* N°. 31), de bezwaren ook in de Tweede Kamer daartegen ingebragt ten aanzien eener vroegere gelijkstelling op dit punt der athenaea van Amsterdam en Deventer met 's Rijks universiteiten, en de verdere voornemens der Regering ten opzigte van een maatregel die tijdelijk is genoemd, zullen gewis bestanddeelen uitmaken van een volgend verslag.

§. 4. *Inrigtingen ter opleiding tot verschillende standen.*

Op de Latijnsche scholen en gymnasiën volgen in het verslag onderscheidene inrigtingen, deels openbare, deels bijzondere, waarbij onderwijs gegeven wordt ter opleiding tot verschillende standen: tot den militairen stand, tot de betrekkingen van civiel ingenieur en Oost-Indisch ambtenaar, tot officieren van gezondheid en heelkundige practici, tot veeartsen, tot de bedrijven van landbouw, koophandel, nijverheid en zeevaart, — tot welke soort van inrigtingen eigenlijk ook behooren die tot vorming voor den onderwijzersstand, hier voorkomende aan het slot van het verslag als een aanhangsel van het lager onderwijs, en waarbij thans van 's Rijks kweekschool voor schoolonderwijzers te Haarlem niet dan ter loops melding is gemaakt. In deze klasse van inrigtingen laat het regeringsverslag steeds onvermeld de scholen waarin schilders, beeldhouwers, graveurs, architecten en andere kunstbeoefenaars worden gevormd, en uwe Commissie is van oordeel, dat eenige mededeeling omtrent de academiën van beeldende kunsten en de daarmede verbondene of afzonderlijke teekenscholen ook daarom van belang moet worden geacht, omdat van den eenen kant geklaagd wordt dat de kunstbeschaving van den nijverheidsstand bij ons te weinig wordt behartigd en onze industrie daardoor achterlijk is in de bewerking van voorwerpen, wier waarde grootendeels bestaat in de schoonheid der vormen, en van den anderen kant, men hoort beweren, dat academiën van beeldende kunsten te kostbare instellingen zijn, waarvan het nut in onze volkshuishouding, naar de meening van hen die zoo oordeelen, te betwijfelen zou zijn.

Onder de inrigtingen, in het verslag vermeld, is de aandacht uwer Commissie inzonderheid gevallen op 's Rijks veeartsenijschool.

Uwe vorige Commissie had de opmerking gemaakt, dat de uitkomsten eener rijksinstelling, waarvoor telken jare eene som van *f* 20,000 wordt besteed, verdiende meer in bijzonderheden gekend te worden, vooral daar het bleek dat het aantal kweekelingen aanhoudend verminderde, terwijl in het vorige verslag dat getal niet was opgegeven. Uit het thans aangebodene verneemt men, dat in het jaar, waarover het loopt, dat getal niet meer bedroeg dan zes. Het ware daarom van te meer belang geweest, dat de opgaven der Regering thans van dien aard waren geweest, dat zij hadden kunnen leiden tot eenig oordeel over de wenschelijkheid van het behoud dier inrigting, in verband welligt met eene toekomstige wetsvoordragt op de uitoefening der veeartsenijkunde.

Onder het opschrift: *onderwijs bij het leger*, komen omtrent het instructie-bataillon zeer voldoende berigten voor, welke besloten worden met de mededeeling, dat » van de corpsen infanterie 9 onder-officieren in den loop van 1853, na afgelegd examen, tot officieren zijn bevorderd.'' Bij een onderzoek naar den zamenhang van dit slot met hetgeen voorafgaat, heeft uwe Commissie met genoegen vernomen, dat, hoezeer het instructie-bataillon hier zijne eigenaardige plaats vindt, echter ook de vruchten van den belangeloozen ijver der officieren, die bij de corpsen de onder-officieren behulpzaam zijn om door eigen oefening zich tot de bekwaamheid van officier te verheffen, met een woord schenen te moeten vermeld worden. Welligt zouden ook de *huishoudelijke regementsscholen*, bestemd om soldaten en korporaals tot onder-officieren te vormen, en die tevens dienstbaar worden gemaakt tot het onderrigten van zoons van onder-officieren, ofschoon zij geene uitgaven van het Rijk vereischen, maar de daarop vallende kosten door de leerlingen worden bestreden, in eene afdeeling van een verslag, waarin over het onderwijs bij het leger wordt gehandeld, volledigheidshalve eenige melding verdienen.

§ 5. *Lagere scholen.*

Bij de beschouwing van hetgeen in de afdeeling *lager onderwijs* wordt medegedeeld, heeft zich bij uwe Commissie het vermoeden verlevendigd der vorige Commissie, dat hier en daar de vooringenomenheid van bestuurders met de instellingen, aan hunne zorgen toevertrouwd, in het regeringsverslag is binnengeslopen. Het zou uit dien hoofde wenschelijk zijn, dat daar, waar eenig oordeel wordt uitgesproken, het duidelijk zij, of het dat der Regering is. Het kan toch niet onverschillig zijn te weten, bijv. of de hooge lof, gelijk in het vorige verslag, zoo ook weder in dit, aan de provincie Groningen gegeven, waar ditmaal » de staat van het openbaar onderwijs gezegd wordt, den algemeenen gang gevolgd te hebben van vooruitgang en ontwikkeling, die in dit gewest in 't algemeen bij het onderwijs zigtbaar is'', — of die uitnemende lofspraak is voortgekomen uit een zelfstandig oordeel der Regering.

Van elders zullen toch wel in het verslag zijn gekomen de uitdrukkingen, waarmede daarin gesproken wordt over de gymnasti-

sche oefeningen, waardoor men met prijswaardige zorg meer en meer poogt te verhinderen, dat bij de schooljeugd de ligchamelijke ontwikkeling door het leeren en zitten op de schoolbanken belemmerd worde, welke regelmatig bestuurde ligchaamsbewegingen hier worden voorgesteld als een onderdeel van het lager onderwijs, en als een leervak, waarvan de uitkomsten kunnen gekend worden uit proeven van behendigheid, door de leerlingen bij volksfeesten afgelegd.

Als zeker althans mag ondersteld worden, dat het antwoord, op bladz. 34 voorkomende, gerigt tegen uwe vorige Commissie op eene door haar gemaakte en gegrond bevondene aanmerking, aan de aandacht van den Minister, die dit regeringsverslag aan de Staten-Generaal onderteekend heeft, ontsnapt is.

De berigten, die in het verslag voorkomen over de openbare lagere scholen, doen op nieuw de moeijelijkheden kennen, waarmede de ontwikkeling van dit belangrijk deel van het schoolwezen te worstelen heeft, ook ofschoon aan den onderwijzersstand — gelijk hier verzekerd wordt — de lof van ijver en bekwaamheid, met uitzondering van slechts enkelen, moet worden toegekend. Niet altijd heeft de Regering, gelijk zij verklaart, kunnen te keer gaan, dat de gemeentebesturen op eene laakbare wijze toelagen, voor het schoolwezen vereischt, hebben ingekrompen of ingetrokken, en hierbij valt op te merken, dat van deze onverstandige bezuinigingszucht bepaald worden beschuldigd vele gemeentebesturen in Drenthe, welk gewest ten behoeve van het schoolonderwijs uit 's Lands kas meer ontvangt dan Utrecht, of Friesland, of Zeeland, en vele nieuwe gemeentebesturen in Noordbrabant, welke provincie alleen een derde geniet van de som, welke jaarlijks uit 's Lands kas wordt verstrekt voor jaarwedden van schoolonderwijzers in het geheele Rijk.

Hetgeen in de laatste jaren is voorgevallen ten aanzien van de oprigting van bijzondere scholen der eerste klasse, heeft de oplettendheid der Regering meer bepaald op deze scholen moeten vestigen. Daarvan worden ook de blijken in dit verslag gevonden. De medegedeelde berigten echter laten nog te wenschen over. Men vindt er (bladz. 23) woordelijk herhaald eene opmerking, die men in het vorige aantrof, dat, terwijl over 't algemeen het lager onderwijs minder verspreid is onder de vrouwelijke dan onder de mannelijke bevolking, daarop eene uitzondering wordt waargenomen in de bijzondere scholen der eerste klasse, die meer door meisjes dan door jongens worden bezocht. Daar nu deze scholen van verschillenden oorsprong zijn, en de regerings-opgaven niet afzonderlijk doen kennen degene die tot weeshuizen en andere gestichten behooren en door vereenigingen van bijzondere personen zijn opgerigt; zoo zou het niet onbelangrijk zijn, ook met betrekking tot het aangeduide verschijnsel, met meerdere bijzonderheden omtrent deze scholen te worden bekend gemaakt. Waar gewaagd wordt van die in Zuidholland, leest men: »Omtrent de in de laatste jaren opgerigte, kan de Commissie van onderwijs nog geen grondig oordeel uitspreken." Zoekt men naar de oorzaak, die dus ook de Regering verpligt heeft in dit haar verslag nog geen oordeel uit te spre-

ken over scholen die reeds één, twee of meer jaren bestaan, uwe Commissie meent die gevonden te hebben in de tabel, bij het verslag gevoegd als bijlage IV. Daarop staat aangeteekend het getal schoolbezoeken, welke de personen en collegiën, door wie het staatstoezigt plaats heeft, aan de bijzondere scholen der eerste klasse gebragt hebben. Uit die tabel blijkt onder andere, dat in de provincie Utrecht van de 23 bijzondere scholen der eerste klasse, 20 in het geheel niet bezocht zijn, en dat omtrent 54 van de 58 in Zuidholland geene opgaven zijn ingekomen, zoodat kan worden aangenomen, dat van die 58 scholen slechts 4 zijn bezocht. Het schijnt dus dat sommige schoolopzieners en plaatselijke schoolcommissiën steunen op dat gedeelte van art. 13 van het reglement, gevoegd bij de wet van 3 April 1806, waarbij de besturen van bijzondere scholen der eerste klasse verantwoordelijk worden gesteld voor de opvolging der wetten en verordeningen op het schoolwezen, maar veronachtzamen het andere gedeelte van dat artikel, waarbij hun de verpligting wordt herinnerd, jaarlijks ook van die scholen een verslag in te leveren; eene verpligting, tot wier vervulling art: 10 van het besluit van 27 Mei 1830 hen, op wie zij rust, volkomen in staat stelt.

Onder de *lagere scholen van bijzonderen aard en strekking* worden ook de bewaarscholen vermeld. Te regt blijft de Regering deze scholen als aan haar toezigt onderworpen in hare verslagen opnemen. Hoe meer de bewaarscholen vermenigvuldigen en er de voorbereiding tot het onderwijs der lagere scholen wordt uitgebreid, hoe meer zij voor de kennis van den staat der volksopvoeding de oplettendheid verdienen.

§. 6. *Besluit.*

Uwe Commissie eindigt met voor te stellen, dat de Vergadering besluite dit rapport te doen drukken en ronddeelen, en daarvan een afschrift te zenden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Aldus vastgesteld den 12den Julij 1854.

Van Lennep.
Van der Brugghen.
Meeussen.
Bosscha.
Sander.

ALPHABETISCHE LIJST DER SPREKERS.

TWEEDE KAMER.

AKERLAKEN (VAN), bl. 248, 251.
BAUD, bl. 124, 130.
BLAUPOT TEN CATE, bl. 141.
BOSSCHA, bl. 2, 4, 38, 144, 152, 322.
BRAUW (DE), bl. 7, 277, 376.
BRUGGEN HUGENHOLTZ (TER), bl. 184.
BRUGGHEN (VAN DER), bl. 4 , 67, 100, 151, 178, 181, 204, 234, 274, 282, 312.
DIRKS, bl. 113.
DOMMER VAN POLDERSVELDT, bl. 272.
DONKER CURTIUS, Minister van Justitie, bl. 15, 402.
ELOUT VAN SOETERWOUDE, bl. 141, 196, 247.
ENSLIE, Minister van Marine, bl. 146.
GEVERS VAN ENDEGEEST, bl. 46, 52, 120.
GOLTSTEIN (VAN), bl. 11, 28, 53, 173, 177, 183, 184, 193, 194, 209, 238, 247, 253, 267, 288, 307, 380.
GROEN VAN PRINSTERER, bl. 5, 9, 10, 31, 91, 169, 175, 183, 185, 190, 222, 250, 251, 262, 284, 308, 389, 406.
HALL (VAN), Minister van Buitenlandsche Zaken, bl. 12.
HEEMSKERK, bl. 148, 195.
HOEKWATER, bl. 102, 132.
HOËVELL (VAN), bl. 63, 127, 133, 138, 193, 194, 195, 237, 254, 384, 405.
HOFFMAN, bl. 280.
KEMPENAER (DE), bl. 140, 212, 387.
LENNEP (VAN), bl. 2, 3, 43, 133, 372.
LYNDEN (VAN), bl. 14, 360.
MACKAY, bl. 3, 10, 75, 117, 142, 174, 333.
MAN (DE), bl. 137, 333.
NISPEN VAN SEVENAAR (VAN), bl. 177, 194, 241, 351.
PAHUD, Minister van Koloniën, bl. 147, 149, 255.
RAPPARD (VAN), bl. 8, 10, 59, 91, 195, 347.
REEDE VAN OUDTSHOORN (VAN), bl. 59, 99, 101, 114.

Reenen (van), Minister van Binnenlandsche Zaken, bl. 4, 7, 27, 29, 30, 79, 98, 101, 102, 131, 137, 139, 186, 194, 216, 243, 251, 280, 349.
Rochussen, bl. 270, 345.
Rijk, bl. 130.
Schimmelpenninck, bl. 404.
Schimmelpenninck van der Oije, bl. 70, 118, 127, 185, 369.
Schoutbeque Boeije, bl. 180, 181, 283, 287.
Sleeswijk Vening, bl. 208.
Sloet tot Oldhuis, bl. 146, 148, 152, 227.
Stolte, bl. 132, 133.
Storm van 's Gravesande, bl. 29, 30.
Thorbecke, bl. 85, 107, 123, 136, 171, 176, 182, 184, 191, 200, 229, 248, 307.
Voorzitter (de), Jhr. W. Borreel van Hogelanden, bl. 182, 183, 184, 185, 186, 191, 195, 196, 247, 248, 250, 251, 274, 308, 350, 406.
Wintershoven (van), bl. 281.
Wintgens, bl. 115.
Zylker, bl. 330, 359.

EERSTE KAMER.

Ablaing van Giessenburg (d'), bl. 163.
Cremers, bl. 164.
Donker Curtius, Minister van Justitie, bl. 159.
Lotsy, bl. 165.
Reenen (van), Minister van Binnenlandsche Zaken, bl. 166.
Rijckevorsel (van), bl. 156, 157, 160.

ALGEMEENE BLADWIJZER.

TWEEDE KAMER.

Ontwerp-adres van antwoord op de Troonrede, bl. 1.

Zitting van 26 *September*. . . . . . bl. 2—11.

(Volksopvoeding; 5e add. Artikel der Grondwet enz.)

De HH. Bosscha, bl. 2, 4; van Lennep, 2, 3; Mackay, 3, 10; Minister van Binn. Z., 4, 7; Groen van Prinsterer, 5, 9, 10; de Brauw, 7; van Rappard, 8, 10.

STAATSBEGROOTING. Buitenlandsche Zaken.

Zitting van 25 *November*. . . . . . bl. 11—13.

(Examen van toekomstige diplomaten.)

De HH. van Goltstein, bl. 11; de Minister van Buit. Z., 12.

STAATSBEGROOTING. Justitie.

Eindverslag der Commissie van Rapporteurs en Beantwoording. . . . . bl. 13.

Zitting van 21 *November*. . . . . . bl. 14—15

(Jeugdige Veroordeelden.)

De HH. van Lynden, bl. 14; de Minister van Justitie, 15.

STAATSBEGROOTING. Binnenlandsche Zaken.

Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs:

Algemeen, bl. 16; Beantwoording, bl. 20.
Medische politie, bl. 16; Beantwoording, bl. 20.
Waterstaat en publieke werken, bl. 17; Beantwoording, bl. 21.
Onderwijs, bl. 17; Beantwoording, bl. 22.
Kunsten en Wetenschappen, bl. 19; Beantwoording, bl. 25.

Zitting van 29 November. . . . . bl. 27—28.

(Algemeen.)

De Minister van Binn. Z., bl. 27.

Zitting van 30 November. . . . . . bl. 28—31.

(Opleiding der Ingenieurs van den Waterstaat.)

De HH. van Goltstein, bl. 28; de Minister van Binn. Z., 29, 30; Storm van 's Gravesande, 29, 30.

Zitting van 1 December. . . . . bl. 31—53.

(Onderwijs.)

De HH. Groen van Prinsterer, bl. 31; Bosscha, 38; van Lennep, 43; Gevers van Endegeest, 46, 52; van der Brugghen, 49.

Zitting van 2 December. . . . . bl. 53—99.

(Onderwijs.)

De HH. van Goltstein, bl. 53; van Rappard, 59, 91; van Reede van Oudtshoorn, bl. 59; van Hoëvell, 63; van der Brugghen, 67; Schimmelpenninck van der Oije, 70; Mackay, 75; de Minister van Binn. Z., 79, 98; Thorbecke, 85; Groen van Prinsterer, 91.

Zitting van 3 December. . . . bl. 99—102.

(Tractementen van hoogleeraren enz.)

De HH. van Reede van Oudtshoorn, bl. 99, 101; van der Brugghen, 100; de Minister van Binn. Z., 101, 102.

Zitting van 3 December. . . . bl. 102—139.

(Kunsten en Wetenschappen. Academie te Delft. Historische Gedenkteekenen.)

De HH. Hoekwater, bl. 102, 132; Thorbecke, 107, 123, 136; Dirks, 113; van Reede van Oudtshoorn, 114; Wintgens, 115; Mackay, 117; Schimmelpenninck van der Oije, 118, 127; Gevers van Endegeest, 120; Baud, 124, 130; van Hoëvell, 127, 133, 138; Rijk, 130; de Minister van Binn. Z., 131, 137, 139; Stolte, 132, 133; van Lennep, 133; de Man, 137.

STAATSBEGROOTING. Hervormde Eeredienst.

Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs, bl. 139; **Beantwoording**, 140.

Zitting van 5 December. . . . bl. 140—143.

(Verhouding der Kerk tot het Hooger Onderwijs.)

De HH. de Kempenaar, bl. 140; Blaupot ten Cate, 141; Elout van Soeterwoude, 141; Mackay, 142.

STAATSBEGROOTING. Marine.

Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs, bl. 143; **Beantwoording**, 144.

Zitting van 7 *December*. . . . . bl. 144—146.

(Militaire Academie te Breda.)

De HH. Bosscha, bl. 144; de Minister van Marine, 146.

STAATSBEGROOTING. Koloniën.

Zitting van 10 *December*. . . . . bl. 146—150.

(Wetenschappelijke nasporingen. Archief van Koloniën.)

De HH. Sloet tot Oldhuis, bl. 146, 148; de Minister van Koloniën, 147, 149; Heemskerk, 148.

STAATSBEGROOTING. Oorlog.

Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs en Beantwoording, bl. 150.

Zitting van 9 *December*. . . . . bl. 151—152.

(Kaartensteendrukkerij. Academie te Breda.)

De Heer van der Brugghen, 151.

VOORSTEL TOT AFSCHAFFING VAN HET TONNEGELD EN VAN DEN ACCIJNS OP HET GESLAGT.

Zitting van 15 *December*. . . . . bl. 152—153.

(Bezoldiging van ambtenaren en onderwijzers.)

De HH. Sloet tot Oldhuis. bl. 152; Bosscha, 152.

Oprigting van Bijzondere Scholen.

VERZOEKSCHRIFT VAN INWONERS VAN UITHUIZEN.

Verslag der Commissie voor de Verzoekschriften over het verzoekschrift van K. G. Kremer c. s., te Uithuizen, bl. 168.

Zitting van 18 *Maart*. . . . . . bl. 168—186.

De HH. Groen van Prinsterer, bl. 169, 175, 183. 185; Thorbecke, 171, 176, 182, 184; van Goltstein, 173, 177, 183, 184; Mackay, 174; van Nispen van Sevenaer, 177; van der Brugghen, 178, 181; Schuurbeque Boeije, 180, 181; Ter Brugghen Hugenholtz, 184; Schimmelpenninck van der Oije, 185; de Voorzitter, 182, 183, 184, 185, 186.

Vervolg van de Beraadslaging van 18 Maart.

Zitting van 28 Maart. . . . . . bl. 186—196.

De HH. Minister van Binn. Z., bl. 186, 194; Groen van Prinsterer, 190; Thorbecke, 191; van Goltstein, 193, 194; van Hoëvell, 193, 194, 195; van Nispen van Sevenaer, 194; Heemskerk, 195; van Rappard, 195; de Voorzitter, 186, 194, 195.

Vervolg van de Beraadslaging van 18 en 28 Maart.

Zitting van 6 Mei. . . . . . . bl. 196—252.

De HH. Elout van Soeterwoude, bl. 196, 247; Thorbecke, 200, 229, 248; van der Brugghen, 204, 234; Sleeswijk Vening, 208; van Goltstein, 209, 238, 247; de Kempenaer, 212; de Minister van Binn. Z., 216, 243, 251; Groen van Prinsterer, 222, 250, 251; Sloet tot Oldhuis, 227; van Hoëvell, 237; van Nispen van Sevenaer, 241; van Akerlaken, 248, 251, de Voorzitter, 196, 247, 248, 250, 251.

Regeling van het Koloniaal Batig Slot.

Verslag der Commissie van Rapporteurs en Beantwoording, bl. 252.

Zitting van 8 Mei. . . . . . bl. 253—256.

(Academie te Delft.)

De HH. van Goltstein, bl. 253; van Hoëvell, 254; de Minister van Koloniën, 255.

Voorstel van den heer *Groen van Prinsterer*, ter wijziging van de verordeningen op de autorisatie voor Bijzondere Scholen.

Missive en Voorstel van Wet. . . . . bl. 256.

Memorie van Toelichting. . . . . bl. 257.

Verslag der Commissie van Rapporteurs over het in overweging nemen. . . . . . . bl. 259.

Zitting van 26 Mei. . . . . . bl. 262—290.

De HH. Groen van Prinsterer, bl. 262, 284; van Goltstein, 267, 288; Rochussen, 270; Dommer van Poldersveldt, 272; van der Brugghen, 274, 282; de Brauw, 277; Hoffman, 280; de Minister van Binn. Z., 280; van Wintershoven, 281; Schuurbeque Boeije, 283, 287; de Voorzitter, 274.

Voorloopig Verslag der Commissie van Rapporteurs over het Voorstel van den heer *Groen van Prinsterer*. . . . . bl. 290.

Memorie van Beantwoording. . . . . bl. 298.

Gewijzigd Voorstel van Wet. . . . . bl. 306.

Eindverslag der Commt. van Rapporteurs. bl. 307.

Verslag der Commissie voor de Verzoekschriften, over:

1°. Verzoekschrift van G. J. Heijligers c. s., te Zalt-Bommel. bl. 309.
2°. Verzoekschrift van H. van der Loeff. c. s., te Stadskanaal. . . . . bl. 310.
3°. Verzoekschrift van E. T. Harkema c. s., te Stadskanaal. bl. 312.

Zitting van 14 Julij. . . . . . bl. 307—351.

(Oprigting van bijzondere Scholen.)

De HH. Thorbecke, 307; van Goltstein, 307; Groen van Prinsterer, 308; van der Brugghen, 312; Bosscha, 322; Zylker, 330; Mackay, 333; Rochussen, 345; van Rappard, 347; de Minister van Binn. Z., 349; de Voorzitter, 308, 350.

Vervolg der Beraadslaging van 14 Julij.

Zitting van den 15 *Julij.* . . . bl. 351—406.

De HH. van Nispen van Sevenaer, 351; Zylker, 359; van Lynden, 360; Schimmelpenninck van der Oije, 369; van Lennep, 372; de Brauw, 376; van Goltstein, 380; van Hoëvell, 384, 405; de Kempenaer, 387; Groen van Prinsterer, 389, 406; de Minister van Justitie, 402; Schimmelpenninck 404; de Voorzitter, 406.

VERSLAG *der Commissie, belast met het onderzoek van het Verslag omtrent den staat der Hooge-, Middelbare en Lagere scholen over* 1852—1853; uitgebragt in de zitting der Tweede Kamer van den 29sten Julij 1854. . . . . bl. 407.

Algemeene beschouwing, bl. 407; Hoogescholen, 408; Latijnsche scholen en gymnasiën, 410; Inrigtingen ter opleiding tot verschillende standen, 411; Lagere scholen, 412; Besluit, 414.

EERSTE KAMER.

Ontwerp-adres van antwoord op de Troonrede. . . . . bl. 153.

Verslag der Commissiën van Rapporteurs omtrent de Staatsbegrooting voor 1854.

Algemeen, bl. 153; Beantwoording, bl. 154.
Onderwijs, bl. 154; Beantwoording, bl. 155.
Marine, bl. 154; Beantwoording, bl. 156.

Zitting van 21 December. . . . . bl. 156—160.

(Academie te Delft.)

De Heer van Rijckevorsel, 156.

(Jeugdige veroordeelden.)

De HH. van Rijckevorsel, 157; de Minister van Justitie, 159.

Zitting van 22 December. . . . . bl. 160—168.

(Lager Onderwijs. Veeartsenijschool. Observatorium te Leyden.)

De HH. van Rijckevorsel, bl. 160; d'Ablaing van Giessenburg, 163; Cremers, 164; Lotsij, 165; de Minister van Binn. Z., 166.

